

GENL. J. H. DE LA REY (NA 'N SKILDERY VAN F. WICHGRAF)

DIE GESKIEDENIS VAN DIE TWEDE VRYHEIDSOORLOG IN SUID-AFRIKA, 1899-1902

*Uitgegee op las van die Minister van Nasionale Opvoeding en onder toesig van die departement
Geskiedenis van die Universiteit van Pretoria*

DEEL II

DIE EERSTE BRITSE OFFENSIEF NOV. — DES. 1899

Deur J. H. BREYTENBACH, M.A., D.Phil. (Staatshistorikus)

DIE STAATSDRUKKER, PRETORIA 1971

INHOUDSOPGAWE

Voorwoord

Hoofstuk 1: Buller Se Aankoms En Veldtog-planne

1. Aankoms van genl. Buller en sterkte van sy krygsmag
2. Buller se krygsplanne
3. Buller se verdeling van sy troepe

Hoofstuk 2: Die Slag Van Belmont

1. Die taak van lord Methuen
2. Sterkte en aktiwiteite van die troepemag op Oranjerivierstasie tot 11 Nov. 1899
3. Sterkte van Boeremag te Belmont, 23 Nov. 1899
4. Lord Methuen se troepemag, 23 Nov. 1899
5. Militêre bedrywighede, 21-22 Nov. 1899
6. Boereposisies te Belmont, 23 Nov. 1899
7. Lord Methuen se aanvalsplan en Boere se houding
8. Die Britse opmars, 23 Nov. 1899
9. Die verowering van Gun Hill
10. Die aanval op Table Mountain

11. Verowering van Boere se hoofposisie
12. Optrede van Britse berede troepe
13. Britse en Boere verliese
14. Konklusie

Hoofstuk 3: Die Slag By Graspan

1. Vereniging van genls. De la Rey en Prinsloo se kommando's by Graspan
2. Die Boerestelling
3. Britse bewegings en planne, 24 Nov. 1899
4. Die Britse opmars en stellingname
5. Aanvang van die geveg
6. Wysiging van die Britse aanvalsplanne
7. Die Britse infanterie stormloop
8. Optrede van Britse ruitery
9. Britse en Boere verliese
10. Konklusie

Hoofstuk 4: Die Slag Van Tweeriviere

1. Sterkte van Boerekommandos
2. Die Boerestelling
3. Britse planne en bewegings, 26-27 Nov. 1899
4. Die Britse aanvalsplan
5. Die Britse opmars

6. Die geveg op die oostelike flank
7. Die geveg op die westelike flank
8. Die einde van die slag
9. Die behandeling van die Boere se ambulanspersoneel
10. Die Britse en Boere verliese
11. Die houding van die Boereleiers na die slag
12. Konklusie

Hoofstuk 5: Die Voorspel Tot Die Slag Van Magersfontein

1. Boerekommando's, Bedrywighede, 29 Nov.- 2 Des. 1899
2. Pres. Steyn se besoek aan die front
3. Die Boerestelling
4. Die houding van lord Methuen
5. Bedrywighede van die Boerekommando's, 5-7 Des.
6. Die geveg by Enslin, 7 Des. 1899
7. Sterkte van Britse en Boeremagte
8. Bewaking van die Boerestellings
9. Die Britse bombardement, 9-10 Des. 1899

Hoofstuk 6: Die Slag By Magersfontein

1. Lord Methuen se kennis van die Boereposisies
2. Die Britse krygsplan
3. Die houding van genl. Wauchope
4. Die Britse stellingname, 10 Des. 1899
5. Wauchope se aanvalsplan en voorbereidsels
6. Die opmars van die Highland brigade
7. Die begin van die geveg
8. Die uitwissing van die Skandinawiese korps
9. Vernietiging van die troepe agter die loopgraaflinie
10. Die geveg teen die Highland brigade
11. Die werk van die Britse artillerie
12. Die lotgevalle van die berede brigade
13. Die reaksie van lord Methuen
14. Die werk van die Guards' brigade
15. Die aktiwiteite van die Yorkshire Light Infantry
16. Die werk van die 9de brigade
17. Die aanval van die Gordon Highlanders
18. Uitwissing van 'n aantal perde van die Boere
19. Die terugtog van die Highland brigade

20. Reaksie van die Boere op die terugtog
21. Die einde van die geveg op die 11de
22. Die verrigtinge op 12 Des. 1899
23. Die Britse terugtog
24. Britse en Boere verliese
25. Konklusie

Hoofstuk 7: Die Britse Opmars Na Colesberg.

1. Genl. French se aktiwiteite, 18 Nov.-6 Des. 1899
2. Die Britse besetting van Arundel en Vaalkop
3. Konklusie

Hoofstuk 8: Die Slag By Stormberg

1. Die bedrywighede van genl. Gatacre tot 10 Des. 1899
2. Sterkte en samestelling van Britse mag, 7 Des. 1899
3. Die terrein by Stormberg en Gatacre se kennis daarvan
4. Britse planne en voorbereidsels vir die aanval
5. Die Britse opmars na Roberts se plaas

6. Die Boerekrygsmag: Posisies en sterkte
7. Britse opmars van Roberts se plaas na Kissieberg
8. Die verloop van die geveg
9. Die Britse terugtog
10. Britse en Boere verliese
11. Konklusie

Hoofstuk 9: Die Voorspel Tot Die Slag By Colenso

1. Buller se aktiwiteite op Pietermaritzburg
2. Die Britse troepemag
3. Buller se eerste dae op Frere
4. Stellingname van die Boere by Colenso
5. Die Boerestellings
6. Buller se eerste aanvalsplan
7. Buller verander sy aanvalsplan
8. Die Britse bombardement, 13-14 Des. 1899
9. Buller se instruksies vir die aanval

Hoofstuk 10: Die Slag Van Colenso

1. Die Britse aantog
2. Die lotgevalle van genl. Hart se brigade
3. Die optrede van kol. C. J. Long van die artillerie

4. Die rol van die 2de brigade
5. Die aanval op Hlangwane
6. Die stryd om die kanonne
7. Die Britse terugtog
8. Die verowering van die Britse veldkanonne
9. Die stemming in die Boere- en Britse kampe na die slag
10. Die werk van die Britse Rooi Kruis en die ongevallelyste
11. Misbruik van die Rooi Kruis deur die Britse troepe
12. Konklusie

Hoofstuk 11: Die Reaksie Op Die Britse Neerlae Van 10 Tot 15 Des. 1899

1. Reaksie van Britse publiek
2. Reaksie van die Britse Regering
3. Benoeming van lord Roberts as opperbevelhebber
4. Uitsending van Britse versterkings na Suid-Afrika
5. Reaksie in die Britse kolonies
6. Reaksie van die Republieke

Hoofstuk 12: Die Beleg Van Kimberley

1. Houding van die Boere
2. Die Britse troepemag in Kimberley
3. Die verskansing van Kimberley
4. Kekewich se proklamasie van 15 Okt. 1899
5. Die geveg by Dronfield
6. Die beleëring van Kimberley
7. Hoofkmdt. Wessels se ultimatum
8. Die bombardering en nouere insluiting van Kimberley, Nov.-Des. 1899
9. Kekewich se reaksie
10. Die geveg van 25 Nov. 1899
11. Die geveg van 28 Nov. 1899
12. Die boodskappe van lord Methuen
13. Die houding van Rhodes
14. Militêre bedrywigheide, 29 Nov. 1899 tot 6 Feb. 1900
15. Rantsoenering
16. Verwikkelinge na 6 Feb. 1900
17. Konklusie

Hoofstuk 13: Die Beleg Van Ladysmith Gedurende 1899

1. Houding van die Boere t.a.v. Ladysmith

2. Sterkte en toerusting van Britse troepemag
3. Die terrein by Ladysmith en die houding en sterkte van die Boere
4. Britse aanval op Bloubank, 14 Nov. 1899
5. Die Boerestellings, 3 Nov. 1899
6. Die bombardering van Ladysmith
7. Die beplande Britse en Boere aanvalle van 30 Nov. 1899
8. Verswakking van die Boeremagte by Ladysmith
9. Die Britse aanslag op die Boerekanonne op Gun Hill
10. Die vernieling van die Houwitser op Vaalkop
11. Verwikkelinge na 11 Des. 1899

Konklusie

Bylae

- A. Telegrafiese verslae aan die Britse minister van Oorlog en aan die Staatspresident, Bloemfontein, in verband met die slag by Belmont, 23 Nov. 1899
- B. Telegrafiese verslae aan die Britse minister van Oorlog en aan die Staatspresident,

Bloemfontein, in verband met die slag by Graspan, 25 Nov. 1899

- C. Telegrafiese verslae van genl. lord Methuen, genl. J. H. de la Rey, genl. P. A. Cronje en genl. J. Prinsloo in verband met die slag by Tweeriviere, 28 Nov. 1899
- D. Telegrafiese rapporte van genl. P. A. Cronje, telegrafis Du Toit, kapt. Fichardt en genl. lord Methuen in verband met die slag by Magersfontein, 11 Des. 1899
- E. Telegrafiese verslae van landdros Steyn, hoofkmdt. Grobler en genl. Gatacre in verband met die slag by Stormberg, 10 Des. 1899
- F. Orders by Lieut.-General Sir Francis Clery, K.C.B., Commanding South Natal Field Force (in verband met die Britse aanval op Colenso)
- G. Amptelike verslae van genl. Louis Botha en genl. sir Redvers Buller in verband met die slag by Colenso, 15 Des. 1899

Register

Kaarte

1. Die slag van Belmont (23 Nov. 1899)
2. Die slag by Graspan (25 Nov. 1899)
3. Die slag van Tweeriviere (28 Nov. 1899)
4. Die slag van Magersfontein (11 Des. 1899)
5. Die slag by Stormberg (10 Des. 1899)
6. Die slag van Colenso (15 Des. 1899)
7. Die beleg van Kimberley
8. Die beleg van Ladysmith

Foto's

1. Genl. J. H. de la Rey (na 'n skildery van F. Wichgraf)
2. Genl. sir Redvers Buller
3. Ontskeepte Britse skeepskanonne (kaliber 4.7 duim)
4. Boerekommando op trek saans
5. Lord Methuen
6. Genl. P. A. Cronje (na 'n skildery van F. Wichgraf)
7. Die slagveld van Belmont
8. Maj. Albrecht
9. Kmdt. D. Lubbe

10. Engelse soldate beskiet terugvallende Boere by Belmont
11. Britse bestorming van die Boerestelling by Graspan
12. Aflewering van 'n gewonde soldaat by 'n Britse veldhospitaal
13. Treinbrug, Modderivier, deur die Boere verniel en Engelse hulpbrug oor die rivier gebou
14. Britse troepe versprei oor die slagveld by Tweeriviere
15. Magersfonteinkop
16. Die loopgraaf voor Magersfonteinkop
17. Genl.-maj. A. G. Wauchope
18. Vk. Flygare en offisiere en lede van die Skandinawiese korps.
19. Genl. S. P. du Toit en sy staf
20. Kol. R. G. Kekewich
21. Hoofkmdt. C. J. Wessels
22. Long Cecil
23. Fort Methuen, een van die Britse vestings by Kimberley
24. Royal Field Artillery by Kimberley in aksie
25. Carter se plaas

26. Kamfersdam myn, die vesting van Long Tom by Kimberley
27. Hoofkmdt. J. H. Olivier
28. Lt.-genl. sir W. Gatacre
29. Armstrong kanon deur die Boere by Stormberg buitgemaak
30. Colenso spoorwegbrug deur die Boere verniel
31. Kanonstelling van die Boere op Rooikop by Colenso
32. Kol. C. J. Long
33. Luit. Freddie Roberts
34. Boere loopgraaf by Colenso
35. Punt van die bog in die Tugela waar die 5de brigade teruggeslaan is
36. Genl. C. F. Clery (gemerk a) besig om die uitwerking van die 4.7-duim-skeepskanon se vuur tydens die slag van Colenso deur sy verkyker te besigtig
37. Hlangwane
38. Terrein suid van die Tugela waaroor die Britse troepe tydens die slag van Colenso opgeruk het
39. Lt.-genl. sir George White
40. Hoofkmdt. M. Prinsloo
41. 'n Blick op Ladysmith, 1899
42. Burgers by Ladysmith, gereed vir brandwagdiens
43. Stelling van Long Tom op Bulwana
44. Britse skanse op Helpmekaar rant, Ladysmith
45. Vaalkop (Surprise Hill) (agter in sentrum)

VOORWOORD

By die publikasie van deel II van hierdie werk wil die skrywer graag die volgende toeligting verskaf:

1. In die teks en ook in die Register word in etlike gevalle net die familienamé genoem van persone wat in die werk vermeld word, sonder aanduiding van hul voorletters of voorname. Die rede daarvoor is dat die voorletters of voorname van die betrokke persone nie in die geraadpleegde bronne waarin na hulle verwys is, vermeld word nie en of glad nie of slegs met groot moeite opgediep kon word, dikwels uit bronne wat nie met die verwickelinge in verband staan waarby die persone tydens die oorlog betrokke was nie. Skrywer doen egter sy bes om sover as wat dit prakties moontlik is, die voorletters of voorname vas te stel van elke persoon wat in die werk genoem word en dit ten minste in die Register aan te dui.

2. Ook bestaan daar moeilikhede in verband met die vasstelling van die name van die koppies, rante en ander oriëntasie punte op die terreine

waarop militêre operasies plaasgevind het. Baie van die koppies, rante, bulte, ens. wat in die teks vermeld word, het voor die oorlog geen eienamé gehad nie. Hulle is tydens die oorlog deur of die Boere of die Engelse of deur albei gedoop met die doel om hulle van mekaar te onderskei. Die Engelse het eienamé aan hulle gegee, bv. Gun Hill, Head quarter Hill, Devon Post, King's Post, Table Mountain, ens., terwyl die Boere hulle in die reël weer beskryf het met name soos bv. "de Zwart boubrandje," die "kanon kop van Commdt. Viljoen," "die posisie bewaak deur kmtd. Viljoen," "den grooten kop Zuid ... van den Tugela en Oost van Colenso," ens. Waar die Engelse benaminge vir sulke oriëntasie punte eienamé is wat na die oorlog bly voortleef het en meestal algemeen aanvaar is, het skrywer by die beskrywing van terreine, veldslae, ens. daaraan voorkeur gegee bo die Boere name wat na die oorlog heeltemal in onbruik verval het. Waar die Boere name bly voortleef het en die Engelse name in onbruik verval het, gee hy weer voorkeur aan die Boere name. Waar sowel die Engelse as die Boere name bly voortleef het, gee hy voorkeur

aan die Boere name met 'n aanduiding van die Engelse name in die Register. Waar van die oriëntasie punte voor die oorlog wel eiename gehad het, het hy die eiename behou ook al is hulle geleidelik verdring deur name wat die Engelse tydens die oorlog aan die oriëntasie punte gegee het. Daarom skrywe hy bv. Vaalkop en Bloubank en nie Surprise Hill en Rifleman's Ridge nie.

3. By die beskrywing van terreine is dit soms baie moeilik om te bepaal of 'n hoogte as 'n bult, 'n rant of 'n koppie beskryf moet word en net so moeilik om te besluit of 'n ongeveer gelyke terrein tussen hoogtes aangedui moet word as 'n laagte, 'n vlakte of 'n dal. Skrywer het in die verband sy eie oordeel gebruik nadat hy die kaarte bestudeer en die terreine persoonlik besigtig het. Oor sy terminologie in hierdie verband kan daar egter verskil van mening bestaan.

4. In die verskillende Britse bronne is die spelling nie altyd eenvormig nie. So bv. word "Highland Brigade" en "Guards' Brigade" in lord Methuen se verslae aangetref en "Highland brigade" en

"Guards' brigade" in die Britse amptelike *History of the War in South Africa*.

Waar sulke verskynsels voorkom, handhaaf skrywer die spelling van die Britse amptelike *History of the War in South Africa*.

Die skrywer wil sy hartlike dank betuig aan die talle persone en liggame wat hulp op die een of ander wyse aan hom verleen het en wie se name nie reeds in die Voorwoord van Deel I van hierdie werk verskyn nie. Van die departement Geskiedenis van die Universiteit van Pretoria wil hy die naam noem van dr. A. P. J. van Rensburg wat saam met dr. F. du T. Spies die manuskrip gelees en skrywer van nuttige wenke bedien het, van die Suid-Afrikaanse Oorlogsgrafe raad die van mnr. K. Geertsema wat vir hom die voorletters van etlike gesneuweldes opgespoor het, en van die Argief in Pretoria die van mev. A. Gerber wat hom behulpsaam was met die lees van die drukproewe en die van mev. M. du Toit, mej. I. de Villiers en mnr. H. C. Bodenstein wat hom gehelp het met die vervaardiging van die Register.

Voorts wil hy sy innige dank betuig aan mnr. R. Liversidge en mej. F. M. Barbour van die Alexander McGregor Gedenkmuseum, Kimberley, wat geen moeite ontsien het om die slagvelde vanaf Belmont tot by Magersfontein en ook die plekke in en om Kimberley wat van belang was in verband met die beleg van Kimberley, aan hom te toon nie. Die slagveld van Colenso en die punte van belang in Ladysmith was hy graag wou besigtig, is soos in Deel I van hierdie werk vermeld, aan hom getoon deur mnre. P. Christopher, George Tatham, Mervyn Robinson en Ben Human van die Historiese Vereniging van Ladysmith.

Ten slotte wil hy 'n woord van dank rig aan prof. Jr. M. S. B. Kritzinger, dr. H. Terblanche en die personeel van die Taalkundige diens van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns wat altyd gewillig was om raad aan hom te gee in verband met taalkundige probleme.

J. H. BREYTENBACH.

Pretoria, 25 Maart 1971.

HOOFSTUK 1

BULLER SE AANKOMS EN VELDTOGPLANNE

1. AANKOMS VAN GENR. BULLER EN STERKTE VAN SY KRYGSMAG.

Op 31 Oktober 1899 het sir Redvers Buller, die Britse opperbevelhebber op wie se skouers die taak geplaas is om die twee Republieke te verower, in Kaapstad aan wal gestap.¹

Vir die uitvoering van sy taak, naamlik om volgens die veldtogplan wat reeds voor die uitbreek van die oorlog deur die Britse War Office aanvaar is, die twee Republieke vanuit die Kaapkolonie binne te val en te verower, is hy met 'n volle leërdienskorps toegerus. Dit het bestaan uit 'n divisie kavallerie, drie divisies

¹ Verslag, d.d. 6 Nov. 1899, van sir Redvers Buller aan Secretary of State for War, opgeneem in *South Africa Despatches, I, pp. 1-3*. Volgens Buller se mondelinge getuienis voor die "Royal Commission on the War" op 17 Feb. 1903 het hy om 9.15 nm, op 30 Okt. 1899 in Kaapstad aangekom (Cd. 1791, p. 171).



Genl. Sir Redvers BULLER

infanterie en die gewone aantal bykomstige korpstroepe – ’n totaal van 1,566 offisiere en 44,099 manskappe met 19 batterye kanonne en 47 masjiengewere (maxims).² Verder sou hy natuurlik beskikking hê oor al die Britse troepe wat daar op die tydstip reeds in Suid-Afrika was. Die grootste gedeelte van hulle was, soos in Deel I aangetoon, op die tydstip reeds aan veg met die Boeremagte wat die Kaapkolonie, Natal en Betsjoeanaland binnegeval en selfs die Limpopovivier oorgesteek het met die doel om die vyandelike troepe aldaar uit te wis en die beste gevegstellings in die vyandelike gebied in te neem om aan die verwagte Britse opmars die hoof te bied. Aangesien hierdie troepe moes keer dat die Boeremagte die Britse gebiede nie totaal oorweldig en tot aan die see bemeester nie en

² Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa, I*, pp. 471-476. Skrywer aanvaar hierdie opgawe as die noukeurigste en vertroubaarste en gee daaraan voorkeur bo die opgawe van die Britse “Royal Commission on the War in South Africa”, wat minder volledig en nie so noukeurig is nie (sien Cd. 1792, pp. 108 vv.).

hulle bowendien grotendeels deur die Boerekommando's in Ladysmith, Kimberley en Mafeking in ’n staat van beleg gehou is, kon Buller hulle by sy aankoms in die land glad nie vir die verwesenliking van die Britse veldtogplan inspan nie. Hy was dus verplig om die aankoms van die bovermelde leërdienschors af te wag. Die het — afgesien van sowat 1,000 man wat op of voor 31 Oktober 1899 in Kaapstad aangekom het — eers teen 20 Oktober 1899 in Engeland begin skeepgaan en sou dus eers diep in November — die laaste afdelings selfs na November — in die land aankom.³

2. BULLER SE KRYGSPLANNE

By sy aankoms het Buller ’n telegram van die Britse opperbevelhebber in Engeland, lord Wolseley, ontvang waarin kommer uitgespreek is oor genl. sir George White se klaarblyklike vasberadenheid om hom met sy leër in Ladysmith te laat insluit en die res van Natal aan

³ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa, I*, pp. 471-476.

die vyand prys te gee. Wolseley was van oordeel dat Colenso, waar die Tugelarivier ten gevolge van die reëns aan swel was, 'n veel geskikter stelling vir White se troepemag sou wees as Ladysmith. Hy wou egter nie vanuit Engeland bevele vir die verskuiwing van White se troepemag uit Ladysmith na Colenso uitreik nie en het dit aan Buller gelaat om self daaroor te besluit aangesien hy in Suid-Afrika was en dus die beste sou kon oordeel oor waar White se troepemag geplaas moes word.⁴

Buller, wat die volgende dag deur die Britse minister van Oorlog daaraan herinner is dat “you are absolutely responsible for distribution of all subordinate commands, and that no consideration must be allowed to stand in the way of putting the most efficient men in places of greatest difficulty”,⁵ was egter nie bereid om sommer blindelings sulke ingrypende instruksies

⁴ South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams, no. 2D, van Wolseley aan Buller, d.d. 31 Okt. 1899.

⁵ *Ibid.*, no. 2G, van Secretary of State for War aan Buller, d.d. 1 Nov. 1899.

uit te reik nie. Hy het derhalwe op 1 November 1899 aan White sowel as aan die se stafhoof, genl. sir A. Hunter, wat albei in Ladysmith was, gesein om hom hul beskouings oor die situasie te laat toekom. Hierby het hy aan White te verstaan gegee dat hy hom desverkiezend by Colenso aan die Tugela kon gaan ingrawe en hom tewens gewaarsku dat geen versterkings vir ten minste veertien dae aan hom gestuur sou kon word nie.⁶

White en Hunter se rapporte het hom oortuig dat daar van die ontruiming van Ladysmith en van die prysgawe daarvan aan die Boere op die stadium geen sprake kon wees nie. White het hom verseker dat Ladysmith wat reeds aan die noorde-, weste- en oostekant deur die vyand omsingel was, sterk verskans was; en alhoewel die verdedigingswerke nie aaneenlopend nie en die verdedigingslinie lank was, het hy die grootste vertroue gehad dat hy die Boere vir 'n lang tyd daar sou kon teenhou, al het die

⁶ *Ibid.*, nos. 2F en 2I d.d. 1 Nov. 1899, van Buller aan White, en van Buller aan Secretary of State for War, d.d. 1 Nov. 1899.

mobilititeit van die baie sterk Boeremag ook groot voordele aan die vyand verskaf en al het laasgenoemde ook oor baie kanonne beskik wat beter as die Britse kanonne was. Ten spyte van sy vertroue om die Boere te weerstaan en van sy lyf af te hou, het hy nogtans nie nagelaat om Buller op die hart te druk dat sy troepe baie afgewerk was nie en dat Natal derhalwe so spoedig as enigsins moontlik versterkings moes kry.⁷ Hunter se rapport het somberder, geklink en by Buller die indruk gewek “that the position at Ladysmith is not too secure”⁸ Hy het nl. berig: “Ladysmith lies in a hollow, commanded by heights too distant for us to hold and now possessed by the enemy” en dat “the Boers are

⁷ Sien Telegramme d.d. 31 Okt. en 1 Nov. 1899, van White aan Buller, aangehaal in Cd. 1791, *Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on the War in South Africa*, Vol. II, p. 156.

⁸ *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 3, d.d. 2 Nov. 1899, van Buller aan Secretary of State for War.

superior in numbers, mobility and long-range artillery”.⁹

In die lig van hierdie rapporte het Buller tot die slotsom gekom dat dit die beste sou wees om White maar in Ladysmith te laat en hy het dan ook so aan lord Wolseley gerapporteer.¹⁰

Oor hoe hy self moes optreë, was die nuwe Britse opperbevelvoerder in Suid-Afrika, nadat hy homself op hoogte van die krygstoestand gestel en ook ’n gesprek met die Hoë Kommissaris, sir Alfred Milner, gehad het, nie heeltemal helder nie. Uit die berigte wat hy in Kaapstad ontvang het, kon hy nie anders as om tot die gevolgtrekking te kom dat die militêre situasie vir Groot-Brittanje inderdaad troebel was nie. Nie alleen het die berigte vanuit Ladysmith — w.o. genl. Hunter se bogenoemde rapport en genl. White se pleidooi dat

⁹ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 198.

¹⁰ *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 2H, van Buller aan Commander-in-Chief, d.d. 1 Nov. 1899.

versterkings onverwyld na Natal gestuur moes word — die indruk gewek dat die toestand aldaar baie bedenklik was nie. Ook Kimberley was om Buller se eie taal te gebruik, “howling to be relieved”, terwyl blykens berigte uit Noord-Kaapland die Boeremagte by die brûe by Norvalspont, Bethulie en Aliwal-Noord besig was om hulle te versterk met die doel om Kaapland binne te val. Daar sou hulle talle rekrute vir die Republikeinse magte uit die geledere van die Kaaplandse Boerebevolking kon aanwerf.¹¹

Onder dié moeilike omstandighede het Buller besluit dat dit die beste sou wees om hom nie oor Kimberley en Ladysmith te verknies nie maar hom kragdadig op die verowering van die Republieke vanuit die Suide toe te spits in ooreënstemming met die veldtogplan wat in Engeland beraam is. ’n Kragdadige en doelbewuste inmars in die twee Republieke sou immers, so het hy geredeneer, die Boere dwing om die beleg van die twee plekke te laat vaar en

¹¹ *Ibid.*, no. 2H, van Buller aan Commander-in-Chief, d.d. 1 Nov. 1899.

hulle op die verdediging van hul suidelike grens toe te spits. Om 4.15 nm. op 1 November 1899 het hy sy besluit as volg aan die Britse opperbevelhebber in Engeland bekend gemaak:

“I ought to strike straight at Bloemfontein. I shall be sorry if Kimberley and Ladysmith go, but I cannot help them better, though it will be a month before I can reach it at the earliest, probably more, and the situation is likely to become very accute before that.”¹²

Binne twintig uur na die versending van hierdie telegram het hy egter tot die slotsom gekom dat dit ondoenlik sou wees om Ladysmith en Kimberley aan hul lot oor te laat totdat hy oor genoeg troepe in Kaapland sou beskik om sy opmars na Bloemfontein te begin. Berigte het hom intussen bereik dat 1,600 Boere Kaapland oor die brûe by Colesberg en Bethulie binnegetrek het en dat nog 10,000 van Johannesburg af na die Suide onderweg was, asook dat die Kaaplandse Afrikaners die vyand aktief ondersteun het. Nie

¹² *Ibid*

alleen het hulle die spoorwegverbinding tussen De Aar en Oranjerivierstasie versteur nie maar op Piketberg selfs op 'n trein gevuur wat kanonne vervoer het, en wat hulle later op Fraserburgweg laat ontspoor het.

Hierdie ontstellende berigte asook die rapport van sir A. Hunter waaruit hy afgelei het dat “the position at Ladysmith is not too secure”, het hom oortuig dat die situasie veel ernstiger was as wat hy met die afsending van sy bo aangehaalde telegram gemeen het. Hy het nou besluit dat hy nie langer kon stilsit nie maar onmiddellik sou moes optreë om te voorkom dat die beleërde troepemagte in Kimberley en Ladysmith tot oorgawe gedwing word.¹³ Hy is nl. na sy aankoms in die land tot die gevolgtrekking gebring — blykbaar deur die Hoë Kommissaris — dat as die twee beleërde dorpe sou val, baie Afrikaanssprekende inwoners van Kaapland en Natal onmiddellik by die Boeremagte sou aansluit

¹³ “*South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 3, van Buller aan Secretary of State for War, d.d. 2 Nov. 1899.

om 'n end aan die Engelse bewind in Suid-Afrika te maak en dat die ontset van die beleërde troepe aldaar dus 'n saak van die allergrootste gewig was.¹⁴ Daar was dus net een ding om te doen. Kimberley en Ladysmith — veral laasgenoemde waar genl. White met so 'n groot troepemag was — moes onmiddellik en met die hoogste spoed ontset en die voortgang van die Boere se offensief in Natal en Noord-Kaapland gestuit word.

Met die oog op hierdie oorwegings het Buller dus gedurende die volgende twee dae besluit om voorlopig van die oorspronklike Britse veldtogplan af te sien. Dit het vir hom beter gelyk om die verskillende afdelings van sy leërdienskorps onmiddellik by hul aankoms in die land in die veld te stoot om met behulp van die troepe wat in Suid-Afrika was, Ladysmith en Kimberley te ontset en die veldtog van die Boere in Kaapland en Natal te stuit. Daardeur sou die leërdienskorps natuurlik opgebreek word dog daarvoor het Buller hom onder die heersende

¹⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 198-199..

omstandighede nie veel verkies nie. Hy het die nadele verbonde aan die opbreek van sy leërdienskorps verkies bo die wat hy geglo het, sou voortspruit uit 'n versuim om onmiddellik kragdadig op die burgermagte wat in die veld was, toe te slaan. Hierin was hy miskien reg, ten spyte van die kritiek wat in die lig van wat later gebeur het, oor sy beslissing gevel is. Om dadeloos toe te skou dat die Boere die hele Natal tot aan die see en die hele Noord-Kaapland inneem en Ladysmith en Kimberley tot oorgawe dwing, sou immers sy taak, nl. om die twee Republieke te verower, ontsettend bemoeilik. As by daarenteen daarin kon slaag om Kimberley en Ladysmith te ontset, sou, so het hy geredeneer, dit die Boere demoraliseer en wellig hul hele weerstand ineen laat tuimel.¹⁵

Op 2 November 1899 het hy aan die Britse *Secretary of State for War* in Engeland die

¹⁵ *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 8, van Buller aan Secretary of State for War, d.d. 4 Nov. 1899.

eerste aanduiding van sy nuwe voorneme gegee toe by aan hom gesein het dat

“I consider that I must reinforce Natal, and hang on to Orange River Bridge, giving myself time to organize the troops expected to arrive from England. I am therefore withdrawing the Water-fall River garrison at Stormberg and Naauwpoort. Gatacre's division as it arrives I shall send to Natal, and Methuen's and Clery's must try to keep main line open and to relieve Kimberley.”

“I do not wish to be pessimistic”, het by hieraan toegevoeg, “but it seems to me that I shall have to wait till March to commence active offensive operations.”¹⁶

Hierdie kennisgewing het by op 4 November 1899 aangevul met 'n volledige uiteensetting van die bewegings wat by voornemens was om uit te voer met die oog op die verwesenliking van sy nuwe onmiddellike doelstellings, nl. die

¹⁶ *Ibid.*, no. 3, van Buller aan Secretary of State for War, d.d. 2 Nov. 1899.

ontset van Ladysmith en Kimberley en die beëindiging van die Boere se veldtog in Kaapland en Natal. Dit was as volg :

“I propose to send to Natal to command, Clery and head-quarters, 2nd Division; with him will go the first 3 brigade head-quarters that arrive, excepting Guards. The 3 brigades will be composed of the first Line battalions that arrive. Head-quarters, 1st Division, will land at Cape Town, and Lord Methuen will command the advance on Kimberley with Guards brigade and one other; head-quarters 3rd Division, will, as circumstances require, land at Cape Town, or East London, and will be completed with a new brigade under Fethetstonehaugh formed of the 3 extra regiments, and one from the Lines of Communication or the Colonial regiment. I propose to take charge of the advance on Ladysmith.”¹⁷

¹⁷ *Ibid.*, no. 8, van Buller aan Secretary of State for War, d.d. 4 Nov. 1899.

Sy verwagting was dat “if providentially we are succesfull there (t.w. by Ladysmith) and at Kimberley” die weerstand van die Boere ineen sou stort en die oorlog beëindig sou wees. Die uitvoering van die voorgenome bewegings sou egter onderhewig wees aan die Hoë Kommissaris se mening oor die toestand in die Kaapkolonie en aan wat intussen elders mog voorval.¹⁸

Ter verwesenliking van die nuwe primêre doel wat hy hom gestel het — nl. die ontset van Kimberley en Ladysmith en die beëindiging van die Boere se offensiewe bedrywighede in Natal en Noord-Kaapland — sou Buller sy leërdienskorps dus in drie afdelings verdeel :

een om met Durban as basis en onder sy persoonlike leiding Natal teen ’n verdere Boere-inval te beskerm en Ladysmith te ontset; ’n tweede om met Kaapstad as basis en onder aanvoering van genl. lord Methuen Kimberley te ontset en die oprukkende Boere in Noordwes-

¹⁸ *Ibid.*

Kaapland te stuit; en 'n derde om met Port Elizabeth of Oos-Londen as basis Oos-Kaapland en die Kaapse Middellande van 'n vyandelike inval te vrywaar en die nodige voorbereidings vir die Britse opmars teen die Republieke volgens die oorspronklike veldtogplan te tref. Hy was nl. vasbeslote om as die Boereweerstand nie met die ontset van Kimberley en Ladysmith ineentuimel nie, die oorspronklike Britse veldtogplan ter verowering van die Republieke vanuit die Suide in toepassing te bring en met “active offensive operations” volgens die plan teen die Republieke te begin.”¹⁹ Sy aanvanklike verwagting dat by daarmee tot Maart 1900 sou moes wag, het by intussen na verdere oorweging van die toestand gewysig en op 6 November 1899 aan die *War Office* gesein dat by teen Januarie 1900 in staat

sou wees om die offensief volgens die aanvaarde Britse veldtogplan te begin.”²⁰

Die *War Office* het hom by Buller se besluit neergelê en selfs aangebied om 'n ekstra divisie na Kaapland te stuur om Gatacre se divisie te vervang wat volgens Buller se kabel van die 2de na Natal sou gaan, 'n aanbod wat deur die Britse opperbevelhebber in Suid-Afrika aanvaar is. Hierop is 'n ekstra divisie onder aanvoering van genl. sir Charles Warren kort na 14 November 1899 uit Engeland na Suid-Afrika verskeep.²¹

3. BULLER SE VERDELING VAN SY TROEPE

Verseker van die steun van die *War Office*, het die nuwe Britse opper-bevelhebber in Suid-Afrika geen gras onder sy voete laat groei om die nodige voorbereidsels vir die uitvoering van sy

¹⁹ Cd. 1791, Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on the War in South Africa, Vol. II, p. 172, verklaring genl. Buller; Britse amptelike History of the War in South Africa, I, pp. 201-202; Times History, II, pp. 283-284.

²⁰ “*South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, voetnoot by Telegram no. 3, d.d. 2 Nov. 1899, van Buller aan Secretary of State for War.

²¹ *Ibid.*, Telegramme nos. 5, 8 en 19A d.d. 3, 4 en 14 Nov. 1899, gewissel tussen die Secretary of State for War en genl. Buller.

planne te tref nie. Hy was haastig om tot aksie oor te gaan. Die suksesse en vinnige vordering van die Boere veral in Natal het hom tot haas genoep. Daarom het by dit sy plig geag om die voorste troepe van die leërdienskorps wat in die Kaapse hawens aangekom het, onverwyld Natal toe te verplaas ten einde met die hoogs moontlike spoed 'n toereikende mag daar byeen te kry om die voortmars van die Boere te stuit en Ladysmith te ontset. Dit was iets wat hy as van uiters dringende belang beskou het. Hierby het hy nie rekening gehou met die samestelling van die verskillende divisies soos deur die *War Office* bepaal nie met die gevolg dat die as eenheid georganiseerde leërdienskorps heeltemal verbrokkel is. Die uiteengeplaaste afdelings van die verbrokkelde divisies is waar moontlik tot nuwe divisies saamgegroepeer, maar hierdie nuwe divisies of die samestellende brigades daarvan het in verskeie gevalle onder offisiere tereggekom wat nooit tot daardie divisies of brigades behoort

het nie, 'n saak wat uit organisatoriese oogpunt beskou, beslis ongewens was.²²

Hierdie versplintering van die leërdienskorps het Buller egter blykbaar nie veel gehinder nie. Hoofsaak vir hom was om die troepe waaroor hy beskik het, met so min versuim as moontlik in drie afdelings op Suid-Afrikaanse bodem geplaas te kry soos hierbo uiteengesit is, met die oog op die onmiddellike uitvoering van sy planne. Aan hierdie taak het hy hom gedurende die eerste drie weke van November 1899 gewy toe die troepe van die leërdienskorps, aangevul met enkele van die troepe-eenhede wat reeds ingevolge instruksies van 8 September 1899 uit Engeland, Indië en die gebied aan die Middellandse See na Suid-Afrika gestuur is, as volg oor die hele frontlinie versprei is:

Op die regtervleuel (d.i. in Natal) is met Durban as basis 'n totaal van 21,587 offisiere en manskappe van die leërdienskorps met 30 kanonne en

²² Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 202-203, en *Times History*, II, pp. 283-286.

20 maxims geplaas. Hulle moes Ladysmith ontset en die Boere se offensiewe bedryghede in Natal beëindig, en is geplaas onder die bevel van Lt.-genl. sir C. F. Clery, die bevelhebber van wat oorspronklik die tweede divisie was. Hierdie mag het bestaan uit :

(a) *Artillerie*:

1. Kol. H. V. Hunt se brigade-divisie Royal Field Artillery van 24 offisiere en 654 onderoffisiere en manskappe met 18 Armstrong kanonne, as volg bereken :
 - (i) Die staf van die brigade-divisie: 4 offisiere en 12 ondergeskiktes.
 - (ii) Die 7de battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 171 ondergeskiktes met 6 kanonne.
 - (iii) Die 14de battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 172 ondergeskiktes met 6 kanonne.
 - (iv) Die 66ste battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 170 ondergeskiktes met 6 kanonne.

- (v) Die ammunisie kolonne: 5 offisiere en 129 ondergeskiktes.²³
2. Die 5de brigade-divisie Royal Field Artillery van 24 offisiere en 645 onderoffisiere en manskappe met 12 Armstrong kanonne — die ses veldstukke van die 63ste battery het nl. tydens 'n skipbreuk verlore gegaan — as volg bereken :
 - (i) Die staf van die brigade-divisie: 4 offisiere en 12 ondergeskiktes.
 - (ii) Die 63ste battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 170 ondergeskiktes sonder kanonne.
 - (iii) Die 64ste battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 170 ondergeskiktes met 6 kanonne.
 - (iv) Die 73ste battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 170 ondergeskiktes met 6 kanonne.

²³ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 203 en 473; vgl. ook Cd. 1792, p. 109.

- (v) Die ammunisie kolonne: 5 offisiere en 123 ondergeskiktes²⁴

(b) *Infanterie*:

1. Die 2de Infanteriebrigade aangevoer deur genl.-maj. H. J. T. Hildyard. Dit het bestaan uit 'n totaal van 113 offisiere en 4,243 onderoffisiere en manskappe — van wie 7 offisiere en 93 onderoffisiere en manskappe tot die Rooi Kruisdiens behoort en dus nie geveg het nie-as volg bereken:
 - (i) Die staf van die brigade: 3 offisiere en 18 ondergeskiktes.
 - (ii) Die 2nd Royal West Surrey regiment: 26 offisiere en 1,064 ondergeskiktes met 1 maxim.
 - (iii) Die 2nd Devonshire regiment: 24 offisiere en 1,041 ondergeskiktes met 1 maxim.

²⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 202 en 474.

- (iv) Die 2nd West Yorkshire regiment: 27 offisiere en 936 ondergeskiktes met 1 maxim.
 - (v) Die 2nd East Surrey regiment: 26 offisiere en 1,082 ondergeskiktes met 1 maxim.
 - (vi) No. 4 *Bearer Company*: 3 offisiere en 58 ondergeskiktes.
 - (vii) No. 3 Veldhospitaal: 4 offisiere en 35 ondergeskiktes²⁵
2. Die 4de Infanteriebrigade aangevoer deur genl.-maj. N. G. Lyttelton. Dit het bestaan uit 'n totaal van 123 offisiere en 4,130 onderoffisiere en manskappe — van wie 8 offisiere en 92 onderoffisiere en manskappe Rooi Kruisdiens verrig het — as volg bereken :
 - (i) Die staf van die brigade: 3 offisiere en 22 ondergeskiktes.
 - (ii) Die 2nd Scottish Rifles: 26 offisiere en 939 ondergeskiktes met 1 maxim.

²⁵ Sien *Ibid.*, pp. 202 en 473.

- (iii) Die 3rd King's Royal Rifles: 29 offisiere en 1,074 ondergeskiktes met 1 maxim.
 - (iv) Die 1st Durham Light Infantry: 28 offisiere en 921 ondergeskiktes met 1 maxim.
 - (v) Die 1st Rifle Brigade: 29 offisiere en 1,082 ondergeskiktes met 1 maxim.
 - (vi) No. 9 *Bearer Company*: 2 offisiere en 54 ondergeskiktes.
 - (vii) No. 9 Veldhospitaal: 6 offisiere en 38 ondergeskiktes²⁶
3. Die 5de Infanteriebrigade aangevoer deur genl.-maj. A. FitzRoy Hart. Dit het bestaan uit 'n totaal van 121 offisiere en 3,873 onderoffisiere en manskappe. Hiervan was een bataljon, die 2nd Royal Dublin Fusiliers, reeds sedert die uitbreek van die oorlog in Natal aanwesig terwyl 8 offisiere en 92 onderoffisiere en manskappe tot die Rooi

Kruis behoort en dus nie geveg het nie. Die brigade was as volg saamgestel :

- (i) Die staf van die brigade: 3 offisiere en 21 ondergeskiktes.
- (ii) Die 1st Royal Inniskilling Fusiliers: 29 offisiere en 969 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (iii) Die 1st Connaught Rangers: 28 offisiere en 855 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (iv) Die 2nd Royal Dublin Fusiliers: 27 offisiere en 975 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (v) Die 1st Border regiment: 26 offisiere en 961 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (vi) No. 8 *Bearer Company*: 3 offisiere en 57 ondergeskiktes, en
- (vii) No. 15 Veldhospitaal: 5 offisiere en 35 ondergeskiktes²⁷

²⁶ Sien *Ibid.*, pp. 202, 333 en 474.

²⁷ Sien Britse amptelike History of *the War in South Africa*, I, pp. 203, 204, 333 en 454.

4. Die 6de Infanteriebrigade aangevoer deur genl.-maj. G. Barton. Dit het bestaan uit 'n totaal van 121 offisiere en 3,773 onderoffisiere en manskappe — van wie 8 offisiere en 93 onderoffisiere en manskappe uitsluitlik Rooi Kruiswerk verrig en dus nie geveg het nie-as volg bereken:

- (i) Die staf van die brigade: 3 offisiere en 21 ondergeskiktes.
- (ii) Die 2nd Royal Fusiliers: 25 offisiere en 769 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (iii) Die 2nd Royal Scots Fusiliers: 29 offisiere en 870 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (iv) Die 1st Royal Welsh Fusiliers: 27 offisiere en 1,074 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (v) Die 2nd Royal Irish Fusiliers: 29 offisiere en 946 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (vi) No. 12 *Bearer Company*: 3 offisiere en 58 ondergeskiktes, en

(vii) No. 17 Veldhospitaal: 5 offisiere en 35 ondergeskiktes²⁸

5. Die 1st Royal Dublin Fusiliers: 28 offisiere en 923 ondergeskiktes met 1 maxim, en

6. Die 2nd Somerset Light Infantry: 29 offisiere en 875 ondergeskiktes met 1 maxim.²⁹

(c) *Ruitery*:

1. Die 13th Hussars: 25 offisiere en 558 ondergeskiktes met 1 maxim,

en

2. Die 1st Royal Dragoons: 27 offisiere en 562 ondergeskiktes met 1 maxim.³⁰

(d) *Genie- en korpstroepe*:

1. Genietroepe: 14 offisiere en 419 ondergeskiktes.

²⁸ Sien *Ibid.*, pp. 203, 333 en 475.

²⁹ Sien *Ibid.*, pp. 333, 475 en 476.

³⁰ Sien *Ibid.*, pp. 203, 332, 471 en 472.

2. Leërdienskorpstroepe: 16 offisiere en 217 ondergeskiktes.
3. Die staf van die 2de Infanteriedivisie :11 offisiere en 8 ondergeskiktes.
4. Die veldhospitaal van die 2de divisie: 5 offisiere en 35 ondergeskiktes³¹

Op die linkervleuel in Wes-Kaapland is met Kaapstad as basis 'n totaal van 14,841 offisiere, onderoffisiere en manskappe van die leër-dienskorps met 30 kanonne en 12 maxims onder aanvoering van It.-genl. lord Methuen geplaas. Hulle moes Kimberley ontset en die verbindings-linies tussen Oranjerivierstasie en Kaapstad hand- haaf en het bestaan uit die volgende afdelings:

(a) Artillerie:

1. 'n Sterk afdeling van 14 offisiere en 372 onderoffisiere en manskappe van die *Royal Horse Artillery* met twee batterye (12 veld- stukke) Armstrongs, as volg saamgestel:

- (i) 'n Staf van 4 offisiere en 15 onder- geskiktes.
- (ii) Battery G, *Royal Horse Artillery*: 5 offisiere en 178 ondergeskiktes met 6 kanonne.
- (iii) Battery P, *Royal Horse Artillery*: 5 offisiere en 179 ondergeskiktes met 6 kanonne.

2. 'n Brigade-divisie *Royal Field Artillery*, bestaande uit 19 offisiere en 681 onderoffisiere en manskappe met 18 kanonne, as volg bereken :

- (i) Die staf van die 8ste brigade- divisie: 4 offisiere en 14 ondergeskiktes.
- (ii) Die 38ste battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 173 ondergeskiktes met 6 kanonne.
- (iii) Die 37ste battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 194 ondergeskiktes met 6 houwitsers.
- (iv) Die 65ste battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 194 ondergeskiktes met 6 houwitsers.

³¹ Sien Britse amptelike History of the War an South Africa, I, pp. 200, 333 en 474.

- (v) 'n Ammunisie kolonne van 106 manskappe.³²

(b) *Infanterie*:

1. Die 1ste Infanteriebrigade aangevoer deur genl.-maj. sir H. E. Colvile. Dit het bestaan uit 'n totaal van 133 offisiere en 4,453 onderoffisiere en manskappe — waarvan 7 offisiere en 93 onderoffisiere en manskappe aan die Rooi Kruisdiens behoort en dus nie geveg het nie — as volg bereken:

- (i) Die staf van die brigade: 2 offisiere en 16 ondergeskiktes.
- (ii) Die 3rd Grenadier Guards: 32 offisiere en 1,083 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (iii) Die 1st Coldstream Guards: 31 offisiere en 1,090 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (iv) Die 2nd Coldstream Guards: 31 offisiere en 1,082 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (v) Die 1st Scots Guards: 30 offisiere en 1,089 ondergeskiktes met 1 maxim.

³² Sien *Ibid.*, pp. 308, 404n., en 471: *Times History*, III, p. 110, en Cd. 1792, p.110

- (vi) No. 1 *Bearer Company*: 3 offisiere en 58 ondergeskiktes.

- (vii) No. 1 Veldhospitaal: 4 offisiere en 35 ondergeskiktes³³

2. Die 3de Infanteriebrigade aangevoer deur genl.-maj. A. G. Wauchope. Dit het bestaan uit 'n totaal van 122 offisiere en 4,220 onderoffisiere en manskappe — waarvan 8 offisiere en 93 onderoffisiere en manskappe die Rooi Kruisdiens van die brigade verrig en dus nie geveg het nie — as volg bereken :

- (i) Die staf van die brigade: 2 offisiere en 18 ondergeskiktes.
- (ii) Die 2nd Royal Highlanders: 29 offisiere en 1,014 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (iii) Die 1st Highland Light Infantry: 26 offisiere en 1,087 ondergeskiktes met 1 maxim.

³³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 211, 215 en 473.

- (iv) Die 2nd Seaforth Highlanders: 27 offisiere en 927 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (v) Die 1st Argyll and Sutherland Highlanders: 30 offisiere en 1,081 ondergeskiktes met 1 maxim.
- (vi) No. 3 *Bearer Company*: 3 offisiere en 58 ondergeskiktes, en
- (vii) No. 10 Veldhospitaal: 5 offisiere en 35 ondergeskiktes³⁴
- 3. Die 2nd Duke of Cornwall's Light Infantry: 29 offisiere en 920 ondergeskiktes met 1 maxim.
- 4. Die 2nd Northamptonshire regiment: 28 offisiere en 990 ondergeskiktes met 1 maxim.
- 5. Die 2nd Shropshire Light Infantry: 29 offisiere en 905 ondergeskiktes met 1 maxim.

³⁴ Sien *Ibid.*, pp. 211, 215 en 474.

- 6. Die 1st Gordon Highlanders: 29 offisiere en 855 ondergeskiktes met 1 maxim.³⁵

(c) *Ruitery, Genie- en Korpstroepe*:

- 1. Die 2nd Dragoons, ook bekend as die Royal Scots Greys: 25 offisiere en 548 ondergeskiktes met 1 maxim.
- 2. Vier kompanies genietroepe: ongeveer 18 offisiere en 428 ondergeskiktes.
- 3. Die staf van die 1ste divisie: 10 offisiere en 4 ondergeskiktes.³⁶

In die sentrum tussen hierdie twee vleuels met die doel om Oos- en Sentraal-Kaapland teen 'n Boereinval te beskerm en die nodige voorbereidings vir die Britse opmars teen die Republieke volgens die oorspronklike veldtogplan te tref, is die res van die troepe van die leërdienskorps in twee groepe as volg geplaas:

³⁵ Sien *Ibid.*, pp. 203, 215, 308 en 476.

³⁶ Sien *Ibid.*, pp. 214-215, 387 en 472-473.

A. Op die oostelike spoorlyn met hoofkwartier te Stormbergstasie en Oos-Londen as basis is onder die bevel van Lt.-genl. sir W. Gatacre 'n totaal van ongeveer 4,299 offisiere, onderoffisiere en manskappe met 18 kanonne en sowat 4 maxims geplaas, as volg saamgestel :

(a) *Artillerie:*

Een brigade-divisie *Royal Field Artillery* wat bestaan het uit 24 offisiere en 654 onderoffisiere en manskappe met 18 Armstrong kanonne, as volg bereken :

1. Die staf van die 6de brigade-divisie: 4 offisiere en 13 ondergeskiktes.
2. Die 74ste battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 170 ondergeskiktes met 6 kanonne.
3. Die 77ste battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 170 ondergeskiktes met 6 kanonne.

4. Die 79ste battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 173 ondergeskiktes met 6 kanonne.
5. 'n Ammunisie kolonne van 5 offisiere en 128 ondergeskiktes³⁷

(b) *Infanterie en berede infanterie:*

Drie bataljons infanterie en 'n halfbataljon berede infanterie, wat bestaan het uit 'n totaal van sowat 102 offisiere en 3,144 onderoffisiere en manskappe met drie of vier maxims, as volg bereken :

1. Die staf van die 3de divisie: 11 offisiere en 8 ondergeskiktes.
2. Die 2nd Royal Irish Rifles: 25 offisiere en 875 ondergeskiktes met 1 maxim.
3. Die 1st Royal Scots: 27 offisiere en 1,014 ondergeskiktes met 1 maxim.

³⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp.204, 289-290 en 475.

4. Die 2nd Northumberland Fusiliers: 29 offisiere en 977 ondergeskiktes met 1 maxim.
5. Die Southern, Aldershot, South Eastern and Cork Mounted Infantry (twee kompanies): ongeveer 10 offisiere en 270 ondergeskiktes waarskynlik met 1 maxim.³⁸

(c) *Korps- en genietroepe:*

'n Totaal van sowat 17 offisiere en 286 onder-offisiere en manskappe as volg bereken :

1. Die 33ste kompanie leërdienskorps-troep: 8 offisiere en 101 ondergeskiktes.
2. Die 16de Veldhospitaal: 4 offisiere en 35 ondergeskiktes.
3. Genietroep: sowat 5 offisiere en 150 ondergeskiktes³⁹

B. Te Noupoot is onder die bevel van It.-genl. J. P. D. French 'n totaal van sowat 4,948 offisiere, onderoffisiere en manskappe geplaas met 18 kanonne en 6 maxims, as volg bereken :

(a) *Artillerie:*

Twee batterye *Royal Horse Artillery* en 'n battery *Royal Field Artillery* van altesaam 23 offisiere en 699 manskappe met 18 veldstukke as volg bereken:

1. R battery *Royal Horse Artillery*: 6 offisiere en 180 ondergeskiktes met 6 kanonne.
2. Sy ammunisie kolonne: 3 offisiere en 83 ondergeskiktes.
3. O battery *Royal Horse Artillery*: 6 offisiere en 180 ondergeskiktes met 6 kanonne.
4. Sy ammunisie kolonne: 3 offisiere en 86 ondergeskiktes.

³⁸ Sien *Ibid.*, pp. 203-204, 287-292 en 471-476.

³⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 289-292, 468 en 475.

5. Die 4de battery *Royal Field Artillery*: 5 offisiere en 170 ondergeskiktes met 6 kanonne.⁴⁰

(b) *Ruitery*:

Vyf regimente ruitery en twee kompanies berede infanterie. Dit het bestaan uit 'n totaal van 3,220 offisiere, onderoffisiere en manskappe met 5 maxims as volg bereken :

- 1 Die 6th Dragoon Guards (Carabineers): 25 offisiere en 563 ondergeskiktes met 1 maxim.
2. Die 10th Hussars: 26 offisiere en 565 ondergeskiktes met 1 maxim.
3. Die 12th Lancers: 26 offisiere en 539 ondergeskiktes met 1 maxim.
4. Die 6th Dragoons: 25 offisiere en 557 ondergeskiktes met 1 maxim.
- 5 Die Household Cavalry: 26 offisiere en 563 ondergeskiktes met 1 maxim.

⁴⁰ Sien *Ibid.*, pp. 278, 279, 394n. en 471-472.

6. Die Northern, Western, Eastern and Dublin Mounted Infantry (twee kompanies): ongeveer 10 offisiere en 275 ondergeskiktes.⁴¹

(c) *Infanterie en genietroepe*:

1. Die 1st Welsh regiment: 28 offisiere en 823 ondergeskiktes met 1 maxim.
2. Twee seksies genietroepe: hoogstens 5 offisiere en 150 ondergeskiktes.⁴²

Die werk in verband met die verdeling en uitplasing van die troepe van die leërdienskorps soos hierbo uiteengesit, het die Britse opperbevelhebber vir drie weke lank pal in Kaapstad besig gehou. Dit was dan ook 'n reusetaak, dog

⁴¹ Sien *Ibid.*, pp. 203, 278, 279, 281, 283, 391, 394n. en 472-475. Die Household Cavalry het bestaan uit eskadron A, 1st Life Guards, eskadron B, Royal Horse Guards, en eskadron C, 2nd Life Guards, wat in die opgaawe van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* aangaande die sterkte van die Britse leërdienskorps vermeld word.

⁴² Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 279, 284, 402 en 476.

teen 20 November 1899 het hy dit so ver afgehandel gehad dat hy hom vry gevoel het om die verdere reëlins in verband daarmee in die hande van genl. sir F. W. E. F. Forestier-Walker, die senior offisier in Kaapstad, te laat aan wie hy op die 20ste volledige instruksies gegee het met betrekking tot wat in Kaapstad gedoen moes word.⁴³ Twee dae later, nl. op 22 November 1899 om 7 nm., het hy skeepgegaan na Natal waar hy persoonlik toesig oor die operasies van die afdelings van sy leërdienskorps wat daarheen gestuur was, wou hou.⁴⁴

⁴³ Sien *Ibid.*, pp. 209-210.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 209.

HOOFSTUK 2

DIE SLAG VAN BELMONT

1. DIE TAAK VAN LORD METHUEN

Van die drie afdelings van Buller se leërdienkorps wat gedurende die laaste helfte van November 1899 die opmars teen die Boere begin het, het die op die linkervleuel, aangevoer deur lt.-genl. lord Methuen, eerste in aanraking met die Boere gekom.

Methuen het op 10 November 1899 per trein uit Kaapstad vertrek.¹ Die opdrag wat hy van Buller ontvang het, was om so snel as moontlik na Kimberley toe deur te druk. Hy moes die verbinding met Kimberley herstel en die dorp voorsien van die nodige voorrade wapentuig, troepe, deskundige hulp en wat ook al verder nodig was om dit in staat te stel om vir sy eie verdediging te sorg, en verder die verbindingslinies vanaf De Aar tot by Modderrivier in



Lord Methuen

¹ Journal of the Principal Events connected with South Africa, part 1, p. 47, verw. no. 979/200.

besit hou sodat die Engelse in staat sou wees om voorrade en swaar kanonne na Kimberley toe aan te voer. Voorts moes hy die Bantoes en ander burgerlike persone van wie die owerheid in Kimberley ontslae wou raak, help verwyder dog nie 'n dag langer in Kimberley vertoef as wat volstrek noodsaaklik was nie²

2. STERKTE EN AKTIWITEITE VAN DIE TROEPEMAG OP ORANJERIVIERSTASIE TOT 11 NOV. 1899

Op 12 November 1899 het Lt.-genl. lord Methuen op Oranjerivierstasie afgestap van waar hy sy opmars noordwaarts sou begin en die bevel oor die Britse troepe aldaar aanvaar.³

Hierdie troepemag waarby die deel van die Britse leërdienskorps wat aan lord Methuen

toegesê was, hulle gedurende die volgende paar weke sou voeg, het by die aankoms van die nuwe Britse bevelvoerder in hierdie sektor uit 3,750 tot 4,000 offisiere en manskappe bestaan, as volg bereken :

Infanterie (berede infanterie ingesluit):

1. ie 2nd King's Own Yorkshire Light Infantry: 12 offisiere en 438 ondergeskiktes.
2. ie 1st Northumberland Fusiliers: 27 offisiere en 784 ondergeskiktes.
3. ie 1st Loyal North Lancashire (vier kompanies): ongeveer 13 offisiere en 470 ondergeskiktes.
4. Die 1st Royal Munster Fusiliers (vier kompanies): ongeveer 12 offisiere en 395 ondergeskiktes.

Artillerie:

1. Lt.-kol. F. H. Hall se brigade-divisie, wat bestaan het uit (a) die 18de battery *Royal Field Artillery* (9 offisiere en 182

² Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 211-213, en Cd. 1791, p. 612, Verklaring van lord Methuen. Sien ook pp. 390-391 hieragter.

³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 211; *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, part 1, p.

ondergeskiktes), (b) die 75ste battery *Royal Field Artillery* (4 offisiere en 166 ondergeskiktes) en (c) die ammunisie kolonne (8 offisiere en 202 ondergeskiktes)⁴

2. Een seksie van die Royal Garrison Artillery met twee twaalfponder-skeepskanonne wat kort na lord Methuen se aankoms uitgebrei is tot 'n vlootbrigade van 363 offisiere, onderoffisiere en manskappe met vier twaalfponder-skeepskanonne onder aanvoering van kapt. R. C. Protheto. Ten tyde van die slag van Belmont op 23 November 1899 het hierdie vlootbrigade reeds 18 offisiere en 384 onderoffisiere en manskappe gemonster.

Berede troepe:

⁴ Die 62ste battery wat deel van hierdie brigade-divisie gevorm het, was by lord Methuen se aankoms nog agter op die verbindingslinies.

1. Die 9th Lancers: 15 offisiere en 476 ondergeskiktes.
2. Die New South Wales Lancers: 30 offisiere, onderoffisiere en manskappe.
3. Rimington's Guides: sowat 120 tot 150 offisiere, onderoffisiere en manskappe.
4. Die berede kompanies van die 1st Loyal North Lancashires, die 1st Northumberland Fusiliers en die 1st Royal Munster Fusiliers.

Genietroepe:

'n Totaal op 23 November 1899 van 13 offisiere en 333 ondergeskiktes. Dit het bestaan uit die 7de en 11de veldafdelings, die 8ste spoorwegafdeling, die 30ste *Fortress Company* en 'n telegraafseksie van die *Royal Engineers*.⁵

⁵ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 214-215. Die sterkte van hierdie troepemag is bereken uit die opgawes in die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 453-454 en 466, en Cd. 1792, pp. 103-107. Die sterkte van Rimington's Guides

Ofskoon sterk genoeg om dit vir die Boeremagte baie lastig te maak wat soos in Deel I vermeld tot by Belmont deurgedring het,⁶ het hierdie troepemag tot met die aankoms van lord Methuen hul aktiwiteite beperk tot die maak van sketse van die terrein in die omgewing van die spoorwegbrug oor die Oranjerivier en met verkenningwerk om op hoogte van die sterkte en posisies van die Boeremagte te kom.⁷ Hulle was egter versigtig om hulle nie in 'n botsing met die Boere te wikkell nie en eers op 6 November 1899 het een van hul verkennings-

word nie in die amptelike bronne vermeld nie en is ontleen aan John Stirling, *The Colonials in South Africa, 1899-1902*, p. 151. In sy getuienis voor die Britse Royal Commission verklaar lord Methuen dat die Rimington's Guides "about 120 or 130" sterk was (Cd. 1791, p. 119, vr. 14139; ook p. 612). Kapt. March Phillipps, een van die offisiere van Rimington's Guides, verklaar egter uitdruklik: "Our strength is about hundred and fifty" (Phillipps, *With Rimington*, p. 5).

⁶ Sien Deel I, pp. 397-398.

⁷ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 213.

patrollies dit gewaag om hom binne vyf myl van Belmont af te waag.⁸

Toe hulle egter ook daar niks van die Boere gewaar nie, het die Britse bevelvoerder by Oranjerivierstasie moediger geword en op 9 November 'n sterk berede patroillie laat deurdruk tot by Heuningneskloof, 37 myl noord van Oranjerivierstasie. Dit het bestaan uit twee eskadrons van die 9th Lancers en een en 'n halwe kompanie berede infanterie van die Northumberland Fusiliers en North Lancashire, vergesel van 'n battery veldartillerie, alles onder aanvoering van kol Gough van die 9th Lancers. By Heuningneskloof het hulle op kmdt. Van der Merwe se burgers gestuit wat hulle gedwing het om na Witput terug te val, waar hulle die nag deurgebring het.⁹

Vroeg die volgende oggend het hulle egter weer in 'n noordoostelike rigting opgeruk, vasberade

⁸ Ibid.

⁹ *Ibid.*; voorts Nierstrasz, II band 2, p. 600; en Leyds 710, Telegram no. 15 d.d. 11 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan H.T.D., Pretoria.

om om die Boere te trek met die doel om die ligging van hul kamp te bepaal. Kmdt. Van der Merwe wat met 350 burgers in 'n rantjie sowat 'n uur te perd van Belmont af stelling geneem het, het, ondersteun deur enkele Boerekanonne, dit egter vir die troepe so warm gemaak dat hulle na 'n taai skermutseling van omtrent vier uur lank die geveg afgebreek en na Oranjerivierstasie teruggeval het. Aan Britse kant is een offisier (lt.-kol. C. E. Keith-Falconer) gedood en drie offisiere (luitenant C. C. Wood, F. Bevan en H. C. Hall) en vier manskappe gewond, eersgenoemde dodelik. Hierteenoor het aan die kant van die Boere net twee burgers, Jacobus van Rooyen en Andries du Preez, ligte wonde opgedoen.¹⁰

¹⁰ Leyds 710, Telegram no. 15 d.d. 11 Nov. 1899, Van Staatspres., Bloemfontein, aan H.T.D., Pretoria, waarin Van Der Merwe se verslag voorkom; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 213; *Times History*, II, pp. 290-291; Nierstrasz, II band 2, pp. 600-601; *South-African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no 17C, van General Officer Commanding-in-Chief aan Secretary of State of War, d.d. 11 Nov. 1899,

3. STERKTE VAN BOEREMAG TE BELMONT, 23 NOV. 1899

Hierdie skermutseling het die staatshoofde van die twee Republieke oortuig dat dit noodsaaklik was om die Boerekrygsmag by Belmont aansienlik te versterk, sodat dit in staat sou wees om aan die Britse opmars uit die Suide wat hulle verwag het weldra 'n aanvang sou neem, die hoof te bied. Hulle het dan ook nie getalm om soveel burgers daarheen te verskuif as wat elders moontlik gespaar kon word nie.

Nie alleen het pres. Kruger soos in Deel I aangetoon, 'n aansienlike deel van die Boerestrydmagte aan die Transvaalse noordelike en westelike grense teruggetrek om die bedreigde suidelike grens doeltreffend te versterk nie.¹¹ Ook

asook no 18B, van General Officer Commanding Lines of Communication, Cape, aan Secretary of State for War, d.d. 12 Nov. 1899

¹¹ Sien Deel I hoofstuk XVII; ook Leyds 710, Telegram no.21 d.d. 11 Nov. 1899, van Staatspres., Pretoria, aan Staatspres., Bloemfontein.



Boerekommando op trek saans.

pres. Steyn het nie versuim om soveel van die Vrystaatse burgers daarheen te verplaas as wat hy moontlik elders kon mis nie. Op 16 Nov. 1899 kon hy met genoeë aan die Transvaalse staatshoof berig dat daar “op dit oogenblik” reeds 1,200 man te Belmont was en dat hulle weldra versterk sou word met nog 1,600, nl. 1,500 wat op die 16de van Kimberley af daarheen sou vertrek, en 100 man uit Wepener.¹²

Die Boeremag by Belmont het ten gevolge van die versterkings baie vinnig aangegroei en op 23 Nov., die dag van die slag van Belmont, was daar ruim 2,950 man, almal Vrystaters, bymekaar onder aanvoering van vegenl. Jacobus Prinsloo wat intussen deur pres. Steyn tot bevelhebber van die Vrystaatse strydkragte aldaar benoem is.¹³ ’n

¹² Leyds 710, Telegram no. 11 d.d. 16 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria.

¹³ Sien Leyds 711, Telegram no.23 d.d. 25 Nov.1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria. Hierin word vermeld dat genl. Prinsloo “buiten en behalwe Fauresmith en Boven Modderivier commando's” oor 1,750 man beskik het, t.w. 1,500 wat van Kimberley af daarheen verplaas is, nl. die kommando's Bloemfontein,

Ruim gedeelte van hierdie burgers was egter nie vir ’n geveg voorberei of toegerus nie met die gevolg dat genl. Prinsloo die dag met die slag van Belmont nie ’n volle 2,000 man vir aktiewe diens teen die aanvallende vyand in die veld kon stoot nie.¹⁴

Hierdie burgers het, nadat hulle die hoofspoorlyn na die Suide toe op een of twee plekke verbreek het, op Belmontstasie en in die rante ten ooste daarvan stelling geneem, gereed om die vyand te ontmoet. Hulle het nie nodig gehad am lank te wag nie. Op 18 Nov. het een van die Vrystaatse spioene berig dat die Engelse hul opmars na alle

600 man sterk, Boshof, 300 man sterk, Kroonstad, 200 man sterk, Winburg, 200 man sterk, en Hoopstad, 200 man sterk, en 250 man wat die 21ste van Jacobsdal af daarheen gegaan het. Die Transvaalse kommando's was op die tydstip nog onderweg daarheen.

¹⁴ Sien Leyds 711, Telegram no. 16 d.d. 25 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, en C. C. J. Badenhorst, *Uit den Boeren-Oorlog*, 1899-1902, p. 8. Volgens Badenhorst kon slegs ’n derde van die burgers waaroor Prinsloo beskik het, vir aktiewe krygsdiens ingespan word.

waarskynlikheid die volgende Maandag (20 Nov. 1899), indien nie nog vroeër nie, sou begin;¹⁵ en hy was reg.

4. LORD METHUEN SE TROEPEMAG, 23 NOV. 1899

Op 14 Nov. 1899 het die eerste afdeling van die leërdienskorpstroepe wat vir die mars na Kimberley bestem was, op Oranjerivierstasie aangekom¹⁶ en 'n week later was al die troepe van die 1ste divisie soos deur lord Methuen gereorganiseer, daar byeen vir die opmars.¹⁷ Dit het die oggend van 23 Nov. 1899 bestaan uit 'n totaal van sowat 10,500 offisiere, onderoffisiere en manskappe met 16 kanonne en 10 masjiengewere, as volg bereken :

(a) Artillerie:

¹⁵ Leyds 710, Telegram no. 4 d.d. 18 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria.

¹⁶ Sien Journal of the Principal Events connected with South Africa, part 1, p. 51, Diary 1st Division.

¹⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 214.

1. Kapt. R. C. Protheto se “Naval brigade,” wat bestaan het uit 363 tot 402 offisiere, onderoffisiere en manskappe met vier twaalfponderkeepskanonne.¹⁸
2. Lt.-kol. F. H. Hall se brigade-divisie *Royal Field Artillery* (saamgestel uit die 18de en 75ste veldbarterye en die daaraan verbonde ammunisie kolonne). Dit het bestaan uit 565 tot 571 offisiere, onderoffisiere en manskappe met twaalf Armstrong kanonne.¹⁹

(b) Berede troepe:

‘n Gesamentlike mag van 968 offisiere, onderoffisiere en manskappe met drie masjiengewere²⁰ saamgestel uit die 9th Lancers (491 offisiere, onderoffisiere en manskappe), die New South Wales Lancers (30 offisiere,

¹⁸ Sien *Ibid.*, pp. 214 en 466.

¹⁹ Sien *Ibid.*, p. 466, en p. 16 hiervoor.

²⁰ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 466.

onderoffisiere en manskappe), Rimington's Guides (100 tot 150 offisiere, onderoffisiere en manskappe) en die berede kompanies van die Northumberland Fusiliers, die Loyal North Lancashires en die King's Own Yorkshire Light Infantry (altesaam ongeveer 297 tot 347 offisiere, onderoffisiere en manskappe)²¹

(c) *Infanterie:*

'n Gesamentlike mag, berede infanterie uitgeslote, van sowat 7,726 offisiere, onderoffisiere en manskappe met 7 masjien-gewere²² saamgestel uit twee brigades, t.w.

1. ie 1ste brigade of Guards' brigade aangevoer deur genl.-maj. sir H. E. Colville en saamgestel uit die 3rd Grenadier Guards (sterkte 1,115 offisiere, onderoffisiere en manskappe), die 1st Coldstream Guards (sterkte 1,121 offisiere, onderoffisiere en

manskappe), die 2nd Coldstream Guards (sterkte 1,113 offisiere, onderoffisiere en manskappe) en die 1st Scots Guards (sterkte 1,119 offisiere, onderoffisiere en manskappe) – 'n totaal van 4,468 offisiere, onderoffisiere en manskappe;²³ en

2. die 9de brigade, saamgestel uit die res van die infanterie waaroor genl. lord Methuen beskik het, nl. die 1st Northumberland Fusiliers (sterkte 811 offisiere, onderoffisiere en manskappe), die 2nd Northamptonshire regiment (sterkte 1,018 offisiere, onderoffisiere en manskappe), die halfbataljon 2nd King's Own Yorkshire Light Infantry (sterkte 450 offisiere, onderoffisiere en manskappe); die halfbataljon 1st Loyal North Lancashires en die halfbataljon Royal Munster Fusiliers (gesamentlike sterkte 979 offisiere, onderoffisiere en

²¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 466.

²² Sien *Ibid.*, p. 214.

²³ Sien pp. 10-11 hiervoor.

manskappe) – 'n totaal van 3,258 offisiere, onderoffisiere en manskappe.²⁴

(d) *Genietroepe*:

'n Totaal van 346 offisiere, onderoffisiere en manskappe,²⁵ en

(e) *Bykomstige troepe*:

'n Totaal van 438 offisiere, onderoffisiere en manskappe van die *Royal Army Medical Corps* en die leërdienskorps.²⁶

Met hierdie groot leër van byna 10,500 troepe het lord Methuen hom goed in staat gevoel om die Boeremagte wat tussen hom en Kimberley gelê het, te verdryf. Hy het derhalwe die res van die troepe wat onder sy bevel gestel was, t.w. genl. Wauchope se brigade en die ander troepeafdelings wat nog agter was, op die verbindingslinies laat

bly om die te bewaak. Dit was in ooreënstemming met wenke wat hy intussen van Buller ontvang het.²⁷

5. MILITÊRE BEDRYWIGHEDA, 21-22 NOV. 1899

Om 4 vm. op 21 Nov. 1899 het lord Methuen se troepe hul kamp op die noordelike wal van die Oranjerivier verlaat en al met die spoorweg langs getrek tot op die plaas van Fincham naby Witput sowat 12 myl noord van Oranjerivierbrug. Hier het hulle om 8 vm. halt gemaak terwyl die 9th Lancers en berede infanterie verder noordwaarts gestuur is om verkenningswerk te doen.²⁸

In die rante ten ooste van Belmontstasie het hulle op die Boeremag, 1,500 man sterk, gestuit wat aldaar posisie geneem en met kanonne op hulle gevuur het, egter sonder om aan hulle enige

²⁴ Sien pp. 15-16 hiervoor en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 215.

²⁵ Sien p.16 hiervoor en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 466.

²⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 466.

²⁷ Sien *Ibid.*, pp. 212-213

²⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 216; *Official Records of the Guards' Brigade in South Africa*, pp. 24-25 (Staff Diary).

verliese van betekenis te berokken.²⁹ Nadat die adjunk-assistent-adjutant generaal vir Topografie, lt.-kol. Willoughby Verner, sketse gemaak het van die Boerestellings soos hy dit vanaf die lae heuwels ten weste daarvan geleë, kon waarneem en nadat lord Methuen die terrein ook persoonlik vanaf die heuwels wat 'n myl en 'n half ten suide van Belmontstasie geleë was, besigtig het, is die berede troepe na die kamp toe terug waar lt.-kol. Verner se sketse gekopieer en onder die offisiere versprei is.³⁰

Die Britse bevelvoerder was blykbaar baie gretig om tot die aanval oor te gaan en sy eerste slag van die oorlog te lewer, en hy het dan ook 'n wenk van lt.-kol. Verner om liewers nie aan te val nie maar óm die Boerestellings te trek, summier verwerp met die woorde: “ My good

²⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 216; Leyds 711, Telegram no. 7 d.d. 22 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, waarin 'n telegram van veggel. Prinsloo aangehaal word.

³⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 216-217.

fellow, I intend to put the fear of God into these people.”³¹

Vroeg die oggend van die 22ste het hy dan ook sy berede infanterie na Thomas se plaas, sowat twee myl ten suidweste van Belmontstasie, laat opruk. Hulle het 'n hele ketting poste teenoor Belmontstasie en die rante ten ooste daarvan wat deur die Boere beset was, ingeneem.³² Daarna het lord Methuen vergesel van sy staf, die bevelhebbers van sy twee brigades infanterie (genl.-maj. sir H. E. Colvile en genl.-maj. R. S. R. Fethetstonhaugh), die aanvoerder van die artillerie (lt.-kol. F. H. Hall) en die hoof van die genietroepe (lt.-kol. J. B. Sharpe) nog eens die Boerestellings van die heuwelagtige terrein ten ooste van Thomas se plaas af in oënskou geneem en toe die nodige voorbereidsels vir die verowering daarvan vir die oggend van die 23ste getref.³³ Toe is Methuen

³¹ *Times History*, II, p. 322.

³² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 217. ³³ Ibid.

³³ Ibid.

en sy staf na Witput toe terug om toesig oor die opmars van die agtergeblewe troepe-eenhede na die terrein van Thomas se plaas te hou, waar die genietroepe onder die beskerming van die berede infanterie afdelings ondertussen aan die werk gespring het om 'n goeie laerplek van genoegsame water voorsien, vir die troepe in te rig en die spoorweg tussen Witput en Belmont te herstel.³⁴

Die Boere wat vanuit hul stellings ten suidooste en ooste van Belmontstasie die Britse bewegings en bedrywighede in die omgewing van Belmont lê en dophou het, was nie bereid om die vyand vrye spel te gee nie. Reeds gedurende die oggend is daar telkens geweerskote gewissel met die berede infanterie op die Britse buiteposte, en toe later in die dag die genietroepe hul verskyning digby Thomas se plaas maak en begin om die laerterrein vir die troepe in orde te bring, het Prinsloo hulle met twee Krupps en 'n Pom-pom onder vuur

laat neem. Dit het die troepe dermate in die uitvoering van hul taak gehinder dat die Britse bevelvoerder hom genoop geag het om die 18de en 75ste veldbatterye in aller yl na die toneel te stuur om die Vrystaatse veldstukke die swye op te lê. Hierby is die Britse kanonperde so ooreis dat vyf van hulle aan vermoëienis beswyk het.³⁵

Ten gevolge van die swaar artillerievuur wat die Engelse batterye op die Boere se kanonstellings onderhou het, het maj. Albrecht hom teen die aand verplig gevoel om sy kanonne tot agter die Boerelinies buite trefafstand van die Britse kanonne terug te sleep.³⁶

Teen sononder het die troepe wat om 4.30 nm. van Witput vertrek het, op die nuwe laerterrein naby Thomas se plaas aangekom. Hier moes hulle tot tweeuur die volgende oggend vertoef, wanneer die mars teen die Boerestellings sou begin.³⁷

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.; voorts Nierstrasz, II, band 2, p. 612.

³⁶ Nierstrasz, II band 2, p. 612.

³⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 217 en 221.



Maj. Albrecht

6. BOEREPOSISIES BY BELMONT, 23 NOV. 1899

Die, stellings wat deur die Boere beset is, het uit twee ewewydige groepe rante bestaan wat parallel met die spoorweg geloop het en deur 'n vlakte van mekaar geskei was. Naaste aan die spoorweg en sowat 1,200 treë ten ooste van Belmontstasie was 'n wye, plat rant sowat 200 voet hoog, waaraan lord Methuen die naam Table Mountain gegee het. Dit is aan die suidekant deur 'n nou nek van 'n heelwat laer hoogte geskei wat deur lord Methuen met die naam Gun Hill vereer is. Suid en wes van Gun Hill het enkele lae, losstaande koppies uit die veld ontspring. Hierdie rantegroep met inbegrip van die koppies is deur die Boere beset met die oog op die beskerming van hul hoofstelling, Kafferskop, wat sowat 300 voet hoog was en 1,000 treë verder terug — d.w.s. meer na die oostekant toe — langs die spoorweg uitgestrek het. Dit was deur 'n nek van sowat 600 voet breed in twee helftes verdeel. Die noordelike helfte wat van Thomas se plaas af gesien, reg agter Table Mountain en Gun Hill gelê het, is

deur lord Methuen Mont Blanc genoem terwyl die suidelike helfte wat ewewydig met die spoorweg tot sowat drie myl ten suidooste van Belmontstasie uitgestrek het, twee aanliggende pieke vertoon het waaraan lord Methuen die name Razor Back en Sugar Loaf Hill gegee het. Laasgenoemde het op die suidelike punt waar die rant in die vlakke doodgeloop het, gelê en Razor Back ten noorde daarvan, tussen Sugar Loaf Hill en Mont Blanc.³⁸

7. LORD METHUEN SE AANVALSPAN EN BOERE SE HOUDING

Methuen se plan was om deur 'n nagtelike verrassingsaanval die voorste rantposisie, nl. Table Mountain en Gun Hill, op die Boere te verower. Daarvandaan af wou hy met die aanbreek van die dag vanuit die noorde op die Boere se hoofstelling op Mont Blanc toetas en die verdedigers daarvan suid- en ooswaarts verjaag.

³⁸ Sien kaart teenoor p. 36. Vgl. ook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 218-219, *Times History*, II, pp. 325-326, Nierstrasz, II band 2, p. 614, en Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, p. 148.

Dit sou hulle in 'n rigting weg van Kimberley af en reg in die arms van die Britse berede troepe dryf, wat intussen aan weerskante om die Boerestelling moes trek om die vluggende burgers in die pan te hak en hul laer te bemeester.

Met die oog op die uitvoering van die plan het hy sy troepemag beveel om hul laer die nag om tweeeur te verlaat en na twee aangewese punte op die spoorweg te marsjeer wat volgens skatting sowat 800 treë van die voorste Boerestellings geleë was. Hier sou hulle ontplooi: die 9de brigade ondersteun deur die 75ste veldbattery om Table Mountain te verower en daarna vanuit die noorde op die Boerestelling op Mont Blanc toe te sak, en die 1ste brigade ondersteun deur die 18de veldbattery en die vier skeepskanonne om Gun Hill in te neem van waar hulle die aanval van die 9de brigade op Mont Blanc moes ondersteun. Die berede troepe moes onder aanvoering van kol. Gough en maj. Milton die mars van die twee infanterie brigades dek en daarna met 'n wye

boog aan weerskante om die Boerestellings trek om die vyand die terugtog af te sny.³⁹

Genl. Prinsloo wat oor die kommando's Boshof, Fauresmith, Jacobsdal, Winburg, Hoopstad en gedeeltes van Kroonstad en Bloemfontein (wyke dorp en Boven Modderivier) beskik het,⁴⁰ het geen aanval verwag nie. Trouens hy en sy offisiere het dieselfde dag nog besluit dat die tyd aangebreek het om die Engelse op Thomas se plaas aan te val. Met die oog daarop sou 'n kommando van 600 man agter die Engelse om gestuur word om hulle in die rug aan te tas;⁴¹ en as lord Methuen nie sy swaar aanval op die Boerestellings op die 23ste gewaag het nie sou aan die plan seker uitvoering gegee gewees het. Die onverwagte swaar Britse aanval op die

³⁹ Sien *South Africa Despatches*, I, pp. 26-28, verslag van lord Methuen, d.d. 26 Nov. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 218-220; *Time History*, II, pp. 325-327; Nierstrasz, II band 2, p. 615.

⁴⁰ Sien Leyds 711, Telegramme nos. 11 d.d. 16 Nov. 1899 en 23 d.d. 25 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria.

⁴¹ C. C. J. Badenhorst, *Uit den Boeren-Oorlog*, p. 8.

Boerestellings vroeg die volgende oggend het die Boere se aanvalsplanne egter in die wiele gery.

8. DIE BRITSE OPMARS, 23 NOV. 1899

Lord Methuen wou die Boere in die voorste stellings verras en oorrompel terwyl hulle nog aan slaap was. Hy het derhalwe bepaal dat die opmars teen Gun Hill en Table Mountain om 3 vm. moes begin vanaf twee punte aan die spoorweg waar die troepe moes ontplooi, en dat dit in doodse stilte moes plaasvind.⁴²

Dit was egter reeds 3.30 vm. toe genl.-maj. Colvile die spoorweghuis bereik waar sy brigade vir die aanval op Gun Hill moes ontplooi. Hy het die afstand nl. onderskat en nie met die feit rekening gehou dat die troepe in die donker nie so vinnig as in daglig kon marsjeer nie.⁴³ Volgens die sketskaart waaroor hy beskik het, moes hy hom toe 800 treë van Gun Hill af

⁴² *South Africa Despatches*, I, pp. 26-27, verslag van lord Methuen, d.d. 26 Nov. 1899.

⁴³ *Ibid.*, pp. 29-30, verslag, d.d. 23 Nov. 1899, van genl.-maj. Colvile.

bevind het waar hy die Boere in die donker moes oorrompel.⁴⁴ Die knip van die draadheining aan weerskante van die spoorweg het nie veel vertraging veroorsaak nie — al was party van die bloudrade ook so hard dat die draadtange hulle nie wou knip nie — en weldra was die brigade op mars in behoorlike skermutselingsorde, die Scots Guards links en die Grenadier Guards regs in die front met die Coldstream Guards agter in reserwe.⁴⁵

Soos 'n reusagtige duisendpoot met twintig-duisend pote het, so vertel Julian Ralph, die Britse kolonne in die skaduwee van die “more friendly hills” voortbeweeg. Telkens wanneer die offisiere die teken daartoe met die hand gegee het, is vir 'n rukkie halt gemaak, dan het al die offisiere en manskappe op die een knie neergesak, vir 'n wyle so bly staan en dan weer voortgegaan. Ten einde volstrekte stilte te bewaar, is die bevele om te

marsjeer, te halt, te kniel en weer op te staan met handseine deur die bevelvoerders aan hul troepe gegee en is geen woord gepraat nie. Hier en daar is wel af en toe deur die troepe onder mekaar gefluister dog dit was so sag dat dit onmoontlik deur die vyand gehoor kon word. Trouens die geritsel van die ligte windjie deur die veldbossies het, so verseker die ooggetuie Julian Ralph ons, meer geraas as die sagte fluisterstemme gemaak. Die enigste lawaai wat die Boere kon en volgens Ralph ook wel moes gehoor het, is veroorsaak toe die kanonne en ammunisiewaens tydens die laaste fase van die mars na die Boerestellings oor 'n baie klipperige stuk veld moes gaan waar hul gekraak en gestamp oor die klippe die stilte wreed versteur het.⁴⁶

Ten einde die oprukkende troepe so onsigbaar as moontlik te maak, is hul knope en alles wat aan hul uniforms geblink het, dof gemaak. Ook is hul kanonne, ammunisiewaens en trouens alle uitrusting wat nie kakiekleurig was nie insluitende

⁴⁴ *Times History*, II, p. 327.

⁴⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 221-222; *Times History*, II, p. 327; Nierstrasz, II band 2, pp. 615-616

⁴⁶ Julian Ralph, *Towards Pretoria*, pp. 158-159.

die dele van hul uniforms wat van leër was, met klei besmeer of met kakiekleurige verf geverf wat soos die grond gelyk het.⁴⁷ Voorts is aan die offisiere opdrag gegee “to be equipped like the men”⁴⁸ sodat hulle uiterlik glad nie van die manskappe onderskei kon word nie.⁴⁹ Dit is gedoen om te voorkom dat die Boere die offisiere uitken en hulle daarop toelê om dié af te maai.

Daar is dus deeglike voorsorgmaatreëls getref om te verseker dat die aanval suksesvol en met so min verlies vir die Engelse verloop as wat moontlik was, en as die Engelse nie die afstand wat hulle moes aflê, soveel onderskat het nie, sou die verliese wat hulle tydens die slag opgedoen het, seker veel kleiner gewees het en hul oorwinning dientengevolge veel oortuigender.

⁴⁷ *Ibid.*, pp. 153-15G en 163; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 359.

⁴⁸ Sien Staff Diary of Guards Brigade, 1st Division, d.d. 20 Nov. 1899, in *The Official Records of the Guards' Brigade in South Africa*, p. 24.

⁴⁹ Julian Ralph, *Towards Pretoria*, p. 163.

Die Britse topograaf wat die terrein die dag tevore geskets het, het egter die afstand tussen die spoorlyn en Gun Hill met 'n volle duisend treë onderskat. Daardeur is Lord Methuen se plan om die Boere in die donker te oorval in die wiede gery. Dit het nou vir die troepe wie se gang reeds vertraag is deur die baie klippe en miershope wat die veld bedek het en waarmee nie rekening gehou is nie, onmoontlik geword om die Boere ontklaar op hul lêplek te betrap soos lord Methuen dit wou hê.⁵⁰

Die voorhoede van die Guards' brigade — met die 1st Scots Guards op die linkerflank en die 3rd Grenadier Guards op die regterflank — was dan ook nog 'n hele ent van Gun Hill af weg toe die burgers wat daar in posisie was, hulle gewaar, klaar ontplooi met die oog op die aanval. Voor in die vuurlinie het vyf treë uitmekaar die soldate van vier halwe kompanies van elkeen van die twee bataljons aangemarsjeer gekom met 200 treë

⁵⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp.221-222; *Times History*, II, pp. 327-329; Nierstrasz, II band 2, pp. 615-616.

agtertoe die res van die soldate van die betrokke vier kompanies, ook vyf treë uitmekaar, gereed om die vuurlinie as ondersteuning te dien. Nog 200 treë verder agtertoe het die oorblywende vier kompanies van elkeen van die twee bataljons aangekom in dieselfde formasie as die kompanies voor hulle maar die soldate nader aan mekaar. Nog verder agtertoe op 'n aanmerklike afstand het die twee bataljons Coldstream Guards gevolg, wat die brigade as reserwe gedien het.⁵¹

9. DIE VEROWERING VAN GUN HILL

Die Boere op Gun Hill het die stormtroepe van die 1ste brigade kans gegee om tot digby hul stelling te kom. Toe, om 3.55 vm. pas nadat die stormtroepe van die Scots Guards hul bajonette met die oog op die stormloop bevestig het, het hulle skielik met hul Mausers op hulle losgebrand.

Vir sowel die Scots Guards wat toe sowat 150 treë van die voet van Gun Hill af was, as vir die

Grenadier Guards op hul regterflank, toe sowat 350 treë van die voet van die rant af, was hierdie skielike geweervuur 'n volslae verrassing. Dit was so goed gerig as wat in die vroeë oggendskemer moontlik was. Nugter geskrik het kol. A. H. Paget, bevelvoerder van die Scots Guards, dadelik die sein laat blaas om te storm, waarop sy manne onmiddellik vorentoe gestorm en die helling begin beklim het, vasberade om die verdedigers met hul bajonette te verdryf.

Ten gevolge van hierdie skielike geweervuur in die skemerdonker het die Grenadier Guards wat instruksie ontvang het om Gun Hill van die suidekant af te bestorm, hul koers kwytgeraak. Vanuit die weste het hulle nou 'n heuwel bestorm wat suid aan Gun Hill geleë was, en wat volgens genl. Colvile se bedoeling eintlik deur die Coldstream Guards verower moes gewees het. Hulle is deur 'n swaar Mauservuur geteister, nie alleen van voor van die heuwel wat hulle besig was om te beklim nie, maar by wyle ook van die hoogtes op hul regtervleuel wat hulle versuim het om vooraf van die vyand te suiwer. Die Boere op

⁵¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp.221-222; *Times History*, II, p. 327.

Gun Hill kon dus hul onverdeelde aandag aan die Scots Guards wy wat besig was om Gun Hill te beklim, en wat met hul wegspring vir die stormloop onmiddellik ook die aandag van die burgers op hul flanke getrek het. Hulle is dus beskiet nie alleen deur die burgers op Gun Hill nie maar ook deur die op die hoogtes wes van Table Mountain op hul linkerflank en die ten suidweste van Gun Hill op hul regtervleuel, wat dadelik op hulle losgebrand het. Hulle moes dus nie alleen teen 'n swaar frontvuur vanaf Gun Hill oproei nie maar ook 'n lastige Mauservuur op albei hul flanke verduur. Dit het die stormloop bitter moeilik gemaak en die pogings van die troepe in die agterhoede om die taak van die stormtroepe te vergemaklik deur die betrokke heuwelkruine op lang afstand met hul Lee-Metfords te bestook, het geen sigbare uitwerking gehad nie. Die vuur wat ongetwyfeld sleg gerig was, was ondoeltreffend en het die Vrystaters geensins afgeskrik nie. Volgens die *Times History* was dit so ondoeltreffend dat die burgers op Gun Hill nie eers dekking gesoek het nie maar sommer bo-oor die rotse geleun, gelê en vuur het, “picking off

helmet after helmet as it rose to view on the slope beneath.⁵²

Met die stormloop van die Grenadier Guards teen die heuwel ten suide van Gun Hill het die vuur op die Scots Guards se regterflank afgeneem en weldra heeltemal opgehou. Op die linkerflank het dit egter bly voortduur totdat wn. lt.-kol. W. P. Pulteney wat 'n kompanie Scots Guards op daardie flank aangevoer het, sy troepe links laat swaai het om die hoogtes ten suidweste van Table Mountain van waar die lastige vuur gekom het, te bestorm en van die vyand te suiwer. Sy poging het die gewenste uitwerking gehad. Die burgers, oorbluf deur die onverwagte vasberade stormloop, het die hoogtes dadelik ontruim — etlike selfs sonder hul perde — en op hul stelling op Table Mountain teruggeval. Hulle is vurig deur Pulteney se manskappe agtervolg wat 'n dertigtal van die burgers se perde op die hoogte aangetref het, waarmee hulle die vluggende burgers probeer agterhaal het. Hulle is egter deur so 'n hewige

⁵² *Times History*, II, p. 329.

vuur van die Boere op Table Mountain begroet dat hulle spoedig genoodsaak was om op 'n onbesette rantjie aan die suidwestelike hoek van Table Mountain dekking te soek. Hiervandaan het hulle later stadig teen die hange van die Boerestelling opgekruip en dit help verower.⁵³

Met die geweervuur van hul flanke afgewend, het die taak van die Scots Guards om Gun Hill te verower heelwat makliker geword. Wel het die Boere hulle van die kruin af in alle erns en so goed as wat hulle dit in die halfduister kon doen, beskiet dog dekking teen frontvuur was daar teen die helling genoeg en stadig maar seker het die kêrels vorentoe deurgedruk. Dit het by hulle nie aan moed ontbreek nie. Soms moes hulle kruip om oor die gladde rotse te kom maar hulle het daarvoor nie teruggedeins nie en teen 4.20 vm. het die voorste troepe van die Scots Guards die kruin bereik, en kort daarna was ook die Grenadier Guards bo-op die heuwel.

Die stormloop het 'n duur tol geëis. Kol. E. M. S. Crabbe, aanvoerder van die Grenadier Guards, en etlike ander offisiere, w.o. maj. Dalrymple, maj. Hamilton, luit. Fryer en luit. Blundell, het teen die helling agtergebly, dood of gewond, en die troepe wat op die kruin aangekom het, het hulle dus in die regte stemming gevoel om hul veroweringswerk met die bajonet af te rond.

Boere om met bajonette af te maak, was daar teen hierdie tyd egter maar baie min. Die Vrystaters het reeds intussen na 'n tweede verdedigingslinie teruggeval, en net 'n klein klompie het agtergebly wat veral van die agterste punt van Gun Hill af die lewe vir die aanvallers bly moeilik maak het. Gesteun deur vuur vanaf Table Mountain het hulle die Skotte so hewig bestook dat hulle weldra skuiling agter die klippe moes soek. Hierdie burgers het hul posisies vasberade en tot op die laaste moment bly handhaaf en verskeie van hulle het verkies

⁵³ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 222.

om liever deur die bajonet te val as om oor te gee of te vlug.⁵⁴

10. DIE AANVAL OP TABLE MOUNTAIN

In die tussentyd het die troepe van die 9de brigade wat natuurlik ook te laat vir 'n aanval in die donker was, die spoorlyn verder na die noorde toe digby Belmontstasie oorgesteek. Van daar het hulle reg ooswaarts op Table Mountain afgepyl wat hulle moes verower. Die Northumberland Fusiliers was links en die 2nd Northamptonshire regs in die frontlinie met die King's Own Yorkshire Light Infantry as reserwe sowat 1,000 treë agtertoe, gevolg deur twee kompanies van die Royal Munster Fusiliers.⁵⁵

⁵⁴ Sien vir besonderhede oor hierdie stormloop: *South Africa Despatches*, I, pp. 26-30, amptelike verslae, d.d. 23 en 26 Nov. onderskeidelik van genl. Colvile en lord Methuen; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 221-222; *Times History*, II, pp. 327-330; Nierstrasz, II, band 2, p. 616; Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, pp. 149-151; Julian Ralph, *Towards Pretoria*, pp. 160-162.

⁵⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 223.

Hulle is gelei deur luit. F. L. Festing van die Northumberland Fusiliers.⁵⁶

Die stormtroepe was pas oor die spoor en juis besig om te ontplooi met die oog op die stormloop toe hulle in albei flanke deur 'n swaar geweervuur begroet word: die North-amptons in die regterflank van die kant van Gun Hill af en die Northumberland Fusiliers in die linkerflank van die kant van Table Mountain en die daaraan geleë hoogtes af. Hierdie vuur was so hewig dat dit die stormtroepe in hul voortgang gestuit het. Die bevelvoerder van die brigade was verplig om nie alleen die 75ste battery met kartetsvuur op Table Mountain te laat losbrand nie maar ook 'n halfbataljon van sy reserwes — die King's Own Yorkshire Light Infantry — van agter af te laat opkom en tussen Table Mountain en Gun Hill in te druk om die stormtroepe te steun.

⁵⁶ *ibid.*



Engelse soldate beskiet terugvallende Boere by Belmont

Dit was vir die burgers te veel. Die vuur wat van Gun Hill af die Northamptons in hul regterflank geteister het, is spoedig stilgemaak deur die verenigde pogings van die Scots Guards en van 'n aantal van die Northamptons. Eersgenoemde het, soos bo vermeld, die heuwel van voor af bestorm terwyl laasgenoemde, geïrriteer deur die vuur in hul flank, die noordelike hang van die heuwel deur 'n vinnige stormloop van die vyand gesuiwer en toe van daar self op die linkerflank van die vyand op Table Mountain losgebrand het. Op die ander flank kon die burgers hulle nie handhaaf teen die swaar vuur van die 75ste battery wat geesdriftig deur die Northumberland Fusiliers ondersteun is nie. Sake het veral kritiek geword toe maj. Lambton met twee kompanies van laasgenoemde bataljon wat naby Belmontstasie as reserwe agtergelaat was, langs die spoor noordwaarts getrek en van 'n punt sowat 'n myl ten noorde van Belmontstasie af op die regtervleuel van die Boere op Table Mountain toegetas het.

Teen hierdie swaar front- en flankvuur kon die burgers op die westelike kruin van Table Mountain dit nie lank uithou nie. Weldra was hulle verplig om agtertoe, na die oostekant van die heuwel toe, pad te gee en binne 'n kwartier na die verowering van Gun Hill het die voorste troepe triomferend op die kruin van Table Mountain verskyn.

Hier is hulle onmiddellik deur 'n skerp geweervuur begroet van die burgers wat na die ooste- en noordekant van die heuwel toe teruggetrek en daar stelling geneem het. Hierdie vuur was so skerp dat genl. Fetherstonhaugh eenvoudig nie sy brigade oor die rug van die heuwel kon kry om die aanval op Mont Blanc waarop hy volgens instruksie na die verowering van Table Mountain moes toetas, deur te voer nie. Elke poging om sy troepe voorwaarts oor die heuwel te laat storm, is deur die skerp geweervuur in die kiem gesmoor en teen 5.40 vm. is hyself so ernstig deur 'n geweerkoeël in die skouer verwond dat hy die bevel aan lt.-kol. C. G. C. Money van die Northumberland Fusiliers moes oordra.

Laasgenoemde het moedig gespook om die geweervuur stil te maak wat nie slegs van die oostelike en noordelike punte van Table Mountain op sy troepe onderhou is nie maar selfs van die rante aan Gun Hill geleë, dog sonder sukses. Hoe hewig die troepe ook al gevuur het, die Boere het in hul stellings gebly. Hulle het die vuur met soveel energie beantwoord dat die Northamptons wat op die regterflank veral van die rante aan Gun Hill geleë met geweervuur bestook is, spoedig onder die indruk verkeer het dat Gun Hill nog deur die Boere beset was. Desperaat het hulle toe op die heuwel wat toe reeds deur die Britse troepe ingeneem was, met hul Lee-Metfords begin losbrand waar hul kamerade dit toe moes ontgelde.⁵⁷

⁵⁷ Sien vir besonderhede oor die aanval op Table Mountain: *South Africa Despatches*, I, pp. 26-28 en 30-31, amptelike verslae, d.d. 23 Nov. 1899, van lord Methuen en genl. Fethetstonhaugh; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 223-224; *Times History*, II, pp. 330-331; Nierstrasz, II band 2, pp. 616-617.

11. VEROWERING VAN BOERE SE HOOFPOSISIE

In stryd met die bedoeling van lord Methuen wat die Boereposisie van die noordelike flank af wou oprol, het die aanslag op die Boerestellings in 'n suiwer frontaanval ontwikkel met al die nadele daaraan verbonde. Die vooruitsig om die Boere wat sulke taai weerstand gebied het, op die wyse uit hul posisies te verdryf sonder om ontsaglike verliese te ly, was geensins gunstig nie. 'n Volgehoue frontaanval kon die leërafdeling so verswak dat lord Methuen nie in staat sou wees om die opdrag wat aan hom gegee is, ten uitvoer te lê nie.

Op hierdie donker tydstip het daar egter ten gevolge van die eiemagtige optrede van die twee bataljons Coldstream Guards 'n wending gekom wat die toestand ten gunste van die Engelse gekeer het. Die betrokke twee bataljons het die Guards' brigade as reserwe gedien en moes die Grenadier Guards en Scots Guards na die verowering van Gun Hill versterk, en ook die 9de brigade ondersteun in die se aanval op Mont Blanc. Hulle was juis besig om in opdrag van

genl. Colvile vorentoe te trek toe teen 5.30 vm. die Boere op die heuwels ten suide van Mont Blanc — deur lord Methuen Razor Back en Sugar Loaf Hill genoem — hulle in die oog kry en onder vuur begin neem. Dit het hulle so geïrriteer dat hulle sonder om bevele van die brigadier af te wag of aan te vra, dadelik regs geswenk en die heuwels bestorm het om die burgers wat dit vir hulle van daardie kant af so lastig gemaak het, te verdryf; die 2nd Coldstream Guards links en die 1st Coldstream Guards regs in die linie.

Toe genl. Colvile hierdie beweging bemerk, het hy dadelik sy brigade-majoor, kapt. H. G. Ruggles-Brise, voorwaarts gestuur om die twee bataljons terug te roep dog al wat Brise kon bereik, was die vier kompanies van die 2nd Coldstream Guards wat die naaste aan hom was. Hy het hulle dan ook teruggebring en noord van Gun Hill en Table Mountain in die stryd gestoot maar die res van die bataljons was toe reeds so ver weg en so verdiep in hul aanval op Razor Back en Sugar Loaf Hill dat hy hulle nie meer kon bereik nie.

Lord Methuen het anders as genl. Colvile die optrede van die Coldstream Guards van harte verwelkom en besluit om hul stormloop met alle beskikbare kragte te steun. Dit was nl. vir hom duidelik dat as die Coldstream Guards se aanval sou slaag, hy in staat sou wees om die hele Boereposisie van die suidelike flank af op te rol. Dit sou hom verlos uit die lastige penarie waarin hy hom met sy frontaanval gewikkel het.

Om krag by die Coldstream Guards se stormloop te sit, het by dan ook dadelik sy laaste reserwes, nl. 'n halfbataljon Yorkshire Light Infantry en twee kompanies van die Munster Fusiliers, links van die 2nd Coldstream Guards in die veglinie ingestoot en teweens 'n geweldige bombardement uit tien kanonne — t.w. die ses veldstukke van die 18de battery en die vier skeepskanonne — op Razor Back en Sugar Loaf Hill laat ontketen. Daarna het hy — om die flankaanval te steun — aan die Grenadier Guards en Scots Guards op Gun Hill bevel gestuur om teen die oostelike hang van laasgenoemde heuwel af oor die dal te storm

wat Gun Hill en Mont Blanc van mekaar geskei het, en Mont Blanc in die front aan te pak.⁵⁸

Teen hierdie vasberade stormloop uit die suide van meer as twee bataljons infanterie gesteun deur die swaar bombardement, het die burgers op Razor Back en Sugar Loaf Hill hulle nie bestand gevoel nie. Hulle het voor die aanstormende troepe begin te wyk wat, nadat hulle in besit van die suidelike deel van die Boereposisie gekom het, front na die noorde toe gemaak het om die hele lang heuwelrug wat na die noorde toe uitgestrek het, van die vyand te suiwer. Groepies Boere wat vanuit die los heuwels ten suide van Sugar Loaf Hill die beweging van die troepe kon bemoeilik, is na 'n taai skermutseling uit hul stellings verdryf deur kapt. J. T. Sterling se kompanie van die 1st Coldstream Guards wat die stormtroepe as reserwe gedien het. Die kaptein het al. bemerk dat die Boere in 'n gunstige posisie was om die stormtroepe in die regterflank en later

⁵⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 225-226; *Times History*, II, p. 331; Nierstrasz, II band 2, pp. 617-618.

wanneer hulle noordwaarts sou swaai, in die rug aan te tas, en het toe op eie inisiatief sy afdeling suidooswaarts laat swenk om hulle te verdryf. Dit het hom 'n verlies van meer as 18 persent van sy afdeling gekos maar daarmee het hy die sukses van die stormtroepe verseker wat van Razor Back en Sugar Loaf Hill af noordwaarts op die Boerestellings op Mont Blanc afgestorm het.⁵⁹

Hierdie onverwagte swaar aanval op hul linkerflank was vir die Boere op Mont Blanc 'n bittere beproewing; en toe bowendien ook nog die Grenadiers en Scots Guards in opvolging van lord Methuen se bevele van Gun Hill af teen Mont Blanc begin aanstorm, het hul moed hulle begewe.

Solank as die aanstormende troepe nog sigbaar teen die oostelike helling van Gun Hill en in die laagte tussen Gun Hill en Mont Blanc beweeg het, het die Boere hulle hewig beskiet. Nie alleen van Mont Blanc af het die koeëls op hulle gereën nie

⁵⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 225-226.

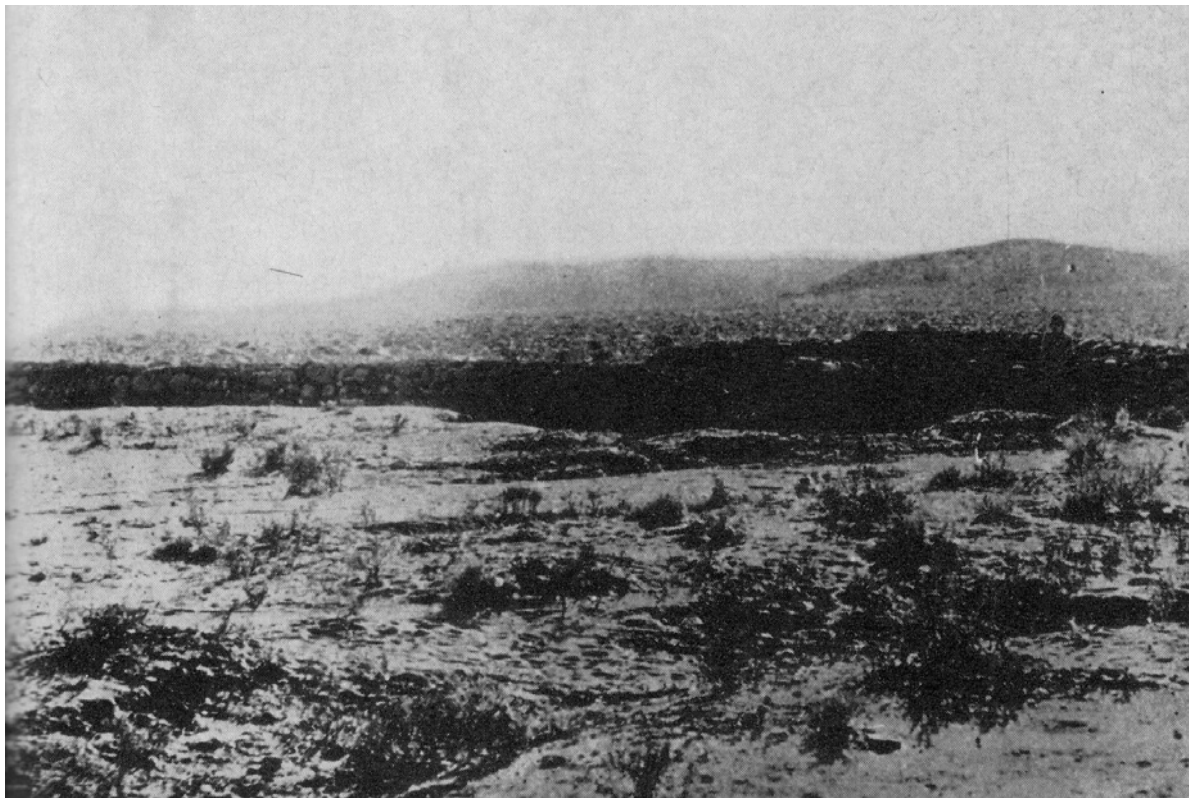
maar ook van die noordoostelike deel van die kruin van Table Mountain af, waar die burgers nog steeds weerstand teen die 9de brigade gebied het. Toe die troepe egter eers die voet van Mont Blanc bereik het waar daar goeie dekking was, het die kanse om hulle met welslae teen te hou, verdwyn.

Die Boere op die oostelike punt van Table Mountain moes hulle nou nie net teen die vuur van die 9de brigade handhaaf wat hulle tot op die tydstip met sukses weerstaan het nie. Hulle is tewens in die flank en rug bedreig deur die troepe wat van Gun Hill af op Mont Blanc afgestorm gekom het. Ten einde te voorkom dat hulle van die res van die kommando afgesny word, het hulle hul dus gedwonge gevoel om voor die frontaanvalle van die 9de brigade wat steeds hewiger geword het namate die flankaanval op Mont Blanc gevorder het, terug te wyk en in 'n noord-oostelike rigting pad te gee. Die hele Table Mountain het daardeur in die hande van die troepe geval. Laasgenoemde het 12 burgers wat onder leiding van 'n sekere Pieterse op die heuwel

agtergebly het om die aftog van hul maats te dek, krygsgevangene geneem.

Die burgers op Mont Blanc was nou ook deur die troepe op die noordelike en oostelike kruine van Table Mountain in hul regterfront swaar bedreig. Ten einde te voorkom dat hulle op die ou end heeltemal ingesluit word, het hulle dit die verstandigste geag om pad te gee. Hiermee het hulle nie onnodig getalm nie en toe die voorste troepe juigend en met gevelde bajonette op Mont Blanc se kruin verskyn, was die agterhoede van die Boerekommando reeds 'n goeie 3,000 treë weg, besig om op hul gemak en in goeie orde in die rigting van Graspan, Rooilaagte en Ramdam terug te trek.⁶⁰

⁶⁰ Sien vir besonderhede oor die verowering van die Boere se hoofposisie die amptelike verslae van lord Methuen en sy brigadiers, d.d. 23-26 Nov. 1899, in *South Africa Despatches*, I, pp. 26-31; voorts Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 225-226, *Times History*, II, pp. 331-332, en Nierstrasz, II band 2, p. 618.



Die Slagveld van Belmont.

12. OPTREDE VAN BRITSE BEREDE TROEPE

Lord Methuen se pogings om die Boere die terugtog af te sny of minstens ernstig te belemmer en op die wyse sy oorwinning te vervolmaak, het misluk. Sy artillerieperde was so afgewerk dat hulle die kanonne nie na geskikte posisies kon sleep om die terugtrekkende burgers in die rug te bombardeer nie. Die Britse aanvoerder het ernstig begeer dat minstens een van die skeepskanonne teen Mont Blanc uitgesleep moes word om die Boere van die kruin af te beskiet dog aan sy opdrag in die verband kon nie uitvoering gegee word nie. Die troepe kon die swaar kanon nie teen die steilte uitgesleep kry nie en die burgers kon dus rustig terugtrek sonder om enige las van artilleriesvuur te ondervind.⁶¹

Die berede troepe wat, soos reeds vermeld, by die aanvang van die slag uitgestuur is om die Boere om te trek en hulle die terugtog af te sny,

het ook niks uitgerig nie. Die twee eskadrons 9th Lancers en drie halwe kompanies berede infanterie wat onder aanvoering van kol. B. Gough die Boere se regtervleuel aan die noordekant moes omgaan, is deur 'n klompie burgers onder die leiding van kmtd. Van der Merwe ten weste van die spoorweg regoor Table Mountain gestuit. Daar is hulle die hele oggend so besig gehou deur Boerepatrollies wat ten noorde van Belmontstasie werksaam was, dat hulle te laat op die toneel verskyn het om die Boere — die terugtog te bemoeilik. Nietemin het hulle, vasberade om uitvoering aan hul opdrag te gee, die kommando tot digby Swinkpan agtervolg waar hulle egter deur die flinke optrede van die Boere se agterhoede teruggedryf is.

Met maj. Milton se afdeling ruitery wat die Boere se linkervleuel aan die suidekant moes omgaan, het dit nie beter gegaan nie. Wel het hulle daarin geslaag om reeds vroeg in die geveg om die Boere se flank te kom en tot in sig van die Boerelaer te vorder, dog hier het hulle die oog van die Vrystaatse artillerieskepe vang

⁶¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 226-227; *Times History*, II, p. 332.

wat hulle met kanonvuur op 'n eerbiedige afstand gehou het totdat die burgers hul stellings uiteindelik ontruim het.

Toe die kanonne uiteindelik ook uit die stellings weggeneem is en die troepe die geleentheid gekry het om in opvolging van maj. Milton se bevel die terugtrekkende vyand aan te val, moes hulle egter tot die ontnugtering kom dat hulle te swak was om iets aan die vyand te doen. Die Boere was geensins gedemoraliseer nie en het hulle 'n baie warm ontvangs gegee. 'n Groep terugtrekkende burgers op wie hulle toegetas het nadat maj. Albrecht se artillerie die veld ontruim het, het hulle sowat vier myl ten ooste van Mont Blanc op behendige wyse in 'n hinderlaag gelok en so in die noute gedryf dat hulle hulle slegs met die uiterste kragsinspanning kon handhaaf. Om hulle uit hierdie hinderlaag losgewikkel te kry, was geen kinderspel nie en het soveel inspanning geveg dat daar aan verdere pogings om die vyand die aftog te belemmer, nie gedink kon word. Die. Teen 10vm. was die geveg dan ook verby — die infanteriegeveg reeds voor 7.30 vm. — en teen

die middag was die troepe weer in hul kamp op Thomas se plaas terug.⁶²

13. BRITSE EN BOERE VERLIESE

Ofskoon die Engelse die slagveld bemeester en die Boere verplig het om hul stellings te ontruim en na die noorde toe terug te val, het die oorwinning hulle duur te staan gekom — so duur dat een van die offisiere in Rimington's Guides na afloop van die slag enigsins sinies daaromtrent geskryf het:

“The action is described as a victory, and so, in a sense, it is; but it is not the sort of victory we should like to have every day of the week. We carried the position, but they hit us hardest.”⁶³

Volgens die opstellers van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* wat alle Britse offisiële stukke tot hul beskikking gehad het en dus in staat was om die suiwerste

⁶² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 226-227; *Times History*, II, pp. 331-332; Nierstrasz, II band 2, pp. 618-619.

⁶³ L. March Phillipps, *With Rimington*, pp. 8-9.

berekening van die Britse verliese te maak, het die Britse ongevallesyfer 'n totaal van 297 offisiere, onderoffisiere en manskappe beloop van wie 3 offisiere en 51 onderoffisiere en manskappe gesneuwel het en 23 offisiere en 220 onderoffisiere en manskappe verwond is.⁶⁴ Volgens die

⁶⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 227 en 466. In die Britse amptelike *Journal of the Principal Events connected with South Africa* (I, p. 67) word die totale Britse verlies op 294 gestel en wel as volg: Gedood 4 offisiere en 47 ondergeskiktes, gewond 19 offisiere en 222 ondergeskiktes en vermis 2 ondergeskiktes. Die *Times History* (II, p. 333) en Nierstrasz (II band 2, p. 619) stel die totale Britse verlies op 295 waarvan 4 (volgens Nierstrasz 5) offisiere en 71 onderoffisiere en manskappe gedood en 21 (volgens Nierstrasz 19) offisiere en 199 (volgens Nierstrasz 200) onderoffisiere en manskappe gewond is. W. H. Wilson (*With the Flag to Pretoria*, I, p. 142) en Vallentin (*Burenkrieg*, I, p. 152) verklaar dat die totale Britse verlies 298 was, t.w. 53 gesneuweldes en 245 gewondes. Kapt. Ram en luit. Thomson onderskryf Wilson en Vallentin se opgawe en sit die Britse verliese as volg uiteen: Gesneuwel: 3 offisiere en 52 ondergeskiktes, en gewond 25 offisiere en 220 ondergeskiktes (sien Leyds 779 (i), Rapport van kapt. Ram en luit. Thomson, IV, p.

German Official Account of the War in South Africa en die Nederlandse *Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika* moes die verlies egter aanmerklik hoër gewees het. Eersgenoemde stel dit nl. op 'n totaal van 366 offisiere, onderoffisiere en manskappe van wie 4 offisiere en 71 onderoffisiere en manskappe gesneuwel het,⁶⁵ terwyl volgens die Nederlandse *Gedenkboek* die totaal 315 beloop het van wie 50 gesneuwel, 247 wonde opgedoen en 18 vermis geraak het.⁶⁶

Aan Boerekant was die verlies volgens opgaaf van G. C. du Plessis 81 man van wie 15 gesneuwel het, 30 gewond is en 36 krygsgevangene geneem is, onder wie kmdt. Serfontein wat nie sy swaar gewonde seun alleen wou agterlaat nie en

95). Volgens 'n Reutersverslag in die Natal Mercury van 25 Nov. 1899 sou die Britse verlies slegs 227 beloop het, t.w. 58 gesneuweldes, 151 gewondes en 18 vermistes.

⁶⁵ W. H. H. Waters, *The German Official Account of the War in South Africa*, p. 82.

⁶⁶ *Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 158.

ten gevolge daarvan krygsgevangene geword het.⁶⁷

⁶⁷ Sien A. de Wet, H. v. Doornik en G. C. du Plessis, *Die Buren in der Kapkolonie im Kriege mit England* soos uitgegee dent A. Schowalter in sy reeks *Im Kampf um Süd-Afrika*, p. 24. Hierdie syfer wat ook deur Nierstrasz (II, band 2, p. 619) weergegee word, skyn die suiwerste weergawe van die Boereverliese te wees. Volgens dr. Voortman wat die slagveld na afloop van die geveg deursoek het, was daar “omtrent” 10 gesneuweldes en “omtrent” 40 gewonde burgers terwyl die Resident-vrederegter te Luckhoff van ‘n rapportryer uit die laer verneem het dat 12 burgers gesneuwel het en 44 gewond is (Leyds 711, Telegramme nos. 3 en 5 d.d. 24 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria). Hierdie berigte waarin niks van gevange genome burgers gerep word nie, is egter blykbaar afgesênd voordat ‘n juiste opgawe van burgers wat in die slag gebly het, gemaak is en moet dus as onvolledig beskou word, soos ook Vallentin se opgawe waarvolgens die Boere 12 gesneuwel en 40 gewond verloor het (sien *Burenkrieg*, I, p. 152). Volgens Ram en Thomson was die Boereverlies 106, t.w. gesneuwel 12, gewond 44, en gevange geneem 50 (Leyds 779 (i) p. 95), volgens Penning (*De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 362) 125 (15 gesneuwel, 70 gewond en 40 gevange geneem) en volgens Wilson (*With the*

Ook het die Boerelaer wat gedeeltelik verbrand was, in Britse hande geval. Met die ontruiming van hul stellings was die Boere naamlik verplig om hul laer — of ‘n groot deel daarvan altans — agter te laat asook ‘n ruim hoeveelheid van hul reserwe ammunisie voorraad en ander kommissariaat. Om te voorkom dat dit in Britse hande val, het hulle dit aan brand gesteeke dog slegs ‘n gedeelte daarvan het uitgebrand met die gevolg dat die Engelse nog ‘n hele aantal onbeskadigde of slegs gedeeltelik beskadigde waens, karre en tente op die terrein aangetref het.

Flag to Pretoria, I, p. 142) 133 (83 gesneuwel, 20 gewond en 30 gevange geneem). Van Everdingen (*De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 69) en die *Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika* (p. 158) stel die verlies op sowat 30 gedood en 30 gewond en/of gevange geneem, terwyl die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (I, p. 227) dit stel op meer as 80 gedood en 70 gevange geneem. Volgens Waters, *German Official Account of the War* (p. 82), moes dit sowat 100 man beloop het, terwyl volgens die *Times History* (II, p. 333) dit afgesien van 40 krygsgevangenes “probably” 100 beloop het, van wie ‘n dertigtal deur die Engelse op die slagveld dood gevind is.

Volgens lord Methuen het hy 64 waens op die terrein vernietig en 'n viertal “large cylinders of gunpowder taking eight men to lift” in die lug laat spring asook 750 bomme en 5,000 geweerpatrone.⁶⁸ Ook het 'n groot hoeveelheid voedsel, veevoer, klere, komberse en ander krygskommissiriat wat die Boere in die laer agtergelaat het in hul haas om weg te kom, hom

⁶⁸ Sien *South Africa Despatches*, I, no. 11, encl. 1, verslag van lord Methuen, d.d. 26 Nov. 1899. Volgens Nierstrasz, II band 2, p. 618, het die Engelse slegs 'n paar spanne osse, sowat 40 halfverbrande voertuie en tente en 'n hoeveelheid onbelangrike laergerei op die terrein aangetref en het die Boere self alle ammunisie wat hulle nie kon meeneem nie, vernietig toe hulle die terrein verlaat het. Ook Andries De Wet verklaar dat die Boere alles wat hulle nie kon meeneem nie, aan brand gestee het en dat die Engelse slegs 'n paar spanne osse en 'n paar halfverbrande waens op die terrein gekry het (sien A. Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, p. 24). Skrywer sien egter geen rede om lord Methuen se getuienis in hierdie verband in twyfel te trek nie. Inteendeel, volgens die baie betroubare getuienis van kapt. March Phillipps oor wat alles in die Boerelaer agtergelaat is (sien L. March Phillipps, *With Rimington*, pp. 12-14), kan by nie anders as om dit te aanvaar nie.

as buit in die skoot geval asook 'n menigte briewe en ander persoonlike dokumente van die burgers. Hierdie dokumente is met sorg deurgesoek in die hoop dat gegewens oor die Boere se militêre sterkte en krygsplanne daaruit opgediep sou kon word, egter tevergeefs! Die Boere het noukeurig sorg gedra dat geen enkele dokument wat inligting van militêre waarde vir die vyand kon bevat, in die laer agterbly nie en die Britse bevelvoerder se pogings om enigiets van die Boere se militêre posisie en voorgenome bewegings daaruit te leer ken, het dus niks opgelewer nie.⁶⁹

14. KONKLUSIE

Lord Methuen het sy sukses om die Boere uit hul posisies by Belmont te verdryf, te danke gehad in die eerste plek aan die feit dat hy die aanval vir so vroeg die oggend beplan het, tweedens aan die versuim van die Vrystaters om maatreëls teen

⁶⁹ Sien L. March Phillipps, *With Rimington*, pp. 12-14. Die amptelike telegrafiese verslae van lord Methuen en genl. Prinsloo i.v.m. dié slag, word hieragter opgeneem as Bylaag A.

'n nagtelike opmars van die vyandelike troepemag te tref, derdens aan die groot oormag (veral aan artillerie) waaroor hy beskik het en vierdens aan die dappere wyse waarop die Engelse infanterie hulle van hul taak gekwyt het.

Die posisies wat die Boere beset gehad het, nl. die hoogtes ten ooste van die spoorweg, het 'n goeie vesting gevorm wat nie gedurende die dag ongemerk genader kon word nie en volop dekking aan die verdedigers gebied het. Die Vrystaters was dan ook vol vertroue dat hulle die stelling — wat die vlakte rondom volkome beheers het — met gemak teen 'n aanval sou kon handhaaf en so seker van hul saak dat hulle die posisies met slegs 'n gedeelte van die mag waaroor hulle beskik het — volgens Badenhorst met slegs 'n derde daarvan⁷⁰ — beset het. Hulle het egter nie met die feit rekening gehou dat die Engelse die posisie onder dekking van die duisternis sou probeer bereik nie en het daarom dan ook geen maatreëls teen 'n nagtelike opmars

van die vyand na hul stellings getref nie. Dit kon maklik gedoen gewees het deur 'n mobiele kolonne snags voor hul posisies te plaas om die terrein tussen hul stellings en die Britse kamp te bewaak, en die feit dat hulle dit nie gedoen het nie was een van die redes waarom hulle die slag verloor het. Daardeur het hulle die vyand in staat gestel om hulle onvoorbereid op 'n aanval gedurende die vroeë oggendure te verras en hulle gedeeltelik die vermoë te ontroof om die stellings van die kruine van die rante af met die nodige effek te verdedig. In die vroeë oggendskemer kon die Boere op die rante die aankomende troepe nl. glad nie of slegs baie sleg sien en was hulle derhalwe nie in staat am hulle met die nodige effek te beskiet nie,⁷¹ en toe dit uiteindelik lig genoeg was om korrel en visier behoorlik te beken en met effek op die vyand te vuur, was die vyand reeds in besit van 'n deel van die hoogtes. Lord Methuen het dus met fyn deursig gehandel toe hy die duisternis van die nanag sy bondgenoot gemaak het in verband met

⁷⁰ Sien C. C. J. Badenhorst, *Uit den Boeren-Oorlog*, p. 8.

⁷¹ Vgl. Cd. 1791, vraag no. 19765, verklaring kol. Crabbe.

sy opmars na en bestorming van die voorste Boerestellings; en sy verlies sou ongetwyfeld kleiner gewees het as hy die afstand van sy kamp na die Boereposisie nie onderskat het nie en sy troepe dus nog vroeër by hul doelwit kon gekry het.

Die wyse waarop hy die verdere opmars van sy oormag troepe met swaar artillerievuur op die Boerestellings ondersteun het en die groot beslistheid en dapperheid waarmee sy infanterie afdelings hul doelwitte bestorm het, het die verdere oorwinning vir lord Methuen verseker. Teen die groot oormag kanonne waaroor die Britse bevelhebber beskik het en waarvan die bomme op die harde, klipperige kruine van die rante met die maksimum effek ontplof het, was die paar veldstukke in besit van die Boere weerloos. Hulle kon die Engelse kanonne nie die swye oplê nie en die burgers in die rante was dus voortdurend geteister deur barstende bomme wat hul weerstandsvermoë uitgeput en naderhand verwarring onder hulle gewek het, sodat Prinsloo hom gedwonge geag het om met sy hele mag na

Ramdam terug te val “om order weder te herstellen.”⁷² Daarby het die groot oormag voetsoldate met soveel vuur en vasberadenheid gestorm dat die burgers wat oor die algemeen die dag werklik moedig geveg en probeer vasstaan het — soos blyk uit die feit dat van die troepe tot op 6 treë van hulle af neergeskiet is en verskeie burgers deur bajonette neergevel is — dit op die duur nie kon hou nie en die offisiere naderhand moeite ondervind het om die dissipline te handhaaf.⁷³

Prinsloo kon dus nie anders as om terug te trek nie en hy het reg en verstandig gehandel deur nie daarmee te wag totdat sy burgers heeltemal gedemoraliseerd op ’n wilde en ordelose vlug gedryf is nie, maar hulle tydig uit die stellings te neem en ordelik terug te trek solank as hy dit nog

⁷² Sien genl. Prinsloo se rapport by Leyds 711, Telegram no. 3 d.d. 24 Nov. 1899, opgeneem as Bylaag no. A (ii), asook kmdt. G. C. du Plessis se getuienis in *Die Buren in der Kapkolonie im Kriege mit England* gepubliseer deur A. Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, pp. 23-24.

⁷³ Sien C. C. J. Badenhorst, pp. 8-9.

kon doen. Daardeur het hy lord Methuen die geleentheid ontnem waarop die hom voorberei het, nl. om met sy berede troepe op hulle toe te slaan en sy oorwinning te vervolmaak. Lord Methuen het dus niks meer bereik nie as om die Boereleër betreklik ongeskonde uit hul stellings te druk nie en daarvoor het hy 'n aansienlike prys betaal! In die goeie orde waarin hulle teruggeval het, kon hy daardie leër nie verstrooi of vernietig of verdere skade berokken nie omdat sy berede troepe veels te swak was om iets teen hulle te vermag, en sy trekdier nie in staat was om artillerie teen die hoogtes uit te sleep om die terugtrekkende Boere vanuit die verowerde stelling te bombardeer nie.⁷⁴























Die vraag doem dan ook op of die Britse bevelvoerder nie veel beter sou gevaar het as hy die raad van Lt.-kol. Verner opgevolg en om die Boerestelling getrek het nie. Met die oormag waaroor hy beskik het, kon hy die stelling aan alle

kante omsingel en Prinsloo se mag tot oorgawe gedwing het.

⁷⁴ Vgl. lord Methuen se telegrafiese verslag oor die geveg, opgeneem as Bylaag A (i), asook Cd. 1791, vrae nos. 14161, 16974 (p. 185), en 16976.

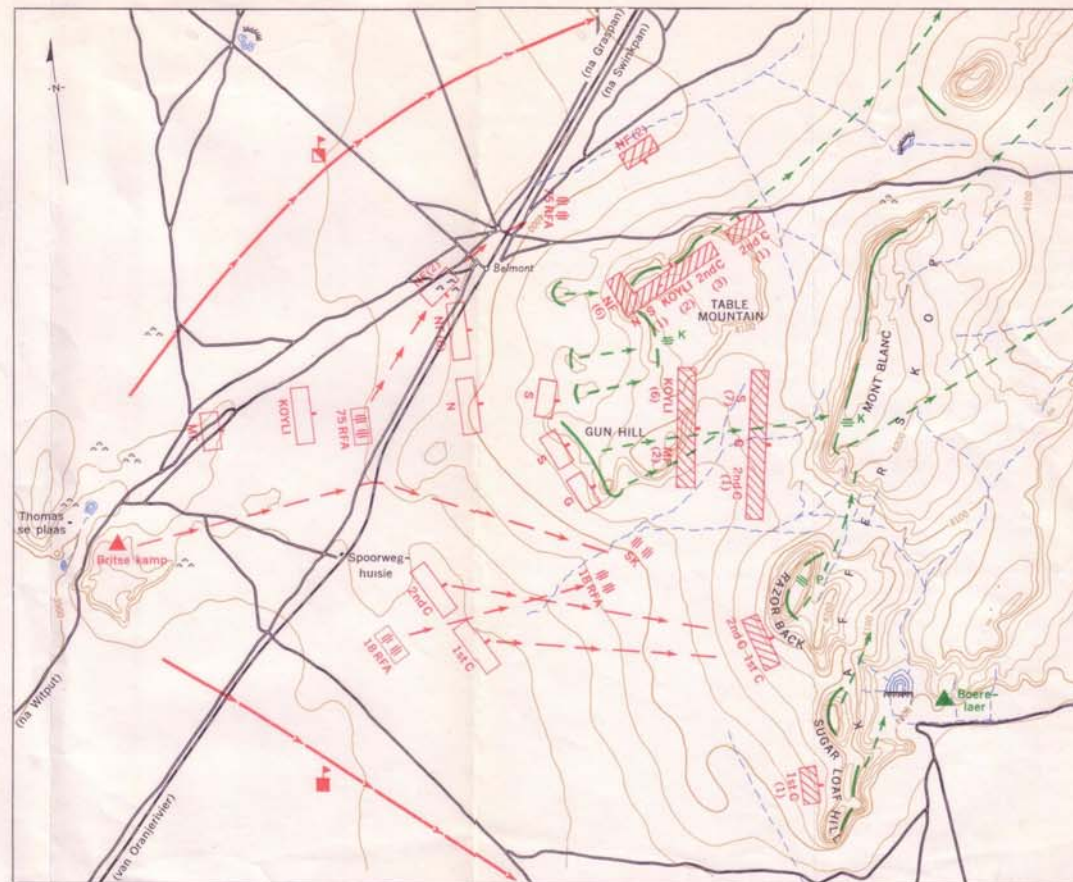
DIE SLAG VAN BELMONT

23 NOV. 1899

-  Boerlinies
-  Terugtogroete van die Boere
-  Boerekanonne (K = Krupps P = Pom-poms)
-  Britse Infanterieposisies voor die verowering van Table Mountain en Gun Hill
-  Britse Infanterieposisies voor die verowering van Sugar Loaf Hill, Razor Back en Mont Blanc
-  Britse Artillerieposisies voor die verowering van Table Mountain en Gun Hill
-  Britse Artillerieposisies voor die verowering van Sugar Loaf Hill, Razor Back en Mont Blanc
-  Maj. Rimington se Kavallerie
-  Kol. Gough se Kavallerie
-  18RFA en 75RFA
-  Coldstream Guards (Aantal kompanies in hakies vermeld)
-  Grenadier Guards (" " ")
-  King's Own Yorkshire Light Infantry (" " ")
-  Munster Fusiliers (" " ")
-  2nd Northamptonshire (" " ")
-  Northumberland Fusiliers (" " ")
-  Scots Guards (" " ")
-  4 12-pr. Skeepskanonne
-  Spoorwê
-  Paale
-  Spruitjies, lopies, ens.
-  Vormlyne



Die breë swart strook op die skaal dui 'n afstand van ongeveer 20 minute te perd aan.



Driehoeksmeting 1970

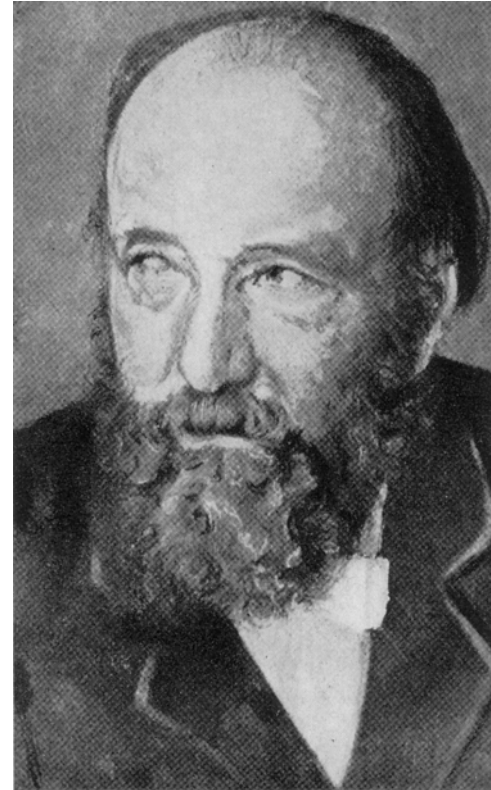
HOOFSTUK 3

DIE SLAG BY GRASPAN

1. VERENIGING VAN GENLS. DE LA REY EN PRINSLOO SE KOMMANDO'S BY GRASPAN.

Terwyl genl. Prinsloo besig was om met sy kommando van Belmont af noordwaarts in die rigting van Ramdam terug te val, het die voorste afdelings van die versterkings wat deur pres. Kruger na die westelike sektor van die suidelike front gestuur is om aan die Britse opmars aldaar die hoof te bied, die spoorwegstasie Graspán, sowat 10 myl ten noorde van Belmont geleë, die aand van 23 Nov. 1899 bereik. Dit het bestaan uit 'n kommando van 600 tot 700 man, aangevoer deur genl. J. H. de la Rey. Hy het ingevolge die bevel van pres. Kruger op 21 Nov. 1899 van die burgermagte rondom Kimberley weggebreek en suidwaarts in die rigting van Belmont vertrek.¹

¹ 1 Sien Leyds 711, Telegram no. 13 d.d. 21 Nov. 1899, van genl. De la Rey aan Landdros, Lichtenburg, en no. 12 d.d. 24 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria.



Genl. P. A. Cronjé (na 'n skildery van F. Wichgraf)

De la Rey was deurdronge van die noodsaaklikheid om lord Methuen se mag so ver suid van Kimberley te stuit as wat enigsins moontlik was. Daarom het hy sy perde kommando met die hoogs moontlike spoed suidwaarts laat trek, voorafgegaan deur rapportgangers wat die Vrystaatse owerheid steeds op hoogte van sy vordering gehou het.² Onmiddellik na sy aankoms by Graspan het hy 'n rapportganger na Belmont gestuur om genl. Prinsloo van sy aankoms te verwittig. Hy wou ook graag weet waar hy met sy kommando stelling moes neem om die Vrystaatse mag by Belmont te help om die vyandelike aanval op hul posisies af te slaan. Hy het nl. onderweg verneem dat die Engelse by Belmont tot die aanval oorgegaan het en het daarna uitgesien om sy Vrystaatse wapenbroers te hulp te snel. Tot sy leedwese moes hy egter toe tot die ontdekking kom dat die Vrystaatse kommando's voor die swaar vyandelike aanval geswig en Belmont

² Sien Leyds 711, Telegramme nos. 33 en 36 d.d. 23 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria.

ontruim het, en dat die spoorlyn verder suidwaarts na Kaapstad derhalwe in besit van die Britse troepe was wat vinnig besig was om dit te herstel.³

Die terrein waarop hy hom by die ontvangs van die berig bevind het, het aan die Boere besonder gunstige stellings aan die spoorweg gebied, wat gebruik kon word om die vyand te probeer belet om die spoorweg na die Noorde te herstel. Daarom het hy besluit dat die burgers daar posisie moes neem om die vyandelike opmars te probeer stuit. Ofskoon hy bykans geen gereedskap vir die vernietiging van spoorlyne by hom gehad het nie, het hy dus dadelik die spoorweg oor 'n afstand van sowat 300 treë laat verniel so goed as wat hy dit met die gereedskap tot sy beskikking kon doen en toe sy kommando in die heuwels aldaar laat posvat. Hy het egter besef dat die paar honderd burgers waaroor hy beskik het ontoereikend was om die vyand te verhinder

³ Sien Leyds 711, Telegram no. 12 d.d. 24 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, waarin De La Rey se telegram aangehaal word.

om sy stelling te omvleuel en sy kommando in te sluit, en het derhalwe onmiddellik 'n beroep op genl. Prinsloo en sy offisiere gedoen om hom met duisend Vrystaters of meer te versterk. Hy het gehoop dat die versterking hom in staat sou stel om sy stelling van omsingeling te vrywaar. As dit kon geskied, het hy geglo dat hy die vyand sou kon verhinder om die spoorweg te herstel en verder noordwaarts op te ruk.⁴

Genl. Prinsloo wat in die tussentyd sowat 12 myl teruggetrek het tot in die omgewing van Ramdam,⁵ het aan die versoek voldoen. Hy en sy burgers was daarvan oortuig dat hulle die vyand by Belmont enorme verliese berokken het en was dus geensins gedemoraliseer nie. Hulle was intendeel vol moed en veglus en begerig om

⁴ Leyds 711, Telegram no. 12 d.d. 24 Nov. 1899; en Leyds 760, p. 103, Brief, d.d. “naby Graspan stasie, 24 Nov. 1899”, van genl. De la Rey aan die Vrystaatse veggeneeraal e.a. offisiere.

⁵ Leyds 711, Telegram no. 12 d.d. 24 Nov. 1899; en Leyds 760, p. 103, Brief, d.d. “naby Graspan stasie, 24 Nov. 1899”, van genl. De la Rey aan die Vrystaatse veggeneeraal e.a. offisiere.

weer die swaard met die Britse troepe te kruis,⁶ veral omdat hulle verwag het om spoedig deur genl. P. A. Cronje versterk te word met 'n sterk kommando wat reeds in die omgewing van Fauresmith was en die volgende dag by Koffiefontein sou wees.⁷ Op ontvangs van De la Rey se boodskap het Prinsloo dan ook dadelik 500 van sy burgers suidwaarts in die rigting van Luckhoff gestuur om daar wagdiens te verrig en met die res van sy berede manskappe — sowat 1,300 in getal — na Graspan vertrek. Hier het hy om 1.30 nm. dieselfde dag (24 Nov. 1899) by De la Rey se kommando aangesluit.⁸ Die res van die Vrystaatse burgers wat ruim duisend man moes beloop het, is in die laer by Ramdam agtergelaat,

⁶ Leyds 711, Telegram no. 10 d.d. 24 Nov. 1899, van Fischet, Bloemfontein, aan Grobler, Pretoria, en no. 17 d.d. 24 Nov. 1899, van Fischet, Bloemfontein, aan Wolmarans, Pretoria.

⁷ *ibid.*

⁸ *ibid.*

klaarblyklik omdat hulle nie vir aktiewe krygsdiens gereed of toegerus was nie.⁹

2. DIE BOERESTELLING

Die Boerestelling het bestaan uit 'n heuwelreeks wat vir ongeveer 'n myl en 'n half ten ooste van die spoorweg van oos na wes uitgestrek het met front na die suide, en op die westelike punt aangesluit het by 'n reeks van drie koppies wat van suid na noord in die rigting van Modderivier geloop het met front na die weste. Die eerste van hierdie heuwel reekse, nl. die wat van oos na wes geloop het, is aan elke kant afgesluit deur 'n koppie met 'n skerp rug wat van noord na suid geloop en sowat 150 voet bo die omliggende terrein uitgetroon het; en in die middel daarvan was 'n ovaalvormige kop wat van oos na wes 200 treë lank en ietwat hoër was as die twee koppies op die flanke waarmee dit deur rante verbind is.

⁹ Sien vorige hoofstuk; ook Leyds 711, Telegram no. 16 d.d. 25 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria.

Die koppie op die oostelike flank was van suid na noord 1,200 treë lank en het die terrein aan die oostekant volkome beheers. Dit was deur 'n vlakte van sowat 'n myl breed geskei van verdere groepe heuwels wat verder noord en noordweswaarts in die rigting van die spoorwegstasie Enslin uitgestrek het. Suid van hierdie laaste groep heuwels wat die posisie in die rug beskut het, was die opstal van die plaas Rooilaagte en groepies Bantoe hutte; en tussen die opstal en die koppie op die oostelike flank van die Boerestelling was 'n dam terwyl sowat driekwart myl ten ooste van die koppie nog 'n dam was.

Die koppie op die westelike flank het van suid na noord vir sowat 700 treë uitgestrek en het die terrein na die weste beheers. Dit was, soos vermeld, ook die suidelike van 'n reeks van drie koppies wat van suid na noord uitgestrek het. Twee daarvan het ten ooste en die ander een ten weste van die spoorweg gelê, en agter laasgenoemde het ten weste van die spoorweg 'n stuk gebroke rante wêreld gelê.

Die stelling was dus so geleë dat dit moeilik omvleuel kon word want dit het die terrein na die suide, die weste en die ooste beheers asook al die beskikbare waterbronne in die omgewing. Daarby kon enige punt op die front ongesiens van agter af versterk word sonder dat die vyand dit kon verhinder.

Genl. De la Rey het dadelik besef dat dit 'n ideale stelling was om 'n vyandelike leërmag te weerstaan wat vanuit die Suide met die spoorweg opgeruk gekom het, nie alleen omdat dit die terrein na alle kante toe beheers het nie maar ook omdat dit in die rug deur ander hoogtes gedek is waarop in geval van nood teruggeval kon word.¹⁰ Dis dan ook geen wonder dat hy dit aan sy Vrystaatse wapen broeders voorgeskilder het as “een natuurlike verschansing” en so

¹⁰ Sien in verband met die Boerestelling die kaart teenoor p. 56, asook die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 230-231, *Times History*, II, pp. 334-335, en Nierstrasz, II band 2, p. 623.

begerig was om die Britse opmars daar te probeer stuit nie.¹¹

In hierdie stellings het die sowat 2,000 man waaroor De la Rey en Prinsloo beskik het, pos geneem: De la Rey met sy 600 tot 700 burgers en twee Krupp kanonne op die koppie ten weste van die spoorlyn en die sowat 1,300 Vrystaters met 'n Krupp, twee Pom-poms en twee hand - maxims op die vier koppies ten ooste van die spoorweg. Hulle was volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* as volg gestasioneer: Op die koppie onmiddellik ten ooste van die spoorlyn d.w.s. wes in die rug van die hoofstelling — was kmdt. J. J. Jordaan met die kommando Winburg. Op die skerprugkoppie ten suide daarvan met front na die weste was genl. Prinsloo met die kommando Bloemfontein en op die twee koppies ten ooste daarvan met die sentrum op die ovaalvormige kop en die oostelike flank op die skerprugkop wat

¹¹ Sien Leyds 760, p. 103, Brief, d.d. “naby Graspan stasie 24 Nov. 1899”, van genl. De la Rey aan die Vrystaatse veggeneraal e.a. offisiere.

front na die ooste toe gemaak het, was kmtd. Lubbe met die burgers van Jacobsdal bygestaan deur afdelings van die kommando's Bloemfontein, Hoopstad en Fauresmith onder kmtd. P. Fourie en vk. H. Venter. Die twee Pom-poms van die verenigde kommando was op die skerp-rugkoppie op die oostelike flank geplaas. Die res van die Vrystaatse burgers het in die laer agtergebly.¹²

¹² Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 234, *Times History*, II, pp. 334-335, en Nierstrasz, II band 2, p. 623. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* was kmtd. Lubbe met die kommando Jacobsdal op die ovaalvormige koppie in die sentrum en Venter en Fourie met hul burgers op die koppie op die oostelike flank. Dit is egter duidelik dat Lubbe self op die oostelike flank moes gewees het, waar hy gewond is. Volgens die oorspronklike bronne het die Transvalers twee Krupps en 'n Pom-pom met hulle meegevoer en het die Vrystaters soos in die vorige hoofstuk aangetoon, ook oor twee Krupps en 'n Pompom beskik. 'n Derde Krupp is op 20 Nov. 1899 vanaf Kimberley suidwaarts aan die Vrystaatse kommando gestuur. Gesamentlik het die Boerekommando's te Graspan dus oor 4 of 5 Krupps en 2 Pom-poms beskik. Sien Leyds

Voordat die burgers na hul aangewese stellings vertrek het, het De la Rey hulle eers byeen laat kom om hulle toe te spreek. Hy het hulle gewys op die foute wat die dag tevore gedurende die geveg by Belmont begaan is en hulle toe aangespoor met die volgende woorde: “Officiëren en burgers wij moeten pal staan, en hier niet wijken, als de vijand ons hier niet aanvalt zullen wij hulle tegemoet trek want met het oog en het vertrouwen op God zullen wij slagen.”¹³ Daarna is die burgers na hul stellings om die vyandelike aanval wat hulle gedurende die nag of vroeg die volgende oggend verwag het, af te wag. As dit sou blyk — so het die krygsraad intussen besluit

711, Telegramme nos. 42 en 44 d.d. 21 Nov. 1899, van Grobler, Pretoria, aan Fischet, Bloemfontein, en van Fischet, Bloemfontein, aan Grobler, Pretoria. In die geveg is egter, sover vasgestel kon word, slegs 3 Krupps en 2 Pom-poms gebruik.

¹³ Badenhorst, *Uit den Boeren-oorlog*, p. 10.



Kmdt. D. Lubbe

dat die vyand nie wil aanvat nie, sou die burgers op die 26ste self die inisiatief neem en die vyandelike troepe aandurf.¹⁴

3. BRITSE BEWEGINGS EN PLANNE, 24 NOV. 1899

In die tussentyd het lord Methuen, bemoedig deur sy oorwinning by Belmont, besluit dat hy sy opmars sonder onnodige verwyl en solank as die skrik nog by die Boere in die lede gesit het, moes voortsit. Met die oog daarop het hy reeds vroeg die volgende oggend 'n gepantserde trein onder geleide van 'n aantal berede troepe noordwaarts gestuur om vas te stel wat van die vyand geword het. Die trein kon natuurlik nie verder vorder as die plek waar De la Rey die spoorlyn die vorige dag opgebreek het nie. Van die berede troepe het egter deurgedruk tot binne 50 treë van die heuwels af waarop De la Rey se burgers, wat toe nog nie deur die Vrystaters versterk was nie, stelling geneem het. Nader kon hulle dit nie waag

¹⁴ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 229.

nie want die Boere het skielik met hul een op die trein begin losbrand, en met hul Mausers op die ruiters. Dit het hulle gedwing om onmiddellik na Belmont toe terug te val waar hulle om 2.30 nm. aangekom het met 'n verlies van nie minder nie as drie — en volgens die Boere vier — gesneuweldes. Onder hulle was luit. Owen-Lewis wat saam met die ander gesneuweldes heel voor in die Britse linie gery het.¹⁵ Ofskoon hulle nie veel van die Boere gesien het nie, het hulle tog tot die gevolgtrekking gekom en aan lord Methuen gerapporteer dat die Boeremag waarop hulle in die heuwels ten noorde van Graspan gestuit het, nie sterk was nie en uit slegs 400 tot 500 man met twee kanonne bestaan het.¹⁶

¹⁵ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p.231; Leyds 711, Telegram no. 27 d.d. 24 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, waarin die verslag van genl. De la Rey voorkom.

¹⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 231.

Vir die Britse bevelhebber wat, soos reeds vermeld, gretig was om sy mars te hervat, was dit welkome nuus. Hy het dan ook besluit dat sy hele divisie met uitsondering van die Scots Guards, die twee kompanies Royal Munster Fusiliers en die vier skeepskanonne dadelik voorwaarts moes gaan tot naby die Boerestelling wat hy voornemens was om vroeg die volgende oggend te verower. Hy sou Belmont ongetwyfeld graag heeltemal wou ontruim het maar berig het hom bereik dat 'n mag van 500 Boere op sy regterflank was wat dit moontlik in die sin kon kry om hom in die rug aan te val of die spoorlyn agter hom op te breek. Daarom het hy dit wenslik geag om die Scots Guards, die Munster Fusiliers en die skeeps-kanonne vir ten minste die nag op Belmont te laat bly.¹⁷ Die res van die troepe het dieselfde middag nog vertrek. Terwyl lord Methuen, vergesel van die 9th Lancers en die berede infanterie, oor 'n front van 3 myl breed uitgesprei al met die spoorweg langs opgeruk

¹⁷ *ibid.*

het om die Boereposisies nog eens te verken, het die res van die troepe na Swinkpan opgetrek, omtrent halfweg tussen Belmont en Graspan geleë. Daar het hulle die nag gelaer.¹⁸

Die verenigde Boeremagte van genls. De la Rey en Prinsloo het geen poging aangewend om die Britse opmars na Swinkpan te bemoeilik nie. Hulle het stil in hul stellings halfweg tussen die stasies Graspan en Enslin bly lê en hulle nie aan die Britse troepe vertoon nie. Gevolglik het lord Methuen en die berede troepe wat hom vergesel het met die doel om die Boerestellings nog eens te verken, nie bemerk dat De la Rey se kommando versterkings ontvang het na die Britse verkenningstog van die oggend nie. Lord Methuen het dus besluit dat die gevolgtrekking van die Britse ekspedisie wat die Boereposisies tydens die voormiddag verken het, korrek was, nl. dat die Boeremag wat sy weg versper het, uit

hoogstens 500 man met twee kanonne bestaan het.¹⁹

Om hulle uit sy pad te stoot en selfs in die pan te hak, het vir die Britse bevelvoerder geen moeilike taak gelyk nie. Hy moes, so het hy geredeneer, die heuwelagtige terrein waar hulle stelling geneem het, maar net aan 'n swaar bombardement onderwerp totdat hulle dit nie meer op die koppies kon uithou nie en vlug. Dan moes hy sy berede troepe om hul flanke stuur om hulle die terugtog af te sny en sy oorwinning af te rond.²⁰

Sy planne om dit uit te voer, was weldra agtermekaar en sy offisiere van die nodige instruksies voorsien. Terwyl sy twee veldbatterye, die 18de en 75ste, gedurende die vroeë oggendure onder beskerming van die 9de brigade na geskikte posisies geneem sou word om met die aanbreek van die dag die vyandelike stelling te bombardeer,

¹⁸ *ibid.*, pp. 231-232; *Times History*, II, pp. 333-334; Nierstrasz, II band 2, pp. 621-622.

¹⁹ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 232.

²⁰ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 232.

sou sy berede troepe onder dekking van die nagduister weerskante om die Boerestelling trek en in die rug daarvan posneem. Wanneer die burgers dan deur die swaar bombardement uit hul stellings gedwing word, sou die ruitery hulle in die rug aanpak en sy oorwinning vervolmaak.

Met die oog hierop is sy berede troepe in twee afdelings verdeel: die een afdeling van twee eskadrons 9th Lancers, 'n kompanie berede infanterie en Rimington's Guides om onder aanvoering van kol. B. Gough die vyandelike stellings aan die oostekant om te trek, en die ander afdeling, aangevoer deur maj. Milton en saamgestel uit 'n eskadron 9th Lancers, 'n berede kompanie Northumberland Fusiliers, 'n halwe kompanie berede Yorkshire Light Infantry en 30 man van die New South Wales Lancers, om wes om die vyand se regterflank te gaan.

Aangesien hy geglo het dat die Boeremag uit maar net 500 man bestaan het, het lord Methuen dit nie nodig geag om sy infanterie teen hulle in die veld te stoot nie. Die 1ste brigade (die Guards' brigade) sou dan ook tydens die geveg glad nie

eers op die slagveld verskyn nie. Hulle moes later, meer as 'n uur na die vertrek van die ander troepe, met die laer agterna kom en reguit na Enslinhalte toe deurdruk waar lord Methuen voornemens was om die nag van die 25ste deur te bring. Die 9de brigade wat uit die 1st Northumberland Fusiliers, die 2nd Northamptonshires, die 2nd Yorkshire Light Infantry en die halfbataljon 1st Loyal North Lancashires bestaan het en wat vir die dag ook deur kapt. Protheto met sy sowat 240 seesoldate versterk is, moes wel die twee batterye kanonne na die slagveld toe neem en oor hul veiligheid waak, maar ook die brigade was nie veronderstel om hom in die vuurlinie te waag nie. Hulle het bevel ontvang om onder bevel van lt.kol. Money buite trefafstand agter die kanonne stelling te neem. Ook die troepe wat by Belmont agtergelaat is, t.w. die 1st Scots Guards, twee kompanies Munster Fusiliers, die verskillende afdelings genietroepe waaroor lord Methuen beskik het en die vier skeepskanonne op spoorwegwaens gelaai, sou nie aan die aanval deelneem nie. Hulle is aangesê om op die 25ste na Enslin deur te druk waar, soos bo vermeld, lord Methuen wou oornag,

en moes met die oog daarop natuurlik die spoorweg wat deur die Boere verbreek is, herstel.²¹

4. DIE BRITSE OPMARS EN STELLINGNAME

Teen 3.30 vm. op 25 Nov. 1899 het die troepe wat by Swinkpan oornag het, die opmars na die Boerestelling begin. Die artillerieperde was enigszins uitgeput van dors want hulle moes die hele nag by Swinkpan sonder drinkwater klaarkom, maar dit het lord Methuen nie gekwel nie.²² Hulle was nog geskik vir diens en het die beweging van sy leër nie belemmer nie. In die voorhoede was die troepe wat vir die aanval bestem was, nl. die berede troepe en die veldartillerie bewaak deur die 9de brigade onder aanvoering van lt.-kol. Money, en in hul rug het kort na 4.30 vm. genl.-maj. Colville se Guards' brigade met die leër voorrade gevolg. Ongeveer

²¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 232-233; *Times History*, II, pp. 333-334; Nierstrasz, II band 2, p. 624.

²² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 232.

dieselfde tyd het die trein wat die skeepskanonne na Enslin moes neem, uit Belmont vertrek. Voor die trein wat die kanonne vervoer het, was 'n gepantserde trein, gevolg deur die 8ste, 11de en 31ste kompanies *Royal Engineers* wat die spoorweg moes herstel; en agter die trein met kanonne het as agterhoede die 1st Scots Guards en twee kompanies Munster Fusiliers met die pad gevolg.²³

Ofskoon die Boere wat reeds gedurende die nag 'n aanval verwag het, waaksaam was en reeds vroeg die oggend bespeur het dat die Engelse aan die opruk was,²⁴ kon hulle niks doen om die Britse opmars te stuit solank as dit donker was nie. Die troepe is dus toegelaat om ongehinderd en in ooreënstemming met lord Methuen se planne te ontplooi en posisie te neem. Die afdeling berede troepe onder maj. Milton wat die Boere aan die westekant moes omtrek, was dan

²³ *ibid.*

²⁴ Sien A. de Wet, H. van Doornik en G. C. du Plessis, *Die Buren in der Kapkolonie im Kriege mit England*, p. 25, verklaring van G. C. du Plessis.

ook reeds op sy bestemde pos in die rug van die Boere en die onder lt.-kol. Gough wat oos in die rug van die Boere moes stelling neem, goed op pad na sy bestemming voordat die geveg ontbrand het.

5. AANVANG VAN DIE GEVEG

Dit was teen 6 vm., byna 'n uur na sonop, toe die kanonniërs by die Boerekanon op die koppie onmiddellik ten ooste van die spoorlyn die aanstomende Britse gepantserde trein by Graspanstasie in die oog gekry en 'n bom op hom gelos het. Die skoot was te hoog en die bom het sowat 'n halfmyl agter die trein op die vlakte ontplof. Vir die bevelhebber van die marinegeskut op die trein, luit. Dean, was dit egter 'n duidelike waarskuwing dat hy die gevaarstrook bereik het en die trein nie verder voorwaarts kon laat gaan voordat die Boerekanon die swye opgelê was nie. Ofskoon hy geen instruksie ontvang het om aan die aanval mee te doen nie, het hy hom onder die omstandighede genoop gevoel om die koppies voor hom dadelik van die vyand te probeer suiwer sodat die trein sy reis kon voortsit. Met die oog

daarop het hy twee van sy kanonne — meer kon hy in die sagte grond nie hanteer nie — in posisie laat bring en daarmee op ongeveer 5,000 treë 'n swaar kanonnade teen die koppie waarop die Boerekanon was, ontketen terwyl die trein wat slegs 'n trollie met ammunisie vir die skeeps-kanonne agtergelaat het, sowat 'n halfmyl teruggestoom het om buite die bereik van die Boere se kanonvuur te kom.²⁵

Toe die kanonniërs by die twee Britse veldbatterye wat die Boere uit hul stellings moes bombardeer, die kanonskote hoor, het hulle dadelik met hul veldstukke vorentoe gestorm en ook hul bomme op die Boerestellings begin plant. Die 75ste battery het regs langs die skeepskanonne — wat intussen 1,000 treë vorentoe gesleep is — op sowat 4,000 treë afstand in aksie getree en die 18de battery vanaf 'n stelling nog verder regs op die Britse oostelike vleuel. Laasgenoemde battery

²⁵ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp.233-234; *Times History*, II, p. 335; Nierstrasz, II band 2, p. 624.

was slegs ongeveer 2,200 treë van die Boereposisie verwyder en sy vuur was dus besonder effektief. Die Boere kon die kanonne nie verhinder om stelling te neem nie en was dus sedert ongeveer 6.15 vm. aan 'n baie swaar kanonvuur onderhewig wat dapper deur die paar Boere veldstukke beantwoord is.²⁶

Vir meer as 'n uur lank het lord Methuen geduldig gewag en gehoop dat die swaar bombardement die Boere uit hul stellings in die arms van die ruitery sou dryf wat om die Boere se flanke moes gaan. Teen 7.30 vm. het hy egter berig ontvang dat kol. Gough se berede afdeling wat bestaan het uit twee eskadrons 9th Lancers, Rimington's Guides en 'n kompanie berede infanterie, teenspoed op die lyf geloop het en nog glad nie was waar hy hulle wou hê, nl. skuins in die rug van die vyandelike linkervleuel van waar hulle die vyand die terugtog moes afsny nie.

²⁶ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp.233-234; *Times History*, II, p. 335; Nierstrasz, II band 2, p. 624.

Eers het hulle hulle vasgeloop in die vuur van die twee Boerekanonne (Pom-poms) wat op die koppie op die oostelike vleuel van die Boerestelling geposteer was. Die het onverwags met sulke goed gerigte skote op hulle losgebrand dat hulle gedwonge was om van koers te verander en ooswaarts te trek tot oor die grens tussen die Vrystaatse en Britse gebied ten einde buite bereik van die lastige bomme te kom. Dit het hulle sonder veel moeite reggekry dog toe hulle eindelijk so ver oos was dat die kanonne hulle nie meet kon bykom nie en weer noordwaarts swaai om om die Boere flank te kom, moes hulle tot die ontnugtering kom dat die Boere hierdie flank glad nie onbeskermd gelaat het nie. 'n Hewige geweervuur het nl. meteens vanaf 'n hoogte ten noordooste van die plek waar hulle hul toe bevind het, op hulle losgebars. Die hoogte was beset deur 'n aantal burgers van die kommando Fauresmith en hul geweervuur het die troepe so geteister dat Gough hom verplig geag het om terug te val en rapport van sy wedervarings aan die hoofkwartier te stuur. Verskeie van Rimington's Guides

wat die afdeling as verkenners gedien en onder 'n swaar kruisvuur beland het, is hierby gedood en gewond asook etlike van hul perde.²⁷

6. WYSIGING VAN DIE BRITSE AANVALSPLANNE

Vir lord Methuen het dit nou duidelik geword dat die vyand voor hom so sterk was dat hy hulle nie met slegs sy kanonne uit hul stellings sou kon verdryf soos hy tot op die stadium gehoop het nie maar dat hy sy infanterie sou moes gebruik en die posisies deur 'n stormloop sou moes verower. Hy sou sy hele aanvalsplan dus grondig moes wysig. Dit het hy dadelik gedoen en tussen 7 en 8 vm. was sy offisiere in besit van hul nuwe instruksies.

Volgens sy nuwe plan moes die 9de brigade die Boerestellings onder dekking van die vuur van sy veldbatterye stormenderhand van die oostekant af oprol. Met die oog daarop het hy die 75ste battery beveel om ooswaarts te verskuif om die 18de

battery te ondersteun in sy bombardement van die oostelike gedeelte van die Boerestellings wat deur die 9de brigade bestorm moes word. Soos onthou sal word, het die 75ste battery by die aanvang van die geveg regs langs die skeepskanonne ingeval en was dit op die stadium besig om die Boerestelling vanuit die suidweste te beskiet — aanvanklik op 4,000 maar op die tydstip reeds op ongeveer 2,300 treë. Tegelykertyd het hy om 7.30 vm. aan genl. Colville, wie se voorste troepe toe juis in die omgewing van die skeepskanonne was, onderweg na Enslin, geheliografeer om sy hele brigade in 'n suidoostelike rigting te laat swenk ten einde die 9de brigade teen aanvalle in die flank of in die rug te beskerm. Hy was nl. bevrees dat die Boere die stormloop van die 9de brigade teen die oostelike deel van hul stellings kon verongeluk deur die brigade skielik in die rug of in die regterflank aan te val. Dit kon maklik gedoen word deur kommando's wat moontlik verder na die oostekant toe binne die Vrystaatse gebied geposteer was en waarvan die Engelse nie geweet het nie. Daarom het hy dit noodsaaklik geag om die 1ste brigade na die oostekant toe te

²⁷ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 241; *Times History*, II, p. 335; Nierstrasz, II band 2, p. 624; L. March Phillipps, *With Rimington*, p. 18.

verplaas ten einde die 9de brigade aan daardie kant te beskerm.²⁸

Die verskuiwing na die oostekant van die ses veldstukke van die 75ste battery was vir die Boereartilleriste op die westelike flank die teken om hul bombardement op die twee Britse skeepskanonne wat nou alleen was, hewiger te maak as ooit tevore en hulle het die geleentheid terdeë benut. Van lord Methuen het luit. Dean die bevel gekry om sy twee skeepskanonne by die vertrek van die 75ste battery tot buite trefafstand van die Boereveldstukke terug te trek en die vyand van ver af onder die bomme te steek, dog die wakker Boereartilleriste het hom daartoe eenvoudig nie die geleentheid gegee nie. Toe die ses Britse veldstukke uit hul posisies langs die skeepskanonne padgee, het hulle dadelik so 'n hewige en goed gemikte kartetsvuur op die twee stukke skeepsgeskut ontketen en bly handhaaf dat die Britse seemanne weldra verplig was om alle

²⁸ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 235-237; *Times History*, II, pp. 335-336; Nierstrasz, II band 2, p. 625.

pogings te laat vaar om hul kanonne buite die gevaarstrook te kry. So hewig en suiwer was die vuur dat Dean hom spoedig verplig gevoel het om sy manskappe by elke flits van die vyandelike kanonne te laat platval ten einde te verseker dat hulle so min ongevalle as moontlik ly. Daarby moes hy dit laat. Lord Methuen se bevele kon hy met die beste wil ter wêreld nie nakom nie.²⁹

Die hewige bombardement op die Engelse skeepskanonne het die Boere egter niks gebaat nie.

Met die verskuiwing van die 75ste battery na die oostekant van die terrein is die swaartepunt van die geveg na die oostelike deel van die gevegsterrein verplaas. Daar was die kanonne van die 18de battery reeds besig om vragte kartetse op die koppie op die linkerflank van die Boereposisie te werp wat deur kmdt. David Lubbe met die manne van die kommando Jacobsdal beset was.

²⁹ Nierstrasz, II band 2, p. 625; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 236.



Ontskiepte Britse Skeepskanonne (kaliber 4.7 duim)

Terwyl die 75ste battery verskuif is, was lt.- kol. Money se brigade juis besig om stelling te neem met die oog op die bestorming van die Jacobsdallers se posisie.

Sy manskappe was met die aanvang van die geveg teenoor die koppies in die sentrum van die Boerestelling versprei, glad nie gereed om aan die geveg deel te neem nie. Na ontvangs van lord Methuen se bevel om die vyandelike stellings van die oostekant af te verower, moes hulle dus eers ooswaarts marsjeer om in 'n gunstige posisie vir 'n aanval vanuit 'n oostelike rigting te kom. Die gevolg was dat hulle nie voor 9 vm. gereed was om die stormloop te onderneem nie. Ten gevolge van hul haastige mars ooswaarts het enkele van die kompanies ook van hul eie bataljons afgedwaal geraak en tussen ander bataljons tereggekom met die gevolg dat toe die uur vir die stormloop geslaan het, al die bataljons nie meer volledig bymekaar was nie. Die verskillende eenhede het as volg teenoor die vyandelike stelling posgeneem: Onmiddellik regs van die 75ste battery met front na die noorde was twee

kompanies van die Loyal North Lancashires met agter hulle 'n komanie van die Northamptons links en twee kompanies van die King's Own Yorkshire Light Infantry regs. Regs van hulle was die manne van die Naval brigade met op hul regterflank nog twee kompanies van die Loyal North Lancashires. Hul front was na die noordweste gerig. Verder regs het posgeneem ses kompanies van die King's Own Yorkshire Light Infantry met op hul regtervleuel drie kompanies van die Northamptons en op die uiterste regterflank van die posisie 'n komanie van die Northumberland Fusiliers.

Die Boere se oostelike flank was dus uit sowel die suide as die ooste deur stormtroepe bedreig. Vier van die kanonne van die 18de battery het tussen die Naval brigade op hul linkerflank en die twee kompanies van die Loyal North Lancashires op hul regterflank gestaan. Die ander twee was op die regtervleuel net agter die Northumberland Fusiliers geplaas met die doel om van daar af die twee lastige Pom-poms van die Boere die swye te probeer oplê. Die res van die brigade is links van

die 75ste battery teenoor die sentrum en westelike flank van die Boerestelling versprei met die doel om die Boere wat daar was, in hul posisies vas te hou en te verhinder dat hulle versterkings na die oostelike vleuel stuur om die Britse stormloop aldaar te weerstaan. Dit het bestaan uit vyf kompanies van die Northumberland Fusiliers wat oos van die pad na Swinkpan teenoor die sentrum van die Boereposisie stelling geneem het, twee kompanies van dieselfde regiment wat, bygestaan deur twee kompanies van die Northamptons, ten ooste van die spoorlyn regs van die Britse skeepskanonne geplaas is, en twee kompanies van die Northamptons wat ten weste van die spoorweg digby die skeepskanonne posgeneem het.³⁰

Om die rug en veral die oostelike flank van die brigade teen onverwagte aanvalle vanuit die

³⁰ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 236-238 asook die kaart i.v.m. die slag van Graspan teenoor p. 56 hieragter. Vgl. voorts *Times History*, II, pp. 336-337, en Nierstrasz, II band 2, pp. 624 — 625.

Vrystaatse gebied te beskerm, het genl. Colvile in ooreënstemming met lord Methuen se reeds aangehaalde bevel met die 1ste brigade agter die 9de brigade posgeneem. Hier het hy sy troepe as volg gestasioneer: die 1st Scots Guards met front na die noorde oos van Graspanstasie teenoor die sentrum van die Boerestelling en die 3rd Grenadier Guards en 2nd Coldstream Guards met front na die weste agter die troepe van die Naval brigade.³¹

7. DIE BRITSE INFANTERIE STORMLOOP

Kort na 9 vm. het lord Methuen die bevel uitgereik vir die bestorming van die koppie wat kmdt. Lubbe op de oostelike flank van die Boerestelling beset gehad het. Dadelik het die troepe aan daardie kant voorwaarts begin storm, gedek deur 'n hewige bombardement van die Engelse kanonne en van peilskote wat die reserwe-eenhede van die infanterie met hul Lee-Metfords op die Boerestellings onderhou het.

³¹ Sien kaart teenoor p. 56 hieragter.



Britse bestorming van die Boerestelling by Graspan

Voor in die frontlinie was die kêrels van die Naval brigade sowat vier treë uitmekaar met links langs hulle die manne van die twee kompanies Loyal North Lancashires ongeveer agt treë van mekaar af. Van agter af ondersteun deur die kompanie Northamptons en die twee kompanies Yorkshire Light Infantry wat aan daardie kant geposteer was, het hierdie troepe vinnig en vasberade noordwaarts gestorm om die suidelike hang van die koppie wat hulle vanuit die suide moes verower, te bereik. Regs van hulle was ses kompanies van die King's Own Yorkshire Light Infantry en drie kompanies van die Northamptons besig om die oostelike helling van die betrokke stelling vanuit die ooste te nader.

Tot op ongeveer 1,000 treë van die voet van die koppie af het die troepe wat van die suide af aangestorm gekom het, sonder noemenswaardige teenstand gevorder. Toe het die burgers op die bedreigde koppie en die hoogtes ten weste daarvan met hul Mausers op hulle begin losbrand en so 'n vinnige en doeltreffende vuur op hulle onderhou dat die troepe op sowat 600 treë verplig

was om plat te val ten einde terug te skiet en die hewige Mauservuur te probeer stilmaak. Hiermee het hulle nie veel welslae behaal nie. Die Boere het uitgehou hoe hewig hulle ook al geskiet het, en hoe nader hulle aan die vyandelike stelling gekom het — wat hulle nou in kort stormlope van sowat 50 tot hoogstens 100 treë op 'n keer probeer bereik het — hoe skerper en suiwerder het die Boere se geweervuur geword. Die stormloop was dan ook 'n bittere beproewing veral vir die manne van die Naval brigade wat die swaarste verliese gely het. Die troepe het egter dapper volgehou totdat hulle die dooie grond aan die voet van die koppie bereik het. Hier kon die Boere op die kruin hulle nie sien nie en het hulle vir die eerste maal kans gekry om sonder lewensgevaar 'n bietjie te rus. Van die rustydjie het die afdelingsoffisiere gebruik gemaak om 'n kort beraad met mekaar te hou. Daarna het hulle hul ondergeskiktes beveel om bajonette te bevestig en die helling te beklim ten einde die verdedigers met 'n bajonetstormloop van die kruin af te verdryf.

Ondertussen het die ses kompanies van die King's Own Yorkshire Light Infantry en die drie kompanies Northamptons wat die koppie van die oostekant af moes bestorm, stadig maar seker om die Boere se linkerflank gegaan. Hulle is hewig beskiet deur die twee Pom-poms wat op die kruin geposteer was, dog het die Boerestelling stadig maar seker vanuit die ooste genader. Die burgers het die Pom-poms geesdriftig met hul Mausers ondersteun dog die troepe wat in verskillende opeenvolgende linies aangestorm gekom het, was yl versprei — daar was sowat 10 treë ruimte tussen die manskappe — en het dus daarin geslaag om die dooie grond aan die voet van die heuwel met betreklik min ongevalle te bereik. Van die linkerkant af is hulle geesdriftig ondersteun deur die twee kompanies van die Loyal North Lancashires wat die 18de battery oorspronklik as eskort gedien het.

Op die dooie grand aan die voet van die heuwel het die stormtroepe bajonette bevestig en toe onder dekking van die Britse veldkanonne wat die kruin van die Boerestelling hewiger as ooit tevore

gebombardeer het, die suidelike en oostelike hellings begin bestyg om die burgers te verdryf wat hulle nog op die koppie bevind het, en die hoogtes in besit te neem.³²

Die burgers van kmdt. David Lubbe se kommando (Jacobsdal).wat die bedreigde koppie op die Boere se linkerflank verdedig het, het hulle kranig verweer. In weerwil van die talle Britse kartetse wat bokant hul koppe ontplof het, en van die vasberade stormloop van die infanterie uit die suide sowel as uit die ooste het hulle nie gewyk voordat die vyandelike stormtroepe feitlik tussen hulle was en hulle geen verdere weerstand meer kon bied nie. Een van die deelnemers aan die slag vertel daarvan :

“Spoedig waren wij handgemeen; commandant D. Lubbe van Jacobsdal bedwam een ernstige wond aan het oog en zijne burgers hadden reeds bijna al hunne ammunitie

³² Sien oor die Britse stormloop die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 237-239; *Times History*, II, pp. 336-338; Nierstrasz, II band 2, pp. 625-626 en Julian Ralph, *Towards Pretoria*, pp. 173-175.

vershoten, toen versterking werd aangevraagd. Deze kwam niet spoedig genoeg. Lubbe hield toch flink stand en bleef, hoe gewond ook, zijne burgers aansporen. Herhaaldelijk werd de vijand teruggeslagen; wij schoten soms op twee of drie treden. Volhouden bleek onmogelijk, ook de ammunitie onzer gesneuvelden welke door ons terstond werd overgenomen, geraakte gedaan zoodat ons niets reste dan de vlucht, want overgeven wilden wij ons in geen geval.³³

Eers toe die voorste troepe op 'n afstand van sowat 25 treë van die kruin af was, het die burgers uit hul stellings begin padgee en na die hoogtes wat wes van hulle gelê het, uitgewyk. Aanvanklik het hulle dit gedoen in klein groepies van twee en drie, toe in groter klompe, maar steeds in goeie orde sodat daar van 'n wilde vlug geen sprake was nie.³⁴ 'n Klein

agterhoede wat die aftog van die kommando moes dek, het deeglik sorg gedra dat die troepe die burgers wat hul stellings ontruim het, nie met hul bajonette bykom nie. Hierdie agterhoede het bestaan uit 'n klompie burgers wat agter rotse, klippe, kransies, walle en wat dies meer sy stelling geneem het. Hulle het die voorste troepe wat onder leiding van kapt. Marchant, luit. W. T. C. Jones, luit. Saunders en andere juigend en met gevelde bajonette op die kruin verskyn het, so hewig vanuit die noorde en weste met hul Mausers bestook dat hulle moes platval en dekking seek. Ten gevolge daarvan het die burgers kans gekry om hul stellings — eers die op die oostelike flank en daarna ook die ten weste daarvan — te ontruim sonder dat die Britse infanterie die geleentheid gekry het om met bajonette op hulle toe te tas.³⁵

Nadat die kommando's uit die koppies was, het ook die agterhoede padgegee en tussen 9.30 en

³³ C. C. J. Badenhorst, *Uit den Boeren-oorlog*, 1899-1902, p. 10.

³⁴ *Times History*, II, p. 338.

³⁵ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 239-240; *Times History*, II, p. 338; Nierstrasz, II band 2, p. 626.

10 vm. was die Engelse infanterie in volle besit van die Boerestellings. Van daar het hulle op lang afstand met hul Lee-Metfords op die vyand wat besig was om noordwaarts terug te trek, losgebrand. Om krag by hierdie geweervuur te sit wat op die lang afstand hopeloos oneffektief was, het Lt.-kol. Hall ook sy twee veldbatterye teen die nek laat uitsleep ten weste van die koppie wat deur kmdt. Lubbe beset was, en daarmee op die terugtrekkende Boere begin te vuur. Laasgenoemde was egter op die tydstip reeds buite trefafstand van die Armstrongs en die artillerievuur het hulle dus net so min gehinder as die Lee-Metfordvuur.³⁶

8. OPTREDE VAN BRITSE RUITERY

Al waarop lord Methuen onder die omstandighede nog kon reken om die Boere se terugtog te belemmer en sy oorwinning te vervolmaak, was sy ruitery wat, soos reeds vermeld, die vorige aand deur die Britse bevelvoerder beveel is om in twee groepe aan weerskante om die Boerestelling

te gaan en in die rug daarvan pos te neem ten einde die vluggende burgers in die pan te hak.

Met die geringe getalle waaroor hulle beskik het en hul troepe en veral ryperde reeds baie afgemat na die ontberings en bedrywighede van die voorafgaande twee dae, het die bevelhebbers van die twee groepe, maj. Milton en Lt.-kol. Gough, dit egter die veiligste geag om geen uitvoering aan die opdrag te gee nie. Wel het maj. Milton se groep, t.w. 'n eskadron ruitery en een en 'n halwe kompanie berede infanterie, daarin geslaag om 'n heuwel stelling wat wes in die rug van die Boere se regterflank geleë was, ongemerk te bereik. Hierdie stelling het Milton deur sy berede infanterie laat beset. Met die res van sy troepe het hy sonder enige teenstand dwarsoor die terrein waaroor die Boere sou moes terugtrek, gegaan tot verby Heuningneskloofstasie en binne sig van kol. Gough se troepe wat die Boereposisie aan die ander kant probeer omtrek het. Hier is hulle egter na 'n mislukte poging om in heliografiese verbinding met kol. Gough te kom, deur 'n aantal burgers aangeval en teruggedryf. 'n Groep van

³⁶ Dieselfde bronne as onder voetnoot 35 vermeld.

400 burgers het hulle agternagesit en sou hulle wellig gevange geneem het as Milton se berede infanterie, ondersteun deur die New South Wales Lancers, die bedreigde ruitery nie gehelp het nie. Van die heuwel af waarop hulle stelling geneem het, het hulle die burgers met 'n swaar geweervuur teengehou totdat die bedreigde troepe veilig terug was. Die burgers het voortgetrek tot op 'n afstand van 300 treë van die heuwel af voordat hulle omgedraai en maj. Milton die geleentheid gekry het om met sy hele afdeling terug te trek. Die aanval het Milton oortuig dat verdere pogings van sy kant om die Boere die terugtog te probeer bemoeilik, rampspoedige gevolge vir sy troepe sou hê. Hy het dit derhalwe die verstandigste geag om te bly terugtrek tot buite bereik van die Boere en daarna suidwaarts te swaai en na sy laer te gaan.³⁷

³⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 240-241; *Times History*, II, pp. 339-340; en Nierstrasz, II band 2, p. 626; ook lord Methuen se amptelike verslag oor die geveg in *South Africa Despatches*, I, Encl. 2 in no. 11.

Ook kol. Gough se afdeling wat om die linkerflank van die Boere moes gaan, was te swak om enigiets uit te rig wat die Boere die terugtog kon belemmer. Hierdie troepe se poging om om die Boere se linkerflank te kom, is soos bo vermeld, reeds vroeg in die geveg deur 'n aantal burgers van die kommando Fauresmith gestuit en sedertdien is aan hulle nooit die geleentheid gegun om hulle te laat geld nie. Ofskoon hulle binne sig van die terugtrekkende Boerelaer was, het die artilleriste by een van maj. Albrecht se kanonne, gesteun deur 'n groep burgers wat in 'n sloot daar naby gelê het, hulle so hewig met kanon en Mauser bestook dat hulle geen beweging voorwaarts kon waag nie. Hulle het derhalwe onaktief in hul stellings gebly totdat 'n afdeling van die Fauresmith burgers onder vk. Venter hulle aangeval en verdryf het. In antwoord op sy herhaaldelike dringende versoeke om van kanonne voorsien te word, is die 18de battery veldartillerie op die ou end na Gough gestuur. Die perde was egter so uitgeput dat toe die kanonne hom uiteindelik bereik, die Boere reeds buite hul bereik was. 'n Dosyn

sarsies is op die terugtrekkende Boerelaer afgevuur sonder enige effek.³⁸

Of die berede troepe onder leiding van ander offisiere enigiets meer sou kon uitgerig het, val te betwyfel. Hulle het immers nie te doen gehad met 'n klomp gedemoraliseerde vlugteling wat hulle uiteen kon dryf nie, maar met 'n vyand wat ordelik teruggetrek het en nog deeglik in staat was om homself te laat geld. Lord Methuen het hom dan ook gedwonge gevoel om amptelik te erken dat “my few Cavalry, dead beat, were powerless, and for the second time I longed for a Cavalry brigade and a Horse Artillery Battery to let me reap the fruits of a hard-fought action.”³⁹ Nogtans was hy so ontevrede met die leiding wat kol. Gough aan sy afdeling in hierdie slag gegee het, dat hy hom deur maj. Little as bevelvoerder laat vervang het.⁴⁰

³⁸ Sien die bronne in die vorige voetnoot vermeld.

³⁹ Sien *South Africa Despatches*, I, no. 11 Encl. 2, lord Methuen aan *War Office*.

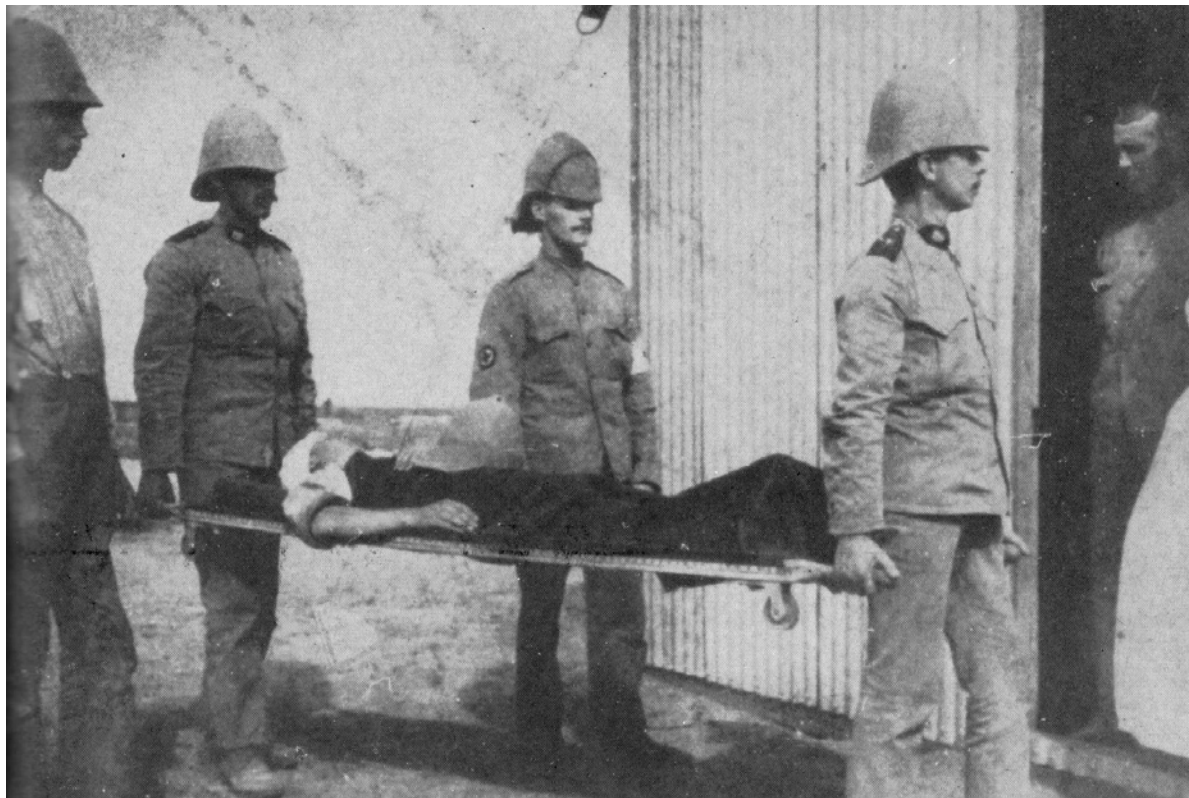
⁴⁰ *Times History*, II, p. 340; Nierstrasz, II band 2, p. 626.

9. BRITSE EN BOERE VERLIESE

Wat die juiste Britse verliese in hierdie slag was, is uit die verskillende bronne nie duidelik nie. Volgens lord Methuen se amptelike verslag aan die *War Office*, gedateer 30 Nov. 1899, en die Britse amptelike *History of the War in South Africa* moes dit 'n totaal beloop het van 168 offisiere, onderoffisiere en manskappe van wie 3 offisiere en 15 onderoffisiere en manskappe gesneuwel het, 6 offisiere en 137 onderoffisiere en manskappe verwond is en 7 onderoffisiere en manskappe vermis geraak het.⁴¹ Hierdie syfer word wat gesneuweldes en gewondes betref, ook deur die Nederlandse militêre attaches as korrek aanvaar.⁴² Die offisiere wat gesneuwel het, was

⁴¹ Sien *South Africa Despatches*, I, p. 32, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 242 en 467.

⁴² Sien Leyds 779 (i), Rapport van kapt. Ram en luit. Thomson insake Tweede Vryheidsoorlog, deel IV, p. 204. Van die 7 vermistes word niks deur die militêre attaches vermeld nie.



Aflewering van 'n gewonde soldaat by 'n Britse veldhospitaal

volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* kommandoor A. P. Ethelston van die Naval brigade, maj. J. H. Plumbe, R.M.L.I, en kapt Guy Senior, R.M.A., en die wat gewond is kapt. R. C. Protheto van die Naval brigade, kapt. Yate, luitenant Jones, Fernyhough en Ackroyd en adelbors Huddart wat aan sy wonde beswyk het.⁴³

Volgens die Britse amptelike *Journal of the Principal Events connected with South Africa* moes die verlies egter aanmerklik hoër gewees het, t.w. 'n totaal van 195 offisiere, onderoffisiere en manskappe van wie 6 offisiere en 17 onderoffisiere en manskappe gesneuwel het, 3 offisiere en 162 onderoffisiere en manskappe gewond is en 7 onderoffisiere en manskappe vermis geraak het. Hierdie gegewens is ontleen aan telegrafiese verslae wat by die *War Office* ingekom het.⁴⁴

⁴³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 238, en *Times History*, II, p. 340n.

⁴⁴ Sien *Journal of Principal Events connected with South Africa*, I, p. 70;

Die verskillende nie-amptelike Britse en ander bronne oor die oorlog aanvaar ook nie lord Methuen se opgawe van die Britse verliese as korrek nie. Julian Ralph wat as oorlogs korrespondent van die Londense *Daily Mail* ooggetuie van die geveg was, beweer selfs dat die Britse verlies 'n totaal van 320 offisiere, onderoffisiere en manskappe beloop het van wie 155 gesneuwel het en 165 verwond is⁴⁵ en sy getuienis word ondersteun deur G. C. du Plessis, wat aan Boerekant in die slag geveg net. Volgens Du Plessis was die totale Britse verlies 325 man van wie 155 gesneuwel het en 170 gewond is.⁴⁶

Ralph se syfer word egter slegs deur twee skrywers oor die oorlog aanvaar, nl. Penning en die opsteller van die Nederlandse Gedenkboek van die Oorlog in Suid-Afrika.⁴⁷ Die ander outeurs is almal van oordeel dat die Britse

⁴⁵ Julian Ralph, *Towards Pretoria*, p. 176.

⁴⁶ Schowalter, *Im Kampf um Südafrika*, p. 26.

⁴⁷ Sien Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 368, en *Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 160.

verlies minder as 200 man bedra het, behalwe Michael Davitt wat die totale Britse verlies op 210 stel.⁴⁸ Drie van hierdie outeurs stel die Britse verlies op 194 tot 197, dus byna dieselfde as die Britse amptelike *Journal of the Principal Events connected with South Africa*. Hulle is die Amerikaanse militêre attache, dr. Reichmann, wat dit op 194 stel,⁴⁹ H. W. Wilson volgens wie die Engelse 16 as gesneuweldes, 169 as gewondes (van wie vier later beswyk het) en 9 as vermistes verloor het,⁵⁰ en Louis Creswicke volgens wie die totale Britse verlies 197 beloop het van wie 4 offisiere en 16 onderoffisiere en manskappe gedood is, 5 offisiere en 165 onderoffisiere en manskappe verwond is en 7 onderoffisiere en manskappe vermis geraak het.⁵¹

⁴⁸ Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 196.

⁴⁹ Reports on Military Operations in South Africa and China, p. 278.

⁵⁰ H. W. Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 153.

⁵¹ Louis Creswicke, *South Africa and the Transvaal War*, II, p. 96.

Vir die opstellers van die *Times History of the War in South Africa*, Vallentin en Nierstrasz was ook hierdie syfers nie aanvaarbaar nie. Volgens die *Times History* en Vallentin het die totale Britse verlies 185 beloop van wie 17 (volgens die *Times History*) en 16 (volgens Vallentin) gesneuwel het en die res gewond is,⁵² en volgens Nierstrasz het die Engelse 4 offisiere en 14 onderoffisiere en manskappe aan gesneuweldes en 5 offisiere en 126 onderoffisiere en manskappe aan gewondes verloor — 'n totaal dus van slegs 149.⁵³ Vir skrywer kom dit voor asof Nierstrasz se bedoeling was om te vermeld dat die Britse verlies aan gewondes 5 offisiere en 162 onderoffisiere en manskappe beloop het maar dat sy tikster in plaas daarvan 5 offisiere en 126 onderoffisiere en manskappe getik het. Daar bestaan immers sover skrywer kan vasstel, geen enkele bron waaruit hy kon afgelei het dat die Britse verlies so laag was as wat in sy werk

⁵² *Times History*, II, p. 340, en Vallentin, *Burenkrieg*, I, p. 161.

⁵³ Nierstrasz, II band 2, p. 626.

vermeld word nie. As die fout gekorrigeer word, stem sy opgawe van die totale Britse verlies ooreen met die van die *Times History* en Vallentin, nl. 185 offisiere, onderoffisiere en manskappe, van wie 4 offisiere en 14 onderoffisiere en manskappe gesneuwel het en die res gewond is.

Aan Boerekant het die verlies volgens G. C. du Plessis wat aan die geveg deelgeneem het, 'n totaal van 103 man bedra van wie 19 gedood, 41 gewond en 43 krygsgevangene geneem is.⁵⁴ Dit word vir sover dit dooies en gewondes betref ook deur Nierstrasz as korrek aanvaar. Laasgenoemde maak egter geen melding van krygsgevangenes nie.⁵⁵ Penning stel die totale Boereverlies op 85, t.w. 20 gedood, 40 gewond en 25 krygsgevangene geneem,⁵⁶ terwyl volgens Vallentin dit 69 dooies en gewondes beloop het.⁵⁷ Volgens lord Methuen het hy 21 Boere

gesneuweldes begrawe en meer as 30 gewondes in die Boere se hospitaal op Rooilaagte aangetref wat hy natuurlik almal gevange geneem het;⁵⁸ en volgens die amptelike Britse *History of the War in South Africa* is 23 Boere lyke deur die Britse troepe op die slagveld gevind en na die geveg begrawe terwyl 40 burgers “and a few ponies” in die hande van die Engelse geval het. Volgens die bron het die totale Boere verlies 80 of 90 beloop.⁵⁹ Amptelik is geen noukeurige opgawe van die Boere se verliese deur die Regerings van die Republiek of deur hul generaals aan die front uitgereik nie. In een van sy rapporte⁶⁰ meld genl. De la Rey slegs dat hy

⁵⁸ Sien amptelike verslag van lord Methuen, d.d. 30 Nov. 1899, in *South Africa Despatches*, I, pp. 31-33. Vgl. ook *Times History*, II, p. 340. Volgens laasgenoemde bron het die Engelse ten minste veertig Boerekrygers “seriously wounded and abandoned in the hospital at Rooilaagte” gevind.

⁵⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 242.

⁶⁰ Sien Leyds 711, Telegram no. 40 d.d. 25 Nov. 1899 van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, opgeneem as Bylaag B (ii).

⁵⁴ Schowalter, *Im Kampf um Südafrika*, p. 26.

⁵⁵ Nierstrasz, II band 2, p. 626.

⁵⁶ Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 369.

⁵⁷ Vallentin, *Burenkrieg*, I, p. 161.

“uiterlyk 10 dooden en een weinig zwaar gewonden” verloor het, terwyl volgens die verslag van die landdros van Jacobsdal aan pres. Steyn daar van die kommando Jacobsdal “ongeveer 25 gesneuveld en gewond” is.⁶¹

In die lig van al hierdie gegewens aanvaar skrywer die opgawe van G. C. du Plessis as die suiwerste weergawe van die verliese wat die Boere in hierdie slag gely het, t.w. ’n totaal van 103 man van wie 19 gesneuwel het, 41 (w.o. kmdt. Lubbe van Jacobsdal) gewond is en 43 krygsgevangenes van die vyand geword het.

10. KONKLUSIE

Net soos die slag van Belmont het ook die slag van Graspan nie op ’n beslissende Britse oorwinning uitgeloop nie. Wel het lord Methuen daarin geslaag om die Boere met sy oormag aan

artillerie en infanterie uit hul stellings te verdryf, maar dit was ook al. Hy kon die Boerekrygsmag nie vernietig of ernstige skade tydens hul terugtog berokken nie want die getal berede troepe waaroor hy beskik het (sowat 970 man altesaam) was te klein en hul perde te afgewerk om op doeltreffende wyse in die rug van die vyand te opereer. Bowendien het sy infanterie en artillerie die Boere nie so uitgeput dat hulle maklik deur ’n kavallerieaanval in hul rug oorrompel kon word nie want hulle het uit hul stellings teruggetrek voordat die infanterie die kruin van die rante kon bereik en daar met hulle slaags kon raak.

Tog kon die Britse bevelhebber hom daarin verheug dat hy met ’n veel kleiner verlies as by Belmont die Boere verdryf en hulle bowendien ’n heelwat swaarder verlies toegebring het as wat hulle by Belmont gely het. Die rede vir sy geringer verlies was te wyte aan die feit dat by slegs een brigade in die vuurlinie gestoot het — nie weer twee soos by Belmont nie — en die infanteriegeveg beperk het tot slegs die

⁶¹ Sien Leyds 711, dokument no. 28 d.d. 25 Nov. 1899, Draadgesprek tussen pres. Kruger en pres. Steyn, waarin die betrokke verslag aangehaal is. Vgl. ook Leyds 779 (i), Rapport van kapt. Ram en luit. Thomson i.v.m. die Tweede Vryheidsoorlog, deel IV, p. 98.

linkerflank van die Boerestelling. Slegs die Boere op die flank was dus in staat om 'n effektiewe vuur op sy stormtroepe te onderhou. Die op die westelike flank kon hulle glad nie bykom nie terwyl die in die sentrum geen suiwer vuur op hulle kon handhaaf nie. Daarenteen is die ganse Boeremag oor die hele lengte van die posisie deur hom aan in baie strawwe en goed gerigte bombardement onderwerp — 'n bombardement veel swaarder en beter gerig as wat die Boere op Belmont moes verduur. Die gevolg was dat lord Methuen nie net deur die infanterie-aanval op die oostelike flank aan die Boere verliese kon toebring nie maar ook deur sy swaar kanonvuur op die hele Boerestelling. Sy taktiek om die Boere in die oostelike flank aan te pak wat die swakste beset was en, vanweë die wyse waarop die Boeremagte oor die posisie versprei was, die moeilikste versterk kon word, het dus vir hom goeie vrugte gelever.

Die resultaat kon wel anders gewees het as die Boere by die besetting van die stelling hulle nie uitsluitlik daarop toegelê het om teen 'n

frontaanval vanuit die suide en teen omvleueling van hul stellings aan die westekant te waak nie. Hulle het hulle in die verband ongetwyfeld laat mislei deur die ligging van die spoorweg en deur die geloof dat die Engelse by die spoorweg sou wou bly. Daarom het hulle dan ook die grootste deel van hul strydkragte aan die westelike flank — ja, selfs tot op die koppie ten weste van die spoorlyn — gekonsentreer en die oostelike flank afgeskeep. Hulle het nie rekening gehou met die feit dat dit nodig kon word om front na die oostekant toe te maak of om die oostelike vleuel aansienlik te versterk nie.

As hulle die reeks koppies self nie so swaar beset het nie maar 'n deel van hul strydmag op die oop veld agter die hoogtes versteek sou gehou het, gereed om enige bedreigde punt in die besette stelling onmiddellik te versterk wanneer nodig of om die vyandelike mag te omvleuel, sou hulle nie alleen geringer verliese gely het nie maar kon hulle die Engelse veel swaarder verliese berokken het en die aanval miskien nog afgeslaan het.

Ofskoon die Boere in goeie orde teruggetrek het, het die feit dat hulle die stelling moes ontruim wat hulle as baie sterk gewaan het, tog die moreel van baie burgers geknak. Die hewige Britse bombardement en lord Methuen se goeie krygstaktiek wat aan so 'n groot getal burgers die geleentheid ontnem het om op die aanstormende troepe te skiet, het 'n neerdrukkende effek op die burgers gehad. Volgens De la Rey was die veglus by etlike burgers so geblus dat hulle eenvoudig huis toegery en daar verkeerde gerugte gaan versprei het. By ander was daar volgens Prinsloo se rapport soveel verwarring dat De la Rey en Prinsloo moes terugtrek tot 'n uur te perd ten ooste van Ramdam om die orde weer te herstel. Die pad na Kimberley het dus vir die vyand oopgelê. Sowel Prinsloo as De la Rey was ontmoedig deur die vyand se oorwig aan goeie grofgeskut en het op pessimistiese toon te kenne gegee dat die Boere artillerie nie teen die van die vyand opgeweg het nie.⁶²

⁶² Die amptelike verslae van genls. De la Rey en Prinsloo

Hierdie pessimistiese toon in die berigte van genls. De la Rey en Prinsloo het ook 'n neerdrukkende effek op die Regerings in Pretoria en Bloemfontein gehad. Daar is ernstig gevrees dat die Engelse nou vinnig na Kimberley sou deurdruk en die staatshoofde van die twee Republieke het dan ook spoedig na die ontvangs van die rapporte oor die Boere neerlaag by Graspan telegrafies met mekaar in verbinding getree om die toestand te bespreek en maatreëls te beraam om te verhinder dat die vyand Kimberley bereik.⁶³ Daar is gevoel dat daar nog pogings aangewend moes word om die Britse

is tesame met genl. Methuen se telegrafiese verslag in verband met hierdie slag as Bylaag B hieragter opgeneem.

⁶³ Vgl. Leyds 711, no. 28 d.d. 25 Nov. 1899, Draadgesprek tussen pres. Kruger en pres. Steyn, asook telegramme nos. 32 d.d. 25 Nov. 1899, 40 d.d. 26 Nov. 1899, en 11 d.d. 27 Nov. 1899. Sien ook die telegramme in die prof. dr. S. P. Engelbrecht-versameling, afdeling Pres. Kruger, wat vanaf 25 tot 27 Nov. 1899 van pres. Steyn ontvang of aan hom gerig is, asook die telegramme gewissel tussen Fischet, Bloemfontein, en Grobler, Pretoria, in Leyds 711, Telegram no. 12 d.d. 25 Nov. 1899, en nos. 19, 33, 37, 40, 44 en 52 d.d. 27 Nov. 1899.

voortmars te stuit vanuit gunstig geleë stellings so ver suid van Kimberley as wat maar enigsins moontlik was, en dat die Boeremagte versterk moes word. Die gedagte is ook geopper om as versterkings nie tydig opdaag nie, maar terug te val na Kimberley en die vyand met behulp van die Vrystaatse magte aldaar te probeer terugslaan.

Gelukkig vir die Boeremagte was versterkings egter nie meer ver nie. Reeds onmiddellik na die eerste botsing tussen afdelings van die Britse en Boeremagte in die omgewing van Belmont op 10 Nov. 1899 waarna in die vorige hoofstuk verwys is,⁶⁴ het pres. Steyn die President van die susterrepubliek om versterkings versoek. Hy het voorgestel dat 'n deel van die sterk Boeremag wat om Mafeking onder genl. Piet Cronje saamgetrek was, na die Suide gestuur word om die aanstaande Britse offensief te kom help stuit.⁶⁵ Die beleg van Mafeking kon tog met 'n kleiner getal burgers voortgesit word. Genl.

Cronje wou van die verswakking van die beleg van Mafeking nie hoor nie maar die Transvaalse Regering het ingesien dat dit noodsaaklik was om pres. Steyn se voorstel te aanvaar. Hulle het dus aan Cronje instruksie gegee om met alle burgers van die distrikte onder sy bevel wat nog tuis of met verlof was, en met soveel van die burgers by Mafeking as wat nie volstrek onmisbaar was om die beleg voort te sit nie, suidwaarts te vertrek om die Vrystaters wat toe nog by Belmont was, te help om die gevreesde Britse opmars te stuit.⁶⁶

Cronje het gehoorsaam en nadat hy aan die burgers van die distrikte Lichtenburg, Wolmaransstad en Bloemhof op 16 Nov. 1899 instruksies gegee het om te perd die tog te aanvaar, met die kommando Potchefstroom na Klerksdorp gegaan. Van daar het hy op 21 Nov. 1899 per trein via Krugersdorp en Elandsfontein na Edenburg afgereis waar hy sou afstap om dan

⁶⁴ Sien p. 17 hiervoor.

⁶⁵ Sien Leyds 710, Telegram no. 25 d.d. 10 Nov. 1899.

⁶⁶ Leyds 710, Telegram no. 30 d.d. 14 Nov. 1899.

te perd die tog na die Vrystaatse kommando's voort te sit.⁶⁷

Ten tyde van die slag van Graspan was hy met die voorhoede van sy kommando reeds in die omgewing van Koffiefontein, onderweg na die Boerelaer ten ooste van Ramdam waarheen by deur gidse begelei is. Op Koffiefontein het hy nog eens 'n telegram van pres. Kruger ontvang om tog sonder versuim en met die hoogste spoed voort te trek. Die Transvaalse Staatspresident was deurdronge van die erns van die toestand en het dit sy plig geag om Cronje telkens tot spoed aan te maan al wis hy ook dat die tog met die swaar konvooi en swak trek- en rydiere waaroor die kommando beskik het, nie vinnig kon gaan nie.⁶⁸ Hy het dit gedoen omdat hy as krygsman

besef het dat die enigste hoop om die situasie te red wat nou, na die slag van Graspan, ontstaan het, was dat Cronje met die sterk mag waaroor hy beskik het, ten spoedigste by De la Rey en Prinsloo moes aansluit. Hy moes dit doen voordat Methuen dit in die sin sou kry om sy opmars te hervat en nog eens met die getalswakkere en half ontmoedigde Boeremagte onder Prinsloo en De la Rey slaags sou raak.

⁶⁷ Sien Leyds 710, Telegram no. 25 d.d. 17 Nov. 1899, asook Leyds 711, Telegramme nos. 36 d.d. 20 Nov. 1899, 17 d.d. 21 Nov. 1899, 41 d.d. 21 Nov. 1899 en 35 d.d. 22 Nov. 1899.

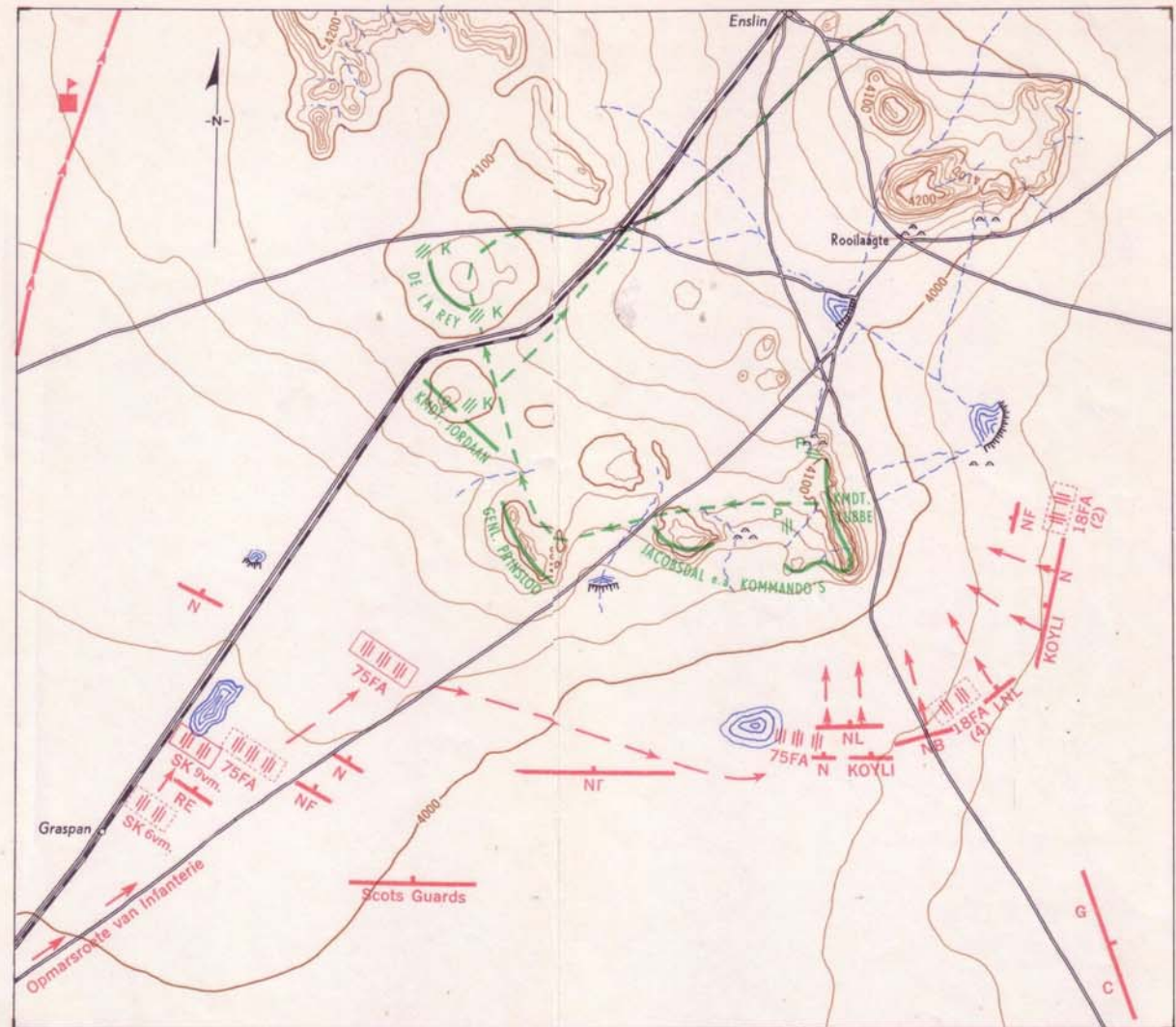
⁶⁸ Sien bv. Leyds 710, Telegram no.13 d.d. 19 Nov. 1899 en Leyds 711, Telegramme nos. 36 d.d. 20 Nov. en 34 d.d. 25 Nov. 1899.

DIE SLAG VAN GRASPAN 25 NOV. 1899

	Kanonstellers
	Kruppkanon
	Pom - Pom
	Terugtoglinie van die Boere
	2nd Coldstream Guards
	18e battery veldartillerie
	75e battery veldartillerie
	3rd Grenadier Guards
	2nd King's Own Yorkshire Light Infantry
	1st Loyal North Lancashire Regiment
	2nd Northamptonshire
	Vlootbrigade
	1st Northumberland Fusiliers
	Royal Engineers
	Skeepskanonne
	Maj. Milton se bereide afdeling
	Spruitjies, lopies, ens.
	Spoorweë
	Paaie
	Bantoekekrane



Die breë swart strook op die skaal dui 'n afstand van ongeveer 25 minute te perd aan.



Driehoeksmeting 1970

HOOFSTUK 4

DIE SLAG VAN TWEERIVIERE

1. STERKTE VAN BOEREKOMMANDO'S

Na afloop van die slag van Graspan het genl. De la Rey en Prinsloo hul gesamentlike strydmagte teruggetrek na Praanberg aan die Rietrivier, ten suide van Jacobsdal en ten ooste van Ramdam geleë. Daar het hulle gelaer met die doel om hul kommando's te reorganiseer en verdere krygsplanne te oorweeg.¹ Hier het gedurende die middag van 26 November 1899 genl. P. A. Cronje met sowat 300 man by hulle aangesluit. Dit was die voorhoede van die Transvaalse strydmag wat hy van Mafeking af weggeneem het om die vyandelike troepemag wat van Oranjerivierstasie af opgeruk het, te keer.²

¹ Sien Leyds 711, Telegramme nos. 34 en 38 d.d. 26 Nov. 1899, van genl. Prinsloo en Landdr., Jacobsdal, aan Staatspres., Bloemfontein, soos deur laasgenoemde aan Staatspres., Pretoria, oorgesein.

² Leyds 711, Telegram no. 66 d.d. 27 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria.

Die drie Boerebevelvoerders was vasberade en deurdronge van die noodsaaklikheid om lord Methuen se opmars noordwaarts met so min verwyd as moontlik te stuit en hom te belet om Kimberley te ontset. Hulle het dus nie getalm om die stellings wat hulle met die oog daarop die gunstigste geag het, onmiddellik te beset nie. Hierdie stellings was naby Modderivierstasie geleë. Dieselfde nag nog het die verenigde Boerekommando's vertrek en teen dagbreek op 27 Nov. 1899 het hulle dit bereik.

Die Boeremag het bestaan uit die sowat 1,800 tot 1,900 man wat ongeskonde uit die slag van Graspan ontkom het en die ongeveer 300 man waarmee genl. Cronje by Praanberg opgedaag het 'n totaal dus van tussen 2,100 en 2,200 man.³

³ Nierstrasz (II band 2, p. 632) stel die getal op 2,200. G. C. du Plessis stel dit op 1,800, t.w. 1,000 Vrystaters en 800 Transvalers (Schowalter, *Im Kampf um Südafrika*, p. 27), en laat dus ewe as genl. De la Rey die 300 man van genl. Cronje buite rekening. Volgens Davitt (*The Boer Fight for Freedom*, p. 201) het die Boere oor 3,000, volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (I, p. 248) oor tussen 3,000 en 4,000 en

Hiervan het volgens 'n mededeling van genl. De la Rey 800 man aan sy eie kommando behoort en 1,000 man aan die Vrystaatse kommando's.⁴

volgens Wilson (*With the Flag to Pretoria*, I, p. 158) oor 8,000 tot 9,000 man beskik, terwyl volgens Reichmann (p. 278) die Boeremag 8,000 man sterk was, volgens die *Times History* (II, p. 342) 3,500, en volgens Ram en Thomson (IV, p. 100) 5,000. Op grond waarvan Davitt en verskeie ander outeurs hul berekening baseer as sou die Boere oor meet as 2,200 man beskik het, is nie duidelik nie. Die enigste versterkings wat aan De la Rey en Prinsloo se kommando toegevoeg is (wat 1,800 tot 1,900 man sterk was), was die voorhoede van die leër wat genl. Cronje met hom meegevoer het en wat volgens Cronje self op die 27ste uit slegs 300 man bestaan het. Hierdie versterking wat na die 27ste geleidelik aangegroei het, het op die oggend van die 28ste blykbaar nie meer as 300 man beloop wat in die geveg gestoot kon word nie. Dit was in elk geval so onbeduidend dat genl. De la Rey daar nie eers melding van maak nie.

⁴ Leyds 711, Telegram no. 22 d.d. 29 Nov. 1899, van genl. De la Rey aan Staatspres., Bloemfontein. De la Rey maak geen melding van die versterkings waarmee genl. Cronje by die Boerekrygsmag aangesluit het nie.

2. DIE BOERESTELLING

Die stellings wat die Boere hier by Modderivierstasie beset het, was anders as die posisies wat hulle by Belmont en Graspan ingeneem gehad het, nie weer op heuwels geleë nie maar op die vlakte en wel grotendeels in die breë moot wat die Rietrivier in die vlakte uitgekwalwe het ten ooste en ten weste van die punt waar die Modderivier daarby aansluit.

Die ondervinding wat hulle by Belmont en Graspan opgedoen het, het hulle nl. geleër dat berge, rante en heuwels glad nie sulke goeie stellings was as wat hulle altyd gemeen het nie. Wel het sulke hoogtes aan die verdedigers daarvan die voordeel gebied dat hulle ver oor die omliggende terrein heen kon sien en die aankomende vyand dus op lang afstand reeds onder vuur kon neem, maar aan die ander kant het hulle pragtige skywe vir die swaargeskut van die vyand gevorm. Laasgenoemde kon met sy groot oorwig aan kanonne die kruine aan so 'n swaar granaat- en kartetsvuur onderwerp dat die verdedigers dit daar op die duur nie kon uithou nie. Op die

harde, klipperige bodems van dié heuwelterreine het die bomme ideaal ontplof en die lewe vir die verdedigers so onaangenaam gemaak dat hulle op die duur nie die swaar vyandelike infanterie-stormlope kon weerstaan wat onder dekking van die bombardemente plaasgevind het nie. Bowendien het die dooie grond aan die voet van die heuwels en dikwels ook teen die hellings daarvan, goeie dekking aan die infanterie teen vuur van die kruin af verskaf.

Op grond van hierdie oorwegings het die Boere-aanvoerders dus besluit om hierdie slag op die vlakke stelling te neem en wel in die diep moot waarin die Rietrivier van oos na wes gevloei het, en die vyandelike opmars van agter die rivierwal af te probeer stuit.

Die terrein wat hulle hier gekies het, het weerskante van die spoorweg gelê en vanaf Rosmead op die westelike punt vir vier tot vyf myl ooswaarts uitgestrek. Al met die Rietrivier langs het dit geloop tot waar die rivier sowat twee myl ten ooste van sy samevloeiing met die Modderrivier — wat ten noorde daarvan geleë

was — skerp suidwaarts swaai. Dit het die gebied ingesluit wat deur die Modderrivier aan die noordekant en die Rietrivier aan die suidekant begrens is en soos 'n eiland tussen die twee riviere gelê het, by die Boere as Tweeriviere bekend. Die Modderrivier maak hier net voordat dit met die Rietrivier saamvloei, 'n groot, vierkantige bog na die noorde waarvan die sye elkeen omtrent 'n myl lank is.

Die moot van die Rietrivier was 'n ideale stelling om 'n vyand wat aan die spoorweg gebonde was, die opmars na die Noorde te betwis. Nie alleen was dit so diep dat daar van die wye vlakke af wat suid van die moot uitgestrek het, niks van die rivier of van die wilger- en ander bome aan die oewers daarvan gesien kon word voordat mens feitlik by die moot was nie, maar dit was tewens breed genoeg om die hele Boere-kommando sonder ongerief te huisves. Aan elke kant van die rivier wat omtrent in die middel van die moot gevloei het, het die terrein vir 'n afstand van sowat 20 treë op die smalste tot ongeveer 200 treë op die breedste plekke geleidelik

opdraand geloop tot teen die kant van die moot. Hierdie kant van die moot het bestaan uit 'n loodregte wal, 5 tot 10 voet hoog, wat beklim moes word om op die vlakte self te kom wat 25 tot 30 voet hoër as die watervlak gelê het. Agter die wal kon die verdedigers dus met gemak staan en vuur sonder om deur die oprukkende troepe gewaar te word wat op die vlakte baie min natuurlike dekking gehad het. Die moot het dus 'n natuurlike loopgraaf aan die verdedigers gebied waaruit hulle 'n vyandelike leër wat uit die Suide opruk, reeds van ver af onder vuur kon neem en tot op 'n baie kort afstand onder vuur kon hou sonder gevaar te loop dat hulle ontdek en verdryf kon word.⁵

Die rivier self het normaalweg maar 9 tot 15 treë (8 tot 12 meter) breed gevloei. Ten gevolge van die hewige somerreëns het dit egter baie sterk gestyg en toe die Boere daar stelling ingeneem.

⁵ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 244; *Times History*, II, p. 343 en Nierstrasz, II band 2, p. 632. Sien voorts kaart aan die einde van hierdie hoofstuk.

het, het dit op plekke 'n breedte van tot 25 meter, dus byna 30 treë, bereik.⁶ Daarby was dit diep en die bodem vol modder en slyk sodat dit slegs by die driewe, met die ligging waarvan die Boere goed bekend was, maklik deurwaadbaar was.⁷

Die goeie stelling wat die bogenoemde moot aan die verdedigers gebied het, is deur die Boere soveel as moontlik versterk. Die terrein direk onder die regaf suidelike wal is waar nodig opgevul of dieper uitgegrawe sodat die burgers wat daar stelling geneem het, die beste dekking en tegelykertyd 'n goeie uitsig sou hê op die vlakte voor hulle waaroor die vyand moes kom. In die sentrum van die posisie en ook elders is

⁶ Vgl. Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, p. 163. Penning (*De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 369) se bewering dat die Rietrivier 300 meter en die Modderrivier 400 tot 500 meter breed gevloei het, is ewe as die bewering van Wilson (*With the Flag to Pretoria*, I, pp. 157-158) dat die Rietrivier voor sy samevloeiing met die Modderrivier 300 treë en daarna 400 tot 500 treë breed was, onaanvaarbaar.

⁷ Vgl. verslag van lord Methuen in *South Africa Despatches*, I, Encl. 1 in no. 17.

waar nodig geag loopgrawe op die vlakke ten suide van die rivier aangelê en vir 'n aankomende vyand onsigbaar gemaak met bossies en ander struikgewas wat op die walle daarvan geplaas is. Ook is die bossies en ander plante wat op die suidelike wal van die moot gestaan en die uitsig vanuit die moot hier en daar versper het, waar nodig afgesny sodat die burgers 'n oop vuurveld voor hulle kon hê. In kort, alles wat bedink kon word, is gedoen om die verdedigingslinie onsigbaar te maak en teen 'n aanval vanuit die suide te beveilig.⁸

In hierdie versterkte stelling het die linie van die Boere langs die suidelike oewer van die

Rietrivier uitgestrek.⁹ Die sentrum wat beset is deur genl. De la Rey met die kommando Lichtenburg en 'n deel van die kommando Potchefstroom, het aan weerskante van die spoorwegbrug wat deur die Boere verniel is, gelê. Regs van hulle tot by die dam by Rosmead het die Boere se regtervleuel uitgestrek wat gehou is deur die sowat 1,000 tot 1,100 Vrystaatse burgers onder aanvoering van genl. Prinsloo. 'n Afdeling van hierdie burgers op die verste regterflank het die rivier oorgesteek en op die gebroke terrein 'n paar honderd treë ten suide van die dam stelling geneem. Die mure van 'n plaashuis, kraal en ander buitegeboue van 'n opstal wat daar gestaan het, het aan hulle goeie dekking teen vyandelike geweervuur beloof.¹⁰

⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 247; *Times History*, II, p. 344; Nierstrasz, II band 2, p. 632. Vgl. ook Creswicke, II, p. 98; Vallentin, *Burenkrieg*, I, pp. 165-166; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, pp. 369-370; Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 74; Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 158; en Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 201-202.

⁹ Nierstrasz, II band 2, p. 632; Penning, I, pp. 369-370; Van Evetdingen, I, p. 74.

¹⁰ Hierdie was die enigste groep burgers aangaande wie sekerheid bestaan dat hulle van die dekking van geboue in hierdie geveg gebruik gemaak het. Vir die stelling van Creswicke en die Britse amptelike *History of the War in*

Die linkervleuel van die Boeremag het van die samevloeiing van die Modder- en Rietriviere ooswaarts langs die Rietrivier op uitgestrek tot waar laasgenoemde rivier skerp suidwaarts na Bosmansdrif toe wegswaai. Dit het bestaan uit afdelings van die kommando Potchefstroom wat saam met genl. P. A. Cronje van Klerksdorp af gekom het en onder aanvoering van kmdt. Andries Cronje geplaas is. Afdelings of liewer groepies van die kommando Jacobsdal het hierdie vleuel suidwaarts langs die Rietrivier af verleng.¹¹

South Africa dat die Boere orals die huise en ander geboue in Rosmead, op Modderrivierstasie en op die aanliggende plase beset en as verdedigingsstellings gebruik het, kon nie bevestiging verkry word nie. Inteendeel Vallentin betwis dit beslis. As hulle dit gedoen het, is dit eienaardig dat lord Methuen daar geen melding van in sy verslag maak nie terwyl hy tog vermeld dat die bogenoemde afdeling burgers, van die dekking van die geboue op die plaas op sy linkerflank gebruik gemaak het.

¹¹ *Times History*, II, p. 344; Nierstrasz, II band 2, p. 632; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 247; Leyds 711, Telegram no. 60 d.d. 29

In hierdie frontlinie van die Boere wat in loopgrawe suid van die rivier en agter die suidelike wal van die Rietriviermoot verskuil was, kon natuurlik slegs 'n beperkte aantal burgers stelling neem. Met die oog op 'n eventuele terugtog voor die vyandelike oormag en die feit dat die Rietrivier slegs op 'n paar plekke oorgesteek kon word — nl. by die drif te Rosmead, die drif ten ooste van die spoorwegbrug en die wal van die dam wat by Rosmead ten ooste van die drif aldaar oor die rivier gebou is — kon die Boere dit nie waag om te veel burgers suid van die rivier te posteer nie. 'n Deel van die gesamentlike kommando's het dan

Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, waarin die verslag van genl. Prinsloo voorkom; *South Africa Despatches*, I, Encl. 1 in no. 17, van lord Methuen aan C.S.O., d.d. 1 Des. 1899; Vallentin, *Burenkrieg*, I, pp. 165-166; Creswicke, II, p. 98; Penning, I, pp. 369-370; Van Everdingen, I, p. 74; Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 158; Davitt, pp. 201-202. Vallentin se bewering dat die Transvalers op die regter- en die Vrystaters op die linkervleuel gelê het, is verkeerd.

ook agtertoe op die Tweeriviereterrein tussen die Modder- en Rietriviere en op die noordelike oewer van die Rietrivier posgeneem, binne en waar daar dekking was ook buite die moot. Van daar sou hulle die vuur van die frontlinie met hul kanonne, masjiengewere en Mausers versterk.¹² Sommige van die skerp-skutters het selfs in die bome wat langs die rivier gegroei het, geklim om die aankomende vyand op die vlakte des te beter te kan sien en te kan beskiet.¹³

Die swaargeskut en handmaxims waaroor die Boere beskik het, is ook ten noorde van die Rietrivier geposteer, ten ooste en ten weste van die spoorweg en op die gebied tussen die twee riviere.

'n Noukeurige opgawe van die aantal kanonne en handmaxims wat daar was, bestaan nie. In die eerste plek was daar die kanonne en maxims

waarmee die Boere in die slag by Graspan geveg het. Dit het, soos reeds aangetoon, bestaan uit 4 of 5 Krupps, 2 Pom-poms en 2 handmaxims. Hierby het gekom die geskut wat genl. P. A. Cronje van Mafeking af met hom meegevoer het en wat bestaan het uit 2 veldkanonne (Krupps) en 1 of 2 Pom-poms.¹⁴ As al die kanonne wat hy met hom saamgeneem het voor 28 Nov. 1899 by Tweeriviere aangekom het, moes die Boere dus in die slag by Tweeriviere oor 6 of 7 Krupps, 3 of 4 Pom-poms en 2 handmaxims beskik het 'n totaal van 9 tot 11 kanonne afgesien van handmaxims. Blykbaar het egter net 'n deel van die geskut voor die aanvang van die slag aangekom. Volgens

¹² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 247; *Times History*, II, pp. 344-345; Nierstrasz, II band 2, p. 632; Penning, I, p. 369; Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 201-202.

¹³ *Times History*, II, p. 344.

¹⁴ Sien K.G. 335 p. 270, Telegram, d.d. 20 Nov. 1899, van genl. Cronje, Klerksdorp, aan Kmdt.-genl., Pretoria, en in verband daarmee die telegramme van Kmdt.-genl., Pretoria, aan kapt. van der Merwe, genl. Cronje en genl. Snyman in K.G. 264(c) pp. 953-955 en 972. Volgens hierdie telegramme sou genl. Cronje 2 veldkanonne en 2 Pom-poms by hom gehad het. In 'n telegram van onderstaatsekr. Grobler, Pretoria, aan Fischet, Bloemfontein, d.d. 21 Nov. 1899, word egter vermeld dat genl. Cronje 2 Krupps en 1 Pom-pom met hom meegevoer het (Leyds 711, Telegram no. 42 d.d. 21 Nov. 1899).

Nierstrasz, die Britse amptelike *History of the War in South Africa* en die *Times History* het die Boere in die slag nl. oor slegs 9 tot 10 kanonne beskik. Van hulle was volgens Nierstrasz 5 of 6 Krupps en 4 Pom-poms.¹⁵

Hierdie kanonne is ongeveer eweredig tussen die gebiede ten ooste en ten weste van die spoorweg verdeel. 4 veldkanonne (Krupps) is onder die persoonlike bevel van maj. Albrecht op die sandvlakte ten weste van die spoorweg geplaas. Die res, hoofsaaklik Pom-poms, is op die terrein tussen die Modder- en Rietriviere, bekend as

¹⁵ Sien Nierstrasz, II band 2, p. 632. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (I, p. 247) en die *Times History* (II, p. 342) was daar 6 veldkanonne en 3 tot 4 Pom-poms. Wilson (*With the Flag to Pretoria*, I, p. 158) stel die getal op 9 veldkanonne, 1 Pom-pom en verskeie maxims terwyl volgens Vallentin (I, p. 163) die Boere oor 10 veldstukke beskik het wat oor die sentrum en flanke verdeel is. De la Rey sê hy het 6 kanonne en bommaxims by hom gehad.

Tweeriviere, opgestel aan die oostekant van die spoorweg.¹⁶

3. BRITSE PLANNE EN BEWEGINGS, 26-27 NOV. 1899

Hulle het nie nodig gehad om lank te wag nie. Lord Methuen was self begerig om sy opmars na Kimberley met so min versuim as moontlik te hervat en het dus nie onnodig by Graspan vertoef nie. Reeds op die 26ste het hy sy leer na die volgende stasie, Enslin, 6 myl verder, laat versit. Hier is halt gemaak om sy voorrade aan te vul, veral ammunisie wat van agter af per spoor aangevoer is, sy manskappe, ry en trekdiere te laat uitrus en verdere verkenningswerk te laat doen.

'n Berede verkenningspatroolie wat hiervandaan af deur hom noordwaarts gestuur is om vas te stel wat van die vyand geword het, het vasgestel dat Heuningneskloof, die volgende spoorwegstasie, sowat 6 myl van Enslin geleë, deur die

¹⁶ Nierstrasz, II band 2, p. 632; *Times History*, II, pp. 344-345.

Boere beset was en dat groot getalle van die vyand van die Rietrivier af suidwaarts in die rigting van Ramdam beweeg het. Hulle het dit aan lord Methuen gerapporteer en teweens versoek om van kanonne voorsien te word om Heuningneskloofstasie van die vyand te suiwer. Aan die versoek wou Methuen egter nie voldoen nie aangesien sy kanonperde te afgewerk was vir so 'n losse onderneming en hy het die patrollie dus beveel om terug te trek.¹⁷

Op Enslin het die troepe 'n bitter ongerieflike dag geslyt. Daar was 'n groot gebrek aan water en hulle het so dors gely dat hulle naderhand in groot getalle rondom die stoomlokomotiewe saamgedrom het om water uit die stoomketels te probeer koop van die masjiniste wat egter verbied is om van die water aan hulle af te staan.¹⁸ Die oggend van die 27ste is die opmars egter vervat en is deurgedruk tot by Klokfontein

en Witkoplaagte, ongeveer 6 tot 10 myl ten suide van die Rietrivier. Hier is die nag deurgebring.¹⁹

Onmiddellik na hul aankoms aldaar het die Britse berede troepe 'n verkenningstog noordwaarts in die rigting van die rivier onderneem. Op ongeveer 2 tot 3 myl van die rivier af het hul frontlinie wat oor 'n breedte van 7 tot 8 myl gestrek het, hom egter in 'n hewige kleingeweervuur van die Boerevoorposte vasgeloop. Dit was so hewig dat die troepe hulle weldra, nadat twee ruiters van Rimington's Guides gewond geraak het, genoop geag het om terug te trek en aan lord Methuen verslag van hul bevindings te doen. Ofskoon hulle nie tot by die Boerestellings aan die rivier kon deurdring nie, het hulle, tog genoeg ondervind en gesien om hulle te oortuig dat die terrein in die omgewing van Modder-rivierstasie sterk deur vyandelike magte beset was. Nie alleen het die skerp Mauservuur wat hulle terug gedwing het daarop gedui nie, maar

¹⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 245; *Times History*, II, p.

¹⁸ Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, pp. 153-154.

¹⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 245; *Times History*, II, p. 345; Nierstrasz, II band 2, p. 630.

lang, onafgebroke toue waens en perderuiters is waargeneem wat van Jacobsdal af in die rigting van die stasie beweeg het.²⁰

Lord Methuen het aan hul rapport nie veel waarde geheg nie. Nadat by vergesel van twee lede van sy staf die terrein wat meer ooswaarts geleë was, persoonlik verken en tot digby die rivier gery het sonder om iets van die Boere te bemerk, het hy tot die gevolgtrekking gekom dat die vyand hom nie die oorgang oor die Riet- en Modderriviere sou betwis nie.²¹ Inligting het hom uit Kimberley en ook van elders bereik dat die volgende posisie waar die Boere stelling sou neem om hom te probeer stuit, die heuwelagtige terrein van Magersfontein en Spytfontein sou wees, sowat 6 tot 8 myl anderkant die rivier; en aangesien die ervaring tydens sy opmars hom geleer het dat die Boere by voorkeur van heuwelagtige terrein

gebruik gemaak het om slag te lewer, het hy die inligting as korrek aanvaar. Sy verdere veldtogplan het by van meet af aan ook daarop gebaseer. Dit was om slegs 'n sterk wag, bestaande uit die 2nd Northamptons, die Naval brigade, twee kompanies genietroepe en drie kanonne, in 'n goed verskanste laer op Klokfontein agter te laat om die vyandelike afdelings ten suide van die Rietrivier in bedwang te hou, en met die res van sy troepemag, voorsien van rantsoene vir 5 dae, via Jacobsdal en Rondawelsdrif of Brownsdrif na Abonsdam te trek. Van daar wou by die verwagte Boeremagte in die heuwels by Spytfontein en Magersfontein in die linkerflank aanval en hul posisies na regs oprol.²²

Hy het reeds die nodige instruksies vir die uitvoering van die beweging uitgereik gehad toe gedurende die aand en nag hoogs verontrustende

²⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 245-246; *Times History*, II, p. 345; Nierstrasz, II band 2, p. 630; Wilson, I, p. 155.

²¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 246; *Times History*, II, p. 345.

²² Sien *South Africa Despatches*, I, pp. 45-48, no. 17, End. no. 1, Verslag van lord Methuen, d.d. 1 Des. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 246; *Times History*, II, pp. 345-346; Nierstrasz, II band 2, p. 630.

berigte hom bereik en gedwing het om sy bevel in hersiening te neem. Hierdie berigte was afkomstig van goedgesinde Bantoes, berede verkenner wat by uitgestuur het, en een van die lojaalgesinde bewoners van 'n stuk grond aan die rivier geleë, en het gelui dat die gebied rondom Modderrivierstasie en die spoorwegbrug deur sterk vyandelike magte beset was. Hulle was besig om hulle daar in te grawe en het bowendien ook nog versterkings verwag. Dit het die Britse bevelvoerder so onheilspellend voorgekom dat by besluit het om die uitvoering van sy veldtogplan wat hierbo uiteengesit is, op te skort totdat hy die gebied reg voor hom van die vyand gesuiwer het. Hy het die besluit met teensin geneem want hy het nog steeds geglo dat die Boeremag voor hom maar swak was — slegs 'n vooruitgeskewe pos om die Boere se hoofposisie in die heuwels van Spytfontein en Magersfontein te dek. Hy was daar egter nie seker van nie en om sy hoofmag weg te laat trek in die rigting van Jacobsdal en verder terwyl vyandelike magte vlak voor hom by Modderrivierstasie gelê het, magte wat miskien in staat sou wees om die klompie troepe weg te vee

wat op Klokfontein sou agterbly, en die Britse verbindingslinies suidwaarts na hartelus te verwoes, het hom darem te gewaagd gelyk. Vroeg die volgende oggend — die 28ste—was sy onderskeie offisiere dan ook in besit van hersiene instruksies, nl. om die vyand by die rivier voor hulle in die front en in die flanke aan te val en te vernietig.²³

4. DIE BRITSE AANVALSPLAN

Volgens hierdie instruksies moes die Britse troepemag oor 'n front wat 'n paar myl breed aan weerskante van die spoorweg uitgestrek het, noordwaarts na die Rietrivier toe opruk en die gebied aan die rivier van die vyand suiwer wat hulle daar sou aantref. Die gebied wat aangeval moes word, het uitgestrek vanaf Rosmead in die weste tot by 'n paar hoë populierbome wat ten suidooste van Modderrivierstasie op die oewer

²³ Lord Methuen se verslag (*South Africa Despatches*, I, Encl. 1 in no. 17); Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 246; *Times History*, II, p. 346; Nierstrasz, II band 2, p. 630.

van die Rietrivier sigbaar was, nie ver van die punt af waar dit suidwaarts swaai nie.

Oos van die spoor moes die Guards' brigade die Boerestelling van die oostekant af aanval met die Scots Guards regs, die Grenadier Guards in die middel en die 2nd Coldstream Guards links in die frontlinie. Hulle moes die Boereposisie van die oostekant af waar die populierbome gestaan het, in 'n westelike rigting oprol. Die Scots Guards op die regterflank moes met die oog daarop hul regtervleuel noordwaarts omswaai wanneer hulle die populierbome bereik en front na die weste toe maak ten einde die Boere in die linkerflank aan te tas. Regs agter hulle sou as reserwe die 1st Coldstream Guards volg. Op die linkerflank van die Guards' brigade moes slegs vier kompanies van die 2nd Coldstream Guards in die frontlinie gaan; die ander vier kompanies moes in reserwe gehou word en die verbinding met die 9de brigade ten weste van die spoorlyn bewerkstellig. Laasgenoemde brigade, aan wie die taak opgedra is om "the village" (klaarblyklik die dorpie Rosmead) aan te val sodra die Guards' brigade hul

flankaanval ontwikkel het, moes wes van die Guards' brigade opruk met die Northumberland Fusiliers op die regterflank en die King's Own Yorkshire Light Infantry links van hulle. Die Argyll and Sutherland Highlanders wat die vorige dag gearriveer het en tot die brigade toegevoeg is, moes as ondersteuning dien: 'n halfbataljon as ondersteuning vir die Northumberland Fusiliers en die ander halfbataljon as ondersteuning vir die King's Own Yorkshire Light Infantry. Die halfbataljon Loyal North Lancashires moes die frontlinie verder na links verleng en indien moontlik die rivier oorgaan om die vyandelike regtervleuel te bedreig. Die Northampton's sou nie aan die aanval deelneem nie maar die konvooi by Witkop bewaak.

Die berede troepe is in twee groepe op die flanke van die twee brigades geplaas ten einde die flanke te beskerm: die 9th Lancers en die berede infanterie op die uiterste regterflank regs van die Scots Guards, en Rimington's Guides op die linkerflank. Die bevelhebber van die artillerie moes die infanterieaanval met albei sy

veldbatterye voorberei vanaf posisies wat hom op die Britse regterflank aangewys is.²⁴

Oor die bestaan van die rivier en die moontlikheid dat dit die opmars van sy troepe kon belemmer, het lord Methuen hom nie verknies nie aangesien “all my information was to the effect that the Modder and Riet Rivers were fordable anywhere, information which proved quite incorrect.”²⁵ Hy was trouens nie eers op hoogte van die juiste ligging van die Riet- en Modderriviere en van die aard van die dekking wat dit aan die Boere gebied het nie. Die enigste gedetailleerde kaart van die omgewing waaroor hy beskik het, was 'n skets wat eenmaal vervaardig is in verband met 'n skema vir die verdediging van die brug oor die rivier met 'n enkele kompanie infanterie. Dit het slegs die brug en sy onmiddellike omgewing aangetoon en niks van die loop van die Modder- en Rietriviere ten ooste van hul samevloeiing

²⁴ Sien verslag van lord Methuen in *South Africa Despatches*, I, p. 43, voetnoot.

²⁵ Sien verslag van lord Methuen in *South Africa Despatches*, I, p. 43, voetnoot.

nie.²⁶ Die gevolg was dat lord Methuen onbewus gebly het van die belangrike kronkels van sowel die Modder- as die Rietrivier ten ooste van hul samevloeiing. Hy het nie geweet dat die Rietrivier 'n paar myl ten ooste van die spoorwegbrug sy rigting skerp na die suide verander het nie, en nog minder dat die Modderrivier teenoor dieselfde plek reghoekig na die noorde geswaai en daar 'n yslike vierkant gaan beskryf het voordat dit oplaas vanuit die ooste by die Rietrivier aangesluit het nie. Die kaart waaroor hy beskik het, het op hom die indruk gemaak dat die Rietrivier reguit van oos na wes loop en dat die Modderrivier wat ten noorde daarvan geleë was, ook reguit en sonder kronkels van belang in die Rietrivier invloei.

Volgens die *Times History* en Nierstrasz het daar 'n klompie hoë populierbome gestaan op die wal van die Modderrivier waar laasgenoemde twee myl ten ooste van sy samevloeiing met die Rietrivier na die noorde toe swaai. Hulle het

²⁶ Sien Cd. 1791, p. 465, vraag no. 20,445; ook *Times History*, II, p. 347, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 246.

onmiskienbaar aangedui dat daar 'n rivier van oos na wes loop en lord Methuen was volgens die bronne onder die indruk dat hulle op die wal van die Rietrivier gestaan het wat op daardie punt inderdaad 'n halfmyl suid van die Modderrivier geleë was. Deur die bome mislei, sou hy toe die Modderrivier vir die Rietrivier aangesien het en nie besef het dat die Rietriviermoot, wat deur die Boere beset was, tussen hom en die deel van die Modderrivier gelê het wat hy vir die Rietrivier aangesien het nie.²⁷ Die betrokke hoë populierbome het egter nie langs die Modderrivier gestaan nie maar wel langs die Rietrivier.²⁸ Volgens Colvile het Methuen voor die aanvang van die slag na 'n “clump of trees” — klaarblyklik die betrokke populierbome — gekyk en gesê dat dit op die wal van die Modderrivier lê.²⁹ Hy kon dus die Rietrivier aangesien het vir die Modder-rivier maar in die

²⁷ Sien *Times History*, II, p. 349, en Nierstrasz, II band 2, p. 633.

²⁸

²⁹ Colvile, *The Work of the Ninth Division*, p. 6.

geval moes by die Boerelinie nader aan hom gewaan het as was dit was, en nie verder nie, want die Rietrivier het suid van die Modderrivier gelê.

Ofskoon lord Methuen dus onbekend was met die kronkels van die twee riviere skyn dit nie asof hy kon gemeen het dat die Rietrivier soveel verder noord van hom geleë was as wat die *Times History* en Nierstrasz voorgee nie. Die Rietrivier se loop van oos na wes is deur die populierbome aan hom getoon, maar soos die Britse amptelike *History of the War in South Africa* dit stel, “he did not know, nor did anyone else in Lord Methuen's force suspect, that admirably concealed entrenchments had been thrown up along the left bank of the Riet, from Rosmead east, to the bend where the bed of the river turns sharply southwards.”³⁰ Die feit dat hy dit nie geweet het nie was die gevolg van sy versuim om die terrein voor hom waar die Boere posisie geneem het, vooraf behoorlik te laat

³⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 247.

verken; en die versuim moet enkel en alleen daaraan gewyt word dat by in weerwil van waarskuwings vas geglo het dat die hoofmag van die Boere in die rante by Spytfontein gelê het en dat daar slegs swak voorposte aan die rivier sou wees wat by sonder veel moeite uit sy pad sou kon stoot.

5. DIE BRITSE OPMARS

Tussen 4 en 4.30 vm. op 28 Nov. 1899 het die Britse opmars 'n aanvang geneem in ooreenstemming met lord Methuen se instruksies. Aangesien lord Methuen nie swaar teenstand aan die Riet- of Modderrivier verwag het nie, het hy nie toegesien dat sy troepe 'n goeie ontbyt nuttig voordat hulle opruk nie. Baie het die opmars dan ook op hul nugter maag onderneem terwyl die meerderheid van diegene wat hulle wel die tyd vir ontbyt gegun het, nie genoeg geëet het nie. Die troepemag moes immers volgens die bevel van lord Methuen by Modderrivierstasie aan die oorkant van die rivier vir ontbyt byeenkom en hulle het dit dus onnodig geag om 'n stewige

ontbyt voor die aanvang van die opmars te nuttig.³¹

Vooraan was die berede troepe wat ten einde die terrein te verken, die kamp teen 4 vm. verlaat het, 'n halfuur voor die res van die troepemag. Hulle het goed gevorder tot om 5.30 vm. toe hulle op sowat 1,500 treë afstand van die Boere-stellings in die Rietriviermoot so hewig deur die burgers met hul Mausers bestook is dat hulle geen verdere voortgang kon maak nie. Maj. Little wat in bevel van die ruitery was, het daarop aan lord Methuen gerapporteer dat die rivier tussen die brug en die populierbome 'n myl en 'n half ten ooste daarvan, stewig deur die vyand beset was. Methuen het hom aan die boodskap egter nie gesteur nie en die opmars van sy infanterie wat deur die artillerie gesteun sou word, dus laat voortgaan.³² Volgens Penning het hy so min waarde aan die berig geheg dat hy dit nie eers aan

³¹

³² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 247; *Times History*, II, pp.

die bevelvoerende offisiere van die infanterie oorgedra het nie.³³

Genl. Cronje wat met ontbyt besig was by die Island Hotel digby die aansluiting van die Riet- en Modderriviere, het die opmars van die vyandelike infanterie sorgvuldig dopgehou: die van die linkervleuel in die rigting van die vernielde spoorwegbrug en die terrein ten weste daarvan, en die van die regtervleuel in die rigting van die populierbome op die punt waar die Rietrivier sy skerp draai na die suide toe gemaak het. Die beweging van die Guards' brigade ten ooste van die spoorweg het op hom die indruk gemaak dat lord Methuen van plan was om sy regtervleuel oor Bosmansdrif te laat trek ten einde die Boeremag in die linkerflank aan te pak. Om te voorkom dat die Boere op die flank voor die Britse aanval beswyk, het hy kort voor 7 vm. 'n Krupp en 'n Pom-pom ooswaarts laat jaag om die burgers aldaar tot versterking te dien. Die Engelse het die beweging van die twee veldstukke gou bemerk en

hulle deur die 18de battery *Royal Field Artillery* op ongeveer 4,000 treë ander vuur laat neem terwyl hulle besig was om oor 'n sloot te jaag. Daarop het adj. Van Deventer wat in bevel van die twee kanonne was, hulle laat afhaak en die Britse vuur beantwoord. Hy is dapper ondersteun deur 'n klompie kêrels van die kommando Jacobsdal wat vanaf 'n posisie op die Boere se linkervleuel met hul gewere op die Britse battery losgebrand het. Dit was egter 'n vermorsing van ammunisie. Teen die swaar en suiwer kartetsvuur van die Britse battery kon Van Deventer hom nie handhaaf nie en spoedig was hy verplig om sy kanonne terug te trek tot buite gesig en bereik van die Britse artillerie. Ook die Jacobsdallers wat deur die berede troepe op die Britse regterflank aangeval is, het hul vuur nie lank volgehou nie maar ooswaarts in die rigting van Jacobsdal padgegee.³⁴ Volgens getuienis van Boerekant is hulle aangesê om in 'n oostelike rigting te vlug

³³ Sien Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 372.

³⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 248-249; *Times History*, II, p. 348; Nierstrasz, II band 2, p. 633.

met die opsetlike doel om lord Methuen onder die indruk te bring dat die Boeremag ten ooste van die brug slegs uit die klompies vlugtende burgers bestaan het, want as hy dit sou glo, sou hy sy troepe houtgerus voorwaarts laat bly trek en dan sou hulle hulle uiteindelik vasloop in die Boere se onsigbare stellings in die moot van die Rietrivier.³⁵

Die opset het goed geslaag. Lord Methuen wat soos reeds vermeld van die staanspoor af vas geglo het dat die hoofmag van die Boere in die rante by Spytfontein stelling geneem het, is deur die vlugtende Jacobsdallers in sy geloof gesterk dat daar aan die rivier maar slegs 'n swak agterhoede van die Boerekrygsmag gelê het. Hy het sy voetvolk dus argeloos laat voortmarsjeer en as die Boere gehoorsaam het aan die instruksies wat hulle ontvang het, nl. om nie te skiet voordat die troepe tot op 300 treë gevorder het van die stelling wat hulle beset het

³⁵ Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, Getuienis van G. C. du Plessis, p. 28.

nie,³⁶ kon hulle lord Methuen se afdeling 'n vernietigende slag toebring het.

Vir sowat 'n uur lank het die infanterie voortmarsjeer asof daar geen oorlog was nie. Voor hulle sover as die oog kon speur, het alles vreedsaam gelyk. Lord Methuen het dan ook geen verdere teenstand meer verwag nie en gemeen om hom spoedig op Modderrivierstasie oorkant die rivier te kan tuismaak. Hy het reeds aan sy aides-de-camp sekere huise in die omgewing van die stasie aangewys gehad wat hy vir hom as hoofkwartier ingerig wou hê. Toe het sy ontnugtering gekom.³⁷

6. DIE GEVEG OP DIE OOSTELIKE, FLANK

Dit was pas na 8 vm. Lord Methuen was juis besig om met sy staf die terrein voor hulle waarheen die infanterie besig was om op te ruk, in 'n yl linie versprei, nog eens sorgvuldig te

³⁶ Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, Getuienis van G. C. du Plessis, p. 29.

³⁷ Sien *Times History*, II, pp. 348-350; Nierstrasz, II band 2, pp. 633-634.

beskou toe genl.-maj. Colvile, bevelhebber van die 1ste brigade wat in die rigting van die populierbome gemarsjeer het, by hom aankom.

“They are not here,” was Methuen se opmerking jeens Colvile toe hy sien hoe die Scots Guards op die uiterste regterflank hul geledere volgens sy instruksies ontplooi, rustig asof hulle op die paradeveld was.

“They are sitting uncommonly tight if they are, sir,” was Colvile se antwoord. Sy woorde was pas uit toe daar meteens op 'n afstand van 700 tot 1,200 treë 'n moorddadige geweervuur uit die Boerelinie op die hele lange Britse front losbars wat orals van die rivier af sigbaar was, behalwe aan die westekant waar die uitsig deur 'n bultjie versper was.³⁸

³⁸ Sir H. E. Colvile, *The Work of the Ninth Division*, p. 6. Die verskillende bronne is oor die afstand dit nie eens waarop die Boere op die troepe gevuur het nie. Colvile stel dit op 1,200 treë, Nierstrasz (II band 2, p. 634) op 1,100 treë (1,000 meter), Andries de Wet (Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, p. 29) op 700 treë, Ram en

Die vuur wat goed gerig was, het baie ongevalle veroorsaak, veral op die Britse regterflank waar twee kompanies van die Scots Guards met 'n masjiengeweer juis besig was om in ooreenstemming met hul instruksies na links om te swaai om die Boere in die linkerflank by te kom. Hulle het nie besef dat die Boere se linkervleuel nog heelwat verder ooswaarts uitgestrek het nie en binne enkele minute was die bediening van die masjiengeweer uitgewis deur die vernietigende vuur wat die burgers in die sektor met hul Mausers en 'n bommaxim op die Britse regtervleuel onderhou het. Wie nie as dooies of gewondes neergevel is nie, is gedwing om plat te val en skuiling tussen die gras en bossies te soek.

Toe die aanvoerder van die Scots Guards, kol. A. H. Paget, bemerk dat sy regterflank nie kon vorder nie, het hy dadelik nog vier kompanies van sy bataljon op die vleuel ingewerp om lt.-kol. Pulteney se vasgepende twee kompanies te

Thomson (IV, p. 101) op 650 treë (600 meter) en Penning (p. 372) op 880 treë (800 meter).

ondersteun en die masjiengeweer wat verlate op die vlakte gestaan het, te red. Sy poging was egter vrugtelos. Die troepe is so hewig deur die onsigbare vyand beskiet dat ook hulle moes platval en stil lê tot groot ontsteltenis van genl. Colvile wat hom nou verplig geag het om sy reserwe, die 1st Coldstream Guards, oos van die Scots Guards in die stryd te stoot met die doel om sy regtervleuel ver genoeg na die regterkant toe te verleng om die Boere aan daardie kant te kan omvleuel.

Hierdie bataljon wat onder aanvoering van lt.-kol. Codrington gestaan het, het egter ook nie merkbare verligting gebring nie. Hulle het die Britse linie pas na regs begin te verleng toe hulle vasloop teen die oewer van die Rietrivier op die plek waar dit skerp suidwaarts swaai; en aangesien hulle nie deur die rivier kon kom nie, kon hulle die vyand nie aan die oostekant omvleuel nie.³⁹ Intendeel, die verste punt van die

Britse regterflank het daar op die oewer van die rivier in 'n baie gevaarlike posisie verkeer. Die linkerflank van die Boere het nl. klaarblyklik so ver na die ooste toe uitgestrek dat die vyand te eniger tyd om die Britse regtervleuel sou kon gaan.

Dit was 'n kritieke situasie wat alleen opgelos sou kon word indien die brigade 'n geskikte plek kon vind om die rivier oor te steek. Na so 'n plek is dan nou ook naastiglik op en af langs die rivier deur afdelings van die Coldstream Guards gesoek. Hulle is gedek deur die res van die bataljon wat met tweërlei doel aan die oewer van die rivier stelling geneem het waar dit van suid na noord vloei, nl. eerstens om te waak oor die veiligheid van die troepe wat 'n deurkomplek moes soek, en tweedens om die burgers op die oorkantste oewer terug te skiet as hulle dit miskien sou waag om 'n aanval op die Britse regterflank te loods.

³⁹ Vgl. lord Methuen se verslag, d.d. 1 Des. 1899, in *South Africa Despatches*, I, Encl. 1 in no. 17; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 249-250;

Times History, II, pp. 351-352; Nierstrasz, II band 2, pp. 634-635.

Die gesoek na 'n geskikte drif het geen vrug opgelewer nie. Van die bestaan van Bosmansdrif sowat drie myl verder suid het die troepe en hul aanvoerders nie geweet nie, en op elkeen van die ander punte waar die rivier vir lt.-kol. Codrington se afdelings passabel gelyk het en waar hulle probeer het om dit oor te steek, was die water so diep en die bodem so modderig dat hulle moes omdraai en dit as ondeurwaadbaar moes afskryf. Slegs op een punt, 'n myl en 'n half ten noordweste van Bosmansdrif, het maj. Granville Smith daarin geslaag om deur 'n ou vervalle drif oor die rivier te kom. Die water was daar so diep dat Smith net entjies kon stap en origins moes swem om deur die drif te kom. Die feit dat Smith daar deurgekom het, het Codrington egter na al sy mislukte pogings om oor die rivier te kom, met soveel nuwe moed besiel dat hy persoonlik met 2 offisiere en 18 onderoffisiere en manskappe op Smith se spore na die oorkantste oewer gevolg het. 'n Klompie burgers wat hulle daar aangetref het, het hulle met geweervuur verdryf. Die water daar het egter tot aan die knieë gereik en die plek is dus net soos al die ander deurkomplekke wat

beproof is, ongeskik bevind vir die oortog van soveel troepe as wat nodig was om die Boere uit hul posisies te verdryf. Nadat hulle die omgewing van die plek tevergeefs vir 'n beter deurkomplek gefynkam het, 'n poging waarby 'n paar van die troepe verdrink of byna verdrink het,⁴⁰ het Codrington en sy maats op las van 'n stafoffisier na die westelike wal van die rivier teruggekeer, vas oortuig dat die rivier onpassabel was. Tot hierdie terugtog is hulle gedwing deur burgers van die kommando Jacobsdal wat van agter af opgekom en hulle so hewig beskiet het dat hulle

⁴⁰ Volgens sommige skrywers (w.o. A. de Wet en P. A. Nierstrasz) het daar van die troepe werklik verdrink. Daarteenoor beweer die Britse amptelike *History of the War in South Africa* en die *Times History* dat hulle byna verdrink het. Kinnear (*To Modder River with Methuen*, pp. 124-125) se “several of the Coldstreams fell into 'dubbs', whete drowning awaited them. Colonel Codrington and those with him pulled the men out, and all taking off their garterlike puttees, a kind of leading rope was made.”

dit eenvoudig nie aan die Boere se kant van die rivier kon uithou nie.⁴¹

Codrington het sy poging om die Boere te omvleuel nou maar laat vaar en by die res van sy bataljon aangesluit. Die het met front na die ooste langs die wal van die rivier wat hier van suid na noord vloei, uitgesprei gelê. Gedurende Codrington se soektog na 'n drif het die bataljon sonder veel teenstand noordwaarts langs die rivierwal opgegaan tot by die elmboog daarvan en een patrollie het selfs om die elmboog tot binne gesig van die spoorwegbrug gevorder. Hulle het die beweging op las van genl. Colvile uitgevoer met die doel om kapt. Lowthet van die Scots Guards te ondersteun. Laasgenoemde het 100 man van sy bataljon aan die rivier byeengebring en hulle noordwaarts al met die Rietrivier langs laat opruk

⁴¹ Sien in verband met die pogings om 'n drif ten ooste van Modderivierbrug te vind Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 250; *Times History*, II, p. 351; Nierstrasz, II band 2, pp. 634-635; *Official Records of the Guards' Brigade in South Africa*, pp. 28-29.

in die hoop om ongesiens om die draai van die rivier te kom van waar hy die Boere se verskansings van die oostekant af in die flank sou kon beskiet.⁴² Waar die rivier sy skerp buig maak, het die voorste troepe hulle egter in so 'n skerp geweervuur vasgeloop dat hulle moes terugval. Dit het gekom van 'n opstal wat digby die draai in die rivier op die suidelike rivierwal gelê het en deur die Boere beset was, en van burgers op die oorkantste oewer binne die Tweerivierestreek.

Met die Slade-Wallace-gereedskap wat die troepe as deel van hul uitrusting met hulle meegevoer het, het hulle hulle toe maar so goed as moontlik aan die westelike oewer van die rivier ingegrawe — die westelike kompanies binne die bog van die Rietrivier met front na die noorde en weste en die res ten suide daarvan met front na die ooste. Daar het hulle die hele dag

⁴² Van kapt. Lowthet se beweging en genl. Colvile se instruksies na aanleiding daarvan word geen melding in die Britse amptelike *History of the War in South Africa* gemaak nie. Sien in verband daarmee egter *Times History*, II, p. 352, en Nierstrasz, II band 2, p. 635.

onder 'n swaar kruisvuur magteloos gelê. Hulle is voortdurend deur die burgers beskiet — nie alleen die op die oewer van die Rietrivier nie maar ook van Modderrivier af, en deur 'n Pom-pom wat egter later padgegee het nadat 'n paar goed gemikte sarsies deur verskillende seksies daarop afgevuur is.⁴³

Toe genl. Colvile sien dat sy regterflank nie vooruit kon kom nie, het hy uit vrees dat die Jacobsdalse kommando wat ten ooste van die Rietrivier 'n steeds dreigender houding ingeneem het, sy brigade in die regterflank kon aanval, besluit om die front van die 1st Coldstream Guards verder na regs te verleng. Met die oog daarop het hy kort na 9 vm. twee kompanies van die Scots Guards uit die posisies waar hulle deur die geweervuur van die Boere vasgepen is, laat retireer en hulle regs van die 1st Coldstream

Guards ingestoot om sy linie verder suidwaarts te verleng.⁴⁴

Die mislukking van sy pogings om die Boere te omvleuel of hulle onder 'n flankvuur te bring, het aan Colvile geen ander alternatief gelaat as om die vyand deur 'n vasberade frontaanval onder dekking van 'n swaar bombardement uit hul posisies te probeer verdryf nie.

Reeds vanaf 8 vm. het die Britse kanonne wat sy brigade vergesel het, die Boerestellings onder 'n gekonsentreerde vuur geneem: die 75ste battery R.F.A. vanaf 'n posisie links agter die 2nd Coldstream Guards en die 18e battery R.F.A. vanaf 'n stelling 200 treë skuins agter die 75ste battery. Hulle het die bombardement op 2,500 treë begin, toe nader geskuif na 1,700 treë en ten slotte na 1,200 treë afstand van die rivier. Aangesien lord Methuen aan kol. Hall, die bevelvoerder van die artillerie, geen duidelike aanduiding gegee het van watter doelwitte hy onder

⁴³ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 250-251; *Times History*, II, p. 352; en Nierstrasz, II band 2, pp. 635-636.

⁴⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 250-251.

vuur moes neem nie, het laasgenoemde sy vuur gekonsentreer op die toppe van die bome wat langs die rivier sigbaar was, die Island Hotel, die geboue by die stasie en die paar Boerekanonne wat gesien kon word, veral die Vrystaatse Krupps wat met swart kruit geskiet het en dus goeie skywe was. Hierdie Boerekanonne het nie alleen die vuur van die Britse geskut beantwoord nie maar ook voortdurend bomme tussen die vasgepende infanterie geplant wat plat op die grond gelê het, en die lewe vir hulle besonder onaangenaam gemaak. Van agter af is die vuur van die Britse veldbatterye kragdadig deur die vier skepskanonne ondersteun. Hulle het sedert 7 vm. vanaf 'n bultjie ten weste van die spoorweg en 4,800 treë van die brug af op die Boerekanonne losgebrand en is teen 9 vm. 1,800 treë nader aan die Boerestellings gebring om nog kragtiger steun aan die veldgeskut te kan verleen.⁴⁵

⁴⁵ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 252; *Times History*, II, p. 354, en Nierstrasz, II band 2, p. 635. Volgens eersgenoemde bron

Die gekonsentreerde artilleriesvuur het egter nie veel skade in die Boerestellings aangerig nie ofskoon dit die Boerekanonne die swye opgelê en die skerpskutters wat hulle in die bome tuisgemaak het om beter te kan sien, spoedig grond toe gedwing het. Die wyse waarop die Boere uitgesprei was agter die wal van die moot waarin die rivier gevloei het, nl. in 'n yl linie teen die loodregte suidelike wal, het verseker dat die burgers maar min verliese gely het “though every building visible was riddled through and through, the leaves stripped off the trees, and the ground round the station and the Island Hotel pitted all over with shrapnel bullets”.⁴⁶ Toe Colvile dan ook na die deeglike artillerie voorbereiding sy infanterie laat opspring en vorentoe storm, is hulle deur so 'n swaar vuur met Mauser, kanon en maxim-kanon uit die Boerestelling begroet dat hulle nie

was die skepskanonne om 7 vm. 4,800 treë van die Boerestellings af en volgens die ander twee om 9 vm. slegs 3,000 treë daarvandaan verwyderd. Hulle moes dus voor 9 vm. nader gesleep gewees het.

⁴⁶ Aangehaal uit *Times History*, II, p. 354.



Britse troepe versprei oor die slagveld by Tweeriviere

verder as sowat 200 treë kon vorder nie. Toe moes hulle platval en stil lê — doodstil op die warm gebakte grond, sowat 500 tot 1,000 treë van die Boereposisies af.⁴⁷

Daar op die kaal vlakte in die stekende somerson het die vasgepende troepe die dag ontberings deurgemaak wat hul uithou vermoë tot die uiterste toe beproef het. Hulle is tot die uiterste toe gefolter deur honger en dors, en deur die intense hitte wat gedurende die loop van die dag tot 110°F (43°C) gestyg het. Die stekende son het die kaal bene van die Skotse afdelings pynlik verskroei en selfs blare gebrand. Wanneer daar 'n windjie opgekom het wat hulle bietjie kon afkoel, het dit hul rokkies opgewaai en dit het dadelik die aandag van die vyand getrek wat hulle dan eens so erg beskiet het. Die lou, modderige water wat hulle in hul waterflesse met hul meegevoer het, was spoedig op en toe het die dors hulle begin martel. Dit het hulle so gekwel dat sommige

kêrels na die waterkarre agter hulle begin kruip het om water te gaan soek — 'n beweging wat onmiddellik met 'n swaar geweervuur uit die geledere van die vyand begroet is. Op die wyse het veral die Coldstream Guards baie manskappe verloor.

Onder die omstandighede kon ook die gewondes hulle nie uit die vuurlinie verwyder nie en moes hulle eenvoudig lê en ly. Die ambulansafdelings wat vir die verwydering van die gewondes moes sorg, het met toewyding probeer werk maar hulle het sulke swaar verliese op die slagterrein gely dat hulle hulle eenvoudig nie op die gebied kon waag wat deur die koeëls bestryk is en waar die meeste gewondes gelê het nie. Ook kon geen ammunisie na die vasgepende troepe toe aangevoer word nie. Een of tweemaal is getrag om dit te doen maar met sulke ontsettende gevolge dat die pogings later gestaak en die manne in die vuurlinie maar aan hul lot oorgelaat is. Ammunisie het hulle in elk geval nie gebaat nie want hulle kon niks van die vyandelike geweerskuts bespeur wat die lewe vir hulle so suur gemaak het nie. Die Boerevuur

⁴⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 251-252; *Times History*, II, pp. 352-354; en Nierstrasz, II band 2, p. 635.

was so kwaai en die vyand het die vlakte so goed doggehou dat die geringste beweging 'n haelbui van koeëls gelok het. As iemand sy hand uitgesteek het om 'n waterbottel aan 'n kameraad te gee of een van hom aan te neem of as hy sy kop opgelig het, het dit dadelik 'n swaar koeëlbui of 'n klomp Pom-pombomme op hom saamgetrek asof by 'n magneet was. Daarby het die miere uit die miershope wat deur die vyandelike artillerie stukkend geskiet is, oor die aarde gekrioel en die soldate gebyt en dit het hul lewe nog verder ondraaglik gemaak. Van vermoeienis en uitputting het die troepe naderhand op hul gewere aan die slaap geraak te midde van die gedawer van die kanonne en gefluit van die koeëls en in die toestand is verskeie getref.⁴⁸

Die troepe ten ooste van die spoorlyn is dus tot volkome stilstand gedwing — nie alleen die

infanterie nie maar ook die kavallerie en berede infanterie wat nie ver van Bosmansdrif af gelê het nie.

Ofskoon hierdie berede troepe wat die Britse regterflank moes beskerm, 'n hele ent van die infanterie verwyderd en dus buite die gebied was waar die swaar geweervuur van die Boere enige beweging onmoontlik gemaak het, is hulle nie deur die burgers uit die oog verloor nie. 'n Afdeling van die kommando Jacobsdal wat op die verste oostelike vleuel van die Boerestrydmag oor 'n kanon beskik het, het hul bewegings goed doggehou. 'n Afdeling van die berede infanterie wat vroeër in die dag by 'n opstal 'n myl ten suide van Bosmansdrif posgeneem het, is op een stadium deur 'n gekonsentreerde kanon- en geweervuur van die Jacobsdalse burgers met volkome uitwissing bedreig. Die betrokke afdeling kon dan ook slegs gered en buite trefafstand teruggetrek word nadat twee eskadrons van die 9th Lancers op bevel van maj. Little 'n skynaanval op 'n ander punt van die rivier gewaag het. Dit het die aandag van die Jacobsdallers

⁴⁸ Vgl. Julian Ralph, *Towards Pretoria*, p. 184; A. Kinnear, *To Modder River with Methuen*, pp. 120-121; H. W. Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, pp. 161-162; Creswicke, *South Africa and the Transvaal War*, II, p. 9; *Times History*, II, p. 352.

dermate van die afdeling berede infanterie afgetrek dat laasgenoemde kon terugval tot buite hul bereik.⁴⁹

7. DIE GEVEG OP DIE WESTELIKE FLANK

Ondertussen het die 9de brigade wat soos reeds vermeld, onder bevel van genl.-maj. Pole-Carew links van die Guards' brigade noordwaarts moes opruk, ook op verbete teenstand gestuit.

Volgens die uitgereikte bevel moes hierdie brigade al met die spoorweg langs opruk — die Northumberland Fusiliers, ondersteun deur 'n halwe bataljon Argyll and Sutherland Highlanders, op die regterflank ten ooste van die spoorweg en die King's Own Yorkshire Light Infantry, ondersteun deur die ander halwe bataljon Argyll and Sutherland Highlanders, in the sentrum ten weste van die spoorweg. Die halwe bataljon Loyal North Lancashire moes op die linkerflank die linie na links verleng en

indien moontlik die rivier oorsteek om die vyandelike regtervleuel te bedreig.

Genl. Pole-Carew het egter spoedig bemerk dat as hy sy troepe so sou laat ontplooi, die Northumberland Fusiliers ten weste van die spoorweg dieselfde veld sou dek as die linkervleuel van die Guards' brigade wat na ontplooiing tot teen -die spoorweg sou strek. Hy het toe besluit om sy brigade eers weswaarts te laat trek voordat hy na die noorde toe omswenk, sodat sy regterflank ten weste van die spoorlyn voldoende ruimte sou he om tot teenaan die spoorweg te kan ontplooi en sy linkervleuel ver genoeg weswaarts uitgestoot sou wees om om die Boere se regterflank te kan kom.⁵⁰

Danksy die beskutting van 'n lae bultjie wat die uitsig van die Boere belemmer het, het hy daarin geslaag om tot sowat 2,000 treë ten suide van die vernielde spoorwegbrug ongemerk te vorder. Toe egter het die Northumberland

⁴⁹ Sien Nierstrasz, II band 2, pp. 635-636, en *Times History*, II, p. 353.

⁵⁰ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 252.

Fusiliers wat op die tydstop, nl. 7.30 vm., juis besig was om in 'n westelike rigting oor die spoorweg te trek, die oog van maj. Albrecht en die Vrystaatse artilleriste gevang wat hulle dadelik onder artilleriesvuur begin neem het.⁵¹ 'n Paar minute later het ook die burgers met hul Mausers op die troepe losgebrand wat nog steeds besig was om weswaarts te beweeg. Hulle het hulle so hewig in die regterflank beskiet dat Pole-Carew gedwonge was om die Northumberland Fusiliers te beveel om van koers te verander na die regterkant toe en met hul front yl na die noorde toe versprei die vyandelike geweervuur met hul Lee-Metfords te beantwoord en te probeer stil skiet. Hy het gemeen dat as hierdie bataljon front na die noorde sou maak en sou dreig om die Boerelinie in die front aan te pak, dit onmiddellik die druk op die res van sy troepe wat besig was om weswaarts te beweeg, sou verlig, en dat hulle dan hul mars in die rigting van die Boereregtervleuel sonder moeite sou kon voortsit. Hierin

⁵¹ *Ibid.*, p. 252.

het hy hom egter misgis. Die Boere het vanuit hul onsigbare stellings so 'n swaar vuur op sy westelike flank bly onderhou dat hy hom spoedig gedwonge gevoel het om ook die halfbataljon Argyll and Sutherland Highlanders en ten slotte ook die King's Own Yorkshire Light Infantry links langs die Northumberland Fusiliers in te stoot om met front na die noorde sy linie na links te verleng. Die enigste troepe wat hy nog oorgehad het om sy mars weswaarts voort te sit ten einde om die Boere se regtervleuel te gaan, was 'n halfbataljon Loyal North Lancashires en 'n halfbataljon Argyll and Sutherland Highlanders.⁵²

Net soos die troepe van die Guards' brigade ten ooste van die spoorlyn kon ook die troepe van Pole-Carew wat ten weste daarvan front na die noorde gemaak het, nie by die Boerestellings aan die rivier voor hulle kom nie. Ten spyte van die swaar bombardement waarmee die Engelse artillerie soos reeds bo vermeld die opmars van

⁵² *Ibid.*, pp. 252-253.

die infanterie gesteun het, het De la Rey se burgers by die brug en die Vrystaters regs van hulle vanuit hul onsigbare stellings so 'n dodelike vuur op die vlakte voor hulle onderhou dat die troepe maar moes platval en stil lê, doodstil in die warm son, 600 tot 1,000 treë van die rivier af, nie in staat om enige vordering te maak nie.⁵³

Intussen het met die voortdurende verlenging van sy frontlinie na links die linkerflank van genl.-maj. Pole-Carew se brigade wat deur die King's Own Yorkshire Light Infantry gevorm is, die omgewing van die dam ten suidooste van Rosmead bereik. Hier het hulle hulle teen 11 vm. vasgeloop in die vuur van 'n aantal Vrystaatse burgers. Hulle het nie alleen die King's Own Yorkshire Light Infantry op die Britse linkervleuel geesdriftig in die flank bestook nie maar ook die voortgang gestuit van die Loyal North Lancashires en 'n halwe bataljon Argyll and Sutherland Highlanders wat weswaarts opgeruk het om die Boerelinie aan die westekant te

omvleuel. Die Vrystaatse afdeling was saamgestel uit die burgers van die kommando Fauresmith en blykbaar ook 'n deel van die kommando Hoopstad. Hulle het onder aanvoering van kmdt. Greyling agter die kraal en ander buitegeboue van 'n opstal 300 treë suid van die rivier stelling geneem, asook op 'n bultjie ten weste daarvan wat met klippe besaai was, en elders in die omgewing van die damwal. Hulle moes die oorgange oor die rivier alhier beskerm en sorg dat die Engelse nie oor die rivier kom en die Boere in die regterflank en in die rug aanval nie.⁵⁴

⁵⁴ Volgens die *Timer History* (II, p. 353) en Nierstrasz (II band 2, p. 636) was dit burgers van die kommando Hoopstad wat die posisie alhier beskerm het. Uit Andries de Wet se vetslag, C. M. van den Heever se lewensbeskrywing van genl. Hertzog en Penning blyk egter dat dit burgers van die kommando Fauresmith was wat die regtervleuel van die Boere beskerm het. Vgl. A. de Wet e.a., *Die Buren in der Kapkolonie im Kriege mit England* gepubliseer deur A. Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, p. 32, C. M. van den Heever, *Generaal J. B. M. Hertzog*, pp. 98-99, en L. Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 377.

⁵³ *Times History*, II, p. 353; Nierstrasz, II band 2, p. 636.

Vir genl. Pole-Carew het dit nou 'n saak van lewensbelang geword om die stelling te verower. Van sy brigade-majoor, kapt. E. S. Bulpin, het hy intussen berig ontvang dat dié burgers ten suide van die rivier 'n drif beskerm het wat hy, Pole-Carew, self kon benut om oor die Rietrivier in Rosmead te kom en die Boere in die regterflank aan te tas. Hy het die opstal en die lae klipbultjie daar naby as die sleutel van die Boereposisie beskou en het dan ook nie gehuiwer om al sy krag en aandag op die verowering daarvan toe te spits nie.

Aanvanklik was hy onsuksesvol maar toe ontdek hy 'n sloot wat tussen sy troepe en die opstal tot in die moot van die rivier geloop het, en wat die Boere nagelaat het om te beset. Met hierdie sloot op het hy nou 'n groep van die Argyll and Sutherland Highlanders in die rigting van die rivierwal gestuur wat hier ook nie deur die Boere beset was nie. Hulle moes die burgers wat die opstal en die klipbultjie beset het, onder kruisvuur neem. Hierdie groep het hy kort daarna deur nog 'n klompie troepe van dieselfde bataljon versterk.

Aan lord Methuen wat kort na 11 vm. by hom aangery gekom het juis om aan hom mee te deel dat die pogings van die Guards' brigade misluk het om ten weste van die brug oor die rivier te kom en met hom reëlings te tref om die rivier deur die oostelike flank te laat oorskry, het hy sy plan meegedeel om die opstal onder kruisvuur te bring en te verower en daarna oor die damwal en drif na Rosmead deur te dring, en die het dit hartlik toegejuig. Die hoofbevelvoerder het die taktiese waarde van die opstal en die klipbultjie goed begryp en hom persoonlik aan die spits gestel van 'n groep van sowat 20 tot 30 man van die Argyll and Sutherland Highlanders wat juis besig was om in die sloot in te gaan, ten einde hulle persoonlik na die rivierwal te begelei. Hy het dit gedoen om die troepe wat die stellings moes verower, met nuwe veglus te besiel en sy voorbeeld het die gewenste uitwerking gehad. Al hoe meer manskappe het die stelling beset waar hul hoofbevelhebber was en weldra was die vuurkrag van die manne in die sloot aansienlik sterker.

Die pogings van die Engelse om die opstal te verower, het hulle swaar offers gekos. Twee offisiere, nl. majj. Earle en Ottley van die Yorkshire Light Infantry, is o.a. daar gewond dog die offers was nie vrugtelos nie. Die geesdriftige vuur van die Lee-Metfords wat onverwags van twee kante af op hulle begin reën het, het die burgers baie ontmoedig. Toe om alles te kroon, bars daar kanonvuur op hul regterflank los. Dit was afkomstig van twee kanonne van die 18e battery wat teen 10.15 vm. op versoek van Pole-Carew na die westelike sektor gestuur is en onder bevel van kapt. G. T. Forestier-Walker vanaf 'n lae bultjie ten suidweste van Rosmead teen die regterflank van die Boere in aksie getree het. Dit het die burgers se weerstand spoedig heeltemal vermurwe. Trouens volgens getuienis van Boere-kant was die Vrystaters wat hier geposteer was, van die staanspoor af nie geesdriftig vir die geveg nie en het hulle reeds voor die aanvang van die slag uit hul stellings begin wegdro. ⁵⁵ Die neerlae

⁵⁵ Sien C. M. van den Heever, *Generaal J. B. M. Hertzog*, pp. 97-99.

by Belmont en Graspan het die moed van baie so gebreek dat hulle nie gedink het dat 'n oorwinning moontlik was nie. Toe die Engelse, deur die vuur van die Argyll and Sutherland Highlanders by die riviermoot gedek, dan ook begin om te storm — twee kompanies van die King's Own Yorkshire Light Infantry onder luit. R. M. D. Fox in die rigting van die opstal en die Loyal North Lancashires in die rigting van die klipbult — het hulle alle weerstand laat vaar. Hulle het oor die rivier teruggeval en teen 11.30 vm. was die stellings wat hulle ten suide van die rivier beset gehad het en wat die sleutel was van die Boereposisie wes van die spoorwegbrug, in Britse hande. ⁵⁶

Met die opstal, klipbultjie en ander stellings wat die oorgange oor die Rietrivier op sy linkerflank beheers het, in sy besit, was Pole-Carew se volgende oogmerk om oor die rivier in die

⁵⁶ Sien oor die geveg by en verowering van hierdie stelling Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 253-254; *Times History*, II, p. 353; en Nierstrasz, II band 2, p. 636.

dorpie Rosmead te kom. Daarvandaan af kon hy die Boereposisies in 'n oostelike rigting opvol. Hy het dadelik met die verwesenliking van die oogmerk begin. Pas na 11.30 vm. het Lt.ko1. Barter van die King's Own Yorkshire Light Infantry, gevolg deur 'n klompie troepe van sy eie en verskillende ander afdelings in die omgewing, deur die vlak water gegaan wat oor die stutwal van die dam alhier gevloei het, en na Rosmead deurgedruk. 'n Kwartmyl verder wes het twee kompanies Loyal North Lancashires onder aanvoering van maj. Coleridge deur die drif by Rosmead die dorpie binnegetrek. Hulle is kragdadig ondersteun deur die twee kanonne van die 18e battery wat soos reeds vermeld die Boere se regterflank reeds 'n uur tevore onder vuur begin neem het.⁵⁷

⁵⁷ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 254-255; Nierstrasz, II band 2, p. 636; *Times History*, II, p. 355. Volgens die *Times History* "Two companies of the North Lancashires, under Major Churchward, reinforced by a handful of the Highlanders,

As die Vrystaters wat die dorpie moes hou, maar vasgestaan het, kon hulle die Engelse maklik die oorgang oor die rivier belet het. Die troepe kon immers slegs in klein groepies en slegs by die twee bovermelde punte oor die rivier kom, en in die dorpie was daar meer as voldoende dekking waarvan die Boere gebruik kon maak om die twee oorgange oor die rivier te beheers en die troepe wat hulle in die water sou waag, dood te skiet. Bowendien was die troepemag waaroor PoleCarew en lord Methuen beskik het om die dorp te verower, beperk. Byna die hele Britse mag het soos reeds aange-
toon, op 600 tot 1,200 treë van die riviermoot af vasgepen gelê, nie in staat om te beweeg nie aangesien die geringste roering onmiddellik 'n swaar bui geweerkoeëls uit die Boerestellings in die riviermoot op hulle saamgetrek het met dodelike gevolg. Pogings van lord Methuen en genl. Pole-Carew om van die vasgepende troepe na agter toe terug te trek ten einde hulle op die

were the first to plunge into the shallow water some way below the dam,"

Boere se linkerflank in te werp, het grotendeels sonder sukses gebly. Al troepe waaroor Pole-Carew dus beskik het om Rosmead mee te verower, was die troepe op sy linkerflank waarmee hy die Boere by die opstal en die klipbult verdryf het, nl. die King's Own Yorkshire Light Infantry, die halfbataljon Loyal North Lancashires, die halfbataljon Argyll and Sutherland Highlanders en Rimington's Guides. Die enigste troepe wat gebruik kon word om hom te versterk, was die troepe wat agter by die konvooi was, t.w. ses kompanies van die Northamptonshire regiment en drie kompanies genietroepe (*Royal Engineers*).

Die Vrystaatse kommando's op die oostelike flank, in die eerste plek die kommando Faure-smith, het in die krisisuur hul plig egter skromelik versuim. Die neerlae wat hulle by Belmont en Graspan op die lyf geloop het en die intensiewe bombardement wat deur die Britse kanonne op hul posisies onderhou is, veral deur die twee veldstukke van die 18e battery ten ooste van die spoor, het hulle gedemoraliseer. Daarby is

hulle aangevoer deur swak en onervare offisiere wat nie vir hul taak opgewasse was nie en geen dissipline kon handhaaf nie. Die gevolg was dat hulle sonder noemenswaardige teenstand padgegee het, en dat maj. Albrecht se kanonne digby Rosmead byna in die hande van die Engelse geval het. Kort daarna het Pole-Carew aan Methuen gerapporteer dat sy troepe die noordelike oewer van die rivier bereik het en het hy versterkings aangevra met die doel om die Boerestellings ten ooste van hom aan te val.⁵⁸

Met Rosmead in sy besit het Pole-Carew dadelik voorbereidsels getref om ooswaarts in die rigting van die Boere se sentrum op te ruk. Hy het nie die versterkings wat hy aangevra het, ingewag nie maar die troepe wat nie deur die Boere op sy linkerflank vasgepen was nie, so vinnig oor die rivier laat kom as wat hy maar enigsins kon, en na 'n uur sowat 500 man uit die verskillende eenhede

⁵⁸ Sien oor die verowering van Rosmead Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 254-255; *Times History*, II, pp. 355-356; Nierstrasz, II band 2, pp. 636-637; en Manuskrif van genl. de la Rey.

waaroor hy beskik het, in Rosmead byeen gehad. Hy het blykbaar onder die indruk verkeer dat die Boere, indien in die regterflank aangeval, net so maklik uit hul stellings tussen Rosmead en Modderrivierstasie sou padgee as die Vrystaters uit Rosmead. Daarom het hy, nadat hy 'n deel van die Loyal North Lancashires in Rosmead agtergelaat het om dit te beskerm, met die res van die troepe wat hy op die noordelike wal van die Rietrivier byeengebring het, ooswaarts langs die rivier opgetrek in die rigting van Modderrivierstasie. Regs in sy frontlinie was 'n aantal van die Argyll and Sutherland Highlanders en links langs hulle afdelings van die King's Own Yorkshire Light Infantry onder aanvoering van kol. Barter, asook 'n aantal van die Loyal North Lancashires. 'n Kompanie van die Northumberland Fusiliers het hierdie troepe onder bevel van maj. C. Lambton as ondersteuning gevolg terwyl 'n patroolie van Rimington's Guides die kolonne op die linkerflank vergesel het as verkenners.⁵⁹

Aanvanklik het die troepe geen teenstand ondervind nie, dog toe hulle in die omgewing van Fraser se plaas ten ooste van Rosmead kom, het hulle skielik op kwaai weerstand gestuit. Dit het gekom van die burgers van die veldkornetskap Boven-Modderrivier van die kommando Bloemfontein, aangevoer deur kmtd. Fourie, en 'n klompie Lichtenburgers onder bevel van Adriaan de la Rey, 'n broer van die generaal. Hulle het hulle nie deur die inname van Rosmead en die vlug van die Vrystaatse kommando's op hul regtervleuel van stryk laat bring nie maar in hul stellings ten ooste van die dorpie bly lê, in afwagting van die vyand. Die troepe was juis besig om deur turksvylanings en deur doringdraadheinings te probeer kom wat hul pad na die ooste toe versper het, toe hierdie burgers op hulle losbrand. Hulle is lewendig ondersteun deur maj. Albrecht se kanonne wat verder agtertoe gestasioneer was, en deur 'n groep burgers wat vanuit hul loopgrawe ten suide van die rivier genl.

⁵⁹ Britse amptelike History of the War in South Africa, I, p. 255.

Pole-Carew se mag nou in die regterflank beskiet het.⁶⁰

Vir Pole-Carew was hierdie swaar geweervuur van die suidelike rivieroewer af op sy blootgestelde regterflank 'n pynlike ontnugtering. Hy het nl. in die waan verkeer dat die afdelings van die Argyll and Sutherland Highlanders nog steeds in die donga ten suide van die rivier was waarin hulle by die inname van die opstal en klipbult posgeneem het. Hulle moes immers volgens die instruksies wat hy voor sy oortog oor die rivier na Rosmead uitgereik het, op die suidelike oewer in die donga gebly het om alle burgers wat nog ten suide van die rivier was, skaak te hou. Hierdie instruksies het hulle egter blykbaar nooit bereik nie of anders het hulle dit verkeerd verstaan. Gevolglik het hulle sonder Pole-Carew se wete by die troepe aangesluit wat oor die rivier na Ros-

⁶⁰ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 255-256; Nierstrasz, II band 2, pp. 636-637; *Times History*, II, pp. 355-356; en Manuskrip van genl. De la Rey.

mead gekom het om die Boere in die westelike flank aan te val.⁶¹

Pole-Carew het hom nou in 'n onbenydenswaardige posisie bevind. Van voor en in die flank deur die vyand beskiet, kon hy nie vooruitkom nie en die pogings van die Britse artilleriste om die terrein voor sy oprukkende kolonne met kanonvuur van die vyand te probeer suiwer, het hom meer kwaad gedoen as wat dit hom gebaat het. Die kanonniers kon nl. nie sien waar die skeiding tussen die vyand en hul eie troepe was nie en etlike van hul bomme het gevolglik tussen die eie troepe tereggekom wat dus nou naas die vuur van die Boere ook dié van hul eie kanonniers moes trotseer.⁶²

Onder die omstandighede het genl. Pole-Carew hom weldra genoodsaak gevoel om te retireer,

⁶¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa* I, p. 256.

⁶² Sien Kinnear, p. 127; Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, Getuienis van A. de Wet, p. 32; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 379; Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 166.

terug na Rosmead. Hy is egter nie toegelaat om dit ongemolesteerd te doen nie. Die Boere het nl. nou 'n teenaanval van stapel gestuur en sy troepe met soveel drif en vuur agtervolg en beskiet dat twee offisiere, majj. H. F. Coleridge en T. Irvine, elk met 'n groepie van 10 of 11 man van verskillende bataljons in plaasgeboue in die omgewing moes stelling neem om die Boere met 'n vinnige geweervuur te probeer teenhou en die troepe se aftog te dek. Hierdie stellings het hulle in weerwil van swaar verliese hardnekkig bly verdedig totdat hulle 'n paar uur later bevel gekry het om dit te ontruim.⁶³

Die siel van hierdie teenaanval was genl. J. H. de la Rey. Toe hy merk dat die vyand die rivier in groot getalle oorgesteek het en besig was om ooswaarts op te ruk ten einde agter om sy stellings te gaan en hom te omsingel, het hy geen oomblik geaarsel oor wat gedoen moes word nie.

⁶³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 256-257.

“Daar moet ons losskiet!” het hy volgens die joernalis F. Rompel uitgeroep en dadelik sy burgers in 'n westelike rigting gelei om die troepe na Rosmead terug te dryf en hulle aldaar aan die westekant te probeer omvleuel met die doel om hulle oor die rivier na die suidelike oewer terug te werp.⁶⁴

Intussen het die Engelse egter versterkings ontvang wat die taak om hulle te omvleuel en hulle oor die rivier te jaag onmoontlik gemaak het. Dit het bestaan uit 'n viertal kanonne van die 62ste battery *Royal Field Artillery* wat onder bevel van maj. E. J. Granet kort na 2 nm. op die slagveld aangekom en die vuurkrag van die artillerie op die westelike flank baie versterk het. Hierdie vier kanonne wat om 10 vm. die vorige dag van Oranjerivierstasie vertrek het en die hele afstand deur perde getrek moes word aangesien daar geen spoorwegvervoer beskikbaar was nie, het met die hoogste spoed noordwaarts gejaag.

⁶⁴ Sien F. Rompel, *Uit den Tweeden Vrijheidsoorlog*, p. 42; vgl. Voorts Nierstrasz, II band 2, p 637 en *Times History*, II p. 356.

Veral van Heuningneskloof af waar Granet berig gekry het dat daar by Modderivierstasie 'n geveg gewoed het en dat sy kanonne daar dringend nodig was, is die perde genadeloos voortgedryf. So genadeloos het die drywers die spanne kanonperde aangedryf dat ses van die diere onderweg in die tuie dood neergeslaan en sowat veertig nooit weer van vermoëienis herstel het nie. Die opoffering was egter nie tevergeefs nie. Teen 2.45 nm. is die vier veldstukke agter 'n lae bultjie in aksie gebring op 'n afstand van slegs 1,200 treë (1,100 meter) van maj. Albrecht se kanonne en die kleingeweerskuts van die Boere ten weste van die spoorweg af.⁶⁵

Deur hierdie swaar bombardement het die Engelse daarin geslaag om die burgers in bedwang te hou wat Pole-Carew na Rosmead teruggedryf het. Hulle het byna al maj. Albrecht se kanonne buite aksie gestel wat De la Rey se teenaanval ondersteun het,⁶⁶ en op die wyse

verhinder dat die Boere weer besit van die dorpie kry of om die Britse linkerflank kom. Pole-Carew se poging om die Boereposisie van die westelike flank af ooswaarts op te rol, het egter misluk en dit was vir hom duidelik dat hy sonder versterkings nie daarin sou slaag om hierdie oogmerk te verwesenlik nie. Hy het dan ook so aan lord Methuen gerapporteer en sy samewerking gevra vir 'n nuwe aanslag op die Boere se regterflank.⁶⁷

Aan samewerking aan die kant van lord Methuen het dit egter nie geskeel nie. Reeds op ontvangs van Pole-Carew se eerste versoek om versterkings het Methuen alle troepe wat hy byeen kon kry — *Royal Engineers*, infanteriste van verskillende bataljons en lede van Rimington's Guides-saamgeraap en toe hy sien dat sy troepe oorkant die rivier nie vorentoe kan kom nie, hulle onder kol. Northcott van sy staf voorwaarts oor die rivier gestuur om Pole-Carew te ondersteun – 'n poging waarby Northcott dodelik in die nek deur

⁶⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 257-258; vgl. ook Wilson, I, p. 164.

⁶⁶ Sien Manuskrip De la Rey.

⁶⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 257.

'n bomsplinter getref is.⁶⁸ Hyself het met die pogings voortgegaan om die Britse mag op die noordelike rivieroewer te versterk totdat ook hy teen 5.30 nm. in die dy verwond is en die bevel tydelik aan genl.-maj. Colvile moes oordra.⁶⁹ Deur sy optrede is die Britse mag in Rosmead dan ook met 'n paar honderd man tot 'n uiteindelijke totaal van 1,200 tot 1,300 man versterk.⁷⁰

Ten spyte van die geleidelike versterking van die troepemag in Rosmead het Pole-Carew egter nie weer 'n aanval op die Boere wat hom ten ooste

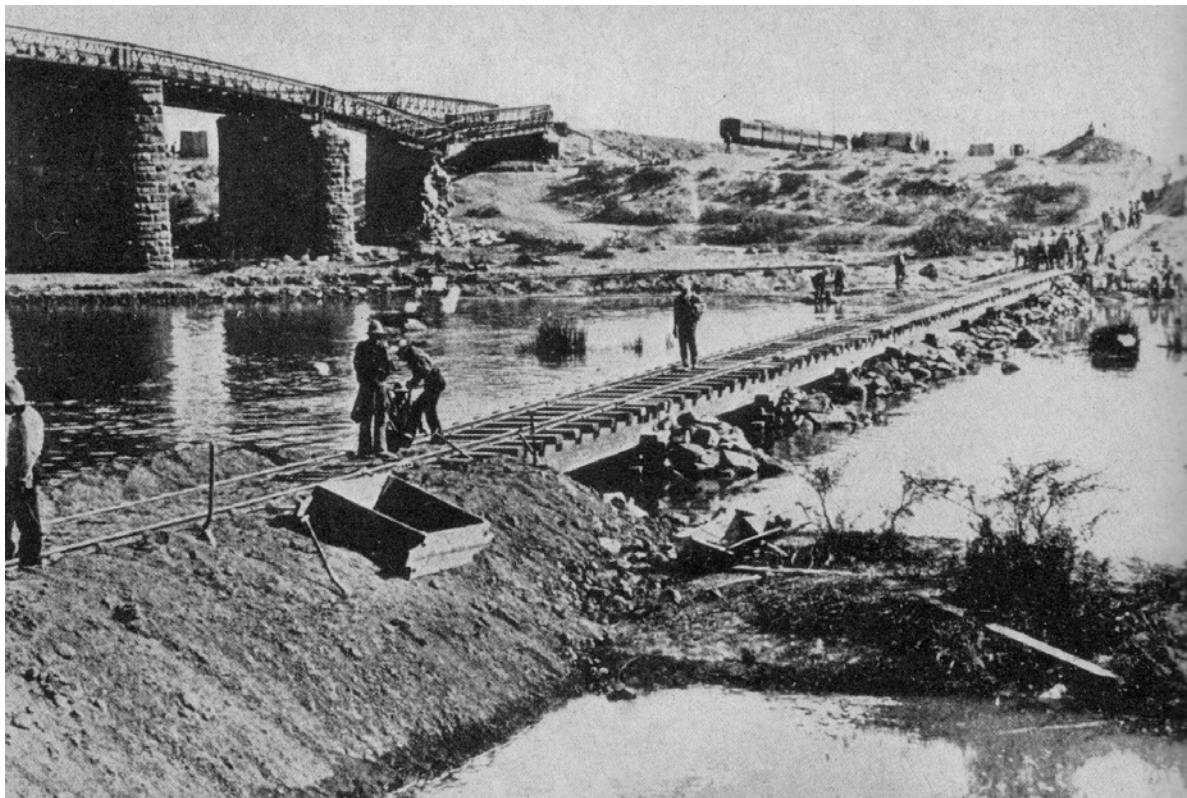
⁶⁸ Nierstrasz, II band 2, p. 637; Wilson, I, p. 165; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 257.

⁶⁹ Vgl. *South Africa Despatches*, I, Encl. 1 in no. 17, Verslag van lord Methuen, en Colvile, *The work of the Ninth Division*, p. 11. Skrywer aanvaar die verklarings van lord Methuen en genl. Colvile met betrekking tot die tyd waarop lord Methuen verwond is as die betroubaarste. Volgens die Britse amptelike *History* e.a. bronne is Methuen omstreëks 4 nm. verwond. Vgl. oor die aktiwiteite van lord Methuen om Pole-Carew te steun Nierstrasz, II band 2, p. 637, die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 257, en *Times History*, II, p. 357.

⁷⁰ *Times History*, II, p. 357; Nierstrasz, II band 2, p. 637.

van Rosmead so warm ontvang het, beproef nie. Die kragtige teenaanval van De la Rey het hom en die troepe waarmee by sy vorige aanval gewaag het, so gedemoraliseer dat by aan Methuen laat weet het dat “men cannot and will not advance” en dat hy “can only hold on here”.⁷¹ Bowendien het hy intussen van die bevelvoerder van die seksie van die 18de veldbattery wat noord van Rosmead gestasioneer was, verneem dat genl. Colvile die bevel oor die leër oorgeneem het aangesien lord Methuen gewond was, en dat die aan die bevelhebber van die artillerie, kol. Hall, opdrag gegee het om die Boerelinie aan 'n hewiger bombardement as ooit tevore te onderwerp. Dit moes aanhou tot met die aandskemer wanneer dit so donker was dat die Boere geen korrel meer sou kon beken nie. Dan wou Colvile onder dekking van die duisternis hul posisie regs van die spoorwegbrug deur die Guards' brigade met die bajonet laat bestorm en inneem.

⁷¹ Sien Leyds 711, Telegram no. 25 d.d. 29 Nov. 1899 waarin die betrokke rapport wat deur die Boere onderskep is, aangehaal word.



Treinbrug, Modderrivier, deur Boere verniel, en Engelse hulpbrug oor die rivier

Toe Pole-Carew hiervan hoor, het by besluit om maar in Rosmead te bly in afwagting van die Guards' brigade se voorgenome aanslag op die Boere ten ooste van die brug.⁷²

8. DIE EINDE VAN DIE SLAG

In opvolging van die instruksies het kol. Hall die seksie van die 18e battery wat ten suide van Rosmead was, en die vier kanonne van die 62ste battery in 'n oostelike rigting verplaas tot by 'n sandgat ten weste van die spoorweg. Toe het by met al twintig kanonne waaroor by beskik het die bombardering van die Boerelinie begin. Dit was 'n vreeslike vuur en van die dekking daarvan het Colville gebruik gemaak om die linkerflank van die Guards' brigade waarteen die spoor gelê het, 1,100 treë (1,000 meter) te laat terugval ten einde hulle buite bereik van die Mausers te kry, klaarblyklik om hulle te hergroepeer en in gereed-

heid te bring vir sy voorgenome aanval gedurende die aand.⁷³

Aan die burgers in hul onsigbare stellings het die kanonvuur egter weinig nadeel berokken, soos trouens al die bombardemente die dag. Slegs die Boereartillerie het baie swaar deurgeloop. Volgens genl. De la Rey was sy grofgeskut “dien dag bijkans allen stuk geschoten” en sy kanonperde op so 'n skaal afgemaai dat hy die aand nie meer as twee perde vir elke kanon beskikbaar gehad het nie.⁷⁴ Die burgers het hulle egter nie deur die kanonnade van stryk laat bring nie maar moedig aan hul stellings bly vasklou danksy in die eerste plek aan die voorbeeld van genl. De la Rey. Ofskoon hy teen 2 nm. deur 'n bomsplinter in the regterskouer verwond is, het hy die slagveld nie verlaat of sy plig versaak nie. Met sy 19-jarige seun, Adriaan, wat die dag juis verjaar het by hom, het hy steeds op en af langs die gevegslyn bewoog om die burgers aan te moedig totdat teen

⁷² Vgl Britse amptelike *History of the war in South-Africa*, I, p. 257 en *Times History*, II p. 357

⁷³ Sien *Times History*, II, p. 357, en Nierstrasz, II band 2, p. 637. ⁷⁴ Sien Manuskrip van genl. de la Rey.

⁷⁴ Sien Manuskrip van genl. De la Rey

sononder sy seun skielik dodelik deur 'n bom gewond, agtergebly het.⁷⁵

Dadelik het De la Rey hom omgedraai en aan die seun gevra of hy gewond is, en toe hy 'n bevestigende antwoord kry, het hy hom na 'n stil plekkie geneem en hom daar neergelê totdat 'n ambulans gevind kon word.⁷⁶

“Is dit seer my seun?” het hy aan die kind gevra toe hy hom neerlê.

“Ja vader,” was die antwoord.

“Dink jy jy sal daarvan sterwe?”

“Ja vader.”⁷⁷

Vir De la Rey was hierdie antwoord uit die mond van sy swaarverwonde kind 'n ontsettende slag.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ Hierdie besonderhede in verband met die gesprekke tussen De la Rey en sy kind is ontleen aan L. Penning, *Verdedigers en Verdrukkers der Afrikaanache Vrijheid*, pp. 99-100. Penning het dit volgens sy eie getuienis van genl. De la Rey persoonlik verneem.

Hy het egter nie lank by hom vertoef nie aangesien hy na sy burgers op die slagveld moes omsien, en hy was dan ook spoedig weer tussen sy manskappe.⁷⁸

Met die koms van die donker het die geveg weggesterf. Die Britse swaargeskut het hul vuur gestaak en genl. Colvile het van sy voorneme om die Boereposisies onder dekking van die duisternis met die bajonet te laat bestorm, afgesien. Hy het hierin die advies gevolg van kol. A. H. Pager wat Colvile as bevelhebber van die 1ste brigade

⁷⁸ Penning se voorstelling as sou De la Rey die kind onmiddellik tot by die ambulans gebring het waar hy 'n halfuur later gesterf het, is onjuis. Volgens De la Rey kon hy geen ambulans of ander voertuig kry nie en was hy verplig om na afloop van die slag sy seun persoonlik te dra van waar hy hom na sy verwonding neergelê het tot op Jacobsdal, 9 myl verder, waar hy die volgende oggend met dagbreek aangekom het. Ongeveer 'n uur na sy aankoms is die kind in sy arms oorlede (Vgl. Manuskrip genl. De la Rey, asook Leyds 711, Telegram no. 22 d.d. 29 Nov. 1899, waarin die rapport van genl. De la Rey aan pres. Steyn, opgeneem as Bylaag C (ii), voorkom, en Telegram no. 13 d.d. 29 Nov. 1899, van genl. De la Rey aan mev. De la Rey, Lichtenburg).

opgevolg het, nadat laasgenoemde tot waarnemende bevelvoerder van die Britse troepemag by Modderrivier aangestel is in die plek van lord Methuen. Paget het Colvile met die meeste erns op die uitgeputte toestand gewys waarin sy troepe verkeer het wat die hele dag op die oop vlakke in die warm son van honger en dors lê en versmag het, en die waarnemende Britse hoofaanvoerder het dadelik ingesien dat dit baie onverstandig sou wees om hulle na al die ontberings ook nog vir 'n nagaanval in te span. Hy het ingesien dat dit tot 'n katastrofe kon lei en het dus besluit om die geveg tot met dagbreek die volgende oggend af te breek sodat die troepe eers van die ergste vermoëienis kon bekom. Met die oog daarop het hy aan kol. Paget opdrag gegee om sy brigade uit die gevegslinie terug te trek en hulle die nag by die suidelike opgaardam buite trefafstand van die vyand te laat deurbring. Sy plan was om albei brigades met die aanbreek van die volgende dag van die westekant af te laat aanval, waar Pole-Carew nou besig was om sy troepe in posisie te plaas met die oog op die verdediging van Rosmead gedurende die nag.

Die *Royal Engineers* onder maj. G. F. Levenson moes die westekant van die dorpie bewaak, die Yorkshire Light Infantry die noordekant, die Loyal North Lancashires die noordoostekant en die Argyll and Sutherland Highlanders die oostekant. Die manskappe het agter die mure, walle en huise stelling geneem – 'n treë en 'n half uitmekaar. Hulle was verdeel in groepe van ses, van wie vyf gerus het terwyl een wag gestaan het. In die middel van die dorpie was die reserwe wat bestaan het uit twee kompanies van die Northumberland Fusiliers en een kompanie van die Coldstream Guards. Gedurende die nag het ook die res van die brigade die drif na die noordelike wal toe oorgesteek en daar posgeneem, versterk deur die 1st Highland Light Infantry wat gedurende die loop van die nag per trein van Oranjerivierstasie af aangekom het⁷⁹ Pole-Carew het hom dus deeglik ingerig om aan

⁷⁹ Sien Colvile, *The Work of the Ninth Division*, pp. 11-12; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 259; *Times History*, II, pp. 358-359; en Nierstrasz, II band 2, pp. 637-638.

'n aanval van die Boere gedurende die nag — waarvoor hy 'n ernstige vrees gekoester het — weerstand te kan bied.

Hy was egter verniet bang. Die Boere was nl. op die tydstip juis self besig om die stellings te ontruim wat hulle beset gehad het, en terug te val. Tot hierdie terugtog is volgens oorlewering die aand van die 28ste op 'n krygsraadsvergadering besluit, en wel op voorstel van genl. P. A. Cronje wat glo die standpunt ingeneem het dat dit onmoontlik was om die stellings by Tweeriviere langer te handhaaf. Hy het dit onmoontlik geag omdat die Vrystaatse kommando's op die Boere se regterflank hul stellings verlaat en die vyand daardeur in staat gestel het om posisies op die Boere se regtervleuel in te neem van waar hulle die Boere met welslae in die flank kan aanpak. Daarom, so sou Cronje toe voorgestel het, moes die Boere die posisie maar prysgee en oor Rolfontein na Scholtznek terugval om die vyand in die rante aldaar die hoof te bied. Hierdie voorstel wat deur die meerderheid van die aanwesige offisiere gesteun is, is glo heftig deur

genl. De la Rey bestry wat volgens die joernalis F. Rompel naderhand driftig sou uitgeroep het: “Maar sien julle dan nie dat ons die slagveld behou het nie!”⁸⁰ Volgens Rompel kon De la Rey hom eenvoudig nie met die besluit oor die ontruiming van die posisies vereenselwig nie en het hy 'n maand later selfs aan Rompel verklaar dat die prysgawe van die stellings by Tweeriviere hom meer tranes gekos het as die verlies van sy seun, Adriaan, wat die oggend na die slag in die hospitaal op Jacobsdal aan sy wonde oorlede is.⁸¹

Dat genl. De la Rey sy spyt en teleurstelling jeëns Rompel uitgedruk het oor die feit dat die Boere die pragtige stellings moes prysgee, kan seker aanvaar word maar die bewering dat daar verskil van mening tussen hom en die meerder-

⁸⁰ 80 Sien *Times History*, II, p. 358; Nierstrasz, II band 2, p. 638; en F. Rompel, *Uit den Tweeden Vrijheidsoorlog*, p. 39. Verskeie ander skrywers het sedertdien hierdie oorlewering as korrek aanvaar en as historiese feit verkondig.

⁸¹ Rompel, *Uit den Tweeden Vrijheidsoorlog*, p. 39.

heid van die ander offisiere, o.w. genl. Cronje, bestaan het oor die noodsaaklikheid om dit te doen, moet ongetwyfeld op 'n misverstand berus. Inteendeel, volgens De la Rey se eie verslae — t.w. 'n manuskrip wat hy kort na afloop van die oorlog oor die stryd opgestel het, en 'n amptelike telegrafiese rapport oor die afloop van die slag wat hy aan pres. Steyn gerig het — blyk duidelik dat hy nie deur 'n krygsraadsbesluit waarmee hy hom nie kon vereenselwig, gedwing is om sy stellings te ontruim nie. Hy het sy burgers op eie inisiatief en nog voordat hy genl. Cronje die aand te sien gekry het uit die posisies wat hulle beset gehad het, teruggetrek, aangesien hy na die vlug van die Vrystaters daarvan oortuig was dat dit onmoontlik sou wees om die posisies teen die sterk vyandelike mag op sy regtervleuel te handhaaf. Hy het, gebore krygsman wat hy was, terdeë besef dat die Boeremag deur aan die stellings te bly vasklou, hulself aan omvleueling deur 'n groot oormag en daarmee aan volkome vernietiging sou blootstel, en het die terugtog

onder dekking van die duisternis dus volmondig gesteun.⁸²

Die ontruiming waarmee 'n begin gemaak is onmiddellik nadat dit donker geword het, was 'n moeisame proses. Die kanonperde was op so 'n groot skaal afgemaai dat daar van die artilleriste gebruik gemaak moes word om van die kanonne te trek. Ook is daar soveel van die burgers se trek- en rydiere doodgeskiet dat 'n groot aantal van die burgers nou voetgangers was. Genl. De la Rey kon bv. nie eers 'n voertuig kry waarop hy sy swaar gewonde seun kon laai nie en moes hom, ofskoon hyself ook gewond was, persoonlik na Jacobsdal dra waar 'n hospitaal was. Dit was ook die geval met vk. J. H. Coetzee wie se seun gewond was.⁸³ Ten spyte van die ernstige

⁸² Sien Manuskrip van genl. De la Rey in die Genl. J. H. de la Rey-versameling, en Leyds 711, Telegram no. 22 d.d. 29 Nov. 1899, van Staatspres., Bloemfontein, aan Staatspres., Pretoria, waarin die rapport van genl. De la Rey aan pres. Steyn aangehaal word. Laasgenoemde stuk is hier opgeneem as Bylaag C (ii).

⁸³ Sien Manuskrip van genl. de la Rey.

vervoermoeilikhede het die ontruiming egter glad verloop en was almal reeds vroeg die aand uit hul stellings en onderweg na hul onderskeie laers.

Die Engelse wat self tot die dood toe vermoed was, het van die ontruiming niks gemerk nie. Eers met daglumier die volgende oggend het hulle ontdek dat die Boere weg was toe hulle — dit was om 4.30 vm. — 'n agttal bomme met die skeeps-kanonne op Modderrivierstasie afgevuur het sonder om enige reaksie te ontlok. Nadat vervolgens deur verkenners vasgestel is dat die terrein onbeset was, het die troepeafdelings wat hulle nog ten suide van die rivier bevind het, die rivier oorgetrek en besit geneem van die ontruimde vyandelike stellings waar orals tekens te sien was van die hewige Britse kanonnade van die vorige dag. Die geboue en tuine by die stasie en elders op die terrein tussen die twee riviere was flenters geskiet en die bome langs die rivier van hul blare gestroop, terwyl orals op die terrein dooie perde aangetref is en ook etlike gesneuwelde burgers. Volgens die amptelike verslag van lord Methuen aan die War Office het hy meer as

200 dooie perde en die lyke van 23 burgers wat gesneuwel het, begrawe.⁸⁴ Daarna het die Engelse hulle aan die besetting van die terrein en die uitstel van berede verkenningsspatrollies gewy om die terrein te bewaak.

9. DIE BEHANDELING VAN DIE BOERE SE AMBULANSPERSONEEL

In twee van die huise by Modderrivierstasie wat deur die Boere as veldhospitaal ingerig was en waarop die Rooikruisvlag gewapper het, het die Engelse die ambulansafdeling van die Boere aangetref. Die is na die terugtog van die krygsmag deur genl. Cronje na die slagterrein gestuur om

⁸⁴ Sien *South-Africa Despatches*, I, Encl. 1 in no. 17, verslag van lord Methuen, d.d. 1 Des. 1899; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 259-260; Wilson, I, p. 168; Kinnear, pp. 129-132; en *Times History*, II, pp. 359-360. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, "23 burghers were found dead in Rosmead and buried near the village, while 27 bodies were subsequently found in the river itself". Vir hierdie laaste bewering kon geen verdere bevestiging gekry word nie.

die Boeregewondes te versorg wat op die slagveld agtergelaat moes word.

Die personeel van die afdeling wat bestaan het uit 7 geneeshere (nl. drs. Ramsbottom, Krause, Bidwell, Voortman, Mangold, Van Niekerk en Melville) en 28 ambulansbedieners, was juis besig om die gewondes te verpleeg toe van die Britse offisiere daar opdaag en aan hulle meedeel dat hulle hulself as krygsgevangenes moes beskou en hul verplegingswerk moes staak. Een van die ernstig gewondes, Johannes Slabbert, se toestand was uiters kritiek dog hulle is belet om hom te versorg; en toe hulle die Engelse offisier op sy toestand wys en vra am hom verder te mag behandel, is hulle kortaf bejeën een met die antwoord: “Let the bloody Boer die!”

Dr. Ramsbottom, hoof van die ambulansafdeling, het dadelik ’n brief aan die “Officer in Command of the Division” gerig en gevra om aangesien die Oranje-Vrystaat een van die ondertekenaars van die Konvensie van Geneve was, ’n paspoort vir hom en sy helpers te mag ontvang om ten spoedigste na Jacobsdal te mag terugkeer, want

daar was ook gewondes wat versorg moes word. Nog hierop nog op ’n latere brief waarin hy om rantsoene vir die Rooi Kruispersoneel aansoek gedoen het, het hy ’n antwoord gekry.

’n Persoonlike onderhoud met maj. Reade, die hoof van lord Methuen se inligtingsdiens, het hom ook niks gebaat nie. Daardie nag is die dokters en hul helpers sonder enige komberse in ’n waenhuis ingekwartier waar hoenders en kalkoene gebroei en dit letterlik van hoenderluise gewemel het, behoorlik bewaak deur gewapende wagte wat om die plek geplaas is.

Na ’n skamele ontbyt en ’n nog skameler middagete is hulle om 3 nm. deur maj. Bradshaw van lord Methuen se mediese diensafdeling verwittig dat hulle om 4 nm. gereed moes wees om na Kaapstad te vertrek. Dit was vir dr. Ramsbottom ongelooflik.

“Moet ek u goed verstaan dat die personeel van ’n behoorlik aangestelde ambulans van ’n mag wat ’n deelgenoot van die Geneve-konvensie is, krygsgevangene geneem kan word wanneer hy besig is

om gewondes te verpleeg?” het hy nou aan die Britse offisier gevra, waarop laasgenoemde bevestigend geantwoord het. Op sy verdere vraag of onder dieselfde omstandighede die ambulans as oorlogsbuit geneem sou word, het hy ook 'n bevestigende antwoord ontvang.

Die volgende oggend voor hul vertrek, het dr. Ramsbottom nog eens aan die hoofprovoos, kapt. Ross, gesê dat hy die behandeling wat hulle aangedoen is, as geheel onwettig en in stryd met die Konvensie van Geneve beskou dog sonder enige uitwerking. Hulle is op die trein geplaas en Kaap toe gestuur.

Hul behandeling tydens die reis was swak. Vanaf Modderrivier is hulle asook die gewondes in beestrokke vervoer tot op Oranjerivierstasie en moes hulle onderweg aanskou hoe die bogenoemde Johannes Slabbert — wat sedert sowat 36 uur tevore geen voedsel of water ontvang het nie — te Witput sterf sonder dat hulle iets vir hom kon doen. Op Oranjerivierstasie is hulle na derdeklas waens oorgeplaas tot op De Aar, waar hulle die hele dag saam met die bandiete in die

tronk geplaas is wat gekrioel het van luise en weeluisse. Aan die wag oor hulle alhier het kapt. Edwards die bevel gegee: “You kick them if they move and shoot them if they come to the door.” Hul koffie hier en in die trein is aan hulle in emmers verskaf en hul brood, in 'n sak. Van De Aar af moes hulle weer in beestrokke reis wat nie eers skoongemaak was nie, ofskoon daar sowat 10 lee passassierswaens aan die trein gehak was. 'n Gewapende wag is by hulle in die beestrokke geplaas met die bondige bevel: “Not on any account to allow anyone of them out of the truck and to stand no nonsense of them.” Vanaf Beaufort-wes waar hulle die geleentheid gehad het om met enkele Afrikaanse mense te praat, het hulle beter behandeling geniet en op Kaapstad aangekom, is aan hulle meegedeel dat hul gevangeneneming 'n fout was en dat hulle so spoedig moontlik teruggestuur sou word. Dit is dan ook onmiddellik gedoen maar hul ambulanstoerusting is nie aan hulle terugbesorg

nie en hulle moes dus voetslaan van Modder-rivierstasie af na Jacobsdal.⁸⁵

Die Boere was oor hierdie onuitgelokte skending van die bepaling van die Konvensie van Geneve hoogs verontwaardig en pres. Steyn het dan ook amptelik protes daarteen aangeteken en die saak deur middel van die pers wereldkundig gemaak.⁸⁶

Die Engelse het hulle egter daar nie aan gesteur nie en die Boere se ambulanstoerusting eenvoudig as oorlogsbuit gehou.

10. DIE BRITSE EN BOERE VERLIESE

Die geveg van 28 Nov. is deur lord Methuen in sy telegrafiese verslag aan die *War Office* beskryf as “one of the hardest and most trying fights in the

annals of the British Army”.⁸⁷ Dit het uitgeloop op 'n Britse oorwinning omdat die Boere hulle gedwonge gevoel het om hul stellings gedurende die nag te ontruim en die vyand in die onbetwiste besit daarvan te laat. 'n Beslissende — of selfs 'n besliste — oorwinning was dit egter nie. Kapt. March Phillipps van Rimington's Guides het 'n goeie sin vir humor gehad en bespeur dat die Britse koerante byna elke geveg as 'n “crushing victory” vir die Engelse beskryf het. In 'n brief aan 'n vriend het hy hom dan ook die mening laat ontval dat met die slag by Tweeriviere “we had ... suffered another crushing victory”;⁸⁸ en hy was reg. Trouens die Engelse was so uitgeput dat hulle daar nie aan kon dink om die terugtog van die vyand op enige wyse te probeer bemoeilik nie en hulle slegs met die besetting van die verlate stellings vergenoeg het. Nie alleen was mens en dier tot die dood toe uitgeput na die ontberings van die 28ste nie maar die slag het die Engelse

⁸⁵ Sien oor die voorval die rapporte van kapt. Jooste en dr. Ramsbottom in Leyds 712, Telegram no. 7 d.d. 8 Des. 1899, asook Leyds 711, Telegramme nos. 10, 14 en 42 d.d. 30 Nov. 1899, en Leyds 712, Telegramme nos. 11 en 46 d.d. 1 Des. 1899 en 30 d.d. 5 Des. 1899.

⁸⁶ Vgl. Maandberigte van die Comité International de la Croix-Rouge, 1900, pp. 111-114, asook Nierstrasz, II band 2, p. 639.

⁸⁷ Sien South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams, no. 32R, opgeneem as Bylaag C (i) hieragter.

⁸⁸ Sien L March Phillips, *With Rimington*, p. 32

ook 'n swaar verlies aan dooies en gewondes gekos, nl. sowat 5 persent van die getal offisiere, onderoffisiere en manskappe wat lord Methuen by die aanvang van die geveg tot sy beskikking gehad het.

Volgens amptelike Britse opgawes het hy nl. 'n totaal van 475 tot 478 offisiere, onderoffisiere en manskappe tydens die slag verloor. Hiervan is volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* 4 offisiere en 67 onderoffisiere en manskappe gedood, 19 offisiere (waaronder lord Methuen self) en 370 onderoffisiere en manskappe gewond en 18 onderoffisiere en manskappe as vermis opgegee – 'n totaal dus van 478 man,⁸⁹ terwyl volgens die Britse amptelike *Journal of the Principal Events connected with South Africa* die totale Britse verlies 475 man beloop het van wie 4 offisiere en 72 onderoffisiere en manskappe gesneuwel het, 19 offisiere en 373 onderoffisiere en manskappe

⁸⁹ *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 73.

gewond is en 7 onderoffisiere en manskappe vermis geraak het.⁹⁰

Volgens gesaghebbende nie-amptelike Britse bronne sou die totale Britse verlies nog enigszins hoër gewees het. Die *Times History* stel dit op 'n totaal van 483 man van wie 4 offisiere en 66 onderoffisiere en manskappe gedood en 20 offisiere en 393 onderoffisiere en manskappe gewond is,⁹¹ terwyl volgens Wilson 485 man buite aksie gestel is van wie 4 offisiere en 66 onderoffisiere en manskappe op die slagveld gesneuwel het, 20 offisiere en 393 onderoffisiere en manskappe wond opgedoen het “of whom thirty-one died of their wounds” en 2 manskappe vermis geraak het.⁹² Vallentin stel die totale Britse verlies op 1,065 man van wie 365 gedood en 700

⁹⁰ *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 73.

⁹¹ *Times History*, II, p. 359. Nierstrasz (II band 2, p. 638) en Ram en Thomson (IV, p. 104) aanvaar ook hierdie syfer as korrek.

⁹² W. H. Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 168.

gewond is⁹³ terwyl kmdt. G. C. du Plessis meedeel dat hy van een van die Engelse ambulansdokters verneem het dat sowat 1,500 man van lord Methuen se leër die dag buite aksie gestel is.⁹⁴

Wat die juiste verlies aan Boerekant was, is uit die amptelike verslae van die verskillende Boereaanvoerders in die geveg nie af te lei nie. In sy amptelike verslag wat hy die oggend van 29 Nov. 1899 aan pres. Steyn gestuur het, meld genl. De la Rey op wie se stellings die swaarste vuur gedurende die hele dag gekonsentreer was, dat sy getal dooies en gewondes ongeveer 18 beloop het waaronder sy oudste seun,⁹⁵ en aan genl. Cronje het hy meegedeel dat sy totale verlies was “slechts 6 dooden en ernstig gewonden en velen

die zeer licht gewond zijn, echter 20 niet te bovengaande”⁹⁶ Genl. Cronje het geen opgawe ingedien van die verliese wat hy gely het nie en genl. Prinsloo, die Vrystaatse bevelhebber, het slegs gemeld dat die getal ongevalle aan Vrystaatse kant “zeer weinig ... voor zoo een lang onafgebroken slag” was.⁹⁷

Blykbaar op grond van hierdie karige amptelike gegewens van Boerekant het Van Everdingen tot die slotsom gekom dat die totale Boereverlies sowat 30 gedood en gewond beloop het⁹⁸ en het Penning dit op 40 gestel.⁹⁹ Wilson heg aan die Boere se karige amptelike opgawes wat hy as 'n “absurd under-estimate” van die werklike Boereverliese bestempel, geen waarde nie en skat die Boere se ongevalle op 60 gesneuwel en

⁹³ Sien Vallentin, *Burenkrieg*, I, p. 177.

⁹⁴ Sien A. Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika, Die Buren in der Kapkolonie im Kriege mit England*, p. 32. Hierdie syfer word ook as korrek aanvaar deur Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 380 en Andriessen, *Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 168.

⁹⁵ Sien Leyds 711, Telegram no. 22 d.d. 29 Nov. 1899, opgeneem as Bylaag C (ii) hieragter.

⁹⁶ Vgl. Leyds 711, Telegram no. 28 d.d. 29 Nov. 1899, opgeneem as Bylaag C (iii) hieragter.

⁹⁷ Sien Leyds 711, Telegram no. 60 d.d. 29 Nov. 1899, opgeneem as Bylaag C (iv) hieragter.

⁹⁸ W. van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika, Eerste Tijdvak*, p. 80.

⁹⁹ Penning, p. 380.

300 gewond¹⁰⁰ terwyl die *Times History* die mening uitdruk dat die “total Boer casualties may perhaps have amounted to 150, mainly due to shell-fire”.¹⁰¹ Laasgenoemde se skatting van die Boereverlies verskil nie veel van die syfers deur Vallentin verskaf nie. Volgens hom het die getal ongevalle aan Boerekant nl. 46 gedood en 95 gewond beloop.¹⁰²

Volgens die amptelike verslag van lord Methuen het hy die lyke van 23 gesneuwelde burgers na die slag op die gevegsterrein aangetref¹⁰³ terwyl volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* 'n verdere 27-tal lyke later in die rivier gevind is.¹⁰⁴ Volgens offisiële Britse gegewens het die Boere dus minstens 50 man aan gesneuweldes op die slagveld agtergelaat, afgesien van die

gesneuweldes van wie hulle die lyke verwyder het en van persone wat later aan hul wonde oorlede is.

Dat daar soveel burgers kon gesneuwel het, lyk vir skrywer onaanneemlik in die lig van die amptelike verklarings van die verskillende Boeraanvoerders en van 'n man soos genl. Hertzog wat die totale Boereverlies op sowat 50 gedood en gewond geskat het.¹⁰⁵ Die enigste slotsom waartoe hy kan kom, is dat baie — indien nie die meerderheid nie — van die lyke wat deur die Engelse op die slagveld en in die rivier gevind is, nie die was van Boerekrygsmanne nie maar van burgerlike persone wat tydens die geveg in Rosmead of by Modder-rivierstasie of elders in die omgewing deur die Britse bomme getref is.

In die ongevallelyste in die argief van die Rooi Kruis van die Suid-Afrikaanse Republiek wat die betroubaarste bron is vir die vasstelling van

¹⁰⁰ Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 168.

¹⁰¹ *Times History*, II, p. 359.

¹⁰² Vgl. Vallentin, *Burenkriege*, I, p. 178.

¹⁰³ Sien *South-Africa Despatches*, I, no. 17, Encl. 1.

¹⁰⁴ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 260.

¹⁰⁵ Sien C. M. van den Heever, *Generaal J. B. M. Hertzog*, p. 101.

die verliese wat aan Boerekant tydens die oorlog gely is, kom die name voor van 82 persone wat tydens die slag gedood of gewond is. Hiervan het 16 gesneuwel of aan hul wonde beswyk onder wie twee as krygsgevangenes in Britse hospitale, terwyl 66 gewond is van wie 13 deur die vyand gevangene geneem is.¹⁰⁶ Ook kmdt. G. C. du Plessis — wie se opgawe deur Nierstrasz oorgeneem word — gee die totale verlies van die Boere aan as 82 offisiere, onderoffisiere en manskappe. Hy meld egter dat hiervan 37 gesneuwel het of aan hul wonde beswyk het en 45 gewond is.¹⁰⁷

Die totale verlies van die Boere moet dus gestel word op sowat 3.90 persent van die totale aantal offisiere en manskappe wat aan die geveg

deelgeneem het. Dit is besonder gering as die hewigheid van die slag wat die hele dag geduur het, in aanmerking geneem word.

11. DIE HOUDING VAN DIE BOERELEIERS NA DIE SLAG

In die lig van hierdie geringe verliesyfer in 'n geveg wat deur lord Methuen self as een van die swaarste bestempel is wat ooit deur die Britse leër gevoer is, is dit begryplik dat De la Rey later sy diepe teleurstelling jeens Rampel uitgedruk het omdat die Boere genoodsaak was om die stellings te ontruim waarin hulle hulle met soveel welslae teen die Britse oormag kon handhaaf. Hy het gevoel dat hulle lord Methuen daar kon en sou verslaan het as almal maar net pal gestaan en die Vrystaters op die regterflank hulle nie in die steek gelaat het nie. Lord Methuen se leër was immers tot die dood toe uitgeput, nie alleen ten gevolge van vermoeienis nie maar ook van die dors, en as hulle nie toegelaat is om die rivier oor te steek nie, sou hulle die volgende dag na Oranjerivierstasie moes terugval ten einde genoeg water vir

¹⁰⁶ Sien die betrokke lysie in T.A., R.K. 82-83, asook die gepubliseer in die *Staats Courant der Z.A. Republiek* van 6 Des. 1899, 13 Des. 1899 en 27 Des. 1899.

¹⁰⁷ Sien A. de Wet, H. v. Doornik en G. C. du Plessis, *Die Buren in der Kapkolonie im Kriege mit England*, gepubliseer in A. Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, p. 32, en oorgeneem in Nierstrasz, II band 2, p. 638.

mens en dier te kan kry. Dit sou hul moreel beslis 'n knou gegee het?¹⁰⁸

Die feit egter dat die Vrystaters op die regterflank padgegee en die Engelse in staat gestel het om daar oor die rivier te kom en vir hulle 'n stelling te verseker van waar hulle die Boeremag in die flank kon aanpak, het dit vir laasgenoemde onmoontlik gemaak om die posisie langer te betwis. Al die hoofoffisiere het die feit dat hulle die stelling op die ou end moes ontruim dan ook enkel en alleen aan die vlug van die Vrystaters op hul regterflank toegeskryf. Hulle het die vlug as onnodig beskou en het nie gehuiwer om pres. Steyn se aandag pertinent te vestig op die swak gedrag van die Vrystaatse offisiere en burgers wat die posisie aldaar moes beskerm nie.

Genl. Cronje het in sy amptelike verslag aan die Vrystaatse President laasgenoemde duidelik laat verstaan dat die Vrystaatse hoofoffisiere

¹⁰⁸ So vertolk skrywer De la Rey se uitlatings jeens F. Rempel, weergegee in F. Rempel, *Uit den Tweeden Vrijheidsroorlog*, p. 39-uitlatings waaraan Rempel self beslis 'n verkeerde vertolking gegee het.

“vroegtijdig” — d.w.s. op lafhartige wyse — uit hul stellings weggevlug het, gevolg deur hul burgers, ten spyte daarvan dat hulle maar geringe verliese gely het, dat hy nie eers een van die Vrystaatse offisiere te sien kon kry nie en “dat het bijna onmogelyk is om posities te nemen en te houden wanneer offisieren hunne dure plichten niet verstaan.” Hy het die President dan ook te verstaan gegee dat daar maar min van die gedemoraliseerde Vrystaters was wat hy kon gebruik, en het die President dus versoek om hoofkmdt. Wessels en Vrystaatse burgers wat nie so gedemoraliseer was nie, van elders af terug te - trek en as hulp aan hom te stuur.¹⁰⁹ Ook De la Rey het in sy amptelike verslag aan pres. Steyn duidelik aangetoon dat die vyand deur die Transvalers teruggedryf was en die rivier nie sou bereik het as die Vrystaters nie “alweder” — d.w.. soos by Grasper — hul posisies verlaat het, waardeur die gedemoraliseerde vyand met nuwe moed

¹⁰⁹ Leyds 711, Telegram no. 28 d.d. 29 Nov. 1899, opgeneem as Bylaag C (iii).

besiel is nie.¹¹⁰ En genl. Prinsloo van die Vrystaat het ruiterslik erken “dat ik oortuigd was dat die slag door ons gewonnen was” dog toe het die Vrystaatse burgers op die regtervleuel begin te vlug “met eene vlucht die niet te keeren was” en daarmee die oorwinning verspeel.¹¹¹ Selfs pres. Kruger wat die vlug van die Vrystaters aan lafhartigheid en “ongelykheid der manschappen en officieren” gewyt het, het die saak te gewigtig geag om daarvoor te swyg en 'n ernstige beroep op die Vrystaatse staatshoof gedoen om waar die nog jonk en ook naby die vegterrein was, persoonlik daarheen te gaan en toe te sien dat die offisiere en burgers optreë soos dit behoort. “Uwe plannen en raadgevingen moeten dag en nacht bij hen zijn, want het loop nu op de laatste beslissing of wij zullen het land moeten overgeven.” “Broeder”, het hy daaraan toegevoeg, “mijn ouderdom laat

¹¹⁰ Leyds 711, Telegram no. 22 d.d. 29 Nov. 1899, opgeneem as Bylaag C (ii).

¹¹¹ Leyds 711, Telegram no. 60 d.d. 29 Nov. 1899, opgeneem as Bylaag C (iv).

mij niet toe en mijne oogen zijn mij te pijnlijk, anders was ik ook al daar.”¹¹²

Daarby het hy dit ook nie gelaat nie. Hy het gevoel dat die gees van lafhartigheid en gebrek aan samewerking tussen die burgers en offisiere dadelik uitgeroei moes word. Met die oog daarop het hy op 30 Nov. 1899 die volgende boodskap-wat hy tewens aan pres. Steyn laat toekom het — aan alle generaals gestuur met die versoek om dit aan hul onderskeie burgers te laat voorlees:

“Ik wil u allen het volgende op het hart drukken. Indien wij onze onafhankelĳkheid willen behouden en ons land niet aan den vijand willen overgeven en zodoende den ondergang veroorzaken van de beide Republieken, dan moeten wij niet terugtrekken maar vast staan totdat wij de overwinning hebben behaald. De Heer heeft getoond dat Hij met ons is doordat de vijand honderden verliest en wij slechts enkele manschappen. Indien wij dan nog zouden terugtrekken, is het lafhartig-

¹¹² Leyds 711, Telegram no. 1, d.d. 30 Nov. 1899.

heid; en ik heb opgemerkt dat wij een enkel maal eene positie hebben moeten opgeven doordat er geen voldoende samenwerking is tusschen de officieren en manschappen. Het staat nu beslist te worden of wij het land moeten overgeven en wat moet dan worden van onze broeder Afrikaners in Natal en Kaapkolonie die zich bij ons hebben aangesloten als wij hier gaan ingeven? Neen, neen, al moesten wij bijna de helft onzer manschappen verliezen, zoo moeten wij toch in den naam des Heeren tot den dood toe strijden. Met dit vaste voornemen moet men biddende ten strijde gaan, dan zal de Heer ons de overwinning schenken, want de Heer zegt: Wie zijn leven wil behouden zal het verliezen, doch die zijn leven wil verliezen voor die waarheid, zal het behouden.”¹¹³

Pres. Step het egter geen aanmoediging nodig gehad nie. Hy was meer as enigiemand anders deurdronge van die noodsaaklikheid dat die

stryd gewen moes word en vasberade dat daartoe alles ingespan sou word. Hy was nie alleen teleurgesteld omdat van die Vrystaters gevlug en daardeur die pragtige stellings aan die vyand prysgegee het nie, maar tewens omdat daar slegs 1,000 man van die meer as 2,000 Vrystaters wat beskikbaar was, aan die slag deelgeneem het. Nog voor die ontvangs van pres. Kruger se telegram het hy dan ook besluit om persoonlik na die kommando's op die westelike front te gaan ten einde sake met betrekking tot die Vrystaatse krygsmag aldaar te gaan regruk.

Onmiddellik na die ontvangs van die verslae van genl. Cronje, genl. De la Rey en genl. Prinsloo het hy die volgende telegram aan elke Vrystaatse kommandant gestuur met die opdrag om dit aan hul burgers voor te lees :

“Geachte officieren en burgers! Terwijl wij de algoede God niet genoegzaam kunnen bedanken voor Zijne wonderbare bestiering en hulp ons tot hiertoe verleend, en terwijl wij met dankbaarheid erkennen manmoedig-

¹¹³ *Ibid.*

heid waarmede onze burgers de overwel- digende macht van den vijand hebben bestreden, is het toch bij mij eene duure plicht am u allen daarop te wijzen dat wij alleen de hulp van den Heer kunnen verwachten wanneer er samenwerking en liefde bestaan, en dat wij alleen dan de zegen des Heeren kunnen verwachten wanneer allen en ieder van ons de plicht die ons opgedragen is, getrouw nakomen. Ik heb derhalve met leedwezen vernomen dat er slechts omtrent 1,000 man in de laatste slag waren geweest van de Vrijstaat, en dat er velen nog achter waren gebleven, terwijl hunne broeders de vijand weerstand bood en zelf(s) hebben verslagen. Ik zal dus mijn plicht niet betrachten indien ik niet met nadruk op wijs dat zulk gedrag niet anders dan noodlottig voor ons volksbestaan kan zijn en noodlottige gevolgen voor hunne broeders kunnen hebben. Ik moet dus allen en ieder een (er) op wijzen dat het de plicht is van allen van ons om onze officieren te gehoorzamen en van de officieren om hun burgers te verge-

zellen in den strijd en daar bij hen te blijven. Indien wij zoo handelen dan heb ik geen twijfel dat de God onzer vaderen en onze God ons niet zal verlaten maar ons de overwinning zal geven. Laat dus bij de volgende slag geen een uit zijne plaats gevonden worden maar dat iedereen zijn deel in den strijd zal nemen. Wij moeten herinneren dat wij strijden voor alles dat ons dierbaar is.”¹¹⁴

Vir pres. Steyn was dit soos uit die boodskap blyk, duidelik dat die Boereoorwinning verspeel was deur gebrek aan samewerking tussen die offisiere en vanweë die feit dat die nodige dissipline nie gehandhaaf is nie. Hierin het hy die spyker op die kop geslaan. Genl. Hertzog wat self aan die slag deelgeneem en dus ooggetuie van alles was, het dieselfde beskouing gelug. Hy het die gebrek aan dissipline by die burgers daaraan gewyt dat hulle nie die gewenste leiding van hul offisiere gekry het nie. Hul

¹¹⁴ Leyds 711, Telegram no. 7, d.d. 30 Nov. 1899.

generaal, Jacobus Prinsloo, wat deur Hertzog as onbevoeg bestempel is, het nie oor die vermoëns beskik om die operasies van sy kommando's te koordineer of oor die deursig om hom by die wisselende vereistes van die omstandighede van die oomblik te kan aanpas nie. Gevolglik was daar van 'n behoorlik beplande optrede van die Vrystaatse krygsmag in hierdie geveg geen sprake nie.¹¹⁵ Daar is geen voorsiening gemaak vir hoe die verskillende kommando's mekaar moes ondersteun nie en niks vooraf beplan vir 'n verwisseling van posisies indien dit nodig sou word nie, en ook gedurende die geveg het daar in die verband van hom geen leiding gekom nie. Hy het dit aan sy ondergeskikte kommandante en veldkornette gelaat om na eie goeddunke te handel en hierdie ondergeskikte offisiere het, uitsonderings daargelate, net soos hul veggeneraal nie oor die militêre vernuf en ondervinding beskik om self planne te beraam om aan onverwagte situasies die hoof te bied nie. Ook het hulle nie

¹¹⁵ Vgl. C. M. van den Heever, *Generaal J. B. M. Hertzog*, pp. 97-102.

oor die gawes van leierskap beskik om hul burgers te dwing om hul bevele uit te voer nie. Die gevolg was dat talle burgers by gebrek aan doelbewuste en kragtige leiding hul offisiere eenvoudig verontagsaam en uit hul stellings padgegee het.

Daar was net een manier waarop hierdie gebrek aan dissipline verhelp en die toestand gered kon word, en dit het pres. Steyn dadelik besef. Daar moes goeie offisiere wees, manne met militêre vernuf en deursig in wie die burgers — aan wie se potensiaal hy nie getwyfel het nie — volle vertrouwe kon hê, en wat in staat sou wees om deur besliste en doelgerigte leiding die burgers te besiel en tot gehoorsaamheid aan hul bevele te dwing.

12. KONKLUSIE

Dit sou egter verkeerd wees om die skuld vir die feit dat die Britse opmars na Kimberley nie reeds by Tweeriviere gestuit is nie alleen op die skouers van die Vrystaters te plaas. Dat sommige Vrystaatse kommando's — d.w.s. die wat die

seutelposisies op die Boereregterflank moes verdedig, en van hulle in die eerste plek die kommando Fauresmith en miskien ook Hoopstad — hul plig nie na behore nagekom het nie, is seker. Dit kan egter beslis nie van al die Vrystaatse kommando's gesê word wat aan die geveg deelgeneem het nie. Die res van die Vrystaatse krygsmag het hulle net so goed van hul taak gekwyt as die Transvalers onder genl. De la Rey. Hulle het hul stellings met volharding bly verdedig totdat die donker 'n end aan die geveg gemaak het. Veral die gedissiplineerde troepe, d.w.s. maj. Albrecht en sy artilleriste, het met leeuemoed ander die moeilikste omstandighede bly voortveg en die bewondering van vriend en vyand afgedwing vir die wyse waarop hulle hul veldstukke selfs onder die swaarste vyandelike artillerievuur bly bedien het.

Die vlug van die Vrystaatse burgers uit die seutelposisies op die regterflank, ten gevolge waarvan die vyandelike troepe besit van Rosmead gekry het van waar hulle die Boereposisies in die flank kon bedreig, was, ofskoon die vernaamste,

ook nie die enigste rede waarom die Boere nie daarin geslaag het om die offensief van die westelike Britse kolonne reeds by Tweeriviere te stuit nie. 'n Tweede rede was dat die Boere, Transvalers sowel as Vrystaters, nie hul instruksies nagekom en gewag het totdat die Britse infanterie hul stellings tot op 300 treë genader het voordat hulle begin vuur het nie. Hulle het m.a.w. die troepe gewaarsku om nie nader te kom nie, en dit voordat laasgenoemde in die val geloop het wat daar vir hulle gestel was. As hulle hulle bedwing en volgens die plan en instruksies van hul offisiere gehandel het, sou hulle nie alleen 'n baie groter slagting onder die infanterie veroorsaak het nie maar hulle so na aan die Boerestellings vasgepen het dat dit vir die Britse bevelvoerders onmoontlik sou gewees het om, selfs met die groot oormag aan kanonne waaroor hulle beskik het, enige afdelings van die infanterie sonder enorme verliese uit die vuurlinie terug te trek. Die Engelse bevelvoerders het immers selfs met hul frontlinie 800 tot 1,200 treë voor die Boerestelling vasgepen, groot moeite ondervind om hul troepe te laat terugval. Ook sou die Boere

veel groter verwarring in die Britse geledere gestig en die vyand aan groter uitputting blootgestel het as hulle hul stelling nie deur te gou te vuur aan die niksvermoedende vyand verrai het nie. Hierdie ongehoorsaamheid aan gegewe instruksies was egter ook die gevolg van gebrek aan goeie leierskap en dissipline.

Nog 'n flater wat deur die Boere begaan is, was dat hulle nie hul flanke — veral hul regterflank wat twee bekende en goed sigbare oorgange oor die Rietrivier bewaak het — baie meer versterk het of ten minste toegesien het dat daar genoeg reserwes byderhand was om die oorgange oor die rivier in geval van nood deeglik te beskerm nie. Burgers vir die doel het hulle tog genoeg gehad. Trouens 'n ruim gedeelte van die Vrystaatse krygsmag was glad nie eers op die slagveld nie maar het in die laer gelê. Dat hierdie burgers nie vir krygsdiens in hierdie geveg ingespan is of in verdekte stellings as 'n reserwe gehou is om die vegtende burgers te help wanneer nodig nie, was soos uit sy aangehaalde boodskap aan die Vrystaatse kommandante en burgers blyk, ook vir






















pres. Steyn 'n raaisel en moet in die eerste plek gewyt word aan 'n gebrek aan krygsmanstalent en deursig by genl. Prinsloo. Hy was in bevel van die Vrystaatse krygsmag en moes toegesien het dat waar die Boere oor so 'n ideale stelling beskik het om die vyand, die voortmars te belet, sy burgers wat nie in die veglinie was nie, as 'n reserwe beskikbaar gehou word om die stelling te versterk waar nodig, sodat die vyand dit nie verower nie. Al wat tot sy verskoning aangevoer kan word, is dat die idee van die aanhou van reserwes tot op daardie tydstip vir die Boere-offisiere sowel as burgers-vreemd was. Die Boereleër het so iets nie geken nie.

As die Boere nie die foute begaan het wat hierbo genoem is nie, kon hulle lord Methuen se leër 'n vernietigende hou toegedien het. Aan die anderkant kon die Britse bevelvoerder die ramp wat hom wel getref het, maklik voorkom en selfs die Boeremag 'n baie swaar slag toegedien het as by nie op sy eie inbeeldings staatgemaak het aangaande waar die Boereposisies was nie maar die moeite gedoen het om die omgewing

behoorlik te verken voordat by opgeruk het. Hy was immers gewaarsku dat die Boere die stellings by Modderrivierstasie beset gehad het. Mens sou dus verwag dat by moeite sou gedoen het om vas te stel presies hoe die vyandelike stellings daar uitgesien het en op grond van sy waarneminge 'n behoorlike plan sou beraam het oor hoe om die Boereleer uit die stellings uit te manoevreer en te vernietig. Dit was trouens nie moeilik nie. Daar was verskillende weë wat by kon volg om dit te doen. Hy kon byvoorbeeld, nadat by hom vooraf op hoogte gestel het van geskikte oorgange oor die rivier, maklik om die Boereposisies getrek en die vyand in die rug aangetas het. Daardeur sou ook die Boereversterkings wat uit die rigting van Kimberley gekom het, aan sy genade oorgelewer gewees het; of hy kon op die Boere se flanke toegetas het. En al sou die bewegings ook meegebring het dat hy van die spoorweg — sy vernaamste verbindingslinie met die Suide — sou moes afwyk en sodoende aan die vyand die geleentheid sou laat om dit te verwoes en suidwaarts te beweeg, is dit hoogs twyfelagtig of die Boere met sy leer in hul rug van die

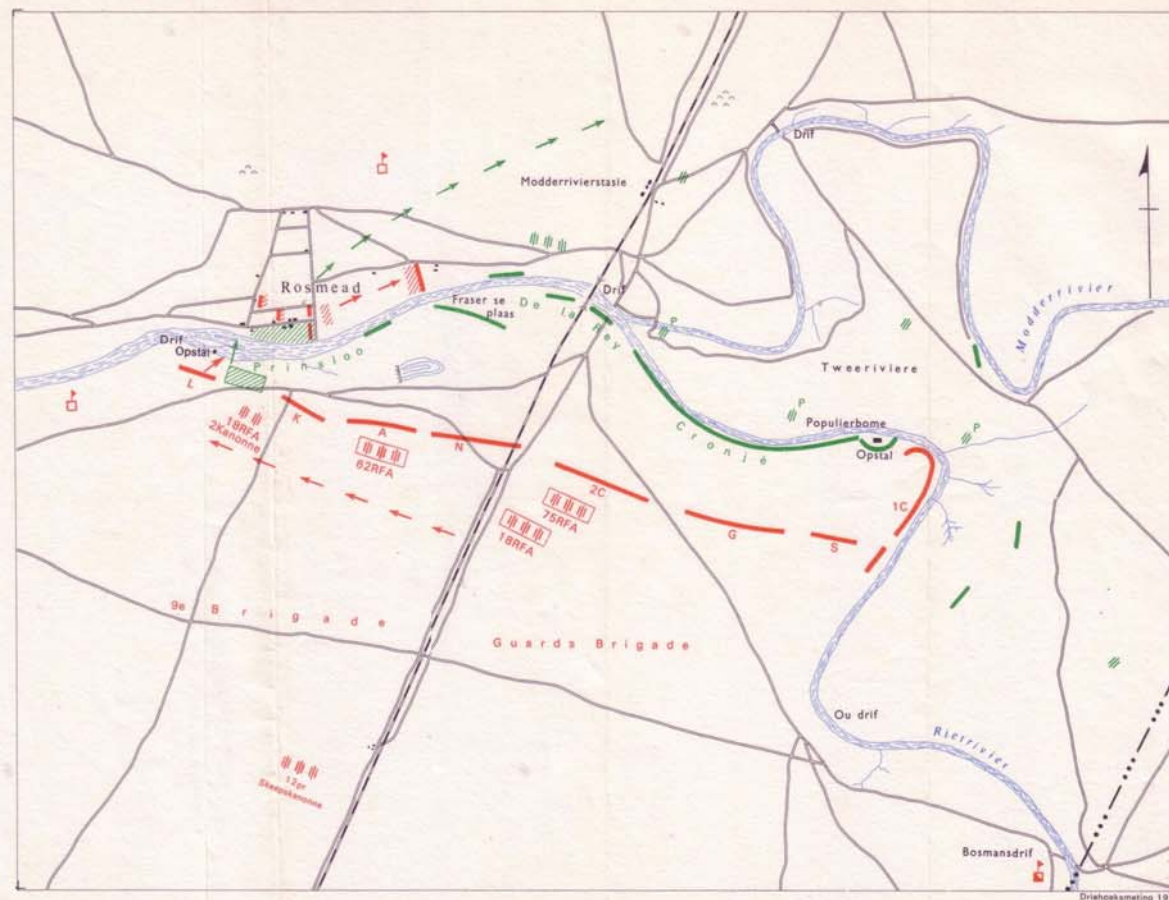
geleentheid gebruik sou gemaak het. Hulle het immers defensief opgetree en nie aanvallend nie. Dat lord Methuen geeneen van hierdie alternatiewe gevolg het nie, ja, die terrein glad nie eers behoorlik laat verken het nie en sy troepe eenvoudig blindelings voorwaarts gestuur het, reg in die val wat vir hulle gestel was, en dit omdat hy in stryd met die berigte wat hy ontvang het, gemeen het dat daar geen sterk Boeremag voor hom was nie, kan nie anders bestempel word as uiterste dwaasheid nie.

DIE SLAG VAN TWEERIVIERE (28 Nov. 1899)

-  Spoorwêl
-  Paaie
-  Riviere
-  Boerestellings tot die aand van 28 Nov. 1899
-  Stellings wat deur Vrystaatse kommando's ontruim en toe deur die Britse troepe beset is
-  Rigting van die terugtog van die Vrystaatse kommando's
-  Boerekanonne
-  Pom-poms
-  Stellings van Britse infanterie
-  Posisies deur Loyal North Lancashire e.a. afdelings beset na die Boere se ontruiming van Rosmead
-  Argyll and Sutherland Highlanders
-  1st Coldstream Guards
-  2nd Coldstream Guards
-  3rd Grenadier Guards
-  2nd King's Own Yorkshire Light Infantry
-  1st Loyal North Lancashire
-  1st Northumberland Fusiliers
-  1st Scots Guards
-  Rimington's Guides
-  9th Lancers
-  Britse artillerie



Die bres swart strook op die skaal dui 'n afstand van ongeveer 25 minute te perd aan.



HOOFSTUK 5

DIE VOORSPEL TOT DIE SLAG VAN MAGERSFONTEIN

1. BOEREKOMMANDO'S, BEDRYWIGHED, 29 NOV.-2 DES. 1899

Vanaf die stellings by Tweeriviere het die Boerekommando's onder bevel van asst.-genl. Piet Cronjé, bygestaan deur veggenls. Prinsloo en De la Rey, gedurende die nag van 28 Nov. 1899 ooswaarts teruggeval in die rigting van Jacobsdal, en vroeg die oggend van die 29ste op die plaas Rolfontein in die omgewing van Brownsdrif byeengekom.¹ Onderweg daarheen het die versterkings wat deur genl. Cronjé van

¹ Vgl. rapporte van genls. Cronjé en Prinsloo in Leyds 711, Telegramme nos. 28 en 60 d.d. 29 Nov. 1899, opgeneem as Bylaag C (iii) en C (iv) hieragter. Volgens die *Times History* (II, p. 384) is daar gedurende die nag van die 28ste krygsraad gehou en besluit om Brownsdrif deur te trek en op die noordelike wal van die Modderivier te kampeer, dog vir hierdie bewering kon geen verdere bevestiging gevind word nie.

Mafeking af gebring is en wat nog van Edenburg af in aantog was, by hulle aangesluit.²

Gedurende die dag het die krygsraad byeengekom om te beraadslaag oor hoe verder opgetree moes word. Genl. De la Rey wat nog te Jacobsdal was om sy seun te begrawe wat die oggend aan sy wond oorlede is, kon die sitting nie bywoon nie maar dit het genl. Cronjé en die ander offisiere nie verhinder om met die verrigtinge voort te gaan nie.³ Hulle het klaarblyklik nie besef dat hulle die Britse strydmag by Modderivier die vorige dag 'n knou toegedien het waarvan dit nie dadelik kon herstel nie, en het in 'n ernstige vrees gelewe dat lord Methuen,

² Sien *Times History*, II, p. 384, en Nierstrasz, II band 2, p. 639. Sowat 500 man van hierdie versterkings het, soos in die vorige hoofstuk aangetoon, reeds voor die aanvang van die slag van Tweeriviere by die kommando's by Tweeriviere aangesluit.

³ Vgl. Leyds 711, Telegram no. 29 d.d. 30 Nov. 1899, asook Manuskrip van genl. De la Rey. Die bewering van die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* (I, p. 305) dat De la Rey op die vergadering teenwoordig was en genl. Cronjé se voorstelle bestry het, is foutief.

bemoedig deur sy oorwinning, sy opmars dadelik sou hervat en met die hoogste spoed na Kimberley sou probeer deurdruk. Daarom het hulle dit gebiedend nodig geag om onmiddellik stappe te beraam om hom te probeer keer. Met die oog daarop het hulle besluit dat die kommando's dadelik na die hoogtes by Scholtznek en Spytfontein moes terugval om hulle daar te gaan ingrawe. Die rante en koppies aldaar het vir genl. Cronjé en die ander offisiere wat die krygsraadsitting bygewoon het, na die aangewese posisies gelyk om die vyand te stuit en die ontset van Kimberley af te weer. Die burgers het dan ook nog dieselfde dag in groot getalle na Scholtznek gegaan, waar hulle onmiddellik 'n begin gemaak het met die bou van kanonskanse en die uithaal van loopgrawe op die heuwels wat aan weerskante van die spoorweg uitgestrek het.⁴

⁴ Vgl. *Times History*, II, p.384, Nierstrasz, II band 2, p. 639 en Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 305.

Op die 30ste het ook die deel van die berede kommando's wat die vorige dag nie van Brownsdrif af kon wegkom nie, noordwaarts vertrek en hulle by die res van die berede krygsmag gevoeg wat sowat vier myl van die telegraafkantoor by Scholtznek af saamgetrek was.⁵ Die laers is egter nie meegevoer nie maar oos van die pad gelaat waarmee verwag is -dat lord Methuen sou opruk. Hulle is slegs verder na die oostekant toe verskuif: die hooflaer vier of vyf myl nader aan Rondawelsdrif en die res versprei tussen die hooflaer en Abonsdam regoor Spytfontein.⁶

Vir die verdediging van hierdie laers waar al die reserwevoorrade ammunisie en krygskommisariaat van die kommando en natuurlik ook die waens en osse agtergelaat was, moes die voetgangers van die kommando instaan, d.w.s. die burgers wat oor glad geen perde nie of oor "ondiensbare" perde beskik het. Van die voet-

⁵ Sien *Times History*, II, p. 384, en Leyds 711, Telegram no. 36 d.d. 30 Nov. 1899.

⁶ *Times History*, II, p. 384.

gangers is daar naamlik volgens die Boere se krygstradisie tot op die tydstop feitlik geen gebruik saam met die berede burgers op die slagveld gemaak nie.

Met hierdie gebruik van die voetgangers as leeglêers by die laers kon De la Rey wat op 30 Nov. 1899 weer by die berede kommando's by Scholtznek aangesluit het, hom nie vereenselwig nie. By sy terugkeer van Jacobsdal af het hy by die laers aangegaan en daar byna net so veel voetgangers aangetref as wat daar bereide burgers op die kommando was.⁷ Dit het hom as baie ongewens voorgekom. Hy het nl. intussen tot die oortuiging gekom dat die Boere die slae by Graspan en Tweeriviere verloor het omdat hulle die verkeerde gebruik van sowel hul voetvolk as hul perderuiters gemaak het. Eersgenoemde is voortdurend uit die frontlinie en trouens van die hele slagveld af weg gehou waar hulle in staat was om goeie werk te doen, en by die laers geplaas, terwyl die stellings op

die slagveld net met perderuiters beman is. Laasgenoemde moes dan die frontaanvalle van die vyand afslaan en ook toesien dat die stellings nie omvleuel word nie.

Vir die verdediging van enige bepaalde front, dit het De la Rey nou gevoel, was perderuiters ondoeltreffend. Trouens die aanwesigheid van perde op of digby die frontlinie het aan die verdedigers van daardie frontlinie net 'n middel gebied waarmee hulle vinnig kon vlug, selfs wanneer dit nie noodsaaklik was nie. Dit het by Tweeriviere gebeur en volgens sy sienswyse ook by Graspan, en dit op 'n tydstop toe die weerstand van die burgers nog verre van uitgeput was en hulle nog goed in staat was om die aanstormende vyandelike infanterie terug te skiet. Hy het dus gevoel dat die frontlinie soos by die vyand met voetgangers beman moes word wat nie oor middele beskik het om vinnig van die aanvallende vyandelike infanterie af weg te kom nie. Hulle sou, omdat hulle nie vinnig kon vlug nie, met groter vasberadenheid en tot die uiterste toe bly veg om die vyand uit hul stellings te weer

⁷ Leyds 711, Telegram no. 29 d.d. 30 Nov. 1899.

en van hul lyf af te hou. Die perderuiters daarenteen moes, ook volgens Britse gebruik, op die flanke geplaas word om die frontlinie te beskerm deur die vyand voortdurend in die flanke en in die rug aan te tas en sy frontaanvalle sodoende te verlam. As die voetvolk en perde-ruiters so gebruik sou word, sou dit bowendien die voordeel hê dat die vyand, wanneer hy hom weer soos by Tweeriviere in 'n gestelde strik vasloop, vinnig en maklik deur die sterk, mobiele flanke omvleuel en tot oorgawe gedwing kon word. Wat die gebruik van die perderuiters betref, het die oortuiging nl. by hom posgevat dat die Boere moes afsien van die taktiek om slegs verdedigend op te treë ten einde die vyand uit sekere stellings te weer. Hulle moes hulle ook voortdurend daarop toespits om aanvallend op te treë en die vyand in die rug aan te tas.

Pas na sy aankoms by Scholtznek het hy dan ook 'n telegram aan pres. Steyn gestuur waarin hy sy beskouings kortliks uiteengesit en sy voorneme te kenne gegee het om genls. Cronjé en Prinsloo te probeer oorreed om die voorgestelde taktiek te

aanvaar.⁸ In 'n ander telegram wat hy volgens 'n mededeling in sy manuskrip versend het, het hy die Vrystaatse President op die hart gedruk “dat zaken niet gaan zooals zij behooren te gaan” en dat dit wenslik was dat die President persoonlik na die front toe kom om dinge in orde te help bring.⁹

Watter sake hy graag wou hê dat die President in orde moes kom help bring, is uit die amptelike stukke nie duidelik nie. Dit skyn egter of dit in verband staan met die verdedigingstellings wat ingeneem en die wyse waarop teen lord Methuen se leërmag opgetree moes word. In verband met die sake het De la Rey hom nl. nie vereenselwig met die besluite wat die krygsraad die vorige dag in sy afwesigheid geneem het nie.

In die eerste plek het hy gevoel dat die vyand nie dadeloos ingewag moes word in die stellings wat die kommando besig was om by Scholtznek en

⁸ Sien Leyds 711, Telegram no. 29 d.d. 30 Nov. 1899.

⁹ Sien Manuskrip van genl. De la Rey. Die bedoelde telegram kon nie onder die oorlogstukke in die Argief teruggevind word nie.

Spytfontein te beset en in gereedheid te bring nie. Anders as die krygsraad wat 'n spoedige Britse aanval gevrees en met koorsagtige haas voorbereidsels daarvoor getref het, voorbereidsels wat uitsluitlik op defensiewe optrede toegespits was, was hy daarvan oortuig dat lord Methuen se leër na die swaar geveg by Tweeriviere 'n paar dae se goeie rus nodig sou hê voordat dit weer in staat sou wees om sy offensief te hervat. Dit was selfs nie uitgeslote dat hy daarmee sou toef totdat die spoorwegverbinding wat deur die vernietiging van die Modderrivierbrug verstoort was, eers weer herstel sou wees nie. Van die verposing, so het De la Rey gevoel, moes die Boere gebruik maak nie net om hulle op defensiewe optrede voor te berei nie. Hulle moes die inisiatief neem en dit vir die vyand by Modderrivierstasie so onuithoubaar maak as wat maar enigins moontlik was. As eerste stap in die rigting het hy daarvoor gepleit dat 'n Boerekommando van 500 man agter die Britse leër om gestuur word om die spoorweglyn by Rooilaag, te gaan verwoes.¹⁰ Dit sou die vyand

verlam wat sonder spoorwegverbinding met die Suide nie sy tog noordwaarts kon voortsit nie.

Ook het hy hom nie vereenselwig met die ligging van die stellings wat deur die krygsraad gekies is om lord Methuen se verdere opmars na Kimberley te probeer stuit nie. Die ervarings by Graspan en Tweeriviere het hom oortuig dat die beste verdedigingstellings nie die hoogteposisies was nie — en wel om redes reeds uiteengesit¹¹ — maar die vlaktes. Daarom het hy gevoel dat die posisies wat die burgers op die hoogtes by Scholtznek en Spytfontein ingeneem het, ontruim moes word. Vir hom was die aangewese verdedigingstelling nie op die rante reg voor Kimberley nie maar op die vlaktes voor die rante van Magersfontein teenoor en digby die vyandelike stellings by Modderrivier.¹² As die Boere hulle daar kon ingrawe, sou dit met die vyand maar sleg afloop as hy weer 'n frontaanval sou beproef, en daartoe was hy gedwing deur sy afhanklikheid van die spoorweg. En as die Boere

¹⁰ Leyds 711, Telegram no. 29 d.d. 30 Nov.1899.

¹¹ Sien p. 58 hiervoor.

¹² Sien Manuskrip van genl. De la Rey.

miskien tog gedwing sou word om te retireer, dan het hulle sterk ranteposisies in die rug gehad waarop hulle kon terugval, terwyl in die geval van 'n terugtog uit die stellings by Scholtznek hulle reg in die arms van die vyandelike mag in Kimberley gedryf sou word.¹³

2. PRES. STEYN SE BESOEK AAN DIE FRONT

Pres. Steyn het geen aansporing nodig gehad om na die front toe te gaan nie. Reeds onmiddellik na die slag by Tweeriviere het hy die plan opgevat om die kommando's onder bevel van Cronjé, De la Rey en Prinsloo te gaan besoek en toe De la Rey se telegramme hom bereik, was alles reeds gereël vir sy vertrek. Hy sou in geselskap van A. Fischer na Scholtznek gaan, dieselfde aand nog of vroeg die volgende oggend.¹⁴ Voor hy Bloemfontein verlaat het, het hy die telegramme wat hy van De la Rey ontvang het, ook aan pres. Kruger oorgesein. Die het dieselfde dag nog laat weet dat

hy De la Rey se voorstel om voetgangers in die frontlinies van die kommando's te gebruik en perderuiters op die flanke om die vyand in die vleuels en in die rug aan te tas, uitstekend ag. Hy het hom daarmee volkome vereenselwig mits pres. Steyn en die offisiere ter plaatse dit ook goedkeur, en het gehoop dat daar spoedig uitvoering aan gegee sou word.¹⁵

Op 3 Des. 1899 was pres. Steyn by die kommando's op Scholtznek,¹⁶ waar hy hom daarop toegespits het om die offisiere en burgers, Transvalers sowel as Vrystaters, tot eenheid en eendrag aan te maan en hulle met nuwe durf en daadkrag te besiel. Nie alleen het hy pres. Kruger se reeds aangehaalde boodskap van 30 Nov. 1899¹⁷ aan die offisiere en burgers in die verskillende posisies en laers en waar hy hulle ook al verder aangetref het, voorgelees

¹³ Sien Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 210.

¹⁴ Sien Leyds 711, Telegramme nos. 7, 26, 36 en 38 d.d. 30 Nov. 1899.

Leyds 711, Telegram no. 44 d.d. 30 Nov. 1899.

¹⁵ Leyds 711, Telegram no. 44 d.d. 30 Nov. 1899.

¹⁶ Leyds 712, Telegram no. 11 d.d. 3 Des. 1899. Volgens die *Times History* (II, p. 385) en Nierstrasz (II band 2, p. 643) het die President op 2 Des. by Scholtznek aangekom.

¹⁷ Sien p. 91 hiervoor.

nie, maar tewens orals kragtige redevoeringe gehou om die mense aan te vuur.¹⁸

Dit het die gewenste uitwerking gehad en reeds die volgende dag kon hy aan sowel pres. Kruger as aan die Transvaalse Kommandant-generaal telegrafeer dat die burgers nou vol moed en vertroue was en dat hy grond gehad het om te glo dat sake verder goed sou verloop.¹⁹

Voorts het die President hom daaraan gewy om die posisies wat reeds beset was asook die wat deur De la Rey voorgestel is met die oog op lord Methuen se verwagte verdere opmars, persoonlik na te gaan en die verskille uitgestryk te kry wat daar tussen genls. Cronjé en De la Rey bestaan het oor hoe verder opgetree moes word om die vyand met sukses te weerstaan en te voorkom dat Kimberley ontset word.

¹⁸ Vgl. F. Rompel, *Marthinus Theunis Steyn*, p. 72; Nierstrasz, II band 2, p. 643 en *Times History*, II, pp. 384-385.

¹⁹ Leyds 712, Telegramme nos. 58 en 59 d.d. 4 Des. 1899.

Genl. Cronjé was van oordeel dat lord Methuen reeds die volgende dag tot die aanval sou oorgaan. In die vermoede is hy gesterk deur 'n valse berig wat hom die oggend van die 3de bereik het, nl. dat 'n afdeling Britse troepe die vorige nag tussen Modderivier en Magersfontein in die rigting van Kimberley getrek het.²⁰ Onder die omstandighede was hy van mening dat die burgers hulle sonder versuim en met die hoogste spoed in die posisies wat reeds op die heuwels by Spytfontein en Scholtznek beset was, moes ingrawe, soos deur die krygsraad besluit is, en hulle daar gereed moes maak om die verwagte Britse opmars te stuit; en as die Engelse nie tot die verwagte aanval oorgaan nie, moes die Boere, "indien wij daartoe kans zien", self die inisiatief neem en die vyand by Modderivier gaan aandurf.²¹

²⁰ Leyds 712, Telegramme nos. 3 en 22 d.d. 3 Des. 1899.

²¹ Leyds 712, Telegram no. 22 d.d. 3 Des. 1899; vgl. ook Rompel, *Uit den Tweeden Vrijheidsoorlog*, pp. 39-42, *Times History*, II, p. 386, en Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 210.

De la Rey het soos reeds vermeld, hom daarmee nie vereenselwig nie en dit het hom geen moeite gekos om pres. Steyn tot sy standpunt oor te haal nie. Laasgenoemde het, nadat hy die stellings by Magersfontein persoonlik besigtig het wat deur De la Rey voorgestel is, gevoel dat daar nie in die oorhaastige krygsraads besluit van die 29ste berus kon word nie, veral aangesien De la Rey nie die geleentheid gehad het om sy sienswyse voor die krygsraad uiteen te sit nie. Hy wou egter geen verdeeldheid onder die krygsoffisiere oor die saak stig deur self 'n beslissing daaroor te vel nie en het sy invloed dus gebruik om die hele aangeleentheid na die krygsraad terug te verwys vir herooringeweging en 'n finale besluit. Om seker te wees dat die besluit verteenwoordigend sou wees van die menings van almal en die Transvalers sowel as die Vrystaters tevrede sou stel, is die krygsraad so saamgestel dat die drie hoogste bevelvoerders, genls. Cronjé, De la Rey en Prinsloo, daarop sitting sou hê en dat elke staat gelyke verteenwoordiging sou geniet. Dit is dus saamgestel uit genl. Prinsloo en drie Vrystaatse kommandante as

verteenwoordigers van die Vrystaatse leer en genls. Cronjé en De la Rey met twee Transvaalse kommandante as verteenwoordigers van die Transvaalse kommando's.

In hierdie krygsraad, wat op 4 Des. sitting geneem het, het De la Rey se sienswyse geseëvier. Daar is nl. besluit om, aangesien die vyandelike mag nog stil gelê het, die stellings by Scholtznek en Spytfontein te verlaat en op die vlakte voor Magersfonteinrant posisie te gaan neem, waar loopgrawe uitgehaal sou word. So lank dit gedoen word, sou 'n kommando van 1,000 Vrystaters onder aanvoering van genl. Prinsloo na Rooilaagte gaan om die spoor- en telegraafverbindinge aldaar in die rug van lord Methuen te gaan opbreek. Daardeur sou die aandag van die vyand afgelei word van wat by Magersfontein gebeur, en hy tewens verhinder word om voorwaarts te beweeg solank as die Boere besig was om hulle in die nuwe stellings in te grave. Ook sou die vyand daardeur verhinder word om

verdere versterkings en proviand na Modderrivier toe aan te voer.²²

Een nadeel aan die nuwe stellings verbonde, was dat water daar skaars was; maar dit was ook die geval met die stellings by Scholtznek.²³ Alle water moes van Bisset se plaas af verkry word, byna drie myl van Magersfontein geleë, en daar was nie eers genoeg drinkwater vir die burgers nie. Waswater was slegs in die laers aan die Modderrivier en in Jacobsdal voorhande.²⁴

Die offisiere het hulle egter nie deur die gebrek aan water van stryk laat bring nie en dadelik begin om die burgers van stelling te laat verwissel. Selfs genl. Cronjé het spoedig oortuig gevoel dat die nuwe stelling veel beter as die oue was en het op 5 Des. 1899 aan pres. Kruger verduidelik dat die nuwe gevegslinie “werkelyk veel korter en beter posisie voor onze burgers hebben, zoodat wij 1,000 man van den O.V.S. van de lijn kunnen

²² Sien Leyds 712, Telegram no. 1A d.d. 5 Des. 1899.

²³ Sien Leyds 712, Telegramme nos. 3 en 22 d.d. 3 Des. 1899.

²⁴ Nierstrasz, II band 2, p. 644.

wegnemen”;²⁵ en toe pres. Kruger bedenkings teen die algehele ontruiming van Scholtznek inbring aangesien die Engelse troepe dié nek miskien deur ’n nagtelike verrassingsaanval skielik in besit kon neem en sodoende die hele Boeremag in die rug kon bedreig²⁶ het Cronjé die verandering van stelling vurig verdedig in ’n telegram waarvan die inhoud as volg was:

“Het terrein dat wij moesten bewaken bij den nek, was meer dan een uur lang en dan moesten wij nog bij ander punt van de randen een positie innemen waar wij nog minstens een 400 burgers noodig hadden, om den vijand uit de randen te houden. Nu heb ik juist alle burgers bij laatstgenoemde randen geposteerd, dat is op de Helut tusschen de nek en de brug en omtrent 3000 yards ten oosten van het treinspoor. Het treinspoor is daar afgebroken en het werd dag en nacht aan beide zijden behoorlijk bewaakt, zoodat de vijand daar volstrekt niet voorbij kan komen. Volgens

²⁵ Leyds 712, Telegram no. 1A d.d. 5 Des. 1899.

²⁶ Leyds 712, Telegram no. 8 d.d. 5 Des. 1899.

mijn nederige beschouwing zullen wij, indien de vijand uitkomt, zeer hard moeten vechten; maar er is kans, indien de Heer zijn zegen geeft en de burgers hun plicht doen, om den vijand daar totaal te verslaan.”²⁷

Met sy besoek aan die front het pres. Steyn dus nie alleen die burgers met die moed, durf en daadkrag besiel wat hulle na die gevegte by Belmont, Graspan en Tweeriviere nodig gehad het om die vyand te weerstaan nie. Hy het tewens eensgesindheid tussen die offisiere bewerkstellig ten aansien van die stellings wat ingeneem moes word om die vyandelike opmars te stuit, en oor die stappe wat teen die vyand gedoen moes word solank as hy by Modderrivier stil gelê het. Daarmee het hy sy taak aan die front as afgedaan beskou en na ’n besoek aan die gewondes te Jacobsdal, op 5 Des. 1899 weer na Bloemfontein vertrek waar sy teenwoordigheid dringend noodsaaklik was.²⁸ Oor genl. De la Rey se wenke in verband met die aanwending van voetgangers en

perderuiters in gevegte het hy hom blykbaar nie uitgelaat nie omdat dit sake was waaroor die offisiere mettertyd self kon besluit.

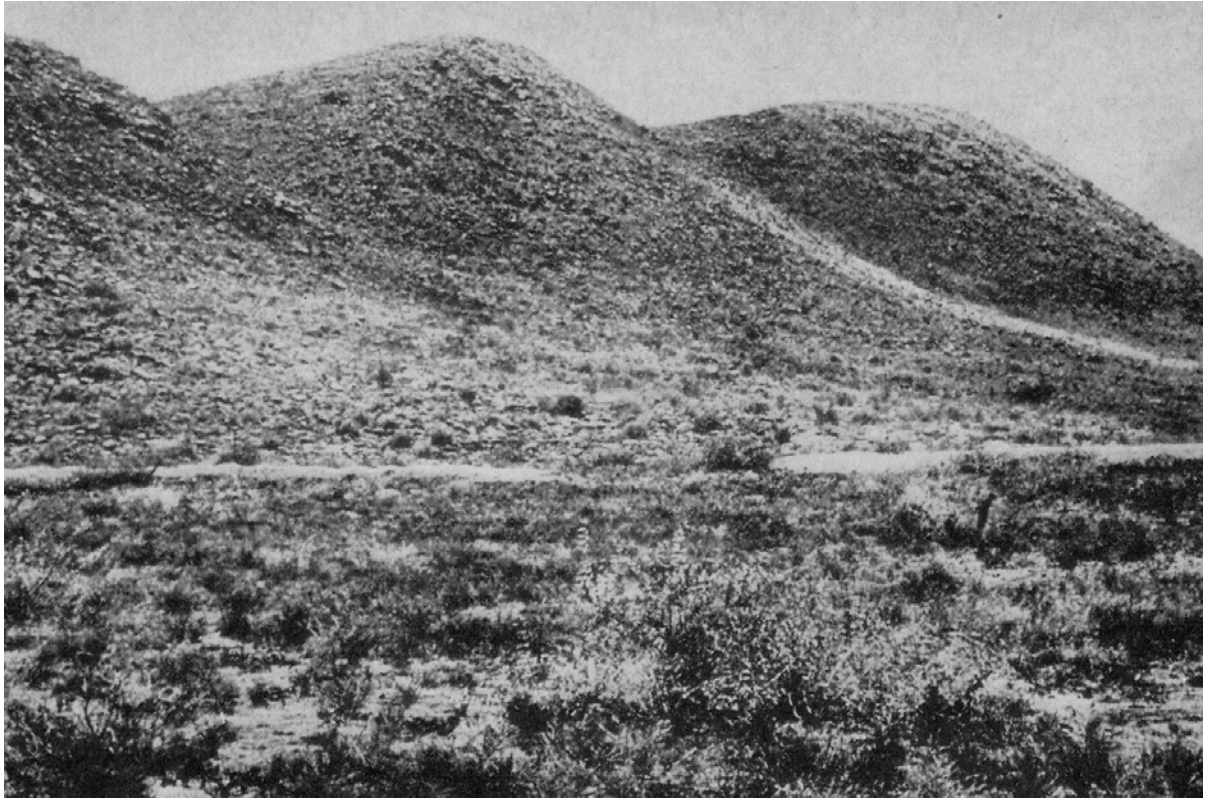
Reeds voor sy vertrek uit die laer is daar ’n begin gemaak met die uitvoering van die besluite van die krygsraad van die 4de en wel in die eerste plek met die voorbereiding van die nuwe posisies wat gekies is. Hy het die laer dus met ’n gevoel van tevredenheid verlaat, vas oortuig dat hy die doel wat hy homself met sy gaan na die front gestel het, bereik het.

3. DIE BOERESTELLING

Die stellings wat die krygsraad gekies en waar die burgers hulle nou begin ingrawe het, het oor ’n afstand van sowat 9 myl uitgestrek. Dit het voor die heuwels en rante gelê wat vanaf Mossdrif, 62 myl oos van Modderrivierbrug, in ’n noord-westelike rigting geloop het tot aan die Langeberg wat ongeveer 9 myl noord van die brug oor Modderrivier en sowat 14 myl van Kimberley af was, net wes van Scholtznek. Die

²⁷ Leyds 712, Telegram no. 40 d.d. 5 Des. 1899.

²⁸ Leyds 712, Telegram no. 17 d.d. 5 Des. 1899.



Magersfonteinkop

posisies het aan weerskante van die spoorweg gelê wat 'n myl ten noorde van Mertonhalte in 'n noordelike rigting tussen die rante deur oor Scholtznek na Spytfontein en daarvandaan verder na Kimberley geloop het. Dit het dus die hele gebied gedek vanaf 62 myl ten ooste van die Britse kamp tot 9 myl ten noorde daarvan, met insluiting van die spoorweg en pad wat Modder-rivierstasie met Kimberley verbind het.

Die sentrum van die posisie was Magersfonteinkop, 'n kop van sowat 200 voet hoog wat sowat $2\frac{1}{2}$ myl ten ooste van die spoorweg en $6\frac{1}{2}$ myl noord-oos van die Britse kamp uit die vlakte ontspring het. Die breë, plat kruin van hierdie kop het in die Britse kamp dadelik die oog gevang omdat dit die enigste hoogte van betekenis in die omgewing was en die vlakte volkome beheers het. Die gebroke reeks rante ten noordweste van die kop was laag en het slegs op enkele punte, veral ten weste van die spoorlyn, duidelike pieke bo die vlakte vertoon. Die wat suidoos van die kop in die rigting van die rivier

uitgestrek het, was nog laer — eintlik niks meer as bultjies nie.

Vanaf die noordelike oewer van die Modder-rivier het die vlakte wat maar yl met droë, stofbedekte gras, bossies en lae struikgewas begroei was, hier en daar afgewissel met 'n mimosa, geleidelik — haas onmerkbaar — opdraand na die heuwelreeks geloop. Afgesien van miershope was daar geen skuiling vir persone wat die heuwels van die rivier se kant af probeer nader het nie. Persone op of voor die heuwels het dus 'n oop skootsveld in die rigting van die rivier gehad en daarby 'n skootsveld wat tot teen die rivier uitgestrek het. Slegs op twee plekke op die vlakte was die skootsveld belemmer deur twee lae koppies of liewer bultjies. Die een, deur lord Methuen Headquarter Hill genoem omdat hy sy hoofkwartier vir die slag daar ingerig het, het halfpad tussen Modder-rivierbrug en Magersfonteinkop gelê en die ander, Horse Artillery Hill genoem, 'n myl suid van Magersfonteinkop.

Die hele heuvelketting en by uitstek Magersfonteinkop was dus goed geleë met die oog op die verdediging daarvan teen 'n vyand wat van die kant van Modderrivier af sou opruk. Die feit dat die plantegroei aan die voet van die kop en die daaraan geleë rante heelwat digter was as op die vlakte — op sommige plekke was die struikgewas selfs so dig dat dit die uitsig tot 'n paar treë beperk het — het die verdedigers van die heuwels nog verder bevoordeel.²⁹

By die beplanning van die verdediging van die posisies het De la Rey wat vir die keuse van die terrein en vir die voorbereiding van die verdediging daarvan verantwoordelik was, van die standpunt uitgegaan dat die vyand sou veronderstel dat die Boere op die hoogtes geposteer sou wees. Dit was trouens die aangewese posisie vir enige verdediger van die terrein om te beset. Hulle sou hulle dus — so het hy geredeneer —

op die verowering van die rante toespits. Die besit daarvan was tewens noodsaaklik want dit het goeie kanonstellings aan die aanvaller gebied, kanonstellings wat hy moes hê om die operasies teen die Boereleër voort te sit wanneer laasgenoemde, na die verowering van die heuwels, op Scholtznek en Spytfontein sou moes terugval. Vir De la Rey was dit dus duidelik dat lord Methuen, wanneer hy sy opmars hervat, die hellings en kruine van die rante heftig sou bombardeer ter voorbereiding en ondersteuning van die Britse infanterieaanval.

Met die oog daarop het die offisiere op voorstel van De la Rey besluit om die Boere uit die rante uit te hou en hulle so ongemerk as moontlik in 'n onsigbare linie van loopgrawe te versteek wat op die vlakte, 150 tot 200 treë voor die voet van die heuwels verby sou loop. Dit sou ook die voordeel hê dat die burgers nie sou kon retireer en vlug nie omdat hulle hulle dan juis tussen die koeëls en die vyandelike bomme in sou begewe wat op die heuwels gerig sou wees. Solank as die Engelse op die heuwels gevuur het, sou hulle in hul verdekte

²⁹ Sien kaart aan einde van die hoofstuk hieragter. Vgl. ook die beskrywings in die Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 305-306 en Nierstrasz, II band 2, p. 662.

stellings moes vasstaan omdat dit daar die veiligste sou wees. Ofskoon op die heuwels self ook 'n aantal skanse aangebring en kanonstellings ingerig is, ongetwyfeld om die aandag van die vyand te trek, het die burgers hulle dus onder toesig van die offisiere veral toegespits op die uithaal van 'n loopgraaflyn op die gelyktes voor die rante. Die getuienis van E. P. Steinhöbel (aangehaal in F. D. Conradie se werk, *Met Cronjé aan die Wesfront*, pp. 77 vv.) as sou die burgers die loopgrawe aanvanklik teen die voet van die heuwel gegrawe het en eers op 10 Des. 1899 begin het om dit 150 tot 200 treë voor die voet van die heuwel uit te haal, lyk vir skrywer onaanvaarbaar.

“The conception of the field work” — so oordeel die opsteller van die *Times History* wat in die reël maar baie min lof vir die Boere gehad het, oor die Boere se loopgrawe — was “one of the boldest and most original conceptions in the history of war.”³⁰

³⁰ *Times History*, II, p. 386.

Die loopgrawe wat volgens die aanwysings van De la Rey gekonstrueer is, was nie aaneenlopend nie maar het in 'n gebroke linie gelê wat geswenk en gedraai het soos deur die loop van die heuwelketting agter hulle bepaal. Hulle was so gerangskik dat hulle nie alleen die gebied voor hulle bestryk het nie maar mekaar ook in die flanke gedek het. Daarby is hulle so gemaak dat hulle die maksimum veiligheid aan die verdedigers gebied het. Hulle was nl. diep en smal, in teenstelling met die breë, vlak loopgrawe van die tyd waaraan die Engelse gewoon was en waarin die verdedigers gelê en vuur het, deur 'n borswering teen frontvuur gedek. Elkeen was 3 tot 5 voet diep en uiters 3 voet breed met regaf walle, sodat die verdedigers regop daarin moes staan en vuur met slegs soveel van die bolyf blootgestel as wat vir die doeltreffende hantering van die geweer volstrek noodsaaklik was. Die hele onderlyf wat in 'n gewone loopgraaf blootgestel was aan kartetsvuur, was dus bedek in die soort loopgraaf wat die Boere by Magersfontein aangelê het. Voor elke loopgraaf is, ten einde die ligging daarvan vir die vyand onsigbaar te maak,

'n lae, plat borswering opgewerp uit die grond wat uit die loopgraaf uitgehaal is. Die is so behendig met gras, bossies en klippe gecamoufleer dat hulle uit die suide waar die Engelse was, nie van die omliggende vlakte onderskei kon word voordat mens feitlik op hulle was nie.³¹

³¹ Vgl. Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 210-211; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 307; *Times History*, II, pp. 386-388 en Nierstrasz, II band 2, p. 662. Oor hoe die loopgrawe gelyk het wat die dag van die slag van Magersfontein deur die Boere voltooi en gebruik was, is die getuienis uiteenlopend. Etlike van die loopgrawe is nl. eers na afloop van die slag op die terrein uitgehaal en die res verbeter. N. Hofmeyr sê dan ook reguit dat al “dat geschryf in Engelsche boeken over de grachten en draadomheining, en wat niet al, die ons het voordeel te Magersfontein bezorgden” klinkklare onsin is. Daarteenoor het ons egter die getuienis van. Michael Davitt, 'n sterk pro-Boer wat as Britse parlamentslid bedank het “as a personal and political protest against a war which I believed to be the greatest infamy of the nineteenth century”, en daarna na Suid-Afrika vertrek het om hom persoonlik op hoogte van sake te stel. Hy het sy inligting oor Magersfontein en ander gevegte ontleen aan “numerous officers and officials (van die Republieke) who supplied me with authentic details of

Die uithaal van hierdie diep loopgrawe was 'n tydsame proses en op 8 Des. 1899 was nog net die sentrum wat die gebied voor Magersfontein tot teen die spoorweg gedek het, en 'n deel van die gebied wes van die spoorweg op die Boere se regtervleuel, van loopgrawe voorsien. Die hele gebied wat ten ooste van Magersfontein tot by Mossdrif uitgestrek het, was toe nog sonder enige loopgrawe en die kommando's op die Boere se linkervleuel was op die datum dus nog volkome van natuurlike dekking, nl. miershope, bossies en klippe, afhanklik.³²

Genl. Cronjé was egter so seker dat lord Methuen sy aanval regstreeks op sy sentrum in die omgewing van Magersfontein sou toe-

the earlier battles of the campaign in Natal and on the western borderland”. Skrywer aanvaar dus Davitt se beskrywing van die Boerestellings as korrek. Ook “Potchefstroomer” verklaar in die *Standard and Diggers' News* van 29 Des. 1899 dat die burgers voor Magersfontein “were well entrenched.”

³² *Times History*, II, p. 388.

spits dat hy volgens die *Times History* die maak van loopgrawe om sy vleuels te beskerm, onnodig geag het. Op 'n krygsraadsvergadering op die 6de sou hy toe voorgestel het dat die burgers op die twee flanke sommer in die gras moes lê en wag totdat die geveg tussen die Britse infanterie en die Boere in die sentrum sy hoogtepunt bereik. Dan moes hulle die Engelse kanonne bestorm en vat.³³ Die ander offisiere het dit egter gerade geag om geen onnodige risiko te loop nie en daar is dus ook op die flanke loopgrawe uitgehaal — eers op die regtervleuel en sedert die 10de, die dag voor die geveg, ook op die linkerflank. Hulle kon egter nie so diep en so deeglik gemaak word as die loopgrawe in die sentrum nie.

4. DIE HOUDING VAN LORD METHUEN

Ofskoon die gewerskaf van die Boere in verband met die maak van die bogenoemde loopgrawe en ander verdedigingswerke vlak onder die neus van lord Methuen en sy offisiere

³³ *Ibid.*

in die Britse kamp by Modderrivier plaasgevind het, het die Britse bevelvoerder geen poging aangewend om dit te probeer dwarsboom nie.

Met die gevegte by Belmont, Graspan en veral by Tweeriviere het hy sy leër so ooreis dat hy dit nie gerade geag het om sy oorwinning van die 28ste te probeer opvolg en op die vyand in die rante voor hom toe te tas soos Cronjé gevrees het dat hy sou doen nie. Sy trekdier en ryperde was gedaan, sy troepe uitgeput, so uitgeput dat die voetsoldate “could scarcely move one leg before the other”, en sy ammunisievoorraad skerp verminder.³⁴ In die slag by Tweeriviere alleen het volgens Britse amptelike gegewens die veldkanonne 2,526 skote gevuur, die masjiengewere 7,206 en die kleingewere 396,882;³⁵ en as daarby nog gereken

³⁴ Vgl. *Times History*, II, p. 390, en Louis Creswicke, *South-Africa and the Transvaal War*, II, p. 169.

³⁵ Vgl. Telegram no. 079/601 soos weergegee in *Journal of the Principal Events connected with South-Africa*, 1, p. 73. Volgens Julian Ralph het die vier skepskanonne ook 514 skote afgevuur wat, na dit voorkom, nie in die

word die ammunisie wat by Belmont en Graspan verbruik is, waar die kanonne 417 en 872 skote onderskeidelik gevuur het en altesaam 185,871 geweerpatrone weggeskiet is,³⁶ is dit begryplik dat lord Methuen nie kans gesien het om sonder 'n ruim versterking van sy ammunisievoorraad verder voorwaarts te probeer gaan nie.

Die verliese in die geledere van sy staf en onder die bevelvoerende offisiere en die feit dat hy as hoofaanvoerder self gewond en dus buite aksie gestel was, het voorts gelei tot 'n ontwrigting in die organisasie van sy leër wat bowendien deur die ongevalle in die drie gevegte van 23 -tot 28 November met byna 1,000 man verswak is. Dit, asook die feit dat daar na die slag van Tweeriviere 'n gees van neerslagtigheid onder die troepe

amptelike opgawe weerspieël word nie (sien Ralph, *Towards Pretoria*, p. 196, asook Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 169).

³⁶ Vgl. opgawes in *Journal of Principal Events connected with South-Africa*, I, pp. 66 en 70. Van die 185,871 geweerpatrone is 126,196 by Belmont en 59,675 by Graspan afgevuur.

geheers het wat hulle vermoë om aanvallend op te treë nadelig beïnvloed het, het hom gedwing om halt te maak. Immers dit sou dwaas wees om sy opmars te hervat voor sy organisasie weer in orde en hy van agter af met voldoende troepe en ammunisievoorrade versterk sou wees om die steeds toenemende weerstand van die vyand te verpletter.³⁷ Trouens om met 'n kruppel leër 'n vyand te probeer vernietig wat reeds ongeveer sterk genoeg was om hom te verslaan soos met die slag van Tweeriviere geblyk het, en wat altyd steeds meer versterkings bygekry het, sou 'n dobbelspel wees waaraan geen ervare Britse generaal van naam hom kon waag nie.

Daarby het hy dit nie raadsaam geag om noordwaarts na Kimberley te probeer deurdruk voordat die spoorwegbrug oor die Rietrivier wat deur die Boere met dinamiet verwoes is, weer herstel sou wees nie. Dit was noodsaaklik met die

³⁷ Sien oor die toestand van die Britse leër na die slag van Tweeriviere *Times History*, II, p. 390, Wilson, I, p. 170, Creswicke, II, p. 169 en Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 304.

oog op die uitvoering van sy opdrag om die burgerlike bevolking van Kimberley na die Suide te verplaas, sowel as met die oog op die aanvoer van voorrade vir sy eie leër wanneer hulle hul mars sou hervat. Ook het hy 'n onbeskadigde spoorweg nodig gehad om troepe vinnig na agter toe te kon stuur om aanslae van die Boere op die verbindingslinies in sy rug af te weer — iets waarvoor hy op die stadium ernstig gevrees het.³⁸

Die brug wat uit 8 spanninge bestaan het, was egter so deeglik verwoes dat daar van 'n spoedige herstel daarvan geen sprake kon wees nie. Nie alleen is twee van die klippilare waarop dit gerus het, vernietig en een ernstig beskadig nie, maar die ysterwerk van vyf van die spanninge was deeglik verniel. Die *Royal Engineers* het dan ook na ondersoek van die beskadigde brug verklaar dat die herstel daarvan 'n tydrawende taak sou wees.³⁹ Daar is toe besluit om 'n tydelike hulp

³⁸ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 304, en *Times History*, II, p. 390.

³⁹ Nierstrasz, II band 2, p. 641A.



Kol. R. G. Kekewich

brug oor die rivier te bou en die spoorlyn daaroor te lê — 'n werk waarmee onmiddellik 'n begin gemaak is. Solank as dit aan die gang was, het lord Methuen sandsakskanse aan albei kante van die rivier laat oprig waaruit 'n klein troepemag die brug met welslae sou kon verdedig wanneer die leër weer sy mars noordwaarts hervat.⁴⁰

Intussen het die Britse bevelvoerder die aand van 25 Nov. 1899 kontak met Kimberley gemaak deur middel van 'n elektriese soeklig en heliograafspieëls, en sedert 3 Des. gereeld boodskappe met die bevelvoerder van die Britse garnisoen aldaar, kol. R. G. Kekewich, gewissel. Op 4 Des. het by 'n boodskap van kol. Kekewich ontvang waarvan die strekking was dat daar in Kimberley voldoende voorrade vir nog 40 dae en volop water was, en dat Kekewich hom met welslae vir die tydperk teen die Boere sou kon handhaaf.⁴¹ Dit het hom

tot die slotsom gebring dat Kimberley in geen onmiddellike nood verkeer het nie en dat die ontset van die dorp geen dringende saak was nie. Hy het hom dus geregverdig gevoel om voorlopig aan die Modderrivier stil te bly lê en sy leër aldaar goed te reorganiseer, te versterk en slagvaardig te maak voordat hy die opmars hervat.

Solank as die Boere dus na Rolfontein teruggeval en van daar eers na Scholtznek en toe na Magersfontein versit het, het hy hom daarmee vergenoeg om die gesneuweldes van die slag van die 28ste te laat begrawe asook die baie dooie perde wat hy

⁴⁰ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 304-305.

⁴¹ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 304; *Times History*, II, p. 390. Vir die verhaal van Du Plessis (sien De Wet, Van Doornik en Du Plessis, *Die*

Buren in der Kapkolonie im Kriege mit England, heruitgegee deur A. Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, p. 33) oorgeneem deur Nierstrasz (II band 2, p. 642) as sou lord Methuen die dringendste versoeke van Rhodes en Kekewich ontvang het om hulle ten spoedigste te kom ontset, en dat hy sy opmars op 30 November sou hervat het as die *Royal Engineers* hom nie verseker het dat die lê van die hulpbrug oor die rivier 10 dae sou neem nie, kon geen bevestiging gevind word nie. Rhodes het wel daarop aangedring dat Kimberley dadelik ontset moes word dog nie Kekewich nie. Sien pp. 391 vv. en 401 w. hieragter.

veral in en om die ou Boerestellings aangetref het, want hulle het die lug in die omgewing verpes. Verder het hy 'n hulpbrug oor die rivier laat aanlê, sy soldate soveel moontlik laat ontspan en origens versterkings afgewag.⁴²

5. BEDRYWIGHEDE VAN DIE BOERE-KOMMANDO'S 5 — 7 DES: 1899

Die Boere het nie nagelaat om hulself op hoogte van die Britse bedrywighede by Modderrivier te hou nie. Hulle het oor die dienste van knap verkenners beskik, nl. 'n seksie van kapt. Danie Theron se "Wielrijders Rapportgangers Corps" onder leiding van luit. Koos Jooste en 'n aantal Vrystaatse rapportgangers onder kapt. Fichardt. Die het alles in hul vermoë gedoen om inligting oor die vyand se aktiwiteite te verkry en het reeds op die 5de gerapporteer dat hulle duidelik gesien het dat die vyand "klarigheid maak om zand fort en te maken" en die brug te herstel, en

dat daar treine van die kant van Belmont af daar aankom.⁴³ Laasgenoemde was 'n aanduiding dat troepeversterkings en vars voorrade besig was om lord Methuen se uitgeputte leer vanuit die Suide te bereik.

Pres. Kruger het niks van die idee gehou dat die Engelse toegelaat word om ongestoord in hul kamp stil te lê en herstel van die wonde wat hulle toegebring is nie. Dit was vir hom duidelik dat hulle van die geleentheid gebruik sou maak om hulle terdeë met vars troepe van agter af te versterk en dan hul offensief sou hervat. Hy het daaraan geglo dat 'n half verslane vyand nie die kans gegun moes word om weer tot verhaal te kom nie. Op die 6de het hy dus by Cronjé daarop aangedring om self die vyand by Modderrivier te gaan aanval en te probeer vernietig.⁴⁴

⁴² Vgl. Creswicke, *South-Africa and the Transvaal War*, II, p. 169, *Times History*, II, pp. 389-390, en Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 304.

⁴³ Leyds 712, Telegram no. 19 d.d. 5 Des. 1899.

⁴⁴ T.A., T.B. 1975/99; ook Leyds 712, Telegram no. 29 d.d. 6 Des. 1899.

Vir die gedagte om die vyandelike oormag in hul kamp te gaan aandurf, al was daardie oormag ook swaar gewond, het Cronjé egter gehuiwer. Soos die ander Boeregeneraals van die ouer garde was hy sku vir offensiewe optrede omdat hy geglo het dat die aanvaller altyd swaarder verliese as die verdediger sou ly. Daarom het hy verskonings probeer soek om nie aan die President se wens gevolg te gee nie. Die enigste plek waar hy sy kanonne met die oog op so 'n aanval kon plaas, so het hy die President geantwoord, was “een zeer moeilijke en gladde plek” en daarby “zeer ver weg”; maar hy was voorbereid op 'n aanval van Britse kant en as dit nie die volgende dag (die 7de) plaasvind nie, sou hy op die 8ste die oggend 'n poging aanwend om “hun een weinig door elkander te weren.”⁴⁵

Inderdaad was Cronjé glad nie van plan om 'n aanval op die troepe aan die Modderrivier te waag nie; altans nie voor die afloop van die

ekspedisie wat volgens die krygsraadsbesluit van die 4de deur genl. Prinsloo onderneem moes word om die spoorweg by Rooilaagte in die rug van die vyand te gaan opbreek en lord Methuen se aandag in die rigting af te lei nie.

Prinsloo het die laer op 5 Des. 1899 verlaat met 'n kommando van 1,000 perderuiters, almal Vrystaters. Hy was vergesel van twee kanonne en 'n afdeling rapportgangers. Hy het oos om die Britse kamp gesluip en toe suidwaarts beweeg, terwyl groepies burgers langs die Modderrivier af getrek het om in die rug van die Engelse stelling te neem ten einde hul aandag af te lei sodat hulle niks van Prinsloo se beweging sou bemerk nie.⁴⁶

⁴⁵ Leyds 712, Telegram no. 42 d.d. 6 Des. 1899.

⁴⁶ Sien Leyds 712, Telegramme nos. 19 d.d. 5 Des. en 35 d.d. 8 Des. 1899. Volgens Nierstrasz (II band 2, pp. 644-645) was die kommando 1,500 man sterk en het hulle reeds op die 4de vertrek, en volgens die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* (I, p. 309) en die *Times History* (II, p. 388) het hulle oor drie kanonne beskik. Laasgenoemde publikasie beweer tewens dat hulle gedurende die nag van die 6de van Jacobsdal af vertrek

Hierdie groepies burgers het tot digby die Britse kamp gemanevreer om die troepe uit te lok en reeds die 6de was daar 'n botsing. 'n Patrollie uit die veldkornetskap Jacobsdal het 'n vyandelike patrollie van 6 man wat onder aanvoering van luit. Miles Tristram verkenningswerk gedoen het, in 'n draai van die rivier naby die Twee-riviereterrein vasgekeer en onder vuur geneem. Van die ses Engelse is 'n viertal gevange geneem van wie drie, onder wie luit. Tristram self, in 'n gewonde toestand. Die hoede van die ander twee, wie se perde in die modder bly vassit het, het op die water gedryf. Die Boere het aange- neem dat hulle verdrink het toe hulle die rivier probeer oorsteek het om te ontvlug. Aan Boere- kant was daar geen verliese nie.⁴⁷ Op die 7de was daar weer 'n botsing tussen 'n brandwag van die Boere en 'n vyandelike patrollie van vyf

het. Die inligting deur hierdie werke i.v.m. hierdie aangeleenthede verstrek, is egter foutief.

⁴⁷ Sien Leyds 712, Telegramme nos. 20, 32 en 48 d.d. 6 Des. 1899; ook *Times History*, II, p. 392.

man, van wie die Boere sonder eie verlies twee gedood het. Die res het ontvlug.⁴⁸

Ten gevolge van die aktiwiteite van hierdie klein Boerepatrollies wat die Britse buiteposte en verkenningspatrollies digby hul eie kamp besig gehou het, het Prinsloo se kommando daarin geslaag om ongemerk om lord Methuen se regterflank te kom en na Rooilaagte te trek. Hy was dus nou in 'n gunstige posisie om in die omgewing van Graspanstasie op die Britse verbindingslinies te gaan toetas.

Waarom Rooilaagte juis vir die doel gekies is, is uit die amptelike stukke nie af te lei nie. Klaarblyklik was dit omdat daar by Graspan goeie hoogteposisies beskikbaar was, met die aard en ligging waarvan Prinsloo en sy burgers gedurende die slag by Graspan twee weke tevore goed bekend geraak het. Daar sou die kommando goeie stellings kon inneem om aanslae wat die Engelse op hulle sou waag, hetsy vanaf Modderrivier of vanuit die Suide, af te slaan. Die

⁴⁸ Leyds 712, Telegram no. 35 d.d. 8 Des. 1899.

feit dat sy kommando uit 1,000 man bestaan het en van kanonne vergesel was, is wel bewys genoeg dat die Boere verwag het dat bulle met kwaai weerstand te doen sou kry.

6. DIE GEVEG BY ENSLIN, 7 DES. 1899

Prinsloo het gevorder tot by Enslinstasie sonder dat die vyand hom opgemerk het. Die stasie was beset deur twee kompanies van die 2nd Northamptonshire regiment, sowat 200 man sterk, onder aanvoering van kapt. H. C. Gadley. Hy het sy manskappe in twee groepe verdeel. Sowat twee derdes is in 'n klein fortjie geplaas wat digby die stasie opgerig was, en waar hulle ook die gerief van 'n paar militêre hutte gehad het. Die res, sowat 60 in getal, is op 'n koppie of rant gestasioneer wat digby die stasie geleë was en die fort beheers het, klaarblyklik om die omgewing te bewaak.⁴⁹

⁴⁹ Sien Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 174, Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 309 en *Times History*, II, p. 388.

Met dagbreek het Prinsloo die posisies begin beset waar die geveg op 25 November plaasgevind het en hom gereed gemaak om 'n aanvang met die vernieling van die spoorweg te maak.⁵⁰

Dit was nog donker toe die Britse besetting by Enslin wat niks van die kommando se nadering bemerk het nie, skielik deur twee luide ontplofings op die spoorweg verras word, sowat 2½ tot 3 myl ten noorde van die stasie. Die Boere het met welslae 'n spoorwegbruggie met dinamiet in die lug geblaas en 'n begin gemaak met die verwoesting van die spoorweg. Dadelik is 'n wag uitgestuur om vas te stel wat gaande was, en toe hulle die vyand op die spoorlyn en in die omgewing bemerk, is onmiddellik na die Britse hoofkwartier by Modderivier gesein om die van die toestand te verwittig en versterkings aan te vra. Die Boere het nl. versuim om die telegraaflyn vooraf te knip en Godley kon dus sy boodskap na lord Methuen deurkry voordat sy

⁵⁰ Sien Telegram van Vrystaatse Informatie Kommissie, d.d. 9 Des. 1899, in K.G. 374.

telegrafiese verbinding met die hoofkwartier uiteindelik deur Prinsloo se manne afgesny is.⁵¹

Vir die Northamptons in die koppie en op die stasie het daar nou 'n angsvolle voormiddag aangebreek. Die Boere het nl. intussen hul twee kanonne onder dekking van die duisternis op twee koppies in die omgewing van die stasie in posisie gebring, die een ten noorde en die ander ten suide daarvan geleë, en toe dit lig word, het hulle die stasie en die militêre hutte en fortjie wat daar opgerig was, onder artilleriesvuur begin te neem, eers van die koppie af wat noord van die stasie gelê het en daarna van die een ten suide daarvan. Teen hierdie bombardement kon die troepe sonder artillerie niks vermag nie en weldra was die militêre hutte op die terrein sowel as die telegraafkantoor volkome vernietig deur die sowat 70 bomme wat daar gedurende die voormiddag deur maj. Albrecht se artilleriste op

die stasie gewerp is. Ook is 'n elftal van die troepe gewond.⁵²

Ten spyte van sy groot oormag kon Prinsloo egter nie die weerstand van die klompie troepe verbreek kry nie. Veral die 60-tal op die koppie het hulle baie kranig verweer. Vir ses uur lank het hulle die aanvallers met 'n skerp geweervuur uit die stellings van die garnisoen gehou totdat versterkings uiteindelik verlossing gebring het. Dit het bestaan uit die 12th Lancers en die 62ste battery *Royal Field Artillery* wat lord Methuen onmiddellik na ontvangs van kapt. Godley se telegrafiese boodskap na die gevegstoneel laat haas het. Om 1 nm. is die versterkings verder aangevul met die bataljon Seaforth Highlanders onder aanvoering van genl.-maj. A. G. Wauchope wat kort tevore in die kamp by Modderivier aangekom en om 7 vm. per gepantserde trein na Enslin gestuur is. Hierdie bataljon is by sy aankoms op die onlustoneel deur Wauchope in verspreide orde regs van die

⁵¹ Sien Wilson, I, p. 174.

⁵² *South-Africa Despatches*, I, no. 16, Bylaag 1, Verslag van genl. Wauchope.

kavallerie en kanonne ingestoot wat reeds 'n uur tevore opgedaag en nou ten ooste van die stasie met die vyand slaags was.⁵³

Prinsloo het nie veel weerstand gebied nie. Nadat hy die spoorweg bruggie in die lug geblaas het, die spoorlyn oor 'n afstand van 200 treë opgebreek het en die telegraaf verbindings versteur het, het by sy taak as afgedaan beskou. Hy het nie lus gehad om die stellings by Rooilaagte beset te hou en teen Britse aanvalle te verdedig nie, glo omdat daar te min water vir sy kommando voorhande was. Toe die Britse versterkings opdaag en met hul swaargeskut op sy burgers begin losbrand, het hy dit dus gerade geag om die veld te ruim en na Jacobsdal terug te trek. Pogings van die Britse ruitery om onder dekking van die artillerievuur sy terugtog te bemoeilik, is maklik afgeweier en kort na 1 nm. was die geveg verby.

⁵³ *South-Africa Despatches*, I, no. 16, Bylaag 1; sien ook Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 309.

Toe kon die troepe weer 'n begin maak met die herstel van die versteurde verbindingslinies.⁵⁴

Die Britse verlies het minstens 15 man, almal gewond, beloop, t.w. 11 manskappe van die Northamptons wat gedurende die oggend verwond is, en 1 offisier (luit. Wright) en 1 ruiter van die 12th Lancers asook twee Engelse gidse wat gedurende die middag wond opgedoen het.⁵⁵ Hierteenoor het die Boere 'n verlies van 6

⁵⁴ Sien oor die geveg: *South-Africa Despatches*, I, no. 16, Bylaag 1, Verslag van genl.-maj. Wauchope; Leyds 712, Telegramme nos. 35 d.d. 8 Des. en 20 d.d. 9 Des. 1899; Dagberigte uitgereik deur die Vrystaatse "Informatie Commissie," d.d. 9 en 10 Des. 1899, o.a. te lese in K.G. 374; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 309; *Times History*, II, pp. 388-389; Nierstrasz, II band 2, p. 647; Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, pp. 174-175.

⁵⁵ *South-Africa Despatches*, I, no. 16, Bylaag 1. Volgens telegrafiese verslae wat by die *War Office* ingekom het, was die Britse verlies 1 offisier en 13 manskappe gewond en 3 gevange geneem (sien *Journal of Principal Events*, I, p. 85) en volgens Wilson (*With the Flag to Pretoria*, I, pp. 174-175) 9 gewond.

manskappe, almal gewond, opgedoen, van wie twee op die slagveld agtergelaat moes word.⁵⁶

Dat Prinsloo in 'n posisie was om ernstige afbreuk aan die Engelse te doen en lord Methuen se verbindingslinies in die rigting van Oranjerivierstasie en desnoods nog verder suidwaarts deeglik te verwoes, val nie te betwyfel nie. Nie alleen het hy oor 'n sterk en goed toegeruste leër vergesel van artillerie beskik nie, maar by het tewens daarin geslaag om onopgemerk op die spoorweg in die rug van die Britse hoofmag te kom en die swak Britse besetting by Graspan volkome te verras. Hierdie besetting kon by maklik in die pan gehak het as by reg opgetree het. Hy het sy kanse egter verspeel en die taak wat hom opgelê was, op so 'n naïewe wyse volvoer dat die Engelse die effek daarvan ternouernood gevoel het. In die eerste plek het hy die spoorweg

⁵⁶ Leyds 712, Telegram no. 20 d.d. 9 Des. 1899. Volgens Britse amptelike gegewens was die verlies van die Boere 2 man gedood en 3 gevange geneem (*Journal of Principal Events*, 1, p. 85) en volgens Wilson (I, pp. 174-175) 5 gedood, w.o. 'n artillerieoffisier.

bruggie in die lug geblaas voordat die telegraaf verbindings ontwig was. Daardeur het by die klompie troepe by Enslin wat sonder versterkings verplig sou gewees het om te kapituleer, gewaarsku en in die geleentheid gestel om betyds versterkings van Modderrivier af te ontbied. Dit het hom verplig om die tyd en kragte van sy burgers te wy nie aan die uitvoering van die taak waarvoor hulle uitgestuur was, nl. die vernietiging van die verbindingslinies nie, maar aan 'n geveg teen die sterk troepemag wat van Modderrivier af gestuur is om hom te verdryf.

In die tweede plek het hy die sowat 200 treë van die spoorweg wat hy wel opgebreek het, op so 'n ondoeltreffende wyse verniel dat die skade sonder moeite en binne 'n paar uur herstel kon word. Daardeur het hy dus aan die vyand geen noemenswaardige nadeel berokken nie.⁵⁷ Tog het hy die rapportganger wat hy met berigte oor sy werksaamhede na die hooflaer gestuur het,

⁵⁷ Times History, II, p. 389; Britse amptelike History of the War in South-Africa, I, p. 309.

onder die indruk gebring dat die lyn “goed opgebroken” is.⁵⁸

As die ekspedisie onder aanvoering van genl. De la Rey sou plaasgevind het, sou die uitkoms daarvan seker baie anders gewees het. De la Rey se wond het hom egter soveel gehinder dat hy ten tyde van die ekspedisie versoek het dat ’n vry kaartjie aan sy vrou moes uitgereik word om hom in die laer te kom verpleeg, of dat hy toegelaat word om vir ’n tydjie huis toe te gaan sodat die wond kon genees.⁵⁹ Dit is dan ook ongetwyfeld die rede waarom Prinsloo met die ekspedisie belas is.

Genl. Cronjé, die Vrystaatse Regering en die ander offisiere was dan ook so ontevrede met Prinsloo se verrigtinge dat hy weens onbevoegdheid en lafhartigheid van die bevel oor die Vrystaatse magte onthef is.⁶⁰

⁵⁸ Leyds 712, Telegram no. 20 d.d. 9 Des. 1899.

⁵⁹ Leyds 712, Telegram no. 6 d.d. 5 Des. 1899.

⁶⁰ *Times History*, II, p. 389.

7. STERKTE VAN BRITSE EN BOEREMAGTE

Met Prinsloo verdryf en die spoorlyn herstel, kon versterkings weer op onbepaalde skaal vanuit die Suide na Modderrivierstasie aangevoer word. Hier het lord Methuen intussen sodanig van sy wond herstel dat hy, nadat hy ’n paar dae in die hospitaal vertoef het, die bevel oor die garnisoen weer op 6 Des. 1899 van genl.-maj. Colvile kon oorneem.⁶¹

Die aanslag wat Prinsloo op die spoorweg gedoen het, het die oë van die Britse leerleiding geopen vir die gevaar waaraan die verbindingslinies in lord Methuen se rug onderhewig was. Hulle het die besetting van die linie tussen Oranjerivierstasie en Modderrivier dus onmiddellik versterk met meer as vier bataljons infanterie en ’n battery berede artillerie, t.w. met die Cornwall’s Light Infantry, die 2nd Shropshire Light Infantry, die Royal Canadian Regiment of

⁶¹ War Office Telegram, S.A. no. 1330, soos weergegee in *Journal of Principal Events*, 1, p. 83, en *Times History*, II, p. 389.

Infantry, 'n gemengde mag Australiëse troepe (saamgestel uit 'n afdeling Victorian Mounted Rifles en verskeie af delings voetvolk uit Victoria, Tasmanie, Suid-Australië en Wes-Australië), 'n gedeelte van die 1st Royal Munster Fusiliers en P battery *Royal Horse Artillery*.⁶² Prinsloo se tog het dus, al het dit nie voldoen aan al die verwagtings wat daaraan gestel is nie, tog die uitwerking gehad dat die aandag van die Britse leerleiding op lord Methuen se verbindingslinies gekonsentreer is en dat daar nou op die verbindingslinies 'n sterk troepemag geplaas is wat handig aan die front gebruik kan gewees het.

Intussen het die leerleiding egter nie uit die oog verloor dat lord Methuen se troepemag aan die front op 'n groot skaal versterk sou moes word om hom in staat te stel om sy opmars te hervat nie, en voor 8 Des. 1899 het daar sowat 5,000 man met 11 kanonne in die laer by Modderrivier opgedaag om die troepemag aldaar so

⁶² Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 308-309.

sterk te maak as wat nodig geag is. Dit het bestaan uit (a) 'n hele brigade infanterie, die Highland brigade, wat onder bevel van genl.-maj. A. G. Wauchope gestaan het en saamgestel was uit die 2nd Royal Highlanders (ook bekend as die Black Watch), die 2nd Seaforth Highlanders, die 1st Argyll and Sutherland Highlanders (wat reeds voor die slag van Tweeriviere aangekom het) en die 1st Highland Light Infantry; (b) 'n regiment ruitery (die 12th Lancers); (c) twee batterye artillerie, t.w. die 65ste battery *Royal Field Artillery* wat uit vier houwitsers van 5 -duim kaliber elk bestaan het, en G battery *Royal Horse Artillery* wat saamgestel was uit ses twaalfponder-Armstrongs; (d) 'n snelvuur-skeepskanon van 'n kaliber van 4.7 duim; en (e) 'n aantal offisiere en manskappe van die *Royal Army Medical Corps* en die leërdienstkorps.⁶³

Hierdie versterkings het die totale sterkte van lord Methuen se leer op die vooraand van die

⁶³ *Ibid.*, p. 308.

slag van Magersfontein volgens Britse amptelike gegewens op 'n totaal van 14,964 man (van wie 475 offisiere was) te staan gebring met 33 kanonne en 16 masjiengewere as volg bereken:

- (a) Drie brigades infanterie, t.w. die 1ste onder bevel van genl.-maj. sir H. E. Colvile, die 3de onder bevel van genl.-maj. A. G. Wauchope en die 9de onder bevel van genl.-maj. R. Pole-Carew, asook 'n bataljon Gordon Highlanders 'n totaal van 297 offisiere en 10,672 onderoffisiere en manskappe met 551 perde en 12 masjiengewere;
- (b) 'n Kavalleriebrigade aangevoer deur genl.-maj. J. M. Babington en saamgestel uit die 9th Lancers, die 12th Lancers, Rimington's Guides en vier kompanies berede infanterie — 'n totaal van 77 offisiere en 1,627 onderoffisiere en manskappe met 1,686 perde, 6 twaalfponder-kanonne van 6 battery *Royal Horse Artillery* en 4 masjiengewere;

- (c) Vier batterye veldartillerie onder aanvoering van lt.-kol. F. H. Hall en bestaande uit 29 offisiere en 918 onderoffisiere en manskappe met 931 perde, 4 houwitser-kanonne van 'n kaliber van 5 duim, en 18 vyftienponder-Armstrong-veldkanonne;
- (d) 'n "Naval brigade" van 18 offisiere en 294 onderoffisiere en manskappe met 10 perde, 'n snelvuur-skeepskanon (kaliber 4.7 duim) en 4 twaalfponder-skeepskanonne (kaliber 3 duim);
- (e) 'n Afdeling genietroepe saamgestel uit die 7de en 26ste kompanies *Royal Engineers* en 'n ballonseksie — 'n totaal van 12 offisiere en 325 onderoffisiere en manskappe met 70 perde;
- (f) 'n Divisiestaf van 10 offisiere en 53 onderoffisiere en manskappe met 44 perde; en
- (g) 'n Aantal addisionele troepe bestaande uit afdelings van die leërdienschors en *Royal Army Medical Corps* ten getalle van 32

offisiere en 600 onderoffisiere en manskappe met 431 perde.⁶⁴

Hierteenoor kon volgens opgawes van A. Fischer en die Vrystaatse Staatspresident genl. P. A. Cronjé slegs 6,000 burgers “gereed om bij Modderrivier ieder oogenblik te vechten” in die veld stoot, “behalve de burgers die in lagers zijn en zij die met of zonder verlof weg zijn.”⁶⁵

Hoe groot die getal was van die burgers wat met of sonder verlof huis toe gegaan het, is nie bekend nie. Ewe min bestaan daar opgawes van die getalle van diegene wat hulle in die laers bevind het, hoofsaaklik omdat hulle glad nie oor perde beskik het nie of omdat hul perde ondiensbaar was. Volgens genl. De la Rey was daar egter op 30 Nov. 1899 in die laers “bijkans even veel menschen als uitgetrokken zijn.”⁶⁶ Dat daar ’n aansienlike getal burgers in die laers moes vertoef

het, blyk uit die feit dat genl. Prinsloo in die slag van Belmont slegs 1,500 uit sy beskikbare mag van 2,950 man in die stryd gestoot het en — nadat hy 500 man na Luckhoff gestuur het — by Graspan slegs 1,300 uit ’n totaal van 2,300 op die slagveld gehad het. By Tweeriviere het ook slegs 1,000 man van die Vrystaatse burgers aktief aan die geveg deelgeneem. Daar kan dus aangeneem word dat die aantal Vrystaters in Prinsloo se leërmag wat in laers gelê of huis toe gegaan het — met of sonder verlof — 1,300 man beloop het. Hierby moet gereken word die groot getal voetgangers wat Cronjé se kommando vergesel het. Volgens opgaaf van die spoorwegadministrasie van die Suid-Afrikaanse Republiek is daar 3,027 man van genl. Cronjé se kommando per trein van Klerksdorp af na Edenburg vervoer, van wie slegs 1,833 oor perde beskik het.⁶⁷ Ruim 1,200 man van die versterkings wat hy na Magersfontein gebring het, was dus voetgangers. Die totale getal voetgangers in die Boerelaers aan die westelike front op die vooraand van die slag by Magersfontein

⁶⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 469, en Nierstrasz, II band 2, p. 663.

⁶⁵ Sien Leyds 712, Telegramme nos. 19 d.d. 7 Des. en 55 d.d. 11 Des. 1899.

⁶⁶ Leyds 711, Telegram no. 29 d.d. 30 Nov. 1899.

⁶⁷ Sien Leyds 711, Telegram no. 61 d.d. 27 Nov. 1899.

moes dus minstens uit 2,200 man bestaan het. Die totale sterkte van die Boeremag by Magersfontein moes dus hoogstens 8,200 man beloop het, van wie egter slegs 6,000 bereide en gereed was om “ieder oogenblik” te veg en die res in die laers rondgeluier het.⁶⁸

Hierdie mag was saamgestel uit:

- (a) die sowat 2,100 burgers wat uit die slag van Tweeriviere ontkom het, dog waarvan verskeie van die slagveld af weggevlug het tydens die duur en na afloop van die slag;
- (b) die burgers wat deur genl. Cronjé van Mafeking af weggeneem is om die kommando's te versterk wat deur lord Methuen se opmars bedreig is, en wat op 300 man na eers na afloop van die slag van

⁶⁸ Dit stem ongeveer ooreen met die opgawe van die *Times History* (II, p. 385) wat die sterkte van die Boeremag op 8,000 stel. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* (I, p. 305) was die sterkte van die Boeremag tussen 4,000 en 7,000 man, en volgens Nierstrasz (II band 2, p. 663) en Davitt (p. 210) 5,000 man.

Tweeriviere by die kommando's aangesluit het;

- (c) 126 burgers van die kommando Soutpansberg wat van die Noordergrens af teruggetrek is en op 30 Nov. 1899 te Bloemfontein aangekom het, van waar hulle na die Boerekommando's by Scholtznek gestuur is;⁶⁹
- (d) 'n aantal Vrystaatse burgers wat uit Natal teruggetrek en na die kommando's by Scholtznek gestuur is. Hulle het aan die kommando's Heilbron, Kroonstad en Bethlehem behoort en het 550 man beloop;⁷⁰

⁶⁹ Sien Deel I, pp. 430 en 434, en Leyds 711, *Telegramme* nos. 12 d.d. 25 Nov., 52 d.d. 27 Nov. en 12 en 15 d.d. 30 Nov. 1899. Die res van die Soutpansbergers wat uit die Noorde teruggetrek is, nl. sowat 300 man, is na Colenso gestuur (sien Leyds 711, *Telegram* no. 12 d.d. 30 Nov. 1899).

⁷⁰ Sien Leyds 711, *Telegram* no. 16 d.d. 26 Nov. 1899. Sien ook *Times History*, II, p. 385, wat hul getal op 800 tot 1,000 man stel.

- (e) afdelings van die kommando's Ficksburg en Ladybrand wat van die Basoetogrens af teruggetrek en na die westelike front toe oorgeplaas is;⁷¹
- (f) die Vrystaatse burgers wat deur hoofkmdt. Wessels van die besettingsmag om Kimberley weggeneem en suidwaarts na Magersfontein gestuur is;⁷² en
- (g) 'n 350-tal burgers wat deur pres. Steyn van Kafferrivier af na Tweeriviere verplaas is.⁷³

Hulle het beskik oor die kanonne wat die Boere onbeskadig of so lig beskadig uit die slag van Tweeriviere teruggetrek het dat dit in die tussentyd weer herstel kon word, tesame met die wat genl. Cronjé met hom meegebring het en die wat van Kimberley af daarheen verplaas is. Dit het volgens Nierstrasz, die Duitse amptelike *Account of the War in South-Africa* en die Britse ampte-

like *History of the War in South-Africa* bestaan uit altesaam vyf veldkanonne (Krupps) en 'n vyftal Pom-poms (37 mm. maxim-kanonne).⁷⁴

Wat getalle en wapentuig aanbetref, was die Boere dus oneindig swakker daaraan toe as die Engelse.

8. BEWAKING VAN DIE BOERESTELLINGS

Die gees onder die burgers was egter na pres. Steyn se besoek aan die front uitstekend. Almal was volgens A. Fischer “beziel met volle vertrouwen dat met Gods hulp er het volgend maal geen terugtreden zal zijn” en die oorgrote meerderheid van die burgers “waren hoogst

⁷¹ Sien *Times History*, II, p. 385. Die sterkte van die mag word nie vermeld nie.

⁷² *Ibid.*; ook die sterkte van die mag is nie bekend nie.

⁷³ Sien Leyds 711, Telegram no. 14 d.d. 28 Nov. 1899.

⁷⁴ Sien Nierstrasz, II band 2, p. 663, Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, p. 94, en Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 308. Volgens die *Times History* (II, pp. 396-397) het die Boere beskik oor ses Krupps en vier of vyf Pom-poms, volgens Davitt (p. 210) oor vier Krupps en drie Pom-poms, volgens Du Plessis (Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, p. 34) oor drie Krupps en een Pom-pom en volgens Penning (p. 383) oor drie kanonne en enige maxims.

tevreden met de verandering in de positie.”⁷⁵ Ofskoon ’n ruim gedeelte van die burglary, veral op die linkerflank, nie in loopgrawe verskans kon word nie, net hulle blykbaar daarna uitgesien dat die vyand tot die aanval moes oorgaan en het hulle die uiterste waaksaamheid betrag om te voorkom dat hulle deur ’n skielike nagtelike aanval verras word.

Genl. Cronjé se tente het 5 myl noordoos van Magersfontein gestaan. Volgens Davitt het sy vrou “and other officers’ wives and friends” wat gekom het om hul mans, verwante en vriende op kommando persoonlik te versorg, daar gekampeer.⁷⁶ Hy was vasbeslote dat die vyand nie sou deurbreek nie en het dus gesorg dat die hele verdedigingslinie in ooreenstemming met die besluit van die krygsraad elke nag deur ’n baie sterk mag beset was. In hierdie linie was die verskillende kommando’s op die vooraand van die slag as volg gestasioneer:

⁷⁵ Sien Rapport van A. Fischer in Leyds 712 Telegram no. 19 d.d. 7 Des. 1899.

⁷⁶ Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 211.

Op die linkerflank wat van Mossdrif af noordweswaarts uitgestrek het in die rigting van Magersfonteinkop, was De la Rey se kommando’s, nl. Wolmaransstad onder kmdt. F. J. Potgieter, Lichtenburg onder kmdt. H. C W. Vermaas en Bloemhof onder kmdt. Tollie de Beer. Hulle is in die linkerflank gedek deur ’n deel van die kommando Fauresmith wat onder kmdt. P. Jacobs bygestaan deur ’n broer van regter Hertzog gestaan het, en ’n deel van die kommando Jacobsdal. Hierdie laasgenoemde twee kommando’s het ten suide van die Modderrivier met ’n kanon stelling geneem.⁷⁷ Die Vrystaatse strydkragte wat uit Natal en van die Basoetogrens af teruggetrek is en nog vars aan die front was, is ook op die linkerflank van die Boere in posisie geplaas maar regs van De la Rey se kommando’s. Hulle het bestaan uit die

⁷⁷ Nierstrasz se bewering dat ook die kommando’s Boshof en Winburg op die linkerflank diens gedoen het, laasgenoemde nogal onder kmdt. Lubbe wat kommandant van Jacobsdal was, word nie deur die bronne gesteun nie. Die kommando Boshof was in reserwe (sien C. J. J. Badenhorst, *Uit den Boerenoorlog*, p. 12).

kommando's Ficksburg, Ladybrand, Bethlehem en Heilbron en die deel van Kroonstad wat kort tevore aan die westelike front aangekom het en nie in die sentrum geplaas is nie.⁷⁸

In die sentrum voor Magersfontein het genl. Cronjé met 'n gedeelte van die kommando Potchefstroom, gesteun deur die kommando's Kroonstad, Hoopstad en Bloemfontein onder genl. Kolbe en kmdt. P. Fourie, stelling geneem, in die regterflank tot by die spoorweg gedek deur burgers van die kommando's Ladybrand en Fauresmith, en wes van die spoorweg op die verste Boereregterflank was die res van die Potchefstroomse en Vrystaatse kommando's asook die Soutpansbergse burgers geplaas.⁷⁹ Die

⁷⁸ Vgl. *Times History*, II, pp. 395-396 en Waters, p. 94.

⁷⁹ Die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* se bewering dat die kommando Bloemhof (i.p.v. Bloemfontein) in die sentrum geplaas was, berus op 'n vergissing. Bloemhof was een van De la Rey se kommando's en sou dus op die linkerflank by De la Rey se ander kommando's diens gedoen het. Al die ander bronne is dit dan ook eens dat Bloemhof op die linkerflank en Bloemfontein in die sentrum geplaas was. Daar het nie

Skandinawiese korps, sowat 40 tot 60 man sterk onder aanvoering van vk. J. Flygare, was in die bres tussen die sentrum en linkervleuel ingeskuif.⁸⁰ Die Krupp wat onder bevel van maj. Albrecht saam met 'n deel van die kommando's Jacobsdal en Fauresmith op die pad van Mossdrif na Jacobsdal ten suide van die Modderrivier geplaas is, was die enigste Boerekanon suid van die rivier. Die ander Boerekanonne was ten noorde daarvan geposteer: drie Pom-poms op die bulte op die linkerflank en 'n vyftal Krupps en

kommando's soos Ventersdorp en Klerksdorp bestaan wat deur Nierstrasz e.a. genoem word nie. Die burgers van albei die dorpe het onder die kommando Potchefstroom geressorteer.

⁸⁰ Sien oor die posisies van die Boerekommando's Nierstrasz, II band 2, p. 663, Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 307-308 (en kaart no. 13 (a) van die publikasie), *Times History*, II, pp. 395-396, Waters, p. 94 en Davitt, p. 211.



Vk. Flygare en offisiere en lede van die Skandinawiese korps.

twee Pom-poms op Magersfonteinkop en die bulte ten weste en ten noorde daarvan.⁸¹

Ten einde te voorkom dat hulle in die nag onverhoeds oorval word, moes die burgers hierdie stellings nag na nag beset hou. Elke wagpos moes deur twee persone beset word, van wie een kon slaap terwyl sy maat wagstaan, en hulle moes mekaar elke twee uur aflos. Die een wat wagstaan, moes altyd wakker wees, geweer in die hand en gereed om te handel Sodra die brandwagte wat as addisionele voorsorgmaatreël voor die linies geplaas is, kennis sou gee dat die vyand nader. Tussen die linies het daar voortdurend offisiere beweeg om die wagte te inspekteer en seker te maak dat niemand slaap nie. Teen tweeuur die nag was genl. Piet Cronjé gewoonlik self tussen die linies om te kyk of alles in orde is en hy het noukeurig sorg gedra dat almal teen halfvier wawyd wakker was. Ondertussen het verkenners die vyandelike

stellings aanhoudend bespied ten einde vas te stel of daar enige voorbereidsels vir 'n opmars gemaak word. As alles in die vyandelike geledere rustig gelyk het, kon die burgers die loopgrawe en ander posisies maar verlaat om te gaan rus, maar as die donker toeslaan, moes hulle weer op hul poste wees, gereed om die vyand te ontvang as hy dit miskien in die sin sou kry om gedurende die nag tot die aanval oor te gaan. So het dit elke dag gegaan.⁸²

9. DIE BRITSE BOMBARDEMENT, 9 -10 DES. 1899

In die tussentyd het pres. Kruger in spanning gewag dat genl. Cronjé die inisiatief moes neem en die Britse krygsmag moes gaan aanval soos reeds op die 6de deur hom aan die hand gegee is en soos Cronjé toe beloof het dat hy op die oggend van die 8ste sou doen. Toe daar op die 8ste niks gebeur nie het hy dit sy plig geag om Cronjé nog eens op taktvolle wyse aan te maan om nie langer te toef nie maar met sy hele mag

⁸¹ Vgl. Nierstrasz, II band 2, p. 663; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 305; en *Times History*, II, p. 396.

⁸² Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 211.

en sonder verdere verwyl op die vyand toe te tas. Om geen aanstoot te gee nie het hy sy instruksie in die verband in baie versigtige bewoording gestel en wel as volg:

Uit een telegram van een der rapportgangers verbonden aan uw lager bemerk ik met genoegen dat er een voornemen bestaat om een algemeene aanval te maken morgen.⁸³ Indien dit plan uitgevoerd kan worden, zou ik verblijd zijn, daar het van groot belang is dat de vijand zoo spoedig mogelijk verslagen wordet, voordat versterking aan gebracht kan worden. Kijk uw kansen goed af wanneer gij een aanval wilt maken om de mogelijkheid te voorkomen dat uwe burgers terug geslagen kunnen worden, waardoor de vijand nieuwe moed zou scheppen. Gij, uwe officieren en burgers

⁸³ So 'n telegram kon nie deur skrywer terug-gevind word nie, en dit kom skrywer voor asof pres. Kruger slegs daarvan melding maak om dit as aanleiding te gebruik om Cronjé nog eens aan te spoor om aanvallend op te treë, soos Cronjé trouens self, na aanleiding van die President se vorige vertoë, belofte het om te doen.

moeten op dien aanval goed voorbereid zijn, opdat met Gods hulp dit de beslissende slag op den westergrens mag zijn. Ik vertrouw dat gij zorg zult dragen dat alle burgers deel zullen nemen in het gevecht. Laat elk officier en burger het toch goed verstaan, dat dit voor ons een beslissende slag kan zijn, ons volksbestaan eischt dus van een ieder van hen dat hij zijn plicht tot het uiterste zal doen en met vast vertrouwen op God te strijden tot de overwinning behaald is. Tracht vooral uw commando zoo te stellen dat, indien mogelijk, de vijand van alle zij den aangevallen wordt.⁸⁴

Vir genl. Cronjé het die aandrang van die President dat hy die vyand moes gaan aanval, soos reeds gesê, nie in die smaak geval nie. Hy het hom vir defensiewe optrede ingerig en om nou die loopgrawe en skanse te verlaat om die vyand te gaan probeer vernietig, was 'n gedagte wat hom glad nie aangestaan het nie. In weerwil van sy belofte aan die President dat hy indien

⁸⁴ Sien Leyds 712, Telegram no. 51 d.d. 8 Des. 1899; vgl. ook T.A., T.B. 2011/99.

nie self aangeval nie, sou opruk om die vyand “een weinig door elkander te weren”, was hy inderdaad nooit van plan om aanvallend teen lord Methuen se leërmag op te treë nie. Die President se hernude aandrang dat hy tot aanvallende optrede moes oorgaan, het hom dus in ’n lastige parket geplaas. Gelukkig vir hom het die Engelse hom uit die dilemma verlos deur op Saterdag, 9 Des. 1899, openbaar kennis te gee van hul gereedheid en voorneme om hul opmars te hervat.

Gedurende die oggendure van 9 Des. 1899 terwyl ds. Du Toit, ’n jong Afrikaanse predikant, besig was om godsdienst te hou vir die burgers by een van die rante, het ’n dawerende kanonskoot die gewyde atmosfeer geskeur en ’n paar oomblikke later het ’n massiewe liddietbom oor die koppe van die aanwesiges getrek en teen Magersfonteinkop ontplof.⁸⁵ Lord Methuen se nuwe skeepskanon wat ’n paar dae tevore in die kamp aangekom het ’n indrukwek-

kende groot stuk grofgeskut met ’n kaliber van 4.7 duim — het sy eerste skoot op die nuwe terrein afgevuur.

Vir die soldate wat met belangstelling gekyk het na die groot hope stof wat die vyf en veertigpondbomme uit die rant uit opruk, was dit die begin van die end van die Boereweerstand, want die seemanne wat die kanon bedien het, het nie nagelaat om op egte matroostrant die nuuskieriges breedvoerig in te lig oor die voortreflikhede van die wapen en die verskriklike uitwerking wat sy liddietprojektiele sou hê nie. Kapt. L. March Phillipps, ’n man met ’n goeie waarnemingsvermoë en ’n fyn humorsin, vertel daarvan:

“I interviewed the sailors on the accomplishments of the newcomer, and on the effects especially of lyddite, about which we hear so much. One must allow for a little friendly exaggeration, but if the mixture of truth is in any decent proportion, I should say that spades to bury dead Boeres with are all the weapons that the rest of us will require in

⁸⁵ Davitt, p. 214, en Phillipps, With Rimington, p. 32.

future. The gun uses shrapnel as well, but relies for its main effects on lyddite. As for this horrible contrivance, all I can say is that the Geneva Conference ought to interdict it. The effects of the explosion of a lyddite shell are as follows: Any one within 50 yards is obliterated, blown clean away. From 50 to 100 yards they are killed by the force of the concussion of the air. From 100 to 150 yards they are killed by the fumes of poisonous gases which the shell exhales. From 150 to 200 they are not killed, but knocked senseless, and their skin is turned to a brilliant green colour. From 200 to 250 they are so dazed and stupefied as to be incapable of action, and, generally speaking, after that any one in the district or neighbourhood of the shock is 'never the same man again.' This is no mere rumour, for I have it direct from the naval gunners themselves."⁸⁶

⁸⁶ Phillipps, *With Rimington*, pp. 30-31.

Nou op 9 Des. 1899 het Joe Chamberlain — soos die soldate die nuwe kanon genoem het 'n paar skote op Magersfonteinkop afgevuur⁸⁷ maar dit was eers om 3.30 nm. die volgende dag, die 10de, dat die bombardement in alle erns begin het. Toe het al die Britse geskut, met uitsondering van die vier twaalfponder-skeepskanonne wat by Modderrivierkamp agtergelaat is, vanaf verskillende posisies tussen die rivier en Magersfonteinkop geleë, die kruin en hellings van laasgenoemde onder 'n gekonsentreerde vuur geneem met die klaarblyklike doel om alles wat daarop gelewe het, te vernietig. Dit was 'n ontsettende gesig om te aanskou — die ontploffing van die kartetse wat soos hael op die kop geval het en van die liddietbomme wat hope rooi grond en klip vyftig voet in die lug ingeslinger en die hele hoogte in 'n ware hel omskep het.⁸⁸ Die Boere was egter nie op die kop

⁸⁷ *Ibid.*, pp. 32-33; Davitt, p. 214; Leyds 712, Telegram no. 1 d.d. 9 Des. 1899.

⁸⁸ *Times History*, II, p. 394; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 312; Wilson, I, pp. 179-180; en Nierstrasz, II band 2, pp. 654-655.

waar die bomme geval het nie. Vanuit die loopgrawe en ander posisies voor die rante waar hulle geposteer was, het hulle die vreeslike vuurwerk aanskou, heeltemal veilig, en besef hoe reg genl. De la Rey was toe hy by die keuse van die stellings die hoogtes vermy het.⁸⁹ Slegs een burger is dan ook tydens die kanonnade gedood en drie lig gewond.⁹⁰

Vir genl. Cronjé was dit duidelik dat die aanslag nou op hande was en hy het dan ook spesiaal na die verskillende kommando's toe gery om die offisiere en burgers dit nog eens op die hart te druk dat hulle moes pal staan. By die geleentheid het hy 'n sirkulêre-telegram aan hulle voorgelees wat hy juis van kmdt.-genl. P. J. Joubert ontvang het en wat aan die hele burglary bekend gemaak moes word. Hierin het dit o.a. geheet:

“Het geval met de kanonnen bij Lombardskop (waar die vyand kort tevore 'n paar Boere-

kanonne verwoes het)⁹¹ is voor ons weer een ernstige les en waarschuwing tegen de onwaakzaamheid onzer officieren en burgers. Ik heb het er zooveel maal op gewezen dat des nachts de helfte van elke wacht of burgerij wakker met de geweren in hun hand blijven. Het is op den oorlog geen manier of tijd om des avonds te gaan slapen alsof men op zijn huis bed nederlegt. Zoolang ik op commando gezond ben, slaap ik met mijn patroonband om mijn lijf en mijn geweer in mijn arm en dan des morgens 2 uur voor dag staat ook mijn paard gereed en ben ik wakker. Indien onze gansche burglary zoo doet, dan zal er geen sprake zijn van onverwachte overval. Op de kop bij Estcourt sliep een partij burgers zonder hun geweer banden. Toen de vijand hulle schrik maakten, bleven hunne patroonbanden maar leggen. Misschien was het te donker om hun geweer of patroonband te vinden, daarom kwam het in handen van den vijand. De Engelschen

⁸⁹ Nierstrasz, II band 2, p. 655; Davitt, p. 214.

⁹⁰ Volgens rapport van kapt. Fichardt; vgl. Leyds 779, Rapport van kapt. Ram en luit. Thomson, deel IV, p. 118.

⁹¹ Sien oor die verwoesting van die betrokke kanonne pp. 437 vv. hieragter.

hebben nu uitgevonden dat de beste tijd om met ons te vechten is van over middernacht af. Daarom, waarschuwt toch uwe burgers, maak en houdt hen toch wakker, laat ze toch de les des Heeren leeren: Waakt en bidt zoodat gij niet in verzoeking valt ... moedigt toch onze burgers aan, laat ze toch niet onverschillig of wifelend zijn ... Onze burgers moeten toch niet zoo van ver af en zooveel schieten. Zij moeten zich als het ware lievers versteken tot de vijand nabij is, want daarin legt onze overwinning. Hoe meer onze menschen van ver af schieten, hoe heviger de kanonnen des vijands op hen vuurt. Indien zij de vijand op een korfe afstand ontmoeten, dan is onze werk zooveel gewisser. Wij hebben niet meer ammunitie om te verschietsen zonder uitwerking ... Ik wensch u Gods beste heil en zegen.”⁹²

Genl. Cronjé het die lees van die boodskap opgevolg met ’n kort toesprake waarvan die strekking volgens Davitt as volg was: “Burgers!

⁹² Sien Leyds 712, Telegram no. 45 d.d. 9 Des. 1899, en Davitt, p. 214.

julle het die generaal se telegram aangehoor. Hier voor julle staan Cronjé. Julle ken hom. Van die vroeë dae af is hy onder die voorvegters gereken. Hoeveel bomme het oor sy kop gegaan of voor sy voete geval, hoeveel koeëls links en regs van hom verbygefluit? En hier staan by nog voor julle — ongeskonde! Waar is julle geloof? Glo dat geen koeël julle sal raak of beskadig buite Gods wil nie. Waar is julle geloof? Julle moet nie in die slote bly lê nie maar, wanneer nodig, julle perde opsaal en die Engelse op die vlakte bestorm!”⁹³

Hierdie boodskap en telegram die aand voor die slag het ongetwyfeld ’n goeie uitwerking op die burgers gehad en toe die Engelse hul kanonnade daardie aand om sesuur staak en die donker oor die veld daal, was hulle vasbeslote om die voetvolk van die vyand, as dié die volgende oggend op hul stellings sou afmarsjeer, met alle mag terug te skiet sodat hulle nie deurbreek nie. Hulle was vol vertrouwe in hul aanvoerdere wat die posisies met sulke fyn deursig vir hulle gekies het.

⁹³ Davitt, p. 214. Vertaling deur skrywer.

De la Rey, die man aan wie hulle dit eintlik te danke gehad het dat hulle op die vlakte in sulke uitmuntende loopgrawe verskans was, was wel nie op die terrein aanwesig nie. Hy het nl. twee dae tevore na die laer by Riverton, digby Kimberley, vertrek om daar van sy wond wat hom baie gehinder het, te herstel.⁹⁴ Dit het in die houding van die burgers egter geen verandering gebring nie. Hu1 vertrou was op die Almagtige gevestig met wie se hulp hulle hulle tot alles in staat geag het, en hulle het dus gretig uitgesien na die groot geveg wat — daarvan het die Britse bombardement hulle oortuig — die volgende dag sou plaasvind.⁹⁵

⁹⁴ Leyds 712, Telegramme nos. 9 en 47 d.d. 8 Des. 1899.

⁹⁵ Vgl. A. de Wet, H. v. Doornik en G. C. du Plessis, *Die Buren in der Kapkolonie im Kriege mit England* (uitgegee deur A. Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, pp. 34-35), en Nierstrasz, II band 2, p. 655.

HOOFSTUK 6

DIE SLAG BY MAGERSFONTEIN

1. LORD METHUEN SE KENNIS VAN DIE BOEREPOSISIES

Die Boere het reg geoordeel. Na die voltooiing van die hulpbrug oor die Rietrivier op 7 Des. 1899 en die aankoms van die laaste van die verwagte versterkings uit die Suide op die 10de, nl. die bataljon 1st Gordon Highlanders, het lord Methuen besluit dat die tyd aangebreek het om sy opmars te hervat.¹

Volgens die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* — en dit is ook die indruk wat sy eie verslae wek — was Methuen ten volle op hoogte van die posisies wat deur die Boere beset was. Rapporte wat by ontvang het van sy spioene, patrollies en verkenningsafdelings, waaronder een van maj. G. E. Benson, die adjunk-assistent-adjutant-generaal wat die Boereposisies persoonlik verken het, het glo almal aangetoon dat die vyandelike verdedig-

ingslinie voor aan die voet van die rante en bulte geloop het wat uitgestrek het vanaf Langeberg tot by Magersfonteinkop. Daarby was dit glo ook aan hom bekend dat die Boere — wie se mag hy op 12,000 tot 15,000 man met 6 of 8 kanonne geskat het — buiteposte op die lae bult gehad het wat noord van Mossdrif tot digby Magersfonteinkop geloop het, dat hulle Mossdrif beset en afdelings ten suide van die Modderrivier gestasioneer gehad het, en dat daar laers van aanmerklike omvang naby Langeberg en Brownsdrif gestaan het.²

Die *Times History* onderskryf nie hierdie getuienis nie. Die outeur daarvan kom tot die slotsom dat baie min deur lord Methuen gedoen is om betroubare inligting in te win aangaande die vyand en die juiste ligging van die posisies wat deur die Boere beset was; en die feit dat daar — afgesien van die enkele botsings wat reeds

¹ *Times History*, II, pp. 389-390.

² Vgl. Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 309, en lord Methuen se “revised despatch”, d.d. 15 Feb. 1900, in *South-Africa Despatches*, I, pp. 129-134.

voorheen genoem is³ — sedert die slag van Tweeriviere geen skermutselings ten noorde van Modderrivier plaasgevind het nie, bevestig die juistheid van hierdie gevolgtrekking. Wel is daar byna daaglikse berede patrollies in die rigting van die Boerestellings uitgestuur om verkenningswerk te gaan doen dog hulle kon hulle nie te ver van die kamp af waag nie. Derhalwe het hulle maar min van die vyand gewaar, met die gevolg dat lord Methuen se kennis van die terrein beperk gebly het tot die onmiddellike omgewing van sy kamp. Van die vyandelike stelling het hy nie meer geweet as wat met verkykers van 'n veilige afstand af waargeneem kon word nie.⁴

Hoe swak ingelig die Britse bevelvoerder werklik was aangaande die uitgestrektheid en ligging van die vyandelike posisies wat hy besluit het om te gaan aanval, blyk duidelik uit die aanhef van die instruksies wat hy die oggend van 10 Des. 1899 aan sy generaals uitgereik het met die oog op die aanval. Hierin word daar 'n beskrywing van die

ligging van die vyandelike posisies gegee en in verband daarmee slegs vermeld dat die vyand in besit was van die heuwelreeks wat van Langeberg in die weste tot by Magersfonteinkop in die ooste uitgestrek het, en dat hulle die hoër geleë terrein tussen die Modder- en Rietriviere beset gehad het.⁵ Van die besetting van die lae bult tussen Mossdrif en Magersfonteinkop deur die Boere se linkervleuel het hy klaarblyklik niks geweet of vermoed nie, en van die feit dat die vyand voor die koppies en rante op die vlakte ingegrawe was, ewe min. Trouens as hy dit geweet het, is dit baie eienaardig dat hy dit in sy skriftelike instruksies van 10 Des. 1899 vir sy ondergeskikte bevelvoerders verswyg het. Dit was sake van die allergrootste gewig en die verswyging daarvan kon slegs dien om sy offisiere te mislei — iets waaraan hy hom as hoofbevelvoerder tog seker nie skuldig sou gemaak het nie. Sy hele krygsplan

³ Sien Hoofstuk 5, paragraaf 6.

⁴ *Times History*, II, pp. 391-392.

⁵ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 312, waar die instruksies in extenso aangehaal word, asook Bylaag by Methuen se oorspronklike verslag, d.d. 13 Des. 1899, in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127 (116) op mikrofilm A. 355.

was dan ook slegs daarop gemik om die Boere te verdryf van die hoogtes wat van Magersfonteinkop af tot by Langeberg uitgestrek het. Dit sou op so 'n wyse geskied dat die vyandelike afdelings ten suide van die Modderrivier hom nie in die regterflank sou kon aantast nie en uiteindelik ook noordwaarts sou moes terugwyk.

2. DIE BRITSE KRYGSPLAN

By die uitwerk van die krygsplan is verskillende projekte oorweeg oor wat die beste wyse van optrede sou wees om die Boerestelling te verower en die vyand op die doeltreffendste wyse te verslaan.

Die eerste was om met die spoor langs op te ruk wat noord van Mertonhalte tussen die rante ten noordweste van Magersfonteinkop deur gegaan het. Dit is egter verwerp omdat gevrees is dat die Boere die hoogteposisies daar aan weerskante van die spoorweg en verder terug by Scholtznek en Scholtzkop sterk beset gehad het. So 'n beweging sou dus slegs met baie swaar verliese vir sy leër deurgevoer kon word. Bowendien sou sy regter-

flank in die geval van 'n opmars langs die roete blootgestel wees aan 'n Boeraanval vanuit die rigting van Jacobsdal.⁶

Die tweede was om 'n frontaanval te doen op die hele uitgestrektheid van die Boereposisie vanaf Langeberg tot by Magersfonteinkop. Hy het dit egter ook as onprakties verwerp omdat dit 'n opmars in verspreide orde oor 'n baie breë front aan weerskante van die spoorweg en oor 'n gelyk vlakke sou meebring. Hy het gevrees dat die Boere wat by soos reeds gemeld op 12,000 tot 15,000 man geskat het, sy troepe oor die breë front nie alleen baie hoe verliese sou toebring nie maar moontlik selfs bresse in sy linie sou kon slaan. Ook sou hulle vanuit hul stellings ten suide van Modderrivier 'n teenaanval op sy kamp kan loods en hom in die regterflank aantast.⁷

⁶ Vgl. lord Methuen se verslag, d.d. 13 Des. 1899, in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm A. 355, en W. Baring Pemberton, *Battles of the Boer War*, p. 83.

⁷ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 309.

Die derde was om die Boere se regtervleuel by Langeberg te omvleuel en die vyand in die regterflank en rug aan te val, maar gebrek aan water op die terrein aan daardie kant het hom van die projek laat afsien. Veral sy berede troepe wie se perde elke twee uur water moes kry, sou aan daardie kant nie behoorlik kon fungeer nie. Ook moes daar rekening gehou word met die linkerflank van die Boeremag en met die vyandelike afdelings ten suide van Modderrivier. Hulle sou ongetwyfeld van die afwesigheid van sy troepe gebruik maak om 'n aanval op sy kamp en sy verbindingslinies te waag, en kon sy leer daardeur ernstig ontwig.⁸

Hy was dus aangewese op 'n beweging teen die linkervleuel van die Boere wat soos aangetoon volgens sy inligting op Magersfonteinkop geleë was. Hierdie stelling wou hy van die oostekant af oprol. In die verband kon hy een van drie weë volg: Die eerste weg was om deur 'n wye omtrek-beweging by Brownsdrif of verder oos om die

Boere se linkervleuel te gaan en besit te neem van die hoër geleë terrein suidoos van Magersfonteinkop en van die hoogtes wat in die omgewing van Spytfontein in die rug van die Boerestellings geleë was. Met hierdie heuwels as basis kon hy dan teen Magersfonteinkop en die daaraan geleë Boerestellings opereer. Daardeur sou hy die Boere dwing om front na die suidooste toe te maak en hul swak afdelings ten suide van die Modderrivier terug te trek, ten einde te voorkom dat hulle afgesny word. Ook sou so 'n beweging hom in staat stel om die vyand die terugtog na die rante by Spytfontein af te sny wat agter die hoogtes van Magersfontein geleë was.⁹ Die tweede alternatief was om reguit na die lang bult suidoos van Magersfonteinkop op te ruk en daarvandaan af die aanval op die Boerestellings ten noord-weste daarvan te loods. Terwyl by daarmee besig was, kon 'n deel van sy troepemag verder noordwaarts opruk om die rante by Spytfontein en Scholtznek te beset met die doel om die vyand wanneer by

⁸ Vgl. *Ibid.*; ook W. Baring Pemberton, p. 83.

⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 309-310, en *Times History*, II, p. 392.

terugval, daaruit te weer. Die derde weg wat by kon volg, was om onder dekking van die nag direk op Magersfonteinkop af te marsjeer en dit met die aanbreek van die dag deur 'n stormaanval te verower. Met die kop as basis kon hy teen die Boerestellings ten noordweste daarvan opereer, terwyl 'n deel van sy mag na Abonsdam optrek om daarvandaan af dit vir die terugvallende vyand onmoontlik te maak om in die rante by Spytfontein en Scholtznek opnuut weerstand te bied.

Enigeen van die drie bewegings sou indien dit met welslae deurgevoer kon word, die Boere dwing om front na die suidooste te maak, van waar Methuen die vyandelike mag dan in 'n noordwestelike rigting kon oprol. Deur die tydige plasing van 'n toereikende troepemag in die omgewing van Abonsdam kon hy dit vir die Boere onmoontlik maak om op die hoogtes by Spytfontein en Scholtznek terug te val. Die Britse bevelvoerder moes dus slegs besluit watter een van die drie bewegings vir hom die voordeligste sou wees om uit te voer. Dit het hy

blykens die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* in oorlog met sy staf gedoen.

Volgens Britse bronne het hy die eerste van die drie alternatiewe op aandrang van die hoof van sy staf verwerp. Die het gevrees dat die Boere spoedig sou ontdek dat sy troepe na Brownsdrif onderweg was en dan skielik op Modderrivierkamp met sy voorrade en op sy verbindingslinies sou toeslaan, want hy sou nie genoeg troepe kon agterlaat om dit te beskerm nie.¹⁰ Daarby sou sy flanke tydens die opmars blootgestel wees aan aanvalle van sowel Magersfonteinrant as van suid van die Modderrivier af. Ook het die hoë grensdraad tussen die Oranje-Vrystaat en die Kaapkolonie die weg vir die bereide troepe versper;¹¹ en ten slotte het die terrein ten suidooste van Magersfonteinkop geen geskikte stellings gebied van waar teen die kop self geopereer kon word nie. Nie alleen was

¹⁰ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 309-310.

¹¹ Baring Pemberton, pp. 83-84.

die terrein volkome deur die kop beheers nie maar posisies wat dekking kon bied, was deur 'n vlakte daarvan geskei.

Laasgenoemde feit verklaar ook meteen waarom Methuen nie van die tweede alternatief gebruik gemaak het, nl. om regstreeks na die lang bult suidoos van Magersfonteinkop op te ruk en dit as basis vir sy operasies te gebruik nie. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* en lord Methuen in sy amptelike verslag het hy besluit om die betrokke terrein nie te beset nie omdat hy dit eers aan die Boere sou moes ontworstel wat dit beset gehad het. Hy sou dit moes doen deur 'n infanterieaanval wat hy nie effektief met artillerievuur sou kon ondersteun nie, aangesien die bodem van die terrein so sag was dat bomme nie na wens daarop kon ontplof nie. Bowendien was die hele terrein so dig met struikgewas begroei wat goeie dekking aan die verdedigers daarvan gebied het, dat die verowering daarvan deur 'n infanterieaanval 'n

buitengewone hoë aantal slagoffers van die aanvallers sou eis.¹²

Hierdie laaste oorweging kon slegs gegeld het as lord Methuen daarvan bewus was dat die betrokke terrein wel die linkervleuel van die Boereposisie gevorm het en deur die vyand beset was. Dit het hy blykens die strekking van sy instruksies op 10 Des. 1899 nie geweet nie. Hy het aangeneem dat die Boere se linkervleuel, met uitsondering van die afdeling burgers ten suide van Modderivier, nie verder suidooswaarts as Magersfonteinkop self uitgestrek het nie. Trouens as hy vermoed het dat die terrein sterk beset was, sou hy tog seker probeer het om dit voor of tydens sy aanval op Magersfonteinkop behoorlik van die vyand te suiwer. Anders sou hy probeer het om met die oog op sy aanval op die kop die vyand op doeltreffende wyse daar skaak te hou. Dit was noodsaaklik ten einde te voorkom dat sy stormtroepe tydens

¹² Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 310, en lord Methuen se verslag in *South-Africa Despatches*, I, pp. 129-134.

hul aanval op die kop in die regterflank bedreig word. Hy het egter nie geweet dat daar Boere was nie en die enigste rede waarom hy die terrein nie probeer beset het nie was omdat hy, soos reeds gemeld, die terrein nie as 'n geskikte basis met die oog op die aanval op Magersfonteinkop beskou het nie.¹³

Met die inligting waaroor hy beskik het aangaande die terrein wat deur die vyand beset was, was dit vir hom duidelik dat dit vir hom die voordeligste sou wees om die laaste van die hierbo gestelde alternatiewe te volg. Dit was om Magersfonteinkop oor die kortste roete vanuit sy kamp gedurende die nag te nader en dit met die aanbreek van die dag stormenderhand te

verower. Van daar wou hy die Boerestellings op die heuwels ten noordweste van die kop aanval, en onderwyl die beweging aan die gang was 'n afdeling troepe in die omgewing van Abonsdam plaas. Hulle moes die hoogtes by Spytfontein en Scholtznek beset wat deur die Boere as nuwe verdedigingstelling benut kon word wanneer hulle die posisies by Magersfontein verlaat.

Die krygsplan waarop hy met die oog op die verwesenliking van hierdie projek besluit het, kan as volg saamgevat word: Die Britse hoofmag sou onder dekking van die nag direk na Magersfonteinkop marsjeer en dit met die aanbreek van die dag bestorm en verower, nadat dit vooraf intensief gebombardeer is ten einde die vyandelike weerstand soveel as moontlik te vermurwe. Terwyl die hoofmag na die kop toe opruk, sou 'n toereikende getal troepe die deel van die Boeremag op die rante ten noordweste van Magersfonteinkop in hul stellings vaspen ten einde hulle te belet om hul bedreigde posisies op die kop self tydens die bestorming daarvan te versterk. Ook sou daar 'n toereik-

¹³ Vgl. in dié verband ook Leyds, 779A, die beskouing gegee in die rapport van kapt. Ram en luit. Thomson in verband met die Tweede Vryheidsoorlog, pp. 114-118. Baring Pemberton glo egter dat hy wel van die besetting van die terrein geweet het en dat die funksie van Colvile en Babington se brigades (wat vorentoe behandel word) juis was om die Boere aldaar te beteuel en die Highland brigade se regtervleuel te beskerm (sien W. Baring Pemberton, *Battles of the Boer War*, p. 84).

ende getal troepe ten suidooste van die Britse kamp aan die Modderrivier gestasioneer word om die Boere in bedwang te hou wat hulle ten suide van die Modderrivier bevind het. Nadat die kop verower is, sou daarop genoeg troepe agtergelaat word om die vyandelike strydkragte verder noordweswaarts terug te dwing — 'n beweging wat deur die artillerie gesteun sou word wat al die rante tot by Langeberg vooraf intensief moes bombardeer. Die res van die hoof mag moes na Abonsdam toe deurdruk om dit vir die Boere onmoontlik te maak om, nadat die vyand uit die rante verdryf is, opnuut op die hoogtes by Spytfontein en Scholtznek stelling te neem en daar verdere weerstand te bied.

Met die oog op die deurvoering van hierdie plan het lord Methuen sy troepemag in drie afdelings verdeel:

Die eerste afdeling, saamgestel uit twee bataljons van die 9de brigade (nl. die 1st Northumberland Fusiliers en 2nd Northamptons) en die “Naval brigade” met die 4.7 duim skeepskanon, algemeen bekend as Joe Chamberlain, moes teen

die Boere op die rante wat ten noordweste van Magersfonteinkop tot aan Langeberg uitgestrek het, demonstreer en hulle dermate aan hul stellings bind dat hulle geen versterkings suid-ooswaarts sou kon stuur om die bedreigde stelling op Magersfonteinkop te help verdedig nie. Hierdie afdeling, wat onder aanvoering van genl.-maj. Pole-Carew gestaan het en vergesel was van Rimington's Guides, moes om 4 nm. die 10de in so 'n posisie aan die spoorweg geplaas wees dat hulle die aandag van die Boere op die hoogtes noordwes van Magersfonteinkop sou kon aflei van die Britse hoofmag af wat die kop moes verower.

Hierdie hoofmag het die tweede afdeling gevorm en was in twee groepe verdeel. Die eerste groep was saamgestel uit die 9th Lancers, die berede infanterie, battery G van die berede artillerie, die drie veldbatterye, die houwitserbattery en die brigade Skotse Hooglanders en was aangevoer deur genl.-maj. A. G. Wauchope. Hulle moes om 3 nm. die 10de vanaf Modderrivierkamp af so onopgemerk as moontlik opruk tot by die bultjie

waaraan die Engelse die naam Headquarter Hill gegee het. Daarvandaan af moes die infanterie gedurende die nag teen Magersfonteinkop opruk wat hulle die volgende oggend moes bestorm. Gedurende die namiddag van die 10de moes die infanterie, wie se regterflank deur die berede troepe beskerm sou word, agter Headquarter Hill verskuil bly en sorg dat die Boere hulle nie gewaar nie. Die artillerie moes egter verder vorentoe deurdruk tot binne trefafstand van die Boerestellings op die hoogtes wat hulle onder 'n swaar vuur moes neem, gesteun deur Joe Chamberlain wat ten weste van die spoorweg stelling moes neem. Gedurende die opmars sou die front van hierdie mag gedek word deur die berede troepe vergesel van die berede artillerie. Hulle moes die hele terrein vanaf die spoorweg tot aan Modderrivier verken. Nadat die kanonne in posisie geplaas was, moes 'n toereikende getal kavalleriste by die kanonne agtergelaat word om die linkerflank van die artillerie te beskerm. Die res van die berede troepe moes na die infanterie agter Headquarter Hill terugkeer en die infanterie se regterflank bewaak. Hier agter Headquarter

Hill sou gedurende die nag die tweede groep troepe van die hoofmag wat die eerste groep as ondersteuning sou moes dien, hom by die eerste voeg. Dit het bestaan uit die 12th Lancers, die 7de kompanie *Royal Engineers*, die Guards' brigade met sy afdeling baardraers, die veld-hospitale van albei brigades en die ammunisie-kolonne van die divisie, en het onder bevel gestaan van genl.-maj. H. E. Colvile. Hulle moes die kamp betyds verlaat om teen 3 vm. op die 11de 500 treë links agter die brigade-divisie veldartillerie te kan stelling neem. Daar moes Colvile hom aanmeld by 'n offisier van die staf van die divisiehoofkwartier wat uitgestuur sou word om hom te ontmoet. Om seker te maak dat hy op die regte plek posneem, moes 'n stafoffisier van Colvile se afdeling die deel van die hoofmag vergesel wat die middag van die 10de sou vertrek, ten einde self te sien waar die kanonne geplaas word.

Die derde afdeling wat bestaan het uit die 2nd Yorkshire Light Infantry, ook bekend as die King's Own Yorkshire Light Infantry (een van

die bataljons van die 9de brigade), moes saam met die troepe van die hoofmag om 3 nm. die 10de aantree. In plaas van die hoofmag na Headquarter Hill te volg, moes hulle egter ooswaarts opruk na Voetpadsdrif aan die Modderrivier. Daar moes hulle met die oog op die aanwesigheid van die vyandelike afdelings ten suide van Modderrivier hulself teen aanvalle van alle kante af ingrawe, veral vanuit 'n oostelike, noordoostelike of suid-oostelike rigting. Indien moontlik moes hulle ook heliografiese verbinding met Wauchope se brigade en met die kamp by Modderrivier bewerkstellig.

Gedurende die nag van die 10de (d.w.s. die vroeë oggendure van die 11de) moes die stormtroepe wat uit die Highland brigade onder aanvoering van genl.-maj. Wauchope bestaan het, onder dekking van die duisternis na Magersfonteinkop opruk. Hulle moes die kop met die aanbreek van die dag bestorm, en sou gesteun word deur 'n hewige bombardement op die hele heuwelreeks behalwe op Magersfonteinkop self. Daarop sou geen bomme gewerp word nie, sodat

die brigade dit kon beset sonder vrees dat hulle deur hul eie artillerie getref sou word.

Die beskerming van die kamp by Modderrivier is opgedra aan genl.-maj. Pole-Carew en die troepe is verbied om vanaf 7 nm. die 10de tot 4 vm. die 11de te rook of enige lig te vertoon.¹⁴

3. DIE HOUDING VAN GENL. WAUCHOPE

Lord Methuen se hoofoffisiere met wie hy tussen 7 en 9 Desember oorleg gepleeg het in verband met sy voorgenome aanvalsplan, het hom nie eenstemmig ondersteun nie. Veral genl.-maj. Wauchope aan wie die taak opgedra is om Magersfonteinkop onder dekking van die nag te bereik en met die aanbreek van die dag te bestorm, het nie gelukkig gevoel nie. Reeds die 8ste toe lord Methuen aan hom meegedeel het “that to him and his Brigade had been committed

¹⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, 1, pp. 310-311 en 312-315, asook aanhangsel by lord Methuen se verslag van 13 Des. 1899, in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm A. 355.

the honour of taking Magersfontein”,¹⁵ het hy daar glad nie geesdriftig op gereageer nie. Na ’n gesprek met lord Methuen het hy ook die volgende dag onomwonde aan laasgenoemde se hoofstafoffisier gesê: “I do not like the idea of this night march.” Die bewuste stafoffisier, kol. C. W. H. Douglas, het toe hy hom aangedring om terug te gaan en weer met lord Methuen daaroor te praat maar hy wou nie. Hy het die saak as afgehandel beskou en voortgegaan met die uitvoering van die taak wat hom ten laste gelê is.¹⁶ En toe genl.-maj. Colvile na die bombardement van die 10de jaloers jeëns hom opgemerk het “that as his Guards were going to be in reserve they were not likely to see much fighting”, was sy enigste kommentaar: “Things don't go always as they are expected. You may not be in reserve for long.”¹⁷

¹⁵ W. Baring Pemberton, *Battles of the Boer War*, p. 84.

¹⁶ W. Baring Pemberton, p. 84, sien voorts Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 311, en *Times History*, II, p. 397.

¹⁷ W. Baring Pemberton, pp. 86-87.

4. DIE BRITSE STELLINGNAME, 10 DES. 1899

Om 3-uur die Sondagmiddag het hy ingevolge sy instruksies sy brigade na Headquarter Hill laat opruk, vergesel van die berede troepe en kanonne wat met hom moes saamgaan. Daar aangekom, het hy die infanterie agter Headquarter Hill buite gesig van die Boere laat stelling neem, terwyl die berede troepe vergesel van die 2nd Royal Highlanders, die kanonne verder geleide gedoen het — die houwitserbatterie tot op 4,800 treë en die veldbatterie tot op 2,700 treë afstand van Magersfonteinrant. Daar het hulle stelling geneem met die oog op die bombardering van die vyandelike stellings. Daarna het die berede troepe en die bataljon 2nd Royal Highlanders in ’n yl linie wat van die rivier af tot digby Magersfonteinrant uitgestrek het, verder ooswaarts opgeruk: die Royal Highlanders links, die kavallerie regs en patrollies van die 9th Lancers in die front. Hulle het gegaan tot by wat deur die *Times History* beskryf word as die “first fold of ground” sowat 2,000 treë van die Boerestellings ten suidooste van Magersfontein af. Toe die

artillerie om 4.30 nm. die swaar kanonnade waarna reeds verwys is teen die Boereposisies ontketen het, het hulle egter na die res van die brigade naby die dam agter Headquarter Hill teruggetrek.¹⁸ Die Boere het van die demonstrasie geen notisie geneem nie en afgesien van enkele skote op die voorste kavalleriepatrollies, die troepe ongestoord hul gang laat gaan, sodat hulle geen inligting van belang aangaande die ligging of sterkte van die Boerestellings kon inwin nie.¹⁹

Toe die aand aanbreek, was die hele brigade agter Headquarter Hill byeen, gereed om gedurende die nag verder op te ruk, met die 9th Lancers, die ballonseksie van die *Royal Engineers* en die berede infanterie digby en die artillerie in die stellings waar dit die middag geplaas is, alles onder dekking van wagposte wat deur die berede

infanterie en die Seaforth Highlanders verskaf is.²⁰

Ondertussen het die res van lord Methuen se troepemag ook op die 10de ontplooi en stelling geneem met die oog op die geveg wat vir die volgende dag beplan is.

Die Northumberland Fusiliers en Northamptans, deur Rimington's Guides op die linkerflank gedek, het onder aanvoering van genl.-maj. Pole-Carew die kamp by Modderrivier gelyktydig met Wauchope se brigade verlaat om teen die Boermagte op die hoogtes ten noordweste van Magersfonteinkop te gaan demonstreer. Vergesel van Joe Chamberlain wat deur 36 osse getrek is, en sy bediening, het hulle aan weerskante van die spoorlyn noordwaarts opgeruk tot sowat 2¼ myl (3.5 km.) ten noorde van Modderrivierstasie waar hulle die nag deurgebring het. Die bataljon King's Own Yorkshire Light Infantry het na Voetpadsdrif, vier myl oos van Modderrivierbrug, deur-

¹⁸ Vgl. *Times History*, II, p. 394, en Nierstrasz, II band 2, p. 654.

¹⁹ Nierstrasz, II band 2, p. 654.

²⁰ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 316.

gedruk en hulle daar gaan ingrawe, veral met die oog op aanvalle van die kant van Mossdrif af deur die vyandelike afdelings wat hulle ten suide van die rivier bevind het. Die Guards' brigade onder bevel van genl.-maj. Colvile het hul tente wat suid van die Modderrivier op die Tweeriviereterrein gestaan het, ingevolge aanvullende instruksies wat gedurende die loop van die dag uitgereik is, na die middagete afgeslaan en weggepak. Daarna het hulle om 7.15 nm. deur die drif begin trek en op die noordelike wal van die Modderrivier halt gemaak. Hier het hulle in geslote formasie die middernaguur afgewag, gereed om 'n halfuur na middernag die mars na Headquarter Hill te begin, gevolg deur die konvooi, en daar as ondersteuning te dien waar en wanneer nodig. Die 12th Lancers wat oorspronklik beveel was om die Guards' brigade te vergesel dog later bevel gekry het om by die 9th Lancers aan te sluit, het tot middernag suid van die rivier bly lê en toe noordwaarts opgeruk om hulle by die res van die kavallerie te gaan voeg. Lord Methuen self het gedurende die dag na Headquarter Hill vertrek waar hy sy hoofkwartier ingerig het, beskerm deur die 1st

Gordon Highlanders en twee kompanies genie-troepe wat as reserwe sou dien. Al wat dus nog by die ou kamp aan Modderrivier oorgebly het, was die Naval brigade — uitgenome Joe Chamberlain en sy bediening — met vier skeepskanonne en 'n halwe bataljon van die Loyal North Lancashires. Hulle het tot beskikking gestaan van genl.-maj. Pole-Carew wat vir die beskerming van die ou kamp verantwoordelik gestel is.²¹

By Headquarter Hill het lord Methuen teen die aand nog eens met die bevelvoerders van die verskillende troepe — eenhede wat hulle daar bevind het, gesels oor hoe hy sy bevele, waarvan 'n afskrif die oggend teen 7-uur uitgereik is,²² uitgevoer wou hê.²³ Hy wou veral seker wees dat

²¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 316; *Times History*, II, p. 396; Nierstrasz, II band 2, p. 655; *Official Records of the Guards' Brigade in South-Africa*, pp. 64-66.

²² Bylaag by Methuen se verslag, d.d. 13 Des. 1899, in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm A. 355; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 311-312.

²³ Nierstrasz, II band 2, p. 655.

genl. Wauchope wat die hoofaanval moes loods en van wie se optrede die sukses of mislukking van die onderneming sou afhang, sy taak deeglik begryp. Om 6.30 nm., na die staking van die bombardement, het hy hom dan ook in sy kwartier opgesoek om hom daarvan te vergewis. Na afloop van die onderhoud het hy aan kol. C. W. H. Douglas gesê dat Wauchope sy bevel goed verstaan en heeltemal tevrede was met die werk wat hy moes doen; en aangesien hy ook daarvan oortuig was dat sy hewige bombardement van die middag groot verliese in die vyandelike geledere veroorsaak en die moreel van die Boere ernstig geknak het, het hy hom met 'n tevrede gemoed na sy hoofkwartier teruggetrek en vol verwagting die komende geveg tegemoet gesien.²⁴ Immers, nooit sedert die dae van Sebastopol het die Britse artillerie so 'n groot gewig aan metaal op enige vyandelike posisie gestrooi nie en dit was dus voor die hand liggend dat daar maar min mense op die rante

²⁴ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 312.

sou oorbly om weerstand te bied. 'n Swaar geveg was dus uitgeslote. Aan die moontlikheid dat die vyand voor die rante ingegrawe kon wees, het hy nie eers 'n gedagte gegee nie. Die woorde "There must be trenches there" van een van die sersante van die Black Watch wat getref is deur die feit dat enkele bomme wat voor die rant geval, het, stof van 'n besonder eienaardige kleur opgeskop het, het nog op hom nog op enige van die ander offisiere enige indruk gemaak.²⁵

5. WAUCHOPE SE AANVALSPLAN EN VOORBEREIDSELS

Intussen het genl.-maj. Wauchope die bevelvoerders van die vier bataljons van sy brigade byeengeroep en aan hulle sy planne uiteengesit vir die verwesenliking van sy taak. Die planne is vooraf ook deur lord Methuen goedgekeur. Dit was om volgens die voorskrif van lord Methuen gedurende die nag in diggeslote formasie ("a mass of quarter-columns") na die suidoostelike uitloper van Magersfontein te

²⁵ Baring Pemberton, pp. 85-86.



Genl.-maj. A. G. Wauchope

op te ruk. Vooraan sou die 2nd Royal Highlanders, ook bekend as die “Black Watch”, marsjeer, gevolg deur die 2nd Seaforth Highlanders. Op hul hakke moes die 1st Argyll and Sutherland Highlanders volg en agter hulle aan die stert van die stoet die Highland Light Infantry. By hul aankoms naby die betrokke punt ’n ruk voor dagbreek sou die Black Watch na die oostekant van die kop beweeg, waar geglo is dat die vyand verskuil was. Die Seaforth Highlanders sou reg op die suidoostelike voet daarvan afpyl met die Argyll and Sutherland Highlanders op hul linkerflank, d.w.s. aan die suidekant van Magersfonteinkop. Die Highland Light Infantry sou in reserwe bly totdat die geveg ontwikkel het. Die ontplooiing sou dus kort voor die eerste oggendskemer onder dekking wan die duisternis ’n entjie van die voet van Magersfonteinkop af na links plaasvind en wel so dat die Black Watch regs, die Seaforth Highlanders in die sentrum en die Argyll and Sutherland Highlanders links sou wees met die Highland Light Infantry agter in reserwe, gereed om steun op enige punt te verleen. Elkeen van die drie voorste bataljons

sou net voor dagbreek ontplooi met twee kompanies in die vuurlinie, twee om as ondersteuning te dien en twee om as reserwe diens te doen, en daar sou 'n tussenruimte van vyf tree tussen die manskappe wees. Na ontplooiing moes die troepe gaan lê, gereed om die doelwit — d.w.s. die oostelike, suidoostelike en suidelike hellings van Magersfonteinkop — met die eerste oggendskemer te bestorm.²⁶

Lt.-kol. J. W. Hughes-Hallett, bevelvoerder van die Seaforths en waarnemende bevelhebber van die brigade nadat genl. Wauchope gesneeuwel het, gee 'n enigsins ander voorstelling van die aanvalsplan. Hy skryf dat die plan was

“to march direct on the north-east spur of the hill held by the enemy. On arrival near the

²⁶ Sien *South-Africa Despatches*, I, p. 130, Verslag van lord Methuen d.d. 15 Feb. 1900; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 312; *Times History*, II, p. 398; en Nierstrasz, II band 2, p. 664. Nierstrasz se bewering dat die Seaforth Highlanders links en die Argyll and Sutherland Highlanders regs moes wees, stem nie ooreen met die amptelike Britse gegewens nie.

objective his (d.i. Wauchope se) intention was to move the Black Watch to the east of the hill where he believed the enemy to be posted under shelter, while the Seaforths were to march straight to the north-east point of the hill with the Argylls prolonging the line to the left and the HLI to be in reserve while the attack was developing.”²⁷

Volgens hierdie voorstelling sou die Seaforths regs, die Black Watch in die sentrum en die Argyll and Sutherland Highlanders op die linkerflank wees, en was die bedoeling om Magersfonteinkop byna heeltemal om te trek voordat tot die aanval oorgegaan sou word.

Hoe dit ook al sy, Wauchope het sy planne vooraf aan sy verskillende bataljonsbevelvoerders verduidelik. Daarna het hy 'n beesvleis-toebroodjie genuttig en toe in sy kombessak gaan lê en slaap. Volgens Pemberton was sy “manner to his servant ... as cheerful as ever, but

²⁷ Sien W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm A. 355, asook W. Baring Pemberton, p. 87.

he had seemed keenly affected all day by the loss of a belt, to which a knife and compass were attached, all the gifts of his wife.”²⁸

Gedurende die loop van die Sondagmiddag het daar ’n ligte reën uitgesak, iets wat met die oog op die opmars welkom was aangesien dit die hitte laat afneem en die lug verfris het. Teen die aand is dit egter opgevolg deur so ’n hewige stortreën dat van die offisiere in Methuen se hoofkwartier bedenkinge teen die opmars onder die omstandighede begin koester en daarvoor gepleit het dat dit uitgestel moes word. Hulle het begryp dat dit uiters moeilik sou gaan om die brigade in die stikdonker nag deur die waterplasse oor die reëndeurweekte, sanderige bodem te bring. Selfs onder normale omstandighede was dit maar moeilik om die terrein in die donker oor te steek aangesien daar baie ysterklippe en miershope was waaroor die troepe kon struikel, en die pad verder versper was deur plate

blaarlose bossies en doringagtige struike wat plek-plek tot heuphoogte gegroei het.²⁹

Wauchope was egter een van die wat van uitstel nie wou hoor nie. Ten spyte van sy aanvanklike teenstand teen die gedagte aan ’n nagtelike opmars het hy hom hoe langer hoe meer daarmee versoen en toe voorgestel is om die mars uit te stel, het hy hom kragdadig daarteen verset. Hy was vasberade om die taak wat hom opgelê is, met eer te volvoer en die Boere met die aanbreek van die volgende oggend van Magersfonteinkop af te gaan verdryf.³⁰ Die gedagte aan uitstel is dan ook die kop ingeslaan en op die gesette tyd was sy brigade gereed en opgestel vir die mars in die mees kompakte formasie — d.w.s. in ’n kolonne van 30 kompanies die een agter die ander, elkeen waarvan in drie linies verdeel is, sodat die geheel feitlik ’n soliede reghoek van manskappe

²⁸ W. Baring Pemberton, p. 87.

²⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 316; *Times History*, II, p. 396; en Nierstrasz, II band 2, p. 664.

³⁰ *Times History*, II, p. 397.

gevorm het, in 90 opeenvolgende linies ingedeel³¹ met 'n ruimte van ses treë tussen die verskillende kompanies en agt treë tussen die bataljons.³² Die front het sowat 45 treë en die diepte van die kolonne ongeveer 330 treë gemeet.³³ Hierdie kompakte formasie is gevorm om te verseker dat die troepe in die stikdonker nag byeen sou bly op die ongunstige terrein waaroor hulle moes gaan. Om verder te verseker dat hulle nie van mekaar afdwaal nie, is elke soldaat beveel om aan sy maat se klere vas te hou. Ook is by die offisiere wat as gidse gedien en aan die linkerkant van elke linie

³¹ Volgens die *Times History* (II, p. 398) was daar 32 kompanies, dus 96 rye. Die *Times History* verloor egter uit die oog dat die twee kompanies Seaforth Highlanders wat wagdiens gedoen het, nie hul bataljon na Magersfonteinkop vergesel het nie maar eers later in die Jag daarheen gestuur is (Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 316-317).

³² Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 316-317; *Times History*, II, p. 398; Nierstrasz, II band 2, p. 664; en Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 181.

³³ W. Baring Pemberton, p. 88.

geposteer was, aan die hand gedoen om met die linkerhand aan 'n tou vas te hou wat aan hulle verskaf is en wat net so lank was as wat die kolonne diep was. Dit sou meehelp om die rye in posisie agter mekaar te hou. Slegs die Black Watch en Argyll and Sutherland Highlanders het egter van die tou gebruik gemaak.³⁴ As laaste voorsorgmaatreël om te verseker dat die troepe in formasie bly, is die brigade-majoor, Lt.-kol. J. S. Ewart, gelas om voortdurend op en af langs die linkerflank van die kolonne te loop. Die name van die verskillende offisiere wat as gidse gedien het, moes dan aan hom genoem word telkens wanneer hy by hulle verbygaan, sodat hy die onderskeie kompanies kon identifiseer en kon toesien dat hulle in die regte orde en steeds in noue voeling met mekaar bly.³⁵

³⁴ Sien verslag van Hughes-Hallett in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm A. 355, en Baring Pemberton, p. 88. Vgl. voorts Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 316-317.

³⁵ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 316-317.

Aan die linkerkant voor aan die kolonne het genl.-maj. Wauchope stelling geneem met sy twee aide-de-camps, kapt. Rennie en luit. Wauchope, sy neef, almal te voet. Die perde van die offisiere is nl. in die agterhoede deur die stalknegte gelei. Van al die offisiere was Wauchope die enigste wat sy “Claymore” — d.i. die nasionale breë swaard van die Skotse regimente — gedra het. Regs langs Wauchope en sy adjudante was die adjunk-assistent-adjudant-generaal, maj. Benson, met twee van Rimington’s Guides. Hy het tydens sy verkenning van die vyandelike stellings die kompasrigting en afstand na die suidoostelike punt van Magersfonteinkop vasgestel — volgens die *Times History* “at great personal risk” — en is dus aangewys om die kolonne as gids te dien. Die vier masjiengewere van die brigade sou deur die manskappe vervoer word.³⁶

³⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 316-317; *Times History*, II, pp. 397-398; Nierstrasz, II band 2, p. 664.

Min van die troepe het ’n denkbeeld gehad van wat hulle moes gaan doen. Sommige het hoor sê dat “they were ‘going to take the position with the bayonet’”, andere weer dat slegs ’n nagmaneuver beoog is sonder enige geveg. Van die manskappe van kompanies A en B van die Black Watch het volgens die getuienis van een van die offisiere nie een geweet wat hulle moes gaan doen nie. Elke man het ’n kombers en 150 patrone saamgedra en hulle het maar min voor die aanvang van die opmars geslaap. “Drenched to the skin and chilled by the sharp fall in temperature, they passed six miserable hours during which they were forbidden to light fires or even to smoke.” Selfs ’n aandete is hulle nie gegee nie. Hul laaste maaltyd het hulle die middag van die 10de geniet.³⁷

6. DIE OPMARS VAN DIE HIGHLAND BRIGADE

Teen 12.30 vm. op die 11de — die tyd deur lord Methuen vasgestel — het die opmars begin. Afgesien van twee gewere wat met die aanvang

³⁷ Baring Pemberton, pp. 87-88.

daarvan afgegaan en in die stormagtige nag onmoontlik die aandag van die vyand kon getrek het, het alles stil verloop. Slegs die reën wat sedert omstreeks 1 vm. gepaard gegaan het van 'n swaar onweer, het harder as ooit geval, en al wat, afgesien van die weerlig, nou en dan in die stikdonker nag sigbaar was, was Kimberley se soeklig. Dit was dus donker, volgens Pemberton “the darkest inkiest night anyone could remember”, en die opmars het dus bitter swaar gegaan.³⁸

Behalwe die woorde “halt ... advance” wat in gespanne fluistertone van voor af van kompanie tot kompanie oorgedra is, was die enigste geluide wat deur menslike wesens veroorsaak is, die harde asemhaling van die troepe soos hulle oor die sagte, reëndeurweekte grond gesukkel het, en hul binnensmondse vloekte as hulle telkens oor klippe en miershope struikel en val of hulle in

³⁸ Vgl. *Times History*, II, p. 397; Wilson, I, p. 181; Nierstrasz, II band 2, p. 664; en lord Methuen se verslag in *South-Africa Despatches*, I, p. 130; ook Baring Pemberton, p. 91.

die skerp dorings van die mimosa-bossies vasloop.³⁹

Ofskoon maj. Benson met 'n kompas in elke hand akkuraat koers gehou het na sy doelwit, was die vordering van die troepe in die stormagtige nag pynlik stadig. Die verskillende kompanies en selfs bataljons het in weerwil van al die voorsorgmaatreëls om die eenhede byeen te hou, aan die regterkant deurmekaar begin te raak. Kort-kort moes halt gemaak word om reëlmatigheid in die mars te bevorder of om seker te maak dat die kolonne nog op die regte koers was want die reën, weerlig en die baie gewere het die kompasse nadelig geaffekteer. Die gevolg was dat in plaas van reguit in die rigting te gaan wat Benson beplan het, die brigade soos 'n slang van kant tot kant begin kronkel het. Teen 2 vm. was daar 'n ernstige oponthoud toe die kompasse so onklaar geraak het dat Benson getwyfel het of hy nie besig was om te ver na links van die voorgeskrewe roete af te dwaal nie. Wauchope het

³⁹ Baring Pemberton, p. 91.

daarop kol. Ewart laat haal en na samesprekings tussen hom en Benson is besluit om die kolonne enigsins regs te laat swaai -'n operasie wat in die donker en in die ongure weer geen maklike taak was nie.

In weerwil van die moeilikhede het alles egter goed gegaan totdat kort voor dagbreek die reën opgehou en Magersfonteinkop sowat 800 treë verder vaagweg sigbaar begin word het in die vroeë oggendskemer. Benson het gevoel dat dit tyd was om te ontplooi en het dit dan ook twee maal aan Wauchope gesê. Laasgenoemde kon egter nie in die donker uitmaak hoe ver hy nog van die kop af was nie. Hy wou nie hê dat die oggendskemer sy brigade buite trefafstand van die beoogde stelling af vang nie en wou dus graag liever nog 'n paar honderd treë in geslote formasie aanstoot voordat hy sy troepe laat ontplooi. Solank sy troepe in geslote formasie was, kon hulle ten minste redelik vinnig beweeg. Al antwoord wat Benson ontvang het op sy waarskuwing “This is as far as it is safe to go, sir, in mass”, was: “I'm afraid my men will lose

direction. I think we will go a little farther.” Hy het Benson toe ook op die se versoek onthef van die verantwoordelikheid om verder as gids op te tree en self die leiding oorgeneem. Vir nog 'n 200 treë het dit goed gegaan en toe, net toe Wauchope die bevel wou gee om re ontplooi, loop die kolonne hom in 'n lap doringagtige mimosabos vas. In die plaat mimosabos was dit onmoontlik om te ontplooi en Wauchope was dus verplig om die troepe eers oor die obstruksie te bring voordat hy hulle kon beveel om hul geledere te laat oopsprei.

Om sake te bespoedig, het hy die voorste bataljon, die Black Watch, persoonlik deur die lap struik gelei in groepies van twee en drie, en lt.-kol. Ewart gelas om die res van die brigade om die obstruksie te lei. By ontplooiing aan die anderkant daarvan moes hy die Seaforth Highlanders links en die Argyll and Sutherland Highlanders regs van die Black Watch instoot. Laasgenoemde sou ten einde tyd te wen, nie meer oos om die kop gaan nie maar op die suidoostelike punt daarvan afmarsjeer. Die Argyll and Sutherland Highland-

ers sou dus die kop aan die oostekant omvat en die Seaforth Highlanders die suidekant daarvan bestorm met die Black Watch, wat teen die suidoostekant moes opereer, in die sentrum en die Highland Light Infantry in reserwe.

Pemberton beweer dat “The Seaforths were to go to the right of the Black Watch, the Argylls taking the Seaforths’ place immediately on the Black Watch left”, en merk in die verband op dat “This conflicts with the deployment order given in the Official History, but is taken from Col. Hughes-Hallett’s account written on the following day”. Hier begaan hy egter ’n fout. In Hughes-Hallett se verslag soos vir gebruik in die War Office gedruk, staan duidelik:

“Not finding any sign of the enemy on the right flank, just before daybreak, as we were getting near the foot of the hill, the General gave the order to the Black Watch to extend, but to move direct on the spur in front, the Seaforth Highlanders to prolong the line on the left, and the Argyll and Sutherland Highlanders to

prolong to the right, with the Highland Light Infantry in reserve”.⁴⁰

Die bevel het nogtans geen verwarring geskep nie. Die brigade was net weer mooi in formasie in die orde bo genoem en op die punt om te ontplooi vir die stormloop — die voorste kompanie van die Black Watch was inderdaad reeds besig om te begin ontplooi — toe ’n hewige geweervuur uit die Boereloopgrawe hoogstens 400 treë verder weg, op hulle losbars.⁴¹

⁴⁰ Sien Hughes-Hallett se verslag in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm A. 355, en, in verband met hierdie aangeleentheid, W. Baring Pemberton, p. 93.

⁴¹ Sien in verband met die opmars van die brigade Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 317-318; *Times History*, II, p. 399; Nierstrasz, II band 2, p. 664; Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, pp. 99-100; Baring Pemberton, *Battles of the Boer War*, pp. 91-93; lord Methuen se verslag in *South-Africa Despatches*, I, pp. 130-131; en die verslae van lord Methuen en lt.-kol. Hughes-Hallett in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm A. 355.



Die loopgraaf voor Magersfonteinkop

7. DIE BEGIN VAN DIE GEVEG

Oor wie die troepe eerste gewaar en die groot slag begin het, is die onderskeie bronne dit nie eens nie. Lord Methuen beweer in sy amptelike verslag dat “it is pretty clear flashes from a lantern gave the enemy timely notice of the march”.⁴² Sy getuienis word bevestig deur kapt. C. E. Stewart wat verklaar dat “The moment we started a light from the top of the kopje apparently by signal from someone near us, was put out.”⁴³ Julian Ralph gaan nog verder en sê dat volgens “good authority” die Boere ’n spioen voor op die uiterste regterflank van die Britse kolonne gehad het. Hy moes ’n lig vertoon wanneer hulle ’n sekere bepaalde punt bereik en het aan die Boere met die lig die teken gegee om die geveg te begin.⁴⁴ Sy mededeling word deur Wilson oorgeneem wat daaraan toevoeg dat “on the British left, far ahead in the enemy’s position” ’n “answering light” helder en aan-

houdend gebrand het en dat die manskappe “with fascinating curiosity” daarna gekyk het.⁴⁵

Michael Davitt wat die Boereleiers oor die slag ondervra het, het egter tot die slotsom gekom dat “The theory of a ‘flashing light’ carried by Boer scouts who marched with the Highlanders, is too absurd for any but British war correspondent purposes”. Die draers van sulke ligte sou immers in dieselfde gevaar gestaan het om deur die burgers in die loopgrawe, hul vriende, doodgeskiet te word as die vyandelike troepe.⁴⁶ Uit die bronne aan Boerekant word tewens ook niks van sulke ligte vermeld nie. Gesaghebbende Britse bronne waaronder die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* en die *Times History* heg ook weinig waarde aan hierdie bewerings. Die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* negeer dit heeltemal en die *Times History* kom tot die slotsom dat “Of the various stories told at the time of Boers or colonial traitors accompanying the column, of lights flashed out

⁴² Sien *South-Africa Despatches*, I, p. 130.

⁴³ Aangehaal by Baring Pemberton, p. 91.

⁴⁴ Julian Ralph, *Towards Pretoria*, p. 214.

⁴⁵ Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 182.

⁴⁶ Davitt, p. 215.

on the left or of the single shot close by that gave the signal, the most probable is that a Boer sentry was posted a little way in front of the trenches and that he fired before running back.” Daar is egter, volgens die publikasie, “some ground for believing that a general warning of the movement — though further warning than Methuen had already given was scarcely needed — was made from the farm at Voetpad’s Drift by the use of lanterns.”⁴⁷

Dat daar miskien laat die nag tydens die begin van die opmars ligte in die opstal by Voetpadsdrif gebrand het of dat iemand ’n lantern daar of op enige van die aanliggende plase vir die een of ander doel gebruik het, is moontlik. Die afleiding dat die ligte as seine gedien het om die Boere van die vertrek van die brigade te verwittig, moet egter verwerp word in die lig van die getuienis aan Boerekant.

Al wat uit die getuienis aan Boerekant met sekerheid vasgestel kan word, is dat die Boere daardie nag of vroeg die volgende oggend ’n

aanval verwag het en dus besonder op hul hoede was. Die bombardement van die vorige dag was vir hulle ’n waarskuwing dat ’n aanval op hande was. Hulle het die troepe reeds op ’n afstand van etlike honderde treë hoor nader aangesien volgens een van die deelnemers aan die geveg “die yster onder hul skoenhakke onophoudelik teen die klippe geklik het.”⁴⁸

Kort daarna is die naderende troepe in die oggendskemer bemerk — volgens sommige deur drie lede van die kommando Hoopstad, nl. C. Greyling en twee Magnus-broers, wat dadelik op hulle begin te vuur het, dog volgens Michael Davitt wat in die verband steun op inligting wat hy van pres. Steyn, regter Hertzog en ds. Marquard gekry het, deur genl. Cronjé self. Terwyl hy vroeg die oggend tussen die loopgrawe rondgegaan het om seker te maak dat almal op hul poste is, sou hy die Engelse sien nader en toe bevel gegee het om die vuur te open.⁴⁹

⁴⁷ Sien *Times History*, II, voetnoot op p. 400.

⁴⁸ Verklaring van attelleris W. du Plessis.

⁴⁹ Sien Davitt, p. 215.

Die twee voorste bataljons van Wauchope se brigade het juis begin ontplooi — die Seaforth Highlanders het begin om oor te trek na die linkerkant van die Black Watch en kompanies A en B van laasgenoemde regiment was net besig om sowat 100 treë vorentoe te begin oopsprei — toe genl. Cronjé, vergesel van sy sewe adjudante, op hulle afkom. 'n Deel van die troepe was reeds regs om die Boereloopgraaf voor Magersfontein-kop sonder dat hulle dit wis en in staat om die kop van die suidooste- of oostekant te beklim, toe Cronjé hulle gewaar. Een van sy adjudante, in die vroeë oggendskemer mislei deur die eienaardige uniforms, nl. die Skotse rokkies, het nog gedink dat dit volstruise was, maar Cronjé het dadelik besef dat dit Bergskotte was en het onverwyld uitgeroep: “Schiet, kêrels! schiet hulle!” Daarop het die onweer uit die Boerestelling oor hulle

losgebreek⁵⁰ — komplete soos 'n paddakoor, vertel een van die oudstryders.⁵¹

Dit was op die tydstip, ongeveer 4 vm., nog te donker om die afstand wat gewissel het van teenaan die loopgraaf tot sowat 400 treë, korrek te skat of ordentlik korrel te beken en die vuur was dan ook oor die algemeen te hoog, maar die verrassing was volslae en die morele uitwerking volmaak, en vir sowat 15 sekondes — wat soos 15 minute gelyk het het die troepe stil gestaan asof bedwelmd.⁵²

Die Boere het die mees geleë tydstip gekies om die kolonne volkome te verlam — nl. die tydstip toe die troepe, nog in geslote formasie byeen, net begin het om vir die stormloop te ontplooi en nog heelwat tyd nodig sou hê voordat die verskillende bataljons en kompanies oopgesprei en in gevegsformasie opgestel sou kon word. 'n Babelse

⁵⁰ Sien N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 259, waar genl. Cronjé se verklaring in die verband weergegee word, asook Ram en Thomson, I, p. 120.

⁵¹ Vgl. verklaring van artilleris W. du Plessis.

⁵² Vgl. Baring Pemberton, p. 94.

verwarring het dan ook gevolg. Ontwrig deur verskillende deurmekaar bevele soos “Lie down! Extend! Fix bayonets! Charge! Retire! No Forward!” en wat dies meer sy, het die regiment uitmekaar gespat. Die meeste van die manskappe van die twee voorste bataljons het haastig probeer om klaar te ontplooi, plat te val en bajonette te bevestig, gereed vir die stormloop. Talle het egter verskrik begin terugvlug, oor die liggame van gewonde en gesneuwelde kamerade, tussen die agterste kompanies in. Die beweging het aansteeklik op die kompanies en bataljons agtertoe gewerk. Hulle het ten spyte van die pogings van die offisiere om hul manskappe te laat platval en verdere bevele af te wag, geretireer na die skuiling wat die lap mimosabos agter hulle aan hulle gebied het, dwarsoor die liggame heen van diegene wat platgeval het. Die gevolg was dat slegs sowat die helfte van die brigade voor die plaat doringbos bevele lê en afwag het — die bataljons en kompanies hopeloos deurmekaar. Die res het met die verskillende eenhede nog meer

deurmekaar ’n skuilplek tussen die bossies gesoek.⁵³

Genl. Wauchope het hom nie deur die verwarring laat ontsenu nie. Vanaf die posisie waar by hom bevind het, voor aan die linkerkant van die brigade, het by baie gou uit die flitse uit die vyandelike geweerlope bemerk dat sy brigade aan die oostelike flank van die Boereposisie voor Magersfonteinkop was en dus in ’n gunstige posisie verkeer het om dit aan die oostekant te omvleuel. Al sy troepe moes dus op die oostelike flank ingestoot word. Met die kalm opmerking dat “This is fighting, A.G.,” het hy toe sy neef en adjutant, luit. A. G. Wauchope, agtertoe gestuur om die kompanies van die Black Watch wat nog nie ontplooi het nie, sowel as die Argyll and Sutherland Highlanders en die Seaforth Highlanders te laat aansê om al hul kragte op die flank in te werp. Voordat hy egter die omvleuelings-

⁵³ *Times History*, II, pp. 400-401; Nierstrasz, II band 2, p. 664; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 318; Wilson, I, pp. 183-186; L. Creswicke, II, pp. 174-175; Baring Pemberton, pp. 94-95.

beweging kon lei, is hy deur verskeie koeëls getref en gedood.⁵⁴ Dit word vertel deur een van die lede van die Black Watch wat aan die geveg deelgeneem het, dat hy toe hy geval het, sou uitgeroep het: “Rally round, Black Watch, it is not my fault.”⁵⁵

Verskeie offisiere van sy brigade, onder wie die bevelvoerders van twee van die bataljons, t.w. Lt.-kol. Goff van die Argyll and Sutherland Highlanders en Lt.-kol. Kelham van die Highland Light Infantry, was teen die tyd reeds buite aksie gestel. Die eerste is op slag gedood en die laaste, ofskoon slegs lig deur ’n vyandelike koeël gewond, so ernstig beseer deur troepe wat tydens die verwarde terugtog na die lap mimosabos op hom getrap en hom daarheen meegesleur het, dat hy nie in staat was om sy bataljon verder aan te voer nie.⁵⁶

⁵⁴ *Times History*, II, p.401; Nietstrasz, II band 2, pp.664-665; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 318-319; Baring Pemberton, p. 95.

⁵⁵ Aangehaal by Wilson, I, p. 184.

⁵⁶ Sien *Times History*, II, p. 401; Nietstrasz, II band 2, p. 665.

Luit. Wauchope het daarin geslaag om die generaal se bevel aan kol. Coode, bevelhebber van die Black Watch, oor te dra en ook aan etlike ander offisiere van die regiment wat hy teengekom het, dog pas daarna het ook hy geval, digby die plek waar sy neef gesneuwel het en waarheen hy besig was om terug te keer.

Coode het dadelik gereageer en sy bataljon na die aangewese punt regs van die twee reeds ontplooi-de kompanies gelei, dog voordat hy die beoogde aanval van stapel kon stuur, het ook hy gesneuwel. Van sy ondergeskikte offisiere het egter hul manskappe na regs bly aandryf en weldra was daar ’n aansienlike aantal troepe besig om op die ruimte af te storm wat oos van die vyandelike loopgraaf voor Magersfonteinkop geleë was.⁵⁷

Solank as hierdie afdelings van die Black Watch besig was om na regs te swenk, het Lt.-kol. Hughes-Hallett, bevelvoerder van die Seaforth

⁵⁷ Sien *Times History*, II, p. 401; Nietstrasz, II band 2, p. 665.

Highlanders en tewens die enigste bataljonsbevelvoerder wat nog nie buite aksie gestel was nie, sy bataljon binne tien minute tot twee maal toe laat aanstorm teen die vyandelike loopgraaf sowat 400 treë voor hom. Hy het egter sulke hoe verliese gely dat hy dit wenslik geag het om sy manne vir eers maar te laat platval en verdere bevele af te wag, wat hy nou telkemale laat aanvra het — sonder gevolg.⁵⁸ Hy het niks gehoor van Wauchope se bevel om op die regterflank aan te val nie. Ook het hy nie geweet dat Wauchope intussen gesneuwel het nie en dat hy inderdaad die bevel oor die hele brigade moes neem aangesien al die ander bataljonsbevelvoerders buite aksie gestel was nie. Toe hy geen bevele van hoër gesag kry nie en die beweging van die Black Watch na regs bemerk, het hy ook sy bataljon na regs laat swenk sover as wat hy dit nog kon doen om die beweging te steun. Dit het goeie vrugte afgewerp en spoedig was die manskappe van die twee bataljons, ofskoon

⁵⁸ Sien Hughes-Hallett se verslag in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm A. 355.

deurmekaar, besig om in toenemende getalle oos om die sentrum van die Boerestelling te gaan.⁵⁹

8. DIE UITWISSING VAN DIE SKANDINAWIESE KORPS

Die verdediging van die Boerestellings alhier — d.w.s. in die ruimte ten ooste van die Boereloopgraaf voor Magersfonteinkop en ten noord-weste van die lang bult waarop die Boere se linkervleuel geposteer was — was opgedra aan vk. J. Flygare met 'n afdeling van die Skandinawiese korps, 50 tot 60 man sterk.⁶⁰ Hulle het egter gedurende die nanag van die 10de hul aangewese stelling verlaat en met uitsondering van 'n wag van 7 of 8 man wat

⁵⁹ *Times History*, II, p. 402; Nierstrasz, II band 2, I p. 665; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, pp. 318-319.

⁶⁰ Wat die juiste sterkte van die afdeling was, is uit die bronne nie met sekerheid te bepaal nie. Nierstrasz (II band 2, p. 665) stel dit op 49 man, Davitt (p. 219) op 53 en Penning (*De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 401) wie se inligting, ontleen aan luit. Barentzen van die korps, die betroubaarste lyk, op 60 man.

hulle by die perde agtergelaat het, vorentoe getrek in die rigting van die vyand, sonder die wete van genl. Cronjé en in stryd met sy instruksies. Die gevolg was dat toe die geveg voor Magersfonteinkop losgebrand het, hulle ver voor die Boerelinie was — 1,500 treë volgens verklaring van die Skandinawier Thompson.⁶¹ Hier het die troepe wat van Magersfonteinkop af suidooswaarts teruggevlug het, op hulle gestuit waar hulle haastig op 'n bosagtige lae bultjie buite sig van die res van die Boerestrydmag stelling geneem het. Onder leiding van vk. Flygare en baron Helge Fagerskold het hulle daarvandaan af vuur op die terugvallende troepe geopen, maar dié het weldra bemerk dat hulle maar 'n klein groepie was en het hulle spoedig omsingel gehad. Net die wag by die perde wat, soos vermeld, agtertoe gestasioneer was, het aan omsingeling ontkom en weggejaag om die

⁶¹ Sien in die verband die verslag van genl. Cronjé, d.d. 11 Des. 1899 in Leyds 712, Telegram no. 71 d.d. 11 Des. 1899, en van kapt. Fichardt, d.d. 13 Des. 1899, in Leyds 713, Telegram no. 10 d.d. 13 Des. 1899, asook Penning, p. 401.

burgers in die linies van die voorval te gaan verwittig.

Die omsingelde Skandinawiers het geveg soos leeus sonder om 'n oomblik aan oorgawe te dink, totdat feitlik almal gedood of gewond was. Daardeur het hulle swaar verliese aan die vyand toegebring. Toe die opdringende troepe op hulle was en hulle nie meer kon skiet nie, het hulle die troepe met hul geweerkolwe geslaan, en om verskeie van hul liggame is dan ook die dag na die geveg tot vier gesneuwelde of gewonde Skotte aangetref — getuie van die hewigheid van die weerstand wat hulle gebied het om die vyand van hul lyf af te hou.⁶²

⁶² Sien in verband met die geveg Davitt, pp. 218-219; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 401-402; Nierstrasz, II band 2, p. 665; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 319; N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 266-267; Verslae van telegrafis Du Toit, genl. Cronjé en kapt. Fichardt in Leyds 712, Telegramme nos. 45 en 71 d.d. 11 Des. 1899, en no. 10 d.d. 13 Des. 1899. Baring Pemberton se bewering op gesag van Roger Poore (*Battles of the Boer War*, p. 99) dat die Skandinawiërs deur 'n enkele bom

Van die soldate wat in die geveg betrokke was, het hulle aan swak gedrag en 'n skending van die reëls van beskaafde oorlogvoering skuldig gemaak deur van die Skandinawiers wat gewond op die grond gelê het, met hul bajonette te deurboor en die dooies sowel as die gewondes van hul persoonlike besittings te beroof.⁶³

9. VERNIETIGING VAN DIE TROEPE AGTER DIE LOOPGRAAFSTELLINGS

Die vordering van 'n paar honderd man van die Seaforths en Black Watch tot agter die loopgraaflyn van die Boere het die toestand nie wesenlik verander nie. As die deel van die Highland brigade wat met die losbars van die vuur platgeval of na die lap mimosabos teruggeval het, voorwaarts bly storm het deur die ruimte tussen die Boere se sentrum en linkervleuel wat na die uitwissing van die Skandinawiers heel-

uitgewis is, is in die lig van al die ander getuienisse onaanvaarbaar.

⁶³ Vgl. verklaring van luit. Barentzen soos weergegee in Penning, p. 402, en van C. Uggla, aangehaal by Davitt, p. 219.

temal oop gelê het, kon hulle volgens lord Methuen – en dit lyk logies — Magersfonteinkop spoedig verower gehad het.⁶⁴

By hul versuim om dit te doen, was die paar honderd man agter die Boerelinie egter nie in staat om 'n wending in die toestand teweeg te bring nie, te meer omdat hulle sonder 'n bevelvoerder was wat 'n gekoördineerde aksie in die rug van die vyand kon beplan. Hul poging om die voet van Magersfonteinkop te bereik en in die rug van die Boereloopgraaf te kom, is enigsins deur twee draadheinings belemmer, waarvan een links van die Kimberleypad geloop het terwyl die tweede aan die oostelike voet van Magersfonteinrant deur die eienaars van die grond gespan was.⁶⁵ Toe hulle deur die heinings

⁶⁴ Vgl. verslag van lord Methuen d.d. 13 Des. 1899 in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm A. 355.

⁶⁵ Die bewerings van etlike skrywers met betrekking tot die slag, as sou die Boere doringdraadversperrings voor hul stellings aangebring het, word deur die amptelike geskiedskrywer van die Suid-Afrikaanse Republiek oor die oorlog as “klinklare onzin” bestempel (sien N. Hofmeyr,

was, het 'n deel van die troepe volgens Wauchope se oorspronklike bevel in verspreide groepe teen die rant begin uitstorm, in die hoop om die Boere van die kruin af uit hul stellings aan die voet daarvan te dwing.

Die poging het egter geen vrug gedra nie. Die groepe wat die kop aan die ooste- en suidoostekant bestyg het, is deur die burgers teen die helling van die kop of heeltemal uitgewis of na die voet van die kop teruggedryf, waar hulle onder die vuur van die Britse batterye beland het en vernietig is. Hieronder was 'n groep van 20 tot 30 man van die Black Watch en Seaforths onder leiding van kapt. W. MacFarlan, adjudant van die Black Watch, met regs langs hulle 'n paar man onder aanvoering van luit. E. Cox van die Seaforths. Die troepe weer wat om die kop gegaan

Zes Maanden bij de Commando's, p. 260), en word dan ook deur die betroubaarste navorsers verwerp of negeer. Die draadversperrings wat daar was en wat die troepe se mars soms bemoeilik het, was gewone plaasheinings (vgl. bv. *Times History*, II, p. 402, en Baring Pemberton, p. 97).

het om dit van die agterkant af (d.i. langs die noordelike helling uit) te beklim, is deur 'n klompie burgers op die kruin gestuit.⁶⁶ Die voorpunt van hierdie groep, sowat 100 man sterk onder aanvoering van luit. R. S. Wilson van die Seaforth Highlanders en sers. Frazer van die Black Watch, het ongesiens tot digby die kruin gevorder toe 'n groepie Boere wat op die kruin stelling geneem het, blykbaar om die burgers in die loopgrawe in die rug te beskerm, 'n hewige vuur op hulle open en hulle in hul gang stuit.

Volgens die meeste skrywers het die vuur gekom van niemand minder nie as genl. Piet Cronjé en sy sewetal adjudante, wat dadelik op Cronjé se bevel “Skiet kêrels, skiet!” die troepe so vinnig as wat in hul vermoë was, met hul Mausers bestook het.⁶⁷

⁶⁶ Sien *Times History*, II, pp. 402-403; Nierstrasz, II band 2, p. 665; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, pp. 319-321; en Baring Pemberton, pp. 97-98.

⁶⁷ Vgl. o.a. Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 391; *Times History*, II, p. 403; Nierstrasz, II band 2, p. 665;

Die vuur het spoedig die aandag getrek van 'n sterk afdeling burgers van die kommando Ficksburg en 'n ander Boerekommando onder aanvoering van kmdt. P. de Villiers. Hulle het na aanleiding van 'n rapport wat hulle oor die lotgevalle van die Skandinawiers bereik het, vanuit die stellings op die Boere se linkerflank weswaarts beweeg om die gaping wat deur die uitwissing van vk. Flygare se manskappe veroorsaak is, toe te stop. Hierdie afdeling het die vyand van die voet van die kop af in die flank onder vuur geneem, terwyl ook etlike van die bomme wat deur die Engelse swaargeskut op die Boerestellings gerig was, op die terrein geval het waar die klompies Engelse

en Baring Pemberton, pp. 97-98. Dit lyk asof die betrokke skrywers die terugdryf van die troepe hier op die kruin van die kop verwar met die optrede van die generaal en sy adjudante aan die begin van die geveg vroeër die oggend waarvan hulle geen melding maak nie, en dus aan genl. Cronjé 'n rol toedig wat hy nie gespeel het nie. Immers, dit is baie onwaarskynlik dat Cronjé, nadat die geveg losgebreek het, Magersfonteinkop sou uitgeklim en voor die omtrekkende vyand op die kruin daarvan sou posgeneem het. Dit word ook positief deur artilleris W. du Plessis betwis.

pas geneem het. Onder die omstandighede het die Engelse, volkome afgesny en deur die Boere in die front, rug en flank beskiet en bowendien ook deur die eie kanonne geteister, vir hulle geen ander weg oopgesien nie as om terug teen die helling van die kop af te vlug na die voet daarvan. Daar is hulle omsingel en die 30 of 40 man wat teen die tyd nog oor was, deur die Boere gevange geneem.⁶⁸

Daarmee was die pogings van die afdelings van die Highland brigade wat Magersfonteinkop vanuit die ooste, suidooste en noorde bestorm het met die doel om die Boere van die kruin af in die rug te beskiet, verrydel. Volgens artilleris W. du Plessis het 'n afdeling van hierdie troepe egter 'n aansienlike slagting aangerig onder die perde van die kommando Hoopstad wat tussen 'n klomp doringbome vasgemaak was, en het hulle hulle kranig verweer teen die burgers van kmdt. A. P.

⁶⁸ Vgl. *Times History*, II, pp. 402-403; Nierstrasz, II band 2, p. 665; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 319-321; Baring Pemberton. bp. 97-98; en verklaring van artilleris W. du Plessis.

J. Diederichs se kommando wat op hulle toegetas het. Hulle het agter die wal van 'n ou pad stelling geneem en het die Boere hewig beskiet voordat hulle tot oorgawe gedwing is.⁶⁹ Lank het hul verset egter nie geduur nie en reeds vroeg die oggend was alle Britse troepe in die rug van die Boereloopgrawe uitgewis of tot oorgawe gedwing.

10. DIE GEVEG TEEN DIE HIGHLAND BRIGADE

Die mislukking van die troepe agter die Boerelinie om met sukses in die rug van die vyand te opereer, het die pogings van Hughes-Hallett en die offisiere van die Black Watch om 'n sterk troepemag in die rug van die Boere geplaas te kry, steeds moeiliker gemaak. Met die verdwyning van die oggendskemer het die burgers steeds hewiger en suiwerder op die troepe gevuur wat oos om die Boeresentrum probeer kom het, en toe die Boere die ruimte tussen die Boeresentrum en linkerflank deur die kommando Ficksburg en ander burgers wat van die oostelike flank af

gekom het, laat beset en die aankomende vyand die weg van voor blokkeer, was alle verdere pogings van die Highland brigade om daar of elders deur die Boerelinie te breek, tot mislukking gedoem. Die Boere se vuur was so genadeloos dat die stormtroepe geen vordering van betekenis kon maak nie; en ofskoon die voorste soldate met doodsveragting teen die koeëls ingestorm het — hulle het hul bajonette sommer in die hardloop bevestig — kon hulle die Boerelinie nie haal nie. Na sowat 100 treë se hardloop moes hulle platval en verder vorentoe kruip, maar op 250 treë van die vyandelike stellings af was die frontvuur so skerp en so suiwer dat hulle dit nie nader kon waag nie. Solank as hul voorraad patrone gehou het, het hulle die vyandelike vuur beantwoord, en daarna maar doodstil bly lê en hoop dat die baie Mauserkoeëls hulle nie tref nie. Om sake te vererger, het die Boere hulle weldra ook in die regterflank met 'n swaar geweervuur geteister. Die vuur was so lastig dat Hughes-Hallett hom genoodsaak geag het om sy regterflank geleidelik steeds verder na regs uit te stoot om

⁶⁹ Verklaring van artilleris W. du Plessis.

die vuur uit die Boerestellings ten suidooste van Magersfonteinkop te beantwoord en te voorkom dat hy afgesny word. Lt.-kol. Kelham, bevelvoerder van die Highland Light Infantry, het die benarde posisie waarin Hughes-Hallett hom bevind het, bemerk en, ofskoon self gewond, met soveel troepe as wat hy byeen kon kry uit die geledere van die Highland Light Infantry en die ander bataljons wat daarmee vermeng geraak het, vorentoe opgeruk om hom te ondersteun en die Britse regterflank te help beskerm.

Terwyl die Britse regterflank daardeur steeds verder en verder in 'n oostelike rigting verleng is, het groepies van die Highland brigade in die sentrum en op die linkervleuel etlike pogings bly aanwend om deur die vyandelike linie te bars. Luit. Lindsay het met die maxim van die Seaforth Highlanders om die linkerflank van die Britse linie gestorm, 'n doringdraadheining wat sy weg versper het, geknip en deurgedruk tot binne trefafstand van die vyandelike stellings. Daarvandaan af het hy die burgers in die loopgrawe vir 'n

halfuur lank onder vuur gehou totdat hyself twee maal gewond en die hele bediening van die maxim buite aksie gestel was. Ander persone en groepies persone het met haas bomenslike inspanning tot feitlik teen die loopgraaflinie gestorm, en een van 8 of 9 man het selfs tot in die rug daarvan gevorder waar hulle gevange geneem is. Ten spyte van al die dapper pogings om die Boerelinie êrens te probeer knak, het dit stewig bly staan en teen 6 vm. was die hele Highland brigade oor 'n front van nagenoeg 2,500 treë voor die Boerestellings vasgepen op afstande wat van 200 tot 600 treë gewissel het. Daar was hulle nie alleen blootgestel aan die swaar geweervuur wat die Boere vanuit hul stellings op hulle bly onderhou het nie, maar tewens aan die strale van 'n meëdoenlose somerson. Die son het na die swaar reën van die vorige nag die oggend van die 11de nl. weer helder deurgebreek en hulle genadeloos geskroei.

Plat op die grond moes die troepe doodstil lê, gedek deur die een of ander miershoop, klip of bossie waaragter hulle skuiling kon vind, en waar

daar geen natuurlike dekking was nie, deur hopies grond wat hulle met die hande of geweerkolwe byeengeraap en voor hulle opgehoop het. Met die gesig op die geweerkolf of plat op die grond het hulle daar gelê terwyl hul liggame geteister is deur die skroeiende son, miere wat hulle gebyt het, en al die ander kwellinge wat die troepe by Tweeriviere so uitgeput het. Wie geroer het, het dadelik die aandag van die burgers in die loopgrawe getrek en laasgenoemde het die vuur vir geen enkele oomblik gestaak nie. Die donker rokkies wat hierdie Skotse troepe aangehad het, was duidelik sigbaar van die Boerelinie af en die kakievoorskootjies wat moes dien om hulle minder sigbaar vir 'n vyand te maak wanneer hulle opruk, was nutteloos, want die troepe het plat op hul mage bo-op die voorskootjies gelê. Ook het die blink rantsoenbekertjies wat aan hulle vasgegorde was, voortdurend die aandag van die Boereskuts getrek. Die meerderheid van diegene wat tydens die geveg gedood of verwond is, is volgens Britse bronne dan ook getref terwyl hulle daar voor die Boerestellings gelê het, magteloos om te beweeg. Die warm son het hulle so

verbrand dat 'n groot aantal van hulle daardeur verlam en buite aksie gestel is en net soos die gewondes mediese behandeling na die slag moes ontvang. Die agterkant van hul kaal bene is vol sere gebrand en 'n verskriklike dors het hulle reeds van betreklik vroeg die oggend af begin te martel. Hulle het nl. geen koffie gekry voor hulle die mars begin het nie en hul waterflessies was spoedig leeg gedrink.

Die lyding waaraan die troepe digby hul stellings onderhewig was, het so 'n indruk op die Boerekrygsmanne in die loopgrawe gemaak dat by die aanbreek van die middag volgens A. Bulloch, tweede in bevel van een van die vasgepende kompanies,

“the boss of the Boers come out and wave his hands to show that he was not armed. He then came to us and said he had sent to lord Methuen to ask about ambulances. But he said that if we would not fire on their ambulance when it came up, they would not fire on us as long as we lay still and did not get up. Of course we agreed, as

by that time there was no one within a mile of us except the guns.”⁷⁰

Teen 6 nm., so vertel Pemberton, het twee Boere uit hul linies gekom en water vir die gewondes gebring. Aan kapt. Stewart, bevelvoerder van die kompanie, het hulle toe gesê dat as sy manne hul wapens agterlaat, hulle maar ongehinderd kon terugtrek want die Boere wou geen gevangenes neem nie. Stewart het verontwaardig met hulle geargumenteer en die twee selfs na hul loopgrawe vergesel waar by verbaas was om te sien dat die Boere “quite a decent lot” was, maar hulle het hulle aan sy proteste nie gesteur nie. “So all that could walk”, aldus Bulloch, “retired and so ended our first day’s fighting and I never want to have another like it.”⁷¹

Ten spyte van die marteling van die son, die dors en die swaar geweervuur uit die Boerestellings was daar egter steeds groepies wat moedig uit die

vuurlinie vorentoe probeer storm het om die loopgrawe te probeer bereik. Hul pogings het die lot van die Skotte egter geensins verlig nie en eerlank het volkome ondergang die brigade in die gesig gestaar.⁷²

11. DIE WERK VAN DIE BRITSE ARTILLERIE

Die artillerie het die pogings van die Highland brigade om die aangewese stelling, Magersfonteinkop, te bestorm en te verower, kragdadig ondersteun. Dit was nog sterk skemer, net lig genoeg om die kanonne op die kruine te rig, toe tussen 4.20 en 4.50 vm. die Britse swaargeskut op die kop en op die hoogtes wat noordwes daaraan geleë was, losgebrand het. Joe Chamberlain, bedien deur 80 man onder aanvoering van kapt. Bearcroft, het ’n swaar vuur onderhou vanaf sy stelling van die vorige dag ten weste van die

⁷⁰ Aangehaal by Baring Pemberton, p. 96.

⁷¹ Baring Pemberton, pp. 96-97; vgl. ook *Times History*, II, p. 404.

⁷² Sien in verband met die geveg teen die Highland brigade voor die Boereloopgrawe gedurende die oggend van 11 Desember *Times History*, II, pp. 404-405; Nietstrasz, II band 2, pp. 665-666; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 320-321, en Baring Pemberton, pp. 94-99.

spoorweg naby die ploegbaas se huisie op 'n afstand van byna 7,000 treë, die houwitsers van die 65ste battery het van suidwes van Magersfonteinkop af op 3,500 treë afstand gevuur en die drie veldbatterye vanuit hul stellings ten noordooste van Headquarter Hill op 'n afstand van 2,000 treë. Hulle het die rante, insonderheid die kruin van Magersfonteinkop, omskep in “volcanoes, shooting up clouds of earth towards the sky” soos Pemberton dit uitdruk, egter sonder merkbare gevolg. Die bombardering van die kruine was immers juis in ooreenstemming met die wense van die Boereleiers. Hulle het 'n aantal burgers met Martini-Henrygewere op die kruin en langs die hoër hange van die rante geplaas en met swart kruit laat vuur, juis met die opset om die aandag van die vyandelike kanonniërs van hul eintlike posisies voor die rante af te lei en op die kruine daarvan te konsentreer.⁷³

⁷³ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 321; *Times History*, II, p. 406; Nierstrasz, II band 2, p. 666; en Baring Pemberton, pp. 82 en 96.

Die bombardering van Magersfonteinkop self was in stryd met lord Methuen se instruksies wat neergelê het dat “The fire is on no account to be directed on the southern end of the ridge which the infantry will be assaulting.”⁷⁴ Dit het die Boere dan ook aanvanklik bevoordeel aangesien die bomme nie die burgers getref het nie maar wel die Britse troepe wat oos om die Boeresentrum gekom en die kop beklim het.

Met die groei van die dag en die toenemende sigbaarheid het die offisiere by die veldgeskut egter daarvan bewus geword dat die vyand nie op die kop nie maar wel in verdekte stellings voor die kop was. Hulle het toe hul skietafstand van 2,000 na 1,700 treë verminder met die doel om die laer hellings van die rante en die gebied aan die voet daarvan met bomme te bestryk. Hul voorbeeld is na dit voorkom ook deur die houwitsers en die skepskanon gevolg. Om die vuur op die terrein des te doeltreffender te maak, het lt.-kol. Hall, bevelhebber van die veldartillerie, die

⁷⁴ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 311 en 314.

18de battery 'n halfuur later, nl. kort na 6 vm., 600 treë vorentoe verskuif tot agter 'n lae hoogtetjie oos van die Kimberleypad waar sy kanonne goed beskut was. Daarvandaan af het hy op 'n afstand van 1,370 treë die vuur op die loopgrawe met sulke goeie gevolge onderhou dat hy teen 7 vm. ook die 62ste battery daarheen verplaas het. Wel kon hy die loopgrawe nie skoongeskiet kry sodat die voetgangers weer vorentoe kon storm en deurbreek nie, maar die vuur het darem verskrikking gesaai en die moreel van die burgers ernstig aangetas. Die swaar Mauservuur op die vasgpende voetgangers het aanmerklik verswak en baie burgers kon volgens Pemberton (wat sy inligting egter slegs aan Britse bronne ontleen) alleen deur die “taunts of their comrades” beweeg word om nog in die loopgrawe te bly. Van die bomme het egter ook tussen die Britse troepe voor die loopgrawe tereggekom en verskeie van hulle gedood of gewond. Die 75ste battery is nie verskuif voor kort na 7 vm. nie, toe dit oos van die Kimberleypad op 'n afstand van 1,300 treë van die vyandelike stellings af in aksie gebring is. Van die posisie af het dit die hewige vuur wat

die Boere op die regterflank van die Highland brigade onderhou het, sodanig in heftigheid laat afneem dat die voetgangers hul posisies kon handhaaf.

Swaar ongevallen het die artillerie wel nie onder die vyand verwek nie — danksy die aard van die Boereloopgrawe — maar die morele uitwerking van die baie ontploffende bomme in die omgewing van hul stellings voor die rante was nogtans geweldig. Dit het die burgers gehinder om hul volle aandag op die uitwissing van die vasgpende troepe toe te spits of om so akkuraat te vuur as wat hulle anders sou kon doen. Die feit dat die Highland brigade nie veel swaarder ongevallen gely het of miskien heeltemal uitgewis is nie en dit so lank voor die loopgrawe kon uithou, moet dan ook in die eerste plek aan die optrede van die Britse artillerie toegeskryf word wat die brigade in sy benarde posisie meesterlik gedek en ondersteun het.⁷⁵

⁷⁵ Sien in verband met die optrede van die Britse artillerie Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p.

12. DIE LOTGEVALLE VAN DIE BEREDE BRIGADE

Ondertussen het die berede Britse brigade onder aanvoering van genl.-maj. J. M. Babington ook op die vyand gestuit, nl. op die linkerflank van die Boeremag wat op die bult ten suidooste van Magersfonteinkop gelê het. Hierdie brigade het gedurende die nag van die 10de sy volle sterkte bereik toe die 12th Lancers van Modderivier af gekom en aangesluit het by die 9th Lancers, die berede infanterie en battery G berede artillerie wat die vorige dag saam met die Highland brigade en die verskillende batterye veldartillerie na Headquarter Hill opgetrek het. Hulle het soos reeds vermeld, ook 'n verkenningstog ooswaarts onderneem sonder om te ontdek dat die kruin

van die bult tussen Magersfonteinkop en Moss-drif deur sterk Boeremagte beset was.⁷⁶

Teen 4 vm.⁷⁷ het die brigade in verspreide orde ooswaarts begin opruk met die doel om oos om die Boerestelling by Magersfonteinkop te trek. Die 12th Lancers was links, die berede infanterie in die sentrum en die 9th Lancers regs met die berede battery tussen die 12th Lancers en die berede infanterie.

Vir 'n myl en 'n half het hulle goed gevorder maar toe bemerk Babington dat die troepe van die Highland brigade in groot getalle van die vyandelike stelling af retireer. Dit was feitlik onmiddellik nadat die Boere voor die kop die vuur geopen het. Met behulp van sy stafoffisiere het hy hulle weer voorwaarts probeer dwing dog

321; *Times History*, II, p. 406; Nierstrasz, II band 2, p. 666; Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, p. 104; Wilson, I, pp. 189-190; en Baring Pemberton, p. 96.

⁷⁶ Sien verslag van genl. Babington, d.d. 13 Des. 1899 (W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm no. A. 355).

⁷⁷ Die *Times History* beweer dat hulle om 3 vm. begin uittrek het dog dit is in stryd met Babington se getuienis wat ook deur die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* aanvaar word.

terwyl hy hiermee besig was, het die voorste patrollies van sy eie berede afdelings op sulke skerp geweervuur gestuit dat hy gedwonge was om die terugvallende infanterieafdelings links te laat lê en al sy aandag aan die vyand op die hoër liggende terrein voor hom te wy.

Die aanwesigheid van die Boere op die terrein ten suidooste van Magersfonteinkop kon nie gedoog word nie, want hulle het in 'n uitstekende posisie verkeer om die Highland brigade wat pas 'n onverwagte terugslag in die front gehad het, in die regterflank aan te tas en hul terugtog af te sny. Babington wat na sy verkenningstog die vorige dag geen sterk vyandelike mag in die posisie ver wag het nie, het dit dus sy plig geag om hulle teen elke prys te verdryf.

Met die oog daarop het hy sy artilleriste gelas om die lang, lae bult in sy front onder vuur te neem en van die vyand te suiwer, en ten einde hulle in die taak te steun, aan die 9th Lancers op sy regterflank opdrag gegee om langs die rivier op deur te

druk tot by Brownsdrif en die vyand daarvandaan af aan die oostekant te omvleuel.⁷⁸

Die Boere het die vuur van die berede battery, wat blykbaar geen skade aan hulle berokken het nie, nie beantwoord nie; en aangesien die berede troepe op 'n veilige afstand van hul stellings af gebly het, hul vuur gestaak totdat die vyand weer vorentoe sou probeer kom.

In die omgewing van Magersfonteinkop het die felle geskiet egter bly voortduur. Dit het Babington weldra tot die slotsom laat kom dat Wauchope se brigade nie alleen gefaal het in hul poging om die kop te bemeester nie maar versterkings nodig gehad het om die posisies te handhaaf wat hulle daar ingeneem het. Met die oog daarop het hy maj. R. Bannatine-Allason gelas om met die berede battery in 'n noordelike rigting te jaag en nie in aksie te treë voordat hy

⁷⁸ Verslag van genl. Babington, d.d. 13 Des. 1899 (W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm A. 355); Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 321-323; *Times History*, II, p. 406; Nierstrasz, II band 2, p. 666.

deur die vyand tot stilstand gedwing word of 'n duidelike beeld kon kry van wat daar op die front voor Magersfonteinkop gaande was nie. Hy sou begelei word deur 'n eskort van 12th Lancers en berede infanterie.

Allason het nie ver gevorder nie toe hy op verstrooide groepe van die Highland brigade afkom wat hom verwittig het van die mislukking van hul aanval en van die moeilike posisie waarin hul brigade verkeer het. Daarop het hy na die naaste hoogtetjie voor hom gejaag waar 'n aantal van die teruggedrewe infanteriste onder 'n swaar kruisvuur gelê het, besig om hulself kranig te verweer teen die burgers wat vinnig besig was om hul weerstand uit te put. By hulle was twee eskadrons 12th Lancers onder aanvoering van die graaf van Airlie en 'n groep berede infanterie onder aanvoering van maj. P. W. A. A. Milton wat ondertussen deur Babington te voet daarheen gestuur is om die Highland brigade te versterk.”

Nadat Allason die hoogtetjie persoonlik haastig verken het, het hy die draadheining laat knip wat vanaf Mossdrif voor Magersfonteinkop verby in

die rigting van die spoorweg geloop het, 60 tot 70 treë voor die hoogtetjie, en sy kanonne daarheen laat jaag. Hulle het tydens hul jaagtog daarheen onder 'n skerp geweervuur gekom maar hul doelwit nietemin veilig bereik. Teen die suidwestelike helling van hierdie hoogtetjie, sedertdien by die Engelse as Horse Artillery Hill bekend, het hy sy ses veldstukke nou in aksie laat treë en vir die res van die dag in aksie gehou. Ofskoon die afstand na die Boere se loopgraaflyn vir Magersfonteinkop maar 2,200 treë was en die na die bult waarop die vyandelike linkervleuel gelê het en wat effens hoër as sy eie stelling was, slegs 1,400 treë, was sy kanonne hier goed beskut deur die kruin van Horse Artillery Hill en dus beveilig teen vuur van die vyand. Deur die swaar bombardement van die veldstukke gedek, was die manne van die Highland brigade, berede infanterie en 12th Lancers op hierdie hoogtetjie nou in staat om almal te voet die opdringende Boere op die oorkantste rante verder met hul Lee-Metfords teen te hou. Hulle het dit gedoen van die “dooie grond” af wat teen die anderkantse helling en voet

van die hoogtetjie gelê het waar hul eie bomme hulle nie kon tref nie.

Die bombardement van die berede artillerie, hoe swaar ook al, was egter nie in staat om die Boere so te demoraliseer dat Babington hulle uit die stellings teenoor hom kon verdryf nie. Ofskoon die battery baie hewig gevuur en nie minder as 1,153 skote die dag geskiet het nie, was die gebied wat hy moes bestryk en wat uitgestrek het van die voet van Magersfonteinkop tot by Mossdrif, so groot dat die effek van die kanonnade nouliks sigbaar was. Orals het die Boere die berede troepe in hul voortgang gestuit en het die gevaar dreigend gebly dat die troepe omvleuel kon word. Nie alleen op Babington se linkerflank waar die 12th Lancers die regtervleuel van die Highland brigade beskerm het, het die situasie geleidelik kritieker geword nie maar ook op sy regtervleuel. Daar het die pogings van die 9th Lancers om na Brownsdrif toe te druk en om die linkervleuel van die vyand te kam, misluk. Die 9th Lancers het gevorder tot digby Mossdrif dog daar het hulle hulle vasgeloop in so 'n swaar

geweervuur dat hulle nie verder kon kom nie en alle pogings om verder langs die Modderivier op te trek as hopeloos moes laat vaar. Die geweervuur is kragdadig gesteun deur maj. Albrecht met sy kanon en die Pom-poms wat in die omgewing was. “Things were soon an awful mess”, het een van die offisiere van die regiment later getuig,⁷⁹ en hy het reg gehad om dit te doen, want sowel in die front as in die regterflank het die Boere druk op hulle uitgeoefen en al wat die troepe nog kon doen, was om van hul perde af te spring en dekking teen die onsigbare vyand te soek.

Onder die omstandighede het lord Methuen dit gerade geag om tussen 9 en 10 vm. die 75ste battery veldgeskut vanaf sy stelling ten noordooste van Headquarter Hill na Horse Artillery Hill te laat verplaas. Vanaf 'n posisie links van die berede battery is dit toe in aksie gebring teen die vyandelike stellings wat vanaf Magersfonteinkop tot voor Horse Artillery Hill geleë was. Die battery berede artillerie het sy skootsveld sedert-

⁷⁹ Aangehaal by Baring Pemberton, p. 111.

dien beperk tot die suidelike deel van die linie tot by Mossdrif. In weerwil van die soveel swaarder artillerievuur wat vanaf Horse Artillery Hill sterk ondersteun is deur die masjiengewere van die 12th Lancers en die berede infanterie, het die Boerelinie egter stewig bly staan en is elke poging wat deur Babington aangewend is om vorentoe of om die Boereflank te kom, afgeslaan.⁸⁰

13. DIE REAKSIE VAN LORD METHUEN

Lord Methuen het die bewegings van sy troepe vanuit sy hoofkwartier by Headquarter Hill betrag en met 'n skok bemerk dat die Boere nie alleen die Highland brigade voor Magersfonteinkop gestuit het nie maar ook sy berede troepe, wat die regterflank van die Highland brigade

⁸⁰ Sien in verband met die optrede van die berede brigade die verslag van genl. Babington, d.d. 13 Des. 1899, in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127 (116), op mikrofilm no. A. 355; *Times History*, II, p. 406; Nierstrasz, II band 2, p. 666; en Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 321-323. Vgl. ook Baring Pemberton, p. 103.

moes beskerm, voor die bult ten suidooste van die kop.

Dat Wauchope se poging misluk het om Magersfonteinkop te verower, het hy reeds met die aanbreek van die dag afgelei uit die hewige geweervuur wat die troepe met hul ontplooiing aan die voet van die kop begroet het. Namate die oggendskemer yler geword het, kan duidelik deur verkykers vanuit sy hoofkwartier gesien word hoe die troepe in digte massas van die voet van die kop af wegvlug na die plaat bossies waar daar skuiling te vind was. Kort daarna het maj. Benson wat die troepe as gids gedien het, by Headquarter Hill opgedaag met 'n rapport oor hoe die brigade verras en hul opmars gestuit is.⁸¹

Oor hoe hy onder die omstandighede moes optree, was die Britse bevelvoerder aanvanklik onseker. Hy het nie rekening gehou met die moontlikheid van 'n mislukking van die Highland brigade se aanval nie omdat hy nie geweet het dat die Boere op die vlakte voor die kop

⁸¹ *Times History*, II, pp. 406-407.

ingegrawe was nie en onbekend was met hul sterkte of juiste posisies. By Headquarter Hill het hy oor vyf bataljons infanterie beskik wat gebruik kon word om die vasgepende Highlanders te steun en 'n deurbraak na die kop te probeer forseer, t.w. die vier bataljons van die Guards' brigade onder bevel van genl.-maj. sir H. E. Colville — nl. die 1st Coldstream Guards, die 2nd Coldstream Guards, die 3rd Grenadier Guards en die 1st Scots Guards — en die bataljon 1st Gordon Highlanders onder bevel van lt.-kol. G. T. F. Downman wat die konvooi bewaak het.

Die Guards' brigade wat soos reeds vermeld deel uitgemaak het van die hoofmag wat bestem was om die Boereposisie te verower, het gehoorsaam aan hul instruksies van die vorige dag, om 1 vm. die 11de vanaf Modderrivier na Headquarter Hill beweeg. Voor was die twee bataljons Coldstream Guards. Hulle is gevolg deur die Grenadier Guards en agter hulle was die Scots Guards. Ten gevolge van die swaar reën en pikdonker nag het twee kompanies van die Scots Guards gedurende die mars van die res van die brigade afgedwaal en

hulle vir die res van die dag nie weer by die brigade gevoeg nie. Origens het die mars van die brigade oor die algemeen gunstig verloop en was die voorste drie bataljons, nl. die twee bataljons Coldstream Guards en die Grenadier Guards, betyds op hul aangewese plek by Headquarter Hill, 'n halfuur voordat die vuur op die Highland brigade losgebars het.⁸² Hulle was dus wel in staat om die brigade van agter af te ondersteun om 'n deurbraak na Magersfonteinkop te forseer en dit te verower.

Of dit egter verstandig van lord Methuen sou wees om met die kennis wat hy tydens die verloop van die geveg aangaande die ligging van die vyandelike posisies opgedoen het, hom nog in die eerste plek op die verowering van die kop toe te spits, was egter 'n ander saak. Die doel van sy operasie soos beplan, was immers om die Boere in die linkerflank by te kom en hul posisies daarvandaan af in 'n noordwestelike rigting op te rol. Toe hy sy krygsplan opgestel het, het hy egter

⁸² Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 323-324; *Times History*, II, p. 407.

van die veronderstelling uitgegaan dat Magersfonteinkop die suidelike eindpunt van die Boerestelling was, d.w.s. die posisie waar hul linkervleuel stelling geneem het. Daarom het hy die verowering daarvan vooropgestel met die oog op die suksesvolle uitvoering van sy krygsplan. Die feit dat sy bereide brigade hulle aan die voet van die bult ten suidooste van die kop egter in so 'n swaar geweervuur vasgeloop het dat hulle nie verder vorentoe kon kom nie, het hom egter oortuig dat hy hom vergis het. Hy het nou besef dat Magersfonteinkop nie die suidoostelike eindpunt van die vyandelike stelling was soos hy aanvanklik gemeen het nie maar wel die sentrum daarvan, en dat die vyandelike linkerflank veel verder suidooswaarts uitgestrek het, nl. tot verby Mossdrif. Die kop kon dus nie langer beskou word as die aangewese mikpunt vir 'n aanval op die vyandelike linkervleuel nie. Dit was die sentrum van die Boereposisie en om al sy infanterie in 'n frontaanval daarteen in te werp terwyl hy wis dat daar 'n aansienlike Boeremag van onbekende sterkte oos van hom verskuil was, in 'n gunstige posisie om sy stormtroepe in die

regterflank aan te val en op sy kamp en kanonne toe te tas, het hom darem te gewaagd voorgekom. Daarby was dit glad nie 'n uitgemaakte saak dat die Guards' brigade daarin sou slaag om op die punt deur die vyandelike linie te breek waar die Highland brigade gestuit is nie. Intendeel, dit was geensins onwaarskynlik dat hulle met 'n frontaanval in dieselfde, debakel as die Highland brigade kon beland nie.

Onder die omstandighede het Methuen dit die verstandigste geag om die Guards' brigade nie ter versterking van Wauchope se brigade na Magersfonteinkop te stuur nie maar hulle lievers teen die Boere se linkerflank in te werp om dié te probeer verdryf. Hy het egter heelwat tyd geneem om tot die beslissing te geraak. Aanvanklik was hy so ontmoedig deur die mislukking wat Wauchope se brigade op die lyf geloop het, dat hy aan 'n spoedige terugtog gedink het. Hy het dan ook aan genl. Colvile berig dat die Highland brigade se aanval gestuit was en moontlik sou misluk, en hom bevel gegee om sy brigade gereed te hou "so as to protect Highland right and their retirement,

if necessary. Perhaps retirement of whole force.”⁸³ Die steeds swaarder geweervuur wat sy berede troepe op die Boerelinkerflank geteister het, het egter al hoe meer die vrees by hom geplant dat die vyand ’n wydomvattende omvleuelingsbeweging beoog het, en om onder die omstandigheid ’n terugtog te gelas, sou fatale gevolge hê. Daarom het hy teen 6 vm. aan lt.-kol. Hughes-Hallett wat in die plek van Wauchope as bevelhebber van die Highlanders moes ageer, ’n boodskap gestuur om in die stellings uit te hou wat hy met sy brigade ingeneem gehad het totdat hy verdere bevele ontvang.⁸⁴ Colvile moes met sy brigade ooswaarts trek ten einde die Britse mag aldaar te versterk sodat hulle die vyand in bedwang kon hou. Hy moes egter nie verder gaan as die bosagtige hoogtetjie voor die vyandelike stelling, d.i. Horse

Artillery Hill, nie en hom onder geen omstandighede in ’n beslissende geveg begewe nie.⁸⁵

14. DIE WERK VAN DIE GUARDS' BRIGADE

Colvile het dadelik handel en met die Coldstream Guards in verspreide orde in die front en die Grenadier Guards as reserwe in die rigting van Horse Artillery Hill opgeruk. Op sy linkerflank was die 2nd Coldstream Guards opgestel in echelons van die regterkant af met vier halwe kompanies in die vuurlinie, vier halwe kompanies as ondersteuning en vier volle kompanies in reserwe, en op sy regterflank die 1st Coldstream Guards in ongeveer dieselfde formasie; maar aangesien die regtervleuel van die kolonne onbeskermd was, het hy die regterflank van sowel die 1st Coldstream Guards as die Grenadier Guards na agtertoe teruggeswaai en regs agter elkeen van

⁸³ *Official Records of the Guards' Brigade in South-Africa* (1904), p. 32.

⁸⁴ Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, p. 105; Nierstrasz, II band 2, p. 666.

⁸⁵ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 321; *Times History*, II, p. 407; Nierstrasz, II band 2, p. 666; *Official Records of the Guards' Brigade in South-Africa*, p. 32; Vgl. ook Colvile se verslag, d.d. 13 Des. 1899, in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm no. A. 355.

die bataljons twee kompanies in echelon geplaas om die blootgestelde flank te dek.⁸⁶

Terwyl hulle besig was om Horse Artillery Hill te nader, het Colville bemerk dat die 1st Coldstream Guards gevaar loop om onder 'n vyandelike kruisvuur te beland. Ten einde dit te voorkom, het hy die brigade enigszins regs laat swenk. Ten gevolge van die koersverandering kon die brigade egter nie direk langs die Highland brigade inskuif soos Colville beoog het dat dit sou doen nie, maar sou dit heeltemal suid van Horse Artillery Hill tereg kom. Om nou die gaping tussen die regterflank van die Highland brigade en die linkerflank van die Guards' brigade te vul en also 'n aaneengeslote front teen die Boere tot stand te bring, het hy aan maj. H. G. D. Shute op sy linkerflank bevel gegee om met die helfte van sy kompanie 2nd Coldstream Guards na links te beweeg en voeling met Wauchope se regtervleuel op te

⁸⁶ Sien Colville se verslag, d.d. 13 Des. 1899, in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm no. A. 355; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 324; en *Times History*, II, p. 407.

neem. Shute het onverwyld gereageer en by die berede artillerie op Horse Artillery Hill verby gegaan juis toe maj. Milton met sy berede infanterie en die graaf van Airlie met sy 12th Lancers besig was om die gebied voor die kanonne te begin beset.⁸⁷

As lord Methuen gereken het dat die versterking van sy regterflank met 'n brigade infanterie voldoende sou wees om die Boere van die bult af te verdryf wat ten suidooste van Magersfontein-kop uitgestrek het, en dat hy op die wyse vir hom 'n geleentheid sou skep om die vyand aan die oostekant te omvleuel, dan is hy wreed ontnugter. Die burgers het die troepe geleentheid gegee om die bult tot op 1,000 treë ongehinderd te nader en toe, terwyl hulle besig was om in te skuif tussen die 12th Lancers bygestaan deur 'n aantal berede infanteriste op hul linkerflank, en die 9th Lancers gesteun deur die res van die berede infanterie op hul regtervleuel, hulle so

⁸⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 324.

ongenadig begin peper dat hulle moes platval en veg.⁸⁸

Die afstand was te groot om veel skade aan te rig maar nogtans kon die troepe, ofskoon kragdadig deur die kanonne en maxims op Horse Artillery Hill gesteun, nie vooruit kom nie, hoe hard hulle ook al probeer het. Die stryd hier het dan ook net soos dié voor die loopgrawe allengs in 'n statiese vuurgeveg ontwikkel wat af en toe opgevlam het as klompies troepe dit probeer waag het om die bult te bestorm.

Die burgers op die kruin van die bult was nie in goeie loopgrawe verskans soos die voor Magersfonteinkop nie. Min aandag is, soos reeds vermeld, deur genl. Cronjé aan die uithaal van loopgrawe en die bou van verskansings op sy vleuels bestee en die burgers hier moes hulle dus hoofsaaklik tevrede stel met natuurlike dekking, t.w. bossies, klippe en miershope, en origens met

⁸⁸ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 324; *Times History*, II, p. 407; Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, p. 106; en Nierstrasz, II band 2, p. 666.

die haastig opgewerpte noodskanse van klip en grond wat binne 'n enkele dag, nl. die 10de, gemaak kon word. Nogtans het hulle nie aan wyk gedink nie en elke poging van die vyand om êrens deur hul linie te breek, die nek ingeslaan.

Vir genl. Cronjé was dit egter duidelik dat sy linkerflank dit nie op die duur sou kon volhou teen die aanhoudende aanslae van 'n volle Britse infanteriebrigade gesteun deur 'n berede brigade en ses — later twaalf — kanonne nie. Daarom het hy sy broer, kmtd. Andries Cronjé, met 'n 500-tal burgers van die kommando Potchefstroom wat hy op sy regterflank in reserwe gehou het, agter om die Boerestellings na die bult op sy linkerflank laat jaag om die burgers aldaar te versterk, terwyl hoofkmtd. I. S. Ferreira die Vrystaters aldaar so oor die bedreigde linie verdeel het dat die weerstandsvermoë en slaankrag van die Boeremag op hierdie vleuel aansienlik groter geword het.⁸⁹

⁸⁹ Vgl. Nierstrasz, II band 2, pp. 666-667.

Vir die Engelse het sake op hierdie vleuel nou al hoe meer kritiek geword want ofskoon hulle nie swaar verliese gely het nie, kon hulle geen duim vorder nie. Wel het hulle die Boere ten suide van Horse Artillery Hill in hul stellings gehou maar noord van die heuwel was die posisie ernstiger as ooit tevore. Daar het die Boere die botoon gevoer en in weerwil van die teenstand van die berede infanterie en 12th Lancers stadig maar seker vorentoe gekom en die regterflank van die vasgepende Highland brigade voor Magersfonteinkop al hoe meer bedreig. Die poging van maj. Shute om die Highland brigade te bereik en 'n aaneengeslote front teen die Boere op te bou, het geen sukses opgelewer nie en kort na 6 vm. het lord Methuen hom gedwonge gevoel om aan Colville te laat weet dat die Highland brigade, ofskoon nog besig om hulself te handhaaf, die ondersteuning van 'n bataljon van die Guards' brigade op sy regterflank moes ontvang.⁹⁰

⁹⁰ Vgl. *Times History*, II, p. 407, en *Official Records of the Guards' Brigade in South-Africa*, p. 32.

Colville wat volgens sy eie verklaring die bevel teen 8 vm. ontvang het, het hierop die 2nd Coldstream Guards ander kol. A. Henniker-Major daarheen gestuur maar selfs die groot versterking was onvoldoende om die wankelende linie van die Highland brigade in stand te hou; en kort daarna het hy hom genoodsaak gevoel om nog twee kompanies van sy reserwe, die Grenadier Guards, links langs die 2nd Coldstreams in te stoot om te keer dat die Boere nie deurbreek en Wauchope se hele brigade vernietig nie.⁹¹

Deur die konsentrasie van so 'n groot deel van sy mag in die sektor ten noorde van Horse Artillery Hill om die regtervleuel van die Highland brigade te beskerm, is die sterkte van die troepegmag voor die kanonne op Horse Artillery Hill verminder tot slegs die afdelings 12th Lancers en berede infanterie wat vroeër die oggend op die "dooie grond" voor die kanonne posgeneem het. Hulle was geensins voldoende om aan 'n vasberade vyandelike aanval die hoof te bied nie.

⁹¹ Sien Colville se verslag, d.d. 13 Des. 1899, in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127(116), op mikrofilm no. A. 355.

Die Boere wat met die groei van die dag en van die besef dat hulle inderdaad besig was om te wen, steeds meer en meer aanvallend begin optree het, het gou bemerk dat die bedekking van die kanonne maar swak was. Dit het so swak gelyk dat die stukke moontlik verower kon word en toe Airlie en Milton — laasgenoemde het die dag daar gesnuwel — weer gewaar, was hul stelling die middelpunt van 'n gekonsentreerde aanval van 'n groep burgers wat besig was om kruip-kruip hul posisie te nader, klaarblyklik met die doel om op die kanonne toe te tas. Hulle het probeer keer so goed as hulle kon en toe hulle besef dat hulle oorrompel sou word, inderhaas by die bevelhebber van die 2nd Coldstream Guards links van hulle, lt.-kol. A. H. Henniker-Major, om versterkings aangeklop. Die het daarop sowat die helfte van sy bataljon daar ingewerp.⁹² Hulle is kort daarna versterk met nog twee kompanies van die 1st Coldstream Guards wat onder aanvoering van kapt. Wingfield en maj. Drummond Hay,

⁹² Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 324-325; en *Times History*, II, p. 408.

saam met 'n kompanie van die 2nd Coldstream Guards onder aanvoering van lord Butler, dapper deurgedruk het tot sowat 800 treë voor die kanonne en vanuit die posisies die vyand vir die res van die dag help terugskiet het. 'n Kompanie van die 2nd Coldstream Guards onder aanvoering van luit. Stead het selfs nog verder vorentoe, op 60 treë afstand van die vyand, stelling probeer neem. Hulle het egter daar onder die vuur van een van hul eie masjiengewere beland en toe maar teruggeval.⁹³

Ten gevolge van die stellingname van soveel van die infanterie voor die kanonne is die gevaar afgeweer dat die kanonne verower kon word en het die aanwesigheid van Airlie se twee eskadrons 12th Lancers en Milton se berede brigade in die vuurlinie oorbodig geword. Hulle is derhalwe

⁹³ Sien genl. Colvile se verslag, d.d. 13 Des. 1899, in W.O. Box 32/851, lêer no. 1127 (116), op mikrofilm no. A. 355.

teruggetrek om hul werk as berede troepe te hervat.⁹⁴

15. DIE AKTIWITEITE VAN DIE YORKSHIRE LIGHT INFANTRY

Terwyl die Guards' brigade, bygestaan deur die berede troepe, besig was om die Boeremagte op die bult tussen Mossdrif en Magersfonteinkop in die front te beskiet, het lt.-kol. C. St. L. Barter, bevelhebber van die bataljon King's Own Yorkshire Light Infantry, ook in aanraking met die vyand gekom. Barter wat volgens lord Methuen se instruksies van die 10de by Voetpadsdrif stelling geneem het, het vroeg die oggend van die 11de vasgestel dat 'n vyandelike mag besig was om met die linkeroewer van die rivier af in die rigting van Mossdrif te beweeg. Dit was kort nadat die Guards' brigade tot die geveg toegetree het. Die vyand se bedoeling was blykbaar om Colvile se brigade in die regterflank aan te tas en daarom het Barter met vyf kompanies van sy

bataljon ooswaarts langs die rivier opgetrek om by Mossdrif te gaan stelling neem ten einde die vyand te stuit. Die ander drie kompanies het hy by Voetpadsdrif agtergelaat met die opdrag om hulle daar in te grawe.

Die Boeremag wat naby 'n opstal by Mossdrif in posisie was, het hom egter teruggewerp en hom belet om verder te vorder as 'n myl en 'n half ten weste van die drif. Daar op die uiterste regtervleuel van die Britse linie het sy troepe hulle toe ingegrawe en 'n belangrike rol gespeel om die pogings van die Boere ten suide van die rivier te verydel om Colvile en Babington se brigades te omvleuel.⁹⁵

Ten gevolge van Barter se stellingname hier kon twee van die drie eskadrons 9th Lancers wat die Boerestelling vroeër die oggend probeer omvleuel het en toe aldaar gestasioneer is om die opdring-

⁹⁴ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 325.

⁹⁵ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 325-326; *Times History*, II, p. 408; Nierstrasz, II band 2, p. 667; Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, p. 407; en Baring Pemberton, p. 111.

ende burgers terug te skiet, na die noorde toe teruggetrek word, waar elke man broodnodig was. Hieronder was ook die maximafdeling van die 9th Lancers. Die is volgens die Times History na Horse Artillery Hill geneem om die vuur van die maxims van die 12th Lancers en bereide infanterie aldaar te versterk. Die derde eskadron van die 9th Lancers is agtergelaat om die gaping te vul tussen Barter se manne en die 1st Coldstream Guards. Hulle het dus die King's Own Yorkshire Light Infantry op die verste Britse regterflank met Colvile se brigade verbind.⁹⁶

16. DIE WERK VAN DIE 9DE BRIGADE

Die gevegslinie het nou uitgestrek van voor Magersfonteinkop in die noorde tot by Mossdrif aan die Modderrivier in die suide, en die enigste Britse troepe wat lord Methuen nog in die gevegslinie kon stoot, was die 9de brigade wat onder die bevel gestaan het van genl.-maj. R.

Pole-Carew, die Scots Guards, die Gordon Highlanders, die vlootbrigade (240 man met vier skeepskanonne) en drie kompanies genietroepe.

Aan die 9de brigade en aan die genietroepe en die vlootbrigade was die bewaking van die kamp by Modderrivier tydens die slag opgedra. Voorts moes die 9de brigade langs die spoorweg op trek om teen die Boere se regterflank te demonstreer sonder om hom in 'n beslissende geveg te begewe, ten einde te verhinder dat burgers daarvandaan af weggeneem word om die vyandelike linie elders in die oostelike sektor te versterk.

Nadat hy vyf kompanies van die 2nd North-amptons en 'n halfbataljon van die Loyal North Lancashire aangesê het om saam met die genietroepe en vlootsoldate die kamp teen onverwagte vyandelike aanvalle te bewaak, het Pole-Carew, wat in die linkerflank gedek was deur Rimington's Guides, teen 5 vm. met die North-umberland Fusiliers en drie kompanies van die Northamptons noordwaarts opgeruk om teen die regterflank van die Boere te gaan demonstreer. Die troepe het in 'n uitgestrekte linie aan

⁹⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 325-326; *Times History*, II, p. 408; en Baring Pemberton, p. 111.

weerskante van die spoorweg getrek, vergesel van 'n gepantserde trein wat deur twee kompanies van die Royal Munster Fusiliers bewaak is.⁹⁷

Die demonstrasie was egter 'n volslae mislukking. Omdat hulle instruksies gekry het om geen geveg met die vyand aan te knoop nie, het die troepe hulle nêrens nader as 1,000 treë van die Boere-stellings af gewaag nie. Van die burgers, op wie se stellings hulle op die lang afstand gevuur het, het hulle dan ook niks gesien nie sodat hul geskiet inderdaad 'n vermorsing van ammunisie was. Wel het die gepantserde trein begelei deur 'n aantal berede troepe dit twee maal nader probeer waag. Hy is egter op so 'n energieke wyse bestook met 'n Pom-pom wat aan die spoorweg geplaas was, dat dit die verstandigste geag is om die trein terug te trek. Origens het die Boere van die demonstrasie geen notisie geneem nie en het dit genl. Cronjé nie belet om net soveel burgers as wat hy nodig geag het van die vleuel af weg te

neem en agter die rantjies om na sy linkerflank toe te verplaas nie.⁹⁸

Desnieteenstaande het lord Methuen dit nie gerade geag om van die troepe op hierdie flank na die oostelike sektor terug te trek waar versterkings hoogs nodig was, of om hulle tot groter aktiwiteit teen die Boere se regterflank aan te spoor nie. Mens kry die indruk dat hy na die ongunstige ontwikkeling van die geveg vir die veiligheid van sy kamp begin vrees en 'n sterk mag vir die eventuele beskerming daarvan nodig geag het.

17. DIE AANVAL VAN DIE GORDON HIGHLANDERS

Die troepemag waaroor Methuen nog by sy hoofkwartier by Headquarter Hill as reserwe beskik het, t.w. die 1st Scots Guards wat as eskort van die artillerie agter die veldbatterye gelê het, en die Gordon Highlanders wat onder Lt.-kol. G.

⁹⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 326, en Baring Pemberton, p. 112.

⁹⁸ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 329, asook *Times History*, II, p. 409, Nierstrasz, II band 2, p. 667, en Baring Pemberton, p. 112.

T. F. Downman die konvooi bewaak het, kon ook nie in die stryd gestoot word behalwe in geval van die hoogste noodsaak nie. Trouens daardeur sou hy die veiligheid van sy kanonne en konvooi op die spel plaas. Bowendien moes hy, aangesien sy offensief teen 'n rotsvaste verdedigingsmuur doodgeloop het, troepe byderhand hê om die eventuele terugtog van sy gestuitede brigades te dek; want dat hy sou moes terugtrek indien hy sy leër op die ou end nie aan vernietiging wou blootstel nie, was vir lord Methuen reeds vroeg die dag duidelik nadat sy twee infanteriebrigades en sy berede brigade deur die burgers in hul voortgang gestuit en op die verdediging geplaas is. Verskillende Britse skrywers het aan die hand gedoen dat hy sy reserwes op sy regterflank in die stryd moes gestoot het om die Boere te verdryf van die bult ten suidooste van Magersfonteinkop geleë. Gesien in die lig van die feit dat twee van sy brigades — nl. die van Colville en die van Babington — dit nie kon regkry nie ofskoon hulle ook die steun van die King's Own Yorkshire Light Infantry geniet het, kan hy seker nie

kwalik geneem word dat hy die risiko nie wou loop nie. Immers as sy reserwes ook daar voor die vyandelike stellings vasgepen sou moes word, sou die posisie van sy mag werklik haglik geword het.

Sy voorneme was om die terugtog wat hy gedurende die dag onder die swaar vyandelike geweervuur nie met welslae sou kon deurvoer nie, te begin nadat die donker 'n end aan die geveg gemaak het. Die aand was egter nog ver en die moontlikheid nie uitgesluit dat die weerstandsvermoë van sy ooreiste troepe intussen onder die voortdurende koeëlreën waarteen hulle geen dekking gehad het nie, en in die skroeiende son wat besig was om hulle uit te put, ineen kon stort en dat hulle tot 'n ordelose vlug kon oorgaan nie. Dan sou hy sy reserwes bepaald nodig hê om die vyand te belet om die vluggende troepe te agtervolg en 'n slagting in sy geledere te veroorsaak.

Tekens van so 'n ineenstorting het met die groei van die dag reeds al hoe duideliker in die geledere van die Highland brigade merkbaar

geword. Gemartel deur die hitte en die dors en deur die aanhoudende vuur uit die loopgraaflyn, het manne van die brigade in steeds groter groepe en met afwisselende sukses uit die gevegslinie probeer terugkruip. Daardeur het hulle die Boere aangemoedig om hul uitgedunde lynie steeds hewiger te bestook. Elke poging wat deur 'n soldaat aangewend is om homself op te lig, is met 'n swerm koeëls begroet; en al is niemand ook getref nie, het dit die moreel van die troepe in die vuurlinie al hoe meer ondergrawe en die gevoel van onsekerheid onder hulle met rasse skrede laat toeneem. Hulle het die vyandelike vuur naderhand glad nie meer beantwoord nie maar doodstil bly lê of onverskillig weggevlug, oorstelp van vermoënis en moedeloosheid.⁹⁹

Om onder sulke omstandighede sy reserwes te probeer inspan om groter krag aan 'n offensiewe beweging te verleen wat alreeds misluk het, was iets waaraan lord Methuen nie kon dink nie. Aan

⁹⁹ Vgl. Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, p. 107; Nierstrasz, II band 2, p. 667.

die anderkant kon hy ook nie dadeloos sit en toekyk dat die weerstand van die Highland brigade volkome vermurwe word terwyl hy nog troepe byderhand gehad het wat gebesig kon word om dit te keer nie. Nadat dit vir hom duidelik geword het dat Colvile en Babington se brigades in so 'n mate deur die vyandelike magte op sy regtervleuel besig gehou was dat hulle nie die nodige steun aan die Highland brigade kon verleen nie, het hy dus besluit om sowat driekwart van die Gordon Highlanders in die stryd te stoot om die wankelende linies van die Highland brigade voor Magersfonteinkop in stand te probeer hou totdat die aand 'n end aan die geveg sou maak.

Aan lt.-kol. G. T. F. Downman, bevelhebber van die bataljon, het hy nou instruksie gegee om na die verste oostelike punt van Magersfonteinkop op te ruk. Teen 12-uur,¹⁰⁰ nadat hy in ooreens-

¹⁰⁰ Volgens die *Times History* (II, p. 410) het die stormloop teen 11 vm. plaasgevind. Skrywer aanvaar egter die getuienis van lord Methuen dat dit om 12-uur begin het.

temming met lord Methuen se opdrag die nodige bevel aan die kompanies in sy agterhoede gegee het wat die konvooi moes bewaak, het Downman oor die vlakte vorentoe gestorm. Vier kompanies was in die frontlinie en twee het as ondersteuning gedien. Op 2,200 treë van die vyandelike stellings af het die troepe oopgesprei en in 'n reeks goed geordende kort stormlope die vyand genader. Telkens wanneer die vuur uit die loopgrawe — wat met die nadering van die aanstormende vyand steeds sterker opgelewe het — te warm geword het, het die troepe platgeval om dit te beantwoord, maar nadat hulle asem geskep het, het hulle weer 'n entjie nader gestorm. Die manne van die Highland brigade wat teruggevlug het en in hul pad was, het hulle met hulle meegesleur in 'n heroïese poging om die Boerelinie te bereik. Lord Methuen het egter nagelaat om dié sektor van die vyandelike linie waarteen hy die Gordon Highlanders ingestoot het, vooraf deeglik te laat beskiet ten einde die verdedigers soveel as moontlik te demoraliseer en te verwar. Daarby het die Gordon Highlanders gestorm oor 'n terrein waarop hulle nie vinnig kon vorder nie. Dit was

links van die gebied waaroor die Highland brigade gekom het, en daar was verskeie kampe omhein met doringdraad wat hulle sonder draadtange nie kon knip nie. Die aanval het dus hoë offers geëis. Baie van die offisiere wat die manne telkens by elke platval met die nodige moed vir nog 'n trajek vorentoe moes inspireer, is tydens die stormloop getref, en op 'n gemiddelde afstand van 400 tot 500 treë van die loopgrawe af het die aanval wat met heroïese dapperheid deurgevoer is, tot stilstand gekom. Van die voorste stormtroepe het deurgedring tot selfs 290 treë van die loopgraaflyn af maar verder kon hulle nie kom nie. Daar het hulle hulle met hul knipmesse en bajonette probeer ingrawe en vir die res van die middag tussen die manne van die Highland brigade gelê. Hulle was nie in staat om te roer nie en het dus 'n magtelose skyf vir die Boereskuts geword. Op een punt waar daar minder versperings was, het hul kolonel, Downman, met die uitroep “Boys, we're stultifying ourselves” 'n groep van sy manne nog verder vorentoe probeer lei, maar die geweervuur was so kwaai dat ook

die groep na nog 50 treë moes platval en bly lê. Die *Times History* meen o.i. dan ook tereg dat

“their bravery was wasted, and in view of what followed soon after it would have been better if they had halted 800 yards from the trenches, where they could have had a more steadying influence.”

Trouens die stormloop het vir die manne van die Highland brigade geen verlossing of selfs blywende verligting gebring nie. Wel het dit die aandag van die Boere tydelik afgelei van die vasgepende brigade voor hul stellings en die druk op laasgenoemde tydens die duur van die stormloop verlig maar dit het baie min gehelp. Inteen-deel, nadat die aanval wat 'n offer van 30 dooies en gewondes geëis het, gestuit was, het die koeëls harder op hulle gereën as tevore; want die Boere, wakker geskud deur hierdie skielike stormloop van die Gordon Highlanders, was nou weer so vol

vuur en geesdrif dat hulle selfs aan offensiewe optrede begin dink het.¹⁰¹

18. UITWISSING VAN 'N AANTAL PERDE VAN DIE BOERE

Vanuit 'n lugballon wat onder bevel van kapt. Jones en luit. Grubb by Headquarter Hill in die lug gehou is, is lord Methuen soveel as moontlik op hoogte gehou van wat in en agter die Boerelinies waargeneem kon word. Onder andere is hy

¹⁰¹ Sien i.v.m. die aanval lord Methuen se amptelike verslag, d.d.15 Feb. 1900, in *South-Africa Despatches*, I, pp. 129-134; *Times History*, II, p. 410; Nierstrasz, II band 2, p. 667; Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, p. 107; Baring Pemberton, p. 105; en Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 326-327. Die voorstelling deur laasgenoemde publikasie gegee, wek die indruk dat Downman die stormloop met slegs vier kompanies van sy bataljon onderneem het, dat drie kompanies, onder aanvoering van lt.-kol. F. Macbean daarna van Headquarter Hill na Horse Artillery Hill gestuur is en dat een kompanie by die konvooi agtergelaat is. Macbean se drie kompanies is volgens die publikasie eers na hul aankoms by Horse Artillery hill na die res van die bataljon voor Magersfontein kop gestuur.

verwittig dat daar 'n aantal perde van die burgers agter Magersfonteinkop digby 'n laer aaneengekoppel gestaan het. Die het lord Methuen onder vuur laat neem deur sy houwitsers wat teen 11 vm. tot op 2,400 treë van die loopgraaf-linie voor Magersfonteinkop verskuif is. Aan die kanonniers is met vlagseine vanuit die ballon aangedui waar om hul bomme te gooi en 'n aansienlike aantal — 75 volgens Nierstrasz en meer as 200 volgens die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* — van die perde is deur die liddietgranate gedood.

Afgesien van hierdie skade het die verskuiwing van die houwitserbattery geen noemenswaardige skade aangerig of 'n merkbare effek op die vyand gehad nie. Ook die vuur van die 75ste battery wat in linie met die twee ander veld-batterye en 600 treë ten ooste daarvan geplaas is met die doel om die vyandelike stellings voor Magersfonteinkop des te hewiger te kan beskiet, het sonder uitwerking gebly.¹⁰² Die burgers het

aan die barstende bomme gewoon begin raak en die morele uitwerking van die kanonnade het daardeur vinnig afgeneem. Al hoe meer het die besef tot hulle deurgedring dat die bomme glad nie so gevaarlik was as wat hulle aanvanklik gedink het nie en dat die swaar bombardement eintlik 'n wanhoopsgebaar van die vyand was om sy wankelende linies in stand te hou.

19. DIE TERUGTOG VAN DIE HIGHLAND BRIGADE

Met die groei van hierdie besef en van die wete dat hulle inderdaad die oorwinnaars was wat van hul kanse gebruik moes maak om die vyand in die pan te probeer hak, het hulle in 'n steeds meer aggressiewe bui begin raak. Pas na 1 nm. het 'n aantal burgers met die kommando Ficksburg op die voerpunt die ys gebreek, en 'n effektiewe stoot teen die Highland brigade se regter-

¹⁰² Sien Nierstrasz, II band 2, pp. 667-668; *Times History*, II, p. 410; Britse amptelike *History of the*

War in South-Africa, I, p. 329; Hersiene verslag van lord Methuen, d.d. 15 Feb. 1900, in *South-Africa Despatches*, I, pp. 129-134.

flank onderneem met die doel om dit te omvleuel en die brigade van die hoofkwartier af te sny.

Die manne van die Guards' brigade is deur die kommando's op die Boere se linkervleuel so besig gehou dat hulle niks van die beweging bemerk het nie. Gevolglik het die genoemde groep burgers goed gevorder en toe lt.-kol. Hughes-Hallett, die waarnemende brigadier van die Highland brigade, weer sy oë uitvryf, het sy regterflank tot skuins in die rug onder 'n hewige kruisvuur gelê. Dadelik het hy iemand na Colvile gestuur om versterkings aan te vra, kort daarna gevolg deur nog 'n boodskapper. Hulp het egter nie opgedaag nie. Colvile het óf die boodskappe nooit gekry nie of was nie in staat om die vereiste getal troepe uit die vuurlinie los te kry om daarheen te stuur nie. Toe het Hughes-Hallett die enigste ding gedoen wat hy onder die omstandighede kon doen, nl. om die bedreigde flank te beveel om na agtertoe terug te swaai in die rigting van die 75ste battery ten einde aan omsingeling te ontkom, en om front na die oostekant toe te maak sodat hulle die opdringende

Boere terug kon skiet en die res van die brigade voor Magersfonteinkop kon beskerm.

Toe die bedreigde kompanies wat moes terugval, uit hul lêplekke opspring, is hulle egter so hewig in die front en flank beskiet dat selfs die sterkste senuwees dit nie kon verduur nie. Die terugswaai van die flank het gevolglik in 'n wilde, ordelose vlug ontaard wat paniek oor die hele linie veroorsaak het. Die manne verder na links wat niks van lord Methuen se bevel van die oggend geweet het om tot die aand toe uit te hou nie en nie besef het dat Hughes-Hallett slegs van plan was om sy regterflank terug te swaai ten einde die opdringende burgers die hoof te bied nie, het aangeneem dat 'n algehele terugtog na minder gevaarlike terrein beoog was. Ook lt.-kol. Downman wat met sy bataljon Gordon Highlanders in die heel voorste linie gelê het, het so gedink en volgens Hughes-Hallett die bevel gegee om te retireer. Toe het die hele linie opgespring en begin terugval, eers ordelik maar toe die Boere, aangemoedig deur die besef dat die vyand vlug, uit hul stellings vorentoe kom, oorgretig om die

vlugtende vyand van agter af met alle mag onder die lood te steek, het alle skyn van orde verdwyn. Die pogings van die Britse batterye om deur 'n gekonsentreerde swaar kanonnade — swaarder as op enige tydstip tevore — die burgers te probeer betoel en die troepe se aftog te dek, het geen uitwerking gehad nie. Hulle het in 'n veglustige luim vorentoe bly kom en binne 'n kort tydjie die laaste skyn van orde uit die geledere van die reeds te veel ooreiste Skotte geskiet gehad, sodat die vlug in 'n verwarde weghol ontaard het war deur Roger Poore, een van die vegtende troepe, as volg beskryf is:

“Then I saw a sight that I hope I may never see again: men of the Highland Brigade running for all they were worth, others cowering under bushes, behind the guns, some lying under their blankets, officers running about with revolvers in their hands threatening to shoot them, urging on some, kicking on others; staff officers galloping about giving incoherent and impracticable orders. One came up to me and asked if I had

any men? I said I was escorting the guns with a section of M.I. He told me to ‘Advance!’ ‘Where to? with what object and under whom?’ ‘God knows — only advance!’”¹⁰³

Die geweervuur wat vanuit die loopgrawe en van die kant van die heuwel af losgebreek het, was so swaar en die geesdrif van die Boere Skuts so groot dat selfs die mees heroïese pogings van die Engelse om dit te probeer betoel, geen uitwerking gehad het nie. Dit het die verwarring in die geledere van die vlugtende Skotte nog groter gemaak. 'n Posing van lord Methuen om die vlug te probeer stuit deur die Scots Guards vorentoe te stoot wat as beskutting vir die kanonne gedien het, het niks gebaat nie. Die vlugtende bataljons het eenvoudig deur hul geledere gehardloop en hulle meegesleur. Net 'n klein groepie het in hul stellings voor die loopgrawe bly lê, blykbaar te uitgeput om saam te vlug en so gedemoraliseerd dat hulle nie meer

¹⁰³ Aangehaal by W. Baring Pemberton, p. 106.

omgee het om in die hande van die vyand te val nie.¹⁰⁴

Die verliese tydens hierdie terugtog was, soos begryp kan word, besonder swaar, veral onder diegene wat die naaste aan die Boerestellings gelê het. Hieronder was etlike offisiere — ook lt.-kol. Downman, aanvoerder van die Gordon Highlanders, wat dodelik gewond is die oomblik toe hy opgestaan het om die terugtog van sy bataljon te lei. Hy is onder toesig van kapt. E. B. Towse wat sedert sy verwonding by hom gebly het, deur sers. Nelson en onderkorporaal Hodgeson onder die koeëls uit na die kanonne gedra.

Eers in die omgewing van die batterye, buite trefafstand van die geweervuur, het die oorgeblewe offisiere daarin geslaag om die troepe

weer tot stilstand te bring. Hulle het ook slegs daarin geslaag na talle ernstige vermanings aan die troepe, die speel op die doedelsakke van wysies soos *The Campbells are coming* om die nasionale trots op te wek, en die haastige opsending van waterkarre en volgelaide proviandwaens na die terrein, waaruit die oorvermoeide manne hul dors kon les en hul honger kon stil.

Dadelik het die offisiere aan die werk gespring om die brigade te hergroepeer. Saamtrekpunte is vir die verskillende bataljons bepaal sowat 1,000 treë van die vyandelike stellings af, maar as 'n vegeenheid het die brigade die dag niks meer beteken nie. Die troepe was te veel ooreis en toe die Boere wat tot op die stadium net met kleingewere en af en toe ook met hul Pom-poms geskiet het, skielik teen 4 nm. onverwags met 'n 75 mm.-Krupp van die kop af begin te vuur en hul eerste bom regoor die saamgetrekte Highlanders tot ontploffing bring, het hul laaste weerstand ineengestort. Hulle het die kanonne net so in die steek gelaat en gevlug, “dribbling

¹⁰⁴ Sien in verband met die terugtog *Times History*, II, pp. 410-412; Nierstrasz, II band 2, p. 668; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 327; Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, p. 107; Wilson, I, pp. 193-195; en Baring Pemberton, pp. 105-109.

away across the plain, helpless, unnerved and utterly indifferent to the orders and reproaches of its officers.”¹⁰⁵ Hulle was juis besig om om die proviand- en waterwaens saam te drom om hulself te verkwik toe die kartets bokant hulle ontplof het, en geen doedelsak of ander middel kon hul vlug toe meer stuit nie.¹⁰⁶

Ver agter die kanonne het die verbouereerde troepe eers weer tot stilstand gekom en is die offisiere ingespan om hulle weer in formasie te kry. Dit was egter ’n ontsaglike taak wat nie voltooï kon word voor na skemer toe die geveg heeltemal weggesterf het nie.

In die tussentyd het die bataljon Scots Guards vorentoe gestorm om die plek van die Highland brigade voor die twee en twintigtal Britse kanonne en houwitsers in te neem wat nou, hoewel nog aktief besig om te vuur in ’n desperate poging om die vyandelike vuur te demp, verlate en onbeskut op die vlakte teenoor die

vyandelike stellings gestaan het. Hulle het hulle egter nie nader as sowat 1,500 treë van Magersfonteinkop af gewaag nie — buite bereik van die vyand se geweervuur — en daar verdere verwikkelinge afgewag.¹⁰⁷

20. REAKSIE VAN DIE BOERE OP DIE TERUGTOG

Met die Highland brigade gedemoraliseerd en op die vlug, het die Boere in ’n uiters gunstige posisie verkeer om self die inisiatief te neem en minstens lord Methuen se drie veldbatterye te verower wat, soos gesê, verlate op die vlaktes gestaan het, asook die houwitsers links daarvan. Daardeur kon hulle die slag in ’n katastrofe vir Engeland omskep. Kmdt. C. C. J. Badenhorst druk die oortuiging uit dat die Boere, deur die Engelse te agtervolg en van agter af in hul wilde vlug te bly bestook, die “geheele daar aanwezige leger vernietigd kunnen hebben”. “Lord Meth-

¹⁰⁵ *Times History*, II, pp. 412-413.

¹⁰⁶ Baring Pemberton, p. 110.

¹⁰⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 328; *Times History*, II, p. 413; en Nierstrasz, II band 2, p. 668.

uen's leger", so gaan hy voort, "was totaal gedemoraliseerd, en zou door krachtdadig optreden onzerzijds zoo hebben kunnen uiteengedreven worden, dat de bevelhebber weken zou hebben nodig gehad het te reorganiseeren, afgescheiden nog van de honderdtallen die in hun vlucht ontwapend hadden kunnen worden";¹⁰⁸ en genl. De la Rey wat ofskoon hyself die slag nie meegemaak het nie, in 'n uitstekende posisie was om daaroor te oordeel, deel hierdie beskouing.¹⁰⁹

Verskeie van die ondergeskikte offisiere en burgers het genl. Cronjé dan ook gesmeek om 'n poging aan te wend om die kanonne te probeer verower maar hy het geweier omdat, so het hy gesê, hy nie onnodig menselewens in gevaar wou stel nie.¹¹⁰

¹⁰⁸ C. C. J. Badenhorst, *Uit den Boeren-oorlog*, p. 12.

¹⁰⁹ Vgl., Manuskrip De la Rey.

¹¹⁰ Getuienis van G. C. du Plessis in *Die Buren in der Kapkolonie im Kriege mit England — uitgegee* deur A. Schowalter, *Im Kampf um Süd-Afrika*, p. 37; sien ook Nierstrasz, II band 2, p. 668, en Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 399.,

Die rede waarom genl. Cronjé nie vir 'n agtervolging van die vyand te vinde was nie, was ongetwyfeld die feit dat ook sy eie burgers na die slag honger, dors en uitgeput was en na rus uitgesien het,¹¹¹ en hy nie seker was dat hulle in die toestand 'n suksesvolle aanval sou kon deurdryf teen 'n vyand wat, sover dit getalle betref het, veel sterker as hulle was nie. Bowendien was dit maar 'n deel van die vyandelike troepe – 'n enkele regiment — wat gevlug het. Daar was nog steeds die Guards' brigade en die berede brigade teenoor die Boere se linkerflank om mee rekening te hou, sowel as Pole-Carew se brigade teenoor die Boere se regterflank. Daarby het Cronjé die morele uitwerking wat die neerlaag op sy teenstanders gehad het, onderskat, en wel in so 'n mate onderskat dat hy 'n nuwe aanval van die vyand dieselfde nag nog of vroeg die volgende oggend gevrees het en hom gedwonge gevoel het om hom daarop voorbereid te hou.¹¹²

¹¹¹ Getuienis van G. C. du Plessis by Schowalter, p. 38.

¹¹² Vgl. Leyds 779. (i), Verslag van kapt. Ram en luit. Thomson, deel IV, p. 124

21. DIE EINDE VAN DIE GEVEG OP DIE 11DE

Deur sy versuim om aanvallend op te treë, het genl. Cronjé egter 'n pragtige kans verspeel om die Engelse 'n vernietigende hou toe te dien en het hy aan lord Methuen die geleentheid gegee om sy leër van 'n liederlike debakel te red.

Die Britse regimente wat aktief in die geveg betrokke was, was na die ontberinge van die dag almal uitgeput en lord Methuen self bitter teleurgesteld. Die ordelose vlug van die Highland brigade was vir hom 'n ontsettende slag — die bitterste oomblik van die hele geveg. Die hele middag deur is sy siel verkwik met berigte uit die lugballon dat groepies Boere besig was om hul stellings te verlaat en noordwaarts pad te gee. Hierdie berigte het gaandeweg by hom die sekerheid gewek dat hy 'n herhaling van die slag by Tweeriviere sou beleef. Sy troepe moes maar net uithou tot die volgende dag — dit was die vaste oortuiging wat by hom posgevat het — dan sou daar haas geen Boer meer wees nie en die klompie hardnekkiges wat daar nog gedurende die nag sou oorbly, so was sy plan, sou hy voordag

die volgende oggend deur Colvile met die Gordon Highlanders, Grenadier Guards en Scots Guards laat verdryf.¹¹³

Met die vlug van die Highland brigade en die Boere ten gevolge daarvan met nuwe moed en vegkrag besiel, het die hoop egter ineengestort. Hy het dan ook geen nuwe bewegings beproef om die vyand te probeer verdryf nie maar die res van die dag verslyt met 'n nuttelose en haas skadeloos bombardement van die vyandelike stellings, terwyl 'n onsamehangende geveg op die oostelike flank voortgesleur het. Daar was twee van Colvile se bataljons voor die Boerelinies vasgepen, nie in staat om vorentoe of agtertoe te beweeg nie, en die derde kon nie teruggetrek word nie omdat dit die ander twee moes ondersteun om hulle in die posisies wat hulle ingeneem het, te handhaaf. Hier het die vuur wat elders weggestorf het, by tye fris opgelewe, besonder fris teen 5.30 nm. toe dit vir 'n wyle gelyk het asof die Boere van plan was om Colvile se brigade te bestorm. Van die aanval het

¹¹³ W. Baring Pemberton, p. 111; *Times History*, II, p. 413.

egter niks tereggekom nie en kort daarna was die oor en weer geskiet alweer so lusteloos dat dit vir die Engelse moontlik geword het om die kavallerieafdelings wat daar in die frontlinie te voet geveg het, terug te trek om weer berede diens te doen. Nog 'n oplewing het gekom toe die Boere meteens met al hul kanonne en Pom-poms begin skiet het, klaarblyklik om die Guards te demoraliseer, dog dit het ook nie lank geduur nie. Die Engelse batterye het die vuur met 'n paar lewendige salvo's beantwoord en met die koms van die skemer het die geveg weggesterf en het stilte oor die oorlogsveld gedaal.¹¹⁴

Die troepe het egter in hul posisies gebly, waar sommige gedurende die dag somer langs hul wapens weens uitputting aan slaap geraak het. Slegs die 75ste battery is verskuif tot links van die 18de battery en die berede troepe na die rivier toe teruggetrek, terwyl ook die kanonne met die Scots Guards en Gordon Highlanders

¹¹⁴ *Times History*, II, p. 413; Nierstrasz, II band 2, pp. 668-669; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 328; Baring Pemberton, p. 111.

1,000 treë voor hulle, 'n klein entjie teruggetrek en wagte gedurende die nag uitgestel is.¹¹⁵

Terwyl die troepe geslaap het, het die ambulansafdelings hulle daarmee besig gehou om gewondes te versamel: Die hele dag deur terwyl die geveg nog aan die gang was, het hulle hulle op die slagveld tussen die koeëls in begewe om die gewondes te probeer verwyder en treinfrag na treinfrag na die Suide toe weggestuur vir verpleging. Egter eers nadat die son onder was en die donker 'n end aan die gevegsbedrywighede gemaak het, kon hulle hulle tot digby die loopgrawe waag om die groot aantal wat daar in 'n bedenklike toestand gelê het, sommige van vroeg die oggend af, na die veldhospitale en ambulanstreine toe weg te neem.¹¹⁶

¹¹⁵ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 328; *Times History*, II, pp. 413-414; Nierstrasz, II band 2, p. 669.

¹¹⁶ *Times History*, II, p. 414.

22. DIE VERRIGTINGE OP 12 DES. 1899

By lord Methuen het daar in weerwil van die swaar neerlaag wat hy gely het, tog nog 'n sprankie hoop bly lewe dat die Boere, moeg na die geveg van die dag, hul stellings net soos na die geveg by Tweeriviere gedurende die nag sou ontruim en noordwaarts sou terugval. Hy was voornemens om as dit sou geskied, Magersfonteinkop die volgende oggend te beset en met die res van sy mag na Brownsdrif te trek om die vyand van die oostekant af in die flank aan te pak.¹¹⁷

Die hoop was egter ydel. Ofskoon afgemat was die burgers na die vlug van die Highland brigade met nuwe moed besiel, en toe Colvile met dagbreek die 12de by die hoofkwartier opdaag om instruksies te kry, was hul stellings nog net so sterk beset as die vorige dag. Die groepies burgers wat volgens die rapporte uit die lugballon die vorige dag telkens hul stellings

verlaat het, was nie vlugteling nie maar persone wat van tyd tot tyd uit die posisies gegaan het om hul perde in die Modderrivier te gaan water gee.¹¹⁸

Onder die omstandighede het lord Methuen hom dan ook geneë gevoel om met sy hele leër na die kamp by Modderrivierbrug terug te trek. Trouens om sy troepe nog langer daar op die vlakte te laat lê, aan allerlei ontberinge blootgestel en moontlik ook nog aan 'n vyandelike teenaanval, het hom sinneloos voorgekom. Op aandrang van genl. Colvile wat vas oortuig was dat die Boere uiteindelik sou padgee as die Engelse maar net hul stellings hardnekkig bly handhaaf, het hy egter toegestem om die troepe te laat bly. Aan Colvile het hy vergunning verleen om in ooreenstemming met laasgenoemde se voorstelle geskikte terreine uit te soek vir die oprigting van die nodige verskansings wat Colvile opgerig wou

¹¹⁷ Sien lord Methuen se hersiene verslag van 15 Feb. 1900, in *South-Africa Despatches*, I, pp. 129-134.

¹¹⁸ Vgl. Rapport van kapt. Fichardt by Leyds 712, Telegram no. 19 d.d. 12 Des. 1899.

hê, en selfs sy hoofingenieur met hom saamgestuur om sy planne ten uitvoer te bring.¹¹⁹

Kort daarna het hy die posisie egter persoonlik verken en tot die slotsom gekom dat die rapporte korrek was wat hy gedurende die nag ontvang het, nl. dat die terrein nog steeds sterk deur die vyandelike magte beset was. Maj. R. N. R. Reade, sy inligtingsoffisier, het, vergesel van 'n koloniale verkenner, ene Harding, hom oor die slagveld gewaag om vas te stel wat die toestand in die vyandelike loopgrawe was en vasgestel dat dit stewig beset was. Die Boere was ook heeltemal veglustig en het 'n patrollie van die Scots Guards wat die voet van Magersfonteinkop probeer nader het, met 'n fris geweervuur teruggedryf.¹²⁰

In die lig van hierdie situasie het Methuen dit gerade geag om sy beslissing van 'n uur tevore te heroorweeg en sy hoofkwartierstaf asook die

stawwe van sy brigades byeengeroep om oor die saak te beslis. Hulle het in weerwil van Colville se teenstand tot die slotsom gekom dat lord Methuen se eerste besluit korrek was, nl. om met die hele mag na Modderrivierkamp te retireer.¹²¹

Die oorwegings wat hulle daartoe gelei het, was eerstens die geweldige skok wat die Highland brigade toegedien is, ten gevolge waarvan die gevegswaarde van dié brigade, op daardie tydstip altans, tot 'n laagtepunt gedaal het; tweedens die moeilikheid om 'n gereelde watervoorsiening aan die leër op die afstand van die rivier af te reel; en ten slotte die skaarste aan ammunisie, veral vir die kanonne. Die swaargeskut het soveel ammunisie tydens die voorafgaande twee dae verbruik dat daar twyfel uitgespreek is of daar 'n toereikende reserwevoorraad in die hele Suid-Afrika aanwesig was om Methuen onmiddellik weer van voldoende ammunisie te

¹¹⁹ Colville, *The Work of the Ninth Division*, p. 15; *Times History*, II, p. 414; en Nierstrasz, II band 2, pp. 672-673.

¹²⁰ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 330.

¹²¹ *Ibid.*; vgl. voorts Colville, *The Work of the Ninth Division*, p. 15; *Times History*, II, p. 414; en Nierstrasz, II band 2, pp. 672-673.

voorsien.¹²² Tydens die hele bombardement het die houwitserbattery nl. 402 en die veldbattery 4,189 skote afgevuur, en as daarby nog gereken word die 18,487 patrone wat met masjiengewere en 321,782 wat met Lee-Metfords afgeskiet is, is dit begryplik dat die posisie sorg gebaar het.¹²³ Die uitvoering van die terugtogbeweging is aan Colvile opgedra.¹²⁴

Intussen het met die aanbreek van die dag die geweervuur wat die vorige aand op die oostelike vleuel weggesteef het, opnuut losgebreek toe Colvile en Babington se brigades weer hul kragte teen die Boerelinkerflank op die lang bult suidoos van Magersfonteinkop begin inwerp het. Die Boereverdediging was egter net so stewig as die vorige dag. Die infanterie is

¹²² *Times History*, II, p. 414; Nierstrasz, II band 2, p. 673.

¹²³ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 469. Volgens Nierstrasz (II band 2, p. 673) het die berede battery 1153, die 18de battery 1012, die 62ste battery 1003 en die 75ste battery 924 skote afgevuur.

¹²⁴ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 330.

deur die skerp geweervuur op 'n veilige afstand gehou en die ruitery energiek deur die Boere se Pom-poms bestook pas nadat hulle die laerplek verlaat het, sodat ook hulle geen vordering kon maak nie.¹²⁵

Terwyl op die oostelike vleuel Colvile en Babington se troepe besig was om nog eens die sterkte van die vyandelike mag in daardie sektor te toets, het daar kort na 8 vm. 'n Boereordonnans onder 'n wit vlag voor die linies van die 1st Scots Guards verskyn met die boodskap dat die Engelse aanvoerder ambulanswaens na die slagterrein kon stuur om sy dooies en gewondes voor die loopgraaf aan die voet van Magersfonteinkop te versorg. Daar het honderde sterwendes en ligter gewondes hulpe-loos in die koue nag wat op die reën gevolg het, gelê en kerm en wel op so 'n hartroerende wyse dat die Boere dit nie langer kon verduur nie. Van die aanbod is dankbaar gebruik gemaak en die vuur is algemeen gestaak terwyl die Britse

¹²⁵ *Times History*, II, pp. 414-415; Nierstrasz, II band 2, p. 673.

ambulansbediendes met hul toerusting voor die loopgraaf verskyn het om met die werk van barmhartigheid te begin, 'n taak waarin hulle ywerig deur die Boere gehelp is.

Die Boere het egter pas uit hul loopgrawe te voorskyn gekom om hulp te verleen, toe die Britse skeepskanon, Joe Chamberlain, op hulle losbrand. Die bediening daarvan het nie van die nie-amptelike “wapenstilstand” geweet nie. Die Boerekanoniers het dadelik met 'n kanonnade teen battery G van die berede artillerie begin, wat dit egter nie beantwoord het nie. Na 'n rukkie was die misverstand opgeklar en het daar stilte oor die oorlogsterrein gedaal. Dit het voortgeduur totdat met die aanbreek van die middag lord Methuen begin het om sy troepe na sy kamp by Modderrivier terug te trek. Tydens hierdie stilte het die Britse dokters en ambulanspersoneel die Britse gewondes voor die loopgraaf ten beste versorg en met ambulanswaens na die Britse kamp verwyder.¹²⁶ Hulle is kranig

¹²⁶ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 330; *Times History*, II, pp. 414-415;

bygestaan deur die Boere wat hulle steeds met die grootste beleefdheid behandel het, sodat die oorlogskorrespondent van die *Standard* hom gedwonge gevoel het om die volgende daaroor te skryf:

“In the intervals of armistice which were subsequently arranged, the enemy behaved with great courtesy. They had given water to our wounded of the Highland Brigade early in the morning after the battle. These poor fellows had lain all day Monday under heavy fire and hot sun, and all Monday night, which was particularly cold, without water, and they had no food since Sunday evening. The Boer Commander, General Cronjé, was exceedingly courteous and kind, assisting in every way possible. He further offered 50 burghers to help to bury our dead. Lord

Leyds 712, Telegramme nos. II en 20 d.d. 12 Des. 1899; Nierstrasz, II band 2, p. 673.

Methuen sent a letter of thanks to General Cronjé for his courtesy.”¹²⁷

Solank as wat die dokters en ambulanspersoneel met die gewondes besig was, het ander Britse afdelings die lyke van die gesneuwelde soldate voor die Boerestellings byeengebring en in ’n paar groot grafte gesamentlik begrawe. Die grafte was egter te klein vir die groot aantal lyke wat volgens kapt. Fichardt “wallen hoog” opgestapel gelê het.¹²⁸ Gevolglik is hulle in die grafte met net ’n dun grondlaag bedek. Dit kon ’n bron van gevaar vir die gesondheid van die burgers word, veral as die reëns wat te eniger tyd verwag is, sou uitsak,¹²⁹ en genl. Cronjé het hom dus gedronge gevoel om op die 13de by lord Methuen daarteen te protesteer. Hy het aangetoon dat die werk so oorhaastig gedoen is

¹²⁷ Aangehaal by Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 223.

¹²⁸ Sien Fichardt se verslag van 13 Des.1899 by Leyds 713, Telegram no. II d.d. 13 Des. 1899.

¹²⁹ Vgl. verslag van kapt. Fichardt in Leyds 713, Telegram no. 17 d.d. 15 Des. 1899.

dat dele van die lyke wat besig was om uit te swel, bokant die grond begin uitsteek het. Daarop het Methuen ’n tweede groep persone uitgestuur om op die werk van die eerste te verbeter. Die lede van hierdie groep was egter volgens verklaring van ds. J. J. T. Marquard, een van die Vrystaatse predikante in die Boerelaer, almal smoordronk en sommige van hulle het bo-op die grafte rondgespring ten einde die liggame van hul begrawe kamerade weer in die grond te probeer intrap. Dit was ’n grusame toneel wat die skyn gewek het asof die persone wat met die taak belas was om die lyke behoorlik en diep genoeg te herbegrawe, met opset dronk gemaak is sodat hulle nie vir die geur van die ontbindende lyke sou vlug nie.¹³⁰

23. DIE BRITSE TERUGTOG

Met die aanbreek van die middag het die Britse terugtog begin. Toe genl. Cronjé dit bemerk, het hy aan sy kanonniërs wat teen 11 vm. weer begin vuur het — hierdie slag op ’n vyandelike

¹³⁰ Sien Davitt, t.a.p., p. 223.

gepantserde trein wat die Boerelinies genader het, klaarblyklik om met die terugtog behulpzaam te wees — bevel gegee om al die plekke waar daar sametrekings van die vyand waarneembaar was, onder vuur te neem. Daarmee was die informele wapenstilstand beëindig.

Joe Chamberlain, die Britse houwitsers, die 62ste veldbattery en battery G berede artillerie wat saam met die 1ste brigade en die Argyll and Sutherland Highlanders 'n agterhoede gevorm het om die terugtog te dek, het die vuur beantwoord. Tot omstreeks 2nm. het hulle tevergeefs getrag om die goed versteekte Boerekanonne tot swye te bring en toe afskeid van hul opponente geneem met 'n daverende salvo uit al vier die Britse houwitsers tegelyk. Die vier liddietbomme het egter geen uitwerking gehad nie. “Na dit”, so vertel genl. Cronjé, “gaf onze kanonniers hun nog eenige schoten waarna zij als in eene vlug terug jaagden naar hun kamp

bij de brug”, waar die laaste troepe teen 4 nm. aangekom het — in 'n somber stemming.¹³¹

24 BRITSE EN BOERE VERLIESE

Oor wat die Britse verlies ydens die slag was, is die verskillende bronne nie eenstemmig nie. Die bronne van Britse herkoms en die skrywers wat daaruit geput het, stel dit op minder as duisend man en wel as volg:

- (a) Die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* op 948 man, nl. gedood: 22 offisiere en 188 onderoffisiere en manskappe, gewond: 46 offisiere en 629 onderoffisiere en manskappe, en vermis: 1 offisier en 62 onderoffisiere en manskappe.¹³²

¹³¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 330; *Times History*, II, pp. 414-415; Leyds 712, Telegramme nos. 40 en 45 d.d. 12 Des. 1899, en Leyds 713, Telegramme nos. 1, 3, 11 en 14 d.d. 13 Des. 1899.

¹³² Sien Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, pp. 329 en 469.

- (b) Die *Times History* op 971 man van wie 23 offisiere en 182 onderoffisiere en manskappe gesneuwel het, 45 offisiere en 645 onderoffisiere en manskappe gewond is en 76 onderoffisiere en manskappe vermis geraak het.¹³³
- (c) Die *German Official Account of the War in South-Africa* ook op 971 man van wie 23 offisiere en 149 onderoffisiere en manskappe gedood is, 45 offisiere en 646 onderoffisiere en manskappe wonde opgedoen het en 108 onderoffisiere en manskappe vermis geraak het.¹³⁴
- (d) Ram en Thomson — wat hul syfers ontleen aan “amptelike” Britse verliesopgawes soos indertyd vrygestel — op 970 man, nl. gedood: 23 offisiere en 148 onderoffisiere en manskappe, gewond: 45 offisiere en 647

onderoffisiere en manskappe, en vermis: 107 onderoffisiere en manskappe.¹³⁵

- (e) Wilson — wat sy syfers aan Julian Ralph ontleen — op 887 man, nl. gedood: 180 man, gewond 594 man en vermis 113 man.¹³⁶
- (f) W. Baring Pemberton op 910 man, van wie 22 offisiere en 198 onderoffisiere en manskappe gedood en 45 offisiere en 645 onderoffisiere en manskappe gewond is;¹³⁷ en
- (g) John Montgomery op altesaam 960 man.¹³⁸

Genl. P. A. Cronjé, die bevelvoerder van die Boere, sowel as kapt. Fichardt van die Rapportgangers was egter daarvan oortuig dat die Britse

¹³³ *Times History*, II, p. 415.

¹³⁴ Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, p. 110.

¹³⁵ Leyds 779, Rapport van kapt. Ram en luit. Thomson, IV, p. 171.

¹³⁶ Wilson, I, pp. 199-200; vgl. ook Ralph, *Towards Pretoria*, p. 226, waar die verliese van die Highland brigade aangegee word.

¹³⁷ W. Baring Pemberton, p. 115.

¹³⁸ John Montgomery, *Toll for the Brave*, p. 95.

verlies aan dooies en gewondes minstens 2,000 man beloop het. In 'n mondelinge berig deur bemiddeling van die telegrafis te Scholtznek op die 11de aan die Regering gestuur, het Cronjé aan die Regering laat weet dat “verlies van den vijand moet meer dan 2,000 dood zijn, daar zij aan elkander leggen”, en dat hy bowendien ook nog 40 van die troepe gevange geneem het;¹³⁹ en in sy telegrafiese verslag aan pres. Steyn het hy beklemtoon dat “volgens mijn beschouwing minstens 2,000 buiten het gevecht gesteld” is.¹⁴⁰ Op die 12de, pas nadat die vyand gedurende die oggend tydens die informele wapenstilstand baie van die dooies en gewondes weggevoer het, het hy aan pres. Kruger berig dat daar volgens skatting nog sowat 1,500 gesneuweldes en gewondes van die vyand voor sy stellings gelê het, en daar bygevoeg dat die getal aan hom verstrekt is deur dokters wat op die slagveld

¹³⁹ Leyds 712, Telegram no. 45 d.d. II Des. 1899, opgeneem as Bylaag D (ii).

¹⁴⁰ Leyds 712, Telegram no. 71 d.d. II Des. 1899. Sien ook Bylae D (i)-(iv) hieragter, waar die amptelike verslae van genl. Cronjé en kapt. Fichardt opgeneem is.

was.¹⁴¹ Sy sienswyse is deur kapt. Fichardt gesteun, wat op 11 Des. aan die Regering te Bloemfontein gesein .het dat “het niet te veel is te zeggen dat het verlies aan den kant der vijand twee duizend bedroeg.”¹⁴²

Na aanleiding van hierdie skattings het etlike kroniek- en geskiedskrywers wat sterk pro-Boer geneigd was, die Britse verlies baie hoog gestel. So bv. beweer Penning dat genl. Cronjé se skatting te laag was en dat die vyandelike verlies na opnames wat later op die slagveld gemaak is, op 2,500 man beraam is.¹⁴³ Van Everdingen weer stel dit op tussen 2,000 en 3,000 gesneuweldes en gewondes, afgesien van 50 persone wat krygsgevangene geneem is. Hy merk in verband daarmee op dat die getal gesneuweldes en gewondes seker meer as 2,000 beloop het as in aanmerking geneem word dat persone wat deur die Boere uitgesend is om 'n opname van die

¹⁴¹ Leyds 712, Telegram no. 67 d.d. 12 Des. 1899.

¹⁴² Leyds 712, Telegram no. 19 d.d. 12 Des. 1899 (Bylaag D (iii) hieragter).

¹⁴³ Penning, De Oorlog in Zuid-Afrika, I, p. 404.

ongevalle te doen, nog 1,500 man op die slagveld aangetref het nadat die Engelse vir 'n volle dag lank toegelaat is om hul dooies en gewandes weg te voer.¹⁴⁴ Vallentin meen ook dat die Britse verlies meer as 2,000 man beloop het,¹⁴⁵ terwyl Andriessen dit op minstens 1,500 man stel en die vermoede uitdruk dat dit inderdaad nader aan 2,000 was.¹⁴⁶ G. C. du Plessis se mening is dat die getal gesneuweldes alleen 2,500 man beloop het.¹⁴⁷

Davitt wat ook baie sterk ten gunste van die Boere en bitter teen die Engelse gekant was, negeer hierdie verliesopgawes, klaarblyklik omdat hy dit as oordrewe hoog beskou, en meld slegs dat die Britse verliese “have been variously given at figures ranging from 1,000 to

1,500”,¹⁴⁸ terwyl Nierstrasz wat die volledigste is van die verskillende skrywers wat die stryd behandel het en veel moeite gedoen het om 'n getroue beeld van die verloop van die oorlog te gee, die totale Britse verlies aangee as 1,004 man van wie 23 offisiere en 182 onderoffisiere en manskappe gedood, 45 offisiere en 645 onderoffisiere en manskappe gewond en 109 onderoffisiere en manskappe vermis is.¹⁴⁹ Ongelukkig vermeld Nierstrasz nêrens die bronne waaruit hy sy inligting geput het nie en kon daar nie vasgestel word waar hy aan hierdie syfer kom nie.

Waar die bronne sulke uiteenlopende syfers aangaande die Britse verliese verstrek, is dit nie moontlik om tot 'n ander slotsom te kom as dat die Britse verlies minstens 910 tot 1,004 man beloop en welig so hoog as 2,500 man was nie. Al wat met sekerheid gesê kan word, is dat die Britse amptelike opgawe van die aantal gesneuweldes (d.w.s. die opgawe vervat in die Britse

¹⁴⁴ Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika, Eerste Tijdvak*, pp. 126-127.

¹⁴⁵ Vallentin, *Burenkrieg*, I, p. 196.

¹⁴⁶ *Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 228.

¹⁴⁷ Vgl. A. de Wet, H. v. Doornik en G. C. du Plessis, *Die Buren in der Kapkolonie im Kriege mit England* (uitgegee deur A. Schowalter, *Im Kampf um Südafrika*, p. 38).

¹⁴⁸ Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 222.

¹⁴⁹ Nierstrasz, II band 2, p. 673.

amptelike *History of the War in South-Africa*) minstens 27 persent te laag is. Aan gesneuweldes het die Engelse nl. *minstens* 288 man ingeboet soos blyk uit die volgende telegram van kapt. Fichardt, d.d. 14 Des. 1899:

“Woensdag (d.i. 13 Des. 1899) vertrok ik naar slagveld met een patrouille en rijdende zooals een kraai vliegt. Voor de posities onzer burgers telde ik twee honderd en negen soldaten nog onbegraven. Buiten dit zag ik nog zes en vijftig in een graf en drie en twintig in een ander.”¹⁵⁰

In dieselfde telegram meld Fichardt dat “volgens telegrammen opgevangen van lord Methuen schijnt het verlies der troepen te zijn vijftien honderd dood of vermist en meer dan (dat) getal gewond.”¹⁵¹

In die verband moet opgemerk word dat die Britse amptelike verliesopgawes nie altyd betroubaar is nie en dat minstens eenmaal

tevore, nl. na die Britse neerlaag by Modderspruit en Nicholsonsnek, die Britse militêre owerheid ’n verliessyfer verstrek het (nl. 1272 man) wat veel laer was as die verlies van 1764 man wat hulle in werklikheid gely het.¹⁵²

Hierdie lae verliessyfers waar die Engelse swaar neerlae gely het, is klaarblyklik deur die plaaslike bevelvoerders verstrek om die ware omvang van hul neerlae vir hul hoër bevelvoerders en ook vir die publiek verborge te hou en daardeur hul eie posisies te beskerm. Vir lord Methuen was dit des te noodsaakliker om die omvang en betekenis van sy verlies so klein as enigins moontlik te laat voorkom aangesien die feit dat sy aanval afgeslaan is deur ’n getal-swakkere Boeremag die vertroue ernstig aangetas het wat en die owerheid en die publiek en sy eie soldate in hom gestel het.

Die Britse opperbevelhebber in Engeland was so ontevrede dat hy dadelik op ontvangs van die telegrafiese berig dat Methuen teruggeslaan is en

¹⁵⁰ Sien Leyds 713, Telegram no. 17 d.d. 15 Des. 1899.

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² Sien Deel I, Hoofstuk 13.11

swaar verliese gely het, aan die bevelvoerende offisier in Kaapstad sowel as aan sir Redvers Buller wat die opperbevel in Suid-Afrika gevoer het, gesein het dat Methuen vervang moes word deur genl. Warren sodra laasgenoemde in Suid-Afrika sou aankom.¹⁵³ Slegs ten gevolge van besware van die kant van Buller is die bevel gekanselleer en besluit om aan Methuen nog 'n kans te gun. Buller het nl. aangetoon dat dit onsinnig was om elke generaal wat 'n teenslag ondervind, deur 'n vreemdeling uit Engeland te vervang wat onbekend was met die toestande in Suid-Afrika.¹⁵⁴

By die manne van die Highland brigade wat die spit gedurende die geveg moes afbyt, was Methuen se reputasie as generaal ernstig geskaad. Hulle het die gevoel gekoester dat Methuen hulle die dag in 'n gewisse lokval ingestuur het en in plaas van hulle te ondersteun, hulle daar aan hul lot oorgelaat het “to beat themselves to pieces in

an impossible frontal attack”. Toe lord Methuen in 'n toespraak voor hul offisiere die volgende dag op heel versoenende toon laat blyk het dat die manne van die Highland brigade hulle na sy mening nie goed gedra het nie — dat hulle gevlug het toe die eerste skote oor hulle losbreek en nie die moed en uithouvermoë gehad het om stil te bly lê toe hulle beveel is om dit te doen totdat hy vir hul mislukking deur nog 'n aanval kon vergoed nie — het hy die wonde net vergiftig.¹⁵⁵

By die publiek in Engeland en Skotland was lord Methuen na die debakel by Magersfontein geensins 'n gewilde figuur nie. Die verslae van perskorrespondente en die briewe van offisiere — soms uit verband geruk — asook talle gerugte wat in omloop gekom het, het aanleiding gegee tot allerlei bespiegelings oor die redes vir die Britse neerlaag. Daar is bv. vertel dat Methuen in weerwil van Wauchope se proteste daarop gestaan het dat die aanval van die Highland brigade in geslote formasie moes geskied, en daaruit is afgelei dat

¹⁵³ Sien *South-African War, Confidential Telegrams*, no. 53 op p. 51.

¹⁵⁴ *Ibid.*, no. 55 op p. 54.

¹⁵⁵ Sien *Times History*, II, pp. 416-417.

hy inderdaad vir hul hoë verliese verantwoordelik was. Ook is vertel dat Wauchope toe hy geval het, die blaam vir wat plaasgevind het uitsluitend op Methuen se skouers geplaas het. Dit het groot verbittering veroorsaak wat toegeneem het toe persone wat lord Methuen wou beskerm, die bewering gemaak het dat die Highland brigade lafhartig opgetree het.¹⁵⁶

Lord Methuen het dus wel rede genoeg gehad om die ware omvang van sy verlies verborge te hou. Dit is dan ook opvallend dat in sy amptelike verslae oor die slag geen verliessyfer gegee word nie. In sy eerste konfidentiële telegrafiese verslag oor die geveg word slegs meegedeel dat “Our loss is great” en in ’n tweede dat die vyandelike “losses have been terrible”.¹⁵⁷ ’n Verlies van duisend (d.w.s. sowat 7% van sy totale strydmag) in ’n swaar, beslissende geveg kan nie as “great”

bestempel word nie, al is driekwart van daardie verlies ook deur ’n enkele regiment gedra. Selfs oor ’n verlies van twee- of drieduisend sou lord Methuen hom nie bekommer of aangeval gewees het as hy die slag gewen het nie. Mens kan egter aan die konklusie nie ontkom nie dat hy sy werklike verlies verborge probeer hou het omdat hy die geveg verloor en daarmee aan die Britse prestige ’n swaar knou toegedien het; en dat, ten einde die omvang van die neerlaag te bedek, syfers later deur die War Office verstrek is wat nie ’n juiste weergawe is van die werklike verliese wat die dag deur die Britse leër op die lyf geloop is nie. Die verlies aan gesneuweldes alleen was, soos reeds aangetoon, minstens 27% hoër as in die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* vermeld, en waar dit die geval is, kan daar seker nie te veel waarde geheg word aan die getalle van gewondes en vermistes war deur die *War Office* verstrek is nie.

¹⁵⁶ *Ibid.*

¹⁵⁷ Sien *South-African War, Confidential Telegrams*, nos. 49H en 49K op pp. 49 en 50 onderskeidelik. Lord Methuen se telegrafiese verslag van die geveg word hieragter opgeneem as Bylae D (v) en (vi).

Die verlies van die Boere — wat deur lord Methuen as “terrible” bestempel is¹⁵⁸ — het ’n totaal van 255 man beloop — d.w.s. sowat 4.167% van die globale getal burgers wat by Magersfontein aanwesig was. Hiervan het 71 gesneuwel, 16 het gesterwe aan wonde wat hulle in die geveg opgedoen het, en 168 is gewond. Onder die gewondes en persone wat aan hul wonde beswyk het, was daar 21 persone wat deur die Engelse krygsgevangene geneem is.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Sien *South-African War, Confidential Telegrams*, no. 49K op p. 50.

¹⁵⁹ Sien amptelike verlieslys no. 28 gepubliseer in *Staats Courant der Z.A. Republiek*, d.d. 17 Jan. 1900. Volgens Pemberton (p. 115) was die Boereverlies “just short of 300, of whom 87 were killed”. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South-Africa* (I, p. 329) het dit 87 gedood en 188 gewond beloop, volgens kmdt. G. C. du Plessis en P. A. Nierstrasz (II band 2, p. 674) 64 gedood waaronder 5 offisiere, en 118 gewond waaronder 5 offisiere, volgens Davitt (p. 222) 71 gedood en 165 gewond en volgens Penning (*De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 104) 48 gedood en 118 gewond. Skrywer aanvaar egter die opgawe in die bogenoemde amptelike

25. KONKLUSIE

Die verskillende geskiedskrywers is dit nie eens oor die redes vir lord Methuen se mislukking om die Boeremag by Magersfontein te verslaan nie. Daar is diegene wat die blaam daarvoor uitsluitlik op die skouers van lord Methuen plaas en die mees kritiese in die verband is ongetwyfeld die *Times History*. Die opsteller daarvan skryf sowel die mislukking van die Highland brigade om na Magersfonteinkop deur te breek as die feit dat die slag as geheel op ’n Britse neerlaag uitgeloop het alleen aan lord Methuen se optrede toe.

Dat die aanval van die Highland brigade op ’n fiasko uitgeloop het, wyt die *Times History* eerstens aan lord Methuen se bombardement van die vyandelike stellings op die 10de. Daardeur is die Boere op hul hoede gestel vir ’n aanval en is dit onmoontlik gemaak om hulle te verras.¹⁶⁰ Hy

ongevallelyks verstrek, wat ook deur die *Times History* (II, p. 416) as korrek aanvaar word.

¹⁶⁰ *Times History*, II, pp. 394 en 418.

word gesteun deur die opsteller van die *German Official Account of the War in South-Africa* wat die bombardement bestempel as waardeloos vir die Engelse.¹⁶¹ So 'n kanonnade was volgens die *Times History* alleen geregverdig as dit Methuen se bedoeling was om die Boere op Magersfonteinkop en op die rante ten noordweste daarvan vas te pen ten einde gedurende die nag om hul oostelike vleuel te trek, of as hy dit nog dieselfde middag opgevolg het met 'n aanval op Magersfonteinkop in plaas van vroeg die volgende oggend.¹⁶²

In die tweede plek wyt die *Times History* die fiasko aan Methuen se swak verkenningswerk. Dit het ten gevolge gehad dat hy onbewus was van die feit dat die Boere voor die rante op die vlakte ingegrawe was.¹⁶³ In hierdie opvatting word hy gesteun deur sowel die Duitse as deur die Nederlandse militêre attaches by die Britse

en / of Boeremagte. Eersgenoemde meen dat daar tussen 29 Nov. en 11 Des. veel doeltreffender verkenningswerk met behulp van en die ballon en die berede troepe uitgevoer kon gewees het, al was daar nie veel dekking op die vlakte vir perderuiters nie en al het die baie kampheininge en veral die hoë grensdraad tussen die Oranje-Vrystaat en Griekwaland-Wes die bewegings van berede afdelings aan bande gelê, wat nie van draadknippers voorsien was om die drade te knip nie. Die berede afdelings kon minstens te voet die nodige verkenningswerk gedoen en die juiste ligging van die vyandelike posisies bepaal het.¹⁶⁴ Ten gevolge van die ondoeltreffende verkenningswerk, aldus die Nederlandse militêre attaches by die Boere, het Methuen nagenoeg niks van die ligging van die Boerestelling geweet nie en het hy “om zoo te zeggen op goed geluk af” ’n sterk posisie gaan

¹⁶¹ Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, pp. 111-112.

¹⁶² *Times History*, II, pp. 394-395.

¹⁶³ *Ibid.*, pp. 391-392 en 418.

¹⁶⁴ Sien Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, pp. 112-113.

aanval in die hoop dat die vyandelike linker-vleuel daar gestasioneer sou wees.¹⁶⁵

In die derde plek wyt die *Times History* die mislukking van die Highland brigade se aanval aan die ongure weer. Daardeur is die troepe genoodsaak om in die mees kompakte formasie op te ruk en is hul gang vertraag sodat hulle hul doelwit te laat bereik en Wauchope die bevel om te ontplooi, te laat gegee het.¹⁶⁶

Die feit dat die slag as geheel op 'n Britse neerlaag uitgeloop het, skryf die *Times History* toe aan verkeerde operasieplanne en 'n versuim aan die kant van lord Methuen om alternatiewe aanvalsplanne op te stel wat toegepas kon word in geval die oorspronklike operasieplan sou faal.

Vir Methuen se operasieplan het die opsteller van die *Times History* nie 'n goeie woord nie. Sy opvatting is dat die Engelse die Boere of aan die oostekant moes omvleuel het deur 'n mars via

Jacobsdal of Brownsdrif, of anders met die spoorweg langs moes opgeruk het tot waar dit die rante by Magersfontein bereik. Daarvandaan af moes hy ooswaarts teen Magersfonteinkop opgeruk het. Hy gee egter voorkeur aan die eerste van hierdie twee bewegings en meen dat die besware wat in Methuen se hoofkwartier daarteen gekoester is — nl. dat die Boere die oprukkende troepemag, die kamp en die Britse verbindingslinies tydens die opmars met sukses kon aanval — denkbeeldig is. Trouens, so word geargumenteer, niks kon vir die Engelse meer welkom gewees het as juis so 'n aanval op die troepe in die oop veld nie en net die vooruitsig daarop het dit die moeite werd gemaak om so 'n beweging te waag. Dat die Boere met 'n sterk vyandelike mag op hul flank op Methuen se verbindingslinies of kamp sou toegetas het, glo hy nie. Sy oortuiging is dat dit hulle sou genoop het om die Magersfonteinposisie onverwyld te ontruim en terug te val. Dis glo deur twee van

¹⁶⁵ Leyds 779, Verslag van kapt Ram en luit. Thomson, IV, p. 125.

¹⁶⁶ *Times History*, II, p. 418.

die Boere wat aan die slag deelgeneem het, toegegee.¹⁶⁷

Die Nederlandse militêre attaches, kapt. Ram en luit. Thomson, glo ook dat lord Methuen die Boerestellings liewers moes omvleuel het. Hulle glo egter dat hy aan die westekant om die Boere se teruggeleë regterflank moes getrek het as hy sukses wou behaal, en nie om die vooruitgeskewe oostelike flank nie.¹⁶⁸

Nog skerper kritiseer die *Times History* die Britse bevelvoerder omdat hy by die mislukking van sy oorspronklike aanvalsplan nie ander planne gereed gehad en deurgevoer het om 'n neerlaag te voorkom en sukses vir sy troepemag te verseker nie. So bv. kon die Guards' brigade en Gordon Highlanders in die ruimte tussen die Boere se linkerflank en sentrum ingestoot gewees het om die pad na Magersfonteinkop deur te slaan, of 'n deurbraak kon deur 'n

gekonsentreerde aanval van Gordon Highlanders, Scots Guards en Grenadier Guards op enige punt op die Boerelinkerflank gemaak gewees het, of Pole-Carew kon deur 'n aanval vanuit die weste 'n vastrapplek op die rante oos van die spoorweg verower het, van waar hy die Boereloopgrawe in die sentrum onder 'n flankvuur kon geneem het.¹⁶⁹ Methuen het egter in plaas van enige sodanige beweging te beproef om sy mislukking in 'n sukses te probeer omskep, verkies om stil te lê en die slagveld slegs beset te hou in die hoop dat die Boere gedemoraliseerd sou raak en voor 'n tweede nagtelike aanval sou swig — en dit terwyl die hewige vyandelike geweervuur en skroeiende son besig was om die Highland brigade totaal te demoraliseer!¹⁷⁰ Sodoende het hy opgetree as 'n swak generaal want “There can be no surer sign of weak generalship than laying a severe strain upon, and running great risks with one part of an army while leaving another part inactive —

¹⁶⁷ *Times History*, II, pp. 392-393.

¹⁶⁸ Leyds 779, Verslag van kapt. Ram en luit. Thomson, IV, p.115.

¹⁶⁹ *Times History*, II, pp. 407-409.

¹⁷⁰ *Ibid.*, pp. 409-410 en 418.

than being forced into accepting the defeat of a section as a defeat of the whole.”¹⁷¹ Die *Times History* kom dan ook tot die slotsom dat die moeilikhede van die situasie en die ramp wat die troepe by die aanvang van die slag getref het, Methuen se oordeelsvermoë ineen laat stort en hom slegs met die idee gelaat het om die taktiek van die geveg by Tweeriviere onder baie meer uitputtende omstandighede te herhaal. Sy taak het m.a.w. vir hom, soos vir vele andere, vir die oomblik te magtig geword.¹⁷²

Die opsteller van die *German Official Account of the War in South-Africa* steun die *Times History* volmondig in sy kritiek op lord Methuen in hierdie verband. Sy slotsom is dat Methuen nadat die Highland brigade gestuit is “the part of a mere spectator” in die geveg vervul het, en dat sy “subsequent conduct of the battle” ’n “complete contrast” was “to his original dispositions, which had been carefully

Planned.”¹⁷³ In plaas van die Highland brigade onmiddellik met vars troepe te ondersteun sodat hulle hul mars kon voortsit, het by hulle sonder ondersteuning voor die Boereloopgraaf vasgepen laat lê met die gevoel dat hulle in die steek gelaat is. Dit het hul moreel so geknak dat hul aanval gedoem was om te misluk. Dit was dan ook nie die verliese wat die brigade gely het, wat vir hul uiteindelijke vlug verantwoordelik was nie maar hul morele toestand.¹⁷⁴ Hulle kon deur Colvile se Guards' brigade ondersteun gewees het maar dan moes dié die vorige nag saam met die Highland brigade oor die gevaarsone in die rigting van Magersfonteinkop opgeruk het en nie by die uitbreek van die geveg 2½ myl van die beslissende punt af gelê het nie. Daar was hul aanwending as ’n soort van defensiewe flank nutteloos om die vooraf beplande aanval te bevorder.¹⁷⁵ Ook kon Pole-

¹⁷¹ *Ibid.*, p. 418.

¹⁷² *Times History*, II, pp. 418-419.

¹⁷³ Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, p. 111.

¹⁷⁴ *Ibid.*, pp. 114, 116-117.

¹⁷⁵ *Ibid.*, pp. 114-115 en 117.

Carew 'n aanval langs die spoorweg op, op die Boere se regtervleuel geloods het.¹⁷⁶ Die enigste troepe wat wel vorentoe gestuur is om die Highland brigade te ondersteun, nl. die Gordon Highlanders, het die fout begaan om hul volle sterkte op 'n te vroeë stadium aan te wend sonder dat dit volstrek noodsaaklik was, met die gevolg dat hulle nie 'n enkele manskap in reserwe gehad het vir gebruik in geval van 'n terugslag nie.¹⁷⁷ Die Guards' brigade kon van waar hulle was, nog 'n bydrae gelewer het om die toestand te red as hulle maar 'n vasberade aanval op die Boere se linkerflank gedoen het wat swak beset was, maar Colvile het min geesdrif met sy aanval aan die dag gelê. Daarmee het hy die geleentheid verspeel om deur die Boerestelling ten suidooste van Magersfonteinkop te breek.¹⁷⁸

Alternatiewe bewegings om die toestand te red, kon dus volgens die Duitse militêre waarnemers

wel deur Methuen beproef gewees het. Sy fout was egter dat by nie met die moontlikheid van 'n mislukking van sy beplande aanval rekening gehou het nie en dus nie vooraf alternatiewe planne beraam het oor hoe hy in geval van 'n mislukking sou optree nie.¹⁷⁹

'n Verdere punt van kritiek van die *German Official Account of the War in South-Africa* is dat lord Methuen sy troepe in 'n geslote formasie laat opruk het en dit sonder dat hulle vooraf ge-eet en voldoende rantsoene ontvang het. Aangesien die terrein nie vooraf verken is nie moes die troepe liewers in verskillende onafhanklike afdelings, los van mekaar, opgeruk het. As eerste afdeling kon die Black Watch opruk wat reeds die middag voor die slag vorentoe gestuur is om die artillerie te dek. Hulle moes nooit teruggetrek gewees het soos na afloop van die bombardement gedoen is nie, maar op 'n afstand van 900 treë van die vyandelike stelling af posgeneem en gedurende

¹⁷⁶ *Ibid.*, pp. 114-115.

¹⁷⁷ *Ibid.*, p. 117.

¹⁷⁸ *Ibid.*, p.119.

¹⁷⁹ *Ibid.*, p. 115.

die nag daar gebly het om as voorhoede vir die res van die infanterie te dien.¹⁸⁰

Ten slotte kritiseer die Duitse militêre waarnemers die Britse bevelvoerder omdat hy sy berede troepe en artillerie nie beter gebruik het ter ondersteuning van die aanval nie. Hul mening is dat die berede troepe 'n meer deurslaggewende rol kon gespeel het maar dan moes hulle as berede infanterie en / of kavallerie in die flank en rug van die vyand opgetree het en nie as infanteriste voor die Boerelinkerflank bly lê het nie. Ook die artillerie kon, ofskoon hulle hulle origens goed gedra het, die infanterieaanval met 'n veel swaarder bombardement gesteun het. Hul ammunisieverbruik was volgens Duitse maatstaf gemeet glad nie buitengewoon hoog nie, en die feit dat hulle nie baie meer bomme op die Boerestelling gewerp het nie wek die indruk dat hul ammunisievoorraad of te klein was of dat daar

¹⁸⁰ Waters, *German Official Account of the War in South-Africa*, pp. 114-115.

moeilikhede bestaan het om voldoende ammunisie by die kanonne te kry.¹⁸¹

Wat die troepe betref, meen die Duitse waarnemers dat met uitsondering van die Yorkshire Light Infantry en Royal Army Medical Corps wat hulle goed onderskei het, die soldate nie die nodige geesdrif vir die geveg aan die dag gelê het nie en nie in die regte formasie aangewend is nie. Hulle het in 'n "somewhat aimless manner and with no unity of action" opgeruk en net 'n deel van die troepemagte is gebruik, "and that by dribblets". Daar was geen formasie in diepte nie, geen reserwes en nêrens die "firm resolve to conquer somewhere." Die troepe is teen die vyand ingewerp sonder om te wag totdat hulle die nodige "superiority in fire" verkry.¹⁸²

Oor hierdie sake met betrekking tot die gedrag van en die wyse waarop die Britse troepe aangewend is, laat die skrywer van die *Times*

¹⁸¹ *Ibid.*, pp. 118-119.

¹⁸² *Ibid.*, pp. 119-121.

History hom nie uit nie. Hy lug egter die mening dat lord Methuen nie so lank aan die Modderrivier stil moes gelê het voordat hy sy opmars hervat het nie. Daardeur het hy die morele en strategiese voordele prysgegee wat hy met sy vinnige opmars en duur verkreë oorwinnings tot 28 Nov. 1899 behaal het. Die sielkundige indruk 'wat 'n bewegende leer op 'n vyand maak, die verlamme onsekerheid oor wat die volgende stap sal wees of waar die volgende hou sal val — belangrike oorwegings in strategie — was verspeel toe sy leer tot so 'n langdurige stilstand gekom het. Die Boere het toe die geleentheid gekry om hulself te versterk, hul moreel weer op te bou en hulle in te grawe. Methuen moes, aldus die *Times History*, die Boere dadelik na die slag van Tweeriviere by Scholtznek en Brownsdrif aangeval en daarna op Magersfontein teruggeval het waar hy die voltooiing van die brug en verdere versterkings kon afwag. Laasgenoemde plek moes hy met die oog op die gebrek aan water ten weste van die spoorweg saam met Brownsdrif voor 4 Des. 1899 beset en hom daar ingegrave het. Daarby

kon hy intussen ook 'n strooptog na Jacobsdal onderneem het om die Boere te laat skrikvat en die omgewing te verken.¹⁸³

W. Baring Pemberton, wat klaarblyklik 'n sterk bewonderaar van lord Methuen is, vereenselwig hom nie met al die kritiek “so obvious to the breakfast-table strategist” nie. Hy handhaaf die oortuiging dat Methuen se leer na die gevegte van Belmont, Graspan en Tweeriviere te uitgeput was om die Boere weer eens onmiddellik aan te durf. Immers, Methuen self was gewond, die hoof van sy staf gedood en sowat 58 van sy 350 offisiere gedood of buite aksie gestel, terwyl sy manskappe en perde afgetob en sy voorrade ammunisie en voedsel gevaarlik klein was. Onder die omstandighede het hy reg gehandel om stil te bly lê; want, so redeneer Pemberton verder, selfs al was die Boere so gedemoraliseerd dat hy hulle sou kon verslaan en Kimberley binnetrek, sou hy in Kimberley niks beter af gewees het as Havelock in Lucknow nie. Hy het

¹⁸³ *Times History*, II, pp. 390-391.

nl. nie oor die middele beskik om die hele burgerlike bevolking — sowat 8,000 blankes en 2,500 Bantoes — dadelik te ontruim nie, en sou slegs nog 15 myl meer van die spoorweg sonder enige groot versterking moes beskerm teen 'n mobiele vyand wat meester was in die kuns van guerilla — oorlogvoering; en enige terugslag vir sy leer sou slegs as aanmoediging vir die nog huiwerende Afrikaners in Kaapland gedien het om by die Boeremagte aan te sluit.¹⁸⁴

Ook vereenselwig Pemberton hom nie met die *Times History* se kritiek op Methuen se aanvalsplan nie. Sy opvatting is dat die troepe, indien hulle langs die spoorweg opgeruk het, nie alleen in die rante aangeval nie maar vanaf Jacobsdal ook in die regterflank bedreig sou gewees het. Tewens meen hy dat Methuen wys was om nie die Boere aan die oostekant te probeer omvleuel nie aangesien dit albei sy flanke aan aanvalle sou blootgestel het. Dit was ook vir hom onmoontlik om sy berede troepe vir

'n opmars in die rigting te gebruik, want die hoë grensskeiding tussen die Oranje-Vrystaat en Griekwaland-Wes het hom gekeer. Volgens Pemberton het een van die Boerekommandante, kmdt. Daniels, later self verklaar “that the Boers wanted nothing better than a British attempt to outflank Magersfontein to the East.”¹⁸⁵ Pemberton is vas daarvan oortuig dat daar met lord Methuen se aanvalsplan niks verkeerd was nie en beweer dat hy hierin gesteun word deur genl. Babington, wat verklaar het dat “you could have done the attack in no other way”, deur die Duitse militêre waarnemers wat die plan as 'n “excellent one” beskryf het,¹⁸⁶ en deur twee Boereoffisiere wat die oortuiging uitgedruk het dat “you attacked at the right spot”. Hy wyt die hele mislukking dan ook slegs aan 'n oordeelsfout van genl. Wauchope wat nie na sy gids

¹⁸⁵ *Ibid.*, pp. 83-84.

¹⁸⁶ Die betrokke Duitse krygskundiges — opstellers van die *German Official Account of the War in South-Africa* — het slegs die idee om in die nag, onder dekking van die duisternis op te ruk, as 'n “excellent one” beskryf dog hulle origens nie oor die plan self uitgelaat nie.

¹⁸⁴ W. Baring Pemberton, p. 80.

geluister het toe die aan hom gesê het om te ontplooi nie. As hy dit gedoen het, aldus Pemberton, sou die front van die brigade 2,500 treë breed uitgestrek het toe die Boere vuur geopen het en sou die brigade die Magersfonteinstelling verower het. Sy slotsom is dan ook dat “The operation was so nearly a success that there was good reason for Methuen’s personal conviction that its miscarriage was the ‘worst bit of luck I ever knew.’”¹⁸⁷

Een ding gee hy darem toe, nl. dat daar ’n “absence of any provision in case of failure” was, maar ook daarvoor blameer hy nie lord Methuen nie. Hy stel slegs die vraag waar en hoe Methuen met die troepe tot sy beskikking die voorsorg vir ’n mislukking kon getref het en wys dan daarop dat die Britse bevelhebber in elk geval bereid was om die verantwoordelikeid vir sy mislukking te dra, om die rol van

swartskaaap te ondergaan, sy lot soos ’n man te dra en sy mond te hou.¹⁸⁸

Hierdie beskouing van Pemberton dat daar met lord Methuen se aanvalsplan niks verkeerd was nie en dat hy die aanval op die regte plek van stapel gestuur het en dit op geen ander manier kon doen nie, is nie die van ’n nugter kritikus nie. Immers lord Methuen se aanval was toegespits juis op die punt waar die Boere verlang het dat hy moes aanval en waar hulle hulle die beste daarop voorberei het;¹⁸⁹ en as hy vooraf op hoogte was met die juiste ligging en uitgestrektheid van die vyandelike posisies sou hy seker ’n heeltemal ander aanvalsplan gevolg het.

Sy oogmerk was om die Boere in die linkerflank aan te pak en hul posisies daarvandaan na regs op te rol maar vanweë onvoldoende verkenning het hy onder die indruk verkeer dat

¹⁸⁸ *Ibid.*, p.117.

¹⁸⁹ Vgl. Leyds 779, die beskouing van kapt. Ram en luit. Thomson, IV, p. 125.

¹⁸⁷ W. Baring Pemberton, pp. 116-117.

die linkerflank op Magersfonteinkop gestasioneer was. Hy het nie besef dat dit ten suid-ooste daarvan uitgestrek het tot aan die Modderrivier nie. Die gevolg was dat hy sonder dat hy dit wis of wou, sy hoofmag (nl. die Highland brigade) teen die front van die Boeresentrum ingestoot het, waar hulle gestuit is en onder 'n kruisvuur beland het waaronder hulle noodwendig moes beswyk. Die ontdekking hiervan was vir lord Methuen 'n volslae verrassing wat hom en al sy troepe geweldig geskok het. Hy het nogtans probeer om die mislukte aanslag in 'n sukses te omskep deur, onmiddellik nadat hy die juiste ligging en posisie van die Boerelinkerflank ontdek het, die Guards' brigade saam met sy hele berede brigade teen die flank in te werp. Hy het klaarblyklik gehoop dat hy die vyandelike linkerflank sou kon terugslaan en dan in 'n posisie sou geraak om die vyandelike sentrum van die oostekant af aan te pak. Die Boere het die lang, lae bult ten suidooste van Magersfonteinkop egter so stewig beset en hulle so kranig verweer dat die gekombineerde magte van Colvile en Babington, bygestaan deur die

Yorkshire Light Infantry, hulle nie omvleuel of teruggedwing kon kry nie. Dit was vir lord Methuen 'n tweede verrassing wat hom net so diep geskok het as die mislukking van die Highland brigade om na Magersfonteinkop toe deur te breek. Dit het feitlik gelyk gestaan aan 'n uitklophou. Al wat die Britse bevelvoerder toe nog kon gedoen het, was om Pole-Carew 'n aanval op die Boere se regterflank te laat waag en vanuit die weste na die Boere se sentrum te probeer deurdring. Na die twee skokke wat hy opgedoen het, het hy egter verkies om dit maar te laat bly, klaarblyklik omdat hy gevrees het dat ook dit sou misluk en hy dan nie oor voldoende troepe sou beskik om sy kamp te beskerm en die terugtog van sy leër te dek wanneer dit noodsaaklik sou word nie. Daarom het hy besluit om ten minste Pole-Carew se regiment nie aan die aanval te laat deelneem nie en sy troepe wat op die slagveld in aksie was, maar te laat uithou totdat die donker 'n einde aan die geveg sou maak en die Boere miskien sou terugtrek. Trouens om al sy troepe op verskillende punte in die stryd te stoot en teen

elke prys 'n deurbraak deur die vyandelike linies te probeer forseer, sou 'n dobbelspel gewees het waaraan 'n verantwoordelike leier hom nie kon skuldig maak nie.

In die lig van wat hierbo gesê is, is dit duidelik dat die grondoorsaak van die sukses van die Boere — en daarmee van die mislukking van lord Methuen — geleë was in die vernuftige wyse waarop die Boere deur hul besetting van die terrein lord Methuen verskalk het. Hulle het nl. nie die voor die hand liggende posisies ingeneem, t.w. die hoogtes by Magersfontein, soos die Britse bevelvoerder verwag het dat hulle sou doen nie, maar wel verdekte stellings op die vlakte voor die rante en op die terrein wat ten ooste daarvan tot aan die Modderrivier uitgestrek het, waar nog lord Methuen nog enige ander Britse offisier hulle verwag het. Hulle het hulle in die stellings versteek volgens die aanwysings en voorskrifte van De la Rey wat 'n goeie insig gehad het in die taktiek wat lord Methuen sou toepas. Daardeur en deur die feit dat lord Methuen nie vooraf deeglike

verkenningwerk uitgevoer het om voor die aanval vas te stel waar die vyand was nie, was hulle in staat om lord Methuen se leër volkome te verras. Dit was die grondoorsaak van die Boere se sukses. Daarby moet gereken word die goeie gebruik wat hulle van hul gewere gemaak het en die koelbloedigheid en vasberadenheid waarmee hulle hul stellings ten spyte van die Britse oormag, vasberade infanterieaanvalle en swaar bombardement, gehandhaaf het.¹⁹⁰ Ten gevolge daarvan het hulle sulke hoe verliese aan die vyand toegebring en sy moreel sodanig geknak dat hy moes terugtrek en sy offensief met die oog op die ontset van Kimberley maar moes staak — ten minste totdat die leër in hierdie sektor weer slagvaardig genoeg gemaak sou wees om weer aanvallend te kan optree.

Genl. Cronjé en sy offisiere en burgers het dan ook die volgende telegram van gelukwense wat pres. Kruger op 12 Des. 1899 aan hulle gestuur

¹⁹⁰ Vgl. in die verband ook die beskouing van die Nederlandse militêre attachés by die Boere (Leyds 779, Verslag van kapt. Ram en luit. Thomson, IV, p. 125).

het en wat aan alle burgers voorgelees moes word, ten volle verdien:

“Ik kan niet nalaten u en de officieren en burgers van harte geluk te wenschen met den goeden uitslag van den grooten veldslag van gisteren. Wij moeten maar onze hoop en vertrouwen op onzen God vestigen, Hij is onze opperste generaal. Houd moed, de Heere zal ons niet verlaten, hoe zwaar het ook gaat en nu de vijand voor de eerste maal daar onze posities niet heeft in handen gekregen, zal zijn moed zeer verzwakt zijn. Betuig mijn innige sympathie met de families der gesneuvelden, die voor de vrijheid hun leven hebben opgeofferd. Die zijn leven voor de waarheid verliest, zal het eeuwige leven behouden, maar die zijn leven wil behouden en vlucht, die zal het verliezen, zegt de Schrift. Ik vertrou, dat de Heere onze gewonden zal ondersteunen en bijstaan. Zeg aan den Veldkornet van het Scandinavische Corps, dat hoewel ik hun dapperheid bewonder, ik onvoorzichtigheid toch moet afkeuren en dat ek vertrou, dat zij

in het vervolg voorzichtiger zullen zijn. Ik betuig hun mijn diepgevoeld medelijden met het zware verlies van het dappere corps.”¹⁹¹

Die Britse opperbevelhebber in Suid-Afrika, sir Redvers Buller, het ernstig gevrees dat die Boere hul oorwinning sou opvolg en Methuen aan die Modderrivier sou aanval, en het dus aan laasgenoemde getelegrafeer om, tensy hy hom sterk genoeg gevoel het om 'n nuwe aanval op die Boerestellings te waag, na Oranjerivierstasie terug te val, waar hy buite trefafstand van die vyandelike kommando's sou wees.¹⁹²

Vir 'n nuwe aanval op die vyandelike stellings het lord Methuen wat dadelik sy hoofoffisiere byeen-geroep het om hul sienswyse in te win, nie kans gesien nie en gedurende die dag dan ook die nodige bevele vir die terugtog na Oranjerivier-

¹⁹¹ Sien Leyds 712, Telegram no. 24 d.d. 12 Des. 1899, asook T.A., T.B. 2039/99.

¹⁹² *South-African War, Confidential Telegrams*, no. 50 op p. 50; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 378; *Times History*, II, p. 418; Nierstrasz, II band 2, p. 674.

stasie uitgereik. Pole-Carew het hom egter gedurende die nag beweeg om die bevel voorlopig op te skort totdat dit duidelik sou blyk dat die Engelse te swak was om volgens nuwe planne wat deur Pole-Carew uitgewerk is, die Boere via Abonsdam met sukses in die flank aan te pak. Sy aanvalsplan is uiteindelik verwerp maar intussen het genl. sir F. Forestier-Walker in Kaapstad Buller oortuig dat 'n terugtog na Oranjerivierstasie 'n groot invloed ten kwade sou uitoefen, nie alleen op die algemene militêre en politieke situasie nie maar tewens op die moreel van Methuen se strydmagte, wat sou voel dat al hul harde werk en swaar opofferings om tot aan Modderrivier te vorder, tevergeefs was. Bowendien was Methuen aan die Modderrivier in 'n veilige stelling en sy verbindingslinies baie goed beskerm. Sy opvatting was dat Methuen se leër liewers met nog 'n infanteriedivisie — die 5de wat juis op see was — en 'n brigade ruitery uit Noupoot versterk moes word sodat hy in staat

kon wees om sy opmars vir die ontset van Kimberley spoedig te hervat.¹⁹³

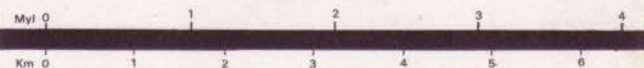
Buller het daarop — ofskoon hy nie die wenk om 'n berede brigade van Noupoot af weg te neem, wou aanvaar nie — sy instruksies aan Methuen gekanselleer om na Oranjerivierstasie terug te val en hom met sy verslane leër aan die oewers van die Modderrivier gelaat met instruksies om hom daar te handhaaf.¹⁹⁴

¹⁹³ *Times History*, II, p. 419; Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 378; Nierstrasz, II band 2, p. 674.

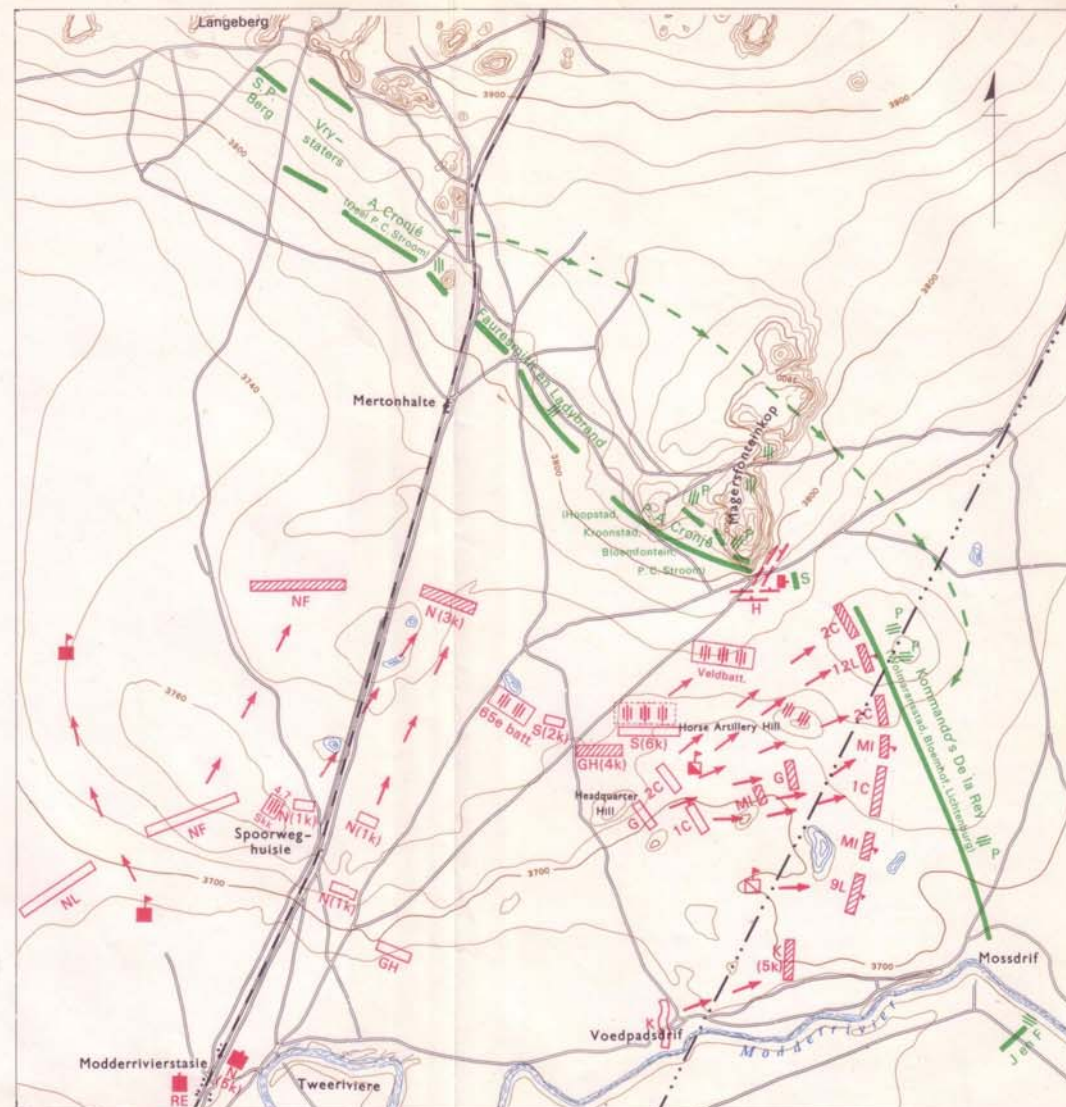
¹⁹⁴ Britse amptelike *History of the War in South-Africa*, I, p. 378.

DIE SLAG VAN MAGERSFONTEIN (11 Des. 1899)

-  Spoorweë
-  Paaië
-  Riviere, damme- en panne
-  Kontoeë
-  Posisie van Britse infanterie voor Magersfonteinkop
-  Posisie van Britse infanterie elders op slagveld omstreeks 4.30vm.
-  Posisies van Britse infanterie en kavallerie in frontlinie elders op slagveld na 8vm.
-  Rimington's Guides
-  9th Lancers
-  12th Lancers
-  Britse artillerie
-  1st Coldstream Guards
-  2nd Coldstream Guards
-  3rd Grenadier Guards
-  1st Gordon Highlanders
-  Highland Brigade
-  2nd King's Own Yorkshire Light Infantry
-  9th Lancers in frontlinie
-  12th Lancers in frontlinie
-  Berede infanterie
-  2nd Northamptonshire Regiment
-  1st Northumberland Fusiliers
-  1st Loyal North Lancashire
-  Genietroepe
-  1st Scots Guards
-  Skeepskanon (4.7 duim)
-  Boereposisies
-  Boerekanonne (Pom - poms word met 'n P aangedui)
-  Fauresmithburgers
-  Kommando Jacobsdal
-  Skandinawiese korps



Die breet swart strook op die skaal dui 'n afstand van ongeveer 45 minute te perd aan



Driehoeksmeting 1970

HOOFSTUK 7

DIE BRITSE OPMARS NA COLESBERG

1. GENL. FRENCH SE AKTIWITEITE 18 NOV. — 6 DES. 1899

Solank as lord Methuen besig was met sy opmars vanaf Oranjerivierstasie met die doel om Kimberley te probeer bereik, het ook die troepe in die sentrale en oostelike dele van die Kaapkolonie in beweging gekom. Hulle moes die vyandelike magte verdryf wat die Kaapkolonie oor Norvalspont, Aliwal-Noord en elders binnegeval het, en verder die nodige voorbereidsels tref vir die Britse opmars na die Noorde oor Bloemfontein, in ooreenstemming met die oorspronklike Britse veldtogplan.

Die troepemag wat vir die doel afgesonder was, was soos reeds vermeld, in twee afdelings verdeel, waarvan een onder aanvoering van lt.-genl. sir William Gatacre in Oos-Kaapland moes opereer en die ander onder bevel van lt.-genl. J. P. D. French in die sentrale deel van die Kaapkolonie.

French wat Ladysmith op 3 Nov. 1899 verlaat het¹ om die bevel te aanvaar oor die troepemag wat die Boere uit die sentrale deel van die Kaapkolonie moes verdryf, het na samesprekings met sir Redvers Buller in Kaapstad, die aand van 18 Nov. 1899 per trein uit die Kaapse hoofstad na De Aar vertrek. Hy was vergesel van maj. D. Haig as hoof van sy staf en kapt. H. A. Lawrence as hoof van die inligtingsdiens.

Op De Aar moes hy volgens instruksies van Buller oorleg pleeg met genl.-maj. A. G. Wauchope — wat toe verantwoordelik was vir die beskerming van die verbindingslinies tussen De Aar en Oranjerivierstasie-aangaande die veldtogplanne wat gevolg moes word en die troepe wat aan hom verskaf sou word. Hy het dus by De Aar van die trein afgestap. Daar het hy 'n telegrafiese opdrag van Buller ontvang om voorbereidsels te tref vir 'n vliegende kolonne van 3,000 man, waarmee hy die Boere by Colesberg moes aanval en verdryf wat onder

¹ Sien *Journal of the Principal Events*, pp. 34 en 37, no. 079/99, d.d. 1 en 3 Nov. 1899.

aanvoering van genl. Hendrik Schoeman die veiligheid van die sentrale deel van Noord-Kaapland bedreig het. Die aanval moes Hanoverweg as basis hê en hy moes intussen alles in sy vermoë doen om die gebied te verken, gidse en inligting te verkry en hom gereed te maak om te begin. Sy manskappe moes hy in 'n goeie kondisie hou en die perde en muile oefen.²

French het egter na sy samesprekings met Wauchope tot die oortuiging geraak dat Noupoot 'n beter basis vir die beoogde operasies sou wees as Hanoverweg, want die terrein tussen Colesberg en Noupoot was nie so ongelyk nie en daar was minder draadheinings wat die weg versper het, terwyl daar tewens 'n direkte spoor- en padverbinding tussen Noupoot en Colesberg bestaan het. Bowendien was Noupoot reeds deur 'n garnisoen van 945 man met twee negeponder-voorlaaierkanonne beset, saamgestel uit 'n halfbataljon van die 2nd Berkshire regiment, sowat

400 man sterk met twee maxims, 'n halfbataljon van die Black Watch regiment, 450 man sterk met een maxim, 40 man van die New South Wales Lancers, 30 man van die 5th Lancers en 25 man berede Kaapse polisie.³ Nadat hy met Wauchope afgespreek het dat dié hom met nog twee kompanies berede infanterie sou versterk, het hy dus reëlings getref om op Noupoot 'n voorraadmagasyn aan te lê wat rantsoene sou bevat vir 'n troepemag van 3,000 man, 600 perde en 500 muile vir 30 dae. Daarna het hy Buller op hoogte gestel van sy beskouings en verrigtinge en dieselfde aand nog — 20 Nov. 1899 — na Noupoot vertrek om die bevel oor die garnisoen aldaar te aanvaar.⁴

Hy was gretig om met sy taak 'n aanvang te neem en het dus onmiddellik na sy aankoms op Noupoot instruksies uitgereik dat daar die

² Britse amptelike History of the War in South Africa, I, pp. 276-277, en C. S. Goldmann, With French and the Cavalry in South Africa, pp. 33-34.

³ *Journal of the Principal Events*, p. 60, *Diary French's Force, S.A.*; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 277; Goldmann, p. 36.

⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 277.

volgende dag 'n verkenningstog in die rigting van Colesberg onderneem moes word. Hy wou nl. vasstel waar die vyandelike stellings geleë was en die minimum sterkte bepaal van die vliegende kolonne wat nodig sou wees om hulle te verdryf.⁵

Na aanleiding van die instruksies het 'n patrollie van 25 man New South Wales Lancers en 5 man Kaapse polisie die volgende oggend om drieuur onder bevel van kapt. Cox uit Noupoot vertrek en die omgewing noordwaarts in die rigting van Colesberg begin fynkam. Hulle is om 5.45 vm. gevolg deur genl. French en sy staf, vergesel van 30 man Berkshires, 25 man New South Wales Lancers en 5 man Kaapse polisie in 'n gepantserde trein. Om 7.45 vm. is berig ontvang van die voorste patrollie dat die spoorbaan 'n myl ten noorde van Tweedalehalte — dus sowat 10 myl van Colesberg af — opgebreek was. 'n Spoorwegbruggie was daar in die lug geblaas en die trein is dus op die plek agtergelaat onder bewaking van die Berkshires, bygestaan deur Cox

se afdeling. Hulle het instruksies ontvang om die trein na Noupoot terug te neem indien dit deur 'n vyandelike patrollie bedreig sou word, terwyl French, vergesel van luit. West se afdeling, verder noordwaarts gegaan het tot by Arundelstasie waar hulle die middag aangekom het. Hulle het die terrein aan weerskante van die spoorweg deeglik gepatrolleer maar geen spoor van die vyand gewaar nie. Luit. West het met drie man selfs nog vyf myl verder deurgedruk tot sowat 9 myl van Colesberg af in die hoop om ten minste iewers 'n Boerelaer te gewaar. Alles was egter stil en vreedsaam sover as die oog kon speur en gedurende die namiddag het die patrollie dus maar na Noupoot teruggekeer.⁶

In sy oogmerk met die ekspedisie, nl. om vas te stel waar die vyand was en sy sterkte te probeer bepaal, het French nie geslaag nie. Wel het 'n Bantoe wat West en sy maats 'n paar myl noord van Arundel op die lyf geloop het, aan hulle 'n heuwel gewys aan die voet waarvan 'n Boere-

⁵ *Ibid.*; ook Goldmann, pp. 34-35 en 37.

⁶ Goldmann, pp. 37-38.

laer sou staan maar van die laer self het hulle niks bespeur nie.⁷ Tog, al is daar geen spoor van die vyand gedurende die tog ontdek nie, was die ekspedisie nie vrugtelos nie. Dit het aan genl. French nl. 'n goeie idee gegee van die aard van die terrein wat hy sou moes oorsteek om Colesberg te bereik en van die aard en ligging van die vernaamste posisies onderweg daarheen.

Vanaf Noupoot wat aan alle kante behalwe die noordweste goed deur heuwels beskut was, het die spoorlyn in 'n rigting oos van noord na Colesbergaansluiting geloop en wel oor die volgende stasies en haltes: Tweedale, Arundel, Rensburg en Plewmans. Langs die spoorlyn het die grootpad geloop. Vir die eerste entjie uit Noupoot was dit ten weste van die spoor en daarna ten ooste daarvan en soms op 'n paar myl afstand van die spoorweg af geleë, tot sowat drie myl suid van Arundel. Hiervandaan het dit byna teen die spoorweg gelê, eers aan die ooste- en daarna aan die westekant daarvan

tot by Rensburg, waar dit van die spoorweg af weggeswaai en na die westelike punt van Skietberg, suid van die dorp, gepyl het.

Aan weerskante van die spoorweg was daar op afwisselende afstande los Karrookoppies. Noord van Arundel het die koppies die vorm aangeneem van 'n min of meer aaneengeslote heuwelreeks wat van wes na oos uitgestrek en oos van die stasie vasgeloop het in die Taaiboslaagtekoppies. Hierdie Taaiboslaagtekoppies het tussen Rensburg en, 'n punt suidoos van Arundel ten ooste van die spoorlyn geloop en die uitsig aan daardie kant versper. Na die noordweste toe was die terrein oop tot by Rensburg, waar van die noordelike punt van die Taaiboslaagtekoppies af weer 'n byna aaneenliggende maar yler reeks hoogtes weswaarts uitgestrek het tot 'n paar myl oorkant die spoor. Hiervandaan af was die terrein weer oop, veral aan die oostelike en noordoostelike kant, tot teen die Colesbergkoppies wat soos 'n borswerping suid van Colesberg gelê het.

⁷ *Ibid.*, p. 38.

Na die noordweste en noordooste toe was die veld in elke rigting besaai met los rantjies en koppies van afwisselende grootte en hoogte so tipies van die Karoo. French het tydens sy verkenningstog waarna hierbo verwys is, 'n duidelike beeld gekry van watter van die koppies en heuwelreekse goeie stellings gebied het met die oog op sy voorgenome operasies teen die vyand, en het dieselfde dag dan ook besluit oor hoe hy moes optree.

Sy plan was om onmiddellik na die aankoms van die twee kompanies berede infanterie wat Wauchope aan hom sou stuur, die sterk rante-posisie ten noorde van Arundel in besit te neem. Van die maklik verdedigbare posisie af wou hy dan patrollies in elke rigting uitstuur om sy eie verbindingslinies teen vyandelike aanslae te beskerm en om tegelykertyd ekspedisies te stuit wat die Boere in die rigting van De Aar en Rosmead sou onderneem. Voorts wou hy die Boere voortdurend met los patrollies in die flanke en rug bedreig en dit vir hulle so lastig maak dat hulle uiteindelik genoodsaak sou wees

om Colesberg prys te gee en na die Oranjerivier terug te val.⁸

Terwyl hy weg was, is sy leër vanuit Kaapstad versterk met 'n berede battery (battery R *Royal Horse Artillery*) en 'n ammunisiekolonne, en vanuit De Aar met die twee kompanies berede infanterie wat genl. Wauchope aan hom beloof het en wat onder bevel van lt.-kol. R. J. Tudway geplaas was. Vroeg die oggend van die 22ste is ook 'n halfbataljon Black Watch aan hom gestuur, sodat hy op die 22ste reeds meer as 1,600 man op Noupoot gehad het met ses twaalfponder Armstrongs, twee ou voorlaaierkanonne en minstens drie masjiengewere; en ofskoon die twee kompanies berede infanterie nie behoorlik in die rykuns afgerig was nie, het hy die toekoms met vertroue tegemoet gesien.⁹

⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 277-278, en *Times History*, III, p. 122.

⁹ Vgl. *Journal of the Principal Events*, I, p. 64, *Diary French's Force*; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 277-278; en *Times History*, III, pp. 122-123.

Hy het Buller die aand van die 21ste laat weet dat hy nog twee en 'n halwe bataljons infanterie en 'n paar eskadrons kavallerie nodig sou hê om die Boere uit Colesberg te verdryf¹⁰ en dadelik met voorbereidsels begin om Arundel te beset.

Met die oog daarop is 'n patrollie van 10 berede manskappe wat goed vertrouwd met die omgewing was, om 3 vm. die 22ste uitgestuur om die spoorweg te patroleer. Hulle moes as dekking dien van 'n trein met werkliede wat om 4.45 vm. gevolg het met die opdrag om die vernielde spoorwegbruggie by Tweedale te herstel onder beskerming van twee kompanies infanterie, 10 man polisie en 25 man van die New South Wales Lancers. Gedurende die middag sou nog twee kompanies berede infanterie volg en na Arundel deurdruk, maar ofskoon French reeds om 11 vm. verwittig is dat die werk aan die spoorweg voltooi was, het hy ter elfder ure besluit om die voorgenome besetting van die posisies by Arundel 'n dag uit

te stel. Hy wou nl. eers die verdedigingstellings by Noupoot self versterk sodat sy basis daar veilig sou wees teen onverwagte aanvalle van die vyand. Gevolglik het slegs 'n patrollie van die New South Wales Lancers na 'n koppie ten noorde van Arundel beweeg om nog eens seker te maak dat daar geen vyandelike patrollies in die omgewing was nie.¹¹

Om 4.30 vm. die 23ste het genl. French, begelei deur die New South Wales Lancers en 'n uitgesoekte afdeling berede infanterie van 40 man, met 'n gepantserde trein na Arundel vertrek, vergesel van 'n kompanie van die Black Watch. Sy plan was om die hoogteposisie ten noorde van Arundelstasie in besit te neem en daarvandaan af patrollies uit te stuur om die ligging van die vyandelike stellings te bepaal.

Die berede troepe het hulle egter in die heuwels ten noorde van die stasie wat French twee dae

¹⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 277-278; en *Times History*, III, p. 122.

¹¹ Goldmann, pp. 38-39; *Times History*, III, p. 123; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 278.

tevore onbeset aangetref het en wat hy nou in besit wou neem, vasgeloop in 'n mag van 150 burgers wat onder aanvoering van kmdt. Marais aldaar verkenningswerk gedoen het. Toe hulle die Engelse bespeur, het hulle onmiddellik versterkings aangevra by genl. Schoeman. Laasgenoemde het 150 man onder kmdt. De Beer wat juis opgesaal en gereed was om Marais se patrollie te gaan aflos, daarheen laat jaag en self ook gevolg met 700 man en twee kanonne. Voordat die versterkings op die toneel kon verskyn, het French sy manskappe egter teruggetrek, 'n klompie burgers teruggeskiet wat hom aan die westekant probeer omvleuel het om die treinspoor in sy rug op te breek en na Noupoot teruggestoom. Die tog wat hom drie of vier man aan gewondes gekos het, een waarvan deur die Boere gevange geneem is, het aan hom getoon dat Arundel stewig in Boerehande was en dat dit onwenslik sou wees om dit te probeer beset voordat hy die aangevraagde versterkings uit Kaapstad ontvang het.¹²

¹² Sien Goldmann, p. 39; Britse amptelike *History of the*

Die volgende paar dae het hy hom dan ook daaraan gewy om die verdediging van Noupoot sover as moontlik te vervolmaak, al was hy ook daarvan oortuig dat die Boere Noupoot nie sou probeer aanval nie. Daarby het hy egter nie nagelaat om voortdurend patrollies in die rigting van Arundel uit te stuur om die vyand te bespied en waar daar geleentheid was, aanvalle op hulle te waag nie. Sy beleid is deur Buller onderskryf wat op 26 Nov. aan hom laat weet het om Arundel nie te probeer verower voordat hy seker was dat hy sterk genoeg was om dit te doen nie. Hy moes, so het Buller aan die hand gedoen, 'n beleid volg van “active defence, not running any risk”. Dit het beteken dat hy die vyand gedurig moes lastig val sonder om sy eie

War in South Africa, I, p. 278; *Times History*, III, p. 123; Nierstrasz, II band 2, p. 619; *Journal of the Principal Events*, p. 67, *Diary, French's Force*; en verslag van genl. Schoeman in Leyds 711, Telegram no. 13 d.d. 24 Nov. 1899. Volgens Schoeman is vier van die vyand gewond van wie een gevange geneem is, dog volgens Goldmann en die *Diary, French's Force* slegs drie.

troepe aan onnodige gevaar bloot te stel, want dan sou die vyand gedwing word om al sy aandag op die verdediging van sy stellings in en rondom Colesberg toe te spits.¹³

Hierdie wenk om versigtig op te tree en geen onnodige risiko's te loop nie, het French opgevolg. Tot in die eerste week van Desember kon hy egter nie soveel aandag aan die Boere by Arundel en ten noorde daarvan bestee as voor 24 November nie.

In die eerste plek is die gebied onder sy bevel op 28 Nov. 1899 baie uitgebrei toe hy ook verantwoordelik gestel is vir die beskerming van die hele sentrale spoorwegstelsel vanaf Noupoot tot by Port Elizabeth. Dit het die spoorlyne behels wat vanaf Port Elizabeth aan die westekant en Port Alfred aan die oostekant by Alicedale byeen-gekom en daarvandaan reguit oor Cookhouse en Cradock na Noupoot geloop het, asook die een

wat van Port Elizabeth af oor Uitenhage, Graaff-Reinet en Middelburg geloop en by Rosmead by die eersgenoemde lyn aangesluit het. Wel is met die oog op die bewaking van hierdie lyne sowat 900 plaaslike troepe, lede van verskillende vrywilligerkorpse, tot sy beskikking gestel, waaronder die Prince Alfred's Guards; maar hierdie vrywilligers kon tot 5 Des. altans alleen gebruik word vir diens ten suide van Cradock. French was dus gedwonge om op 1 Des. van die imperiale troepe van Noupoot af na Rosmead toe te stuur om die belangrike spoorwegaansluiting en die spoorwegbrûe aldaar te bewaak teen vernieling deur groepe Kaapse rebelle wat hulle volgens rapporte in die omgewing bevind het. Hierdie troepe, wat bestaan het uit 150 berede infanteriste, het volgens die *Times History* net betyds aangekom om 'n poging te dwarsboom van sowat 100 Boere om die spoorwegaansluiting te verower en die Tafelbergbrug op die Cradocklyn te vernietig. Eers op 5 Des. kon French die imperiale troepe deur lede van die vrywilligerkorpse vervang en sy garnisoen op Noupoot weer voltallig maak, en

¹³ *Journal of the Principal Events*, p. 72, *Diary French's Force*; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 279; *Times History*, III, p. 123.

eers op die 14de is hy onthef van die taak om vir die bewaking van die spoorweë te sorg.¹⁴

'n Tweede rede waarom French nie die Boeremag by Arundel aangeval het nie, was dat sy mag op Noupoot tot in die eerste week van Desember ontoereikend was om aktief teen die Boere noord van Noupoot te manoevreer sonder gevaar te loop om van sy basis afgesny te word.

Wel is hy gedurende die tydperk 25 Nov. tot 2 Des. 1899 versterk met die 12th Lancers, battery O berede artillerie, 'n ammunisiekolonne, die 1st Suffolk regiment, die New Zealand Mounted Rifles — ook soms New Zealand Mounted Infantry genoem — en die 26ste kompanie *Royal Engineers*; maar daarteenoor is die Black Watch ingevolge 'n versoek van lord Methuen op 1 Des. van Noupoot af na Oranjerivierstasie verplaas, asook die 12th Lancers. Sy mag het dus nie veel gegroei nie en eers met die aankoms op Noupoot

op 5 Des. van die 6th Dragoon Guards (ook bekend as die Carabineers) onder kol. T. C. Porter was sy mag weer so sterk dat hy aan die verowering van Arundel kan dink.¹⁵ Hy het toe oor tussen 3,000 en 3,500 man beskik van wie die helfte berede was. Dit het bestaan uit die 1st Suffolk regiment (28 offisiere en 823 manskappe), 'n halfbataljon 2nd Berkshire regiment (ongeveer 400 man), die New Zealand Mounted Rifles (ongeveer 400 man), twee kompanies berede infanterie (ongeveer 282 man), die 6th Dragoon Guards (25 offisiere en 563 manskappe), die New South Wales Lancers (sowat 40 man), die Kaapse polisie (25 man), batterye R en O berede artillerie (12 offisiere en 360 manskappe met twaalf twaalfponder-Armstrongkanonne), twee ammunisiekolonnes (6 offisiere en 169 manskappe), die 26ste kompanie genietroepe (sowat 212 man) en twee voorlaaierkanonne.

¹⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 278-279; en *Times History*, III, pp. 123-124.

¹⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 279; *Times History*, III, pp. 123-124.

Met hierdie mag tot sy beskikking het genl. French hom sterk genoeg gevoel om die operasies te begin wat nodig was met die oog op die verdrywing van die Boere uit die gebied tussen Noupoot en Colesberg, en daarna uit Colesberg self. Trouens sedert sy botsing met Schoeman se patrollies op 23 Nov. en nog voordat hy oor so 'n sterk troepemag beskik het, het hy nooit opgehou om die Boere in die rante by Arundel lastig te val nie, ten spyte van sy verpligtinge in verband met die bewaking van die spoorweg. Daardeur het hy hulle onder die indruk gebring dat hy oor 'n groot mag beskik het wat begerig was om tot die aanval oor te gaan en besig was om voorbereidsels daarvoor te tref. Dit het genl. Schoeman en sy medeoffisiere so verontrus dat Schoeman sy hoofmag op Colesberg gekonsentreer het en sy buiteposte op die koppies noord van Arundel mettertyd na die noorde toe begin intrek het, klaarblyklik omdat hy vir hul veiligheid gevrees het. Reeds op 29 Nov. het 'n patrollie van die 12th Lancers wat na die gebied noord van Arundel gestuur is, gemerk dat die koppies ontruim was. French het toe dadelik planne

beraam om dit te beset. Op 1 Des. het hy twee eskadrons van die 12th Lancers daarheen gestuur met opdrag om die nag daar te bly en die omgewing verder noordwaarts in die rigting van Colesberg te verken. Die opdrag kon egter nie uitgevoer word nie aangesien hy intussen instruksies ontvang het om die 12th Lancers onmiddellik na lord Methuen by Modderivier te stuur.¹⁶ Die 3de was sy patrollies egter alweer so bedrywig in die koppies oos van die spoorweg dat genl. Schoeman 'n kanonskoot op hulle gelos het.¹⁷

2. DIE BRITSE BESETTING VAN ARUNDEL EN VAALKOP

Op 6 Des. 1899, die dag na die aankoms van die 6th Dragoon Guards op Noupoot, het French besluit dat die tyd ryp was om na die maklik verdedigbare hoogteposisies ten noorde van Arundel toe deur te druk en dit as basis vir sy verdere operasies teen die vyandelike hoofmag by

¹⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 279.

¹⁷ Nierstrasz, II band 2, p. 645.

Colesberg in te rig. Hierby het hy egter Buller se wenke in gedagte gehou om besonder versigtig te werk te gaan. Hy het verkies om die vyand liewers deur knap maneuvres as deur regstreekse aanvalle uit hul voorste posisies te dwing wat in die Taaibaslaagtekoppies en in die hoogtes noord van Arundel geleë was.

Vroeg die oggend van 7 Des. het hy 'n rant ten suide van Arundel deur die New Zealand Mounted Rifles wat Noupoot met dagbreek verlaat het, laat beset. Hulle moes beskerming verleen aan die troepetreine waarmee die Britse hoofmag aan wie die verowering van die hoogteposisies ten noorde van Arundel opgedra was, na Arundel toe aangevoer sou word. Daarna moes hulle enige vyandelike patrollie terugskiet wat dit sou waag om die hoofmag te probeer molesteer terwyl dit besig was om die treine te verlaat en te ontplooi vir die opmars na die hoogtes. Hierdie hoofmag wat bestaan het uit die 6th Dragoon Guards, die berede infanterie met uitsondering van 'n seksie wat Hanoverstasie bewaak het, die New South

Wales Lancers, 'n kompanie genietroepe en 'n veldtelegraafseksie, alles onder bevel van kol. T. C. Porter, het op die plaas Hartbeesfontein, suid van Arundel, uit die drietal treine geklim waarmee hulle vervoer is en 'n heuwel ten noorde van Arundel beset, sonder enige teenstand van die brandwagte van die Boere wat hulle van 'n rant drie myl noord van die stasie af dopgehou het.¹⁸

Nadat genl. French self om 6 vm. die 8ste by hulle aangesluit het, het Porter met die berede infanterie en 'n klein aantal kavalleriste in die sentrum behoedsaam vorentoe gegaan tot by 'n heuwel drie en 'n half myl ten noorde van die stasie en dit beset. Sy kavallerie het terselfder tyd aan weerskante om die Boereflanke getrek en hulle so bedreig dat die burgers hulle gedwonge gevoel het om terug te val en die

¹⁸ *Journal of the Principal Events*, p. 85, W.O. Telegram S.A. no. 1670; Goldmann, pp. 40-41; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 281; *Times History*, III, p. 124.

hoogtes sonder slag of stoot in die hande van die Engelse te laat.

Van die besette hoogtes af het die Britse troepe 'n tweede Boerestelling in die rigting na Rensburgstasie sien uitstrek. Dit was in die Taaiboslaagtekoppies ewewydig met die spoorweg geleë, en het by Rensburgstasie wat die sentrum van die posisie was, dwarsoor die spoorweg in die rigting van Vaalkop ten weste van die spoorweg geloop. Vanaf drie verskillende punte in hierdie uitgestrekte posisie is volgens Britse bronne kanonvuur op die troepe geopen, terwyl ook gesien kon word hoe die Boere nog 'n groot kanon naby Rensburgstasie in posisie plaas. Die vyandelike mag is op ruim 2,000 man geskat en een van die burgers wat deur die troepe gevange geneem is en hom voorgedoen het as die adjudant van 'n offisier wat kort tevore van Pretoria af met versterkings opgedaag het, het, klaarblyklik om die Engelse te probeer bluff, vertel dat genl. Schoeman oor sowat 3,000 man beskik het afgesien van Kaapse rebelle wat hulle by hom gevoeg het, en

dat hulle vier kanonne en drie kleiner veldstukke gehad het. Ook het hy vertel dat hoofkmdt. E. R. Grobler wat met 1,700 man by Burgersdorp was en binnekort 'n versterking van nog 600 man sou kry, met Schoeman sou saamwerk om die Engelse terug te werp.¹⁹

Hierdie inligting en sy eie waarnemings het French wat 'n versigtige krygsman was en geen risiko's wou waag nie, laat besluit om sy posisie by Arundel deeglik te verstewig voordat hy verdere offensiewe stappe doen. Hy het die Britse hoofkwartier in Kaapstad dus kennis gegee dat hy met die oog op die houding van die vyand voorlopig niks meer kon doen as om verkenningpatrollies uit te stuur nie.²⁰ Op 11 Des. het hy verskeie afdelings troepe uit Noupoot laat kom om sy mag by Arundel te versterk, waar nou 'n vaste troepekamp ingerig is. Dit het bestaan uit

¹⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 280-281; *Times History*, III, p. 124; Goldmann, pp. 41-42.

²⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 281.

drie kompanies van die Berkshires onder maj. McCracken, twee eskadrons van die Inniskilling Dragoons waarmee sy mag te Noupoot op die 10de versterk is, en twee eskadrons van die 10th Hussars wat op die 11de aan sy garnisoen op Noupoot toegevoeg is. Verder het hy 50 berede infanteriste na Tweedale gestuur om die spoorlyn te patrolleer en enige pogings van die vyand te weerstaan om sy verbindingslinies te ontwrig.²¹

Terwyl hy op die wyse besig was om hom op Arundel vir verdere offensiewe operasies gereed te maak met die doel om die Boere uiteindelik uit Colesberg te verdryf, het hy die vyand egter nie toegelaat om vir 'n oomblik tot rus te kom nie. Hy het klaarblyklik gevrees dat hulle van enige verposing gebruik sou maak om 'n teenoffensief teen hom van stapel te stuur of om op sy verbindingslinies te konsentreer en het daarom die inisiatief vir geen oomblik prysgegee nie. Voortdurend het hy ligte patrollies om hul flanke gestuur om hulle in die vleuels en in die rug te

bedreig. Die aanwesigheid van hierdie patrollies sou, so het hy gereken, die indruk op die vyand laat dat hy 'n offensiewe beweging teen hul terugtoglinie beoog het en dat hulle dus in gevaar verkeer het om afgesny en in die pan gehak te word. Dit sou hulle dwing om hul aandag op die beskerming van Colesberg en die stellings verder agtertoe te konsentreer, en hul oë sluit vir die voordele van 'n voorwaartse beweging teen sy posisies en veral teen sy verbindingslinies.²²

In hierdie oogmerk het hy geslaag. Tot 10 Des. 1899 het genl. Schoeman nog daaraan gedink om ingevolge ontvangte instruksies uit Bloemfontein die spoorlyne op te breek en op die wyse die aanvoer van troepe en voorrade vir die vyand lam te lê. Hy het selfs reëlins met hoofkmdt. E. R. Grobler wat by Stormberg was, getref om 'n gesamentlike aanval op French se basis op Noupoot te loods — Grobler vanuit die ooste en

²¹ *Ibid.*; *Times History*, III, p. 124.

²² Vgl. French se instruksies aan genl.-maj. Brabazon, d.d. 14 Des. 1899, in Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 282-283.

Schoeman vanuit die noordooste.²³ Na 10 Des. het hy egter aan geen offensiewe optrede meer gedink nie. Weens die tussenkoms van die slag by Stormberg wat in die volgende hoofstuk behandel sal word en waarby Grobler betrokke geraak het, kon die aanval op Noupoot nie deurgevoer word nie. Daarna het die voortdurende verskyning van French se patrollies op sy vleuels Schoeman en sy offisiere so verontrus dat hulle hulle verder slegs op die verdediging van hul eie posisies by Colesberg en op die veiligheid van hul terugtoglinie toegespits het.

'n Gerug — klaarblyklik deur French self versprei — het die rondte gedoen dat die vyand besig was om in groot getalle na Colesberg toe op te ruk. Dit, asook die voortdurende verskyning van Britse patrollies op die flanke van die Boereposisies in die Taaiboslaagtekoppies en by Rensburg, het Schoeman en sy offisiere met soveel vrees vir 'n spoedige Britse aanval vervul dat hulle nie alleen aan kmdt. Preller by

²³ Sien verslag van genl. Schoeman in R. 3224/00x by R. 1285/99x.

Colesbergbrug bevel gestuur het om sy burgers elke oomblik gereed te hou om uit te trek vir die geveg nie maar ook die burgers by die hooflaer en by Rensburg vir die verwagte slag gereed gehou het.²⁴

Die burgers op Schoeman se vooruitgeskewe regtervleuel wat Vaalkop, ten weste van Rensburgstasie geleë, beset gehad het, is deur die gerugte dat 'n aanval op die hooflaer voorhande was, verwar. Hulle was so bang vir 'n aanval op die hooflaer dat hulle op die 11de vir 'n swak Britse patrollie gevlug het wat voor hul stelling verskyn het. Ofskoon die patrollie uit slegs twee eskadrons van die 10th Hussars bestaan het, het hulle hulle nie eers probeer terugskiet nie maar na 'n ligte skermutseling die kop verlaat en agtertoe teruggeval, na 'n verlies, volgens Britse getuienis, van slegs een burger gedood en 'n paar gewond. Daarmee het die belangrike stelling wat al die posisies by

²⁴ Sien R.3224/00x by R.1285/00x en die rapporte d.d. 7 tot 11 Des. 1899 in K.G. 374; ook Leyds 712, Telegram no. 47 d.d. 11 Des. 1899.

Rensburg beheers het, in die hande van genl. French geval wat dit dadelik deur 'n eskadron van die 10th Hussars met twee kanonne laat beset het.²⁵ Hiervandaan het French die burgermagte op die plaas Kuilfontein ten noorde van Vaalkop met kanonvuur noordwaarts teruggedryf, volgens 'n Engelse amptelike berig met die aansienlike verlies van 40 gedood en gewond.²⁶

Die burgers op die Taaiboslaagtekoppies oos van die spoorweg het meer moed aan die dag gelê. Hulle het nie alleen hul stellings gehandhaaf nie maar selfs die plan opgevat om die Britse mag by Arundel te omvleuel en van sy basis by Noupoot af te sny. Met die oog daarop het 'n aantal Vrystaatse burgers en Kaapse

rebellie onder aanvoering van kmdre. Du Toit, J. P. Steyl en Hans Naude die heuwels ten ooste en suidooste van Arundel gedurende die nag van 12 Des. met twee kanonne beset. Hierdie beweging is volgens Nierstrasz deur kmdte. Gravett en H. Lategan geïnspireer wat die Britse kamp vooraf bespied het.

Kol. Porter wat by Arundel in bevel was en op bevel van genl. French voortdurend patrollies in 'n oostelike en noordoostelike rigting uitgestuur het om te waak teen 'n vyandelike aanval, vanuit die ooste waarvoor French gevrees het, het egter vroeg die volgende oggend kennis van die beweging gekry en vinnig en deurtastend opgetree om die gevaar af te wend. Nadat hy haastig die nodige maatreëls getref het om 'n frontaanval op sy stellings in die hoogtes ten noorde van Arundel af te slaan met die kompanies van die Berkshires, in die sentrum bygestaan deur twee negeponders, die berede infanterie op sy regterflank en die New Zealand Mounted Rifles op sy linkerflank, het hy 'n sterk mag van 6 eskadrons kavallerie met vier

²⁵ *Journal of the Principal Events*, p. 90, War Office Telegram, S.A. no. 1756; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 281; *Times History*, III, pp. 124-125.

²⁶ *Journal of the Principal Events*, p. 94, War Office Telegram, S.A. no. 1791; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 282.

kanonne van battery R ooswaarts gestuur om teen omvleueling te waak. Toe die Boere vroeg die oggend aanval, was die Engelse dus vir hulle gereed. Die twee Boerekanonne wat die aanval moes steun, kon dit nie volhou teen die vier Britse Armstrongs nie en moes nadat hulle twee maal in posisie gestel was en elke slag net drie skote kon skiet, uit die geveg onttrek word. Vir nog 'n paar uur het die burgers met hul gewere voortgeveg maar die Britse verdediging was so taai dat hulle die poging om die vyand te omvleuel teen 2 nm. moes laat vaar en noordwaarts in die rigting van Rensburg moes terugwyk met 'n verlies van vier perde gedood en drie burgers gewond. Die Britse verlies het een offisier en twee manskappe beloop, almal gewond.²⁷

²⁷ Sien in verband met die aangeleentheid Schoeman se verslag in Leyds 713, Telegram no. 30 d.d. 13 Des. 1899; *Journal of the Principal Events*, p. 94, War Office Telegram, S.A. no. 1791; *South African War, Confidential Telegrams*, no. 53A, verslag van genl. French; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 282;

Die sukses wat French met sy krygsbeleid behaal het, nl. om feitlik sonder verliese die vyand tot by Rensburg terug te dryf, was vir die Britse opperbevelhebber, sir Redvers Buller, 'n riem onder die hart. Opgetoë het hy op die 14de aan French gesein: "You are following the right policy. Worry them."²⁸

3. KONKLUSIE

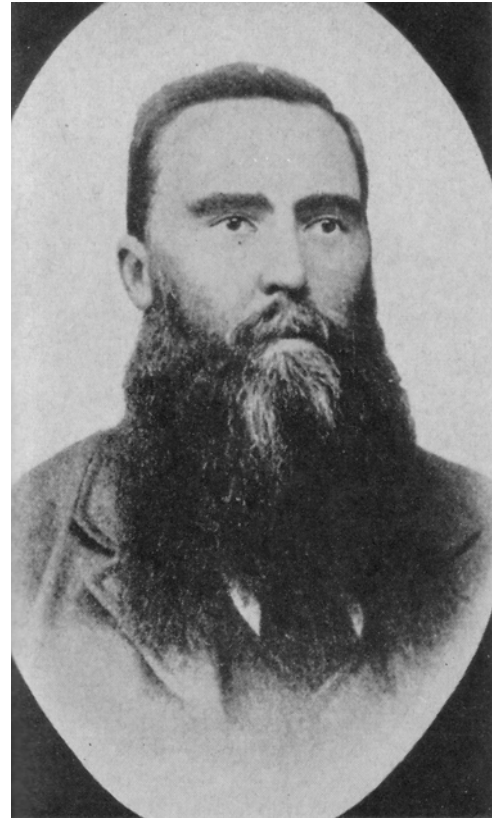
Buller was verheug omdat French, anders as lord Methuen op sy linker- en sir William Gatacre op sy regterflank, daarin geslaag het om sonder om groot neerlae op die lyf te loop, die Boere deur 'n magsvertoon in bedwang te hou en stadig noordwaarts na die grens toe terug te dwing. Dit was trouens ook die enigste prestasie van betekenis wat French behaal het gedurende die drie weke sedert hy die bevel by Noupoot aanvaar het. Gevegte van betekenis het hy immers nie gelewer nie en die gebied wat hy

Times History, III, pp. 125-126; Nierstrasz, II band 2, pp. 669 en 674.

²⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 282.

gewen het en wat of onbeset of slegs deur voorposte of los patrollies van genl. Schoeman se leërafdeling beset was, was maar klein. Al wat hy inderdaad bereik het, was dat hy sonder swaar gevegte en deur die toepassing van 'n vernuftige krygsbeleid die los voorposte van die Boerekommando's wat tot by Arundel werkzaam was, in die rigting van hul hooflaer teruggedryf het en besit geneem het van die belangrike stellings Vaalkop en Arundel. Laasgenoemde het hy nou as basis ingerig met die doel om die vyandelike hoofmag by Colesberg aan te val.

Hy is in die toepassing van die krygsbeleid begunstig deur die feit dat die aanvoerder van die Boeremag by Colesberg, genl. Hendrik Schoeman, geen aktiewe stappe gedoen het om teen die Britse mag op Noupoot op te tree nie. Hy het hom op 'n suiwer defensiewe beleid toegespits en al die inisiatief in die hande van sy teenstanders gelaat. Wel het hy enkele patrollies uitgestuur — veral in 'n suidelike en westelike



Hoofkmdt. J. H. Olivier

rigting — maar hulle het hulle bloot tot verken-
ningswerk beperk. Hulle het geen poging
aangewend om die distrikte aan Colesberg geleë,
bv. Philipstown, Hanover en Steynsburg, te
annekseer en uit die geledere van die Afrikaners
in die distrikte rekrute vir die Boeremagte aan te
werf wat die Engelse kon verontrus en hul
verbindingslinies, veral French se basis by
Noupoort, ernstig kon bedreig nie.

As Schoeman maar die voorbeeld van veral
hoofkmdt. J. H. Olivier op sy linkerflank gevolg
het wat, nadat hy Aliwal-Noord beset het,
deurgetrek het na Lady Grey, Rhodes, Barkly
Oos, Jamestown en Dordrecht om die bevolking
van die dorpe en / of distrikte in opstand teen die
Britse gesag te bring, sou French beslis nie so
rustig en kalm van Noupoort af noordwaarts kon
trek nie maar verplig gewees het om defensief op
te tree ten einde die verspreiding van rebellie
vanuit Colesberg na die omliggende distrikte te
beteuel, en om sy basis by Noupoort en sy
verbindingslinies te beskerm.

HOOFSTUK 8

DIE SLAG BY STORMBERG

1. DIE BEDRYWIGHEDEN VAN GENL. GATACRE TOT 10 DES. 1899

Anders as genl. French wat hom daarop toegelê het om die Boeremag in die omgewing van Colesberg deur versigtige maneuvres na die grens toe te probeer terugdwing en daarby steeds swaar gevegte vermy het, het die bevelvoerder van die Britse mag in Oos-Kaapland probeer om die Boeremag wat hy moes betuel, in een omvattende aanval uit te wis. Hy is daartoe aangehoedig deur sir Redvers Buller maar het sy aanvalsplan op baie onversigtige wyse deurgevoer. Daardeur het hy die vooruitgeskewe posisies van die Britse magte in die sentrale en oostelike dele van die Kaapkolonie aan groot gevaar blootgestel en die hoop wat Buller gekoester het om vanuit Noord-Kaapland direk na Bloemfontein toe op te ruk, wreed vernietig.



Lt.-genl. sir W. Gatacre

Lt.-genl. sir William F. Gatacre het op 21 Okt. 1899 uit Southampton na Suid-Afrika vertrek. Na 'n week se verblyf in Kaapstad is hy deur sir Redvers Buller na Oos-Londen gestuur¹ met die opdrag om die Boere-inval in Oos-Kaapland te stuit sover as wat dit moontlik was, totdat die opmars na Bloemfontein volgens die oorspronklike Britse krygsplan hervat kon word. Verder moes hy die lojaalgesinde ingesetenes van die oostelike distrikte beskerm en aanmoedig, en die verspreiding van rebellie onder die dislojale inwoners aan bande lê.²

Op 16 Nov. het hy te Oos-Londen aan wal gestap, vergesel van die 2nd Irish Rifles, 898 man sterk. Hy het dadelik na Queenstown beweeg waar hy twee dae later aangekom en die troepe aangetref het wat met die inval van die Boere in Oos-Kaapland van Stormberg af teruggetrek is. Dit het bestaan uit 'n halfbataljon en 'n berede infan-

terieafdeling van die 2nd Berkshire regiment, altesaam 574 man sterk, 'n klein afdeling van die *Royal Garrison Artillery* met twee twaalf-ponder-skeepskanonne en 'n halwe kompanie genietroepe.³ Daarby het hy ook beskikking gekry oor twee verouderde negeponder-veldkanonne wat deel gevorm het van die bewapening van die vlootbasis dog weens gebrek aan muile en ander toerusting nie vervoer kon word nie, en oor die plaaslike vrywilligers in die Oostelike Provinsie, t.w. die Kaffrarian Rifles (285 man sterk), die Frontier Mounted Rifles (sowat 229 man sterk), die Brabant's Horse, 'n berede infanteriekorps wat kol. E. Y. Brabant besig was om uit die geledere van die lojaalgesinde ingesetenes van die Oostelike Provinsie te vorm, die Kaapse Polisie en 'n afdeling Cape Mounted Rifles. Laasgenoemde het sy artillerie aangevul met 'n battery seweponder-skroefkanonne en 'n maximbattery. Hierdie vrywilligers was egter nie almal op Queenstown nie. 'n Gedeelte van hulle het nl. uitkykposte op

¹ Sien oor Gatacre se bewegings *Journal of the Principal Events*, 1, pp. 23, 45, 52 en 55.

² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 285-286

³ *Ibid.*; sien ook *Times History*, II, p. 295, en Nierstrasz, II band 2, p. 608.

Indwe en Molteno beman terwyl die Kaffrarian Rifles die basis by Oos-Londen bewaak het; en van die troepe wat wel op Queenstown was, moes Gatacre 'n gedeelte, t.w. die bediening van die twee skeepskanonne, na Kaapstad stuur waar hulle gereorganiseer moes word vir versending aan lord Methuen. Hy het dus kort na sy aankoms oor slegs 1,600 imperiale troepe op Queenstown en 800 plaaslike vrywilligers beskik — oor verskillende sentra versprei — met 10 verouderde kanonne, 'n battery maxims, en 'n gepantserde trein wat beman is deur 'n afdeling van die Berkshires onder bevel van luit. F. J. Gosset.⁴

Gatacre was volkome onbekend met die terrein en die toestand in die oostelike distrikte. Van Buller het hy by sy aankoms op Queenstown 'n telegram ontvang waarin hy gewaarsku is dat “the great thing in this sort of warfare” was om doodseker te wees dat die een posisie veilig was voordat daar na 'n volgende een beweeg ward, en dat hy te min

troepe gehad het “to play tricks”.⁵ Hy het sy aktiwiteite aanvanklik dus beperk tot die uitsending van patrollies van die Kaapse Polisie na Dordrecht, Stormberg en Tarkastad met die doel om die gebied te verken. Ook het hy betroubare inboorlinge aangewerf om as verkenners te dien en op die 21ste ook self 'n reis per trein tot by Boesmanshoek onderneem om die terrein na die noorde persoonlik te besigtig met die oog op die beplanning van sy toekomstige bewegings.⁶

Hy het egter skaars met sy verkenningswerk begin toe hy op 21 Nov. 1899 'n telegram van Buller ontvang waarin aan hom te kenne gegee is dat hy sy mag van Queenstown af moes verskuif na 'n gunstiger posisie met die oog op die beskerming van die steenkoolmyne by Indwe. In die telegram is ook aan hom die vraag gestel of hy dit nie veilig ag om met sy hele mag of 'n gedeelte daarvan na Stormberg toe deur te druk en

⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 286; *Times History*, II, p. 295.

⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 286-287.

⁶ *Ibid.*, p. 287; *Times History*, II, p. 295.

dit sy hoofkwartier te maak nie. Volgens die inligting waarom hy beskik het, aldus Buller, was Stormberg 'n goeie posisie vir 'n mag van die grootte waarom Gatacre beskik het. Gatacre moes egter begryp dat dit nog minstens vyf dae, miskien 'n week, sou duur voor Buller hom met nog 'n bataljon infanterie of 'n battery artillerie sou kon versterk en dat hy dus geen troepe sou hê om hom in die nuwe posisie te ondersteun nie.⁷

Vir Gatacre het die wenk om Stormberg te beset, onuitvoerbaar gelyk en hy het dan ook geantwoord dat hy nie oor voldoende troepe daarvoor beskik het nie. Hy was self gretig om sy mag noordwaarts te verskuif en die noordelike distrikte van Oos-Kaapland te beskerm maar “I have neither troops, transport nor harness” en die perde wat hy vir die berede troepe ontvang het, was ongeleerd. Sodra sy garnisoen met meer troepe versterk word, sou hy Stormberg egter beset en die gebied rondom van die vyand

suiwer.⁸ Ten einde egter aan Buller se wens te voldoen om 'n gunstiger posisie met die oog op die beskerming van die koolmyne in te neem, sou hy Putterskraal, sowat 45 myl noord van Queenstown, beset. Vanaf Putterskraal as hoofkwartier en Boesmanshoek en Penhoek as buiteposte sou hy die spoorwegaansluiting op Sterkstroom sowel as die spoorlyn na die koolmyne kon beheer, die lojaalgesinde deel van die bevolking kon gerusstel en die dislojale element aan bande kon lê.⁹

Die volgende dag het hy dan ook 'n bataljon infanterie op Putterskraal gestasioneer en op 29 Nov. sy hele troepemag wat intussen versterk is met twee kompanies berede infanterie van die Berkshire regiment en met die 2nd Northumber-

⁷ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 28A.

⁸ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 32E; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 297.

⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 287.

land Fusiliers, daarheen verskuif.¹⁰ Putterskraal het nou sy hoofkwartier geword.¹¹ maar hy het hom in die vooruitgeskewe posisie geensins gelukkig of gerus gevoel nie soos duidelik blyk uit die briewe aan sy vrou.¹²

In die eerste plek het hy hom te swak en te swak toegerus geag om aktief teen die vyand te gaan optree. “I have had a terrible anxious time the last two days”, het hy op 28 Nov. aan sy vrou geskryf en twee dae later bygevoeg “that I am perfectly sick at such a display of inefficiency, unpreparedness and apathy”. Daar was nie voldoende troepe om die Boere te verdryf nie en die wat daar was, was onvoldoende toegerus. Wel het hy die bevoegdheid besit om afdelings bereide vrywilligers in die lewe te roep maar hy

¹⁰ Vgl. *Journal of the Principal Events*, 1, pp. 65 en 72, no. 120/Cape/6109; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 287; en *Times History*, II, p. 296.

¹¹ *Journal of the Principal Events*, 1, p. 65, War Office Telegram S.A. no. 1375; en *South African War, Confidential Telegrams*, no. 32C.

¹² Sien Beatrix Gatacre, *General Gatacre*, pp. 224-226.

het nie die nodige toerusting gehad om hulle krygsvaardig te maak nie. Vir die uitvoering van die pligte wat hom opgelê was, was sy leërafdeling dus vrywel ’n geknakte riet.¹³

In die tweede plek was die houding van die Boeremagte wat hy moes beveg, vir hom ’n voortdurende bron van kwelling.

Anders as genl. Hendrik Schoeman wat hom vergenoeg het met die besetting van Colesberg en daar ’n afwagende houding aangeneem het, her hoofkmdt. J. H. Olivier, gesteun deur hoofkmdt. E. R. Grobler en kmdt. Swanepoel, sy aktiwiteite nie tot die besetting van Aliwal-Noord beperk nie. Hy het daarvandaan af persoonlik met sy burgers na die omliggende dorpe en distrikte beweeg om ook daar die Vrystaatse besettingsproklamasies af te kondig, die koloniale amptenare deur Vrystaatse beampptes te vervang en die inwoners vir krygsdiens op te kommandeer. Die gevolg was dat die hele Oos-Kaapland tot so ver suid as

¹³ *Ibid.*, pp. 225-226.

Dordrecht, noord-oos van Queenstown, spoedig in rep en roer was. Ten gevolge van sy aktiwiteite het hoogs verontrustende berigte Gatacre in sy hoofkwartier en die militêre en siviele outoriteite in Kaapstad bereik. Berigte het ingestroom dat die Afrikaners in Oos- en Noord-Kaapland in hul honderdtalle by die Boerekommando's aangesluit het, dat rebellie besig was om soos 'n veldbrand te versprei en dat die Britse gesag besig was om te verkrummel. Een van die berigte het gelui dat die vyand Stormbergstasie met 1,500 man beset het, ondersteun deur nog 3,000 ten weste daarvan, dat hulle besig was om na Tarkastad te beweeg, dat die spoorweg ten suide van Stormbergstasie asook die tussen Stormbergstasie en Steynsburg op verskillende plekke opgebreek was, dat hulle Dordrecht bedreig het en dat selfs uit Cradock en Cookhouse Afrikaners noordwaarts gery het om hulle by die Boerekommando's te voeg.¹⁴

¹⁴ Sien desbetreffende berigte in *Journal of the Principal Events*, 1, pp. 65-72 en 77-79.

Hierdie berigte en gerugte oor die vordering van die vyand, veral die berig dat hulle Stormbergstasie beset en die spoorweg- en telegraaflyne ten weste daarvan verbreek het wat French en Gatacre se magte met mekaar verbind het, het 'n neerdrukkende uitwerking op genl. Gatacre gehad sodat hy op 30 Nov. in 'n swaarmoedige trant aan sy vrou geskryf het:

“The worst point about the whole thing is that I can hear nothing of any more troops coming to me, that the Boers are eating up the country in our front, and forcing the farmers to join them, because I cannot move, and consequently they are getting stronger every day.”¹⁵

Nogtans was hy nie van plan om die land sonder weerstand aan die vyand prys te gee nie maar om te red wat hy moontlik kon red. So het hy bv. op die 29ste 'n waaghalsige tog per trein na Molteno onderneem om te verhinder dat 'n groot hoeveelheid koring volgens die *Times*

¹⁵ Sien Beatrix Gatacre, p. 226.

History sowat 100 trokvrage-in die hande van die vyand val: Hy het die koring wat by 'n meule gestaan het, haastig deur sy troepe in die trein laat laai, feitlik onder die neus van die vyand, en dit na Putterskraal verwyder waar dit veilig was, buite bereik van die Boere.¹⁶

Met sy hoofmag op Putterskraal en sterk voorposte by Penhoek, Boesmanshoek en Sterkstroom, asook 'n vyftigtal lede van die Kaapse Polisie wat hy op die 29ste in Molteno agtergelaat het om die bewegings van die vyand te bespied, was hy gereed en in 'n gunstige posisie om die distrik Queenstown teen 'n inval vanuit die noorde oor die Bamboesberge te verdedig. Hy het egter geen maatreëls getref teen 'n inval vanuit die ooste nie en toe hy op 2 Des. berig ontvang dat die Boere Dordrecht op sy regterflank beset het en besig was om daarvandaan af suidwaarts op te ruk, klaarblyklik met die doel om die distrik agter sy rug om binne te trek, was hy radeloos. Wanhopig het hy

hom daarop tot Buller gewend om te verneem of die aan hom enige bevele wou gee oor hoe hy onder die omstandighede moes optree. Hy het Buller daarop gewys dat as die Boere die distrik sou binnetrek, dit 'n algemene opstand van die Afrikaners aldaar teen die Britse gesag sou meebring en dat die posisie dan uiters gevaarlik sou word. Hy was voornemens om die deel van sy troepemag wat op Queenstown agtergebly het, aan te vul met die eerste versterkings wat hy sou ontvang en wat hy op 5 Des. verwag het. Queenstown self het egter geen geskikte verdedigingstellings gebied nie.

Buller se antwoord was dat Gatacre oor 'n mag beskik het wat altesaam aanmerklik sterker was as wat die Boere teen hom in die veld kon stoot. Daarom was die aangewese weg om of die Boere aan te val, of anders 'n verdedigbare stelling in te neem van waar hy die vyandelike opmars kon stuit; en aangesien die Boere oor Dordrecht gekom het, was die Boesmanshoekposisie waardeloos om hulle te keer. Hy wou egter in die verband nie 'n bepaalde instruksie

¹⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 288; *Times History*, II, p. 363.

gee nie en het dus aan Gatacre 'n “absolutely free hand” gelaat om op te tree soos hy dit onder die omstandighede die beste geag het.¹⁷ Die volgende dag het hy egter aan Gatacre die vraag gestel of hy nie sy ingenome posisie kon verlaat en na Henningstasie of 'n veilige stelling in die omgewing daarvan kon beweeg en daarvandaan af die vyand gereeld kon lastig val nie. Sy mening was dat as hy Henningstasie kon beset, die Boere na Burgersdorp sou terugval; en dat as hy na genoeg aan Burgersdorp kon kom om 'n nagtelike aanval op die Boerelaer te onderneem, dit die toestand van onveiligheid sou beëindig. Hy moes egter op geen ondersteuning reken voor na die aankoms van die 5de divisie in die land nie.¹⁸

Vir genl. Gatacre was die advies van die opperbevelhebber om aanvallend op te tree 'n verrassing. Immers pas op 26 Nov. het Buller nog aan

hom deur bemiddeling van sir F. Forestier-Walker laat weet om versigtig te wees. Hy het toe die oordeel uitgespreek dat Gatacre kwalik sterk genoeg was om verder as Putterskraal te beweeg, en by Forestier-Walker daarop aangedring om hom met een of twee bataljons infanterie asook met berede troepe te versterk.¹⁹

Gatacre het die advies egter hartlik verwelkom en besluit om dit te aanvaar. Die defensiewe taktiek wat hy tot op die tydstip gevolg het, nl. om met 'n sterk mag noord van Queenstown stil te lê in die hoop dat sy aanwesigheid aldaar die Boere in hul laer sou hou, het immers geen vrug gedra nie. Ingesetenes van Kaapland wat by die vyand wou aansluit, is deur sy troepemag nie afgeskrik nie. Die Boere het huisgehou soos hulle wou, daagliks sterker geword en 'n steeds dreigender houding ingeneem. Berigte van sy verkenners het daarop gedui dat die vyandelike bevelvoerder by Stormberg groot versterkings uit

¹⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 288.

¹⁸ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 36C.

¹⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 288.

Transvaal verwag het²⁰ en as die sou aankom, sou sy eie posisie nog verder bedreig word. Dit het hom dus die beste gelyk om die bron van al die onheil — die Boeremag by Stormberg — so gou as moontlik te gaan aanval en te verdryf, en Stormberg te herbeset. Daardeur sou hy nie alleen die hartaar van die rebellie in Oos-Kaapland vernietig nie maar trouens die spoorwegaansluiting aldaar, wat van groot militêre waarde vir die Engelse was, herwin.²¹ Toe 'n groot deel van die versterkings wat hy nog van oorsee af ingewag her op 6 Des. in sy kamp op Putterskraal arriveer, het hy hom dan ook dadelik vir die aanval voorberei.

2. STERKTE EN SAMESTELLING VAN BRITSE MAG, 7 DES. 1899

Die bewuste versterkings het bestaan uit twee van die drie veldbatterie wat aan sy divisie toegewys is, nl. die 74ste en 77ste batterie *Royal Field*

²⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 289n.

²¹ Sien *Times History*, II, p. 364.

Artillery tesame met 'n ammunisiekolonne, die 12de kompanie genietroepe, die 1ste bataljon van die Royal Scots regiment, die 33ste kompanie leërdienskorpstroepe en die 16de veldhospitaal. Hierdie eenhede was natuurlik afgemat van die skeepsreis uit Engeland en sou dus nie so goed kon veg as die res van die troepemag onder sy bevel nie. Die perde waarvan 'n veertiental op see gevrek het, het nl. baie gely vanweë onstuimige toestande op see tydens die seereis en ook die manskappe was moeg en natuurlik nog heeltemal vreemd in die nuwe omgewing. Oor die fisiese toestand van sy troepe het Gatacre hom egter nie veel bekommer nie. Met die ruime versterkings het hy hom sterk genoeg gevoel om tot aanvallende optrede oor te gaan en sy voornemens in die verband reeds die volgende dag aan die bevelvoerders van die verskillende eenhede onder sy bevel geopenbaar.²²

Altesaam het hy nou oor byna 4,500 man imperiale troepe met twaalf moderne en twee

²² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 289; *Times History*, II, p. 362-363.

verouderde veldkanonne en minstens drie masjiengewere beskik. Dit het bestaan uit die volgende afdelings: die 2nd Irish Rifles (25 offisiere en 875 onderoffisiere en manskappe met 'n masjiengeweer), die 2nd Northumberland Fusiliers (29 offisiere en 977 onderoffisiere en manskappe met 'n masjiengeweer), die 1st Royal Scots (27 offisiere en 1,014 onderoffisiere en manskappe met 'n masjiengeweer), 'n halfbataljon en twee berede seksies van die 2nd Berkshire regiment (574 man), die 74ste en 77ste batterye *Royal Field Artillery* (minstens 10 offisiere en 340 onderoffisiere en manskappe met 12 Armstrong-veldkanonne) asook 'n ammunisie-kolonne (5 Offisiere en 128 onderoffisiere en manskappe) en 2 verouderde veldkanonne, die 12de kompanie genietroepe en 'n seksie van die 29ste kompanie (minstens 300 man), die 16de veldhospitaal (4 offisiere en 35 onderoffisiere en manskappe), en die 33ste kompanie leërdiens-korpstroepe (4 offisiere en 66 onderoffisiere en manskappe). En hierby moet nog gereken word 'n

mag van minstens 800 man plaaslike vrywilligers met 6 kanonne en 6 masjiengewere.²³

Hy was dus meer as sterk genoeg om op die vyandelike mag by Stormberg toe te tas wat elke dag meer astant geword en op die 7de selfs een van sy patrollies Kaapse Polisie op die spoorweg by Halseton, digby Penhoek, aangeval en verdryf het, volgens Britse getuieis met 'n verlies van twee Boere gewond.²⁴

3. DIE TERREIN BY STORMBERG EN GATACRE SE KENNIS DAARVAN

Van die omgewing van Stormbergstasie waar die vyand se hoofkwartier was, en van die ligging van hul laers het genl. Gatacre geen besondere kennis gedra nie. Hy was persoonlik nooit op die terrein nie en het selfs nie eers oor 'n goeie kaart daarvan

²³ Vgl. gegewens verskaf in Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, Bylaag 7, asook die syfers reeds op pp. 196-197 hierbo verstrekt.

²⁴ Sien Nierstrasz, II band 2, p. 647; en *Journal of the Principal Events*, 1, p. 85, War Office Telegram, S.A. no. 1653.

beskik wat vir militêre doeleindes bruikbaar was nie. Die troepe wat Stormberg ten tyde van die uitbreek van die oorlog beset het, het geen moeite gedoen om 'n skets van die terrein te vervaardig nie. Hulle het hulle tevrede gestel met 'n plan wat meer as 'n jaar tevore van die onmiddellike omgewing van die spoorwegaansluiting geteken en in een van die “Intelligence hand books” afgedruk is. Dit was ook al kaart wat genl. Gatacre besit het, afgesien van die gewone landmeterskaart van Kaapland wat op 'n skaal van 1 duim = 12½ myl geteken en vir taktiese doeleindes waardeloos was.²⁵

Gatacre het egter moeite gedoen om sy kennis van die terrein uit te brei, ten minste sover as wat dit moontlik was. Sedert die aanvang van Desember het hy hom daarop toegelê om die vyandelike posisies aldaar te laat verken. So ver as wat die Boerepatrollies dit vir sy verkenners moontlik gemaak het, het hulle gegaan maar by die Boerestellings self het hulle natuurlik nie

gekom nie. Die Britse bevelhebber het persoonlik ook 'n skets van die omgewing van Stormbergstasie vervaardig, waarop hy die heuwels om die stasie aangetoon het en die paaie wat na die stasie toe gegaan het. Dit was nie alles op persoonlike waarneming gegrond nie maar het alle moontlike inligting bevat wat hy van elke persoon wat met die omgewing bekend was, kon kry; en ofskoon hul beskrywings, opgawes aangaande afstande en wat dies meer sy nie altyd ooreengestem het nie, het dit Gatacre tog nietemin 'n redelike idee gegee van hoe die terrein daar uitgesien het en met watter paaie hy moes trek om dit te bereik.²⁶

Hy het geweet dat Stormbergstasie wat sowat 25 myl noordwes van Putterskraal gelê het, in 'n dal geleë was, omring van heuwels wat dit veral aan die oostekant, die suidekant en die suidwestelike kant deeglik beskut het, en het ook 'n goeie idee gehad van die ligging, aard, vorm en militêre waarde van die verskillende heuwels.

²⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 292; Beatrix Gatacre, p. 229.

²⁶ Beatrix Gatacre, p. 229.

Aan die oostekant van die dal was Rooikop, 'n hoë, steil kop wat soos 'n wagter bo die stasie uitgetroon en die hele omgewing beheers het. Aan die westekant was Rooikop deur 'n nek verbind met Kissieberg, 'n berg wat in die vorm van 'n elmboog die dal aan die suide en gedeeltelik ook aan die westekant omvat en noordwaarts doodgeloop het in 'n drietal laer koppies, die noordelike eindpunt van die heuwels wat ten weste van die dal gelê het. Noordwes van hierdie drie koppies wat deur nekkies van mekaar geskei was, het heeltemal geïsoleerd nog 'n koppie, enigsins laer as die ander drie, gestaan. Verder noord was die dal aan die westekant oop, en deur die opening het die spoorweg van Stormberg na Rosmead en daarvandaan af verder na Noupoot geloop. Ook het 'n sytak van Bamboesspruit uit die dal gevloei. Aan die noordekant was die dal weer deur heuwels begrens, waarvan die mees opvallende 'n plat kop was waarop die Britse garnisoen forte gebou het gedurende die tydperk wat hulle die stasie beset het.

Die stasie self was die aansluitingspunt van die reeds genoemde spoorweg na Rosmead wat weswaarts geloop het, en die wat uit die Vrystaat oor Burgersdorp gekom en verder suidwaarts na Oos-Londen gegaan het, en was daarom vir die Engelse van besondere betekenis.²⁷

Hoeveel verkenningwerk genl. Gatacre gedoen her om vas te stel waar en hoe die vyandelike posisies by Stormberg geleë was, is uit die bronne nie duidelik nie. Hy het egter volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* gewet dat die hoofmag van die Boere in die dal versprei was, en sy verkenners het gerapporteer dat die vyand sy kanonne op die nek tussen Kissieberg en Rooikop geplaas het waaroor die spoorweg na Oos-Londen gegaan het.²⁸ Dit het hom tot die gevolgtrekking

²⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 289-290; *Times History*, II, p. 364; en Nierstrasz, II band 2, pp. 650-651.

²⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 289-290.

gebring dat hulle front na die suide toe gemaak het, m.a.w. dat hul sentrum op die nek tussen Kissieberg en Rooikop en op die suidelike deel van Kissieberg geleë was, en hul flanke op die daaraan geleë heuwels: hul regterflank op die deel van Kissieberg wat van suid na noord uitgestrek het en op die drie koppies ten noorde daarvan, en hul linkerflank op Rooikop. Op grond van hierdie veronderstelling het hy na oorlegpleging met sy offisiere sy aanvalsplanne beraam.

4. BRITSE PLANNE EN VOORBEREIDSELS VIR DIE AANVAL

Dit was om gedurende die nag van die 8ste met sy hoofmag ongemerk na die nek tussen Kissieberg en Rooikop te beweeg waarop die Boerekanonne geplaas was, en die nek asook Rooikop met dagbreek die 9de deur 'n kragtige frontaanval vanuit die suidooste te verower en met swaargeskut te beset. Van die verowerde hoogtestelling af wat die hele dal beheers het, sou hy dan met sy stormtroepe, ondersteun deur artillerie, op die Boerelaers in die dal toetas

terwyl 'n troepe afdeling wat intussen uit Penhoek oos om Rooikop moes trek, die vyand die terugtog na Burgersdorp moes afsny en hom in die pan moes hak.

Ten einde die Boere te verras, het hy besluit am gedurende die nag na hul stellings toe op te ruk. Met die oog daarop het hy bepaal dat die troepe wat die aanval moes deurvoer, eers gedurende die middag van die 8ste van Putterskraal en Boesmanshoek af per trein na Molteno toe sou afreis. Daar sou die afdeling van Penhoek wat die vyand moes omvleuel, die middag laat by hulle aansluit. Om 7 nm. sou die mag dan van Molteno af met die grootpad opruk wat langs die spoor na die nek geloop het, soms ten ooste en soms ten weste daarvan, tot by Goosen se plaas wat sowat twee myl van die nek af was. Daar sou hulle twee of drie uur kon rus voor hulle met die aanval begin.

Die twee troepeafdelings sou as volg saamgestel wees: die mag van Putterskraal en Boesmanshoek wat die frontaanval moes uitvoer, uit twee infanteriebataljons, t.w. die Northumberland

Fusiliers en die 2nd Irish Rifles, twee veldbatterye, die 74ste en 77ste,²⁹ drie kompanies bereide infanterie, die 12de kompanie *Royal Engineers* en 'n afdeling Kaapse Polisie-'n totaal van sowat 2,600 man met 12 kanonne en 4 masjiengewere; en die mag van Penhoek wat die Boere se terugtog moes afsny, uit 160 man van die Brabant's Horse en 235 van die Cape Mounted Rifles met 4 seweponderkanonne en 'n masjiengeweer onder bevel van kapt. R. de Montmency en maj. Springer. Ondertussen moes daar ook 'n afdeling van die Cape Mounted Rifles in die rigting van Dordrecht opruk om te verhinder dat die Boere uit daardie koers uit versterkings na Stormberg toe stuur. Die res van die Britse mag moes die Britse basisse by Putterskraal, Boesmanshoek, Penhoek en Queenstown bewaak, met uitsondering van twee kompanies van die

²⁹ Aanvanklik het Gatacre gereël dat slegs een veldbatterry saamgeneem moes word maar op die laaste oomblik het hy besluit om albei te vat.

Royal Scots wat die ekspedisie tot by Molteno moes vergesel om die basis aldaar te beskerm.³⁰

Aangesien Gatacre nie betyds genoeg trokke kon kry vir die vervoer van die troepe per trein vanaf Putterskraal en Boesmanshoek na Molteno op die 8ste nie, was hy ten slotte genoodsaak om die beplande aanval 'n dag lank uit te stel. Die vervoer van die troepe na Molteno is toe vir die middag van die 9de, die opmars van Molteno na Stormberg vir die nag van die 9de en die aanval op die Boerestellings by Stormberg vir dagbreek op Sondagoggend die 10de vasgestel.³¹

Vroeg die oggend van die 9de-volgens die *Times History* moes dit reeds voor 4 vm. gewees het — is die laer by Putterskraal opgebreek en het die waens belaaie met kampgerei na Molteno vertrek. Aangesien daar nie genoeg spoorwegwaens voorhande was om die hele mag per trein te vervoer

³⁰ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 290 en 468; *Times History*, II, pp. 365-366; Nierstrasz, II band 2, p. 651.

³¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 290; *Times History*, II, p. 365.

nie, het die waens met die grootpad langs getrek, vergesel van en beskerm deur die berede troepe, t.w. die twee kompanies berede infanterie en 42 man Kaapse Polisie wat te Putterskraal gestasioneer was, en die berede kompanie van die Royal Berkshire regiment wat op Boesmanshoek by hulle aangesluit het. Die res van die troepemag, t.w. die divisiestaf en die stawwe van die artillerieën genieafdelings, die twee veldbatterye, die 12de kompanie *Royal Engineers*, die 2nd Northumberland Fusiliers, die hoofkwartier en vier kompanies van die 2nd Royal Irish Rifles, die veldhospitaal en die afdeling draers wat alles op Putterskraal gestasioneer was, en vier kompanies van die Royal Irish Rifles wat op Boesmanshoek was, is met treine na Molteno geneem. Hulle het in oop kooltrokke gereis aangesien daar nie passassierswaens beskikbaar was nie.³²

³² Sien Gatacre se verslag i.v.m. die geveg te Stormberg, d.d. 19 Jan. 1900, in *South Africa Despatches*, I, p. 55; voorts *Times History*, II, p. 367; en Nierstrasz, II band 2, pp. 651-652.

Hulle het teen 12-uur die middag op Putterskraal in die treine begin te klim — 'n proses wat die hele middag geduur het omdat daar so min sypore en platforms op die klein stasietjie was — en dit was ruim 5 nm. voordat die laaste troepe uiteindelik 'n plekkie in die oop kooltrokke gekry het en die reis kon begin. Vir die res van die dag was hulle op die trein. Daar is nl. toegelaat dat 'n trein met muile die spoorlyn vir 'n paar uur lank blokkeer sodat die troepetreine wat deur 'n gepantserde trein belei is, vir ure moes talm. Eers om 8.30 nm., 'n uur en 'n half na sonder, het die laaste trein Molteno binnegestoom.

Die lang dag in die skroeiende somerson op die platforms en in die kooltrokke het die manskappe afgemat en loom en lam gemaak, sodat hulle bepaald nie in die beste stemming en toestand was vir die nagtelike ekspedisie wat voorgelê het nie. Wel het hulle voor hul vertrek van Putterskraal af geëet en ook 'n halfdag se rantsoen ontvang om op die trein te eet en verder van Molteno af met hulle saam te dra, maar hulle het in die ontstemde toestand nie juis lus vir kos gehad nie. Bowendien

was die blikkiesvleis wat elkeen as rantsoen ontvang het, in 'n 6 lb.-blik verpak wat baie ongemaklik was om te hanteer, en 'n groot aantal van die soldate het hul rantsoene dan ook onderweg weggegooi.³³

Op Molteno het genl. Gatacre wat reeds vroeg die middag daar aangekom het, vergesel van die lede van sy staf en van die hoofaanvoerders van die verskillende afdelings van sy leër, tot die slotsom gekom dat hy sy aanvalsplaan wat hierbo uiteengesit is, nie sou kon deurvoer nie. Sy verkenners het nl. berig gebring dat die Boere van wie die sterkte op 1,700 man geskat is, die suidelike aansig van Kissieberg en die nek wat dit met Rooikop verbind het, sterk met loopgrawe en draadversperrings verskans het. 'n Frontaanval op die posisie sou dus 'n uiters gewaagde onderneming wees wat baie hoë offers sou eis. Daarby het die afdelings van die Brabant's Horse en Cape Mounted Rifles wat

³³ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 290-291; *Times History*, II, p. 367; en Nierstrasz, II band 2, pp. 651-652.

van Penhoek af moes kom om die Boeremag aan die oostekant om te trek en die terugtog na Burgersdorp af te sny, nooit opgedaag nie. Die telegraafklerk op Putterskraal het nl. nagelaat om die bevel wat Gatacre in die verband aan hulle gestuur het en wat om middernag die 8ste by die telegraafkantoor ingehandig is, aan die hoof van die afdeling op Penhoek oor te sein. Gatacre het geen voorsorg getref om seker te maak dat die aanvoerder in Penhoek wel die bevel ontvang deur bv. te versoek dat die ontvangs daarvan telegrafies erken word of deur die bevel 'n paar uur later te herhaal nie, en het dus eers na sy aankoms op Molteno ontdek dat die betrokke troepe dit nooit ontvang het nie.³⁴

Onder die omstandighede het genl. Gatacre gevoel dat hy sy aanvalsplaan moes heroorweeg. Na oorlegpleging met die lede van sy staf, die aanvoerders van die verskillende afdelings en inspekteur Neyland en sers. Morgan van die

³⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 292; *Times History*, II, p. 367; en Nierstrasz, II band 2, pp. 651-652.

Kaapse Polisie wat aan die hoof van die verkenningsdiens aldaar gestaan het, het hy toe besluit om af te sien van die plan om die vyandelike stelling vanuit die suidooste aan te val. Hy het gevoel dat hy hom liever op die Boere se westelike of regterflank moes toespits wat die swakste deur hoogtes beskut was, en die vyand moes dwing om front na die weste te maak. Die aanvalspunt wat hy in gedagte gehad het, was die westelike aansig van Kissieberg — eintlik meer die suidwestelike hoek daarvan — van waar hy dan die Boere se loopgrawe in die regterflank kon beskiet en deur ooswaarts voort te werk, hul kanonne kon bemeester.

Daar was twee paaie wat hy kon volg om teenoor die suidwestelike punt van Kissieberg te kom. Die een wat Gatacre wou volg, het by die plaas van D. Forster, sowat 8 myl uit Molteno, uit die grootpad van Molteno na Steynsburg noordwaarts geswaai en na Bamboesaansluiting geloop, waar die spoorlyn na die koolmyne by die hoofspoorweg na Rosmead aangesluit het. 'n Entjie noord van die

opstal van Van Zyl wat teenoor die suidwestelike punt van Kissieberg gelê het, het uit hierdie pad die pad na Stormbergstasie weggedraai. Dit het al langs Kissieberg geloop, tussen sy noordelike uitlopers en die geïsoleerde koppie deur, en daar ooswaarts in die Stormbergdal ingeswaai.

Die ander pad waarvan Gatacre klaarblyklik nie geweet het nie, het byna drie myl anderkant Forster se plaas uit die grootpad na Steynsburg geswaai, nl. by J. Roberts se plaas ten weste van die spoorweg na die koolmyne geleë. Daarna het dit ooswaarts na Van Zyl se plaas geloop, en, net suid van die reeds genoemde uitdraaipad na Stormberg, by die pad aangesluit wat by Forster se plaas weggeswaai het. Dit was dus 'n ompad na Van Zyl se opstal. Van Van Zyl se opstal af wou Gatacre met die aanbreek van die dag Kissieberg vanuit die weste met die bajonet laat bestorm en verower. Sodra daglig daag, wou hy dan kanonne op die westelike deel van die berg plaas, waarmee hy die hele vlakte en al die Boerestellings op die suidelike deel van

Kissieberg en op die nek ten ooste daarvan sou kon beskiet.³⁵

Die een moeilikheid aan die uitvoering van die plan verbonde, was dat Gatacre die terrein waaroor sy mars sou gaan en die waarop sy aanval toegespits sou wees, self nooit gesien het nie. Hy het ook nie oor 'n behoorlike kaart daarvan beskik nie en was dus volkome op sy gidse aangewese, nl. sers. Morgan van die Kaapse Polisie en verskeie inboorlingpolisie wat vooraf sorgvuldig gekeur was. Van die gebroke aard van die terrein aan daardie kant van Stormbergdal het hy niks geweet nie. Hy is egter vooraf verseker dat sy gidse met elke duim van die gebied vertrou was. Volgens hulle was die afstand wat die leër moes aflê om by Van Zyl se plaas te kom, slegs 9 myl en was die pad geskik vir kanonne en konvooiwaens. Dit was twee myl meer as wat hulle volgens sy oorspronklike krygsplan sou moes marsjeer. Op

³⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 292; *Times History*, II, pp. 367-368; Nierstrasz, II band 2, p. 652.

grond van die inligting het Gatacre bereken dat hy met inbegrip van die gewone rustye wat sy manne op mars tussenin moes geniet, maklik met dagbreek op die bepaalde punt, d.i. Van Zyl se plaas, kon wees, gereed vir die bajonet-stormloop.³⁶

5. DIE BRITSE OPMARS NA ROBERTS SE PLAAS

Nadat genl. Gatacre sy nuwe aanvalsplan mondeling aan die verskillende bevelvoerende offisiere wat hy byeen kon kry, uiteengesit het en tewens aan hulle verduidelik het welke roete gevolg moes word, het sy leër teen 9 nm. in beweging begin kom. Dit was 'n halfuur na die aankoms van die laaste troepe op Molteno en sowat twee uur later as wat sy bedoeling was. Voor was 'n agttal verkenners – infanteriste — wat onder leiding van 'n ondergeskikte offisier seker moes maak dat die pad veilig en skoon was. Die leër moes in drie afdelings opruk wat

³⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 292; *Times History*, II, pp. 367-368; Nierstrasz, II band 2, pp. 652-653.

mekaar moes volg met 'n ruimte tussen die drie afdelings. In die voorste afdeling was die staf van die divisie en die infanterie, in die middelste die artillerie en die berede troepe, en in die agterste die masjiengewere, waens met reserwevoorrade ammunisie, proviandwaens met voedselvoorrade vir drie dae, hospitaalafdeling en genietroepe.³⁷

Voor aan die spits van die infanterieafdeling van 1,760 man was genl. Gatacre. Hy was vergesel van drie aide-de-camps, die assistentadjutant-generaal, die hoofprovoos, die seinoffisier, die hoof mediese beampte en maj. Twiss van die Royal Army Medical Corps, en gereed om die aanval op die vyandelike regterflank van stapel te stuur wanneer sy troepe die aangewese punt op van Zyl se plaas ten weste van Kissieberg

³⁷ Vgl. Gatacre se verslag, d.d. 19 Jan. 1900, in *South Africa Despatches*, I, pp. 55-57; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 292-293; *Times History*, II, pp. 368-369; en Nierstrasz, II band 2, p. 653.

bereik.³⁸ Volgens die *Times History* het die troepe in die voorhoede van die voorste afdeling — die Irish Rifles — om die een of ander duistere rede van Molteno af deurentyd met gevelde bajonette gemarsjeer, niteenstaande dit baie ongemaklik was en die troepe onnodig vermoei het.³⁹ Die troepe agter hulle, nl. die Northumberland Fusiliers, het die voorbeeld nie gevolg nie.

Hierdie voorste afdeling was reeds 'n hele ent weg voordat die berede troepe en kanonne uit Molteno vertrek het, in die rug deur die berede kompanie Berkshires gedek. Die wiele van die kanonne van die 77ste battery, die enigste wat volgens Gatacre se oorspronklike plan die troepemag sou vergesel, was met velle oorgetrek. Dit sou, so het die Engelse gereken, die geratel van die wiele op die pad vir die vyand onhoorbaar

³⁸ Sien *South Africa Despatches*, I, pp. 55-57; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 292-293 en 468; *Times History*, II, pp. 368-369; en Nierstrasz, II band 2, p. 653.

³⁹ Sien *Times History*, II, p. 368.

maak en bevorderlik wees vir Gatacre se oogmerk om die Boere te verras.

Agter hierdie middelste afdeling het op 'n eerbiedige afstand die afdelings masjiengewere, ammunisiewaens, proviandwaens en die veld-hospitaal onder geleide van die 12th *Royal Engineers* gevolg.

Al die troepe is verbied om te rook of lig te maak ten einde te voorkom dat die vyand hulle bespeur.⁴⁰

Van die staanspoor af het dinge verkeerd geloop. Die offisiere wat die agterste van die drie afdelings na die gevegstoneel moes lei, het geen kennis gekry van die verandering in die krygsplan nie of anders het hulle geen duidelike beeld gehad van die roete wat hulle moes volg nie. Die gevolg was dat terwyl die voorste twee afdelings van die leërmag volgens Gatacre se veranderde instruk-

sies met die pad na Steynsburg toe getrek het om wes van Kissieberg te kom, die agterste afdeling die grootpad van Molteno na Stormberg gekies het, wat oor die nek tussen Rooikop en Kissieberg geloop het. Hulle sou hulle dan ook seker in die verskanste Boerestellings vasgeloop het wat Gatacre wou vermy, as 'n paar oorlogskorrespondente wat vroeër die aand met dieselfde pad in die rigting van Stormberg gery het, hulle nie gewaarsku het nie. Die oorlogskorrespondente het hul tog begin voordat die leer vertrek het. Toe na 'n geruime tyd die leer hulle egter nie inhaal nie, het hulle besluit om om te draai ten einde vas te stel wat van die Britse troepemag geword het. Al wat hulle op hul terugtog teengekom het, was die agterhoede aan wie hulle die versekering gegee het dat daar geen Britse troepeafdelings voor hulle was nie.

Op sy hoede gestel deur die berig, het die bevelvoerder van die agterhoede, kol. Edge, die korrespondente toe na Molteno gestuur om by kol. Waters wat in bevel van die garnisoen aldaar was, te gaan informeer watter roete hy moes volg.

⁴⁰ Sien Gatacre se verslag in *South Africa Despatches*, I, pp. 55 w.; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 292-293; *Times History*, II, pp. 368-369; en Nierstrasz, 11 band 2, p. 653.

Nadat hy 'n ruk lank tevergeefs op hul terugkoms gewag het, het hy stadig met sy afdeling na Molteno teruggetrek. 'n Myl en 'n half buite Molteno het hy die korrespondente teengekom met 'n boodskap van kol. Waters dat hy op die regte pad was en daarmee moes voortgaan. Waters wat self nie verwittig is van die veranderde krygsplan en nuwe roete wat gevolg moes word nie, het tot hierdie slotsom gekom na oorlegpleging met een van die hoofbeamptes van die "Intelligence service". Laasgenoemde het egter ook nie geweet dat genl. Gatacre sy aanvalsplan voor die aanvang van die opmars verander het nie. Vir Edge was daar toe niks anders te doen as om maar weer om te draai en met die verkeerde pad voort te trek nie.⁴¹ Toe hy egter teen 2.30 vm. nog niks van die hoofmag gewaar nie en selfs afgedwaalde stafoffisiere teenkom wat die hoofmag soek, het by dit gerade geag om maar halt te maak en die dag af te wag, geen drie myl weg van

⁴¹ Sien maj. A. W. A. Pollock, *With Seven Generals in the Boer War*, pp. 65-68.

die Boerestellings op die hoogtes ten suide van Stormberg nie.⁴²

In die tussentyd het Gatacre met die twee voorste afdelings van sy krygsmag met die pad na Steynsburg toe voortmarsjeer, gedurende die voornag in helder maanlig. Elke 8 myl is halt gemaak om te rus en reeds vroeg die nag is Forster se plaas bereik, waar die troepe volgens genl. Gatacre se plan noordwaarts moes wegswaai na Van Zyl se plaas.

Of die gidse Gatacre se mondelinge instruksies nie begryp het nie en of hulle self onseker was oor waar die pad presies afgedraai het, en of hulle werklik die betrokke pad wou vermy het soos hulle later voorgegee het, is nie duidelik nie. Toe Gatacre tot ontnugtering kom, was die maan egter reeds onder en sy voorhoede reeds oor die spoorweg wat na die koolmyne toe gegaan het, en ook oor Bamboesspruit, en wel op die plaas van J.

⁴² *Ibid.*; ook *Times History*, II, pp. 369-370; Nierstrasz, II band 2, pp. 653 en 656; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 293.

Roberts, meer as twee myl anderkant die uitdraaipad wat hy wou gehad het dat sy troepe moes kies.⁴³ Hier het genl. Gatacre sy hoofgids, sers. Morgan, onrustig begin te ondervra. Dit het vir hom gaandeweg meer en meer duidelik geword dat die gidse hul pad byster geraak het en nie suiwer wis waar hulle hulle bevind het nie. Sy suspisie in hierdie verband is na dit voorkom, gaande gemaak deur tweede luit. Christie wat die gids kort tevore ondervra en sy antwoorde so onbevredigend gevind het dat hy rapport daarvan aan genl. Gatacre gedoen het. Volgens Christie wat die terrein blykbaar redelik goed geken het, is 'n ander gids toe van agter af gebring om die saak op te helder “and the two guides accused each other of cowardice and wished to go back.”⁴⁴ Die hoofgids, Morgan, het Gatacre egter verseker dat hy en sy assistente die pad goed ken, en het hom meegedeel dat hulle met opset die uitdraaipad by

⁴³ Gatacre se verslag in *South Africa Despatches*, I, pp. 55-57; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 293-294; *Times History*, II, p. 371; Nierstrasz, II band 2, p. 656.

⁴⁴ Sien Cd. 1792, p. 410.

Forster se plaas verbygesteek het omdat dit vir 'n ent sleg was en dalk moeilikheid vir die kanonne kon oplewer. Ook was daar draadheining wat die opmars kon vertraag. Hulle het dus opsetlik die ompad gekies wat juis op Roberts se plaas weggeswaai het, en was nou slegs 'n myl en 'n half van Van Zyl se plaas af waar Gatacre wou wees.⁴⁵

Op grond van die inligting dat hy maar 'n myl en 'n half van die punt af was van waar hy die aanval op Kissieberg wou loods — eintlik was hy twee en 'n half myl daarvandaan af maar die gidse het die afstand onderskat — het Gatacre besluit dat hy baie tyd gehad het om sy doelwit te bereik en instruksies gegee dat daar vir 'n driekwartier gerus moes word voordat die laaste entjie van die pad afgelê word.⁴⁶

⁴⁵ Gatacre se verslag in *South Africa Despatches*, I, pp. 55-57; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 293-294; *Times History*, II, p. 371; Nierstrasz, II band 2, p. 656.

⁴⁶ Sien Gatacre se verslag in *South Africa Despatches*, I, pp. 55-57.

6. DIE BOEREKRYGSMAG: POSISIES EN STERKTE

Die Boere het van die Britse aantog niks geweet nie. Sedert hul besetting van Stormberg het hulle die heuwels rondom die dal egter deeglik bewaak ten einde enige aanval wat die vyand uit die rigting van Queenstown sou waag om die aansluiting te herower, af te slaan.

Op 8 Des. 1899, twee dae voor die slag, was die kommando's as volg in die dal en op die heuwels wat dit omring het, gestasioneer:⁴⁷ Aan die voet van Rooikop digby die stasie was die kommando Bethulie onder kmdt. Du Plooy, bygestaan deur 'n kommando Kaapse rebelle onder aanvoering van kmdt. P. Steenkamp. Regs daarvan aan die suid-westelike hang van Rooikop was die kommando Smithfield geplaas onder bevel van kmdt. Swanepoel. Die burgers van kmdt. Du Plooy en Steenkamp moes die dal bewaak teen aanvalle

⁴⁷ Sien oor die posisies van die Boerekommando's Nierstrasz, II band 2, p. 651; en *Times History*, II, pp. 364-365.

vanuit die noordooste, ooste en suidooste terwyl aan Swanepoel en sy burgers die bewaking van die suidelike toegange tot die dal opgedra was, d.w.s. van die suidelike deel van Kissieberg en die nek tussen Kissieberg en Rooikop. Die bewaking van die westekant van die dal, d.w.s. van die westelike aansig van Kissieberg en van die koppies ten noorde daarvan, was die verantwoordelikheid van die kommando Rouxville van hoofkmdt. J. H. Olivier. Hy is ingevolge die reeds aangehaalde instruksies van pres. Steyn⁴⁸ as hoofbevelvoerder by Stormberg benoem met die opdrag om die vyand te keer wat die Vrystaat vanuit Oos-Kaapland bedreig het. Hy het op 6 Des. die bevel by Stormberg oorgeneem van hoofkmdt. E. R. Grobler wat dit, soos reeds vermeld, op 26 Nov. 1899 beset het.⁴⁹

Na die oornome van die bevel te Stormberg deur hoofkmdt. Olivier moes hoofkmdt. E. R. Grobler volgens bevel van pres. Steyn met die komman-

⁴⁸ Sien Deel I van hierdie werk, Hoofstuk 17.9

⁴⁹ Sien Deel I van hierdie werk, Hoofstuk 17.9, en Leyds 712, Telegram no. 45 d.d. 4 Des. 1899.

do's Smithfield en Bethulie weswaarts trek. Hy moes in samewerking met genl. Hendrik Schoeman die Britse mag betuel wat die sentrale deel van die Vrystaatse suidgrens bedreig het.⁵⁰ Nadat hy en genl. Schoeman met mekaar ooreengekom het om 'n gesamentlike aanval op genl. French se basis by Noupoot te doen,⁵¹ het hy Stormberg gedurende die middag van 9 Des. verlaat met minstens 400 man van die kommando's Bethulie, Venterstad en Burgersdorp onder kmdte. Du Plooy, L. P. Steenkamp en P. Steenkamp onderskeidelik. Hulle het in die rigting van Steynsburg getrek, wat Grobler volgens 'n krygsraadsbesluit van 6 Des. 1899 as besette gebied moes proklameer.⁵² Om die een of ander rede het hulle die dag egter nie verder as 9 myl van Stormberg af gevorder nie waar hulle op die plaas Kalkoenkrans oornag het.⁵³ Penning en Nierstrasz beweer

⁵⁰ Sien Deel I, Hoofstuk 17.9

⁵¹ Vgl. R.3224/00x by R.1285/99x.

⁵² Sien Nierstrasz, II band 2, pp. 646 en 653; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 418 en Bylaag E (i) hieragter.

⁵³ Volgens Penning en Nierstrasz. Volgens Davitt was die plaas se naam De Kop.

dat hulle daar halt gemaak het om 'n wiel te herstel van hul ambulanswa wat onderweg gebreek het. Volgens Davitt en die Britse amptelike *History of the War in South Africa* het hulle egter daar gebly om die beslissing af te wag van pres. Steyn oor 'n kanon wat hulle graag van Stormberg af wou saamneem en wat hoofkmdt. Olivier nie aan hulle wou afstaan nie.⁵⁴ Hoe dit ook sy, die oggend met die geveg by Stormberg was hulle nog daar, in 'n goeie posisie om die Britse troepe in die rug aan te val.

Oor hoe sterk die gesamentlike Boeremag was, is die bronne dit nie eens nie. Die *Times History* stel dit op 2,200 man met drie kanonne (waarvan een in Olivier en twee in Swanepoel se posisie was). Volgens Davitt was daar 1,450 man met een kanon en volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* 1,700 man met twee kanonne en een maxim. Van hierdie burgers het

⁵⁴ Sien Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 418; Nierstrasz, II band 2, p. 653; Davitt, p. 233; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 295.

volgens genl. Kritzinger 900, volgens Davitt 700, volgens die *Times History* en die Britse amptelike *History of the War in South Africa* 500 tot 600 man dog volgens Penning en Nierstrasz slegs 180 man met 2 kanonne hoofkmdt. Grobler vergesel.⁵⁵

Volgens hoofkmdt. Olivier in 'n telegram wat hy op 4 Des. aan pres. Steyn gestuur het, het hy gemeen om op Stormberg sowat 1,050 man te monster, van wie meer as 400 Kaapse rebelle was.⁵⁶ Dit was natuurlik afgesien van Grobler se manskappe. Daar kan dus met sekerheid aangeneem word dat die gesamentlike sterkte van die Boeremag minder as 2,000 man beloop het, waarvan egter blykens die amptelike berig van die

⁵⁵ Vgl. *Times History*, II, pp. 365 en 371; Davitt, p. 233; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 295; Ds. R. D. McDonald, *In die Skaduwee van die dood*, p. 7; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 418 en 421; en Nierstrasz, II band 2, p. 653. Sien egter Bylaag E (i) hieragter.

⁵⁶ Leyds 712, Telegram no. 45 d.d. 4 Des. 1899.

landdros van Stormberg slegs sowat 'n duisendtal aan die geveg deelgeneem het.⁵⁷

7. BRITSE OPMARS VAN ROBERTS SE PLAAS NA KISSIEBERG

Die plaas waar die burgers van hoofkmdt. Grobler oornag het, was nie ver van Roberts se plaas af waar Gatacre se troepe besig was om 'n driekwartier lank te rus voordat hulle die laaste entjie pad na hul doelwit toe sou aanvaar nie. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* was hulle slegs sowat 'n myl daarvandaan verwyderd.⁵⁸ Tog het die troepe niks van die Boere gewaar nie. Ook het die Boere niks van die troepe bespeur wat kort voor 2 vm. hul opmars hervat het nie.

Die Britse mag het nie ver gevorder nie toe die generaal en sy offisiere opnuut begin twyfel het of hulle op die regte pad was; en toe hulle nog eens

⁵⁷ Sien die betrokke verslag opgeneem as Bylaag E (ii) hieragter.

⁵⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 295.

die spoorweg kruis en hul pad wat nou ooswaarts oor die lae rante gegaan het, baie sleg word, het kol. Eager van die Irish Rifles openlik die mening jeens die generaal gelug dat die gidse aan die verdwaal was. Genl. Gatacre het toe blykbaar vertroue in die gidse verloor, veral toe hulle na 'n verdere opmars van 'n myl en 'n half nog nie op die beoogde bestemming was nie. Sers. Morgan wat nou voortdurend deur hom ondervra is, se volgehoue versekering dat hulle op die regte pad was maar dat hy die afstand na Van Zyl se plaas toe onderskat het, kon sy wantroue en gevoel van onsekerheid nie meer verwyder nie.

Teen 3.15 vm. toe die eerste tekens van die naderende dag sigbaar begin word het, was die troepe op Van Zyl se plaas, omtrent 500 tree noordwes van Van Zyl se huis. Die pad waarmee Gatacre wou gekom her, het hier aangesluit by die waarmee die gidse hom gelei het, reg voor die westelike aansig van Kissieberg waar Gatacre sy troepe wou gehad het en van waar hy Kissieberg wou laat bestorm het. Al wat die Britse aanvoer-

der toe moes gedoen het, was om sy troepe te laat ontplooi om die stormloop te begin.⁵⁹

Hy het egter met die draai by Roberts se plaas om blykbaar rigting verloor en nie geglo dat dit Kissieberg was wat voor hom gelê het nie, want volgens sy amptelike verslag was hy op die stadium “not at all at the point which I wished to reach.”⁶⁰

Of hy die gidse toe nog eens ondervra het en hulle, self verward oor waar hy dan wou kom, aan hom gewys het hoe die pad verder om Kissieberg en sy noordelike uitlopers in die Stormbergdal inloop, is uit die bronne nie duidelik nie. Al wat vasstaan, is dat Gatacre, in plaas van die heuvel voor hom te laat bestorm of anders om te draai of te wag totdat hy die posisie behoorlik kon laat verken, sy troepe links laat swenk en met die pad langs Kissieberg af laat marsjeer het in die rigting

⁵⁹ *Ibid.*, p. 295; *Times History*, II, p. 273.

⁶⁰ Sien Gatacre se amptelike verslag in *South Africa Despatches*, t.a.p.

van Stormbergaansluiting — 'n pragtige skyf vir die Boere op die berg.⁶¹

8. DIE VERLOOP VAN DIE GEVEG

Die oggendskemer was net besig om te vervaag en die wagpos van die kommando Rouxville wat Kissieberg gedurende die nag bewaak het, reeds besig om die berg af te daal na hul laer in die Stormbergdal om te gaan rus, toe een van die lede daarvan die ingewing gekry het om weer na die kruin toe terug te stap. Hy is blykbaar verontrus deur die aanhoudende geblaf van 'n hond iewers op Van Zyl se plaas. Van die kruin af het hy die vyandelike mag in die pad aan die voet van die berg gewaar.⁶² Hulle het in 'n oneindige lang

⁶¹ Sien i.v.m. Gatacre se opmars vanaf Roberts se plaas sy reeds vermelde amptelike verslag in *South Africa Despatches*; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 294-296; *Times History*, II, pp. 371-373; en Nierstrasz, II band 2, p. 656.

⁶² Vgl. R. D. McDonald, *In die Skaduwee van die Dood*, p. 8, waarin die herinneringe van genl. P. H. Kritzinger wat 'n ooggetuie van die geveg was, weergegee word. Sien ook Davitt, p. 234.

kolonne gemarsjeer, die voetgangers in viere, en die voerpunt, voorafgegaan deur 8 man as verkenners, het reeds die noordelike punt van Kissieberg genader. Dadelik het hy geskiet en 'n korporaal van die voorste kompanie Royal Irish Rifles neergetrek.⁶³ Toe die ander lede van die brandwag die skoot hoor, het ook hulle hulle na die kruin teruggehaas en begin skiet so vinnig as wat hulle hul Mausers kon hanteer. Daarmee het hulle die burgers in die laer van wie sommige nog geslaap het en andere reeds besig was am hul môrekoffie te geniet, inderhaas na die kruin toe gelok, van waar die volume geweervuur op die troepe nou vinnig aangegroei het.⁶⁴

Vir die Britse troepe wat blykbaar nie wis waar hulle was en geen vyand in die omgewing ver wag het nie, was die hewige geskiet op hul regterflank 'n volslae verrassing. Dit het hulle vir die oomblik volkome verlam. Asof versteend het hulle tot stilstand gekom en toe het die aanvoerder van

⁶³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 296.

⁶⁴ *Ibid.*; McDonald, pp. 8-9; *Times History*, II, p. 374.

elke kompanie instinkmatig gehandel soos dit hom die beste voorgekom het. Hulle kon immers nie in die formasie waarin hulle was bevele van genl. Gatacre op die voorpunt van die stoet staan en afwag nie, want dan sou die Boere 'n al te groot slagting onder hulle aanrig.

Gatacre wat net so verras as sy troepe was, het die voorste kompanies Irish Rifles onmiddellik agter hom beveel om reguit voorwaarts, d.i. in 'n noordelike rigting, te storm. Hulle moes besit neem van die geïsoleerde heuwel agter die nek voor hulle, teenoor die verste noordelike uitloper van die berg, van waar hulle beskiet is. Hulle het gehoorsaam en op die geïsoleerde koppie toegetas, hewig deur die Boere in die regterflank beskiet. Hierdie bevel het egter net die drie voorste kompanies van die bataljon bereik. Die res van die infanterie, wat uit vyf kompanies van die Irish Rifles en die hele bataljon Northumberland Fusiliers bestaan het, het instinkmatig regs geswaai en teen die westelike hang van Kissie-

berg begin opstorm, reg teen die vyandelike vuur in, om die berg van die vyand te gaan suiwer.⁶⁵

Ten einde steun aan die infanteriestormloop te verleen, het lt.-kol. H. B. Jeffreys, bevelhebber van die artillerie wat in die marslinie onder 'n skerp geweervuur beland het, sy kanonne onder geleide van die berede troepe in subseksies na links laat jaag. Hy het gemeen om deur dié beweging onder die Boere se vuur uit te kom en geskikte artilleriestellings in die rante te gaan opneem wat wes teenoor Kissieberg gelê het en deur 'n wye vlakte daarvan geskei was. Sy pad daarheen was egter versper deur 'n diep sloot wat in 'n noordwestelike rigting deur die vlakte geloop het. Dit het hom gedwing om aan die kant van die sloot weer noordweswaarts te swenk en 'n posisie in die omgewing van die geïsoleerde koppie te gaan opneem wat die drie bataljons Irish Rifles juis besig was om te beklim — sonder weerstand, aangesien die Boere dit nie beset

⁶⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 296; *Times History*, II, pp. 374-375; Nierstrasz, II band 2, p. 657.

gehad het nie. Tydens die jaagtog daarheen het een van die veldstukke van die 74ste battery hom te na aan die sloot gewaag en op ongeveer 800 tree van die Boerestellings af in die sagte grond aan die kant van die sloot vasgeval, waar die Boere dit so hewig en akkuraat met hul Mausers bestook het dat alle pogings om dit uit te haal, misluk het. Nadat drie van die drywers gewond en die hele span kanonmuile neergeskiet is, is die kanon toe maar in die steek gelaat. Slegs 'n deel van die slotmeganisme is deur die artilleriste verwyder en met die res van die kanonne meegevoer wat intussen in aksie gebring is: die 77ste battery digby die geïsoleerde koppie en die 74ste in die oop veld ten weste daarvan.⁶⁶

⁶⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 297; *Times History*, II, p. 376; Nierstrasz, II band 2, p. 657. Volgens laasgenoemde twee bronne is die 77ste battery op die kruin en die 74ste teen die helling van die geïsoleerde koppie in aksie gebring. Skrywer aanvaar egter die getuienis van die Britse amptelike *History of the War in South Africa* in hierdie verband.

Terwyl die kanonne stelling geneem het, het die berede infanterie deurgedruk tot op die nek tussen die noordelike uitloper van Kissieberg en die geïsoleerde koppie wat intussen deur die drie voorste kompanies Irish Rifles beset is. Daar het hulle van hul perde afgespring en die drie kompanies Irish Rifles gehelp om op die noordelike uitlopers van Kissieberg toe te tas, ten einde die aandag van die Boere in die rigting af te lei. Hulle het die flank van die infanterie na links verleng en het hulle dus feitlik in die Stormbergdal bevind.⁶⁷

Vanuit hul stellings teenoor die noordwestelike punt van Kissieberg het die Britse kanonne die infanterie met 'n swaar kartetsvuur gesteun wat op die noordelike en westelike kruin van die berg gerig was. Die vuur is moedig deur sers. Muller met 'n Krupp van 75 mm. beantwoord en die Britse kanonvuur het nie die uitwerking gehad wat die Britse artilleriste verwag het dat dit sou hê nie. Wel het dit die Boerekanon mettertyd tot

⁶⁷ *Times History*, II, p. 376; Nierstrasz, II band 2, pp. 657-658.

swye gedwing maar op die geweervuur van die burgers het dit geen noemenswaardige effek gehad nie. Die infanterie, veral die op die regterflank, kon dus maar nie vorder nie.

Die troepe wat die stormloop teen die steil hang uit dapper begin het, in 'n yl linie oopgesprei met 'n vuurlinie voor en 'n agterhoede wat as ondersteuning moes dien, het hulle na 'n paar honderd tree se klim vasgeloop teen 'n loodregte krans van 8 tot 12 voet hoog wat oor die hele westelike aansig van die berg gestrek het. Wel was die krans nie aaneenlopend nie en was daar op talle plekke gapinge waardeur mens boontoe kon beur, maar hierdie gapinge was maar nou en bowendien versper deur rotsblokke. Die troepe kon dus slegs in klein groepies en met moeite daardeur kom. Ten einde die stormtroepe oor die versperring te kry, het die aanvoerders van die kompanies beveel dat die bajonette afgeslaan moes word en dat die manskappe mekaar moes help om bo-op die krans te kom. Dit was 'n uiters moeilike operasie en dit het baie tyd in beslag geneem voordat daar 'n noemenswaardige

getal troepe op die krans gereed was om die stormloop na die kruin voort te sit. 'n Baie groot persentasie van die troepe, afgebeul na die ontberinge van die vorige dag en nag, was so ontmoedig toe hulle hulle teen die krans vasloop dat hulle geen begeerte getoon het om onder die pragtige dekking uit te kom wat die krans aan hulle teen geweervuur van die kruin af gebied het nie. Hulle het eenvoudig daar bly lê, of na die voet van die berg toe terug gehardloop, heeltemal gedemoraliseerd, om daar op die “dooie grond” aan die voet van die berg waar die koeëls hulle nie kon tref nie, skuiling te gaan soek. Daar en onder die krans het verskeie van hulle dan ook weens uitputting aan die slaap geraak, ten spyte van die voortdurende gefluit van die koeëls en ontploffing van die bomme. Die gevolg was dat net 'n klein persentasie van die troepe uiteindelik gereed was om die laaste ent na die helling toe uit te storm, van waar die

onsigbare vyand hulle met 'n baie effektiewe geweervuur bly teister het.⁶⁸

Die feit dat die vyandelike geweervuur nie verswak het nie, in weerwil van die swaar bombardement van die Britse kanonne, en dat soveel van die troepe nie die krans wou beklim om die laaste deel van die stormloop te voltooi nie, het so 'n demoraliserende uitwerking gehad op die aanvoerder van die Northumberland Fusiliers dat hy aan sy troepe instruksie gegee het om te retireer en skuiling in die sloot onder op die vlakke te gaan soek. Aan die bevel is onmiddellik uitvoering gegee en onder 'n baie swaar vuur van die kruin van die berg af het die troepe teen die helling afgestroom, volgens die *Times History* in 'n redelik goeie orde, en skuiling in die sloot gaan soek waar die kanon vroeër die oggend vasgeval het. Die sloot het egter nie aan hulle die gewenste dekking gebied nie. Die burgers het dit van die suidwestelike hoek van

⁶⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 296-297; *Times History*, II, pp. 375-376; en Nierstrasz, II band 2, pp. 657-658.

Kissieberg af onder 'n flankvuur geneem en die troepe moes dus verder weswaarts vlug tot agter die lae rante anderkant die dal. Daar is hulle eers weer tot stilstand gebring en in behoorlike orde opgestel vir die terugtog na Molteno, want vir verdere diens was hulle na die geveg van die oggend volstrek ongeskik.⁶⁹

Die voorste drie kompanies van die Northumberland Fusiliers wat onder aanvoering van kapt. W. A. Wilmot reeds tot digby die kruin van die berg gevorder het met die Irish Rifles links van hulle, het die bevel om terug te trek nie ontvang nie. Hulle en die Irish Rifles het dus met die stormloop voortgegaan. Hulle was daarvan oortuig dat die vuur van die Boere besig was om te verswak en dat hulle, as hulle gesteun sou word, die kruin kon bereik en dit aan die vyand kon ontworstel.⁷⁰ Toe, om die ramp te vervolmaak, bars die kanon-

⁶⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 296-298; *Times History*, II, pp. 376-377; en Nierstrasz, II band 2, pp. 657-658.

⁷⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 298.

niers in die dal met 'n baie swaar kanonnade op die kruin en die boonste deel van die helling los, waar die voorste Britse troepe juis was. Die kanonniërs het gesien dat die agterste kompanies van die Northumberland Fusiliërs teen die berg af vlug en dit het hulle in die waan gebring dat daar 'n algemene Britse terugtog aan die gang was wat hulle moes dek deur 'n swaar bombardement op die kruin, ten einde die Boere te verhinder om die vlugtende troepe te agtervolg. 'n Beter diens kon hulle nie aan die Boere bewys het nie. Die kartetse het nl. reg bo die Britse troepe ontplof wat nou byna op die kruin was, en het daar die bevelvoerder van die Irish Rifles, Lt.-kol. H. A. Eager, getref asook die onderbevelvoerder, maj. H. J. Seton, en nog verskeie ander offisiere en manskappe, onder wie maj. H. L. Welman en kapt. F. J. H. Bell. Vir die troepe, van voor af deur die burgers en van agter af deur hul eie artillerie bestook, was daar nou net een uitweg, terugvlug, bergaf agter die reeds genoemde vyf kompanies van die Northumberland Fusiliërs aan.

Aangemoedig deur die skielike vlug van die laaste klompies soldate teen die westelike hang van Kissieberg af, het die burgers op die kruin wat intussen deur 'n aantal van kmtd. Swanepoel se manskappe versterk is, nou teen die helling van die berg begin afdaal. Hulle het dit gedoen in weerwil van die swaar Britse artillerieskiet en die vlugtende troepe so hewig in die rug beskiet dat talle van hulle, totaal gedemoraliseer na hul mislukte aanval en pootuit na die vorige dag se vermoënis, eenvoudig platgeval en agter die naaste bossie of klip ingekruip het om skuiling te soek. Hulle was so gedaan en moedeloos dat hulle blykbaar glad nie meer omgee het om in die hande van die Boere te val nie. Vele van hulle het in weerwil van die oorlogsrumoer in hul skuilplekke aan die slaap geraak. Die skuilplek wat die populêrste was en die meeste van die vlugtende troepe ingesluk het, was die diep sloot aan die voet van Kissieberg waarna reeds verwys is. Hierin het talle van die troepe hulle neergevly, totaal onverskillig oor hul eie lot en oor die toekoms, en begin slaap; en dit het die offisiere die grootste moeite gekos om hulle uit die sloot

en aan die beweeg te kry na die rantjies aan die oorkant van die vlakte, waar hulle in formasie opgestel kon word met die oog op die terugtog na Molteno⁷¹

Toe genl. Gatacre wat op die verste linkervleuel by sy berede troepe was, sy infanterie teen die westelike helling van Kissieberg af sien vlug en bemerk hoe die koeëls van die burgers bo van die kruin af baie stofwolkies tussen hulle opskop, het hy besef dat die slag verlore was. Hy het toe ook die troepe ten noorde en noordweste van Kissieberg, t.w. die artillerie, berede infanterie en die drie kompanies Irish Rifles teen die noordelike uitloper van Kissieberg, uit die stryd teruggetrek ten einde te voorkom dat hul terugtog afgesny word. Eers het die drie kompanies infanterie teruggeval, in 'n westelike rigting oor die oop vlakte en in goeie orde, op lang afstand vanaf Kissieberg skuins in die rug beskiet. Daarna het die

kanonne wat die aftog van die infanterie met 'n swaar bombardement gedek het, gevolg. Eers het die een battery teruggeval tot op die rantjies onmiddellik wes van Kissieberg, 'n myl en 'n half van die Boerestellings verwyder, en toe die ander. Die Boere het hulle met peilskote van die berg af bly beskiet en ook daarin geslaag om maj. E. Percival, bevelhebber van die 77ste battery, swaar te wond. Hulle is egter blykbaar so sterk teengehou deur die berede infanterie wat moedig op die terrein gebly het totdat al die infanterie agter die rante was en die kanonne vanaf die rante opnuut op die vyandelike stellings begin vuur het, dat hulle dit nie gewaag het om die vluggende artillerie te probeer agtervolg nie. Uiteindelik het ook die berede infanterie na die rante toe teruggeval, gedek deur 'n swaar bombardement wat daarop bereken was om die burgers in hul stellings te hou totdat die troepe gehergroepeer sou wees

⁷¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 298-299; *Times History*, II, pp. 376-377; en Nierstrasz, II band 2, pp. 657-658.

met die oog op die terugtog oor Van Zyl se plaas na Molteno.⁷²

Lank kon Gatacre hom egter nie aan die hergroepering van sy troepe wy nie. Sy kanonniers het nl. pas vanuit die nuwe stelling op Kissieberg begin te vuur of sers. Muller brand met sy Krupp op hulle los. Die kanon het 'n veel groter draagwydte gehad as die Engelse verwag het en het sy bomme op die terrein geplant waar die troepe besig was om byeen te kom. Gelukkig vir die Engelse het die bomme swak ontplof en dus nie veel konsternasie verwek nie.⁷³ Pas daarna het daar vanaf die rantjies anderkant Bamboesspruit wat onmiddellik wes van die nuwe Britse posisie geleë was, koeëls op die troepe begin te reën. Dit was afkomstig van hoofkmdt. E. R. Grobler en sy kommando. Hulle is vroeg die oggend in hul

⁷² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 299; *Times History*, II, p. 377; Nierstrasz, II band 2, p. 658.

⁷³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 299.

laer ten weste van Stormberg deur die kanongebulder gewek en het toe, sowat 400 man sterk, na die slagterrein gery om bystand aan Olivier te bied.⁷⁴

Hierdie verrassende aanval in die rug van sy leërmag het Gatacre se neerlaag voltooi. Hy moes nou aan twee kante veg om die vyand van sy lyf af te hou en aan kapitulasie te ontkom, en het met die oog daarop sy vuurkrag verdeel. Vyf kanonne van die 77ste battery is daarop omgeswaai om Grobler en sy burgers oorkant Bamboesspruit te probeer verdryf terwyl die ander ses op Kissieberg bly vuur het om Olivier se burgers in hul stellings vasgepen te probeer hou.⁷⁵

⁷⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 299-301; *Times History*, II, p. 378; Nierstrasz, II band 2, pp. 658-659; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 425-426; Leyds 712, Telegram no. 22 d.d. 10 Des. 1899, Grobler se verslag, opgeneem as Bylaag E (i).

⁷⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 299-300; *Times History*, II, p. 378; Nierstrasz, II band 2, p. 658. Volgens die *Times History* en Nierstrasz het die Engelse slegs drie kanonne gebruik om Grobler se burgers

In weerwil van die artillerievuur waarmee Grobler se mag volgens Britse bronne tot op 1,200 tree teruggedryf is, het die Boere egter baie lastig gebly en het hulle die taak om die troepe te hergroepeer steeds moeiliker gemaak. 'n Aantal van Grobler se burgers het volgens Penning en Nierstrasz tot aan die voet van die rante waarop die Britse kanonne geposteer was, gejaag. Daarvandaan af het hulle die bediening van die veldstukke onder die koeëls gestee terwyl 'n afdeling van 9 man onder Jan Schlebus, later tot 12 versterk, 'n veertigtal infanteriste wat in 'n veekraal op Roberts se plaas skuiling geneem het, onder 'n warm snelvuur geneem en met 'n eie verlies van slegs twee burgers lig gewond tot oorgawe gedwing het.⁷⁶

Ondertussen her die burgers van kmdt. Swanepoel op die nek tussen Kissieberg en Rooikop 'n Engelse gepantserde trein wat uit Molteno gekom

mee terug te skiet, en het hulle dit ook met gemak reggekry.

⁷⁶ Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 425-426; Nierstrasz, II band 2, pp. 658-659.

het, met kanonvuur teruggedryf. Daarna het hulle van die suidwestelike hoek van Kissieberg af na Van Zyl se plaas begin te trek ten einde die Engelse aan die suidekant te omvleuel en hulle die terugtog na Molteno af te sny. Dit het Gatacre wie se posisie nou baie benoud begin word het, laat besluit om onmiddellik met die troepe wat hy by hom gehad het, na Molteno pad te gee voordat dit te laat sou wees.

Terwyl 'n aantal berede troepe van luit. Radcliffe se seksie van Amphlett's Mounted Infantry haastig die breë rant tussen die suidwestelike punt van Kissieberg en die pad na Molteno beset het om Swanepoel se kommando terug te skiet of minstens teen te hou, het genl. Gatacre teen 6 vm. die terugtog na Molteno begin. Oor die groot getal infanteriste van die Royal Irish Rifles en Northumberland Fusiliers wat nog van hom afgesny was en wat teen die hange van Kissieberg of aan die voet daarvan en in die sloot in verstrooide groepe gelê het, het hy hom nie verder bekommer nie. Sy hele leër se veiligheid was op die spel en hy het hulle dus aan hul lot oorgelaat. Aan die

weste- en noordwestekant is sy terugtog gedek deur die berede Kaapse Polisie, gesteun deur 'n aantal berede infanteriste en die artillerie wat steeds ingespan moes word om Grobler se burgers op 'n afstand te hou.⁷⁷

9. DIE BRITSE TERUGTOG

Sy troepe het deur die veld agter die rant om teruggetrek tot by die opstal van ene Van Zyl, 1,200 tree noordwes van die opstal van die reeds vermelde D. Forster. Daarvandaan af het die troepe met 'n plaaspad gegaan tot in die grootpad van Molteno na Steynsburg waarmee hulle die nag gekom het en waarmee hulle nou ook weer sou terugtrek.⁷⁸

⁷⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 300; *Times History*, II, pp. 379-380; Nierstrasz, II band 2, p. 659. Volgens hoofkmdt. Grobler se verslag (in Leyds 712, Telegram no. 22 d.d. 10 Des. 1899, as Bylaag E (i) hieragter opgeneem sou die terugtog eers na 7 vm. begin het.

⁷⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 300, en kaart na Hoofstuk 8 hieragter

Agter in die agterste agterhoede was, getrou aan sy tradisie van roekelose dapperheid, genl. Gatacre self. Hy het die posisie gekies om des te beter toesig oor die aftog te kon hou. Hy is met die aanvang van die terugtog byna deur 'n bom getref toe 'n paar van die Britse kanonniërs hom en sy gevolg vir Boere aangesien en onder vuur begin neem het.⁷⁹

Die aftog was 'n uiters moeilike onderneming omdat die troepe so uitgeput en gedemoraliseerd was. Alle gesaghebbende kritici en skrywers is dit dan ook eens dat die Boere die hele leërmag sonder moeite gevange kon geneem het as hulle maar die nodige inisiatief aan die dag gelê het. Die Britse amptelike *History of the war in South Africa* gee bv. die volgende tekening van die terugtrekkende infanterie:

“The minished battalions struggled along, some of the companies being able at first to keep their formation, though, long before they arrived at Molteno, almost all had fallen into

⁷⁹ *Times History*, II, p. 380; Beatrix Gatacre, p. 234.

disarray. The fatigue of the men had reached its climax, and most of them could hardly keep on their feet. Whenever there was a necessary halt, not a few fell down, asleep almost before they reached the ground, and it was with difficulty that they could be again roused. They suffered very much from thirst as there were no water-carts, and they had no opportunity of drinking during many hours.”⁸⁰

Die Times History onderskryf hierdie getuienis ten volle,⁸¹ en die sterk pro-Britse Creswicke brei hierop nog verder uit. Hy sê:

“The triumphant Boers now brought their guns to the tops of the kopjes, and sent shell after shell to catch the troops as they slowly wound along the valley. Many of the shells burst with terrific force, ploughing up the roadway around our men, and shooting clouds of blinding dust into eyes and ears and throats,

but fortunately doing little damage. The Boers also brought their rifles to bear on the little force, and our wornout troops suffered the horrible experience of being hunted like hares along roads through which they had so laboriously, so hopefully, toiled the night before, tramping the weary ten miles to Molteno with the enemy taking long shots at them from innumerable points of vantage. Their progress was necessarily slow, for sometimes they had to hide in cornfields, to crouch among boulders and occasionally to fall prone to earth when shells came screaming and bursting along their line of route. Afterwards they would rise again, still holding their life in their hands, and plod on in the expectation that every step would be their last. For eight long miles this exciting form of torture was experienced, numbers of the poor fellows dropping all along the road from wounds,

⁸⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 300-301.

⁸¹ Vgl. *Times History*, II, pp. 379-380, asook Nierstrasz, II band 2, p. 659.

exhaustion, and from the effects of the now fiercely blazing sun.”⁸²

Die Boere het van die unieke geleentheid om hul teenstanders volkome uit te wis egter geen gebruik gemaak nie. Kmdt. Swanepoel, blykbaar afgeskrik deur die aanwesigheid van die klompie berede Britse troepe op die rant tussen Kissieberg en die pad na Molteno, het ’n bevel van hoofkmdt. Grobler om die Engelse leër voor te sny en ’n posisie op hul terugtoglinie te beset, nie uitgevoer nie. Hy het hulle slegs op ’n lang afstand met twee kanonne bestook terwyl Grobler en Olivier baie bang was vir die Britse kanonvuur en die vyand dus slegs stadig en op ’n eerbiedige afstand gevolg, en van ver af met hul Mausers en sers. Muller se Krupp laat beskiet het.⁸³

Die troepe het telkens wanneer die geleentheid gunstig was, die Boere se vuur beantwoord met

⁸² L. Creswicke, *South Africa and the Transvaal War*, II, p. 165.

⁸³ Sien Nierstrasz, II band 2, p. 659; *Times History*, II, pp. 379-380; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 299-301.

hul kanonne wat in die agterhoede was, beskerm deur die berede troepe. Hul blus was egter so uit dat toe nog drie van hul kanonne by Van Zyl se plaas in ’n sytak van die Bamboesbergspruit vasgeval het, hulle in weerwil van die trae agtervolging van die Boere slegs een (volgens Britse getuienis twee) daarvan uitgesleep en die res net so in die steek gelaat het vir die vyand om te vat. Saam met die kanon wat vroeër die oggend by die sloot teenoor Kissieberg in die steek gelaat is, het daar dus volgens die amptelike verslae van hoofkmdt. Grobler en landdr. Steyn aan die Vrystaatse Staatspresident drie-en volgens Britse getuienis twee-Armstrongkanonne in die hande van die Boere geval, waarvan een heeltemal onbeskadigd was.⁸⁴

⁸⁴ Sien die verslae van hoofkmdt. Grobler en landdr. Steyn met betrekking tot die slag in Leyds 712, Telegramme nos. 10 en 22 d.d. 10 Des. 1899, hieragter opgeneem as Bylae E (i) en (ii). Op grond van hierdie verslae aanvaar ook Van Everdingen (*De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, pp. 134-135) dat die Boere drie kanonne gebuit het. Gatacre maak in sy verslag (*South Africa Despatches*, I, pp. 55 vv.) egter slegs melding van twee en sy getuienis word aanvaar deur sowel

Daarby het een of twee ammunisiewaens wat ook in die spruitjie vasgeval het, met sowat 17,000 patrone, honderde gewere met bajonette, 'n proviandwa en 'n klomp muile met tuie in die hande van die Boere geval.⁸⁵ Hierdie buit sou bepaald veel groter gewees het as die Boere die Engelse tot in Molteno agtervolg het. Hulle het die agtervolging egter na 'n paar myl gestaak en die troepe toegelaat om die laaste ent pad ongesteurd af te lê.

die Britse amptelike *History of the War in South Africa* as die *Times History*, asook deur Nierstrasz, Penning, Davitt, e.a. In 'n telegram van hoofkmdt. Olivier, d.d. 11 Des. 1899, deel hy die Vrystaatse Regering o.a. mee dat hy geen artilleriste had om “de twee buitgemaakte kanonne die in mijn lager zijn” te bedien nie (Leyds 712, Telegram no. 29 d.d. 11 Des. 1899). Hierdie telegram laat die vraag ontstaan of daar werklik drie kanonne gebuit is soos deur Grobler en Steyn die vorige dag gerapporteer is, maar sluit die moontlikheid nie uit dat Grobler die derde buitgemaakte kanon vir sy kommando toegeëin het nie.

⁸⁵ Sien Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 427, en Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, I, p. 138.

Teen 11 vm. het die voorhoede van die terugtrekkende troepe Molteno binne gestrompel en teen 12.30 nm. het ook die agterhoede aangekom. Hulle is milddadig op tee, brood en botter, “and everything we could wish for” deur die lojaliste getrakteer.⁸⁶

Genl. Gatacre het hom egter nie lank met feestelikhede opgehou nie. Hy was blykbaar bevrees dat die Boere op Molteno sou toesak en het dus dadelik 'n afdeling van Brabant's Horse, 160 man sterk, uit Molteno in die rigting van Stormberg gestuur om die vyandelike bewegings te verken, terwyl hy aan die res van sy leer instruksies uitgereik het om na Queenstown toe terug te trek. Na oorlegpleging met sy staf het hy egter tot die slotsom gekom dat 'n terugtog na Queenstown die Boere sou aanmoedig om die hele gebied ten noorde van Queenstown in oproer te bring en die hoofspoorlyn tussen Port Elizabeth en Noupoot op te breek. Daardeur sou

⁸⁶ Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 127; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 301; en Nierstrasz, II band 2, p. 660.

ook die troepemag van genl. French aan uitwissing blootgestel word. Hy het die instruksie dus dieselfde middag herroep en besluit om sy leer op drie strategiese punte in Oos-Kaapland saam te trek, t.w. (a) Syfergat wat hy as hoofkwartier sou inrig en waarheen hy, vergesel van die artillerie, dieselfde aand per trein vertrek het, gevolg deur die berede infanterie te perd; (b) Sterkstroom waarheen die Northumberland Fusiliers en Royal Irish Rifles per trein gestuur is; en (c) Boesmanshoek waarheen die genie-troepe en twee kompanies van die Royal Scots per trein gegaan het.⁸⁷

10. BRITSE EN BOERE VERLIESE

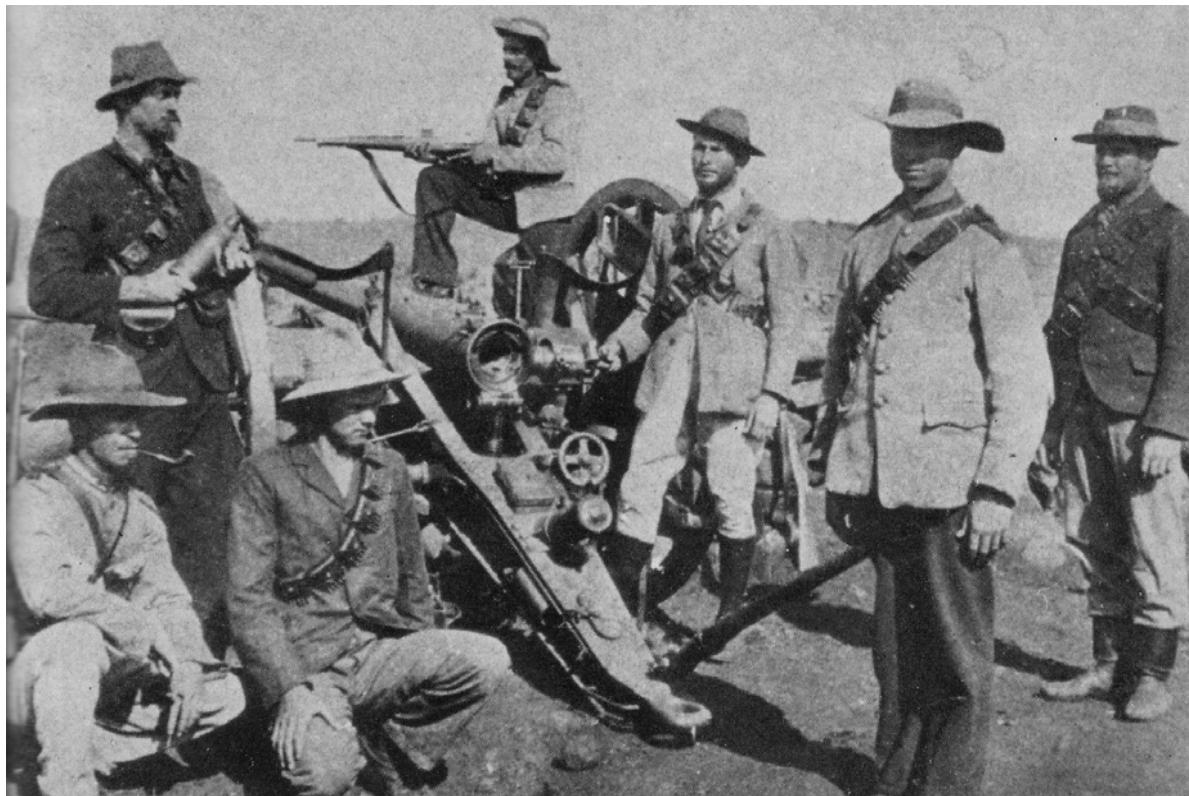
Die Britse neerlaag was volkome. Tussen 700 en 800 man is buite geveg gestel, d.w.s. sowat 28 tot 32 persent van die getal troepe wat na die gevegsterrein by Stormberg opgeruk het, terwyl die Boere volgens die amptelike opgawe van

hoofkmdt. E. R. Grobler 'n verlies gely het van slegs 5 gedood, 4 swaar gewond en 12 lig gewond.⁸⁸

Die juiste opgawes van die verskillende bronne met betrekking tot die Britse verliese verskil aanmerklik. Deur die Britse amptelike *History of the War in South Africa* wat sy syfers aan die verslag van genl. Gatacre ontleen, word dit gestel op: gedood, 25 onderoffisiere en manskappe; gewond, 8 offisiere en 102 onderoffisiere en manskappe; en vermis, 13 offisiere en 548

⁸⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 301; *Times History*, II, p. 382; en Nierstrasz, II band 2, p. 660.

⁸⁸ Volgens die amptelike opgawe van landdr. Steyn van Stormberg, d.d. 10 Des. 1899, wat deur die Regering van die Suid-Afrikaanse Republiek in 'n verkorte vorm as dagberig uitgereik en daarna deur alle skrywers oor die Tweede Vryheidsoorlog as getrou aanvaar is, was die verlies van die Boere 8 gesneuwel en 26 gewond (sien Leyds 712, Telegram no. 10 d.d. 10 Des. 1899, hieragter opgeneem as Bylaag E (ii)). Ten spyte van 'n intensiewe ondersoek in die Argief van die Rooi Kruis, kon skrywer slegs die name van 21 gesneuweldes en gewondes opdiep en daarom aanvaar hy die opgaaf van hoofkmdt. Grobler as korrek. Sien Leyds 712, Telegram no. 22 d.d. 10 Des. 1899, hieragter opgeneem as Bylaag E (i).



Armstrong kanon deur die Boere by Stormberg buitgemaak

onderoffisiere en manskappe.⁸⁹ Die *Times History* en Nierstrasz stel die getal gesneuweldes op 28 onderoffisiere en manskappe, en die getal gewondes op 10 offisiere (t.w. kol. H. A. Eager, wat kort na sy verwonding oorlede is, majj. H. J. Seton, E. Perceval en H. L. Welman, kpts. F. J. H. Bell en V. J. Kelly, en luits. R. W. M. Stevens, F. Radcliffe, S. J. B. Barnardistone en G. E. Lewis) en 51 onderoffisiere en manskappe, maar verskil wat die getal krygsgevangenes betref. Die *Times History* stel dit op 634 en bereken die totale Britse verlies dus op 723 man terwyl Nierstrasz beweer dat 13 offisiere (o.w. maj. W. E. Sturgers, kpts. A. V. Weir, E. W. Fletcher en F. B. Morley, en luitenant L. G. B. Rodney, E. J. Christie en R. G. W. Maynard) en 630 manskappe gevange geneem is. Volgens Nierstrasz was die totale Britse verlies dus 732 offisiere, onderoffisiere en manskappe.⁹⁰

⁸⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 301 en 468.

⁹⁰ Sien *Times History*, II, pp. 380-381, en Nierstrasz, II band 2, pp. 659-660. Vgl. ook die lys van offisiere gedood

Hierdie syfer skyn egter heelwat te laag te wees. Volgens 'n telegram van hoofkmdt. J. H. Olivier het hy nl. op 11 Des. 1899 672 ongewonde krygsgevangens na Burgersdorp gestuur,⁹¹ afgesien van die gewondes waarvan hy die getal nie kon opgee nie, sodat die totale Britse verlies op sowat 800 man gestel moet word.

Onder die gesneuweldes aan Boerekant was vk. J. Olivier van Burgersdorp en onder die gewondes kmdt. Swanepoel.⁹²

11. Konklusie

Die neerlaag wat genl. Gatacre die Sondagoggend van 10 Des. 1899 by Stormberg gely het en waarmee die sgn. "Black Week" ingelui is, het 'n gees van neerslagtigheid in Engeland veroorsaak. Die publiek het dit as 'n diepe vernedering aangevoel, en die verskillende redes wat van owerheidsweë vir die neerlaag aangegee is, kon

en gewond by Gatacre se verslag in *South Africa Despatches*, I, p. 60.

⁹¹ Sien Leyds 712, Telegram no. 29 d.d. 11 Des. 1899.

⁹² Sien Bylaag E (i) hieragter.

die mense nie bevredig nie.⁹³ Van die ekspedisie wat Gatacre moes lei om die Boere uit Oos-Kaapland te verdryf en die weg voor te berei vir die Britse offensief oor Bloemfontein, is immers baie hoë verwagtings gekoester.

Pas 'n week voor die slag het een van die Britse koerante hom nog as volg oor die ekspedisie uitgelaat:

“This is perhaps the most important expedition in the campaign, and, as the Boers have spent their strength upon the eastern and western frontiers, General Gatacre may be able to make a dash over the open country upon Bloemfontein, which if it does not stagger humanity' will at least astonish the world.”⁹⁴

Dat hy so 'n groot mislukking op die lyf geloop het, moet nie aan die feit gewyt word dat Gatacre aanvallend opgetree en op die vyande-

like hoofmag by Stormberg gaan toetas het nie. Trouens, hy het oor 'n veel sterker mag beskik as wat die Boere teen hom in die veld kon stoot en sowel genl. Buller as die Engelse publiek kon dus met reg verwag dat hy die Boere sou aanval en met geweld uit Oos-Kaapland sou probeer terugwerp. Dit was die enigste wyse waarop hy die lojaalgesinde inwoners doeltreffend kon beskerm en die kommando's van hoofkmdt. Olivier aan bande kon lê, wat blykbaar van plan was om al die distrikte in Oos-Kaapland binne te trek en tot opstand teen die Britse gesag aan te vuur. As hy die saak dan ook reg aangepak het, sou hy die Boere met gemak uit Stormberg verdryf het, terug na die Vrystaatse bodem toe, en kon hy selfs die hele vyandelike mag aldaar gevange geneem het.

Hy het egter op oorhaastige en om die minste daarvan te sê, roekelose wyse te werk gegaan en daardeur sy troepe wat triomferend van die slagveld af moes teruggekom her, as't ware as slagskape aan die Boere gaan uitlewer. As hy sy plig na behore gedoen het, sou hy die Boere

⁹³ Vgl. Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika, Eerste Tijdvak*, p. 135.

⁹⁴ Aangehaal by Davitt, p. 299

daardie Sondagoggend in hul stellings verras het soos sy voorneme was, en nie met sy leer so argeloos langs die Boerestelling verby gaan marsjeer het soos op die paradeveld, sonder enige dekking, as skyf vir die Boere nie.

In die eerste plek het hy nagelaat om die elementêre veiligheidsmaatreëls te tref wat noodsaaklik was indien hy sukses wou behaal. Hy het nl. versuim om die posisies wat hy wou aanval en die pad waarmee hy moes trek om dit te bereik, vooraf persoonlik te verken of dit minstens deur 'n ervare stafoffisier te laat verken, of dan minstens troepeafdelings, bv. die Royal Berkshire regiment, en offisiere by sy mag in te sluit wat die omgewing van Stormberg goed geken het. Ten gevolge daarvan het hy 'n gebied in die nag binnegedring waarmee hy en die offisiere by hom volkome onbekend was. Wel het hy oor 'n paar polisiemanne as gidse beskik wat volgens sy inligting elke duim van die terrein geken het. Van hulle was hy volkome afhanklik en tog het hy nie na hulle geluister nie. Immers toe hulle hom gesê het dat

hy binne twee myl van die vyandelike posisie af was, het hy nie eers die voorsorg getref om verkenners uit te stuur om die terrein vorentoe behoorlik te fynkam nie; en toe hulle hom teen dagbreek op die punt langs Kissieberg gebring het waar hy wou wees en van waar hy die aanval op die Boere wou loods, het hy sy troepe nie laat ontplooi of die berg laat bestorm soos sy plan aanvanklik was nie, maar eenvoudig argeloos verder bly voortmarsjeer. Dit is duidelik dat hy dit gedoen het omdat hy intussen vertroue in sy gidse verloor en aan hul leiding getwyfel het; maar dan moes hy, aangesien hy self onbekend was met die omgewing, liewers omgedraai het as om onverskillig langs die vyandelike stelling af te trek na mikpunte wat in die vroeë skemer vir hom op die oog af gunstig gelyk het met die oog op sy voorgenome aanval.

In die tweede plek het hy versuim om die elementêre stappe te doen wat noodsaaklik was om te verseker dat die hele mag waarmee hy wou veg, op die slagveld aankom. Die troepe wat van Penhoek af moes kom, het nie opgedaag nie

omdat hy homself nie daarvan vergewis het dat hulle sy bevele ontvang het om na Molteno te kom nie; en die agterste afdeling van die mag waarmee hy oplaas van Molteno af uitgetrek het, het op 'n verkeerde pad afgedwaal omdat die betrokke bevelvoerders nie verwittig is van die veranderde veldtogplan en van die veranderde roete wat hulle moes volg nie. As die Boere enigszins waaksaam was, kon hulle hierdie afdeling maklik gevange geneem het.

In die derde plek het hy nie rekening gehou met die feit dat die fisiese krag van sy troepe nie onbeperk was nie en het hy hulle gedurende die voorafgaande vier en twintig uur aan omstandighede blootgestel wat hulle volkome uitgeput het. Die hele dag se gestaan en gesit in die warm son langs die peronne en in die kooltrokke tot by Molteno en die nagtelike mars daarvandaan af, het hulle afgetob sodat hulle die geveg doodmoeg begin het en hul weerstand daarna baie gou ineengestort het. Dit is dan ook die rede waarom so baie van die troepe in die hande van die vyand geval het.

Deur lord Roberts, en ook andere, is dit Gatacre en sy offisiere kwalik geneem omdat hulle nie in die rante oorkant Kissieberg gebly het totdat die baie troepe wat later deur die Boere gevange geneem is, weer by die leër aangesluit het, en toe eers die terugtog na Molteno begin het nie.⁹⁵ Hierdie kritici verontagsaam egter die feit dat Gatacre se leër so uitgeput was dat hy nie langer kon weerstand bied nie. Met Olivier wes en Grobler oos van hom en burgers van kmtd. Swanepoel besig om na die suide te beweeg om sy terugtoglinie af te sny, was daar vir hom waarlik geen ander weg oop as om baie vinnig pad te gee nie. Dit was die een ding waaroor die Engelse ten spyte van hul neerlaag kon juig en dankbaar wees, nl. dat Gatacre daar so lig van afgekom het en nie met sy hele mag in die hande van die Boere geval het nie; en dit was enkel en alleen te wyte aan die laksheid van die Boere-

⁹⁵ Sien lord Roberts se opmerkings, d.d. Feb. 1900, in *South Africa Despatches*, I, p. 54; vgl. ook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 302-303; en *Times History*, II, pp. 381-382.

offisiere self, wat nog nie die kuns aangeleer het om hul oorwinnings op te volg en hul vyande te probeer verpletter nie. Kmdt. Swanepoel wat lig gewond was, het hom nl. nie aan 'n bevel van hoofkmdt. Grobler gesteur om die Britse leer met sy hele kommando voor te sny nie,⁹⁶ terwyl laasgenoemde self geen poging aangewend het om met krag op die vyandelike flank toe te tas en hulle teen Kissieberg vas te druk nie. Ook Olivier het nadat hy die Engelse van Kissieberg verdryf het, feitlik werkloos gebly en geen poging van belang aangewend om sy pragtige oorwinning af te rond nie.

Die oordeel is gelug dat Gatacre 'n beter kans op sukses sou gehad het as hy die Boere aan die oostekant sou probeer omvleuel het. As hy dit egter nie op 'n minder roekelose wyse gedoen het nie, sou dit klaarblyklik nie veel verskil gemaak het nie. Sy neerlaag was nl. nie te wyte aan die krygsplan wat hy gevolg het nie maar aan sy

handelwyse in verband met die uitvoering daarvan.

Met genl. Gatacre se neerlaag by Stormberg is die Britse offensief in Oos-Kaapland gestuit, wat ten doel gehad het om die Boere na die Republieke terug te dryf, die rebellie onder Kaapse Afrikaners te beëindig en die weg voor te berei vir die offensief teen die Republieke volgens die oorspronklike Britse krygsplan. Die volgende dag is, soos reeds aangetoon, ook lord Methuen se poging om na Kimberley deur te dring deur sy neerlaag by Magersfontein in die wiele gery en die Britse offensief in Wes-Kaapland gestuit. Alle oë was nou op Natal gevestig, waarheen die Britse opperbevelhebber, sir Redvers Buller, intussen vertrek het om met die Britse hoofmag die pad na Ladysmith toe oop te slaan en die sterk Britse troepemag te gaan ontset wat aldaar onder genl. White in 'n staat van beleg verkeer het.

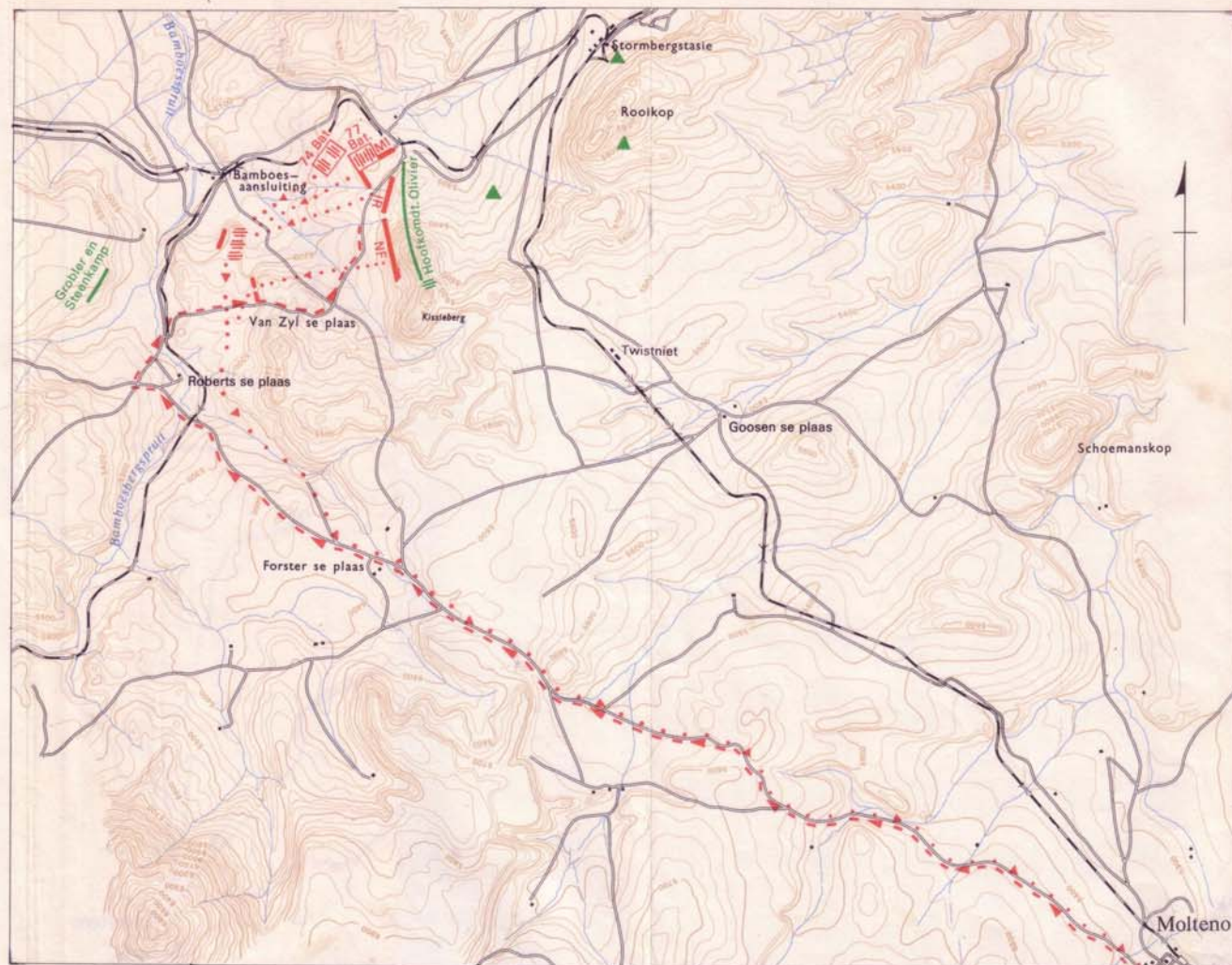
⁹⁶ Sien Grobler se verslag in Leyds 712, Telegram no. 22 d.d. 10 Des. 1899, hieragter opgeneem as Bylaag E (i).

DIE SLAG VAN STORMBERG 10 Des. 1899

-  Spoorweë
-  Paaie
-  Riviere en slote
-  Kontoere
-  Britse opmarsroete
-  Britse terugtoegroete
-  Britse infanteriestellings
-  1ste posisie van Britse artillerie
-  2de posisie van Britse artillerie
-  2nd Royal Irish Rifles
-  Berede infanterie
-  2nd Northumberland Fusiliers
-  Boerestellings
-  Boerkanon
-  Boerelaers en wagposte



Die breë swart strook op die skaal dui 'n afstand van ongeveer 35 minute te perd aan.



Driehoeksmeting 1970

HOOFSTUK 9

DIE VOORSPEL TOT DIE SLAG BY COLENZO

1. BULLER SE AKTIWITEITE OP PIETER-MARITZBURG

Op 22 Nov. 1899 het genl. sir Redvers Buller Kaapstad per boot verlaat, vergesel van sy militêre sekretaris, kol. Stopford, en 'n paar aides-de-camp, en om 7 nm. die 25ste by Durban aan wal gestap. Dieselfde aand het hy per trein na Pietermaritzburg afgereis waar hy om 11.30 nm. aangekom en die volgende tien dae vertoef het.¹

Om 11-uur die volgende oggend, 'n Sondag, het hy, o.a. vergesel van 'n aide-de-camp en die Natalse goewerneur, die diens bygewoon wat in die St. Peterskerk deur die biskop van Natal gehou is, en toe hy die kerk uitstap, is hy luid toegejuig deur 'n skare lojaalgesindes wat buite

¹ Sien Julian Symons, *Buller's Campaign*, p. 137; *South Africa Despatches*, I, no. 6, d.d. 26 Nov. 1899, van Buller aan Secretary of State for War; A. H. Baynes, *My Diocese during the War*, p. 90.

die kerk saamgedrom het om hom te verwelkom. Die aand was hy die eregas by die ete wat die goewerneur, sir W. F. Hely-Hutchinson, vir hom gereël het, en wat ook bygewoon is deur sy aide-de-camp, lord Gerard, kol. Hime, genl. Murray, twee sekretarisse en die biskop van Natal, en die volgende oggend het hy in alle erns met sy ampspligte begin.²

Die nuus wat hom by sy aankoms in Natal van die verskillende oorlogsfronte af begroet het, was besonder goed en hy kon sy werk dus met 'n opgewekte gemoed aanpak. Van die gevegsfront in die weste is berig ontvang dat lord Methuen die Boere van Belmont en Graspan af noordwaarts verdryf het en op mars was na Kimberley; van die suidelike front af dat genls. French en Gatacre hulself nog steeds op Noupoot en Queenstown gehandhaaf het; en van die gevegsterrein tussen Estcourt en Mooirivier dat die Boeremag wat Suid-Natal binnegeval en by Willowgrange geveg het, in twee groepe

² A. H. Baynes, *My Diocese during the War*, pp. 90-91.

opgebreek en noordwaarts teruggetrek het, die een groep oor Ulundi en die ander oor Weenen. Genl. Hildyard het reeds die telegraaf- en spoorwegverbinding met Estcourt herstel gehad, en het met vier bataljons infanterie en twee batterye veldartillerie na 'n posisie naby Frere beweeg. Buller het gehoop dat hy in staat sou wees “to head off one or both the parties of the enemy for the Colenso Bridge.” Die slag wat hy by Willowgrange gelewer het, het Buller beskou as 'n “strategical success of the greatest value,” al was dit ook nie 'n “complete tactical success” nie. Voorts was die Britse troepemag in Suid-Natal nou baie sterk. Daar was nl. reeds sowat 13,200 troepe op Mooirivier en ten noorde daarvan, en nie minder as drie bataljons wat pas aangekom het, by Durban en Pietermaritzburg nie, terwyl nog ander eenhede binne die volgende paar dae verwag is.³

³ Vgl. *South-Africa Despatches*, I, nos. 6 en 7 d.d. 26 Nov. en 2 Des. 1899 onderskeidelik, van Buller aan Secretary of State for War, *Journal of the Principal Events*, 1, p. 72, War Office Telegram, S.A. nos. 1429

Op Pietermaritzburg het Buller hom gewy aan die uitrusting, bewapening en onderhoud van sy leër, die reëlins in verband met vervoer, die inspeksie van die basis aldaar en die inrigting van die nodige akkommodasie vir die versorging van gewondes.

“No British General”, so verseker Julian Symons ons, “has ever been so solicitous for the welfare of his soldiers as was Buller during this campaign.” Hy het daaraan geglo dat 'n soldaat welgevoed moes wees om sy plig op die slagveld na behore te betrag, en soveel geriewe as wat enigsins moontlik was, moes hê. Hy het hom dit dus ten taak gestel om persoonlik toe te sien dat alles met betrekking tot die versorging van sy leër aan die front honderd persent in orde was. Sy strewe was dat elke soldaat selfs aan die gevegsfront 'n warm maaltyd per dag moes

en 1456, asook Diary 2nd Division, S.A.; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 332. Sien oor die slag van Willowgrange Deel I van hierdie werk, hoofstuk 15.

kry, en so min ontberinge of ongerief moes verduur as wat enigsins moontlik was.⁴

“He would” — so vertel W. Baring Pemberton — “sit down to no meal until satisfied that they (die soldate) were having theirs; and this was so prodigal that it was commonly said ‘we all live like fighting cocks and the men are getting very fat’ ... He would never sleep under canvas, if his men had nothing but the sky above; and, if he could have it his way, his blanket would have been nearer the enemy’s lines than anyone else’s.”⁵ Sy persoonlike kwartiere het ’n goed toegeruste kombuis en ’n badkamer bevat, en ’n onuitputlike voorraad sjampanje — sy onfeilbare troos in al sy baie teleurstellings. Genl. Clery is toegelaat om sy Franse kok met hom saam te neem en van die ander offisiere het grammafone, polostokke en dergelike weeldeartikels met hulle saamgedra om die lewe aangenamer te maak. Vir die soldate se gerief het hy agter die linies ’n veldwinkel

⁴ Julian Symons, pp. 139-141.

⁵ W. Baring Pemberton, p. 120.

(“canteen”) laat oprig waar feitlik enigiets denkbaar gekoop kon word. Die winste wat dit afgewerp het en wat in Natal alleen sowat £14,000 (R28,000) bedra het, sou volgens reëlins deur hom getref, onder die naasbestaendes van soldate wat gesneuwel het of aan wonde oorlede is, uitgedeel word.⁶

Maar nie alleen het hy baie tyd bestee om te sorg dat sy soldate ruim van alles voorsien word en daardeur hul liefde en toewyding ingeoes nie. Hy het ook toegesien dat die vervoerdiens na die front toe so doeltreffend gemaak word as wat enigsins moontlik was, en baie aandag aan die verbindingslinies in Natal bestee wat volgens sy eie getuienis in ’n “difficult state” verkeer het. Met die oog daarop het hy kol. J. S. Wolfe Murray op 28 Nov. 1899 tot die status en tydelike rang van brigade-generaal verhef en

⁶ Julian Symons, pp. 139-141.

hom met die opsig oor die kommunikasie linies belas.⁷

Voorts het hy pogings aangewend om die doeltreffendheid van sy leër te verhoog. In die eerste plek het hy gevoel dat sy leër beweegliker gemaak moes word, want sy troepe het wat mobiliteit betref, ver by die Boere agtergestaan. Om dit te bewerkstellig, was hy voornemens “to mount Infantry and let them ride in trousers as the Boers do”. Daarom het hy die *Wat Office* op 29 Nov. versoek om hom van dieselfde soort saaltuig en koloniale uitrusting te voorsien as wat aan die British South Africa Company verskaf is en waarmee hul berede infanterie toegerus was.⁸ In die tweede plek het hy ’n behoefte gevoel aan goeie langafstand-skeepskanonne wat op goeie kanonwaens gemonteer was, sodat die skeepskanonne net soos die swaar vestingkanonne van die Boere in

die veld vervoer en as swaar veldgeskut gebruik kon word. Hy wou die skeepskanonne gebruik as ’n teenvoeter vir die Boere se 15.5 cm. Creusotkanonne wat ’n groter trefafstand as die gewone Britse veldkanonne gehad het. Die tipe kanon wat hy daarvoor die geskikste geag het en waaraan hy voorkeur gegee het, was die 4.7 duim snelvuur skeepskanon (4,100 lb.) wat ’n bom van 45 lb. 10,000 tree ver kanwerp. Hy het reeds oor twee daarvan by Frere beskik en ook een aan lord Methuen laat toekom, maar hierdie kanonne was blykbaar nie so beweeglik as wat hy eintlik wou gehad het dat hulle moes wees nie. Daarom het hy gevra dat die aangevraagde kanonne so gebou moes word dat hulle van hul onderstelle afgehaal en in ’n “bullock cart” vervoer kon word wanneer die leër in die veld aan beweeg was. Vir die sgn. “Siege train” wat die *Wat Office* uitgerus en aan hom gestuur het, het hy nie veel omgee nie. Dit het hom nutteloos gelyk en op 29 Nov. het hy dan ook openhartig aan die *Wat Office*

⁷ Symons, pp. 139-141, en South African War, Confidential Telegrams, no. 32W.

⁸ South African War, Confidential Telegrams, no. 33; Julian Symons, p. 141.

meegedeel dat hy daar geen noodsaak voor sien nie.⁹

Ook het hy gesorg vir die aanstelling op 29 Nov. 1899 van 'n aide-de-camp van die vloot op sy staf, nl. luit. Lees, en vir die versending na die front van 'n groot soeklig van die vloot wat gebruik kon word om verbinding met Ladysmith te maak. Dit het op 29 Nov. van Durban af vertrek onder beheer van 'n personeel van 7 offisiere en manskappe en het reeds op 30 Nov. boodskappe na die besette leër in Ladysmith geflits.¹⁰

Die meeste van sy aandag het hy egter daaraan bestee om reëlins te tref en die nodige geriewe te voorsien vir die versorging van 'n groot aantal gewondes. Hy het dit gedoen omdat dit vir hom elke dag duideliker geword het dat hy

Ladysmith nie ontset sou kry voor na swaar gevegte en bloedige verliese nie.¹¹

Die gunstige berigte wat hom met sy aankoms in Natal begroet het, is nl. opgevolg deur berigte wat beslis nie gunstig genoem kan word nie. Die harde slag wat die Boere lord Methuen in die geveg by Tweeriviere toegedien het, het 'n somber indruk op én Buller én lord Wolseley, die opperbevelhebber van die Britse krygsmag, gemaak — so somber dat laasgenoemde Buller op 5 Des. konfidensieel geraadpleeg het oor die wenslikheid om iemand anders as aanvoerder aan die westelike gevegsfront aan te stel aangesien Methuen ongeskik geblyk het om as sodanig te ageer. “His removal”, aldus Wolseley, “could be ascribed in public to his wound.”¹²

Ook in Natal het sake nie na wens verloop nie want die pogings wat genls. Hildyard en Barton beproef het om genl. Joubert se terugtrekkende

⁹ Vgl. *South African War, Confidential Telegrams*, nos. 33, 35, 36, 37, 38 en 41.

¹⁰ *Journal of the Principal Events*, 1, p. 74, lêer no. 079/173, en Admiralty Telegram.

¹¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 332; *Times History*, II, pp. 421-422.

¹² *South African War, Confidential Telegrams*, no. 38E.

mag uit Suid-Natal die terugtog af te sny of hulle minstens groot skade te berokken, het misluk.¹³

Toe die twee Britse bevelvoerders op 24 Nov. bemerk dat die Boere terugtrek, het hulle dadelik troepe uitgestuur om hulle in die rug aan te val en hul terugtog te belemmer, dog die troepe het so halfhartig en huiwerig te werk gegaan dat niks uitgerig is nie. 'n Verkenningsafdeling van 300 man van Thorneycroft's Mounted Infantry met vier kanonne wat op 24 Nov. deur genl. Barton van Mooirivier af gestuur is, van agter af deur twee bataljons infanterie gesteun, het die Boere wel ingehaal maar was te bang om hulle aan te val en het hulle dus geen nadeel berokken nie. Ook die sterk troepemag waarmee Hildyard op die 26ste (na die herstel van die spoorweg) van Estcourt af na Frere toe opgeruk het om in samewerking met Barton se afdeling die oostelike kolonne van die vyand die terugtog af te sny, het niks uitgerig nie. Hulle is deur ligte patrollies van

die Boere wat intussen die spoorwegbrug oor die Bloukransrivier in die lug geblaas het, so vertraag dat ook hulle skadeloos vir die Boere gebly het. Die demonstrasie van hierdie Boerepatrollies in die omgewing van Chieveley het hulle so versigtig gestem dat hulle dit eenvoudig nie verder as Chieveley gewaag het nie. Daardeur het die moeë kommando van genl. Joubert voldoende geleentheid gekry om die Tugela ongemolesteerd oor te trek en tot by Colenso te beweeg. Eers op die 28ste — d.w.s. 'n volle dag nadat genl. Joubert se kommando terug was by Colenso — het die gesamentlike magte van genls. Hildyard en Dundonald daarin geslaag om die Boerepatrollies wat Joubert se terugtog gedek het, oor die Tugelarivier terug te dryf, maar toe was dit te laat om enige skade aan die vyand te berokken. 'n Poging wat daarna deur hulle aangewend is om die Boere met kanonvuur uit die rante anderkant die Tugela te verdryf, het op 'n ronde nul uitgeloopt. Die Boere het met so 'n fris kanonvuur geantwoord dat die Britse mag dit die verstandigste geag het om na Frere toe terug te trek en aan die bevelvoerder aldaar te rapporteer

¹³ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 273. Sien ook Deel I van hierdie werk, Hoofstuk 15.9

dat die vyand besig was om 'n sterk defensiewe stelling agter die Tugela teenoor Colenso in te neem, waaruit Hildyard en Dundonald hulle nie kon verdryf nie.¹⁴

Die onvermoë van sy troepe om aan die vyandelike leërafdelings swaar neerlae toe te dien en die swaar verliese wat sy leers op die lyf geloop het waar hulle met die Boere gebots het, het Buller meer en meer oortuig dat die Boere vasberade sou veg. Hy was daarvan oortuig dat hulle veral in Natal hard sou stry en dat dit baie swaar offers sou kos om die vyand terug te dryf en na Ladysmith toe deur te breek. Op 1 Des. 1899, nadat hy byna 'n week in Natal was, het hy dan ook openhartig aan die Minister van Oorlog, lord Landsdowne, getelegrafeer dat hy die situasie baie somber ag en van oordeel is dat om Lady-

¹⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 274; *Times History*, II, pp. 317-318; Nierstrasz, II band 2, p. 629.

smith te ontset 'n moeilike taak vir hom sou wees.¹⁵

Met die oog op die baie ongevallen wat hy voorsien het dat sy leër sou ly in die poging om Ladysmith te ontset, het hy dit dus sy plig geag om ruim voorsiening vir hospitaal- en verplegingsgeriewe te tref. Hy het met die mediese beamptes oorleg gepleeg oor die inrigting van hospitale op elke punt en — so vertel Julian Symons — “cut through the great mass of forms used by an over-organized medical service.” Koste het hy nie ontsien nie en as 'n mediese beampte sy behoefte aan draers aan hom gemeld het, het hy glo net gesê: “You want so many bearers, get them.” Van hom het ook die gedagte uitgegaan om 'n groot hospitaal voor aan die voerpunt van sy troepemag te plaas wat so goed ingerig sou wees as wat maar enigsins moontlik was, sodat ook ongewonde soldate aan die front wanneer nodig onmiddellike hospitaal behandeling kon geniet. Die eksperiment was glo 'n groot sukses, soos tewens

¹⁵ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 35.

sy gebaar om verpleegsters toe te laat om die veldhospitaal te vergesel en daarin te werk. Omdat hy so toegeeflik was met die voorsiening van hospitaalgeriewe was die verhouding wat daar tussen hom en sy mediese beamptes ontstaan het, volgens dr. Frederick Treves feitlik ideaal.¹⁶

Al die reëlins waarvan hierbo melding gemaak is, moes Buller met 'n feitlik geheel en al saamgeflansde staf tref want die plaaslike staf was in Ladysmith vasgekeer en sy eie staf het hy in Kaapstad agtergelaat.¹⁷ Ook kon hy nie sy aandag uitsluitlik op die ontset van Ladysmith toespits nie. Baie van sy tyd is nl. in beslag geneem deur korrespondensie met die Wat Office oor aangeleenthede soos die verwickelinge aan die verskillende gevegsfronte, die samestelling van genl. Clery se divisie in Suid-Natal, die uitsending van nog troepedivisies uit Engeland na Suid-Afrika, die oprigting van 'n verkenningsafdeling, die sgn. Murray's Scouts, en die aanstelling van

'n offisier wat tweede in bevel oor die garnisoen in Suid-Afrika sou wees, en deur korrespondensie met sir F. Forestier-Walker en die bevelvoerders van die verskillende troepeafdelings elders in Suid-Afrika.¹⁸ Die gevolg was dat sy bewegings buitengewoon stadig was. Eers na tien dae se verblyf in Pietermaritzburg het hy vertrek na die troepemag wat hy in Natal sou aanvoer en wat intussen op Frere onder bevel van genl. Clery vergader het.¹⁹

2. DIE BRITSE TROPEMAG

Op 5 Des. het Buller uit Pietermaritzburg na Frere vertrek waar hy om 4 vm. op die 6de aangekom het.²⁰ Sy troepemag wat reeds grotendeels daar gekonsentreer was onder aanvoering van genl. C. F. Clery, het hom hartlik verwelkom by

¹⁸ Vgl. *South Africa Despatches*, I, nos. 6-8; *South African War, Confidential Telegrams*, nos. 32K-41A, en *Journal of the Principal Events*, I, pp. 70-83.

¹⁹ Julian Symons, p. 141.

²⁰ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 40; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 332; Symons, p. 148.

¹⁶ Vgl. die getuienis van sir Frederick Treves in Cd. 1791, pp. 1-10, en Julian Symons, pp. 139-140.

¹⁷ Julian Symons, p. 141.



Genl. C. F. Clery (gemerkt X) besig om die uitwerking van die 4.7-duim-skeepskanon se vuur tydens die slag van Colenso deur sy verkyker te besigtig

sy aankoms gedurende die vroeë oggendure die dag voor die viering van sy sestigste verjaarsdag.²¹ Hy moes trots gevoel het hy die aanblik van sy groot leër wat nog voortdurend aangegroei het totdat dit teen 9 Des. 1899 'n sterkte van meer as 21,000 man — 21,176 om presies te wees — bereik het.

Meer as driekwart daarvan was lede van een van die vier infanteriebrigades wat as volg saamgestel was:

- (a) die 2de brigade (staf 21 man van wie 3 offisiere) onder aanvoering van genl.-maj. H. J. T. Hildyard uit (i) die 2nd Royal West Surrey regiment (sterkte 1,090 man onder wie 26 offisiere),²² (ii)

die 2nd Devonshire regiment (1,065 man onder wie 27 offisiere), (iii) die 2nd West Yorkshire regiment (963 man onder wie 27 offisiere) en (iv) die 2nd East Surrey regiment (1,108 man onder wie 26 offisiere);

- (b) die 4de brigade (staf 25 man van wie 3 offisiere) onder aanvoering van genl.-maj. N. G. Lyttelton uit (i) die 2nd Scottish Rifles (965 man onder wie 26 offisiere), (ii) die 3rd King's Royal Rifles (1,103 man onder wie 29 offisiere), (iii) die 1st Durham Light Infantry (949 man onder wie 28 offisiere) en (iv) die 1st Rifle Brigade (1,111 man onder wie 29 offisiere);
- (c) die 5de brigade (staf 24 man van wie 3 offisiere) aangevoer deur genl.-maj. A. FitzRoy Hart uit (i) die 1st Royal Inniskilling Fusiliers (998 man onder wie 29 offisiere), (ii) die 1st Border regiment (987 man onder wie 26 offisiere), (iii) die 1st Connaught Rangers (883 man

²¹ Musgrave, *In South Africa With Buller*, p. 207.

²² Die syfers in verband met die sterkte van die verskillende bataljons is, tensy anders vermeld, ontleen aan die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, Bylae I en VII. Hiervan moet afgetrek word die verliese wat die verskillende bataljons sedert die uitbreek van die oorlog gely het. Dit word op die volgende bladsy gedoen.

onder wie 28 offisiere) en (iv) die 2nd Dublin Fusiliers (1,002 man onder wie 27 offisiere); en

- (d) die 6de brigade (staf 24 man van wie 3 offisiere) onder bevel van genl.-maj. G. Barton uit (i) die 2nd Royal Fusiliers (794 man onder wie 25 offisiere), (ii) die 2nd Royal Scots Fusiliers (899 man onder wie 29 offisiere), (iii) die 1st Royal Welsh Fusiliers (1,101 man onder wie 27 offisiere) en (iv) die 2nd Royal Irish Fusiliers (975 man onder wie 29 offisiere)

-’n totaal dus van 16,087 man van wie 447 offisiere was. As hiervan afgetrek word die aantal gesneuweldes, gewondes en krygsgevangenes wat die betrokke bataljons in die gevegte by Talana, Frere, Willowgrange en elders verloor het en wat volgens Britse opgawes 199 man onder wie 7

offisiere bedra het,²³ moes die sterkte van die Engelse infanteriemag by Frere op die vooraand van die slag by Colenso 15,888 man beloop het, van wie 440 offisiere was.²⁴

Naas hierdie vier brigades infanterie het die Britse bevelvoerder ook oor ’n sterk berede brigade beskik waarmee hy die vyand vinnig in die flanke en in die rug kon bykom. Dit was saamgestel uit die 1st (Royal) Dragoons, die 13th Hussars, Thorneycroft’s Mounted Infantry, Bethune’s Mounted Infantry, die South African Light Horse, ’n eskadron Imperial Light Horse en afdelings van die Natal Carbineers en Natalse Polisie. Behalwe die eersgenoemde twee regimente waarin 1,172 man (onder wie 52 offisiere) gedien het, was dit saamgestel uit persone wat in Suid-Afrika aangewerf is en ’n goeie kennis van Suid-

²³ Sien Deel I, pp. 370 en 381, en Romer & Mainwaring, *The Second Battalion Royal Dublin Fusiliers in the South African War*, pp. 241-245.

²⁴ Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 333, het die Britse infanteriemag uit 13,973 man bestaan, van wie 416 offisiere was.

Afrikaanse toestande gehad het. Hierdie berede brigade waarvan die sterkte volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* 2,687 man (onder wie 126 offisiere) beloop het, het onder die bevel gestaan van kol. die graaf van Dundonald.²⁵

Die trots van die Britse opperbevelhebber was egter ongetwyfeld sy groot artilleriemag waarmee hy gehoop het om sy aanval voor te berei en die vyand so te demoraliseer dat hulle nie in staat sou wees om weerstand aan die opmars van sy voetvolk en ruitery te bied nie. Dit het uit nie minder as 46 kanonne bestaan nie wat in twee groepe verdeel was. Eerstens was daar 'n vlootbrigade wat onder aanvoering van kapt. E. P. Jones gestaan het en saamgestel was uit afdelings van die oorlogskepe *Forte*, *Terrible* en *Tartar* en van die Natal Naval Volunteers. Hulle was bewapen met twee 4.7 duim snelvuur kanonne en veertien twaalfponder skepskanonne. Hierdie verdraende geskut is aangevul met twee brigade-

²⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 333.

divisies veldartillerie onder bevel van kol. C. J. Long en bewapen met dertig vyftienponder Armstrong-veldkannonne. Die eerste brigade-divisie wat deur lt.-kol. H. V. Hunt aangevoer is, was saamgestel uit die 7de, 14de en 66ste batterye *Royal Field Artillery* en die tweede brigade-divisie wat onder aanvoering van lt.-kol. L. W. Parsons gestaan het, uit die 64ste en 73ste veldbatterye. Die bediening van hierdie artillerie het bestaan uit 1,441 man (onder wie 70 offisiere) en van hulle was 31 offisiere en 297 onder-offisiere en manskappe aan die personeel van die vloot en die res aan die veldartillerie verbonde.

Voorts was daar 433 man (onder wie 14 offisiere) van die afdeling genie, 494 man (onder wie 30 offisiere) van die mediese korps en 233 man Army Service Corps-troepe, van wie 16 offisiere was.²⁶

²⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 333. Die syfers met betrekking tot die sterkte van die verskillende eenhede, behalwe die infanterie, is ontleen aan die tabel op p. 333 van die publikasie.

In die rug van hierdie reuse leër het twee bataljons imperiale infanterie, die 1st Royal Dublin Fusiliers en die 2nd Somerset Light Infantry, en drie koloniale korpse, nl. die Natal Royal Rifles, die Durban Light Infantry en die Imperial Light Infantry, die verbindingslinies tussen Buller se hoofkwartier en Durban bewaak, bygestaan deur 'n afdeling van die vloot se artilleriste met vier twaalfponder-skeepskanonne.²⁷

Met die sametrekking by Frere van hierdie leër, die grootste wat ooit in Suid-Afrika gesien is, het die vreedsame stasie — wat deur Julian Symons beskryf word as “a little dark-green plantation hiding a few iron-roofed houses, and set in the midst of a heaving sea of downs” — tot 'n ontsaglike tentdorp gegroei vol soldate wat gretig die bevel afgewag het om voort te marsjeer na Ladysmith. In die stasiemeester se huis waarvan die vensters en deure tydens die tog van die Boere deur Suid-Natal deur

vernielsugtige elemente uitgebreek is, het genl. Clery wat tot met Buller se aankoms as bevelvoerder geageer en selfs daarna nog alle be vele onderteken het, sy hoofkwartier gevestig, en 'n halfmyl verder langs die lyn op was in 'n ander ruim spoorweghuis Hildyard en sy staf.

In die verte teen die westerhemel was die Drakensberge sigbaar waaroor die Boere uiteindelik verdryf sou moes word, en nie ver van Frere af nie — 'n myl of wat ten noorde daarvan — het die wrak van die gepantserde trein gelê waarby Churchill gevang is. Vlak daarby was die graf waarin die Boere die Engelse wat tydens die botsing gesneuwel het, begrawe het. Lede van die Border regiment het tydens hul ledige ure in die kamp 'n rand van klippe om die graf gebou en ook 'n grafsteen waarop gepaste woorde uitgebeitel is, daarop aangebring. Daarna is daar 'n behoorlike diens by die graf gehou. 'n Entjie verder was die ysterbrug waarmee treine tot kort tevore oor die Bloukransrivier gegaan het. Dit is op doeltreffende wyse deur die Boere tydens hul

²⁷ *Ibid.*, p. 333.

terugtog uit Suid-Natal verwoes. Die rivier kon egter nog maklik oorgesteek word. Op 6 Des. was die spoorwegverbinding reeds weer herstel deur 'n hulpbrug wat oor die rivier gebou is. Ook het van die avontuurlustige soldate in die leër oor die rivier en by die Britse buiteposte verby gegaan, en die verdedigingswerke wat die Boere besig was om op die noordelike wal van die Tugela te bou, van 'n afstand af besigtig. Die meeste troepe het egter verkies om in die rivier te baai of hul klere te was, of hul perde met 'n mengsel van kaliumpermanganaat en water kakiekleurig te verf.²⁸

3. BULLER SE EERSTE DAE OP FRERE

Genl. Buller wat in 'n uitstekende goeie toestand en oormatig opgeruimd gelyk het, het na sy aankoms in die kamp hom na die hulpbrug begewe en die genietroepe aldaar uitgevra oor hoe lank dit hulle sou neem om 'n tydelike brug oor

die Tugela by Colenso te bou. Later in die dag het hy in die geselskap van Clery en Dundonald oor die Bloukransrivier gegaan om die Boerestelling van die rant anderkant Chieveley af in oënskou te neem. Hy het hom tot feitlik binne trefafstand van die Mausers van die Boerestellings af gewaag en nadat hy vir 'n uur lank daarna gekyk het maar na sy kamp toe teruggekeer sonder dat daar 'n enkele skoot op hom of sy metgeselle gevuur is.²⁹

Sy aanwesigheid op Frere het volgens J. B. Atkins die troepe met 'n nuwe gees besiel.³⁰ Hy het hy die kampe rondgegaan waar hy natuurlik deur die troepe opgemerk is en dit het 'n weldadige effek op hulle gehad. Net die aanblik van die rooigesig kêrel op sy groot vosperd het hy hulle vertrouwe ingeboesem. Hy het gepraat met 'n volstreckte gesag wat hulle oortuig het van sy bekwaamheid om hulle tot oorwinning te lei, en hulle het in sy lewendige, fonkelende varkensogies 'n simpatie met en begrip van hulle geles wat hulle laat voel het dat hy een van hulle was. Selfs sy woedebuie,

²⁸ Vgl. Julian Symons, pp. 147-148; Bennet Burleigh, *The Natal Campaign*, pp. 153-154; J. B. Atkins, *The Relief of Ladysmith*, pp. 123-130.

²⁹ Julian Symons, p. 148.

³⁰ J. B. Atkins, *The Relief of Ladysmith*, pp. 128-129.

wanneer uit sy klein ogies woede in plaas van vriendelikheid gestraal het, was iets wat hulle begryp het omdat hulle geweet het dat hy eintlik vir die offisiere rondom hom kwaad was en nie vir die troepe nie. Sy swelgery en baie gedrink het hulle ook simpatiek gevind omdat hulle self tot swelgery en drinkery geneë was.³¹

Dat hy uit sy troepe alles sou kry wat hy wou, is dus duidelik. Hulle sou nie slegs veg omdat hulle beroepsoldate was wat moes veg en bowendien ook nog besiel was met die strewe om Majuba te wreek en Ladysmith te ontset nie, maar hulle sou alles op die altaar plaas omdat Buller hul aanvoerder was en hulle hulle persoonlik tot hom aangetrokke gevoel en 'n onbegrensde vertroue in hom gestel het.

Tog, ten spyte van die grenselose vertroue en geweldige sterkte van sy troepemag, was hy op 8 Des. nog maar baie pessimisties oor die welslae van sy voorgenome operasies. Hy was nl. nie seker oor hoe en waar hy die Tugela moes

oorsteek om by Ladysmith te kom nie. Die gebied oorkant die rivier wat hy op die 6de en weer op die 8ste tot binne trefafstand van die Boere se geweervuur genader en sorgvuldig deur sy teleskoop besigtig het, het op hom die indruk gemaak van 'n oninneembare natuurlike vesting wat selfs deur 'n reuse leër nie maklik ingeneem sou kon word nie.³²

“I do not ... think that you realize the difficulty under which we carry on wat here, the enormous distances, the extreme mobility of the enemy's troops compared to ours, and, further, the fact that they hold interior lines and operate in a country which is friendly to them, thereby making our operations most difficult”,

het hy dan ook op die 8ste openhartig aan lord Landsdowne gesein.

“I have no doubts of our ultimate success, but the cost of time and money will be great. Thus, I find that the Boers' defences between here

³¹ Julian Symons, pp. 148-149.

³² *Times History*, II, pp. 423-424; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 49.

and Ladysmith cannot be forced, but must be turned, and I have to march 50 miles to do this, and to carry this out, I have to impress and collect here 200 extra ox wagons. The Boers in the meantime are sending away men to endeavour to blockade Methuen, and will be able to get them back before I am ready. Further, this delay gives them time to consolidate their positions in Cape Colony.”³³

Die aanblik van die gebied wat hy sou moes oorsteek om Ladysmith te bereik, het soos gesê, op hom die indruk gemaak van ’n natuurlike vesting wat slegs met die grootste moeite en teen ’n baie hoe prys verower sou kon word. Die hele terrein tussen Potgietersdrif wat sowat 20 myl wes van Colenso geleë was, en die aansluiting van die Tugela- en Sondagsriviere sowat 30 myl ten ooste van Colenso, was nl. ten noorde van die Tugelarivier deur ’n feitlik aaneenlopende heuwelreeks beskut wat soos ’n magtige borswering suid om Ladysmith gelê het. In die weste was die

heuwelreeks deur die Brakfonteinnek met die Tabanyamaheuwels verbind wat weer in die Drakensberge vasgeloop het, en aan die oostekant was sy weg versper deur die laer hange van die Biggarsberge wat ewewydig met die Sondagsrivier geloop en dit van die Buffelsrivier geskei het. Voor hierdie skans en byna in die sentrum daarvan was Colenso, en daarvandaan het ’n menigte heuwels reghoekig met die borswering noordwaarts uitgestrek tot by die heuwels van Caesar’s Camp onmiddellik suid van Ladysmith.³⁴

Van voor af, d.w.s. uit die suide, was die pad na hierdie bergagtige terrein ook nog deur die Tugelarivier — Suid-Afrika se waterrykste rivier en ’n rivier met steil walle — versper. Dit kon, volgens Buller se inligting, ten weste van Colenso slegs op vyf punte — met kanonne en konvooiwaens oorgesteek word, nl. by Robinsonsdrif, Mungersdrif, Skietdrif, Maritzdrif en Potgietersdrif, en hiervan was die eerste vier ongunstig vir

³³ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 42.

³⁴ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 335.

waens met vragte. Oos van Colenso was die enigste geskikte drif — die een waar die pad tussen Ladysmith en Weenen deur die rivier gegaan het. Daar was nog ander driewe ten ooste en ten weste van Colenso waardeur perderuiters en voetgangers oor die rivier kon kom, maar Buller het nie geweet waar hulle geleë was nie.³⁵

Die Britse opperbevelhebber het nl. oor geen behoorlike militêre kaarte van die gebied beskik nie. Wat hy gehad het — ’n kaart deur ’n skoolinspekteur geteken op ’n skaal van 1 duim = 5 myl, Jeppe se kaart wat saamgestel was uit gewone plaaskaarte, ’n kaart wat inderhaas na die uitbreek van die oorlog op ’n skaal 1 duim = 1 myl van die omgewing van Colenso vervaardig en voor die slag van Colenso aan bevelvoerende offisiere uitgereik is, en terrein-sketse wat veral sedert die sametrekking van die troepe op Frere deur offisiere vervaardig is — het nie eers ’n duidelike beeld van die loop van

die Tugela gegee nie. Buller het derhalwe nie oor ’n enkele kaart beskik wat die kronkels en draaie van die rivier noukeurig aangetoon of die driewe — met uitsondering van ’n voetpaddrif — in die omgewing van Colenso juis aangedui het nie.³⁶

Buller is die verwyt gemaak dat hy nie moeite gedoen het om vas te stel waar die Boerestellings geleë was nie, en tewens dat hy nie verkenningspatrollies ten ooste en ten weste van Colenso oor die rivier gestuur het om die sterkte van die flanke te toets van die posisie waarvan Colenso die sentrum was nie. Hy sou selfs versuim het om verkenner en spioene uit te stuur om die vyandelike posisies agter die Tugela te gaan verken, en dit nieteenstaande daar dosyne jong offisiere was wat graag die Tugela in die nag sou wou oorswem om meer omtrent die vyand uit te vind.³⁷

³⁵ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 336.

³⁶ *Times History*, II, p. 424; Julian Symons, pp. 150-151.

³⁷ *Times History*, II, p. 424; Julian Symons, p. 151.

Dit is egter nie heeltemal juis nie. Buller het spioene uitgestuur — lede van die “Intelligence service” wat deur tweede luit. A. N. Campbell in die lewe geroep en daarna deur T. K. Murray oorgeneem is. Uit die gereelde rapporte wat hulle ingedien het, sowel as inligting wat hy uit Ladysmith deur middel van bodes, posduiwe en die heliograaf ontvang het, het hy dan ook te wete gekom dat die hoofmag van die vyand teenoor Colenso saamgetrek was en dat vyandelike afdelings Potgietersdrif, Skietdrif en trouens al die ander wadriwe oor die Tugela bewaak het. Daarvan het hy afgelei dat die vyand die hele rivier noukeurig dopgehou het en dat hulle ook al die hoogtes wat soos ’n magtige borswering tussen hom en Ladysmith gelê het, bewaak het.³⁸

Sy patrolliewerk was egter hopeloos ontoereikend, soos trouens ook die patrolliewerk wat sir F. Clery voor sy aankoms gedoen het. Mens sou verwag dat waar sy kaarte die loop van die

rivier en die ligging van die verskillende driewe in die rivier nie behoorlik aangedui het nie, hy ten minste verkenningspatrollies na die rivier toe sou uitgestuur het om minstens die terrein op die suidelike oewer daarvan deeglik te ondersoek en ’n noukeurige opname te maak van al die kronkels in die rivier en van die plekke waar dit deurwaadbaar was. Niks van die aard is gedoen nie. Die patrollies wat hy op 6 en 8 Des. in die rigting van Colenso gelei het, het net soos die wat voorheen in die rigting van die rivier gestuur is — t.w. een op 29 Nov. na Potgietersdrif en een op 3 Des. in die rigting van Colenso — op ’n afstand van die rivier af gebly. Buller en die ander offisiere het hulle nie beveel om nader aan die rivier te gaan nie, klaarblyklik omdat hulle bevrees was dat die vyand hulle met groot verlies sou terugdryf as hulle hulle te na aan die vyandelike posisies sou waag, of hulle in ’n hinderlaag sou lok. Die Britse opperbevelhebber het hom daarmee vergenoeg om die terrein op ’n afstand deur sy teleskoop te beskou terwyl offisiere van die genieafdeling sketse van die heuwelagtige terrein aan die oorkant van die rivier

³⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 336-337.

gemaak en die afstande na verskillende opvallende punte met die afstandsmeter van die artillerie bepaal het. Na die bombardement van 13 en 14 Des. 1899 wat nie deur die vyand beantwoord is nie, het hy glad nie eers patrollies na die rivier toe uitgestuur om te probeer bepaal waaraan die stilsweye van die vyand te wyte is nie. As hy minder vrees vir die vyandelike mag geopenbaar en gereeld patrollies na en desnoods deur die Tugela gestuur het, kon die slag van Colenso baie anders verloop het.³⁹

4. STELLINGNAME VAN DIE BOERE BY COLENZO

Die Boeremag waarvoor Buller soveel vrees gekoester het, het, in die begin altans, bestaan uit weinig meer as die kommando's wat kort tevore uit Suid-Natal teruggetrek het en waaroor genls. Hildyard en Barton volgens genl. Buller se verslae so 'n groot strategiese oorwinning by

³⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 336-337; *Times History*, II, pp. 423-424; en Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 49.

Willowgrange behaal het. Die lang trek deur Suid-Natal het hulle uitgeput. Dit het hy genl. S. W. Burger wat gedurende kmdt.-genl. Piet Joubert se afwesigheid die opperbevel oor die Transvaalse mag by Ladysmith gevoer het, 'n ernstige vrees gewek dat die Engelse hulle met alle mag sou agtervolg en deur 'n vinnige beweging oor Colenso van die res van die Boeremag by Ladysmith sou afsny.

Op die aand van 26 Nov. het hy dus 'n bidstond in sy laer laat hou om God om hulp te smek om die kommando uit Suid-Natal veilig terug te bring. Die volgende dag het hy 100 man van die kommando Middelburg met 'n kanon asook 'n aantal burgers uit sy eie laer met 'n houwitsers na Colenso gestuur, waar toe nog geen kanonne was nie, om die vyand te probeer teenhou en te verhinder om die terugtrekkende Boeremag wat gedeeltelik oor Weenen en origns oor Ulundi getrek het, voor te sny.⁴⁰

⁴⁰ Sien Leyds 711, Telegram no. 6 d.d. 27 Nov. 1899.

Die Britse agtervolging van die Boere was egter soos reeds vermeld, halfhartig en huiwerig en genl. Joubert se hele kommando het dus ongedeerd terug oor die Tugela gekom. Nadat hulle hulle by Colenso met die burgers verenig het wat intussen deur genl. Burger daarheen gestuur is om die vyand die oortog oor die rivier te help belet, het hulle die nodige voorbereidsels getref om die vyand te weerstaan. Daar is dadelik krygsraad gehou en hoewel sommige van die offisiere 'n neiging geopenbaar het om liewers verder terug te val, is uiteindelik, hoofsaaklik op aandrang van Louis Botha, besluit om die rante by Colenso te beset en te versterk en die Engelse daar in te wag. Voorstelle om liewers na Pieters terug te trek en op die hoogtes aldaar stelling te neem, is afgestem.⁴¹

Dit was die laaste krygsraadsitting wat kmdt.-genl. Piet Joubert by Colenso bygewoon het. Op

⁴¹ Leyds 711, Telegram no. 4 d.d. 30 Nov. 1899; Leyds 712, Telegram no. 52 d.d. 9 Des. 1899, van genl. L. Botha aan genl. Meyer; Naude, *Vechten en Vluchten*, p. 69; Nierstrasz, II band 2, pp. 641-642.

24 Nov. 1899 tydens die tog om Escourt is hy nl. so ernstig beseer toe sy perd gestruik het, dat hy na sy aankoms op Colenso bed toe moes gaan en mediese behandeling moes ontvang; en op 30 Nov. was hy verplig om na Volksrust terug te gaan om daar gereeld verpleeg te word.⁴² As sy plaasvervanger het hy genl. S. W. Burger benoem.⁴³ Die se hoofkwartier was egter by Ladysmith en ofskoon daar op aandrang van kmdt.-genl. Joubert 'n kommissie van adviseurs, bestaande uit F. G. H. Wolmarans, B. Vorster en P. R. Viljoen, deur die Regering na Natal gestuur is om die offisiere aldaar van goeie raad te dien⁴⁴ het die leiding op Colenso vanaf 30 Nov. feitlik volkome by Louis Botha berus. Hy het homself reeds in die gevegte by Modderspruit en Willowgrange as 'n krygsman van besondere kaliber onderskei, en het van die staanspoor af getoon dat hy die regte man op die regte plek was.

⁴² Leyds 711, Telegramme nos. 51 d.d. 28 Nov. en 4 d.d. 30 Nov. 1899, en Leyds 712, Telegram no. 56 d.d. 1 Des. 1899.

⁴³ Leyds 712, Telegram no. 44 d.d. 1 Des. 1899.

⁴⁴ Leyds 711, Telegram no. 20 d.d. 30 Nov. 1899.



Boere loopgraaf by Colenso

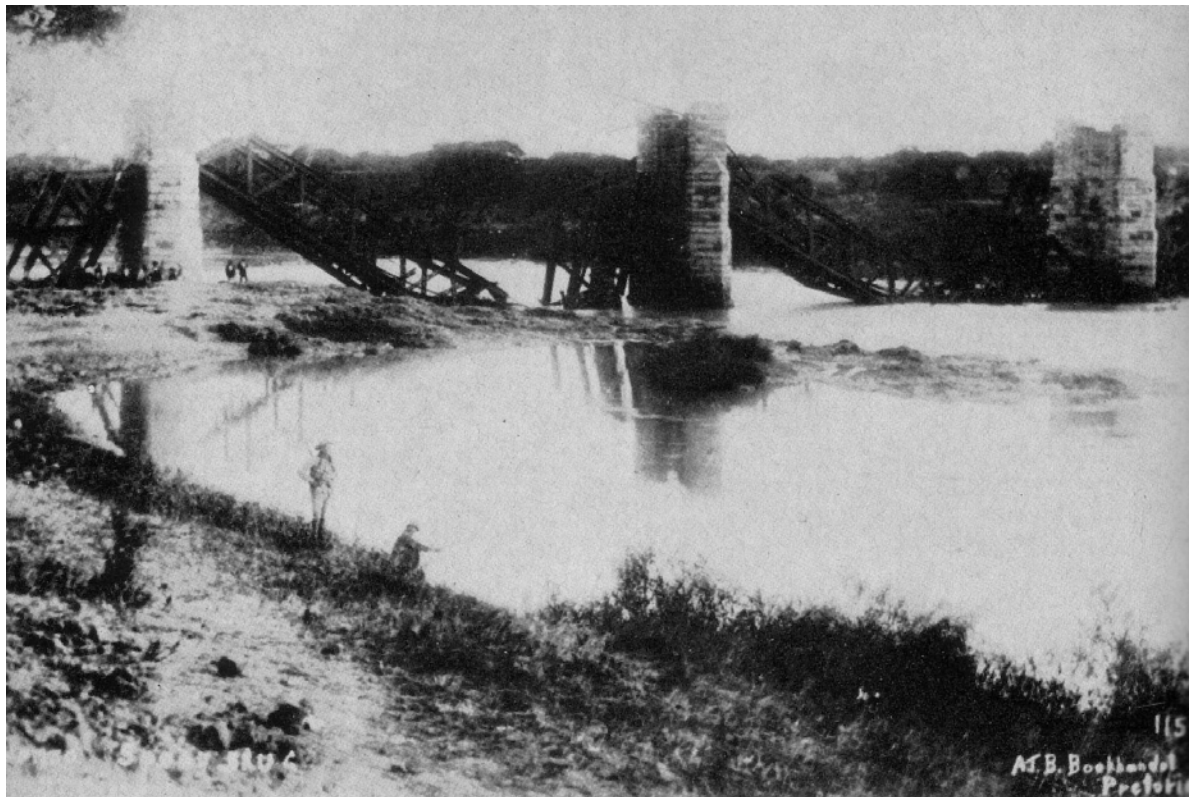
Allereers het hy die regte plek gekies om die verwagte vyandelike aanslag die hoof te bied. Daar was etlike offisiere wat die waarde van die Tugelarivier en van die rante by Colenso as verdedigingstelling nie ingesien het nie en daarop aangedring het dat daar teruggetrek moes word na die hoë heuwel stelling by Pieters. Selfs so laat as 9 Des. het genl. Lucas Meyer nog daarop gestaan.⁴⁵ Botha het egter in weerwil van die proteste by Colenso gebly, en is in sy besluit om dit te doen sterk ondersteun deur genl. Piet Joubert wat, ofskoon hy siek en in die bed te Volksrust was, nog steeds al sy aandag aan die verwikkelinge aan die oorlogsfront gegee het, asook deur pres. Kruger persoonlik. Die jong Transvaalse generaal was daarvan oortuig dat daar uit militêre oogpunt beskou geen beter plek was as die Tugelalinie om die vyand te weerstaan nie, en het dan ook onmiddellik na die besluit van die krygsraad om by Colenso stelling te neem, die beskikbare posisies in geselskap van sy offisiere

⁴⁵ Leyds 712, Telegramme nos. 8 en 52 d.d. 9 Des. 1899; Naude, *Vechten en Vluchten*, p. 69.

nagegaan en aan elke kommando die posisie aangewys wat by moes beset. Elke kommando het verder van hom opdrag ontvang om sy stelling so met skanse en loopgrawe te versterk dat die vyand daar nie sou kon deurbreek nie. Dit was moeisame arbeid maar die offisiere en burgers het volle vertroue in en hoë agting vir genl. Botha gekoester en hom graag gehoorsaam, en reeds etlike dae voor die slag van Colenso was hul verdedigingswerke gereed.⁴⁶

Voorts het hy die oorgange oor die rivier vir die vyand so onpassabel gemaak as wat hy maar kon. Op 28 Nov. is die pragtige spoorwegbrug by Colenso wat 154 meter lank was, gespring toe veertig dinamietladings wat vooraf deur 'n deskundige van Z.A.S.M. onder die brug geplaas is, gelyktydig deur middel van elektrisiteit tot ontploffing gebring is. Dit het die brug op vyf plekke laat breek. Gedurende die volgende twee weke het die Boeremagte hulle verder daarop toegelê om

⁴⁶ Naude, *Vechten en Vluchten*, p. 69.



Colenso spoorwegbrug deur die Boere verniel

alle driewwe waarvan die vyand moontlik gebruik kon maak, stukkend te gawe.⁴⁷

Vervolgens het Botha daaglik patrollies in alle rigtings uitgestuur om die vyandelike bewegings te verken en het hy die wagdiens aan die front tot volmaaktheid opgeskerp, alles met die oogmerk om te voorkom dat by onverhoeds oorval word. Twee derdes van elke kommandantskap moes snags en een derde bedags voortdurend op wag wees terwyl by persoonlik telkens op en af langs die linie beweeg het om persoonlik vas te stel dat die wagte wawyd wakker is. Dit het hom van baie ure broodnodige slaap beroof maar hy het hom daarvoor weinig verknies. Hy was vasbeslote om die Engelse as hulle tot die aanval sou oorgaan, terug te slaan.⁴⁸

⁴⁷ Nierstrasz, II band 2, pp. 642-642a; Leyds 712, Telegram no. 32 d.d. 9 Des. 1899.

⁴⁸ Vgl. K.G. 336, pp. 28 en 32; Leyds 712, Telegramme nos. 9, 54 en 56 d.d. 2 Des., no. 54 d.d. 6 Des., no. 25 d.d. 7 Des., nos. 32 en 56 d.d. 9 Des., no. 13 d.d. 10 Des. en no. 2 d.d. 11 Des. 1899; asook Naude, *Vechten en Vluchten*, p. 69.

Ten slotte het hy gesorg dat by soveel moontlik van die beskikbare strydkragte in die Republiek en op die Natalse front by hom in die posisies by Colenso versamel. Met die oog daarop het hy, ferm deur die siek kmdt.-genl. Piet Joubert ondersteun, die toekenning van verlof aan enige offisier of burger om watter rede ook al belet. Daardeur het hy verseker dat die kommando's wat reeds uitgedun was deur wat as verlofpes bekend gestaan het, nie verder verswak word nie.⁴⁹ Vervolgens het hy die burgers wat in die walaers agter die frontlinie leeggelê het om hul waens op te pas, daar laat uithaal en die oorbodige waens per trein na hul bestemmings laat terugstuur.⁵⁰ Van Ladysmith af is ook soveel burgers as wat enigsins moontlik gemis kon word, deur die offisiere na die Tugelalinie verplaas⁵¹ en

⁴⁹ Leyds 712, Telegramme no. 58 d.d. 1 Des. en nos. 23 en 55 d.d. 2 Des. 1899, asook K.G. 346, Kmdt.-genl. aan genl. Burger, d.d. 2 Des. 1899.

⁵⁰ Vgl. Leyds 712, Telegram no. 9 d.d. 2 Des. 1899.

⁵¹ Vgl. Leyds 712, Telegramme nos. 4 d.d. 1 Des., 6, 51, 53 en 54 d.d. 2 Des., 60 dd. 4 Des. en 26 d.d. 5 Des. 1899, asook K.G. 336, p. 406.

die burgermag aan die Tugela origens versterk met burgers uit die Suid-Afrikaanse Republiek wat nog nie opgekommandeer was nie, of wat met verlof tuis was.⁵² Die gevolg was dat die Boeremag aan die Tugela wat op 28 Nov. uit slegs sowat 1,400 tot 1,500 man bestaan het,⁵³ geleidelik aangegroei het tot byna 3,000 man in die posisies by Colenso alleen met vyf veldkanonne — t.w. een houwitser, een Krupp van 7.5 cm. kaliber, twee Creusots van dieselfde kaliber en een bom-maxim⁵⁴ — terwyl 'n verdere

⁵² Vgl. Leyds 712, Telegramme nos. 29, 61 en 70 d.d. 12 Des., 5 d.d. 13 Des. en 8 d.d. 14 Des. 1899.

⁵³ Leyds 711, Telegram no. 51 d.d. 28 Nov. 1899, Verslag van kmdt.-genl. P. J. Joubert.

⁵⁴ Leyds 754, p. 39, Rapport, d.d. 19 Des. 1899, van genl. Louis Botha aan Kmdt.-genl. i.v.m. die slag van Colenso. Volgens owerste S.P.E. Trichardt het die Boere oor drie Krupps, twee Creusotveldkanonne en twee bommaxims beskik (Sien Preller-vers no. 44, *Geschiedenis, Werken en Streven van S.P.E. Trichard, door hemzelve beschreven*, p. 197).

2,000 Vrystaters die heuwels aan die Bo-Tugela bewaak het.⁵⁵

Om met hierdie getal die Britse leërmag van meer as 20,000 man met 46 kanonne en 18 masjiengewere te stuit, was egter ten spyte van alle maatreëls wat getref is, nog steeds 'n skynbaar onmoontlike taak en genl. Botha het dit terdeë besef. Hy het egter die hartlike ondersteuning van die leerleiding en offisiere om Ladysmith en elders geniet, wat hom voortdurend met raad en daad bygestaan het. So het hy, afgesien van gereelde konsultasie per telegraaf met die offisiere, o.a. op 3 Des. 1899 besoek ontvang van 'n afvaardiging van die breë krygsraad te Ladysmith. Dit het bestaan uit genl. D. J. E. Erasmus en hoofkmdt. M. Prinsloo. Hulle is spesiaal gestuur om die posisies by Colenso te inspekteer, rapport oor die toestand aldaar te doen en genl. Botha te help om alles behoorlik te reël, die krygsmag te organiseer, “en al dat gene te doen dat met Gods hulp moge leiden tot een

⁵⁵ Leyds 712, Telegram no. 29 d.d. 12 Des. 1899.

welslagen, hetzy aanval of verdediging”.⁵⁶ Op die 4de het Vorster en A. D. W. Wolmarans weer in sy tent verskyn, later ook gevolg deur C. E. Fourie. Hulle het as spesiale adviseurs van die offisiere na die Natalse front gegaan en hulself ten taak gestel om genl. Botha te help om die burgers by Colenso aan te moedig en op te beur;⁵⁷ en op die 6de het die waarnemende kommandant-generaal te Ladysmith, S. W. Burger, vergesel van die hoof van die Staatsartillerie, owerste S. P. E. Trichardt, na Colenso vertrek om persoonlik die stellings van die Boerekanonne aldaar — wat volgens ’n latere rapport van Trichardt goed was — te ondersoek.⁵⁸

Die man wat die meeste en beste raad aan hom gegee het, was egter kmdt.-genl. Piet Joubert wat, soos reeds vermeld, op Volksrust aan sy bed gekluister was. In weerwil van sy siekte het hy

in voortdurende telegrafiese verbinding met sy offisiere aan die front gebly en van hom het genl. Botha ’n paar lesse per telegraaf in die krygskuns ontvang wat hy met welslae toegepas het en wat ook in ’n groot mate bygedra het tot die sege wat die Boere by Colenso behaal het. Vyf dinge veral het genl. Joubert vir Botha en sy medeoffisiere by herhaling op die hart gedruk.

In die eerste plek moes hulle minder op hul eie kanonne staatmaak en die van die vyand minder vrees. “Omdat wij ongelukkig ook een paar stukken grof geschut hebben, schijnt het of onze burgers het alles daarvan willen hebben en zoo komen wij bijna nooit in het gevecht met de geweren”, het hy by een geleentheid gesein. Dit moes voorkom word want die krag van die Boere het nie gelê in die skiet met grofgeskut nie maar met die kleingeweer. Al uitwerking van die veraf geskiet met grof- en kleingeskut was dat dit die ligging van die Boerestellings aan die vyand verrai en swaar vyandelike bombardemente uitgelok het. Hoe meer die

⁵⁶ Leyds 712, Telegramme nos. 51, 53 en 54 d.d. 2 Des. en no. 26 d.d. 5 Des. 1899.

⁵⁷ Leyds 712, Telegram no. 12 d.d. 5 Des. 1899.

⁵⁸ Leyds 712, Telegram no. 5 d.d. 6 Des. en 12 d.d. 12 Des. 1899.

Boere van ver af skiet, hoe swaarder sou die bombardemente wees wat teen hulle ontketen word. Die burgers moes dus die geskiet op lang afstand, veral met hul kanonne, staak en veg soos die ondervinding die Boere geleer het. Hulle moes dink aan Laingsnek “toen wij gaar geen kanonnen had om op te vertrouwen en de Engelschen ook mijlen ver met hunne kanonnen over ons heen schoten, en toen zij dachten dat hunne kanonnen alles verpletterd hadden en ons wilde bespringen of bestormen, toen werden zij neergeschoten en moesten den vlucht nemen.” Hierdie taktiek moes herhaal word. Die vyandelike bombardemente moes nie beantwoord word en die burgers ook nie met hul snelvuurgewere op lang afstand op die vyand losbrand nie. “Indien zij de vijand op een korte afstand ontmoeten dan is onze werk zoveel gewisser.” Daar moes dus selfs onder die hewigste bombardement gewag word totdat die vyandelike troepe binne korte trefafstand van die gewere gevorder het; en eers as hulle hul bombardemente staak om hul stormtroepe kans te gee om die Boerestelling te bestorm, moes

die burgers, wat in die reël dodelike skuts was, van hulle laat hoor. Die wild en woes skietery op ver afstande was net ’n vermorsing van ammunisie. Dit het geen uitwerking op die vyand gehad nie en het slegs gelei tot ’n tekort aan ammunisie wanneer die vyand trompop was. Daardeur word die vyand in die geleentheid gestel om die Boere met sabel en bajonet te verjaag. Die Boer se geluk en welslae was daarin geleë om die vyand so na as moontlik onder skoot te laat kom alvorens die geveg te begin.

Tweedens moes die Boere krygsmanne nie almal tegelyk op die slagveld in die stryd gestoot word nie want dan raak hulle almal tegelyk uitgeput. Die voorbeeld van die vyand moes in die verband gevolg en sorg gedra word dat daar behalwe die vuurlinie etlike “agterlae”, d.i. reserwes, onder “strikte organisasie” en behoorlik versteek, opgestel word om sodra nodig die burgers in die vuurlinie te ondersteun of die slag af te rond. Die beste staatmakers onder die offisiere, bv. vk. Oosthuizen van

Krugersdorp en vk. Briel van Soutpansberg, moes gebruik word om hierdie “agterlae” aan te voer. Sodra die burgers in die vuurlinie dan weifel en die slag hewig word, moes van hierdie “agterlae” in die stryd gestoot word — indien moontlik in die rug of op die flanke van die vyand. As dit gedoen word, sou die burgers net soos die Engelse altyd vars kommando’s of veldkornetskappe byderhand hê om in die stryd te werp ten einde die vyand te weerstaan. Daar moes nl. daarmee rekening gehou word dat die vyand nie sy volle krygsmag tegelyk in die vuurlinie sou stoot nie. Hulle sou “agterlaag” op “agterlaag” gereed hou en telkens met vats troepe vorentoe kom terwyl die ruitery soveel as moontlik gespaar sou word om, die geveg af te rond deur om die Boereposisies te trek, of “in die agterlae” hul slae te maak. Indien die Boere op dieselfde wyse te werk sou gaan, sou hulle die vyandelike aanvalle kon verlam.

Derdens moes daar by elke kommandantskap, ja selfs elke veldkornetskap, hulpkommandante of veldkornette aangestel word om die geveg te help

bestuur en toe te sien dat elke burger sy plig doen. Manne soos Tobias Smuts of kmdt. C. E. Fourie sou hiervoor uitstekend pas.

Vervolgens moes daar baie groter waaksaamheid, veral snags, betrag word. Snags moes die helfte van die burglary altyd wakker wees met die geweer in die hand ten einde teen enige onverhoedse vyandelike aanval te waak, en bedags moes daar, afgesien van die gewone wagte, voortdurend patrollies uitgestuur word om die vyandelike bewegings te verken en die planne van die vyand te probeer ontdek. Die posisies aan die Bo-Tugela moes goed versterk word, want dit was moontlik dat die vyand sou trag om daar deur te breek aangesien die terrein in daardie geweste nie so dig begroei was nie. Joubert se eie mening was egter dat hy sy mag sou verdeel en op twee of drie punte tegelyk die rivier sou probeer oorsteek. Daarom moes daar deur nagtelike verkenning vasgestel word hoe die vyandelike troepe, en veral hul vleuels, beweeg, en waar en wanneer nodig moes hulle aangeval word. Daar moes ook met die moontlikheid rekening gehou word dat

die vyand 'n skynbeweging in die rigting van die Bo-Tugela kon waag om die Boere te verskalk, om dan inderdaad die rivier, op 'n ander punt oor te steek. Waaksaamheid moes dus in die hoogste mate beoefen word want die slag van Colenso sou seker beslissend wees.

Ten slotte moes die burgers hulle goed versteek en in hul posisies bly, selfs onder die hewigste bombardement. Hulle moes dink aan die slag by Tweeriviere waar die burgers geen verliese ten gevolge van die swaar Britse bombardement gely het solank as hulle in hul posisies gebly het nie. Eers toe hulle uit hul stellings begin vlug het, het hulle verliese gely. Die burgers moes op die hart gedruk word dat vlug nie help nie want “waar gij ook gaat of welke positie gij ook zoekt, zal toch dezelfde Engelschman met dezelfde kanonnen u achterhalen.” Hulle moes dus nie op posisies of kanonne of die mag van mense vertrou nie maar op God. “Is Hij met ons, laat dan maar de

bommen vliegen zooals zij willen. Tegen Hem vermag geen bom.”⁵⁹

Dan was daar nog een euwel — die euwel van groot walaers wat die kommando's heeltemal onnodig vergesel het. Daardie walaers sou, aldus genl. Joubert, nog die ondergang van die Boereszaak beteken want “Allemaal wil in het lager zijn” en “Nu moeten er altijd twee krijgsmachten zijn, een om lager en wagens te beschermen en een om te vechten.” Sy sienswyse — en hierin is hy ondersteun deur pres. Kruger — was dat daar slegs een wa vir elke 20 tot 25 man moes wees en dat die res teruggestuur moes word.⁶⁰

Hierdie lesse in die krygskuns het by genl. Louis Botha nie op dowe ore geval nie. Nie alleen het

⁵⁹ Leyds 712, Telegramme nos. 45 d.d. 2 Des., 7 en 45 d.d. 5 Des., 13 en 40 d.d. 7 Des., en 45 d.d. 9 Des. 1899; Leyds 713, Telegramme nos. 27 d.d. 13 Des., en 15 en 39 d.d. 14 Des. 1899; en K.G. 346, Telegram van Kmdt.-genl. aan genl. Botha, d.d. 2 Des. 1899.

⁶⁰ Leyds 712, Telegramme nos. 33 d.d. 4 Des. en 28 en 29 d.d. 5 Des. 1899; en T.B. 1976/99.

hy soos reeds aangetoon, die waaksaamheid onder die burgers opgeskerp, voortdurend verkenningspatrollies uitgestuur om die vyand te bespied, die leegleërs in die walaers daar laat uithaal en skanse en slote laat maak om sy burgers deeglik te versteek nie, maar hy het sowel sy kanonniërs as sy burgers dit op die hart gedruk om die vyandelike bombardemente nie te beantwoord of op die Engelse te vuur voordat laasgenoemde digby hul stellings was en hyself, deur die afskiet van 'n kanon, die teken sou gee om die geveg te begin nie.⁶¹ Ook het hy gesorg vir die aanstelling van vegkorporels — een oor elke 25 man — om toe te sien dat elke burger sy plig deeglik betrag,⁶² en origens sy burgers voortdurend bemoedig en hulle op die hart gedruk om die vyandelike oormag nie te vrees nie maar pal in hul stellings te bly vasstaan totdat die vyand verslaan was. Hy het 'n merkwaardige invloed oor die burgers gehad en hul moreel so opgeknop

⁶¹ Vgl. Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 258 en 263.

⁶² Sien Leyds 712, Telegram no. 50 d.d. 8 Des. 1899.

dat die adviseurs Vorster en Wolmarans by hul aankoms te Colenso op 4 Des. die Regering in Pretoria telegrafies kon meedeel dat die burgers “zeer opgeruimd en plezierig, vol moed tot den strijd” was. Niemand het 'n enkele klagte gehad nie en almal het steeds voorwaarts gedwing.⁶³ Op die 7de kon hulle hierdie versekering herhaal en die Regering tewens meedeel dat die burgers nie die tyd meer kon afwag om die Engelse aan te pak nie en voortdurend teengehou moes word.⁶⁴ Dit het so goed gegaan dat genl. Botha op 9 Des. die offisiere byeengeroep en aan hulle voorgestel het dat, aangesien Buller so lank talm om tot die aanval oor te gaan, die Boere die vyandelike mag oorkant die rivier tot 'n aanval moes gaan uitlok. Die offisiere het tot Botha se innige spyt hulle egter hiermee nie vereenselwig nie en besluit dat die burgers die vyandelike aanval liewers maar moes afwag. Immers as Buller Ladysmith wou ontset, was hy verplig om tot die aanval oor te gaan en dit was dus onnodig om hom te gaan

⁶³ Sien Leyds 712, Telegram no. 12 d.d. 5 Des. 1899.

⁶⁴ Leyds 712, Telegram no. 5 d.d. 7 Des. 1899.

probeer uitlok om 'n aanval te waag.⁶⁵ Onder die omstandighede het Botha sy aktiwiteite maar beperk tot die afronding van sy laaste defensiewe maatreëls en hy het dit gedoen op 'n wyse wat sy aangebore veldheerstalent bo alle twyfel gestel het.

5. DIE BOERESTELLINGS

Die beskikbare posisies by Colenso waar die Boere stelling geneem het om Buller se mag te keer, was nie oninneembare natuurlike bergvestings soos joernaliste en geskiedskrywers destyds en selfs later beweer het nie. Intendeel, hulle was so swak dat, soos reeds vermeld, verskeie van die Boereoffisiere getwyfel het of hulle Buller daarvandaan af sou kon terugslaan en daarvoor gepleit het dat hulle opgegee moes word, en dat daar na verder teruggeleë bergstellings teruggeval moes word wat wel in die oog lopende goeie posisies gebied het.

Die Colenso posisie het dan ook, afgesien van die Tugelarivier self wat 'n natuurlike versperring vir

'n vyandelike opmars gebied het, slegs uit 'n paar rantposisies op die noordelike oewer van die Tugela bestaan, eintlik twee heuwel groepe aan weerskante van 'n breë vlakte wat aan alle kante behalwe die suide deur heuwels omring was. Die westelike van hierdie heuwelstellings was Rooikop, wat die vlakte aan die westekant begrens het, en die oostelike die sgn. Colenso koppies. Laasgenoemde het bestaan uit 'n viertal rante wat met front na die suide op die noordelike wal van die Tugela gelê het, t.w. 'n geïsoleerde rantjie ten ooste van die spoorweg, bekend as Fort Wylie, en ten weste daarvan en enigsins verder teruggeleë, 'n groep van drie aaneenliggende rante bekend as die Rooirantjies. Hulle het wes van die spoorweg uitgestrek tot byna teen die pad wat oor die Bulwerbrug by Colenso oor die Tugelarivier na Ladysmith gegaan het. Die res van die heuwels wat — die vlakte aan die noordelike, noordoostelike en noordwestelike kante omring het — insonderheid die hoë teruggeleë berge ver agtertoe by Groblerskloof, wat steeds pertinent deur gekiedskrywers en

⁶⁵ Leyds 712, Telegramme nos. 32 en 52 d.d. 9 Des. 1899.



Kanonstelling van die Boere op Rooikop by Colenso

joernaliste in verband met die beskrywing van die terrein genoem word — het met betrekking tot die slag van Colenso geen rol gespeel nie aangesien hulle te ver van die Tugela af gelê het om die Engelse die oorgang oor die rivier te belet, en al waarde wat hulle vir die Boeremagte gehad het, was dat laasgenoemde daarop sou kon terugval indien hulle van die posisies aan die rivier geleë, teruggeskiet sou word.

Ten einde te verhinder dat die vyand op die vlakte tussen die oostelike hange van Rooikop en die Rooirantjies indring, het genl. Botha, afgesien van die vernieling van die driwwe, loopgrawe op die vlakte laat uithaal van waar die Engelse teruggeskiet kon word as hulle die rivier, wat daar 'n wye bog na die suide toe gemaak het, sou probeer deurtrek, en verder ook sy grofgeskut so opgestel dat dit die gebied kon bestryk.

Met die Rooirantjies, Rooikop en die vlakte tussen Rooikop en die Rooirantjies met 'n sterk burgermag beset, was die posisie by Colenso goed teen 'n frontaanval beveilig. Die gevaar het egter bestaan dat die vyand dit aan een van die flanke

kon omtrek en dit van die oostelike of westelike kant af kon oprol. Botha was dus genoodsaak om, ten einde dit te voorkom, sy flanke sowel na die ooste- as na die westekant toe uit te brei en besondere aandag aan die beskerming van sy vleuels te wy.

Verskeie Boereleiers, onder wie kmdt.-genl. Joubert persoonlik, het ernstig gevrees dat die vyand die posisie aan die westekant deur een van die driwwe in die Bo-Tugela sou omvleuel omdat die terrein daar nie so ruig was nie. Hulle is gesteun deur 'n kommissie van offisiere wat die posisies op 3 Des. geïnspekteer het. Omdat die kommissie die Boeremag wat die vleuel moes beskerm, t.w. die hele Vrystaatse mag van 2,000 man, ontoereikend geag het om dit na behore te doen, het hulle besluit om dit met 1,500 Transvaalse burgers uit die kommando's Middelburg en Johannesburg te versterk.⁶⁶

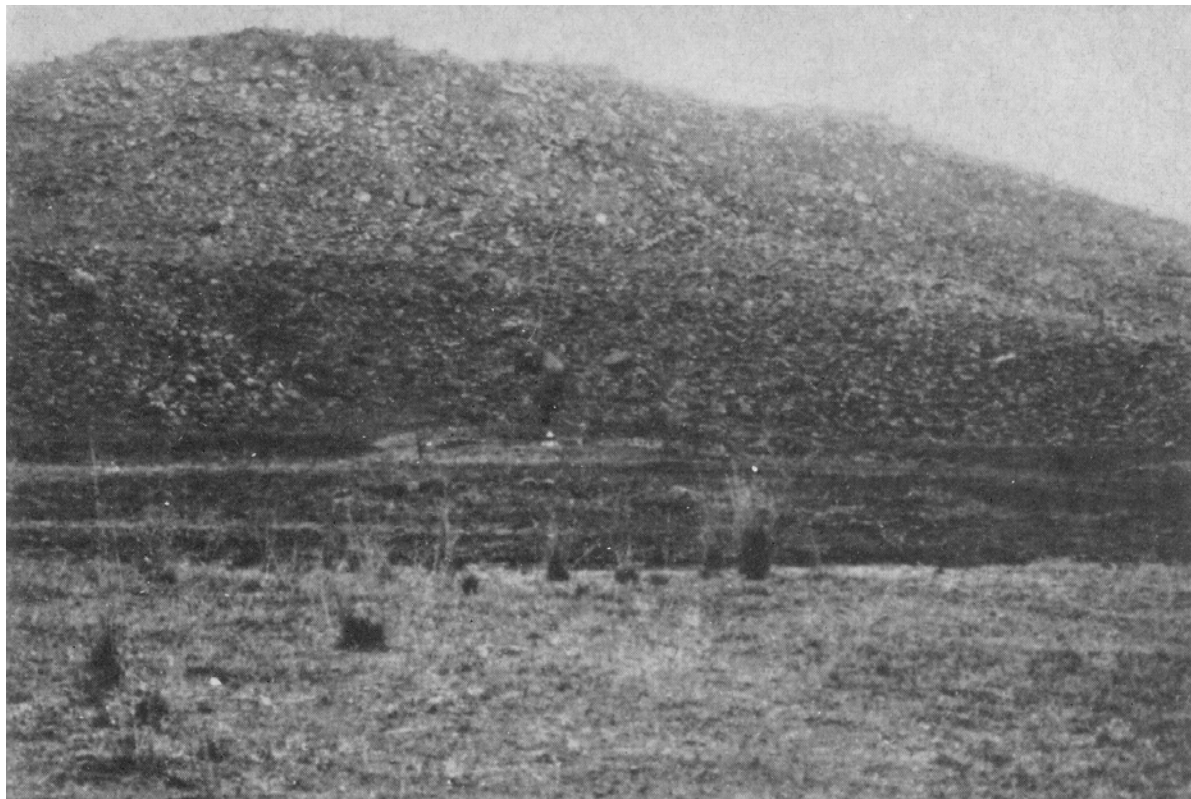
⁶⁶ Leyds 712, Telegramme nos. 17, 36, 51, 53 en 54 d.d. 2 Des. en nos. 26 en 39 d.d. 5 Des. 1899.

Genl. Botha was egter oortuig dat die gevaarpunt nie soseer op sy westelike vleuel gelê het nie maar op sy oostelike. In die eerste plek was dit vir hom duidelik dat Buller sy vernaamste en trouens enigste verbindingslinie met die kus, nl. die spoorweg, nie sou verlaat en sy leër na Potgietersdrif of enige ander drif in die Bo-Tugela, weg van die spoorweg, sou neem om die rivier daar oor te steek nie. Hy sou nl. dan vir die vervoer van sy kommissariaat van wa en osse afhanklik wees en die Boere sou vanuit Colenso sy konvooi al te maklik kon ontwig. As hy dit sou probeer doen, sou Colenso dus gebruik kon word as 'n basis om die Engelse van hul basis af te sny; en in die tweede plek was die westelike terrein, ofskoon nie so ruig nie, deur hoë teruggeleë heuwels bedek wat uitmuntende stellings aan die Boere aan daardie kant gebied het.⁶⁷ Aan die oostekant daarenteen het die vyand net nodig gehad om een heuwel — wat oos van die Colenso koppies en enigsins in die rug daarvan geleë was — in te neem en al die

Boerestellings by Colenso sou onmiddellik onhoudbaar word. Hierdie heuwel was Hlangwane — of die Bosrant, soos die Boere dit genoem het 'n heeltemal geïsoleerde rant. Dit was nie slegs deur 'n vlakte van minder as twee myl breed van Fort Wylie geskei nie maar bowendien ook nog deur die Tugelarivier, wat tussen Fort Wylie en die Bosrant reg noordwaarts swenk om eers ver agtertoe weer sy normale ooswaartse koers te hervat. Hierdie heuwel wat aan die vyand se kant van die rivier gelê het, was die sleutel tot die hele Colenso posisie en as die Boere laasgenoemde wou behou, was hulle verplig om Hlangwane te beset.

Genl. Botha het dit dadelik ingesien en die heuwel op 6 Des. laat beset deur 'n mag van 400 burgers onder vk. Dircksen van Boksburg, op die 12de aangevul deur nog 250 man van die kommando Soutpansberg onder wnd. kmdt. A. Briel. Laasge-

⁶⁷ Sien Leyds 712, Telegram no. 2 d.d. 11 Des. 1899.



Hlangwane

noemde het ewe as Dercksen vrywillig aangebied om die posisie te verdedig.⁶⁸ Genl. Lucas Meyer het egter dadelik uit Pretoria by genl. Botha geprotesteer omdat hy die burgers in 'n gevaarlike posisie oorkant die rivier geplaas het, waar hulle deur die Engelse afgesny kon word;⁶⁹ en volgens berigte wat pres. Kruger bereik het, het daar ook by Dercksen ernstige besware bestaan om die posisie te hou. Die President het hom dus gedwonge gevoel om die volgende telegram op 9 Des. aan Dercksen te stuur:

“Ik verneem dat gij gevaar ziet om uwe positie aan overzijde van de Tugela te behouden, doch ik vertrouw dat gij uwe positie onder geen omstandigheden zal verlaten of opgeven. Van die slag die wij te Colenso verwachten hangt af onze onafhankelijkheid te beschermen, dood of leven. Die wettig strijd, zegt de Heer, zal de kroon behalen en de Heer zal hen

⁶⁸ Leyds 712, Telegram no. 53 d.d. 9 Des. 1899, en Leyds 713, Telegram no. 4 d.d. 14 Des. 1899.

⁶⁹ Leyds 712, Telegram no. 29 d.d. 7 Des. 1899.

beschermen. Wees dus standvastig. Vertrouw op den Heer en doet uw plicht. Indien de slag bij Colenso slecht aflopen, dan is er toch geen vlucht-plek van veiligheid binnen dezen Republiek. Indien iedere officier en de manschappen standvastig in den Heer strijden, zal het een eenige eeuwige overwinning voor de Republiek wezen, want dit is de belofte van onze Heer. Ik heb in mijn worsteling voor den Heer ontvangen Psalm 108 den twee laasten versen. Leest ze met aandacht als of gij het van den Heer heb ontvangen en het zal u versterken. Zooals ik van Generaal Botha verstaan, zijt gij van alle kanten door al onze kanonnen beschermd. Zoo hingt niet op twee gedachten maar staan vast.”⁷⁰

Die moeilikheid het egter — altans volgens sy telegramme — nie by vk. Dercksen persoonlik gelê nie. Hy het die President verseker dat hy met Gods hulp die posisie tot die laaste druppel

⁷⁰ Leyds 712, Telegram no. 56 d.d. 8 Des. 1899.

bloed toe sou beskerm. “Ik weet dat het een van de gevaarlijkste posities is die hier bewaakt wordt, maar ook een van de best”, het hy geantwoord, “want indien de vijand het in bezit krijgt, moeten al de commandos van Colenso vluchten en dit zal voor onze toekomst een leelijke vout wezen.” Daarom sou hy met Gods hulp vasstaan en doen wat sy hand vind om te doen om die onafhanklikheid te behou.⁷¹

Die ander offisiere en burgers op die Bosrant — en selfs in die stellings ten noorde van die Tugelarivier — was egter nie van dieselfde kaliber as Dercksen destyds nie, en toe op 13 Des. die vyand nader trek en met sy groot skeepskanonne op die Boerestellings losbrand, het ’n skrik en paniek hom van ’n groot deel van die offisiere en burgery meester gemaak. Die eerste wat gevlug het, was wnd. komdt. Briel met sy 250 Soutpansbergers — weg van Hlangwane, die sleutel van die hele Colenso posisie af. Teen sononder was hulle in genl.

Botha se laer waar Briel die generaal saaklik meegedeel het dat hy die Bosrant nie met minder as 1,300 man kon hou nie. Dadelik het Botha die kommandante ten noorde van die Tugela byeen-geroep om die nuwe noodtoestand aan hulle voor te lê dog in plaas van sy hande te sterk, het hulle al sy pleidooie ten spyt, besluit dat die Bosrant geheel en al ontruim moes word. ’n Bevel om terug te trek, is dan ook dadelik aan vk. Dercksen gestuur, dog laasgenoemde wat besef het dat alles verlore sou wees as die posisie op die Bosrant opgegee word, het hardnekkig bly weier om die stelling te verlaat totdat om 11-uur die nag ’n dringende bevel van genl. Botha om terug te kom, hom genoep het om minstens sy laer terug na die noordelike oewer van die Tugela te stuur. Hyself het met sy perdekommando daar vertoef tot die volgende oggend en toe met agterlating van ’n klein brandwag die Tugela oorgesteek om hom by die ander kommando’s te voeg.⁷²

⁷¹ Leyds 712, Telegram no. 53 d.d. 9 Des. 1899.

⁷² Leyds 713, Telegramme nos. 4, 7 en 40 d.d. 14 Des. 1899.

Hierdie besluit van die krygsraad om die Bosrant te ontruim, het 'n uiters demoraliserende uitwerking gehad. Nie alleen het verskillende burgers skrik gevat en gevlug nie maar die kommandante van Standerton en Wakkerstroom wou nou ook hul posisies nie langer behou nie en het aangedring op 'n algehele terugtog na die verder teruggeleë hoogtes.⁷³ Dit het genl. Botha wat tot na middernag met die offisiere gespook het, al sy takt en invloed gekos om hulle te beweeg om tog nie hul stellings op te gee nie, maar hy kon hulle maar net nie oorreed kry nie en 'n algehele terugtog het bly dreig.⁷⁴

⁷³ Sien Leyds 713, Telegramme nos. 4 en 7 d.d. 14 Des. 1899.

⁷⁴ Naude (*Vechten en Vluchten*, pp. 70-71) asook Nierstrasz wat Naude se getuienis i.v.m. hierdie saak net so aanvaar, vertel dat die Boerekommandante tot na middernag die 14de nog getwis het oor die vraag of die Bosrant beset en Colenso verdedig moes word al dan nie, en dat Botha hulle toe eers beweeg het om die stellings wel te hou en die Bosrant te herbeset. Uit die amptelike telegramme van genl. Botha blyk duidelik dat dit verkeerd is en dat voor sonder die 14de alles weer in die haak

In hierdie omstandighede het pres. Kruger, wat onverwyld deur die wakkere kaptein Danie Theron van die “Wielrijders Corps” asook deur genl. Botha persoonlik op die hoogte gehou is met die verwickelinge, tussenbei getree en die burgers met die een kragtige boodskap na die ander tot nuwe daadkrag aangespoor. Toe hy hoor dat Briel teruggetrek het, het hy genl. Botha beveel om die kop onder geen omstandighede op te gee nie maar dit intendeel deur 'n groter mag te laat beset. “God zal voor u strijden”, het hy aan genl. Botha gesein, “dus geeft positie onder geen omstandigheden op, want als gij het kop verlaat, verloort u

was. Die middernagtlike krygsraad waarvan hier sprake is, het nie gedurende die nag van 14 Des. plaasgevind nie maar wel soos hierbo beskryf, gedurende die nag van die 13de. Vgl. in hierdie verband ook die uitstekende werk van dr. C. J. Barnard, *Generaal Louis Botha op die Natalse Front, 1899-1900*, pp. 53 vv. Hierdie werk het verskyn nadat die drukproewe van hierdie deel feitlik klaar geles was, daarom word daar in die voetnote van hierdie deel nie meer dikwels daarna verwys nie. Dis 'n gesaghebbende werk van besondere waarde. Dr. Barnard se konklusies en die van skrywer i.v.m. die slag van Colenso kom in hoofsaak ooreen.

alles. En als het kop behouden blijft, dood of levend, dan behoudt gij alles. Kop kan bijna sterker wezen (dan) ander plekken.”⁷⁵ En toe hy op die 14de verneem dat die kop werklik ontruim is, het hy die burgers met diepe erns aangevuur om dit weer te gaan beset.

“Tot mijn groote droefheid” — het hy aan genl. Botha gesein “moet ik ... vernemen dat de kop is opgegeven en misschien nog andere posities. Waar wilt ge dan heen? Willen julle die land opgeven? Ik kan u op voorbeelden wijzen in het bestuur Gods. Zie bij Modderrivier. Omtrent 4,000 burgers van ons tegen ruim 20,000 van den vijand, maar door het vaststaan en niet opgeven der posities hebben ze duizenden verslagen zoodat de verslagenen bij hoopen op elkaar lagen en de vijand moest vluchten. De posities welke u daar heeft zijn tienmaal geschikter en mooier dan die van onze burgers te Modderrivier. Geef toch geen posities op. Hebt ge al partij

opgegeven, ga ze weer nemen. Versterk liever zulke plekken indien noodig, maar niet opgeven. Op weg van hier naar Colenso trekken ruim een duizend man op naar de voorpunten om u haastiglijk te versterken. Gij kunt mij niet een plek aanwijzen in onze gevechten waar de vijand niet werd verslagen als de burgers hebben vastgestaan, en al waren onze burgers zeer weinig en de vijand zeer velen, zoolang onze burgers hebben vastgestaan, hebben ze de vijand altijd verslagen. Bij Modderrivier had de vijand ook groote scheepskanonnen maar onze mannen lagen stil achter hunne posities tot het bombardement ophield en de vijand storm liep en toen de vijanden na onder schot waren, werden zij bij hoopen door onze menschen neer geschoten. Doe toch ook zoo bij u. Wanneer de vijand onder schot is, hebt ge de beste kans omdat dan bijna geen schot mis is en de vijand het niet kan houden. Strijd in den naam des Heeren en ge zult overtuigd geraken dat God bestuurt en gij zult overwinnen. De verschillende terechtwijzingen en verma-

⁷⁵ Leyds 713, Telegram no. 39 d.d. 13 Des. 1899.

ningen van Commandant-Generaal moeten worden opgevolgd anders maakt men zich schuldig aan God. Lees indien mogelijk dit telegram en mijn vorige telegrammen aan de burgers voor.⁷⁶

In 'n ander telegram het dit geheet:

“Mijne heeren, Ik ontvang heden rapport dat gij uwe posities opgeven. Verstaat toch, als gij de posities daar opgeven, geeft gij het heele land af aan den vijand. Staat toch vast, dood of levend, elkeen op zijn plek en strijd in den naam des Heeren! De kop overkant rivier mag niet opgegeven worden, want dan is alle hoop voorbij, en houdt ook vast de sloot oost die gegraven is, en vreest toch niet de vijand, maar vreest God. Het is nu geen tijd verlof te geven aan niemand. Ik hoor dat verlof veel gegeven wordt. Indien gij posities opgeeft en land aan Engeland overgeven, waar wilt gij dan heen? Dan is heele Republiek overgegeven; en zooals ik

verneem, zijn de burgers het niet, maar de officieren, die zwaarigheden maken. Ik vraag dadelijk antwoord hoe toestanden zijn, en hoop een vertroostend antwoord te krijgen.⁷⁷

In 'n derde lywige telegram weer het die President met aanhaling van I Petr. 5 verse 7 en 8, van Psalm 108 die laaste twee verse en van Psalm 118 die burgers dit op die hart gedruk dat God hulle geroep het om vir die geregtigheid en die waarheid te stry en dat daar dus van vlug of terugwyk geen sprake kon wees nie. Wie terugwyk om sy lewe te behou, stry nie in die naam van die Here nie en sal sy lewe verloor, maar wie sy lewe vir die waarheid wil opoffer, sal dit behou, “al was het het ewige leven.” As hulle eendragtig in Gods naam stry, sou hulle kloeke dade doen, die vyand vernietig en die Republieke red; maar hulle wat dit nie doen nie, sou getugtig word en die staat laat ondergaan. God beloof hulle die oorwinning as hulle na sy

⁷⁶ Leyds 713, Telegram no. 23 d.d. 14 Des. 1899.

⁷⁷ Leyds 713, Telegram no. 6 d.d. 14 Des. 1899.

bevele handel, ook al was hulle deur die vyand omring soos bye.

“Mijne beden” — so sluit die boodskap – “is dag en nacht bij en voor u (tot) de Heer als onze opperbevelhebber van hemel en aarde dat hij u geleide, want alles is in zijne hand. Geef u dus allen over aan hem op zijn bevel, dood of levend, en de overwinning is daar.”⁷⁸

Ook kmdt.-genl. Joubert het uit Volksrust dadelik kragtig gereageer. Dit het hom gespyt, het hy aan genl. Botha gesein, om te verneem dat die offisiere reeds voor die aanvang van die geveg hul posisies begin prysgee het. As hulle so maak, sou hulle weldra elke posisie onhoudbaar ag. In die Kaapkolonie het die burgers die een oorwinning na die ander behaal, ja, selfs op die gelyk vlakke by Tweeriviere waar daar glad geen posisies was nie moedig teen ’n geweldige oormag gestry en die so verniel dat die vyand op die derde dag nog nie al hul dooies begrawe en gewondes verbind gehad het nie; maar daar het die Boere

“eendrachtig, manmoedig en dapper” gestaan en mekaar nie teengewerk nie “en zoo behoedde God hen tegen den vijand met zijn 24 groote kanonnen”. By die Tugela moes hulle desgelyks handel, eendragtig saamwerk en moed hou want as die nood hoog is, dan gee God uitkoms.⁷⁹

Gewapen met hierdie boodskappe het genl. Botha die volle krygsraad op die 14de weer eens byeengeroep om hulle van die juistheid van sy sienswyse aangaande die posisies wat ingeneem moes word, te oortuig, en dieselfde dag nog, nadat hy 38 uur sonder rus of slaap deurgewerk het, kon hy pres. Kruger met groot vreugde verseker dat ik geslaagd ben om de wankelmoedigheid onder ons te doen vervangen door moed.”

Die krygsraad, opgebeur deur hul President en hul Kommandant-generaal se boodskappe en tot nuwe daadkrag aangevuur deur hul jong generaal se erns en optimisme om die vyand terug te slaan, het besluit om Hlangwane wat die dag nog steeds deur die vyand gebombardeer was, daardie einste

⁷⁸ Leyds 713, Telegram no. 2 d.d. 14 Des. 1899.

⁷⁹ Leyds 713, Telegram no. 15 d.d. 14 Des. 1899.

aand nog te laat herbeset en deur die lot te laat aanwys watter kommando's daar stelling moes neem.

Die lot het geval op kmdt. J. A. Joubert van Wakkerstroom wat die posisie die aand om 7-uur sonder gepruttel betrek het, versterk deur kmdt. Muller van Standerton, vk. Gouws van Olifantsrivier (een van die wyke van die distrik Middelburg), vk. Strydom van Soutpansberg en wnd. vk. Mey van Ermelo met hul onderskeie burgers — alles tesaam sowat 800 tot 1,000 man sterk.⁸⁰

Die res van die burglary was reeds in hul onderskeie posisies en toe die rooidag op die 15de breek, het genl. Botha se mag as volg in die Tugelastellings Buller se reuseleër lê en inwag:

⁸⁰ Leyds 713, Telegramme nos. 40, 42 en 51 d.d. 14 Des. 1899; Leyds 754, pp. 31-40, skriftelike rapport van genl. Botha oor die slag van Colenso, d.d. 19 Des. 1899, opgeneem as Bylaag G (ii). Vgl. ook Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 204.

Op die linkervleuel op Hlangwaneheuvel — die sleutel tot al die Boerestellings — het soos reeds vermeld, die kommando's Wakkerstroom (onder kmdt. J. A. Joubert) en Standerton (onder kmdt. Muller) gelê, versterk deur een veldkornetskap uit elk van die distrikte Middelburg, Soutpansberg en Ermelo — 'n totaal van 800 tot 1,000 man — sonder grofgeskut of selfs maxims. Hul opdrag was om die heuvel teen elke prys te behou en die vyandelike mag aan te val sodra die op die Boeresentrum by Colenso brug probeer toetas.⁸¹

In die sentrum, wat gestrek het vanaf Fort Wylie oor die Rooirantjies tot aan die wabrug, was die kommando's Krugersdorp (onder kmdt. Sarel Oosthuysen) en Heidelberg (aangevoer deur kmdt. Buys), met as reserwe, blykbaar agter die rante versteek, die kommando Vryheid vir sover dit nie op die grens van die distrik Vryheid wagdiens gedoen het nie, en die Rydende Polisie van die Suid-Afrikaanse Republiek. Van hulle

⁸¹ Sien Leyds 712, Telegram no. 64 d.d. 12 Des. 1899.

het egter tydens die slag slegs 80 Polisiemanne onder aanvoering van luit. W. F. Pohlmann en 80 man van die kommando Vryheid onder vk. J. J. C. Emmett diens gedoen. Hulle is tydens die mees verwoede aanval van die vyand deur genl. Botha in die vuurlinie ingestoot. Die taak van die kommando's in die sentrum was om die Rooirantjies, Fort Wylie en die brug oor die Tugela te verdedig en indien nodig ondersteuning aan die kommando's op die Bosrant te verleen sodat hulle nie deur die vyand afgesny word nie. Daartoe is hulle ook vanuit goeie verskanste stellings op die Rooirantjies ondersteun deur 'n 7.5 cm. Krupp, 'n houwitser-snelvuurkanon en 'n Maxim-Nordenfeldt-kanon.⁸²

Op die regtervleuel — d.i. in die slote regs van die Rooirantjies tot op Rooikop — was die kommando's Swaziland ander kmdt. Christiaan Botha, Soutpansberg onder kmdt. H. C. J. van Rensburg en Ermelo onder kmdt. J. N. H.

⁸² Skriftelike rapport van genl. Botha oor die slag van Colenso in Leyds 754, pp. 31-40 (Bylaag G (ii) hieragter).

Grobler. Hul opdrag was om hul posisies te handhaaf en sodra die Engelse 'n aanval op die sentrum van die Boere by die brug maak, hulle deur 'n flankaanval te help verdryf. Hierdie kommando's was in die rug ondersteun deur twee Creusotkanonne van 7.5 cm. kaliber wat bo-op Rooikop opgestel is.⁸³

⁸³ Skriftelike rapport van genl. Botha oor die Slag van Colenso in Leyds 754, pp. 31-40 (Bylaag G (ii) hieragter). Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (I, p. 342), die *Times History* (II, p. 430) en Waters, *German Official Account of the War in South Africa* (p. 58), was die kommando's Middelburg en Boksburg ook ten ooste van Rooikop geplaas, volgens Davitt (p. 254) die kommando's Johannesburg en Boksburg (laasgenoemde was egter, terloops, geen selfstandige kommando nie maar deel van die kommando Johannesburg) en volgens Nierstrasz (II band 2, p. 678) Middelburg en 'n deel van Johannesburg (t.w. Boksburg en Germiston). Volgens die *Times History* het die Boere oor 8 tot 9 veldkanonne en Pom-poms waaronder 'n Long Tom en 'n houwitser beskik, volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* oor 'n houwitser, 6 tot 7 veldkanonne en 2 Pom-poms, volgens Waters, *German Official Account of the War in South Africa*

Ten einde die Boere se regterflank te beskerm en tegelykertyd te waak teen 'n vyandelike deurbraak aan die Bo-Tugela waarvoor genl. Piet Joubert gevrees het, is die bewaking van die terrein aldaar — d.w.s. regs van genl. Botha se regterflank – opgedra aan die Vrystaatse kommando's onder genl. A. p. Cronjé, versterk deur die kommando's Middelburg en Johannesburg aangevoer deur Christian Faurie wat intussen deur die waarnemende Kommandant-generaal tot veggeneraal benoem is,⁸⁴ sodat die posisie by

oor 8 kanonne waaronder 3 houwitsers, volgens Nierstrasz oor 7 kanonne (waaronder 3 houwitsers) en 'n Pom-pom, en volgens Davitt oor 6 kanonne, t.w. 2 vyftienponder-Creusots, 2 seweponder-Krupp-snelvuurders en 2 Pom-poms. Skrywer sien egter geen rede om die gegewens wat genl. Botha self op 19 Des. aan die Regering verskaf het, in twyfel te trek nie en aanvaar dus sy getuienis. Lesers word verder ook verwys na C. J. Barnard, *Generaal Louis Botha op die Natalse Front, 1899-1900*, pp. 57 vv.

⁸⁴ Sien pp. Hoofstuk 9.5 hierbo asook B. J. Viljoen, *Mine Herinneringen uit den Anglo-Boeren-Oorlog*, pp. 46-47.

Colenso self inderdaad met minder as 3,000 man beset was.⁸⁵

6. BULLER SE EERSTE AANVALSPAN

As Buller geweet het hoe swak die Boeremag werklik was en van die konsternasie wat daar op 13 Des. in hul geledere geheers het, en as hy op daardie datum kragdadig op hul stellings sou toegeslaan het, sou hy ongetwyfeld nie alleen die Boeremag by Colenso uiteen kon geslaan het nie maar ook Ladysmith sonder moeite kon ontset en daarmee sy hoofdoel bereik het.

Genl. Botha het egter alle denkbare voorsorgmaatreëls geneem om die Engelse te verskalk en te voorkom dat enige inligting uitlek in verband met die stellings wat hy ingeneem het. So het hy bv. loopgrawe op plekke teen die hange van die Colenso koppies laat uithaal wat hy nooit van plan was om te beset nie en wat van die suidekant van die rivier af goed sigbaar was. Hy

⁸⁵ Skriftelike rapport van genl. Botha oor die Slag van Colenso in Leyds 754, hieragter opgeneem as Bylaag G (ii).

het dit spesiaal met die opset gedoen om die vyandelike vuur van sy besette loopgrawe af te lei wat langs die rivierwalle en op die kruin van die koppies so handig met gras, bossies, klip en wat dies meer sy bedek was dat die vyand hulle glad nie kon raaksien nie.⁸⁶ Ook het hy naas sy besette kanon skanse etlike kanon skanse opgerig waarin geen kanonne geplaas is nie, om as doelwitte vir die vyandelike artillerie te dien.⁸⁷ Verder het hy die burgers ten strengste verbied om bedags in groepe te beweeg of na sonder enige lig te maak of vure aan te steek.⁸⁸ Hy het selfs sover gegaan as om — toe op die 12de een van die artilleriste weggedros het wat moontlik verraad kon gaan pleeg het aangesien hy van Britse herkoms was en dus miskien gevoelens van lojaliteit jeens Groot-Brittanje gekoester het — sy kanonne van stelling te laat verwissel, nuwe

⁸⁶ Vgl. *Times History*, II, p. 433, en Baring Pemberton, p. 122.

⁸⁷ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 342.

⁸⁸ Davitt, p. 258.

loopgrawe uit te haal en nuwe skanse te laat pak.⁸⁹ Vermeende Britse spioene wat hy in of naby sy stellings bespeur het, is dadelik gevang — so bv. op 7 Des. 1899 ene Cary Nourse van Johannesburg en J. Glendenning van Pretoria — en niemand in sy stellings toegelaat wat nie daar tuisgehoort het nie.⁹⁰

Van die doen en late van die Boeremag oorkant die Tugela het Buller dus niks meer geweet as wat op 'n afstand gesien kon word nie. Sy spioene en verkenner kon ten gevolge van Botha se waaksaamheid nie oor die rivier kom nie, en deur hul teleskope en verkykers kon Buller en sy offisiere inderdaad net vasstel dat daar 'n Boeremag oorkant die rivier was en dat hulle besig was om daar loopgrawe uit te haal en skanse te pak. Hoe sterk die mag was, het hy nie geweet nie maar sy inligtingsdiens het dit op 13 Des. op tussen 6,000 en 7,000 man in die omgewing van

⁸⁹ Nierstrasz, II band 2, p. 672.

⁹⁰ Leyds 712, Telegram no. 25 d.d. 7 Des. 1899.

Colenso geskat — dus meer as twee maal soveel as wat daar in werklikheid was.⁹¹

Maar al was sy kennis van die sterkte en van die doen en late van die Boeremag ook uiters beperk, het Buller reeds onmiddellik nadat hy die vyandelike posisies op 6 Des. vir die eerste maal op 'n afstand besigtig het, besluit dat “the Boers’ defences between here and Ladysmith cannot be forced, but must be turned”, en het hy hom begin wy aan die uitwerk van 'n veldtogplan met die oog op die ontset van Ladysmith.

Daar was twee roetes wat hy kon volg as hy 'n frontaanval op die posisies by Colenso voor hom wou vermy:

Die eerste was om ongesiens langs die Tugela af te trek, dit op die een of ander punt ten ooste van Colenso oor te steek op 'n plek wat deur die Boere swak beset was, en oor die heuwels aan daardie kant direk na Ladysmith toe op te ruk, of anders die Boeremag by Colenso in die oostelike

vleuel aan te pak. As hy die Tugela by die wadrif 30 myl ten ooste van Colenso sou oorsteek, kon hy selfs reguit na Elandslaagte toe opruk en al die Boeremagte in Natal, met insluiting van dié rondom Ladysmith, van hul basisse in die Suid-Afrikaanse Republiek afgesny en in die rug aangepak het.

Die feit dat die terrein aan daardie kant — d.w.s. oos van Colenso — heuwelagtig en ruig was, het die taak vergemaklik om met sy leër in die rigting weg te sluip sonder dat die Boere teenoor Colenso dit bemerk. Dit kon maklik gedoen word, veral as hy die aandag van die vyand op Colenso, of beter nog 'n punt ten weste daarvan, kon konsentreer deur 'n skynaanval met 'n klein gedeelte van sy mag op die Boeremag teenoor of wes van Colenso deur te voer. Aan die ander kant het die flankmars oor 'n afstand van sowat 60 myl met 'n leër soos syne gevare ingehou wat nie onderskat kon word nie. Immers sy leër sou van 'n swaar tros ossewaens vergesel moes gaan om die troepe van die nodige voorrade te voorsien. Ook het die troepe waaroor hy beskik het, geen ondervinding

⁹¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 335.

gehad van oorlogvoering in 'n bosagtige rante wêreld soos die wat oos van Colenso uitgestrek het en wat hy bowendien nie vooraf verken het nie. As die Boere se linkerflank, waarvan hy die uitgestrektheid en sterkte nie geken het nie, enigszins wakker was — en daar is geen rede om aan te neem dat hulle dit nie sou wees nie — sou die vyand spoedig van sy beweging ooswaarts verwittig word; en as hulle dit betyds ontdek, kon hulle sy leer in die ruie gebied met hul mobiele kommando's vernietig. Nie alleen kon hulle hinderlae vir hom stel en vinnige verrassingsaanvalle op sy trekkende mag deurvoer nie, maar hulle kon ook op sy verbindingslinies met Durban toeslaan en sy leer daardeur verlam voor dit Ladysmith kon bereik. Dan sou nie alleen Ladysmith nie maar die hele Natal aan die genade van die Boere uitgelewer wees en die toestand hagliker wees as ooit tevore.

Die ander weg wat hy kon volg as hy die Boere wou omvleuel, was om deur een van die driewe in die Bo-Tugela om die regterflank van die Boere te trek en die betrokke drif en

Brakfonteinnek in besit te neem. Daardeur sou hy in beheer kom van die golwende vlakte ten weste van Ladysmith en tussen Ladysmith en die Tabanyamaberge geleë. Van die hoogtes wat die gebied ten noorde van die driewe beheers het, kon hy dan op die Vrystaatse verbindingslinies toesak. Met die hoogtes in besit was hy nl. slegs sowat 15 myl van Ladysmith en die spoorwegverbinding tussen Harrismith en Ladysmith af verwyder, en kon hy of die Vrystaters wes van Ladysmith in die rug aantas en van hul basis afsny, of in samewerking met sir George White trag om die vyandelike mag by Colenso te vernietig. Dit was 'n veel korter roete as die een om die Boere se oostelike Flank maar om die hoogtes ten noorde van die driewe te bereik en in besit te neem, was 'n uiters moeilike onderneming. Die pad na die driewe het nl. oor 'n oop terrein gegaan en dit was dus onmoontlik om die Bo-Tugela ongesiens te bereik. Die Boere wat hul regtervleuel in daardie rigting uitgebrei gehad het klaarblyklik omdat hulle op so 'n beweging bedag was, sou sy mars na die driewe in die Bo-Tugela dadelik bemerk en versterkings

daarheen stuur om hom te keer, en dan sou sy poging verydel wees; want die terrein aan daardie kant was beslis in die guns van die verdedigers wat steeds op die goeie posisies op die hoogtes in hul rug sou kon terugval. Bowendien sou 'n flankmars in die rigting hom, net soos 'n flankmars in 'n oostelike rigting, van die spoorweg af wegneem. Sy verbindingslinies met die kus sou dus in gevaar staan van deur die vyand verwoes te word.⁹²

'n Omvleuelingsbeweging wes om die Boereposisies het dus vir Buller net so gevaarlik voorgekom as een om die oostekant daarvan. Na heelwat wik en weeg het hy op die ou end besluit om die Boeremag aan die kant om te trek waar by die meeste hulp of beste ondersteuning van die garnisoen in Ladysmith sou ontvang, met wie hy vanaf 30 Nov. in heliografiese verbinding was.

⁹² Vgl. *Times History*, II, pp. 424-426, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 337-338.

Op 30 Nov. het genl. sir George White in die verband uit eie beweging aan die Britse bevelhebber te Frere, genl. Clery, geflits dat hy die Britse mag wat Ladysmith moes ontset, met 'n uitval uit Ladysmith sou kon ondersteun maar dan moes die mag met die pad langs trek wat tussen Rooikop en Grobbelaarskop deur na Ladysmith geloop het, of anders via Springfield en Potgietersdrif na Ladysmith toe opruk.⁹³ Dit was vir Buller dus duidelik dat White verkies het dat by die roete wes om die Boereposisie by Colenso moes volg. Na oorweging van die situasie het hy dus op die 7de besluit en aan White geflits dat by voornemens was om oor Potgietersdrif na Ladysmith op te ruk. Hy sou op die 12de vertrek en het gemeen om die operasie binne vyf dae tot 'n suksesvolle einde te voer.⁹⁴

White het die mededeling verwelkom en op die 10de geantwoord dat by die nag voor Buller se mag Potgietersdrif sou oorsteek, uit Ladysmith

⁹³ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 337-338.

⁹⁴ *Ibid.*, p. 338.

sou uitbreek en Buller tegemoet sou veg sover as wat hy kon. Buller moes hom egter tydig verwittig van enige verandering in sy planne, aangesien “time an all-important factor in cooperation” was.⁹⁵

Hierop het Buller op die 11de geantwoord dat by gedurende die nag van die 13de met drie infanteriebrigades, twee kavallerieregimente, 1,000 vrywilligers, vyf batterye veldartillerie en ses skepskanonne na Springfield sou opruk, Potgietersdrif gedurende die voormiddag van die 15de sou oorsteek, die 16de na Dewdrop sou marsjeer en Lancer’s Hill wat sowat ses of sewe myl buite Ladysmith geleë was, op die 17de sou aanval. Sy werklike bewegings sou egter van die aankoms van sy konvooie afhang. Hulle kon miskien nie tydig opdaag nie, en hy kon derhalwe nie die datums presies aandui sonder om onnodige vertraging te veroorsaak nie. Gevolglik moes White nie daarna uitsien om hom te help

voordat hy Lancer’s Hill aanval nie, “unless you feel certain of where I am”.⁹⁶

Hierdie heliogram het hy aan White gestuur omdat hy nie doodseker was dat hy Ladysmith met die roete wat deur hom aangedui is, sou bereik nie en nie wou hê dat White sy troepe aan ernstige botsings met die vyand moes blootstel voordat sy leër na genoeg aan hom was om hom te ondersteun nie.

Terwyl die ekspedisie aan die gang was, sou een brigade voor Colenso bly om die Britse basis aldaar te beskerm en ook die hoofmag van die Boere soveel as moontlik daar besig te hou. Hierdie brigade die 6de-het dan ook, met uitsondering van ’n halfbataljon van die Scots Fusiliers, op die 12de na ’n heuwel vertrek wat tussen Colenso en Chieveley en twee myl noord van Chieveley geleë was, vergesel van 8 skepskanonne, t.w. twee van 4.7 duim kaliber en

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ Aangehaal in Cd. 1791, pp. 159-160 (vraag 14874). Die ander telegramme waarna in voetnote 93 tot 95 verwys word, word *in extenso* weergegee in Cd. 1791, pp. 158-159 (vrae 14866-14873).

ses twaalfponders. Onderwyl hulle daarheen opgeruk het, is die res van die mag in gereedheid gebring vir die mars via Potgietersdrif na Ladysmith.⁹⁷

Aan die Britse minister van Oorlog het Buller ondertussen 'n nota gerig waarin hy hom meegedeel het dat hy, na 'n sorgvuldige verkenning van die vyandelike posisie deur die teleskoop, tot die gevolgtrekking gekom het dat 'n regstreekse aanval op die vyandelike stelling te Colenso 'n te hoë prys sou eis. Daarom het hy besluit om met sy hele mag, op een brigade na, oor Potgietersdrif na Ladysmith toe op te ruk met die pad wat oor Acton Homes na Ladysmith geloop het. Die mag sou van 'n konvooi van 400 ossewaens vergesel gaan. Dit sou oor vier myl "difficult country" in die omgewing van die drif moes trek, waar hy 'n swaar geveg verwag het. "The operation, therefore, is not a very pleasant

one." Daar was egter een troos: genoeg water vir sy leer!⁹⁸

7. BULLER VERANDER SY AANVALSPLAN

Genl. Botha het voortdurend brandwagte tussen Chieveley en Colenso gehad, ook op die rantjie wat op die 12de deur genl. Barton se brigade met kanonne beset is, en was reeds voor 8.45 die oggend ingelig oor die uittoeg van die brigade uit hul kamp.⁹⁹ Dit was vir hom die teken dat die lang verwagte Britse aanval op sy posisies aanstaande was.

Terwyl die vyandelike mag besig was om op te ruk, het hy sy offisiere byeengeroep en hulle toegesprek ten einde hulle nog eens met die nodige durf en daadkrag vir die komende geveg te besiel. Daarna het hy bevel gegee dat alle manskappe van elke kommandantskap in die posisies wat aan die river aan hulle toegewys is, moes stelling neem en daar moes bly, dag en nag.

⁹⁷ *South Africa Despatches*, I, no. 9, d.d. 12 Des. 1899, van Buller aan Secretary of State for War; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 338.

⁹⁸ *South Africa Despatches*, I, no. 9, d.d. 12 Des. 1899.

⁹⁹ Leyds 712, Telegram no. 2 dd. 12 Des. 1899.

Diegene wat nie wagdiens gedoen het nie, moes selfs daar slaap.¹⁰⁰

Soos gesê, was hy daar volstrek oortuig van dat Buller met sy swaar konvooi waarmee by onmoontlik in 'n enkele nag na die Bo-Tugela kon wegsluip, nie om sy regterflank sou trek nie maar 'n frontaanval op sy stellings by Colenso sou doen, en ... hy was reg! Buller het net soos Botha op die laaste moment begryp dat 'n omvleuelingsbeweging deur die Bo-Tugela met 'n leër, vergesel van 400 ossewaens, in volle sig van 'n mobiele vyand wat vinnig en maklik groot kommando's van die een gevaarpunt na die ander kon verplaas, 'n waagstuk sou wees wat hom sy hele leër en reputasie kon kos. Ten spyte van sy ooreenkoms met genl. White en sy brief van twee dae tevore aan die Minister van Oorlog — waarin hy geskryf het dat 'n frontaanval op die Boerestellings hom te duur te staan sou kom en dat hy dus voornemens was om deur Potgietersdrif te trek — het hy tog op 13 Des. besluit om te doen

wat Botha voorsien en begeer het dat hy sou doen, nl. om die flankmars te laat vaar en die roete oor Colenso na Ladysmith te kies. Die flankmars oor Potgietersdrif, so het hy nou aan die Minister van Oorlog laat weet, was te gevaarlik. Dit het, soos van die begin af duidelik was, meegebring “the complete abandonment of my communications, and, in the event of want of success, the risk that I might share the fate of Sir G. White, and be cut off from Natal”. Ladysmith was so 'n risiko nie werd nie en kon liever aan sy lot oorgelaat word as om die hele Britse mag in Natal te laat isoleer en Natal vir die vyand oop te gooi.¹⁰¹

Aan genl. White het hy laat weet: “Have been forced to change my plans; am coming through via Colenso and Onderbrook Spruit.” Die datum sou afhang van “difficulties met with, probably

¹⁰⁰ Leyds 712, Telegram no. 64 d.d. 12 Des. 1899.

¹⁰¹ *South Africa Despatches*, I, no. 10, d.d. 13 Des. 1899, van Buller aan Secretary of State for War, en *South African War, Confidential Telegrams*, no. 50.



Terrein suid van die Tugela waaroor die Britse troepe tydens die slag van Colenso opgeruk het

17th December”.¹⁰² Hierop het White hom gereed gemaak om op die 17de ’n uitval uit Ladysmith in ’n suidelike rigting te onderneem.¹⁰³

Die rede waarom Buller sy krygsplan so skielik verander het, was dat die berigte wat hom intussen bereik het van die swaar neerlae van genl. Gatacre by Stormberg en van lord Methuen by Magersfontein sy eie posisie gevoelig geaffekteer het. Hy het gereken, so het hy nou aan die Minister van Oorlog uitgelê, dat lord Methuen sterk genoeg was “to overcome any opposition he might encounter” en dat hy na Kimberley sou deurbreek. Dit sou die moreel en die weerstand van die Boere tot ’n laagtepunt laat daal het. Daarom het hy ’n krygsplan uitgewerk waarvan die uitvoering geëis het dat hy sy verbindingslinies aan groot gevaar sou blootstel. “I had considered that, with the enemy dispirited in the west, this risk was justifiable.” Met Gatacre en Methuen stywe neerlae toegedien en die Britse

offensief in die weste — en ook in die suide — gestuit, was die Boere egter nie gedemoraliseerd nie maar opgebeur en met nuwe moed besiel. Onder die omstandighede het hy nie kans gesien om van die spoorlyn wat sy enigste verbindingslinie met die kus gevorm het, af te wyk nie. Hy het hom dus gedwonge gevoel om van sy vroeëre plan en die risiko wat daarmee saamgehang het, af te sien en liewers met sy oormag ’n pad deur die hoofmag van die Boere, wat vlak voor hom aan die oorkant van die rivier gelê het, te probeer slaan. Dit was beter as om enige twyfelagtige flankbeweging of ander eksperiment uit te voer wat miskien ook sy hele leër in Natal in die ongeluk kon stort.¹⁰⁴

8. DIE BRITSE BOMBARDEMENT, 13 -14 DES. 1899

Onderwyl Buller besig was om planne te oorweeg oor hoe by sy verskillende regimente

¹⁰² Sien Cd. 1791, p. 160 (vraag 14880).

¹⁰³ Britse amptelike *History of the War In South Africa*, I, p. 339.

¹⁰⁴ *South Africa Despatches*, I, no. 10, d.d. 13 Des. 1899, van Buller aan Secretary of State for War, en *South African War, Confidential Telegrams*, no. 50.

moes laat beweeg om met so min verlies as moontlik die Tugela oor te steek en die vyandelike stellings aan die oorkant daarvan te bemeester, het hy vroeg die oggend van die 13de begin om die vyandelike weerstand met sy skeepskanonne aan skerwe te probeer skiet. Vanaf Doringkop, die heuwel waarop die 6de brigade, soos reeds vermeld, die vorige dag met agt skeepskanonne posgeneem het en waarheen by gedurende die loop van die 13de nog twee infanteriebrigades — die 4de en 5de, aangevoer deur genls. Lyttelton en Hart onderskeidelik — laat opruk het, het hy om 7.15 vm. die bombardement op die Boereposisies laat open.

“With a flash of flame, deep roar and thud, as the outburst of a volcano”, aldus Bennet Burleigh, het die lang 4.7 duim-kanonne die kanonnade ingelui, onmiddellik gevolg deur die ses twaalfponders, en vir ses uur lank ’n swaar bui van gewone en liddietbomme op en tot twee myl anderkant die Colenso koppies laat reën, egter sonder veel merkbare effek op die vyand. Veral een van die loopgrawe wat halfpad teen die

helling van een van die rante duidelik sigbaar en ongetwyfeld met opset daar uitgehaal was om die aandag van die Engelse van die werklik besette Boereverskansings af te lei, het woes deurgeloop. Groot gate is in die borswering daarvan geskiet en hoe stofwolke in die lug opgeskop maar van die kant van die Boere was daar geen reaksie nie. Wel is hier en daar groepies burgers opgemerk wat soos dasse in hul onsigbare skuilplekke verdwyn het of oor die terrein gery het, maar dit was ook al wat die kanonnade aangaande die posisies van die Boere — wat tydens die hele inferno geen enkele ongeval gely het nie — aan Buller en sy offisiere geopenbaar het. Van die ontruiming van die Bosrant en die konsternasie wat daarna in die geledere van die Boere geheers het, is in die Britse kamp niks bemerk nie.¹⁰⁵

¹⁰⁵ *Times History*, II, p. 433; Bennet Burleigh, *The Natal Campaign*, p. 171; Nierstrasz, II band 2, p. 675; Leyds 713, Telegramme nos. 1, 16 en 17 d.d. 13 Des. 1899.

Op die 14de het Buller sy skeepskanonne 3,000 tree nader aan die Boerelinies gesleep en vanaf 'n klein koppie ten weste van die spoorweg die bombardement, wat van 8.40 tot 10 vm., 10.30 tot 11 vm. en vanaf 3.30 nm. tot donker met kort onderbrekings geduur het, voortgesit. Veral Fort Wylie, die Rooirantjies en Rooikop is hewig beskiet maar van Boerekant was daar net soos die vorige dag volstrek geen reaksie nie. Die burgers het op bevel van genl. Botha geen skoot geskiet nie en Buller en sy medeoffisiere het van hulle omtrent niks te sien gekry nie. Hulle het gedurende die nag die breuke wat deur die vorige dag se bombardement in hul loopgrawe veroorsaak is, herstel, en selfs gedurende die dag wanneer die Britse kanonne hulle die tyd daartoe gegun het, voortgegaan om hul stellings te versterk. Dit is egter op onopsigtelike wyse gedoen sodat die vermoede algaande by die Engelse begin posvat het dat hulle reeds hul stellings ontruim het. Selfs Buller wat die vyandelike posisies vir 'n groot deel van die dag van sy groot skeepskanonne af met sy teleskoop bestudeer het, was diep getref deur die vreedsame

stilte wat die kaal rante onder die swaar bomme hael bly handhaaf het. Ook hy het al hoe meer onder die indruk begin kom dat die Boere reeds padgegee het.¹⁰⁶

Die Britse opperbevelhebber het verwag dat die Boere sy donderende kanonlawaai met minstens so 'n harde lawaai as wat hul kanonne kon veroorsaak, sou beantwoord en daardeur hul kanonstellings aan hom sou openbaar; en toe hulle swyg, was hy uit die veld geslaan. Met sy swaar bombardement het hy dan ook net die teenoorgestelde uitwerking bereik as wat by beoog het. In plaas van die vyandelike weerstand te vermurwe, het hy nadat hy aanvanklik paniek verwek het sonder om dit te beseef, die burgers aan kanonvuur gewoond gemaak en hulle gehelp om 'n weerstand teen die vrees daarvoor op te bou. Die vernaamste effek wat die tweedaagse kanonnade dan ook gehad het, was dat dit die

¹⁰⁶ *Times History, II*, pp. 433-434; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, pp. 52-53; Nierstrasz, *II* band 2, p. 676; Leyds 713, *Telegramme* nos. 17, 20 en 29 d.d. 14 Des. 1899.

burgers vertrouwe in hul generaal en in hul posisies gegee het en hulle geleer het om bedaard en bestendig onder die swaarste kanonvuur te bly. Verder het dit hulle natuurlik gewaarsku dat die uur van die Britse aanval geslaan het en dat hulle waaksamer as ooit tevore moes wees.¹⁰⁷

9. BULLER SE INSTRUKSIES VIR DIE AANVAL

Terwyl die bombardement aan die gang was, het die Britse opperbevelhebber tot finaliteit gekom oor hoe hy te werk sou gaan om die vyandelike posisies oorkant die rivier, indien dit nog beset was, in te neem; en teen die middag, nadat by genoeg na die gebombardeerde Boerestellings deur sy verkyker gekyk het sonder juis iets wyser te word, het hy die verskillende hoofaanvoerders met hul stawwe byeen geroep om aan hulle persoonlik sy planne vir die aanval wat die volgende oggend sou plaasvind, te verduidelik.

Die Boere, so het hy hulle meegedeel — dit staan ten minste so in sy skriftelike bevele uiteengesit — was verskans in die koppies noord van die

Colenso brug, m.a.w. in die “Colenso koppies”, terwyl daar ook ’n groot kamp 5 myl noordwes van Colenso naby die pad na Ladysmith gestaan het, en ’n ander een ten noorde van die Tugela in ’n rigting noord van Hlangwaneheuvel.

Sy oogmerk was die verowering en besetting van die Colenso koppies deur ’n gelyktydige aanval daarop met sy hele leërmag in sowel die front as in die flanke. Terwyl ’n brigade voetvolk, in die rug deur 8 skeepskanonne gesteun, die posisie in die front moes aanpak deur by of oor die “iron bridge” die rivier oor te steek,¹⁰⁸ sou ’n ander

¹⁰⁸ Dis uit die geskrewe instruksies nie duidelik watter van die twee brûe oor die Tugela hier bedoel word nie — die padbrug of die gebreekte spoorwegbrug. Die *Times History*, Melville (Buller se biograaf) en Baring Pemberton meen dat die spoorwegbrug bedoel word en dat die kolonne by die brug deur die Tugelarivier moes trek. Die Britse amptelike *History of the War in South Africa* meen egter dat die padbrug bedoel word, en Buller se telegrafiese verslag van die geveg waarin duidelik gesê word “General Hart was to attack the left drift, General Hildyard the right, the main road”, bevestig die mening. Eintlik kom dit nie daarop aan nie want by Hildyard het

¹⁰⁷ Vgl. Naude, *Vechten en Vluchten*, pp. 70-71.

infanteriebrigade op die linkerflank deur die voetpaddrif net bokant die samevloeiing van die Tugela en Doringkopspruit oor die Tugela gaan. Hulle sou dan met die rivier langs aftrek om in samewerking met die berede brigade die Boere op die Colenso koppies onder 'n swaar kruisvuur te neem en sodoende die frontaanval te steun. Met die oog daarop moes die berede brigade Hlangwaneheuvel op die regterflank met 'n battery kanonne beset.

Die Britse troepe is dus beveel om met die oog op die inname van die Colenso koppies in drie kolonnes teen die Boere op te ruk, as volg:

- (a) Die linkerflank wat sou bestaan uit die 5de brigade onder genl.maj. A. FitzRoy Hart, na die voetpaddrif onmiddellik ten weste van die aansluiting van Doringkopspruit en die Tugela. Hierdie brigade moes hul kamp om 4.30 vm.

daar geen verwarring bestaan oor wat hy moes doen nie aangesien Buller dit die middag van die 14de aan hom verduidelik het.

verlaat en die voetpaddrif met so min versuim as moontlik oorsteek ten einde die Colenso koppies op ongeveer dieselfde tydstip vanuit die weste te bestorm as wat die beoogde frontaanval sou plaasvind.

- (b) Die sentrum wat sou bestaan uit die 2de brigade onder bevel van genl.-maj. H. J. T. Hildyard, na die ysterbrug by Colenso waar hulle die rivier moes oorsteek om daarvandaan die Colenso koppies van voor af te bestorm en in te neem. Hierdie brigade wat in die rug gesteun sou word deur 8 skepskanonne, waarvan twee twaalfponders op Shooter's Hill geplaas is en die res met inbegrip van twee stukke van 4.7 duim kaliber aan die spoorweg sou posneem, moes hul kampplek om 4 vm. verlaat en reg op die brug aftrek.
- (c) Die regterflank wat sou bestaan uit 1,000 man van die berede brigade van die graaf van Dundonald, na Hlangwaneheuvel.

Hierdie afdeling moes, versterk met 'n battery kanonne van die 1ste brigade-divisie, hul kamp om 4 vm. verlaat, die Bosrant inneem en vandaar 'n swaar kruisvuur op die Boere op die Colenso koppies onderhou ter ondersteuning van die hoofaanval. Die res van hierdie brigade, 1,800 man sterk, sou gedeeltelik gebruik word om die twee flanke van die oprukkende Britse leër te dek en gedeeltelik om, bygestaan deur 'n halwe bataljon voetsoldate van die 6de brigade, die konvooie te bewaak. Hierdie konvooie en die vier veldhospitale van die leër sou agter Shooter's Hill bly.

Die orige twee brigades waaroor Buller beskik het (t.w. die 4de en 6de) is in reserwe gehou en gelas om as volg pos te neem:

- (a) Die 4de brigade onder aanvoering van genl.-maj. N. G. Lyttelton op 'n punt tussen die Britse linkervleuel en sentrum, gereed om aan sowel die linkerflank as aan die sentrum steun te verleen. Hulle

moes om 4.30 vm. vertrek en die 18 kanonne van die 2de brigade-divisie met hulle meevoer wat die Britse linkervleuel van agter af moes ondersteun.

- (b) Die 4de brigade onder die bevel van genl.-maj. G. Barton op 'n punt tussen die Britse regtervleuel en sentrum, gereed om aan sowel die regtervleuel as aan die sentrum hulp te verleen. Hulle moes om 4 vm. vertrek en twee batterye van die 1ste brigadedivisie asook ses twaalfponder skeepskanonne met hulle meeneem om van die oostekant af steun aan die aanval van die sentrum te verleen. 'n Halwe bataljon van hierdie brigade moes egter, soos bo vermeld, die konvooie help bewaak.¹⁰⁹

Nadat Buller hierdie instruksies tydens die laat middagure persoonlik aan sy onderskeie offisiere verduidelik het, is dit in die naam van die

¹⁰⁹ Die volledige teks van die bevel is hieragter opgeneem as Bylaag F.

nominale bevelvoerder van die “South Natal Field Force”, lt.- genl. sir Francis Clery, op skrif gestel en onderteken deur kol. B. Hamilton, assistent-adjudant-generaal, omstreeks 10 nm. aan die betrokke bevelvoerders gestuur.¹¹⁰ Dit is egter volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* eers teen middernag aan hulle bestel.¹¹¹ Die laat aflewering van die bevel het egter geen verwarring of moeilikheid veroorsaak nie aangesien die bevele, soos op skrif gestel, nie afgewyk het van die bevele soos dit deur Buller persoonlik gedurende die dag aan die offisiere verduidelik is nie. Slegs een van sy mondelinge instruksies was nie daarin vervat nie, nl. dat “if the Colenso kopjes were carried the force would bivouac among them on the night of the 15th.”¹¹² Origens was die skriftelike instruksies, al was dit ook nie altyd duidelik geformuleer nie, ’n goeie

¹¹⁰ *South Africa Despatches*, I, pp. 40-41; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 345-346; *Times History*, II, p. 436.

¹¹¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 346.

¹¹² *Ibid.*, p. 347.

samevatting van Buller se mondelinge instruksies en die was so volledig en duidelik dat die offisiere dit die middag sonder protes, ja selfs sonder bespreking, aanvaar het omdat hul vertroue in hul opperbevelhebber so onbegrens was dat hulle volkome oortuig was van sukses.¹¹³

Op die keper beskou, was daar dan ook geen rede om enigiets anders as sukses te verwag nie. Die Britse oormag aan klein- en grofgeskut was oorweldigend en die plan vir die inname van die Boereposisie het volmaak gelyk. Immers, gelyktydig van drie kante af aan ’n gekonsentreerde aanval van so ’n geweldige leer onderwerp, sou geen vlees en bloed dit lank op daardie rantjies kon uithou nie en sou die Boere-weerstand — indien daar nog enige weerstand te dug was — spoedig moes ineenstort. Die swakpunte in die aanvalsplan het nóg Buller nóg sy medeoffisiere begryp.

In die eerste plek het Buller nie die waarde van die Bosrant besef met die oog op die verowering

¹¹³ *Times History*, II, p. 436.

van die Colenso koppies nie en gevolglik slegs 1,000 man bereide troepe met 'n battery kanonne vir die verowering daarvan afgesonder. Daarmee het hy geen hoop gehad om Hlangwane te verower en sodoende in besit te kom van die sleutel tot al die Boerestellings op die Colenso koppies nie. Hy moes sy hoofmag teen die heuwel ingewerp en dit onder dekking van 'n gekonsentreerde vuur uit al sy kanonne geneem het, dan sou die posisie vir die Boere op Fort Wylie en die Rooirantjies dadelik onhoudbaar geword het.

In die tweede plek het hy die lengte van die Boere se flanke en hul weerstandsvermoë oor die hele linie hopeloos onderskat. Hy het nie met die moontlikheid rekening gehou dat sy flankaanvalle wat moes dien tot ondersteuning van sy aanval by die brug, afgeslaan kon word nie. As dit sou gebeur, was die hoofaanval by die brug tot mislukking gedoem. Ook was hy nie suiwer op hoogte van die ligging van die driewe nie — ja, hy het selfs nie eers 'n duidelike en noukeurige beeld van die loop van die rivier gehad nie; en

met die moontlikheid dat die Boere die driewe sou stukkend grawe en sodoende die oorgang oor die rivier vir sy troepe baie kon bemoeilik, het hy blykbaar geen rekening gehou nie. Dit alles was natuurlik die gevolg van swak verkenningwerk.

'n Derde swakpunt in die Britse aanvalsplan was dat die opmars nie vir die nag nie maar vir die oggend nadat dit reeds lig geword het, beplan is. Die terrein waaroor die Engelse moes marsjeer, was nl. 'n gelyk vlakte wat na die rivier se kant toe afgedaal en met uitsondering van miershope en enkele slote en bome hier en daar, geen dekking aan die oprukkende troepe gebied het nie, wat derhalwe reeds van ver af deur die Boere gewaar sou word. Waarom Buller nie van die dekking van die nag gebruik gemaak het om sy troepe oor hierdie gevaarlike vlakte tot aan die rivier te bring nie, is nooit opgehelder nie. Miskien het die rampe waartoe die nagtelike opmarse by Stormberg en Magersfontein gelei het, hom afgeskrik.

Ten slotte bly dit 'n raaisel waarom Buller nie gedurende die middag van die 14de aan White in

Ladysmith gesein het dat hy van plan was om die volgende oggend aan te val nie, aangesien White tog belangrike hulp aan hom kon verleen. Dit lyk of hy so seker van sy saak was dat hy die hulp nie nodig geag het nie. Botha se versuim om sy kanonvuur op die 13de en 14de te beantwoord, het hom blykbaar totaal verskalk en hom die vegvermoë van sy vyand hopeloos laat onderskat.¹¹⁴ Die offisiere was dit, soos reeds gesê, ook almal met sy planne eens. Net een het, nadat hy alles aangehoor het, glo onderlangs gebrom: “And may the Lord have mercy on our souls”.¹¹⁵ Die ander het geen swakpunte daarin raakgesien nie en gretig die môrestond afgewag vir die geveg om te begin.

¹¹⁴ Vgl. vir kritiek op Buller se krygsplan ook *Times History*, II, pp. 437-439, en Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, pp. 72-77.

¹¹⁵ W. Baring Pemberton, p. 127.

HOOFTUK 10

DIE SLAG VAN COLENZO

1. DIE BRITSE AANTOG

Teen 1 vm. die oggend van 15 Des. 1899 — 'n bladstille, heldere oggend, teken van 'n broeiende dag en moontlike onweer — het 'n verkenner by genl. Botha opgedaag met die nuus dat die hele Britse kamp verlig was en toe wis die jong Boere aanvoerder dat die groot dag gedaag het en dat die verwagte Britse aanval op hande was. Van die rante noord van die Tugela af kon tallose liggies in die vyandelike kamp op Chieveley gesien word — 'n onmiskenbare aanduiding dat die vyand besig was om klaar te maak om op te ruk.¹

Die berig het soos 'n veldbrand deur die geledere van die Boere versprei en binne weinige minute

¹ Sien die amptelike verslag van genl. Botha in Leyds 754, p. 31, opgeneem as Bylaag G (ii) hieragter, en sy verklaring gepubliseer in die *Standard and Diggers' News* en oorgeneem in *Pen Pictures of the War by Men at the Front*, p. 281. Vgl. i.v.m. hierdie hoofstuk voorts C. J. Barnard, *Generaal Louis Botha op die Natalse Front*, 1899-1900, Hoofstuk 3.

was almal wawyd wakker en op hul poste, gereed om die vyand te ontmoet.² Hulle was, so het genl. Botha later verklaar, so goed voorbereid as wat 'n leër maar moontlik kon wees om die plig wat op hulle gerus het, nl. om die vyandelike aanslag af te weer, na behore uit te voer: beslis en vasberade, en deurdring van die erns van die taak wat daar op hulle gewag het; vol moed en besiel met net een gedagte wat alles in hulle oorheers het, nl. om met die hulp van die Almagtige die oorwinning te behaal. So sterk was hul hoop en vertroue dat hulle selfs al hul perde weggestuur het na 'n punt vier myl agtertoe, d.w.s. noordwaarts in die rigting van Ladysmith, omdat perde gebruik kon word om mee te vlug en hulle die moontlikheid van 'n terugtog heeltemal wou uitskakel. Selfs al sou hul posisies ingeneem word, het hulle gemeen om te bly waar hulle was en tot die bitter einde toe te veg.³

² Michael Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, p. 258.

³ Genl. Botha se verklaring opgeneem in *Pen Pictures of the War by Men at the Front*, p. 281.

Michael Davitt vertel dat die burgers so kalm was dat hulle, toe die vyandelike opmars uit Chieveley begin het, nog rustig hul oggendpsalm of -gesang — deel van hul oggendgodsdienste — geseing het en daarna die vyand bedoord ingewag het.⁴ Volgens Penning en Davitt was hulle so bedoord dat selfs kol. G. De Villebois-Mareuil, die Franse offisier wat spesiaal na Suid-Afrika gekom het om hom by die Boeremagte te voeg, dit naderhand sy plig geag het om die Boerebevelvoerders te gaan aanpor om te begin handel as hulle die posisie nog wou red. “Ziet gij de Engelschen dan niet, Snel of gij zijt verloren!” sou hy volgens Penning teen ’n veldkornet uitgeroep het toe die Engelse reeds digby die Boerestellings was en die Boere nog geen skoot geskiet het nie; en toe die veldkornet hom verseker dat hulle wel alles sou regmaak, sou hy hom opgewonde tot genl. Botha self gewend het met die uitroep: “Gij zult het verliezen, man, gij zult het verliezen!” waarop

⁴ Michael Davitt, p. 260.

laasgenoemde houtgerus slegs sou geantwoord het: “Alles is recht, ... gij zult het zien!”⁵

In hoeverre hierdie mededelings waar is, kon nie vasgestel word nie. Ander bronne maak daarvan geen melding nie; maar dat die Boere volkome gereed was om Buller te ontvang en vasberade om hom terug te slaan, staan vas. Sedert vroeg die oggend toe die alarm deur die kamp gegaan het dat die vyand gereed maak om op te ruk, was elke man op sy pos, die oë op die terrein aan die oorkant van die rivier gerig, waar teen 4.30 vm. die dag begin breek het.

Dit was nog sterk skemer toe op die tyd wat deur Buller bepaal is, die mars begin het. Oor ’n front van twee myl breed en ’n myl diep het die troepe opgeruk gekom, linie op linie, en in die rigting van die rivier beweeg. Afgesien van die geritsel

⁵ Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, p. 277; vgl. ook Davitt, p. 260. Volgens Davitt sou hy aan genl. Botha gesê het: “General, the enemy is about to attack! Where are your men?” Waarop Botha' sou geantwoord het: “All right, Colonel, ... Buller will find my men in their places, at the right time, have no fear!”

van die gras, was al geluide wat gehoor is die gerammel van die kanonwiele en die stemme van die Bantoes wat besig was om die spanne osse voor die swaar skeepskanonne te dryf. 'n Swaar stofdamp het tydens die mars om en tussen die soldate opgestyg, egter nie hoër as heuphoogte nie, en die indruk geskep dat die leer deur 'n lae misbank gegaan het.⁶ Vanuit die Boerestellings was egter in die vroeë oggendskemer deur die verkyker slegs 'n lang, breë, bruin streep sigbaar.⁷

Genl. Botha het die naderende troepe vanaf sy staanplek — wat volgens Davitt op die tydstip halfpad tussen die wa- en trein brûe geleë was⁸ — deur sy verkyker staan en dophou. Met genoeg het hy ontwaar dat hulle ontplooi het presies soos hy voorsien het dat hulle sou doen: die linkervleuel in die rigting van die voetpaddrif by Doringkopspruit in marskolonne; die sentrum

wat met die twee voorste bataljons in verspreide orde aan weerskante van die spoorweg aangemarsjeer gekom het met 'n tussenruimte van 8 pas tussen die manskappe, in die rigting van Colenso, met die klaarblyklike doel om oor die wabrug te kom; en die regterflank, d.w.s. genl. Barton se 6de brigade wat met die berede troepe op hul regterflank, oos van die spoorweg gemarsjeer het, in die rigting van die Bosrant.⁹

Vanaf Shooter's Hill soos die Engelse die hoogtetjie genoem het van waar die Boerestellings die vorige dag met agt skeepskanonne gebombardeer is, het kapt. E. P. Jones, bevelhebber van die vlootgeskut, in opvolging van Buller se instruksies ses van sy kanonne — nl. twee stukke van 4.7 duim kaliber en vier twaalfponders — 'n myl nader aan die vyandelike stellings laat sleep. Hy het hulle op 'n hoogtetjie ten weste van die

⁶ Sien Baring Pemberton, p. 130.

⁷ Verklaring van kmdt. T. Smuts, opgeneem in N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 209.

⁸ Davitt, p. 260.

⁹ Verklaring van genl. Botha in *Pen Pictures of the War in South Africa*, I, pp. 279-280; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 59; en Leyds 779, Rapport van kapt. Ram en luit. Thomson, IV, p. 223.

spoorweg wat die vorige dag persoonlik deur Buller aan hom aangewys is en sedertdien Naval Gun Hill genoem is, in posisie gebring, 4,500 tree van Fort Wylie af.¹⁰ Hiervandaan af het hy teen 5 vm. die eerste kanonskote op die Boerestellings gelos.¹¹ Dit was egter slegs 'n paar toets skote en eers teen 5.20 vm. het die bombardement met die skeepskanonne in alle erns begin om die opmars van die infanterie te dek.¹²

Die vlootartilleriste het onder die persoonlike toesig van kapt. Jones vragte liddietbomme,

¹⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 351, asook kaart no. 15 van genoemde publikasie; *Times History*, II, p. 440; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 60. Die bewering van laasgenoemde publikasie en van Nierstrasz (II band 2, p. 679) dat die bombardement van Shooter's Hill af plaasgevind het, is foutief. Vgl. kaart teenoor p. 336 hieragter.

¹¹ Leyds 713, Telegram no. 1, d.d. 15 Des. 1899.

¹² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 531. Volgens Waters, *German Official Account of the War in South Africa* (p. 60), sou die bombardement om 4.45 vm. begin het.

granate en granaatkartetse oor Fort Wylie gestrooi, vasberade om elke Boer wat daar nog lewendig was na die vorige dag se kanonnade, huid en haar uit te wis. Hulle het Fort Wylie beskiet totdat dit na 'n hewige vuurspuwende berg gelyk het ten gevolge van die rooi stofwolke, groen liddietwolke en witgrys rook- en kruitwolke wat op die kruin daarvan honderde voete hoog in die lug in opgestyg het.¹³ Buller en sy soldate het dan ook die reg gehad om te verwag dat dit die effek sou gehad het van 'n stok in 'n perdebynes - m.a.w. dat as daar Boere in daardie posisies was, hulle ten minste van hulle sou laat hoor en teruggeskiet het. Daar was egter geen reaksie nie want waar die bomme geval het, nl. op die kruin en teen die hange van Fort Wylie, was geen burgers om dood te skiet of te verskrik.¹⁴ Laasgenoemde het stil gelê en wag in hul voorbereide stellings vlak aan die rivier vir die oprukkende

¹³ Vgl. George Crowe, *The Commission of H.M.S. "Terrible"*, 1898-1902, p. 102; *Times History*, II, p. 440; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 351; en W. Baring Pemberton, p. 131.

¹⁴ Baring Pemberton, p. 131.

soldate om naby te kom, en vir die sein van die aangewese Boerekanon om die geveg te begin. Die hele hewige bombardement was dus inderdaad niks anders as 'n grootskaalse ammunisie-vermorsing nie — “so much money thrown away”, om die woorde van kol. De Villebois-Mareuil te gebruik.¹⁵

As Buller 'n noukeurige verslag gehad het van die slag by Magersfontein sou hy seker nie soveel van die kanonnade verwag het nie; maar, soos Baring Pemberton dit so onverbeterlik uitdruk, “Unfortunately there was no one around Buller (certainly not his chief of staff who had never been in any action in his life) capable of warning him how deceptive could be such appearances of destruction or abandonment; how the Boers could be lying snugly in some safe trench or well out of range; how trenches which seemed to be blown sky-high were probably dummies and how Boer gunners had no doubt been instructed to hold their fire. On the contrary, the glimpse which

some officers claimed to have had through their glasses of Boers galloping wildly back across the road bridge helped to circulate the comforting rumour that Brother Boer had decamped and breakfast would most assuredly be taken on the other side” (van die Tugela).¹⁶

2. DIE LOTGEVALLE VAN GENL. HART SE BRIGADE

Solank as die bombardement geduur het, het die troepe die Tugela genader en 'n rukkie na sonop het die eerste swaar ramp die Britse mag getref toe genl.-maj. A. FitzRoy Hart hom met sy 5de brigade ewe stompsinnig vasgeloop het in die bog wat die Tugela ten weste van Doringkopspruit maak.

Moderne Britse geskiedskrywers oor die oorlog het Hart sy stompsinnigheid in krasse taal verwyt. Julian Symons het die mening uitgedruk dat sy idees “most clearly a relic of the days of the Great German Sausage” was terwyl Baring Pemberton die indruk gekry het dat

¹⁵ Sien De Villebois-Mareuil, *War Notes*, p. 52.

¹⁶ Baring Pemberton, p. 131.

“This dashing Irishman might have stepped straight out of the Crimea for all his apparent ignorance of what had been achieved in gunnery and small arms over the past 50 years”.¹⁷

Die fout moet egter nie op Hart se skouers alleen afgeskuif word nie. Buller het net so veel skuld aan die debakel gehad want hy het Hart se bewegings beplan op grond van verkeerde opvattinge met betrekking tot die terrein waarheen hy die 5de brigade beveel het om te beweeg. Hy het aan Hart instruksies gegee om die Tugela by die voetpaddrif oor te steek onmiddellik ten weste van die plek waar Doringkopspruit in die Tugela vloei, maar heeltemal ’n verkeerde begrip gehad van waar Doringkopspruit of die bedoelde drif was. Trouens wes van die samevloeiing van die Tugela en Doringkopspruit is daar geen rivier nie. Doringkopspruit vloei nl. nie in die Tugela waar laasgenoemde van wes na oos vloei nie maar wel waar dit van noord na suid vloei. Die

Tugelarivier waarvan die stroom oor die algemeen van wes na oos loop, maak nl. ’n halfmyl voordat dit Doringkopspruit sou getref het as dit reguit ooswaarts bly loop het, skielik ’n baie skerp draai noordweswaarts en nadat dit vir byna ’n myl in die rigting gevloei het, weer net so ’n skerp draai suidooswaarts. Dit vloei dan vir sowat ’n myl in ’n suidoostelike en dan vir nog ’n half myl in ’n suidelike rigting voordat dit weer sy normale koers ooswaarts hervat en Doringkopspruit sluit daarby aan omtrent ’n kwartmyl ten noorde van die punt waar dit weer ooswaarts swaai. ’n Nou landtong van ’n myl lank en ’n halfmyl breed word dus deur hierdie onverwagte en eienaardige draai van die Tugela aan alle kante behalwe die suidelike deur die rivier omring. Enige driewe in die omgewing van die aansluiting van Doringkopspruit en die Tugela moes dus beskryf gewees het as ten noorde of ten suide van die aansluiting geleë, want Doringkopspruit vloei, soos reeds vermeld, enigszins noord van die oostelike punt van die bog wat hier deur die Tugela gemaak word, in laasgenoemde rivier in.

¹⁷ Sien Julian Symons, p. 157, en Baring Pemberton, p. 131.

Buller het egter nie geweet dat die spruit aan die oostekant van die bog inloop nie. Hy het gedink dat dit aan die westekant daarvan by die Tugela aansluit waar inderdaad net 'n kort, droë sloot in die Tugela ingeloop het, en hy het die wanindruk ook by Hart en die ander offisiere geplant.

Wat Buller eintlik wou gehad het, was dat Hart die Tugela by 'n voetpaddrif moes oorsteek wat 'n myl ten weste van die sloot geleë was. Hy was egter onder die indruk dat die betrokke voetpaddrif onmiddellik wes van die sloot geleë was en dat die sloot die Doringkopspruit was. Wat dit betref, is hy en sy medeoffisiere nl. deur 'n kaart mislei wat deur een van die genieoffisiere kort voor die geveg geteken is. Dit was 'n meettafelskets — 'n poging om soveel van die topografiese besonderhede as wat van 'n afstand af waargeneem kon word, op 'n kaart aan te bring wat met die oog op die registrasie van plase vervaardig is. Die skets is egter nie gekontroleer deur die loop van die rivier en die suid daaraan geleë terrein

sorgvuldig te ondersoek nie en het verskeie growwe foute bevat. Volgens die kaart het Doringkopspruit aan die westekant van die bo beskrewe bog of landtong in die Tugela ingeloop en was daar 'n voetpaddrif deur die Tugela onmiddellik ten weste van hierdie punt met nog 'n bog in die rivier ten weste van hierdie drif. Dit was almal growwe foute. Wat op die skets as Doringkopspruit aangegee is, was soos reeds vermeld, slegs 'n kort, diep sloot wat ten weste van die genoemde bog of landtong in die Tugela ingeloop het, terwyl die voetpaddrif wat volgens die skets onmiddellik ten weste van die bog gelê het en waardeur Buller eintlik wou hê dat Hart moes trek, 'n myl verder wes geleë was. Daar was ook nie 'n tweede bog in die rivier nie terwyl die werklike Doringkopspruit glad nie op die skets verskyn het nie.¹⁸

¹⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp.352-353, en kaart no. 15 van genoemde publikasie waarop die ligging van die samevloeiing van Doringkopspruit met die Tugela korrek aangedui word.

As die woord Doringkopspruit glad nie gebruik was nie en Hart eenvoudig instruksie gekry het om te trek deur die voetpaddrif ten weste van die groot bog wat die Tugela maak, sou Buller nog vry te pleit gewees het van 'n aandeel in die mislukking wat die 5de brigade op die lyf geloop het. Van die bog in die Tugela is in die geskrewe instruksies — en klaarblyklik ook in die wat Buller mondeling uitgereik het — egter geen woord gerep nie.

Al wat Hart — afgesien van die kaart en die algemene instruksies en natuurlik sy troepe — van Buller ontvang het, was 'n Bantoe om hom as gids te dien en een van die Natalse koloniste om as tolk tussen hom en die Bantoe te ageer. Hierdie Bantoe het klaarblyklik 'n heeltemal

Vgl. ook die kaart teenoor p. 336 van hierdie werk. Op die kaarte wat die *Times History*, die *German Official Account of the War in South Africa* en Julian Symons van die slagveld van Colenso gee, word die ligging van die samevloeiing almal verkeerd aangedui, nl. aan die westekant van die bog in die Tugela waar Buller gemeen het dat dit was.

ander opvatting gehad oor waar hy die 5de brigade heen moes lei as wat Buller en Hart se bedoeling was.¹⁹ Hy het — so ten minste is die aand voor die geveg aan Hart verduidelik — naby die drif gewoon waar die 5de brigade moes deurgaen en sou dus geen fout maak aangaande die ligging daarvan nie; ja, hy het selfs die vorige twee nagte die deurwaadbaarheid daarvan getoets.

Die tolk het aan hom te verstaan gegee — natuurlik sonder vertoon van die kaart waarvan die Zoeloe in elk geval geen begrip sou gehad het nie — dat hy die troepe moes lei na die drif net wes van waar Doringkopspruit in die Tugela gevloei het. Watter terme hy gebruik het om die begrip “net wes van” te vertaal, is nie bekend nie. Die Zoeloeterm vir “westekant” is “intsho-nalanga” wat, letterlik vertaal, beteken “die kant waar die son ondergaan”. Ten beste vertaal, sou die tolk dus aan die gids duidelik gemaak het dat

¹⁹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 352-353.

hy die brigade moes lei na die naaste drif wat
“aan die kant waar die son ondergaan” van die



Punt van die bog in die Tugela waar die 5de brigade teruggeslaan is

punt af lê waar die Doringkopspruit in die Tugela invloei. As hy minder noukeurig vertaal het, kon hy self s van die drif aan die linkerkant van die samevloeiing gepraat het. In elk geval het die Bantoe wat geweet het waar Doringkopspruit in die Tugela ingeloop het, heel begryplik die indruk gekry dat die Engelse by een van die driewe in die bog van die Tugela wou deurgaen, in die nabyheid waarvan volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* sy hut gestaan het, d.w.s. die sogenaamde Puntdrif, halfweg met die bog op en in die oostelike helfte daarvan geleë, of wat waarskynliker is, 'n voetpaddrif op die noordwestelike punt van die bog wat deur die Bantoes gebruik is en waar die water tot aan die bors bereik het.²⁰

Met hierdie Bantoe wat 'n suiwer idee gehad het van waar Doringspruit en die Tugela bymekaar kom as gids, 'n kaart waarop die samevloeiing van die Tugela en Doringspruit heeltemal verkeerd aangegee is en ten slotte 'n instruksie

om by die drif onmiddellik ten weste van die plek waar Doringkopspruit by die Tugela aansluit laasgenoemde rivier oor te steek, het Hart sy mars begin, “just as the eastern horizon grew grey with the dawn.”²¹ Ontbyt is teen 3 vm. genuttig maar voor die tyd was die tente reeds afgeslaan en verpak. Volgens die algemene instruksies het die manskappe slegs knapsakke, waterflesse, gewere en 150 patrone elk met hulle saamgedra. Hulle het om 3.30 vm. Aangetree en Hart het die halfuur voor hulle beweeg het, bestee om hulle eers te drill, soos hy trouens elke oggend gedoen het. Toe het hulle in perfekte drillformasie opgeruk met die voorste bataljon, die Dublin Fusiliers, in viere ontplooi en die manne wat hulle gevolg het, in geslote formasie. Vooraan het Hart gery, “like some knight going to the Crusades” met sy staf, tolk en Bantoeëgids.²²

²⁰ Vgl. *Ibid.*

²¹ Romer & Mainwaring, *The Second Battalion Royal Dublin Fusiliers in the South African War*, p. 35.

²² Julian Symons, p. 157; vgl. ook Baring Pemberton, p. 131.

Dit was 'n indrukwekkende mag. Die grootste deel daarvan het bestaan uit infanterie waarvan daar vier bataljons was, t.w. die 2nd Royal Dublin Fusiliers aangevoer deur kol. C. D. Cooper, die 1st Connaught Rangers onder bevel van kol. L. G. Brooke, die 1st Royal Inniskilling Fusiliers gelei deur lt.-kol. T. M. H. Thackeray en die 1st Border regiment onder aanvoering van kol. J. H. E. Hinde. Hulle is vergesel van die 17th Company *Royal Engineers* onder maj. H. H. Massy aan wie die plig opgelê is om, nadat die rivier skoon geskiet was, 'n pontonbrug vir die 64ste en 73ste veldbatterye wat by die brigade was, te maak, as so 'n pontonbrug nodig sou blyk om die kanonne oor die rivier te bring. Die artillerie moes nl. onder lt.-kol. L. W. Parsons wat sy bevel van Hart sou ontvang, Buller se hoofaanval op Colenso brug in die linkerflank ondersteun. Ten slotte was daar 'n regiment ruitery, die Royal Dragoons aangevoer deur lt.-kol. J. F. Burn-Murdoch. Hulle moes die linkerflank van die

brigade beskerm en enkele ruiters het die brigade ook as verkenners geleide gedoen.²³

Hart was 'n Ier wat daarvan gehou het om sy manne streng onder beheer te hou, "well in hand", soos dit geheet het — d.w.s. om hulle gedurende die mars in diggeslote formasie te hou en die oopsprei van die vuurlinie tot die allerlaaste sekond uit te stel. Aan die voordele wat 'n mars in verspreide orde gebied het, het hy volgens die *Times History* geen waarde geheg nie. Sy teorie was glo dat dit uiters belangrik was om sy manne goed in toom te hou en wanneer die uur vir aksie aanbreek, met alle mag deur die vyandelike linies te breek sonder om op verliese ag te gee.²⁴ In volle daglig het sy troepe die Boerelinies dus genader met die gewere oor die skouers geslinger, asof hulle met 'n Paasmaandag manewer naby Brighton besig was en nie met 'n werklike oorlog op lewe en dood in Suid-Afrika nie.²⁵

²³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp.353-354; *Times History*, II, p. 444.

²⁴ *Times History*, II, p. 444.

²⁵ Davitt, p. 262.

Nadat die troepe wat vanuit hul kamp in noord-westelike rigting getrek het, Doringkopspruit by die eerste drif oorgesteek het, het hulle noordwaarts geswaai, klaarblyklik op aanwysing van die Bantoeïds wat hulle na een van die driewe in die bog van die rivier wou lei. Van lt.-kol. Burn-Murdoch wie se patrollies intussen tot digby die Tugela deurgedring het sonder dat daar op hulle gevuur is, het Hart nie minder as drie boodskappe ontvang dat sy linkerflank en front deur sterk vyandelike magte aan die oorkant van die rivier versper is nie maar daaraan het hy hom nie gesteur nie. Hy het terug laat weet dat hy voornemens was om deur die drif wat voor hom gelê het, te trek en dat hy die vyand op sy linkerflank sou ignoreer tensy hulle eerste tot die aanval sou oorgaan.²⁶ Hy het die troepe dus noordwaarts laat voorttrek ook nadat Doringkopspruit noordooswaarts in die rigting van die oostelike voet van die bog in die Tugela weggeswaai het, en wel met die

²⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 354; *Times History*, II, p. 444; Nierstrasz, II band 2, p. 681.

bedoeling om aan die westelike voet van die bog te kom waar volgens die terrein skets wat hy van Buller ontvang het, daar 'n stroom met die naam van Doringkopspruit — aan die anderkant waarvan hy die voetpaddrif sou aantref — in die Tugela sou ingevloei het. Hy het egter nie ver gevorder nie toe hy bemerk dat daar geen spruit soos op die terrein skets aangedui, aan die westekant van die bog bestaan nie. Daarop het hy sy brigade tot halt geroep ten einde sy gids eers verder te ondervra aangaande die ligging van die spruit en die drif. Tot sy ontnugtering het die arme Zoeloe wat reeds dronkgeslaan was oor die brigade se beweging weg van Doringkopspruit af, aan Hart verduidelik dat daar geen Doringkopspruit voor hulle gelê het nie — wel een agter hulle — en dat die voetpaddrif waarheen hy die troepe moes neem bo in die bog van die Tugela gelê het, aan die linker- of westekant van waar Doringkopspruit in die Tugela ingevloei het.²⁷

²⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 354; *Times History*, II, p. 444; Nierstrasz, II band

Hierop het Hart sy brigade wat hom op die tydstip in 'n kaal mielieland bevind het met die voorhoede slegs 300 tree van die Tugela af, halfregs laat swaai en die bog begin intrek.²⁸ Latere skrywers het hom gekritiseer omdat hy nie eers die omgewing ondersoek het vir 'n drif buite die bog voordat hy verder beweeg het nie,²⁹ maar hulle neem nie in ag dat hy op dié late uur vir so 'n ondersoek geen tyd meer gehad het nie.

Die offisier in bevel van die Creusot-veldkanon agter die versteekte Boerekommando's het nl. óf 'n kanonskoot in die sentrum gehoor — wat die teken was om aan te val — of hy het die saamgedromde troepe waarvan die voorstes net besig was om te ontplooi, 'n al te verleidelike skyf gevind om nog langer te swyg, en toe Hart nog besig was om met die Zoeloe te gesels, dawer

kort na 6 vm. die Creusot se môregroet oor die vlakte. Die bom wat goed gemik was, het tussen die Connaught Rangers gebars waarvan sowat sewe getref is. Hierdie projektiel is onmiddellik deur 'n tweede gevolg wat tussen die troepe in die voorhoede geval en ongeveer sewentien van die Dublin Fusiliers buite aksie gestel het.³⁰

Hart het dadelik van sy perd afgespring en die bevel gegee om te ontplooi — 'n bevel wat sy voorste bataljons bereik het juis toe 'n derde bom tussen die Connaught Rangers ontplof en 'n negetal van hulle plattrek.³¹ Dit is gehoorsaam maar die verwarring was ontsettend. Sers. Wood van die Inniskilling Fusiliers vertel daaromtrent:

“While they were watching the naval guns, and chatting, the very earth seemed to rise in front

2, p. 681; vgl. ook Davitt, p. 262, en Baring Pemberton, p. 132.

²⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 354; *Times History*, II, p. 444; Nierstrasz, II band 2, p. 681; Baring Pemberton, p. 132.

²⁹ Vgl. *Times History*, II, pp. 444-445.

³⁰ Vgl. verklaring van korp. Grace in *Pen Pictures of the War*, p. 306. Die verskillende bronne is nie eenstemmig oor hoeveel persone deur die eerste bomme getref is of selfs oor waar die bomme geval het nie.

³¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp.354-355; *Pen Pictures of the War in South Africa*, pp. 305-306; *Times History*, II, p. 445.

of us, and we were torn by shot shell. I shall never forget the confusion. The colonel sprang from his horse and cried, “Deploy,” but between the Connaught Rangers pressing back and old mules kicking we had some difficulty in getting in order. As we lay down I heard some tall chap cry, ‘O God!’ and when I looked round his face was clean smashed off by a shell!”³²

Die Zoeloegids wat die drif moes aanwys, het intussen toe die bomme begin val, doodverskrik voet in die wind geslaan en dit aan Hart gelaat om maar verder self reg te kom; en die Ier wat ongetwyfeld ’n baie dapper man was, iemand wat die dood nie gevrees het nie, het klaarblyklik gereken dat as sy brigade maar bo in die bog van die rivier kon kom, hulle die drif wel sou vind en bemeester. Hy was vas daarvan oortuig dat daar ’n drif was soos die Zoeloe beduie het en het sy troepe dus in die bog in opgestoot. Terwyl die Dublin Fusiliers wat in die voorhoede was, na die

regterkant toe uitgesprei het, het die bataljons agtertoe na links ontplooi en so het die manskappe twee tot drie tree uitmekaar gekom, voortdurend bestook deur vyandelike kartetse. Na die ontplooiing het die brigade vorentoe in stormlope beweeg — die regterhandse halfbataljons in die bog in terwyl die linkerhandse halfbataljons oor die toegang tot die bog beweeg en aan die regterkant daarvan op die rivier gestuit het, waardeur hulle opeengebondel geraak het.³³

Dit was meer as wat selfs die Boere verwag het, want nou was die brigade in ’n muisval — nie net onderworpe aan ’n swaar frontvuur wat die burgers uit die loopgraaf reg voor die punt van die bog ondertussen met hul Mausers op hulle geopen het nie, maar tewens aan ’n moorddadige kruisvuur vanuit die loopgrawe en stellings aan die linker- en regterkant daarvan – “the most terrific I

³² Sien *Pen Pictures of the War in South Africa*, p. 306.

³³ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 355.

have ever heard of or thought of in my life”, soos ’n Britse offisier getuig het.³⁴

Van waar die koeëls presies gekom het, het die troepe nie geweet nie want die vyandelike loopgrawe was onsigbaar. Al wat hulle anderkant die rivier gesien het, was ’n steil terrein wat van die rivierwal af na die heuwels verder agtertoe geklim en die indruk op hulle gelaat het dat die gebied waaruit hulle die vyand moes verdryf, ’n gedugte natuurlike vesting was. Wel het die rivierwal ’n mate van beskutting aan die halfbataljons aan die linkerkant gebied terwyl ’n lang, nou bultjie naby die middel van die bog ’n mate van skuiling gebied het aan die halfbataljons van die regterflank, maar effektiewe dekking was dit glad nie. Die toestand van die brigade wat ondertussen ook nog voortdurend deur die Boerekanonne bestook is, het dus vinnig haglik begin word. Die verskillende eenhede was hopeloos deurmekaar en het nog deurmekaarder geraak toe Hart ook die linkerhandse halfbataljons

³⁴ Sien Baring Pemberton, p. 131.

van die Dublin Fusiliers en Connaught Rangers, asook twee kompanies van die Border regiment — wat almal tot op die stadium wes van die bog op soek na ’n drif was — ook in die bog ingestoot het, tussen die opeen gebondelde troepe in.³⁵ Van hierdie troepe het in hul soektog na ’n drif ten weste van die bog selfs gevorder tot by die voetpaddrif waardeur Buller eintlik wou hê dat die brigade moes gaan, dog dit feitlik onpassabel gevind. Die Boere het dit ongetwyfeld verniel en een van die troepe wat tot daar gekom het, het die rivier aldaar as “a swirling muddy torrent” beskryf.³⁶

Met ongeveer die hele brigade binne die beperkte ruimte van die bog opeengehoop, was die uitwerking van die vuur van die Boere ontsettend. Kmdt. Tobias Smuts van die kommando Ermelo gee sy indrukke daarvan as volg weer: Die Mausers en die kanonne

³⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp.355-356; *Times History*, II, pp. 445-446; Nierstrasz, II band 2, p. 681; Julian Symons, p. 158.

³⁶ Sien Baring Pemberton, p. 133.

“joegen dood en verderf in des vijands gelederen. Onbeschrijfelijk zijn de indrukken van dat oogenblik op den toeskouwer. Overal op de vlakte over de rivier kon men het stof, door de Mauserkogels opgeworpen, zien — even als sprinkhanen, die opvliegen. De soldaten vielen overal neer. Zelfs op lange distanties doodden de Mauserkogels, die te hoog gericht waren, van de achterste vijanden. Nergens konden zij zich bergen. Gingen zij liggen, dan waren de granaatkartetsen uit de Fransche stukken daar, om ze weer op te jagen. Stormden zij nader, dan velden de Mausers ze bij dozijnen neer.”³⁷

Lt.-kol. L. W. Parsons het intussen sy twee batterye artillerie, die 64ste en 73ste, op die oostelike oewer van Doringkopspruit in aksie gebring met die doel om die twee Boerekanonne wat dit vir die troepe in die bog so lastig gemaak het, die swye te probeer oplê. Die vyandelike kanonne was egter buite bereik van die

Armstrongs wat nie so ver as die Creusots kon skiet nie, en hul bomme het dus skadeloos in die veld geval. Hierop het Parsons een van sy batterye noordweswaarts laat jaag met die oogmerk om dit op 'n nader afstand ten weste van die spruit in aksie te bring. Die beweging het egter nie aan die aandag van die Boer artilleriste ontsnap nie. Hulle het dadelik hul vuur op die betrokke battery van wie hulle tot op die stadium geen notisie geneem het nie, gekonsentreer, en wel met uitmuntende effek.

Die battery het slegs gevorder tot op 'n boomryke plek aan Doringkopspruit, sowat 1,500 tree van die stellings van die kommando Ermelo af, waar dit oor die spruit wou gaan. Toe is die bespanning van die voorste kanon wat juis op die punt was om die drif oor te steek, deur 'n voltrefter uit een van die Creusots neergetrek, met die gevolg dat die kanon omgeslaan en die toegang tot die drif versper het. Parsons wat nou ook binne bereik van die Mausers gekom het, moes derhalwe holderstebolder na sy vorige stelling terugtrek met agterlating van die neergevelde kanon tussen die

³⁷ Sien N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, pp. 210-211.

garingbome. Met slegs elf veldstukke het hy sy bombardement van die rante anderkant die Tugela voortgesit — iets wat inderdaad slegs 'n vermorsing van ammunisie was. Trouens die Boerekanonne was buite sy bereik en hy het geen benul gehad van waar die burgers gestasioneer was wat Hart se brigade so woes met kleingeweervuur bestook het nie. Die gevolg was dat sy bomme skadeloos in die veld bly ontplof het.³⁸

Hart het egter blykbaar gemeen dat die steun van die kanonne sy taak sou vergemaklik om oor die rivier en tussen die Boerelinies in te kom. Gevolglik het hy in plaas van sy troepe te probeer terugtrek of hulle ten minste sover moontlik onder dekking te probeer plaas totdat hy 'n geskikte drif sou ontdek, hulle steeds dieper die bog ingestuur in die verwagting om bo in die bog 'n drif te ontdek waardeur hulle oor die rivier sou kon stroom om die vyand op die oorkantste oewer te verdryf. Hy het persoonlik vreesloos tussen die

manskappe rondgehardloop en hulle aangemoedig om voorwaarts te gaan, terwyl orals bevele soos “Forward! Charge!” uit die monde van die verskillende offisiere wat hul manskappe steeds verder voorwaarts gedu het, weerklink het.³⁹

Dit het ten gevolge gehad dat steeds meer troepe bo in die bog van die rivier saamgedrom het, en binne 'n kort tydjie nadat die eerste Boerebom geval het — so vertel Engelse ooggetuies — was die hele 5de brigade letterlik in een linie ingeprop. Offisiere het die manskappe van al vier die regimente vorentoe bly aandryf met die roep: “Come on, the Irish Brigade!” maar daar was geen beheer oor, geen samehang in en geen beplanning van die aanval nie. Geen poging is aangewend om deur 'n suiwer vuur van een deel van die linie die stormloop van die res te dek nie. Ook het geen bevel van die hoër range die vuurlinie bereik nie. Elke groep manskappe het die offisier wat naaste aan hom was, na willekeur gevolg, want die verskillende eenhede was

³⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 357; en Leyds 754, Amptelike verslag van genl. Botha, opgeneem as Bylaag G (ii), p. 33.

³⁹ *Times History*, II, pp. 445-446; Davitt, p. 265.

hopeloos deurmekaar, en 'n paar tree vorentoe gehol en dan platgeval; en soms het van die agterste groepe wat langer stormlope gewaag het, sommer dwarsdeur die linies wat voor hulle was, gehardloop. Niemand wis waar die drif was of het 'n helder begrip gehad van wat aangaan nie. Almal het blindelings voorwaarts gestorm, beetgeneem deur slegs die gedagte om die rivier te bereik. Sarsies is van tyd tot tyd deur die aanstormende troepe afgevuur maar oor die algemeen is daar nie veel geskiet nie want van die vyand was niks te sien nie, en gevolglik is besonder min ammunisie deur die troepe verbruik. Net van die noordekant van die rivier af het 'n suiwer geweer- en artillerievuur die troepe bly teister.⁴⁰

Genl. Botha het na die geveg aan 'n pers-korrespondent verklaar dat hy nooit iets wonderbaarlikers aanskou het as die Britse stormlope op hierdie punt nie en dat hy nooit groter dapperheid wil sien as wat die Engelse

daar aan die dag gelê het nie. Nie minder as vyf maal het hulle met alle mag aangestorm gekom in 'n vasberade poging om die rivier te haal nie, egter alles tevergeefs.⁴¹ Hoe hard hulle ook al teen die geweer- en kanonvuur opgeroei het, hul mikpunt kon hulle nie bereik nie. Slegs enkele groepies van die Inniskilling en Dublin Fusiliers en van die Connaught Rangers het tot by die rivieroewer gevorder. Daar moes hulle op 'n afstand van bietjie meer as 100 tree van die Boereloopgrawe af maar stil lê. 'n Afdeling van die Dublin Fusiliers onder luit. T. B. Ely en maj. M. G. Moore se kompanies van die Connaught Rangers, vermeng met ander regimente, het tot by die Bantoe hutte bo in die bog van die stroom — en dus digby die drif waarheen die Zoeloe hulle blykbaar wou lei — gekom. Hulle het deurgedruk tot binne sig van die water maar hulle kon nie naderkom om hul vurige dors daarmee te les nie. Die res van die

⁴⁰ Romer & Mainwaring, p. 37; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 356-357.

⁴¹ Sien *Pen Pictures of the War in South Africa*, pp. 279-280; vgl. ook verklaring van kmdt. T. Smuts by N. Hofmeyr, p. 211.

troepe het verder agtertoe agter klippe, miershope, bossies en enige ander soort dekking tussen die talle dooies en gewondes in die snikhete son van dors lê en versmag, die eenhede hopeloos deurmekaar. Die neerlaag van die troepe op die westelike vleuel was volkome. Binne veertig minute nadat die eerste bom gebars het, het hulle meer as 400 ongevalle gely en was alle slaankrag uit hulle uit.⁴²

Bowendien was die troepe-eenhede so versprei en deurmekaar dat dit onmoontlik geword het om bevele aan die verskillende eenhede te gee. Ook was die krygsrumoer — wat deur 'n ou krygsveteraan uit die Krimoorlog vergelyk is met die lawaai wat die haelkorrels in 'n swaar storm op 'n dakvenster maak — so groot dat geen bevele gehoor kon word nie. Onder die omstandighede en waar daar geen vyand te sien was om op te vuur nie, kon die troepe dus niks anders doen as om maar so plat te lê as wat

hulle moontlik kon, te kyk hoe die koeëls op die grond tussen hulle neerplof en te wonder wie van hulle die volgende getref sou word nie.⁴³

Een groep van die Dublin Fusiliers naby die Bantoe hutte het tog 'n vasberade poging aangewend om oor die rivier te kom, egter met noodlottige gevolg. 'n Trompetter, ene Dunn, wat bevel gekry het om terug te gaan maar steeds saam met die groep Dublins voorwaarts bly storm het, het nl. die sein geblaas om te storm. Daarop het 'n aantal manskappe bajonette bevestig en op die rivier afgestorm wat egter op die betrokke plek sowat 10 voet diep was en vinnig gevloei het. Hulle het in die sterk stroom gespring waar 'n aantal van hulle verdrink het en nog meer deur die Boere doodgeskiet is. Net 'n handjievool het die noordelike oewer bereik en van hulle is diegene wat nie

⁴² Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp.356-357; *Times History*, II, p. 446; Nierstrasz, II band 2, pp. 681-682.

⁴³ Baring Pemberton, p. 133.

dadelik teruggeswem het nie, krysgewaneem.⁴⁴

Toe Buller wat van sy hoofkwartier by die swaar skepskanonne af die gang van Hart se brigade noulettend gevolg het, bemerk het dat die Iere besig was om hulle in die bog van die rivier te begewe, het hy dadelik 'n rapportganger gestuur om hulle tot halt te roep. Sy bedoeling was naamlik — so het hy ten minste na die oorlog aan die Britse kommissie verduidelik wat ondersoek moes instel in verband met die oorlog — dat Hart sowel as al die ander brigadebevelvoerders met hul brigades by sekere aangewese posisies naby die vyandelike linies moes halt maak en daar die resultaat van 'n algemene bombardement van die Boerestellings moes afwag voordat hulle tot die aanval oorgaan.⁴⁵

⁴⁴ Julian Symons, p. 159. Vgl. Leyds 779, Rapport van kapt. Ram en luit. Thomson, IV, p. 223, en verklaring van genl. Botha, opgeneem in *Pen Pictures of the War in South Africa*, p. 279.

⁴⁵ Sien Buller se verklaring in Cd. 1791, p. 174.

Die rapportganger kon egter nie deur 'n moeras kom om sy boodskap af te lewer nie terwyl 'n tweede weer glo nie vir genl. Hart kon vind nie. Eers nadat die brigade volledig in die muisval in was en hard besig was om te veg, het kol. Stopford, Buller se militêre sekretaris, daarin geslaag om Buller se bevel aan Hart oor te dra — 'n bevel waarop volgens Buller dadelik gereageer is.⁴⁶

Terwyl Hart probeer het om ingevolge die instruksies sy brigade terug te trek, het Buller 'n “very considerable body of Boers” na 'n posisie sien beweeg van waar hy gevrees het dat hulle 'n flankaanval op Hart se terugvallende troepe

⁴⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 357, en Buller se verklaring in Cd. 1791, p. 174. Buller meld nie dat sy tweede rapportganger Hart nie gevind het en dat sy bevel uiteindelik deur kol. Stopford aan Hart oorgedra is nie maar skrywer aanvaar dit op gesag van die Britse amptelike *History of the War in South Africa*. Volgens die *Times History* (II, p. 446) en Nierstrasz sou Buller self na die toneel gegaan en die terugtog beveel het, dog dit word deur die bogenoemde bronne weerlê.

sou doen. Hy het daarop na Lyttelton gery wat met die 4de brigade regs van Hart as reserwe gewag het. “Hart has got into a devil of a mess down there” het hy driftig beduie en bygevoeg: “Get him out as best as you can!”⁴⁷ Sy bedoeling was dat Lyttelton na links moes beweeg ten einde die terugtog van die 5de brigade te dek, gesteun deur lt.-kol. Parsons se twee batterye kanonne. Parsons het intussen instruksies van maj. Cooper, aide-de-camp van genl. Clery, gekry om sy kanonne oor die spruit te neem en die Boerestellings tydens die terugtog van die brigade onder ’n swaar vuur te hou.⁴⁸

Buller self kon oor die operasies om die 5de brigade weer in veiligheid te bring geen toesig hou nie daar sy teenwoordigheid in die sentrum vereis was, waar die hoofaanval moes plaasvind,

⁴⁷ Sien Cd.1791, p.174, verklaring van Buller; Julian Symons, p.159; Baring Pemberton, p. 134.

⁴⁸ Sien Cd. 1791, p. 174, verklaring van Buller, asook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 357.

en hy is derhalwe onmiddellik nadat hy die bogenoemde bevel aan Lyttelton uitgereik het na sy hoof kwartier by die skeepskanonne op Naval Gun Hill terug.

3. DIE OPTREDE VAN KOL. C. J. LONG VAN DIE ARTILLERIE

Ten spyte van die mislukking van die aanval van die 5de brigade en van die feit dat Buller se aanval in die sentrum dus nie meer van die linkerkant af ondersteun sou kon word nie, het Buller blykens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* nog steeds gemeen om met die hoofaanval, wat op die ysterbrug gerig sou wees, voort te gaan.⁴⁹ Baring Pemberton meen egter — en hy lei dit af van Buller se getuienis voor die Britse Koninklike kommissie in verband met die oorlog — dat Buller reeds onmiddellik na die gemors waarin Hart beland het, besluit het om die hele aanval af te las.⁵⁰

⁴⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 362.

⁵⁰ Sien Baring Pemberton, p. 134.



Kol. C. J. Long

Omstandighede het hom egter nie toegelaat om dit te doen nie. Hy het nl. pas die bevel aan Lyttelton uitgereik gehad om die 5de brigade uit die “devil of a mess” teruggetrek te kry waarin dit beland het toe hy, terug by sy hoofkwartier, tot die ontdekking kom dat daar ook in die sentrum ’n “devil of a mess” aan die gang was. Dit het hom opgeval dat die kanonne wat die Rooirantjies vanuit die sentrum moes bombardeer ter voorbereiding van die aanval van genl.-maj. Hildyard se brigade op die sentrum van die Boereposisie, besig was om met ’n onheilspellende spoed te vuur, asof hulle in ’n geveg op lewe en dood met die vyand en in hoë nood verkeer het. Hy kon ook sien dat hulle ver by die posisie verby was waar hy wou gehad het dat hulle in aksie moes tree en het daarom dadelik ’n offisier daarheen gestuur met die opdrag om vas te stel wat daar gaande was. Indien dit sou blyk dat die kanonne besig was om onder vyandelike vuur te ly, moes hy hulle gebied om onmiddellik terug te val. Die betrokke offisier het egter na ’n rukkie teruggekeer met die versekering dat die kanonne wat uit twee veldbatterye en ses twaalfponder-

skeepskanonne bestaan het, “all right” was en Buller het hom derhalwe nie onmiddellik verder oor hul lotgevalle verknies nie.⁵¹

Inderdaad het die kanonne hulle op die stadium in ’n liederlike penarie bevind — en dit wel in die eerste plek ten gevolge van die roekelose optrede van die bevelhebber van die artillerie, kol. C. J. Long, ’n man wat homself by Omdurman onderskei het as ’n dapper artilleris, en in Indië as ’n onverskrokke wildevarkjaagter wat, vergesels van net een ordonnans, vyftig wildevarke op een dag gedood het.⁵²

Long se opdrag soos skriftelik geformuleer, was om om 3.30 vm. die kamp met twee batterye (t.w. die 14de en 66ste) van die 1ste brigade-divisie veldartillerie onder aanvoering van kol. H. V. Hunt en ses twaalfponder-skeepskanonne onder bevel van luit. F. C. A. Ogilvy te verlaat, en beskut deur die 6de brigade op te ruk tot op ’n punt van waar hy die oortog van die 2de brigade

oor die Tugela kon voorberei.⁵³ Waar die punt presies was, is uit die getuienis nie duidelik nie. Buller verklaar dat hy die aand voor die geveg die punt persoonlik aan Long op ’n kaart aangewys en toe nog persoonlik aan hom verduidelik het dat hy van oordeel was dat die afstand daarvandaan af na die Boerestellings buite die bereik van die veldgeskut sou wees, en dat hy daarom heeltemal tevrede sou wees as net die ses skeepskanonne in aksie sou tree.⁵⁴ Long daarenteen beweer dat Buller aan hom op ’n rowwe skets drie koppies wat agter Fort Wylie geleë was, met sy vinger aangewys en aan hom duidelik gemaak het dat dit die stellings was wat hy moes bombardeer, en dat kol. Parsons wat Hart se brigade moes vergesels, dieselfde koppies van die westekant af onder vuur moes neem. Hieruit het hy afgelei dat hy sy batterye op ’n middelmatige afstand, d.w.s. 2,000 tot

⁵¹ Sien Buller se verklaring in Cd. 1791, p. 174.

⁵² Sien Baring Pemberton, p. 134.

⁵³ Sien *South Africa Despatches*, I, p. 40.

⁵⁴ *Ibid.*, pp. 36-38, Buller se verslag i.v.m. die slag by Colenso; vgl. ook Baring Pemberton, pp. 136-137.

2,500 tree van die Boerestellings af, in aksie moes bring.⁵⁵

In ooreenstemming met sy instruksies het Long op die bestelde tyd met sy kanonne in beweging gekom, oor die spoorweg gegaan en hom by genl. Barton vervoeg. Laasgenoemde het om 4 vm. oos langs die spoorweg in die rigting van Hlangwane begin opruk met die 1st Royal Welsh Fusiliers in die sentrum voor, 'n halfbataljon 2nd Royal Scots Fusiliers in echelons van kompanies op die linkerflank, die 2nd Royal Fusiliers in echelons van kompanies op die regterflank en 'n halfbataljon 2nd Irish Fusiliers in die agterhoede.⁵⁶

Long, 'n vurige kêrel, was blykbaar baie haastig om in posisie te kom en sy kanonne — selfs die skeepskanonne wat deur osse getrek is — was deurentyd voor die brigade wat op 'n stadige

pas agterna gekom en telkens halt gemaak het.⁵⁷ Tot sowat drie myl van die rivier af het Barton se brigade die kanonne gevolg. Toe het Barton regs weggeswenk in die rigting van die Bosrant en op 2 myl afstand van die rivier af halt gemaak. Slegs twee kompanies van die Royal Scots Fusiliers het Long bly volg om die kanonne verder as eskort te dien.⁵⁸

Die geesdriftige kol. Long wat die stadig bewegende voetsoldate blykbaar net as 'n blok aan sy been beskou het en bly was om daarvan los te kom, het daarop sy kanonne vinnig in die rigting van Fort Wylie laat voortstoot — die twaalf veldkanonne wat met perde bespan was, op 'n draf, sowat 400 tree voor die swaar skeepskanonne. Vooraan die stoet, 'n goeie 200 tree voor die veldbatterye, het hyself, sy staf-offisier (kapt. G. F. Herbert), kol. H. V. Hunt en luit. F. C. A. Ogilvy gery, op die uitkyk na die

⁵⁵ Sien Long se verklaring in Cd. 1792, p. 341. Vgl. ook Baring Pemberton, p. 137, en Julian Symons, p. 161.

⁵⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 357-358.

⁵⁷ Baring Pemberton, p. 137.

⁵⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 358; *Times History*, II, p. 440; Julian Symons, p. 161.

beste kanonstellings, en 'n paar honderd tree voor hulle het tussen die gras, struik en bossies, die padsoekers van die artillerie beweeg, besig om die terrein in die rigting van die rivier deeglik te fynkam.⁵⁹

Volgens J. B. Atkins het Long eenmaal halt gemaak en sy kanonne op Fort Wylie laat vuur, maar die afstand was te ver om sy artillerie met die nodige effek te gebruik en die kanonne is toe maar weer aangehaak en nader getrek in die rigting van die stellings wat hy volgens Buller se aanwysings moes bombardeer.⁶⁰

Toe, nog voordat die offisiere besluit het waar hulle die kanonne sou plaas met die oog op die uitvoering van hul instruksies, het daar 'n swaar geweervuur op die Britse linkerflank losgebars waar genl. Hart juis besig was om hom in die vyandelike linies vas te loop. Long wat blykbaar

⁵⁹ Sien Cd.1792, p.341, verklaring van kol. Long; *Times History*, II, p. 441; Baring Pemberton, p. 137; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 61; Julian Symons, p. 160.

⁶⁰ J. B. Atkins, pp. 163-164.

nooit aan Hart gedink het nie, het egter onder die indruk gekom dat die 2de brigade onmiddellik links van hom, wie se oortog oor die rivier hy moes dek, slaags geraak het en dit het hom laat besluit onmiddellik in aksie te tree.⁶¹ Teen die besluit kon in die lig van sy bevele geen beswaar aangeteken word nie, as hy hom maar net gehou het aan die konvensionele reëls met betrekking tot die gebruik van die artilleriewapen.

Long het egter onder die invloed verkeer van die teorieë wat die Pruisiese Prins Kraft von Hohenlohe-Ingelfingen in sy *Letters on Artillery* — wat in 1887 in Engeland gepubliseer is — verkondig het. Dit het daarop neergekom dat dit dikwels raadsaam was om die artillerie in die front van die res van die leër in aksie te bring, ten einde deur noukeurige artillerievuur op kort afstand die weg vir die infanteriestormloop voor te berei. Die toepassing van die beginsel was volgens die Prins die geheim van die groot sukses van die Duitse leër in die oorlog teen Frankryk in

⁶¹ Vgl. Long se verklaring in Cd. 1792, p. 341.

1870 en die negering daarvan die oorsaak van die betreklike mislukking van die Pruisiese artillerie in die oorlog teen Oostenryk-Hongarye.

Hierdie teorie wat Long met groot sukses in die geveg by Omdurman in toepassing gebring het toe hy met sy artillerie tot reg onder die neus van die vyand gejaag en hulle deur 'n hewige kanonnade op kort afstand uitmekaar gejaag het, het hy verder uitgebou, en uiteindelik tot die gevolgtrekking gekom dat die artillerie die vernaamste rol by die vernietiging van 'n vyand moes speel en dat die infanterie eintlik net opruimingswerk na die kanonnade moes doen. "The only way to smash those beggars is to rush in at 'em", sou hy glo aan J. B. Atkins verklaar het.⁶²

Hierdie teorie wou hy nou by Colenso in toepassing bring en aan die wenk of bevel wat Buller aan hom volgens laasgenoemde se getuienis sou

⁶² Sien Julian Symons, p.160; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 60; *Times History*, II, p. 440; en J. B. Atkins, *The Relief of Ladysmith*, p. 163.

gegee het, nl. om net die verdraende skeeps-kanonne in aksie te bring en sy veldgeskut dus, voorlopig altans, op 'n eerbiedige afstand van die Boerelinies af te hou, het hy hom eenvoudig nie gesteur nie.⁶³

Toe hy die geskiet op sy linkerflank hoor, het hy haastiger as ooit voorwaarts gegaan na 'n punt wat hy sowat 80 tree ten noorde van 'n breë, vlak sloot in oorleg met Ogilvy en Hunt as die beste kanonstelling in die omgewing uitgekies het en wat ongeveer 600 tot 700 tree van die rivier af geleë was. Aan die herhaalde waarskuwings wat Barton aan hom gestuur het om te wag vir sy eskort — die twee kompanies Royal Scots Fusiliers wat hy met sy vinnige opmars heeltemal agtergelaat het — het hy hom glad nie gesteur nie. Van die padsoekers van die veldartillerie het hy glo berig gekry dat daar geen Boere ten suide van die Tugela was nie en dit het hom gerus-

⁶³ Sien p. 277 hiervoor. Hierby egter moet in ag geneem word dat Long ontken her dat hy ooit so 'n bevel ontvang het.

gestel.⁶⁴ Die uitgesoekte stelling was wel verrassend naby aan Fort Wylie — maar 1,250 tree — maar in die bedrieglike oggendlik het hy, so het hy ten minste later verklaar, die afstand daarheen wel heelwat verder geskat en bowendien was hy daarvan oortuig dat enige groot Boeremagte wat hulle daar bevind het, na die swaar bombardement van veral die oggend reeds die vlug geneem het en dat daar hoogstens 'n swak agterhoede sou wees om mee rekening te hou.⁶⁵

Volgens die verskillende Britse geskiedskrywers oor die oorlog en andere wat uit Britse bronne geput het, het Long net die nodige bevele afgegee gehad oor hoe die kanonne stelling moes neem toe daar 'n enkele kanonskoot op die rante oorkant die Tugela gedawer het. Botha se teken vir die burgers om die geveg te begin — en

daarna het die vreeslikste geweervuur wat Long en sy troepe ooit belewe het, op die batterye losgebars. Ten spyte van die vuur sou Long egter kalm en koel en feitlik sonder ongevalle sy twaalf veldstukke volgens drillboekregulasies in linie opgestel en in aksie gebring het — so koel asof hy op die paradeveld was. Daarna is die ammunisiewaens netjies by die kanonne afgehaak en die bespanninge van sowel die kanonne as die ammunisiewaens na die reeds vermelde vlak sloot 80 tree agtertoe teruggestuur om daar skuiling te neem in afwagting van verdere instruksies.⁶⁶

Volgens genl. Botha — wie se getuienis skrywer in die verband aanvaar — het die Boere egter gewag totdat “de stukken afgehaakt waren, positie

⁶⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 359; *Times History*, II, p. 441; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 61.

⁶⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 359; *Times History*, II, p. 441; kol. Long se verklaring in Cd. 1792, pp. 341-342.

⁶⁶ Vgl. Long se verklaring in Cd. 1792, p. 341; *Times History*, II, p. 441; Baring Pemberton, p. 138; Julian Symons, p. 161; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 359-360. Sien ook Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 62, en Nierstrasz, II band 2, p. 680, wat hut inligting oor die saak aan Britse bronne ontleen het.

genomen en vuur geopend hadden”, toe eers het hulle met hul Mausers daarop begin losbrand “terwyl de groote maxim, de Krupp en de Howitzer, die in ons centrum stonden, hen krachtig steunden”.⁶⁷

Die ses groot skeepskanonne wat volgens Long se instruksies links van die veldgeskut in aksie moes getree het, was op die stadium juis besig om deur die bo vermelde sloot te gaan. Die voorste seksie van twee kanonne was reeds deur die sloot, die middelste seksie in die sloot en die agterste seksie onder luit. Deas op die punt om die sloot binne te gaan, en die vuur van veral die Pom-pom het spoedig verwarring om hulle gestig.

Met die val van die eerste skote het die Bantoes wat as drywers en touleiers van die ossespanne voor die kanonne diens gedoen het, gevlug en dit aan die vlootsoldate alleen gelaat om met die osse wat deur die skielike skerp vuur heeltemal buite

⁶⁷ Sien genl. Botha se amptelike verslag, d.d. 19 Des. 1899, in Leyds 754, pp. 33-34, hieragter opgeneem as Bylaag G (ii).

beheer geraak het, te werk — ’n kuns waarin die seemanne natuurlik nie afgerig was nie. Deur die stroppe en rieme stukkend te sny, het hulle desnietemin daarin geslaag om die kanonne los te kry en vier van die stukke, t.w. die twee wat reeds deur die sloot was en die twee wat nog moes deurgaen, teen Fort Wylie in aksie te bring. Met die twee kanonne in die sloot kon niks verrig word voordat hulle na ontsaglike moeite en met behulp van die bespannings van die veldartillerie uiteindelik na die suidelike wal van die sloot teruggesleep en daar in posisie opgestel is nie.⁶⁸

Intussen het die ongevalle veral om die veldkanonne vinnig toegeneem. Die Boere het volgens Britse getuienis wit kalkmerke op verskillende voorwerpe langs die spoorweglyn aangebring gehad om vir hulle as bakens te dien en was

⁶⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp.359-360; *Times History*, II, pp. 441-442; Nierstrasz, II band 2, p. 680; *Pen Pictures of the War in South Africa*. pp. 287-289, verklarings van ooggetuies; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 62.

dus, aangesien hulle die afstande na die voorwerpe toe geken het, in staat om van die staanspoor af 'n suiwer vuur op die artilleriste, drywers en trekdier te onderhou.⁶⁹ Die ongevalle onder die artilleriste en drywers by die kanonne het gevolglik vinnig toegeneem. Binne vyftien minute na die aanvang van die geveg, nl. om 6.30 vm., is kol. Long deur 'n kartetskoeël in die lewer gewond terwyl hy — glo “as coolly as on parade” — op en af langs sy batterye beweeg het. Hy is toe teruggedra na die sloot toe maar sou geweier het dat daar enige aandag aan hom bestee word alvorens daar omgesien is na sy manskappe. Sy gedagtes was blykbaar net by sy artilleriste. “My brave gunners!” het hy volgens Julian Symons voortdurend geprewel, “My brave gunners!” Selfs toe hy later begin yl het, het hy volgens Baring Pemberton nog uitgeroep: “My gunners ... look at them ... my splendid gunners!” Kort na Long is kol.- Hunt verwond en pas daarna het twee offisiere, kpts. Scheiber en Goldie, gesneuwel

⁶⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 359; vgl. ook Baring Pemberton, p. 38.

terwyl nog twee volgens Nierstrasz drie — verwond is; maar ten spyte van die stygende verliese aan offisiere en manskappe het sowel die skeeps- as veldkanonne onder leiding van maj. A. C. Bailward — wat na Long en Hunt se verwonding die bevel oor die artillerie oorgeneem het — volgens die Britse bronne voortgegaan om te vuur, vasberade om die Boere wat hulle so 'n onaangename verrassing besorg het, uit hul stellings te verdryf.⁷⁰

Hulle is kragdadig deur die dekking van die kanonne, t.w. kompanies A en B van die Royal Scots Fusiliers, ondersteun, wat dadelik voorwaarts gestorm en links van die veldbatterij tot teen die spoorweg ontplooi het, van waar hulle 'n desperate poging aangewend het om die swaar vyandelike geweervuur met hul Lee-Metfords onder beheer te kry. Maar ofskoon hulle deur

⁷⁰ Vgl. Long se verklaring in Cd. 1792, p. 341; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 360; *Times History*, II, pp. 442-443; Baring Pemberton, pp. 138-139; Julian Symons, pp. 161-162; asook Nierstrasz, II band 2, pp. 680-681.

genl. Barton met nog vier kompanies van die Royal Irish Fusiliers onder maj. C. R. Rogers versterk is, het hulle niks uitgerig nie. Net die voorste van hierdie vier kompanies het tot in die rug van die Scots Fusiliers gevorder, toe was hulle ewe as die Scots Fusiliers voor hulle deur die swaar geweervuur van die burgers oorkant die rivier genoodsaak om plat te val en skuiling te soek. Nog 'n kompanie het tot in die donga naby Ogilvy se kanonne gevorder en daar skuiling geneem. Die ander twee het dit nie nader gewaag nie en sowat 300 tree regs van die veldkanonne af stelling geneem.⁷¹

Oor hoe lank en hoe hewig die Britse kanonne geveg het in die hopelose posisie waarin Long hulle geplaas het, is die getuienisse nie eenstemmig nie. Kol. Long wat sy bes gedoen het om sy optrede en die van sy artilleriste in die skoonste kleure af te skilder, vertel dat die geveg omtrent 'n uur geduur het. Volgens hom het die kanonne gedurende die tydperk elkeen 80 tot 100 bomme

op die vyandelike posisie afgeskiet en die swaar kanon- en geweervuur van die Boere geleidelik begin oormeester. Hy reken dan ook dat Hildyard se brigade moontlik oor die rivier sou kon gekom het as hulle maar net na die brug toe opgeruk het terwyl die bombardement aan die gang was. Die brigade het egter stil gelê en ondertussen het Long blykens sy verklaring al sy ammunisie opgeskiet. Nadat die ammunisiewaens in die eerste linie leeg geskiet was en die in die tweede linie hul plek geneem het, het daar 'n onderbreking in die ammunisietoevoer voorgekom toe een van die kapteins (kapt. A. H. Goldie van die 14de battery) gesneuwel en 'n ander (kapt. F. A. Elton van die 66ste battery) gewond geraak het. Ammunisie wat deur Long van die ammunisiekolonne af aangevra is, het nie betyds opgedaag nie en gevolglik was Lang verplig om, aangesien al die ammunisie verbruik was en Hildyard nog nie verder voorwaarts probeer kom het nie, toestemming te gee dat die bombardement tydelik gestaak en die kanonniërs na die sloot toe teruggetrek word om solank daar skuiling te neem. Die ongevallesyfer onder die artilleriste het op die stadium

⁷¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 360.

volgens Long 2 offisiere en 10 manskappe wat gesneuwel het en baie wat gewond is, beloop sodat daar inderdaad net 'n gemiddeld van vier man per kanon oorgebly het om die stukke te bedien. In weerwil daarvan was Long egter vasbeslote om die vuur te hervat sodra die infanterie opruk. Hy het dus kalm en geduldig gewag dat die infanterie voorwaarts moes kom en ondertussen sy stafoffisier, kapt. G. F. Herbert, na Buller toe gestuur om hom darem van die situasie te verwittig en daarna die aangevraagde ammunisie by die ammunisiekolonne te gaan haal.⁷²

Op grond van hierdie getuienis van kol. Long aanvaar al die vernaamste Britse geskiedskrywers oor die oorlog asook die opstellers van die *German Official Account of the War in South Africa* dat Long se kanonne die Boere vir sowat 'n uur lank met aanmerklike sukses gebombardeer het, en ten spyte van heelwat

verliese die hewigheid van die vyandelike kanon- en geweervuur baie laat afneem het.⁷³

Die Britse amptelike *History of the War in South Africa* voeg hier by dat die veld- en vlootgeskut onder Long se bevel Fort Wylie verander het in een groot massa van barstende bomme en rooi stof sodat die Boerekanonne wat 500 tree verder agtertoe was, gedwonge was om die vuur heeltemal te staak. So vreeslik was die vuur dat drie burgers van die kommando Krugersdorp glo later verklaar het dat dit vir die Boere onmoontlik sou gewees het om enige soort vuur op die Britse infanterie te onderhou as laasgenoemde maar net voorwaarts gekom het terwyl die Britse kanonne in aksie was.⁷⁴

⁷² Vgl. Long se verklaring in Cd. 1792, p. 341.

⁷³ Vgl. o.a. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 360-361; *Times History*, II, pp. 442-443; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, pp. 62-63; Julian Symons, p. 162; en Baring Pemberton, pp. 138-139.

⁷⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 360-361.

Baring Pemberton borduur daarop voort en sê dat die kort afstand wat die kanonne van die vyandelike posisies af was, die artilleriste in staat gestel het om so 'n vinnige seksievuur op die vyandelike stellings te rig dat hulle met die ondersteuning van die skeepsgeskut en drie kanonne van die 7de battery die Boereartillerie binne 'n uur die swye opgelê het en Long binne nog 'n uur sy taak om die oorgang vir die 2de brigade voor te berei, volvoer sou gehad het.⁷⁵

Ook genl. Buller verklaar dat die Britse kanonniers met volharding bly voortveg en die vyandelike vuur wat van Fort Wylie af op die kanonne onderhou is, uiteindelik tot swye gebring het;⁷⁶ maar uit die getuienis van Boerekant blyk nie dat die artillerievuur uit Long se kanonne lank aangehou of enige uitwerking van betekenis op of die kanonvuur

of die geweervuur van die Boere gehad het nie.⁷⁷

Genl. Botha verklaar in sy amptelike verslag van die geveg dat die vuur van sy burgers, t.w. die kommando Krugersdorp onder wnd. kmdt. Oosthuysen en die kommando Heidelberg onder kmdt. Buys, so hewig, goed gerig en uitstekend onderhou was, “bovendien zoo prachtig gesteund door onze artillerie”, dat die bediening van die Britse kanonne weldra “voor zoover niet gedood” hul stukke moes verlaat;⁷⁸ en uit die verklarings van verskillende ander ooggetuies wat die vyandelike artillerie van die noordelike oewer van die Tugela af dopgehou en/of beskiet het, blyk dat verskeie offisiere en burgers nie eers daarvan bewus was dat die Engelse besig was om hulle vanuit die voor-

⁷⁵ Baring Pemberton, pp. 138-139.

⁷⁶ Sien Buller se verslag in *South Africa Despatches*, I, pp. 36-37.

⁷⁷ Vgl. Van Everdingen, *De Oorlog in Zuid-Afrika, Eerste Tijdvak*, pp. 106-107; Preller 44, *Geschiedenis, Werken en Streven van S. P. E. Trichard, door hemzelve beschreven*, pp. 95-96; asook Nierstrasz, II band 2, pp. 680-681.

⁷⁸ Sien Leyds 754, pp. 31 vv. opgeneem as Bylaag G (ii).

uitgeskewe posisie wat hulle ingeneem het, te bombardeer nie maar onder die indruk verkeer het dat hulle die bediening van die Britse kanonne met artillerie- en geweervuur verdryf het voordat die betrokke Britse artilleriste kans gekry het om 'n enkele skoot te skiet.⁷⁹

Op grond van die getuienis van Boerekant moet dus aangeneem word dat die vuur van die twee vooruitgeskewe Engelse veldbatterye in die sentrum en van die skeepskanonne wat hulle vergesel het, maar van korte duur was en dat die uitwerking daarvan op die geweer- en geskuts-vuur van die Boere haas onmerkbaar was.

Dit word trouens ook deur ooggetuies van Britse kant bevestig. So bv. beweer J. B. Atkins dat Long se kanonne binne 'n halfuur tot swye gebring is⁸⁰ terwyl luit. C. R. N. Burne van die

⁷⁹ Vgl. genl. J. C. G. Kemp, *Vir Vryheid en vir Reg*, p. 257; J. F. Naude, *Vechten en Vluchten van Beyers en Kemp bôkant de Wet*, p. 71; en verklaring van M. Galopaud in *Pen Pictures of the War in South Africa*, p. 283.

⁸⁰ J. B. Atkins, *The Relief of Ladysmith*, pp. 164-165.

vlootbrigade wat die bewegings van die artillerie in die sentrum vanaf Naval Gun Hill gevolg het, verklaar dat die twee Britse veldbatterye binne enkele minute volkome buite aksie gestel was deur die “most terrible rifle fire I ever heard of, or thought of, in my life ... which in a few minutes completely wrecked two field batteries (the 14th and 66th), killed their horses and a large number of their men, and threw four of the Naval 12-pounders under Ogilvy into confusion.”⁸¹

Dit was dan ook nie die hewigheid van die Britse artilleriesvuur wat daarvoor verantwoordelik was dat die hewige geskiet uit die Boerestellings aanmerklik afgeneem het nie maar die feit dat Long sy artilleriste van die veldbatterye af teruggetrek het. Toe die artilleriste padgee, het baie burgers nl. hul vuur gestaak omdat hulle nie hul ammunisie onnodig wou wegskiet nie. Die res het, ondersteun deur Botha se veldgeskut, insonderheid die Pom-

⁸¹ Lieut. C. R. N. Burne, R.N., *With the Naval Brigade in Natal*, pp. 16-17.

pom, voortgegaan om Ogilvy se skeepskanonne te beskiet.

Uit die aangehaalde getuienis uit die Boere-kamp en van luit. Burne wil dit verder voorkom asof Long nie sy artilleriste teruggetrek het omdat al hul ammunisie opgeskiet was soos deur Long en etlike geskiedskrywers beweer is nie,⁸² maar wel omdat die artilleriste hulle nie onder die hewige vuur van die Boere kon handhaaf nie. Immers elkeen van die kanonne het tydens die duur van die geveg volgens die getuienis van kol. Long slegs 80 to 100 skote afgevuur — dus 'n totaal van 960 tot 1,200 skote — terwyl daar volgens die voorskrifte van die leer 150 bomme vir elke kanon by die batterye beskikbaar moes wees afgesien van die

⁸² Vgl. Long se verklaring in Cd. 1792, p. 341; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 360-361; *Times History*, II, pp. 442-443; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, pp. 62-63; Julian Symons, p. 162; en Baring Pemberton, pp. 138-139.

ammunisie by die ammunisiëkolonne.⁸³ Die feit dat die Boere etlike volgelaide ammunisiëwaens saam met die kanonne verower het,⁸⁴ dui dan ook daarop dat die kanonne nie weens gebrek aan ammunisie die vuur gestaak het nie.

Hoe dit egter ook sy, die twaalf Britse veldkanonne was na 'n korter of langer tyd buite aksie en Long daarmee in 'n liederlike penarie. Volgens Bennet Burleigh wou hy aanvanklik nie daarvan hoor om die kanonne te verlaat nie en sou hy kol. Hunt se wenk dat dit gedoen moes word, manhaftig van die hand gewys het met die uitroep "Abandon, be damned! We never abandon guns!" Op die ou end het hy dit egter tog gedoen en al die kanonniers na die sloot toe teruggetrek. Slegs vier man het glo halsstarrig geweier om hul kanonne te verlaat en voortgegaan om twee van die veldstukke te bedien totdat hulle almal buite aksie gestel was. Van hulle het twee gou geval maar dit het die oorblywende twee nie ontmoedig nie.

⁸³ Sien Deel I Hoofstuk 1.17

⁸⁴ Sien Hoofstuk 10.8 hieragter

“They continued the unequal battle. They exhausted the ordinary ammunition and finally drew upon and fired the emergency rounds of case — their last shot. Then they stood to ‘Attention’ beside the gun, and an instant later fell pierced through and through by Boer bullets.”⁸⁵

Nadat die kanonniers in die sloot was, het Long twee gesante, t.w. kapt. Herbert (sy adjudant), en een van sy stafoffisiere, ’n Australiër van geboorte, direk na Buller toe gestuur om hom van die situasie te gaan verwittig. Hy het, dit lei mens ten minste uit sy verslag af, gehoop dat Buller op ontvangs van die berig aangaande die artillerie, die brigades op sy regter- en linkerflank wat nog

⁸⁵ Sien Bennet Burleigh, *The Natal Campaign*, pp. 219-220; vgl. ook Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 93. Wilson skilder die uiteinde van die laaste twee artilleriste effens anders. Hy sê: “One bowed his head and suddenly fell forward prone upon his gun, the other, the last survivor, turned, and disdaining fight, was walking slowly back as if on parade to the donga in the rear, when a bullet struck him, and he, too, was numbered among the lost.”

nie in aksie getree het nie en wel in die eerste plek die 2de brigade, sou beveel om onmiddellik vorentoe op te ruk in ooreenstemming met die algemene krygsplan. Daardeur sou die Boere wat in die sentrum hul vuur tot op die stadium uitsluitend op die kanonne en hul bedekking gekonsentreer gehad het, verplig word om hul vuur oor die hele front te versprei. Dit sou aan sy artilleriste die geleentheid verskaf het om die bombardering van die vyandelike stellings te hervat. Met die oog daarop het hy kapt. Herbert dan ook, nadat hy van Buller af teruggekeer het, na die ammunisiekolonne gestuur om meer ammunisie te gaan haal.⁸⁶ Ook kan aangeneem word dat hy verwag het dat Buller artilleriste na hom sou stuur om die kanonniers wat buite aksie gestel was, te vervang.

Die Britse opperbevelhebber wat reeds erg ontstemd was oor die mislukking van Hart se aanval op die linkerflank, het egter niks van die aard gedoen nie. Hy het soos bo vermeld, reeds

⁸⁶ Sien Long se verklaring in Cd. 1792, p. 341, en *Times History*, II, p. 443.

onmiddellik nadat Long in aksie getree het, bemerk dat die kanonne in die sentrum te na aan die vyand was en 'n ordonnans daarheen gestuur ten einde hulle te gelas om terug te val indien hulle besig was om onder die vuur van die vyand te ly. Die ordonnans het egter teruggekeer met die gerusstellende boodskap dat die batterye, ofskoon onder 'n mate van vuur, heeltemal “all right and comfortable” was.⁸⁷ Dit het Buller gerusgestel; maar “very shortly afterwards” — om Buller se eie woorde te gebruik — het hulle opgehou met vuur en dit het die Britse opperbevelhebber wat dadelik begryp het dat hulle in 'n ernstige moeilikheid moes beland het, so verontrus dat hy onmiddellik daarheen gery het om persoonlik vas te stel wat gaande was.

Hy het nie ver gevorder nie toe hy hom vasry in die Australiër wat deur Long na hom toe gestuur is, en wat volgens Buller se eie getuienis aan hom die jobstyding gebring het dat al die kanonne — en daarvan het Buller afgelei dat ook

⁸⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 361.

die ses skeepskanonne bedoel is — in die steek gelaat moes word nadat al hul ammunisie verskiet en elke offisier en manskap van die bediening gedood of gewond is, met insluiting van kol. Long wat swaar gewond was. 'n Entjie verder het hy kapt. Herbert teengekom wat aan hom presies dieselfde meegedeel het as die Australiër. Alleen in een opsig het hul getuienis verskil. Terwyl volgens die Australiër daar glad geen ammunisie meer by die kanonne oor was nie, was daar volgens kapt. Herbert darem nog ses skote vir elke kanon beskikbaar.⁸⁸

4. DIE ROL VAN DIE 2DE BRIGADE

Op grond van die rapporte van Long se afgesante kon Buller natuurlik nie doen wat Long eintlik begeer het dat hy moes doen, nl. om die 2de brigade wat die hoofaanval van die dag moes doen, tot die aanval te laat oorgaan nie.⁸⁹ Immers

⁸⁸ Sien Buller se getuienis in Cd.1791, pp.174-175; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 362.

⁸⁹ Sien Long se verklaring in Cd. 1792, p. 341, en *Times History*, II, p. 443.

as al die kannoniers buite aksie gestel was soos albei Long se boodskappers hom plegtig verseker het, sou dit beteken dat die 2de brigade sonder artilleriesteun sou moes klaarkom; en om hulle sonder die steun van die nodige kanonne teen die hoofposisie van die Boere in te werp om die te probeer verower, het vir die Britse opperbevelhebber na 'n roekelose waagstuk gelyk waarmee hy sy hele leër net ernstige nadeel kon berokken.⁹⁰ Dit was reeds duidelik dat die hoofaanval in die sentrum nie deur die 5de brigade vanuit die weste ondersteun sou kon word soos oorspronklik beplan is nie; en as dit bowendien ook nog die steun van die agtien kanonne sou moes ontbeer wat juis bestem was om dit van agter af te ondersteun, sou die gevaar nie uitgeslote wees nie dat die 2de brigade gestuit kon word en wellig met bloedige verliese, soos die geval was met die 5de brigade. Dit was 'n risiko wat die Britse opperbevelhebber nie bereid was om te neem nie.

⁹⁰ Sien *South Africa Despatches*, I, pp. 36-38, Buller se amptelike verslag, d.d. 17 Des. 1899.

Dat die rapporte met betrekking tot die toestand by die kanonne erg oordrewe kon wees — soos hulle inderdaad was en hy ook later uitgevind het — het Buller blykbaar vir geen oomblik gedink nie.⁹¹ Hy het hom trouens ook op die tydstip nie daarvoor gekwel nie want hy was in elk geval nie van plan om die veldgeskut weer in aksie te bring op die plek waar dit gestaan het, binne maklike trefafstand van die vyandelike geweervuur nie, aangesien dit net 'n dobbelspel was met die lewens van sy artilleriste en die veiligheid van sy geskut. Hy het die rapporte dus sonder verdere ondersoek — waarvoor daar in elk geval ook geen tyd was nie — as korrek aanvaar en op grond daarvan besluit om alle verdere aanvallende optrede met die oog op die verowering van die Boereposisie daar en dan te staak, die kanonne te red wat deur Long se roekelose optrede in die

⁹¹ Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 362, het Buller dit eers die volgende dag uitgevind.

verknorsing geraak het, en die geveg af te breek en die troepe na die kamp toe terug te trek.⁹²

Met die oog daarop het hy en genl. Clery, vergesel van hul onderskeie stawwe, kort voor 8 vm. na genl. Hildyard toe gegaan. Laasgenoemde se brigade het die kamp om 4 vm. verlaat en was op die tydstip regs voor Naval Gun Hill waar hulle met die regterflank teen die spoorweg en die linkerflank in die omgewing van 'n paar inboorlinghutte gereed gelê het om met die aanval te begin sodra die artillerie voorbereiding voltooi was. Die voorhoede van die brigade wat bestaan het uit die 2nd Royal West Surrey (ook bekend as die Queen's) regiment op die regter- en die 2nd Devonshire regiment op die linkerflank, was reeds ten weste van die spoorweg ontplooi vir die stormloop en het inderdaad reeds in aanvals-

⁹² Sien Buller se verklaring in Cd. 1791, pp. 174-175; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 362, en *Times History*, II, p. 449.

formasie begin te beweeg toe Buller by Hildyard aangery gekom het.⁹³

Aan genl. Hildyard het Buller meegedeel dat die kanonne in die moeilikheid geraak het en uit die gevegslinie teruggetrek moes word, en dat dit derhalwe onmoontlik sou wees om met die aanval soos wat dit vir die dag beplan was, voort te gaan. Solank as die kanonne in die posisie was waar hulle hulle op die tydstip bevind het, was daar in elk geval geen sprake van nie. Die kanonne sou eers teruggetrek moes ward en om dit bewerkstellig te kry, moes Hildyard sy twee voorste bataljons voorwaarts laat storm. Vanaf geskikte posisies wat Buller hom links van die kanonne aangewys het, moes hulle so 'n hewige vuur op die vyandelike stellings onderhou as wat hulle enigsins moontlik kon, met die doel om die vyand te probeer terugdryf of minstens hul aandag van die kanonne af te lei sodat die kanonne teruggesleep kon word. Daarby moes Hildyard egter sorg dat hy sy eie troepe nie in so 'n swaar bot-

⁹³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 363; *Times History*, II, p. 449.

sing met die vyand betrokke laat raak dat hulle nie weer met redelike gemak teruggetrek sou kon word nie; want Buller wou onder die omstandighede waarin hy hom bevind het, nie meer van sy regimente in 'n gevegsaksie met die vyand gewikkel hê wat vermy kon gewees het en sy oogmerk sou verydel om die ongelukkige geveg af te breek nie.⁹⁴ Die punte links van die kanonne van waar die hewige vuur op die vyandelike stellings onderhou moes word, was Colenso en die sloot en ander bedekte stellings links agter die veldkanonne en ten ooste van die spoorweg geleë. Een van Hildyard se bataljons moes dus na Colenso toe opruk en 'n ander een na die stellings links agter die veldkanonne.⁹⁵

Terwyl Buller verder na die kanonne toe voortgery het om te sien wat daar gedoen kon word, het Hildyard sy twee voorste bataljons in beweging gebring. Die 2nd Royal West Surrey het bevel

ontvang om wes van die spoorweg te bly en reguit op Colenso af te pyl, terwyl die Devons op hul linkerflank half regs moes swaai en dwarsdeur die linies van die Royal West Surrey oor die spoorweg moes beweeg om die aangewese stellings tussen die kanonne en die spoorweg te beset.⁹⁶

Genl. Hildyard het die taak wat hom opgelê is, met die minimum verlies probeer volvoer. Hy het sy troepe so yl as moontlik oor die terrein versprei en hulle hul doelwitte deur oopgespreide halwe kompanies met kort stormlope laat nader, gedek deur die verskillende skeepskanonne wat die Boerestellings onder swaar vuur gehou het.

Die gebied waaroor sy troepe tussen die Tugela en die spoorweg moes beweeg om by Colenso te kom, was besonder nou. Dit was maar omtrent 400 tree breed en dit is nadat die stormloop begin het, bestryk deur 'n geweer- en kanonvuur wat heftiger was as die wat Long se kanonne tot swye

⁹⁴ Buller se verklaring in Cd. 1791, p. 175; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 363; *Times History*, II, p. 449.

⁹⁵ *Times History*, II, p. 449.

⁹⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 363.

gedwing het. Nie alleen het diegene van die burgers wat vuur gestaak het nadat Long se kanonne buite aksie gestel was, opnuut begin te vuur toe hulle die infanterie sien aanstorm nie, maar genl. Botha het intussen, toe dit vir hom duidelik geword het dat die Engelse van plan was om die verlate batterye te probeer red, sy sentrum met 160 man versterk. Dit het bestaan uit 80 man van die Johannesburgse polisie onder luit. Pohlmann en 80 burgers van die kommando Vryheid onder vk. Emmett, terwyl volgens die *Times History* daar ook van die burgers van die regterflank van die Boereposisie af na die sentrum toe oorgekom het om die Britse aanval aldaar die hoof te help bied. Trouens op die Boere se regterflank het hulle nadat hulle Hart se brigade gestuit het, niks meer te doen gehad nie. Die vuurkrag van die burgers in die sentrum het dus aanmerklik toegeneem.⁹⁷

⁹⁷ Sien genl. Botha se verslag, d.d. 19 Des. 1899, in Leyds 754, pp. 31 vv., opgeneem as Bylaag G (ii), en *Times History*, II, pp. 449-450.

Hildyard het sy bataljons egter op oordeelkundige wyse deur die swaar vuur laat storm, nl. in linies van halwe kompanies, 50 tot 80 tree uitmekaar met 'n ruimte van 6 tot 8 pas tussen die manskappe in elke linie. Daardeur is die gevaar dat die manskappe getref kon word, tot 'n maksimum verminder. Om die gevaar van getref te word nog verder te verminder, het hy die verskillende linies ook nie almal tegelyk voorwaarts laat storm nie maar hulle soos golwe die een na die ander teen die vyandelike geweervuur ingestoot. Terwyl die een halwe kompanie opgespring en vinnig sowat 20 of 30 tree vorentoe gehardloop en dan weer platgeval het, het die res van die stormtroepe doodstil gelê met die gesigte plat op die grond en gewag totdat die geweervuur, wat by die opspring van elke groep met nuwe felheid ontbrand het, eers weer afgeneem het. Eers dan het 'n volgende halwe kompanie dit gewaag om 20 of 30 tree vorentoe te storm. Wie getref is, het bly lê maar deur op die wyse voort te

werk, het Hildyard daarin geslaag om sy doelwitte met betreklik min ongevalle te nader.⁹⁸

Op die wyse het hy die Royal West Surrey — altans die voorhoede daarvan — gebring tot in 'n loopgraaf 400 tree van Colenso af. Hierdie loopgraaf is twee maande tevore deur troepe van die Durham Light Infantry daar gegrawe en het goeie skuiling teen die vyandelike geweervuur gebied. Hier het die manne van die Royal West Surrey regiment stilgelê solank as die Devons skuins deur hul geledere gegaan het om op hul regtervleuel aan die anderkant van die spoorweg te kom ten einde die aangewese stellings tussen die kanonne en die spoorweg te beset.⁹⁹

Nadat die Devons verby was, het die bevelhebber van die 2nd Royal West Surrey, kol. E. O. Hamilton, aan maj. W. S. Burrell in die loopgraaf bevel gegee om Colenso met die halfbataljon van die regiment wat by hom in die loopgraaf of in die

onmiddellike omgewing daarvan was, te beset. Dit was 'n bevel wat slegs met die uiterste inspanning uitgevoer kon word, aangesien die koeëls vanuit die vyandelike stelling met verdubbelde woede op die troepe wat uit die loopgraaf opgespring het, gereën het en die artilleriste by die skeepskanonne magteloos was om hierdie swaar vuur ook maar enigsins te demp. Ewenwel, deur in so 'n los formasie vorentoe te storm as wat enigsins moontlik was en gebruik te maak van elke moontlike dekking, het die troepe daarin geslaag om Colenso, 400 tree verder weg, te bereik, waar daar volop skuiling agter the mure van geboue, tuine, en wat dies meer sy te vinde was. Hier is hulle versterk deur 'n klompie van die Devons en van die Irish Fusiliers wat voorheen deur Barton vorentoe gestuur is om die wag van die kanonne te versterk, en teen 9.30 vm. was daar sowat vyf kompanies van die Royal West Surrey in Colenso.¹⁰⁰

⁹⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 364; *Times History*, II, pp. 449-450; en *Pen Pictures of the War*, p. 291.

⁹⁹ *Times History*, II, p. 450.

¹⁰⁰ Sien *Times History*, II, p. 450; Nierstrasz, II band 2, p. 683; en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 364:

Terwyl die Royal West Surrey regiment Colenso genader het, het die Devons skuins deur hul geledere na die oorkant van die spoorweg beweeg om hulle tussen Colenso en die verlate batterye in te skuif. Hulle is ten hewigste deur die Boere beskiet, op wie se vuur die bomme van die skeepskanonne geen uitwerking gehad het nie. Ongeveer twee seksies van kompanies C en G van die bataljon het onder leiding van die bataljonsbevelvoerder, lt.-kol. G. M. Bullock, tot by die sloot onmiddellik agter die verlate kanonne gedruk maar verder kon hulle nie kom nie. Nog twee kompanies, E en F, het tot anderkant die kanonne en digby Colenso stasie gevorder waar hulle uiteindelik by die voorste kompanie van die 2nd Royal West Surrey oorkant die spoor aangesluit het. Die res van die troepe van die regiment het almal verder agtertoe platgeval en daar in 'n posisie bly lê waar hulle as ondersteuning vir die voorhoede kon dien.¹⁰¹

¹⁰¹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 364; en Nierstrasz, II band 2, p. 683.

Deur die goed beplande wyse waarop Hildyard sy manne vorentoe laat storm het, het hy daarin geslaag om 'n stewige vuurlinie tussen Colenso en die kanonne op te bou. Saam met die troepe wat deur Barton as eskort vir die kanonne afgestaan en soos reeds vermeld, later deur hom versterk is, het dit uit sowat 10 kompanies bestaan, t.w. vyf kompanies van die Royal West Surrey, twee van die Royal Scots Fusiliers, twee van die Devons en een van die Royal Irish Fusiliers. Agter hulle was nie minder as 14 kompanies as onmiddellike ondersteuning beskikbaar nie, t.w. drie van die Royal West Surrey, sewe van die Devons, twee van die Irish Fusiliers en twee van die Royal Scots Fusiliers. Verder agtertoe was as reserwe beskikbaar die res van die 2de en 6de brigades asook 'n bataljon King's Royal Rifles van die 4de brigade.

Van die troepe in die vuurlinie het van Colenso af in groepies gedring na die rivier, vasberade om die Boere op kort afstand uit hul loopgrawe te skiet. Enkeles het hulle selfs tot op die padbrug gewaag wat volgens Britse getuienis deur kol. R.

E. Meyricke van die *Royal Engineers* veilig bevind is nadat hy dit onder swaar vuur getoets het om vas te stel of dit ondermyn was.¹⁰²

Volgens die *Times History* en die *German Official Account of the War in South Africa* is die pogings van die troepe by Colenso om die Boere uit hul loopgrawe te verdryf, met sukses bekroon. Vanaf die vlootgeskut drie myl agtertoe kon duidelik gesien word hoe dat 'n "swarm of little brown figures" teen die Rooirantjies uit vlug. Die artilleriste by die kanonne sou egter gedink het dat dit Britse soldate was wat die rivier oorgesteek het en besig was om die Boere te agtervolg, en het hulle dus maar liewers nie onder vuur geneem nie.¹⁰³

¹⁰² Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 363-364; *Times History*, II, pp. 449-451; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, pp. 63-64; en Nierstrasz, II band 2, pp. 63-64.

¹⁰³ Sien *Times History*, II, p. 451, en Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 64; vgl. ook Baring Pemberton, p. 142, en Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 97.

Vir hierdie bewering dat die Boere deur die Britse geweer- of kanonvuur uit hul loopgrawe verdryf is, kon egter geen bevestiging gevind word nie. Al die bronne aan Boerekant verklaar trouens eenstemmig dat die Boere nêrens langs die hele linie teruggewyk het nie, en ook Buller, wat tydens die stormloop van Hildyard se twee bataljons na die skeepskanonne by die sloot beweeg het, rep daar geen woord van nie. Inteendeel, sy getuienis was dat "I do not think we saw either a gun or a Boer all day" en dat "my men are dispirited because they have not seen a dead Boer."¹⁰⁴ Die indruk wat hy dan ook tydens die stormloop van die 2de brigade gekry het, was dat by besig was om te veg teen 'n vyandelike mag van 20,000 man in goed voorbereide stellings, en dat dit onmoontlik was om met twaalf van sy kanonne buite aksie die geveg teen die mag met enige kans op welslae voort te sit.¹⁰⁵

¹⁰⁴ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 54, d.d. 15 Des. 1899.

¹⁰⁵ *Ibid.*; vgl. ook Buller se getuienis in *Cd. 1791*, pp. 174-175, asook vrae 15305-15306 op pp. 201-202.

Immers nóg sy aanstormende troepe nóg die swaar bombardement waarmee hy die stormloop gesteun het, kon daarin slaag om die geweer- en kanonvuur uit die vyandelike stellings ook maar enigsins te laat afneem.

Volgens Baring Pemberton het hy tot hierdie gevolgtrekking gekom omdat hy intussen bomskok opgedoen het en by sy aankoms in die sloot waar Ogilvy se kanonne gestaan het, nie meer in staat was om die situasie met die koele rede te beoordeel nie.¹⁰⁶ Volgens verskillende ooggetuies het hy egter nugter en soos 'n dapper man opgetree en beslis nie soos iemand wie se moreel besig was om ineen te stort nie. Toe Ogilvy bv. teen sy aanwesigheid in die vuurlinie geprotesteer het met 'n “You oughtn't to be here, sir”, het by net kalm geantwoord “I'm all right, my boy”.¹⁰⁷ Hy het voortgegaan om te midde van die barstende bomme en fluitende koeëls — en hulle het dik gekom — so kalm en vreesloos te beweeg dat een van die troepe hom na die geveg

beskryf het as “about the bravest man I have ever seen”. 'n Ander manskap het hom beskryf as “a brave and steady man, as steady as a rock under fire.”¹⁰⁸ Hy het kalm die steeds groeiende volume artillerie- en geweervuur van die Boere staan en besigtig, besig om toebroodjies te eet, terwyl die koeëls en bomme rondom hom heen gespat het.¹⁰⁹ Selfs toe die bomsplinter wat volgens Baring Pemberton bomskok aan hom besorg het, hom in die ribbekas getref en sy lyfarts, kapt. Hughes, wat kort daarna langs hom doodgeskiet is, hom verskrik gevra het of hy iets vir hom kon doen, het hy nog kalm geantwoord “that it has only just taken his wind a bit.”¹¹⁰

Die feit dat daar egter geen teken was van 'n vermindering van die vyandelike weerstand nie en dat nog die stormloop van Hildyard se halwe brigade nog die hewige bombardement uit die

¹⁰⁸ Sien *Pen Pictures of the War*, pp. 292-293, getuienisse van ruiter Billing en manskap Richardson.

¹⁰⁹ Atkins, p. 171; Julian Symons, p. 164.

¹¹⁰ *Pen Pictures of the War*, p. 292, verklaring van manskap Richardson.

¹⁰⁶ Baring Pemberton, p. 141.

¹⁰⁷ Sien Atkins, *The Relief of Ladysmith*, p. 171.

skeepskanonne enige effek op die hewige vyandelike vuur gehad het, het hom meer as ooit oortuig dat daar vir hom net een verstandige ding was om te doen. Dit was om soos reeds vroeër deur hom besluit is, die geveg af te breek en die kanonne uit die vuurlinie terug te trek — die verlate veldkanonne sowel as Ogilvy se skeepskanonne om wie die koeëls en bomme in steeds dikker massas geval het ten spyte van die weerstand van die infanterieregimente wat hy tussen die kanonne en Colenso ingestoot het.

Immers nêrens langs die hele lange front het sake na wens verloop nie. Op die linkerflank het genl. Hart sy brigade in so 'n onmoontlike posisie beland dat dit genl. Lyttelton se brigade die grootste moeite sou kos om dit weer na veiligheid teruggetrek te kry. Albei brigades aan daardie kant kon dus afgeskryf word as nutteloos met die oog op die uitvoering van sy aanvalsplan. In die sentrum was Long se kanonne volkome buite aksie en nie in staat om aan die voorgenome offensiewe operasie steun te verleen nie. Die troepe bestemd vir die hoofaanval in die sentrum

— t.w. die 2de brigade — het op die allerheftigste vyandelike weerstand gestuit en Buller het dus besluit om hulle vir niks anders te gebruik as om sy kanonne wat aldaar in nood verkeer het, van die slagveld af te help onttrek nie; en op die regterflank het die aanval van die berede brigade ook op 'n mislukking uitgeloop.

5. DIE AANVAL OP HLANGWANE

Lord Dundonald, wat die aanval op die Boere se linkerflank moes uitvoer, se instruksies was om om 4 vm. met 'n mag van 1,000 berede troepe en 'n battery van die 1ste brigade-divisie na Hlangwaneheuvel te beweeg. Hy moes die regterflank van die algemene opmars dek en dan 'n posisie op Hlangwane inneem van waar hy die koppies ten noorde van die ysterbrug onder 'n kruisvuur kon plaas ter ondersteuning van die hoofaanval van die 2de brigade op die Colenso posisie. Voorts moes hy 800 man van die res van sy mag afsonder om die konvooi te beskerm en die linkerflank van die algemene opmars te dek. Indien hy gedurende die verloop van sy aanval op Hlangwane ondersteuning nodig sou kry, sou hy

hom tot genl.-maj. Barton moes wend. Die moes met die 6de brigade links van hom in die rigting van Hlangwane opruk na 'n posisie van waar hy in staat sou wees om beskerming aan die regterflank van die 2de brigade te verleen en voorts steun te gee wanneer nodig aan sowel genl. Hildyard wat links van hom die hoofaanval moes onderneem, as aan lord Dundonald wat regs van hom in aksie sou tree.¹¹¹

Waarom lord Dundonald aangesê is om Hlangwane met slegs 1,000 man te gaan verower, is nooit bevredigend opgeklaar nie. Volgens Britse amptelike gegewens het hy immers oor byna 2,700 man beskik.¹¹² Daarby was daar volgens die mening van maj. Birdwood, een van die drie offisiere op Dundonald se staf, minstens 5,000 man nodig om Hlangwane te verower, en hulle sou deur voldoende artillerie ondersteun moes word om

die hellings van die Bosrant en die verbindings tussen die rant en die noordelike wal van die Tugela te bombardeer.¹¹³ Dit toon in elk geval duidelik genoeg dat Buller of geen teenstand van belang van Hlangwane af verwag het nie of aan die besit van die kop geen waarde geheg het nie, en inderdaad slegs van Dundonald verwag het om die linkerflank van die Boere besig te hou sodat hulle geen versterkings na hul bedreigde sentrum toe kon stuur nie. Immers as hy werklik ernstig begeer het om die Bosrant in hande te kry, sou hy 'n veel sterker mag as die duisendtal berede troepe van wie baie nog heeltemal onervare was in die kuns van oorlogvoering, daarteen ingewerp het. Van die strategiese waarde van Hlangwane het hy in elk geval geen benul gehad nie en daarom blykbaar dan ook nie verwag dat die Boere enige besondere waarde aan die besit daarvan sou heg nie. Vandaar die “penny packet assault” — om 'n uitdrukking van

¹¹¹ Sien pp. 259-260 hiervoor, asook Bylaag F, waar die teks van Buller se instruksies volledig weergegee word.

¹¹² Vgl. p. 232 hiervoor, asook Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 333.

¹¹³ Sien Baring Pemberton, p. 143.

Baring Pemperton te gebruik — wat hy daarop beraam het.¹¹⁴

Nadat hy die Royal Dragoons en Bethune's Mounted Infantry van sy brigade afgeskei het — eersgenoemde om die linkerflank van Buller se oprukkende leër te beskerm en laasgenoemde om die konvooi te bewaak — het Dundonald teen 4 vm. met die 13th Hussars, die South African Light Horse, Thorneycroft's Mounted Infantry en die sgn. "Composite regiment" sy kamp verlaat en in die rigting van die Bosrant opgeruk. Hierdie laaste regiment was eintlik 'n sameflansing van verskillende los eenhede, t.w. 'n eskadron Natal Carbineers, 'n eskadron Imperial Light Horse, 'n afdeling Natalse Polisie en 'n berede kompanie gevorm uit lede van die 2nd King's Royal Rifles en Dublin Fusiliers. Daarom het dit die gepaste naam "Composite regiment" gekry. Met uitsondering van die 13th Hussars en die klompie manskappe van die King's Royal Rifles en Dublin Fusiliers was die hele mag

saamgestel uit Suid-Afrikaners wat lojaal gesind was jeens Engeland of uitlanders wat 'n grief teen die Transvaalse Regering gekoester het. Hulle was vergesel van die Me battery *Royal Field Artillery* wat voor daglig by die brigade aangesluit het.¹¹⁵

Oor die optrede en lotgevalle van die berede brigade en die aard van die geveg op die Britse regtervleuel is die verskillende bronne geensins eenstemmig nie. Volgens Buller in sy amptelike verslag aan die *War Office* het nie lord Dundonald nie maar wel die Boere eintlik die rol van aanvaller in hierdie sektor gespeel, en is hulle toe met welslae deur Dundonald, ondersteun deur Barton, teruggedryf. Hy verklaar woordeliks dat

"... the mounted men under Lord Dundonald, supported by two guns of the 7th Battery, *Royal Field Artillery*, and two battalions, 6th Brigade, were heavily engaged with a

¹¹⁴ Baring Pemberton, p. 143.

¹¹⁵ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 367.

considerable force that attacked my right flank, and which they repulsed.”¹¹⁶

Geen enkele historikus het dit egter aanvaar nie. Almal is eenstemmig dat Dundonald die aanvaller was maar oor die wyse waarop die aanval verloop het, bestaan daar aanmerklike verskille.

Die bekendste Britse skrywers oor die oorlog wek die indruk dat die opmars en aanval goed beplan was en dat daar hard geveg is voordat die Engelse uiteindelik op hierdie vleuel teruggedryf is. Die volgende is ’n relaas van die lotgevalle van die brigade soos deur die bekendste skrywers aan Britse kant voorgestel.

Nadat Dundonald vroeg die oggend deur ’n Bantoe — wat blykbaar deur hom as spioen gebruik is — gewaarsku is dat die kop deur ’n sterk vyandelike mag beset was,¹¹⁷ het hy behoedsaam en planmatig en met sy brigade in

behoorlike slagorde ontplooi, daarheen opgeruk, voorafgegaan deur verkenners in sy front en op albei sy flanke. ’n Myl of twee van die kop af het hy sy brigade tot stilstand gebring en in afwagting van rapporte van sy verkenners sy ses kanonne wat onder die bevel van maj. C. G. Henshaw gestaan het, op ’n lae kliprantjie 3,000 tree van Hlangwane af in aksie gebring — egter nie teen Hlangwane self nie maar teen Fort Wylie en die Rooirantjies ten weste daarvan, ter voorbereiding van die aanval van die 2de brigade.

Na ontvangs van berig van sy verkenners dat die Bosrant wel deur die vyand beset was, het hy eers een en later twee seksies van sy battery op afstande van 2,400 en 2,600 tree teen Hlangwane in aksie laat tree, en met sy brigade verder daarheen opgeruk. In die bosagtige moot van die Gombaspruit wat oos langs die Bosrant gevloei en waarvan ’n sytak ook langs die suidekant daarvan uitgestrek het, het hy sy manne van hul perde laat afklim en toe teen 7.15 vm. die kop in aanvalsformasie te voet laat nader: die South African Light Horse wat sy linkervleuel gevorm het, uit

¹¹⁶ Sien genl. Buller se amptelike verslag, d.d. 17 Des. 1899, aan die Secretary of State for War, in *South Africa Despatches*, I, no. 13.

¹¹⁷ Baring Pemberton, p. 143.

die suide, die Composite regiment wat regs van hulle in die sentrum was, vanuit die suidooste, en Thorneycroft's Mounted Infantry wat op die regterflank geplaas was, vanuit die ooste. Sy bedoeling was dat laasgenoemde twee regimente onder dekking van die moot so ver oos om die kop moes gaan as wat enigsins moontlik was ten einde om die Boere se linkerflank te kom. Hulle moes dan die kop vanuit die ooste bestorm. Aangesien 'n ruim aantal van hierdie troepe in die frontlinie egter nodig was om die perde van die stormtroepe vas te hou en die 13th Hussars buite trefafstand in reserwe gehou is, was die troepemag wat vir die bestorming van die kop beskikbaar was, swakker as die burgermag wat die kop verdedig het. Volgens die *Times History* was daar maar net 600 man as stormtroepe beskikbaar.¹¹⁸

Die poging van hierdie troepe om ongemerk aan die voet van die kop te kom, is verydel deur die feit dat die terrein waaroor hulle moes gaan,

omgeploeg was met die oog op die aanplant van mielies. Op hierdie kaal terrein het die Boere hulle maklik bemerk en hulle onder 'n swaar geweervuur geneem wat aangetoon het dat die vyand op die kop veel sterker was as wat verwag is. Lt.-kol. Byng wat die frontaanval moes doen, het hom egter nie deur die geweervuur laat afskrik nie. Hy het die manne van die South African Light Horse wat die dag hul vuurdoop ontvang het, vinnig oor die land laat storm en die vuurlinie na die suidelike voet van die kop verskuif. Daar was volop dekking agter die los klippe en bossies te vind. Terselfdertyd het die ander twee regimente oos om die kop probeer werk met die doel om die vyand van daardie kant af in die flank by te kom en onder 'n kruisvuur te plaas.

Vanaf hul posisie aan die suidelike voet van die kop het Lt.-kol. Byng se manne stadig teen die helling opgebeur, hewig deur die burgers bestook wat in goed verskanste stellings teen die laer helling van die heuwel geplaas was en die troepe se voortgang uiteindelik gestuit het, egter nie voordat hulle 'n aansienlike ent gevorder het nie.

¹¹⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 367-368; *Times History*, II, p. 447.

Die ander twee regimente kon egter geen steun van betekenis aan Byng se manne verleen nie. Die “Composite regiment”, wat nie behoorlike dekking kon bekom nie, is teenoor die suidoostelike voet van die kop gestuit in ’n posisie waar hulle niks anders kon doen as om ’n skadelose vuur op die kruin van Hlangwane te onderhou nie terwyl Thorneycroft se poging om oos om die kop te kom om die Boere te omvleuel, misluk het. Hy het sy manskappe ongesiens vir sowat ’n myl onder dekking van die moot van die spruit ooswaarts gelei, en toe weer noordwaarts, tussen die bome en bossies verskuil, tot 300 tree van die voet van die kop af. Hy het gemeen om op hierdie punt om die vyandelike linkervleuel te gaan maar hom tot sy ontnugtering in die Boere vasgeloop wie se linkerflank vir ’n aansienlike afstand ten ooste van die kop uitgestrek het. Die twee voorste kompanies van sy regiment het nog verder vorentoe probeer deurdruk, egter sonder sukses.¹¹⁹ In plaas van die Boere te omvleuel, het

¹¹⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 367-368; en *Times History*, II, pp. 447-

hy self aan die gevaar blootgestaan om omvleuel te word en was hy gedwonge om haastig in ’n nou vallei terug te val, hewig deur die burgers agtervolg wat hul voordeel opgevolg en hom nie alleen vanuit die front nie maar ook vanuit goeie posisies op die regterflank kwaai beskiet en swaar verliese toegebring het.¹²⁰

Aan Dundonald het hy toe, omstreeks 7.40 vm., laat weet dat die vyand besig was om hom te omvleuel en dat hy nie verder vorentoe kon kom nie. Daarop het Dundonald eskadron A van die 13th Hussars beveel om Thorneycroft te versterk en hom daarna tot genl. Barton gewend ten einde van hom hulp te probeer kry om die aanval te ondersteun.¹²¹

Dit is die lesing van die bekendste Britse werke oor die oorlog aangaande genl. Dundonald se

448; vgl. ook Julian Symons, pp. 163-164.

¹²⁰ G. C. Musgrave, *In South Africa with Buller*, p. 245.

¹²¹ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 367-368; en *Times History*, II, pp. 447-448.

beweging teen die Boere se regterflank op Hlangwane.

Uit genl. Botha se getuienis en ook ander verslae oor lord Dundonald se poging om Hlangwane te beset, blyk egter dat daar van 'n harde stryd op hierdie flank en van 'n goed beplande Britse aanval geen sprake was nie. Van die verkenners wat vooruit gestuur is, het die Boere niks bemerk nie en volgens Baring Pemberton was daar dan ook geen verkenner verder as die gruisrantjies 'n myl ten suide van Hlangwane geleë nie. Van daar is die kop met verkykers besigtig en dit het vir die troepe voorgekom asof dit swakker beset was as wat werklik die geval was. Genl. Botha se indruk was egter dat die Engelse nie geweet of vermoed het dat die kop beset was nie. Immers hulle het die kop op 'n volkome onverskillige wyse genader met die geweer oor die skouer geslinger, asof daar geen vyand in die omgewing was nie. Eers op sowat 60 tree 'n afstand waarop gebore skuts geen fout kon maak nie — is hulle ontnugter toe die manskappe van kmdt. Josua Joubert van Wakkerstroom, kmdt. Muller van Standerton, vk.

Gouws van Middelburg, vk. Strydom van Soutpansberg en wnd. vk. Mey van Ermelo skielik met hul Mausers op hulle losgebrand en hulle onmiddellik op die vlug gejaag het.¹²² Daarmee was die aanval van die baan en kon die manne niks anders doen as om uit versteekte stellings verder agtertoe na Hlangwane in die warm son te lê en kyk en te wonder wat die juiste afstand na die kop was nie, terwyl die vaak hulle steeds meer en meer beetgeneem het.¹²³

Lord Dundonald wat bepaald nie verwag het dat sy aanval op so 'n mislukking sou uitloop nie, het hom daarop tot genl.-maj. Barton gewend met die versoek om ondersteuning aan hom te verleen. Volgens Julian Symons het hy vroeër die maand 'n verkenningstog na die kop onderneem in

¹²² Sien Leyds 754, pp. 35-36, die betrokke gedeelte in genl. Botha se amptelike verslag van 19 Des. 1899 (opgeneem as Bylaag G (ii) hieragter), asook genl. Botha se verklaring in die *Standard & Diggers' News*, gepubliseer in *Pen Pictures of the War*, p. 279. Vgl. ook Davitt, *The Boer Fight for Freedom*, pp. 261-262, Atkins, p. 176, en Baring Pemberton, pp. 143-145.

¹²³ Vgl. Baring Pemberton, p. 143.

geselskap van een van die genieoffisiere wat by die geleentheid ook 'n kaart van Hlangwane vervaardig het. Daarop is die belangrikheid daarvan aangetoon en hy was dus oortuig van die strategiese waarde van die stelling.¹²⁴ Hy het intussen bemerk dat ook die Britse hoofaanval in die sentrum nie na wens verloop het nie en dat die slag besig was om op 'n ramp vir Engeland af te stuur. Hy het egter geglo dat die krygskans nog ten gunste van Engeland gekeer kon word as die Boere kragdadig in die oostelike flank aangeval en van die kop af verdryf word. Daartoe wou hy Barton se samewerking nou hê.¹²⁵

Volgens Baring Pemberton was sy gedagte nie om die vyand deur nog 'n frontaanval oor die oop vlakke of deur 'n wydovattende omvleuelingsbeweging van die kop af te probeer verdryf nie, want daartoe het hy 'n veel groter mag nodig geag as dié waaroor hy en Barton gesamentlik beskik het. Uit die kennis wat hy in verband met die vroeëre gevegte in die oorlog opgedoen het, het

hy egter tot die gevolgtrekking gekom dat die Boere 'n oordrewe waarde aan die veiligheid van hul terugtoglinies geheg het en maklik uit hul stellings padgegee het wanneer die gevaar bestaan het dat hulle van hul basisse afgesny kon word. Die plan wat hy dus nou opgevat het, was om in samewerking met Barton tussen die Tugela en Hlangwane in te dring en die Boere op die kop te probeer afsny van die wat ten noorde van die rivier was. Hy was daarvan oortuig dat so 'n beweging die burgers op die kop sou dwing om na die noordelike oewer van die Tugela terug te val.¹²⁶

Barton wat volgens Baring Pemberton “a general drawn out of halfpay” en 'n krygsman sonder veel inisiatief was — soos trouens duidelik in die slag by Willowgrange geblyk het — het egter geen geneentheid tot die voorgestelde samewerking geopenbaar nie. Hy was daarvan oortuig dat Dundonald nie in staat sou wees om Hlangwane met die steun van een of twee infanteriebataljons

¹²⁴ Sien Julian Symons, p. 163.

¹²⁵ Vgl. Baring Pemberton, p. 145.

¹²⁶ *Ibid.*

— volgens die *Times History* het Dundonald net een bataljon aangevra — te vat nie maar minstens die hele 6de brigade met insluiting van die agt kompanies wat voor in die vuurlinie by die kanonne gelê het, daarvoor nodig sou hê. Sy antwoord was dus dat hy nie in staat was om sonder goedkeuring van genl. Buller self van sy troepe in die stryd te stoot vir wat vir hom na 'n twyfelagtige onderneming gelyk het nie. Dit sou trouens ook in stryd wees met die instruksies wat hy intussen van Buller ontvang het, nl. om nie sy brigade in 'n botsing met die vyand te laat beland wat vermy kon gewees het nie.¹²⁷

Hierop het Dundonald hom tot Buller self gewend wat inmiddels teen 10 vm. die posisie by die kanonne verlaat en na die sendingstasie aan die oostelike voet van Advance Hill naby die grootpad na Estcourt beweeg het. Hier het hy

Dundonald sowel as Barton persoonlik geduldig aangehoor. Eersgenoemde het meegedeel dat hy in staat sou wees om Hlangwane te vat as hy die steun kon kry van een of twee bataljons van Barton se brigade. Barton wat volgens Buller op die tydstip nog net oor twee bataljons beskik het — een en 'n half bataljon het volgens hom kol. Long ondersteun en 'n halfbataljon oor die konvooi wag gehou — het aangevoer dat sy hele brigade met insluiting van die troepe by Long se kanonne nodig sou wees om die kop te verower. Daarna het Buller wat gedemoraliseer was deur al die mislukkings wat hy die dag beleef het, uitsluitel gegee. Vir die deurvoering van Dundonald se ambisieuse aanvalsplan ter verowering van Hlangwane het hy geen lus gehad nie, klaarblyklik omdat hy nie seker was dat dit nie op net nog 'n ramp sou uitloop nie. Trouens sy brigade was reeds teruggeslaan. Sy standpunt was dat dit nodeloos sou wees om Hlangwane te beset voordat hy by Colenso deurgebreek het, 'n onderneming waarvoor daar geen hoop meer was nie. Hy kon maar nie begryp dat hy met die verowering van die

¹²⁷ *Ibid.*; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 368; *Times History*, II, p. 448; Nierstrasz, II band 2, p. 684; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 66; Julian Symons, p. 164.

Bosrant die vyandelike posisie by Colenso self kon laat tuimel nie. Vir die deurvoer van 'n aanvals onderneming het hy geen sin meer gehad nie al was 'n ruim gedeelte van sy strydkragte nog glad nie in die vuurlinie nie. Sy grootste kwelling op die tydstip was om sy strydkragte en veral die kanonne uit die vuurlinie teruggetrek te kry.

Sy bevel aan Dundonald was dus om met al sy manskappe terug te val en sy manskappe daarby goed onder beheer te hou. Hy moes nie toelaat dat hulle in die bos te na aan die vyandelike posisies in verdere gevegte betrokke raak nie. Die ambisieuse Dundonald het nog daarvoor gepleit om hulle tot die aand toe in die stellings wat hulle ingeneem het, te laat bly. Dan sou hulle met veiligheid onder dekking van die duisternis kon retireer, maar ook daarvan wou Buller niks weet nie. Hy wou die geveg met so min verwyd as wat moontlik was, afgebreek hê. Genl. Barton moes derhalwe ook die troepe van sy brigade wat op die regterflank so ver vorentoe posgeneem het om ondersteuning aan

Thorneycroft se regiment te verleen, na 'n veilige posisie terugbring. Net drie kompanies van die betrokke regiment — die Royal Fusiliers — kon agterbly om onder bevel van lt.-kol. C. G. Dundonald, die aanvoerder van die bataljon, behulpsaam te wees met die terugtrekking van Thorneycroft se troepe.¹²⁸

6. DIE STRYD OM DIE KANONNE

In die tussentyd het genl. Buller, vasbeslote om die geveg af te breek, hom met alle mag op die redding van sy kanonne toegespits. Reeds kort na sy aankoms in die sloot by die skeeps-kanonne en nog voordat hy na sy regtervleuel toe gery het waar hy soos pas uiteengesit, Dundonald en Barton ontmoet het, het hy die eerste poging daartoe aangewend. Dit was kort nadat Hildyard se twee voorste bataljons die terrein tussen Colenso en die verlate veldkanonne beset het, van waar hulle 'n swaar

¹²⁸ Sien Buller se verklaring in Cd. 1791, pp. 174-175; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 368-369; en Baring Pemberton, p. 145.

vuur op die terrein oorkant die Tugela onderhou het. Hierdie vuur het geen uitwerking van betekenis gehad nie aangesien die Engelse niks van die Boere in die loopgrawe en ander verdekte stellings noord van die Tugela kon sien nie. Buller het egter blykbaar gemeen dat dit die aandag van die vyand dermate in beslag sou neem dat hy die nodige kanonwaens met bespannings met redelike veiligheid na die kanonne toe sou kon deurkry om die verlate veldstukke teruggesleep te kry. Hy het sy aide-de-camp, kapt. Schofield, R. H. A., dan ook sonder huiwering gelas om die kanonne te gaan haal.¹²⁹

Die kanonwaens was byderhand, nl. op die noordelike wal van die diep sloot waar Ogilvy se skeepskanonne staan en vuur het, en in die sloot was genoeg artillerieperde en drywers van die twee batterye verskuil om die twaalf kanonne te gaan aanhaak; maar die gebied tussen die sloot en die veldkanonne was binne maklike tref-

afstand van die Mausers en die uitvoering van Buller se opdrag — in daglig altans — dus uiters moeilik.

Toe die manne van die 14de en 66ste batterye aan wie bevel gegee is om die kanonwaens na die kanonne te neem, dan ook hul verskyning op die wal van die sloot maak, is hulle deur so 'n swaar sarsie geweer en kanonkoeëls begroet dat hulle sommer dadelik weer getireer het.¹³⁰ Buller en Clery het toe vrywilligers uitgenooi om Schofield behulpsaam te wees in die uitvoering van sy opdrag. “Some of you go and help”, het Buller aan die offisiere gesê, en nadat twee van hulle, t.w. kapt. W. N. Congreve van die Rifle Brigade en lid van die opperbevelhebber se staf, en luit. F. S. Roberts van die 60th Rifles en aide-de-camp van genl. Clery, vorentoe gekom het om die taak te onderneem, het hy hom tot die manskappe gewend. “Now, my lads, this is your last chance to save the guns”, het hy volgens kanonnier C. H. Young gesê, “will any of you

¹²⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp.365-366; *Times History*, II, p. 451.

¹³⁰ Sien Creswicke, I, pp. 200-201, verklaring van kapt. Congteve.

volunteer to fetch them?" Vir 'n minuut het die kanonniërs stil bly sit en huiwer, toe het korp. G. E. Nurse van die 66ste battery opgestaan en toe hy opstaan, was daar dadelik ses kanonniërs van sy battery gereed om hom te gaan bystaan.¹³¹ Hul voorbeeld is deur andere gevolg en weldra was daar genoeg artilleriste en drywers gereed om met vier of vyf spanne perde teen die vyandelike vuur in te jaag om die veldstukke te gaan haal.

Nadat korp. Nurse die kanonperde wat nog nie gewond was nie, in gereedheid gebring het — terwyl hy daarmee besig was, het luit. Roberts glo sy perd vasgehou — het hy en kapt. Congreve die bespannings aan die kanonwaens gehaak en toe het die groep vrywilligers met die hoogste spoed na die kanonne begin te jaag.¹³² Hulle is letterlik gedra deur die koeëls en bomme

¹³¹ Sien *Pen Pictures of the War*, p. 296, veral verklaring van kanonniër C. H. Young.

¹³² Verklaring van korp. Nurse in *Pen Pictures of the War*, pp. 296-297; asook Buller se amptelike verslag, d.d. 16 Des. 1899, in *South Africa Despatches*, I, no. 12.

wat om hulle bly fluit en val en stofwolkies oor die hele terrein tussen die sloot en die kanonne opgeskop het, sodat Congreve later verklaar het dat hy selfs met blindskiet die koeëls nooit dikker sien reën het nie. Die manne — onder wie drywers H. Taylor, Lucas, Young, Petts, Rachal en Williams van die 66ste battery het egter met doodsveragting deurgedruk, vasberade om die kanonne te gaan haal.¹³³

Uitstaande onder hulle soos hulle voortgejaag het, was Freddie, die enigste seun van lord Roberts en iemand wat so gretig was om in Suid-Afrika teen die Boere te kom veg dat hy 'n kursus aan die stafkollege daarvoor opgeoffer het. Hy wou graag by lord Dundonald se berede brigade aangesluit het maar is nie toegelaat om dit te doen nie omdat hy lord Roberts se enigste seun was en berede manskappe so voortdurend onder vuur gekom het.

¹³³ Sien Buller se verslag, d.d.. 16 Des. 1899, in *South Africa Despatches*, I, no. 12; Congreve se verklaring in L. Creswicke, I, pp. 200-201; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 366; *Times History*, II, p. 451; Nierstrasz, II band 2, p. 683.



Luit. Freddie Roberts

Daarom is hy tot aide-de-camp van genl. Clery benoem, 'n pos wat in die leër veilig gelyk het. Uitgelate en laggende het hy oor die veld gejaag om die ander deur sy voorbeeld te inspireer terwyl hy met sy offisierstaf sirkelbewegings in die lug gemaak het soos 'n jokkie wat sy perd aandryf.¹³⁴

Een van die troepe, luit. Salt van die Royal Welsh Fusiliers, het na die geveg geskryf dat hy op 'n hoogtetjie enigsins regs van die reddingspanne was en elke duim van hul bewegings van die begin tot die eindpunt kon sien. Hy kon sien hoe die koeëls orals tussen hulle neerplons en ag dit 'n wonder dat almal nie uitgewis is nie. Toe hulle halfpad was, is een van die spanne perde getref en tot stilstand gedwing. 'n Tweede is skynbaar deur 'n bom buite aksie gestel wat die perde in 'n "struggling mass" omskep het wat nooit by hul doelwit uitgekóm het nie. Slegs drie van die spanne het die kanonne ongedeerd bereik en van hulle is een nie toegelaat om terug te keer nie. Die kanon waarmee hierdie bespanning probeer

¹³⁴ Sien Julian Symons, p. 165.

uitjaag het, was nl. pas aangehaak toe dit deur 'n voltreffer uit een van die Boereveldstukke getref en omgesmyt is sodat dit nie verder beweeg kon word nie.¹³⁵

Met die ander twee spanne het korp. Nurse en sy maats twee kanonne in weerwil van die swaarste vuur denkbaar aangehaak en weggesleep gekry. Eers het Nurse en sy maats die kanon wat heel links gestaan het, beetgepak en na die ingespande kanon toe probeer uitsleep maar dit het so vas tussen die klippe gesit dat hulle dit nie kon wegkry nie. Toe is hulle na die tweede, 20 tree verder, waar kapt. Schofield reeds op hulle gewag het. Nadat hulle hom gehelp het om dit aan te haak, is hulle terug na die eerste wat hulle hierdie keer met welslae aangehaak gekry en saam met die ander kanon na die sloot waar

¹³⁵ Aangehaal by *Ibid.*; volgens genl. Buller is daar met hierdie eerste poging om die kanonne te red net vier spanne artillerieperde met kanonwaens uitgestuur om die kanonne te gaan aanhaak en nie vyf soos deur luit. Salt beweert word nie (vgl. Cd. 1791, pp. 174-175, verklaring van genl. Buller).

die skeepskanonne was, laat terugjaag het. Hulle is nog eens gedra deur die koeëls en bomme van die burgers wat orals soos hael om hulle gespat het, sonder nogtans die perdespanne of hul drywers te tref.¹³⁶

Vir Buller was dit 'n dankbare oomblik toe die twee Armstrongs uiteindelik veilig by die sloot aangekom het. Sy vrywilligers het 'n heldedaad uit die hoogste rakke verrig en hy het dan ook nie minder as drie van hulle (t.w. Roberts, Congreve en Nurse) vir die *Victoria Cross* aanbeveel nie, en nog ses (nl. drywers H. Taylor, Young, Petts, Rachal, Williams en Lucas) vir die *Medal for Distinguished Conduct in the Field*.¹³⁷ Die prys wat die poging om die twee veldstukke te red hom gekos het, was egter ontsettend hoog. Minstens

¹³⁶ Vgl. korp. Nurse se verklaring in *Pen Pictures of the War*, pp. 296-297; sien ook *Times History*, II, p. 452, en Buller se verslag, d.d. 16 Des. 1899, in *South Africa Despatches*, I, no. 12.

¹³⁷ Sien *South Africa Despatches*, I, no:12, verslag, d.d. 16 Des. 1899, van genl. Buller.

twee — volgens luit. Salt drie — spanne kanonperde het in die slag gebly — perde wat hoogs nodig was om die skeepskanonne, van wie die ossespanne reeds erg deur die vyandelijke koeëls uitgedun was, na veilige posisies terug te sleep. Dit was egter nog niks. Die offer wat die onderneming aan offisiere en manskappe geëis het, was veel hoër as wat die veldkanonne werd was.

Eers is die enigste seun van lord Roberts — die opgetoë Freddie — getref. Hy het drie skote in die lyf ontvang, sowat 100 tree of meer voordat hy die kanonne kon bereik om met die aanhaakwerk behulpsaam te wees, en het dodelik gewond op die grond neergesyg terwyl sy perd onder hom uitgehardloop het. 'n Entjie verder is Congreve neergehaal. Eers is sy elmboog rakelings deur 'n koeël getref. Toe het 'n kluit wat deur 'n bom opgewerp is, hom 'n hou op die ander arm gegee. Daarna het sy perd 'n koeël gekry. Daarna is hy in die been gewond terwyl sy perd 'n doodskoot ontvang en digby Roberts neergeslaan het sodat Congreve nie

verder kon kom nie. Ofskoon hy daarna nog 'n skoot deur die voorpunt van sy skoen gekry het, het dit hom nie verhinder om na Roberts toe te kruip en, gehelp deur maj. Babbie van die mediese korps, hom na 'n sloot te dra wat veiligheid teen die geweervuur gebied het nie. Roberts is egter kort daarna aan sy wonde oorlede.¹³⁸ Inmiddels is by die een kanonwa wat deur die Boere gestuit is, luit. C. B. Schreiber gedood en luit. J. B. Grylls — albei was van die 66ste battery — ernstige gewond terwyl hulle, vergesel van bombardier W. Knight en twee kanonniërs, 'n dapper poging aangewend het om die drywers van die betrokke span perde waarvan twee gewond is, in veiligheid te bring.¹³⁹

¹³⁸ Bullett se bewering in sy amptelike verslag dat Congreve en Roberts behulpsaam was om die kanonne aan te haak wat uitgebring is, is dus onwaar.

¹³⁹ Sien Congreve se verklaring in Creswicke, I, pp. 200-201; Buller se verslag in *South Africa Despatches*, I, no. 12; *Times History*, II, p. 451; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 366; Nierstrasz, II band 2, p. 683; en Julian Symons, p. 165.,

Na hierdie suksesvolle poging waarby twee van die kanonne na 'n redelik veilige posisie uitgesleep is, is herhaalde pogings deur die Engelse aangewend om perde met kanonwaens oor die gebied wat deur die vyandelike koeëls bestryk was, te laat jaag om ook die ander tien kanonne te probeer red, maar hulle het almal op die rotsvaste verdediging van die Boere afgestuit.

George Crowe verklaar dat “The heroically brilliant attempts to recover the guns were numerous; two only being successful”,¹⁴⁰ terwyl Buller self toegee dat na die uitbring van die bovermelde twee kanonne die vuur uit die vyandelike stellings so hewig was dat “although several attempts were made to cover the fatal 500 yards either horses or men, or both, were killed before they got to the guns.”¹⁴¹ Genl. Botha verklaar in sy amptelike verslag dat die Britse troepe tot vyfmaal toe gestorm het om die

verlate veldkanonne te red en daarby 32 kanonperde ingeboet het.¹⁴² Oor slegs twee van die stormlope kon besonderhede opgediep word, nl. die eerste wat hierbo beskryf is, en die laaste wat nie vanuit die sentrum nie maar vanuit die rigting van die Britse regtervleuel plaasgevind het. Dit is onderneem deur kapt. H. L. Reed van die 7de battery veldartillerie wat intussen berig ontvang het van die onhoudbare posisie waarin Long se twee batterye hulle bevind het en van die kritieke situasie in die sentrum.

Reed het met doodsveragting met drie spanne artillerieperde in volle gesig van die vyand oor die vlakte na die verlate batterye gejaag maar lank voor hy sy doelwit kon bereik, was 13 van die 22 perde waarmee hy sy tog begin het en 7

¹⁴⁰ George Crowe, *The Commission of H.M.S. Terrible*, p. 109.

¹⁴¹ Sien Buller se amptelike verslag, d.d. 17 Des. 1899, in *South Africa Despatches*, I, no. 13.

¹⁴² Sien Leyds 754, genl. Botha se amptelike verslag, hieragter opgeneem as Bylaag G (ii), pp. 34-35. Die indruk wat die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, die *Times History* en ook ander werke oor die oorlog wek, is dat die Engelse net twee stormlope onderneem het om die kanonne te probeer uithaal. Dit is in die lig van Crowe, Botha en Buller se getuienis foutief.

van die 13 man wat die spanne vergesel het, gedood of gewond. Hyself was onder die gewondes. Hy het 'n skoot in die been gekry terwyl sy perd onder hom doodgeskiet is. Hiervoor het Buller hom vir die *Victoria Cross* aanbeveel en die volgende 13-tal onderoffisiere en manskappe van die 7de battery vir die *Medal for Distinguished Conduct in the Field*: korp. A. Clark (gewond), korp. R. J. Money, waarn. bombardier J. H. Reeve, drywers C. J. Woodward, Wm. Robertson (gewond), A. C. Hawkins, J. P. Lennox, W. Wright (gewond), A. Nugent (gesneuwel), James Warden, A. Felton (gewond) en T. Musgrove, en trompetter W. Ayles (gewond).¹⁴³

Hoe swaar en effektief die vuur van die vyand was waardeur Reed probeer jaag het, blyk uit die volgende verklaring van bombardier Stephenson

wat een van die drie bespannings aangevoer het. Stephenson meld dat nadat sy span aanvanklik goed gevorder het, die drywer van die middelste twee perde 'n kopskoot ontvang het. Ten gevolge daarvan was hy verplig om die middelste paar af te haak en sy tog met slegs 'n vierspan voor die kanonwa voort te sit. Op 60 tree afstand van sy doelwit is twee van die vier perde neergeskiet en die agterste drywer deur 'n koeël in die been buite aksie gestel. Kwalik het hy die twee dooie voorperde losgesny en aan sy gewonde kameraad die nodige eerste hulp verleen gehad om die bloed te stop, toe nog een van die twee perde wat nog voor die kanonwa was en waarmee hy voornemens was om die tog na die kanonne voort te sit, 'n skoot gekry het. Toe kon hy niks anders doen as om maar agter die kanonwa waarheen hy ook sy maat gedra het, skuiling teen die koeëls te soek nie. Hier het verskeie ander van Reed se manne by hom aangesluit op soek na doeltreffende dekking teen die vuur uit die Boerestellings: eers die drywers van 'n span kanonperde wat van agter af in Stephenson se dooie perde vasgehardloop en geweier het om verder 'n poot te versit, en toe 'n

¹⁴³ Sien Buller se amptelike verslae in *South Africa Despatches*, I, nos.12 en 13; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 366; *Times History*, II, p. 452; Nierstrasz, II band 2, p. 683; Julian Symons, pp. 165-166.

trompetter wat in die enkel gewond geraak en uit die saal geval het toe hy met twee perde van agter af aangejaag gekom het in 'n poging om die majoor te bereik.

Die dekking wat sy kanonwa gebied het, was blykbaar effektief maar dit het telkens beweeg as die een nog lewendige perd vorentoe gebeur het, en dan het dit die vyand se aandag getrek wat dit dan hewig beskiet het. Die gevolg was dat Stephenson, nadat sy gewonde kameraad op die wyse 'n doodskoot deur die wang gekry het, hom gedwonge gevoel het om self die nog lewendige perd dood te skiet ten einde te voorkom dat die aandag van die vyand deur nuttelose bewegings van sy kanonwa telkens op hom en die groepie wat onder die wa geskuil het, toegespits word.

Volgens Stephenson is al die offisiere van die 7de en 14de veldbatterye buite aksie gestel en het die twee batterye gesamentlik 110 man aan gesneuweldes, gewondes en vermistes verloor terwyl

van hul 175 perde slegs 64 teruggevind is — en hiervan 26 in 'n gewonde toestand.¹⁴⁴

In teenstelling met die veldkanonne waarvan ten spyte van al die Britse pogings en opofferings net twee gered is, is die ses skeepskanonne wat onder aanvoering van luit. Ogilvy 400 tree agtertoe by die sloot in aksie getree het, met redelike gemak en bykans sonder verlies na veilige stellings buite bereik van die Boere se kanon- en geweervuur teruggetrek.

Buller het onmiddellik na sy aankoms by die sloot om die toestand waarin sy kanonne verkeer het persoonlik te ondersoek, en nog voordat hy Schofield gelas het om die veldbatterye te gaan uitsleep, tot die besef gekom dat die gevaar wesenlik was dat die skeepskanonne in dieselfde debakel as die twaalf stukke veldgeskut kon beland. Hy het dus aan luit. Ogilvy instruksies gegee om onmiddellik met die geskut onder sy beheer terug te val. Immers die koeëls en bomme

¹⁴⁴ Sien Stephenson se verklaring in *Pen Pictures of the War*, pp. 298-299.

het soos reeds vermeld, in digte massas op die terrein gereën waar die ses skeepskanonne gestaan het en veral die Boere se Pom-pom was besonder lastig. Ogilvy se ryperd was reeds onder hom gekwes, drie van sy artilleriste gewond en 28 van die osse wat die kanonne moes trek, gedood, verwond of verdryf terwyl die kanonne en kanonwaens reeds talle merke vertoon het waar geweerkoeëls of bomsplinters hulle getref het.

“Out of this please!” sou Buller volgens H. W. Wilson aan die offisiere by die skeepskanonne gesê het ’n bevel wat onmiddellik opgevolg is. Onderwyl die Britse opperbevelhebber vrywilligers byeen gekry het om die vasgepende veldstukke te gaan haal, het Ogilvy sy ses kanonne met artillerieperde sowat 500 tree laat terug sleep en hulle op sowat 2,200 tree van Fort Wylie af weer in aksie laat tree om die terugtog van die ammunisie- en ander artilleriewaens te dek, wat gedeeltelik met osse en origens met perde teruggetrek is.

Hieronder was twee volgelaaië ammunisiëwaens wat besonder swaar en bowendien so ongemaklik

in die sloot geposteer was dat daar nie sonder ontsaglik veel moeite met hulle in ’n suidelike rigting weggejaag kon word nie. Hul voorkante was nl. noordwaarts gerig en hulle kon nie kort genoeg krink om met ’n bespanning vooraan binne-in die sloot om te draai nie. Gevolglik was die personeel van die artillerie verplig om hulle eers met die hand te pak en ver genoeg agteruit te sleep om met ’n bespanning vooraan in die sloot te kan omdraai. Hierby het Buller die seemanne persoonlik gehelp. Die een wa is betreklik gou in posisie gebring en uitgesleep maar die tweede wat byna teen die noordelike wal van die sloot vasgetrek was, het baie inspanning vereis en nie minder as twee perde is onder die drywer van die wagtende bespanning, Jack Hayles, neergepiets — een dood en een gewond — voordat die wa uiteindelik in so ’n posisie was dat dit aangehaak kon word nie. Selfs toe het Hayles nog vertoef om ’n klompie gewere wat in die sloot rondgelê het, op te laai. Hy het dit probeer doen maar Buller het die poging afgelas met ’n “Push on, Jack, or you’ll lose the wagon and the whole lot for the sake of a few rifles!”

Die kanonne, ammunisiewaens en wat dies meer sy is toe goed buite trefafstand van die Boere se geweervuur teruggetrek: twee van die kanonne vir wie daar nog osse beskikbaar was, na kapt. Jones se afdeling vlootgeskut by Naval Gun Hill. Die res wat deur perde buite gevaar gebring is, is een na die omgewing van Naval Gun Hill gebring van waar hulle die algemene Britse terugtog help dek het en daarna deur vars ossespanne terug na die kamp by Frere geneem is. Volgens sy amptelike verslag was Buller baie tevrede met die wyse waarop die bediening van die ses skeepskanonne hulle van hul taak gekwyt het, insonderheid met luit. Ogilvy en kanonnier Wright wat volgens hom “excellent service” gelewer het.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Sien in verband met die terugtrekking van die skeepskanonne Ogilvy se verslag by Crowe, *The Commission of H.M.S. Terrible*, pp. 103-105, asook pp. 107-108 van die publikasie. Vgl. voorts Wilson, I, p. 98; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 365; en Buller se amptelike verslag in *South Africa Despatches*, I, no. 13.

7. DIE BRITSE TERUGTOG

Met Ogilvy se vlootgeskut en twee van sy veldkanonne in die sentrum tot buite trefafstand van die Mausers teruggetrek, het daar op Buller die taak gewag om sy infanterie- en kavallerieregimente en die veldbatterye op sy linker- en regterflanke uit die geveg los te maak en te laat terugval. Hy was naamlik, soos reeds vermeld, vasbeslote om geen verdere aanval die dag te beproef met die doel om êrens deur die Boerelinie te probeer breek nie en het hom dus gedwonge gevoel om die geveg af te breek.

Die enigste vrae waaroor hy nog moes beslis, was eerstens wanneer sy strydmagte uit die geveg onttrek moes word: onmiddellik — d.w.s. in volle daglig, binne sig en onder vuur van die Boere — of na sononder wanneer die donker hulle vir die Boere bedek het; en tweedens hoe ver hulle teruggeneem moes word.

Op die keper beskou, het dit die beste gelyk om die troepe tot na sononder in hul stellings te hou, want dan sou hulle nie tydens hul terugtog deur

die burgers beskiet kon word nie en ook in staat wees om die tien veldkanonne in die sentrum met hulle saam uit te bring. Bowendien was die kanonne solank as Buller die slagveld beset gehou het, gedek deur die vuur van die regimente in die sentrum en van kapt. Jones se vlootgeskut en sou die Boere dit nie waag om hulle te probeer buit nie. Sononder was egter nog ver en die Britse opperbevelhebber was nie seker dat sy troepe wat plat op die warm aarde onder 'n haelbui van koeëls uit die vyandelike stellings moes stil lê om nie die aandag te trek nie, dit nog tot dan toe sou kon uithou nie. Hy het dit wenslik geag om hom eers daaromtrent te vergewis en het dus na die aanskouing van die verkillende mislukte pogings om die kanonne te probeer red, persoonlik deur 'n deel van die oopgespreide geleedere van die 2de brigade gery om persoonlik op hoogte te kom van die fisieke toestand van die troepe.¹⁴⁶

Die aanblik van sy soldate wat besig was om in die hitsige son van dors te lê en versmag, het hom

oortuig dat hulle volkome uitgeput en nie in staat was om dit vir nog nege uur lank daar op die vlakte uit te hou nie; want ofskoon geen 10 persent getref was deur die koeëls wat orals en onophoudelik op die slagveld bly neerplof het nie, was almal gaar gebak deur die felle sonstrale wat die water in hul waterkannetjies so warm gemaak het dat dit nie gedrink kon word nie. Dit het volgens *Pen Pictures of the War* selfs geklink of die blikkiesvleis in die blikkies begin braai het (“sizzled in the canteen”). Die temperatuur was 110°F in die skaduwee en volgens briewe wat van die manskappe na die slag geskryf het, was dit eenvoudig onmoontlik om dit in 'n liggende posisie op die grond en agter die klippe uit te hou. Volgens Buller het sy manne van uitputting weens die hitte aan die slaap geraak, volkome blootgestel aan die vuur van Fort Wylie en elders oorkant die Tugela waar die Boere vanuit hul

¹⁴⁶ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 369.

onsigbare skuilings die slagveld volkome beheers het.¹⁴⁷

Pemberton meen dat die toestand van die troepe glad nie so sleg was nie — nie naby so swak as bv. by Magersfontein nie — en dat Buller hul uithouvermoë hopeloos onderskat het;¹⁴⁸ maar Buller was 'n teerhartige man wat medelyde met sy soldate gehad het. Bowendien was sy moreel reeds afgetakel deur die mislukking van sy aanvalle op die een punt na die ander, en boweal deur sy mislukte pogings om die kanonne wat Long so roekeloos in die vuurlinie ingestoot het, te probeer red. Daarby was hy gewond — alles omstandighede wat volgens verskillende skrywers hom soseer aangetas het dat hy nie meer suiwer kon dink nie.¹⁴⁹ Sy oordeel was dat die troepe dadelik

¹⁴⁷ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 369; *Pen Pictures of the War*, p. 286; Getuienis van genl. Buller in Cd. 1791, p. 202.

¹⁴⁸ Baring Pemberton, pp. 141-142.

¹⁴⁹ Vgl. *Times History*, II, p. 453; Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 66; en Baring Pemberton, pp. 141-142.

teruggetrek moes word en genl. Clery en die ander lede van sy staf wat hy almal geraadpleeg het, het sonder uitsondering met hom saamgestem.¹⁵⁰

Oor hoe ver daar teruggetrek moes word, het hy en die offisiere by hom nie verskil nie. Die een moontlikheid was om die troepe waarvan maar net 'n deel in die vuurlinie was en minstens agt bataljons die dag nog glad nie geveg het nie — tot buite trefafstand van die Boere se geweervuur te laat terugval. Hulle kon hulle dan daar in posisies ingrawe van waar hulle alle toegange tot die verlate batterye met geweer- en kanonvuur kon beheers, sodat die Boere nie in staat sou wees om die kanonne gedurende die dag oor die rivier te probeer bring nie. In hierdie posisies kon die afgebeulde troepe dan gedurende die res van die dag van voldoende kos en water voorsien word om hulle te verfris en met die aanbreek van die aand in die rigting van die Tugela gestuur word om die kanonne onder dekking van die duisternis

¹⁵⁰ Getuienis van genl. Buller in Cd. 1791, p. 202.

te gaan haal.¹⁵¹ Die enigste alternatief was om aangesien Buller nie 'n verdere aanvalsbeweging wou beproef nie, die kanonne re laat vaar en na die terrein by Frerestatie terug te trek.

Buller verklaar dat hy die moontlikheid om sy troepe slegs 'n ent terug te trek en die verlate batterye dan vir die res van die dag onder vuur te hou, oorweeg het. Na oorlegpleging met genl. Clery en die ander offisiere op sy staf wat almal met hom saamgestem het, het hy egter besluit dat dit nutteloos sou wees, aangesien hy nie by magte was om die kanonne gedurende die nag terug te trek nie. Troepe wat hy onder dekking van die duisternis sou uitstuur om die kanonne te gaan haal, sou, so het hy geredeneer, net met die Boere — wat ongetwyfeld ook na donker oor die Tugela sou kom om die kanonne te kom vat — slaags raak, “and we should have had a rough and tumble on the banks of the Tugela in which I fully believe we should have been worsted” want “There were more Boers than I had men.”¹⁵² Hy

het derhalwe besluit om al sy troepeafdelings wat in die vuurlinie was, onder dekking van die artillerie en die sowat agt bataljons infanterie wat op die slagveld as ondersteuning en in reserwe gelê het en die dag nog geen skoot geskiet het nie, tot buite trefafstand van die Boere terug te trek en dan met sy hele mag na die ou kamp by Frere terug te val.

As Buller geweet het hoe gering die getal Boere werklik was wat hulle op die noordelike oewer van die Tugela bevind het, sou hy seker nie so geredeneer het nie; en militêre geskiedskrywers wat met juiste gegewens aangaande die sterkte van die Boeremag voor hulle 'n beskrywing van die slag gegee het, het Buller sy oordeelsfout dan ook in krasse taal verwytd. Hulle het onomwonde verklaar dat die Engelse die slag van Colenso nie verloor het omdat die Britse leër aldaar verslaan is nie maar enkel en alleen omdat die aanvoerder

¹⁵¹ Vgl. *Times History*, II, p. 453.

¹⁵² Cd. 1791, p. 202, vr. 15306, Bullet se verklaring.

van die leër geestelik so ineengestort het dat hy nie meer reg kon oordeel nie.¹⁵³

Om Buller se oordeelsfout egter te probeer toeskryf aan die feit dat hy nie nugter gedink het nie, is beslis verkeerd. Met Buller se denkmeganisme en oordeelsvermoë was niks verkeerd nie. Die groot moeilikheid was egter dat nog hy, nog genl. Clery, nog enige van die ander Britse offisiere ter plaatse 'n benul gehad het van die feit dat die Boere maar 'n paar duisend man sterk was. Op grond van die weerstand wat die deel van sy leër wat hulle binne vuurafstand gewaag het die dag ondervind het, het Buller en sy staf onder die indruk verkeer dat hy met 20,000 Boere te doen gehad het. So 'n mag sou in staat wees om die Britse mag wanneer dit op die vlug gedryf word, in die flanke en in die rug aan te val en groot skade te berokken. 'n Nagtelike aanval in 'n onbekende wêreld op so 'n groot mag en dit terwille van die redding van 'n tiental veld-

kanonne, sou beslis 'n hoogs onverstandige waagstuk gewees het. Dit sou, so het Buller heeltetal tereg geredeneer, slegs beteken het om 'n baie groter deel van sy troepe aan uitwissing bloot te stel as wat tot dan toe die geval was. Dit kon hy nie waag nie aangesien sy mag volgens sy beskouing kwalik sterk genoeg was vir die verdediging van Suid-Natal. Hy kon dus nie manskappe roekeloos vir twyfelagtige ondernemings opoffer nie. Indien hy hom na sy ondervinding van die dag in 'n nagtelike geveg begewe het en dit verloor het, sou hy hom die kritiek op die hals gehaal het dat hy roekeloos met die lewe van sy manskappe gedobbel het. Daarom het hy dan ook met instemming van genl. Clery en die ander offisiere by hom tot 'n onmiddellike en algehele terugtog besluit. Hy het dit gedoen in weerwil van die feit dat daar van sy regimentsbevelvoerders bereid was om met die oog op die redding van die kanonne die slagveld tot die aand toe beset te hou. Buller sowel as Clery en die ander offisiere was nl. almal daarvan oortuig dat nie hulle of enigiemand anders die kanonne daar sou kon weggry sonder

¹⁵³ Vgl. Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, pp. 66 en 72-73; *Times History*, II, pp. 453-454; en Baring Pemberton, p. 142.

om daarvoor 'n veel hoër prys te betaal as wat die kanonne werd was nie.

Die bevel tot die algemene terugtog is volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* teen 11 vm. — en volgens Pemberton reeds voor 10 vm. — uitgereik.¹⁵⁴ Volgens Pemberton het Buller dit persoonlik aan sy generaals oorgedra: eers aan genl. Hildyard by laasgenoemde se hoofkwartier, toe aan genl. Barton na wie hy hom vervolgens begewe het, en ten slotte aan lord Dundonald.¹⁵⁵ Genl. Hart het soos reeds vermeld, 'n bevel om terug te val reeds voor 7.30 vm. ontvang, kort nadat hy hom met sy brigade in die bog van die Tugela op die Britse linkerflank gaan begeef en daardeur onder 'n vernietigende kruisvuur beland het.

¹⁵⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 369, en Baring Pemberton, p. 142.

¹⁵⁵ Sien Baring Pemberton, pp.142 en 145; *Times History*, II, p. 435, en Nierstrasz, II band 2, p. 684, beweer dat hy die bevel om terug te val aan Hildyard gestuur het.

Onmiddellik nadat genl. Lyttelton wat met die 4de brigade regs agter Hart was, van Buller instruksies gekry het om Hart uit die “devil of a mess” waarin die beland het te gaan terugtrek,¹⁵⁶ het hy met twee bataljons van sy brigade — nl. die 1st Rifle Brigade en die Durham Light Infantry — vanuit die suidooste in verspreide orde opgeruk met 'n ruimte van 6 tot 8 tree tussen die manskappe en 'n uitgestrekte linie reg suid van die bog geplant om die rug van die 5de brigade te dek. Die helfte van hierdie mag wat bestaan het uit vier kompanies van die Rifle Brigade en twee van die Durham Light Infantry, het 'n vuurlinie op ongeveer 500 tree van die Tugela gevorm terwyl die res 'n entjie agtertoe gelê het as ondersteuning, en drie kompanies van die Durham Light Infantry oos langs Doringkopspruit stelling geneem het om die regterflank van die terugvallende troepe te beskerm.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Sien Hoofstuk 10.2 hiervoor.

¹⁵⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 370.

Terselfdertyd het lt.-kol. Parsons met die 11 kanonne van die 64ste en 73ste veldbatterye — die twaalfde kanon het nl. nog altyd tussen die garingbome aan Doringkopspruit neergevel gelê¹⁵⁸ — oor Doringkopspruit beweeg. Vanaf 'n lae rantjie ten weste daarvan het hy die koppies oorkant die Tugela op 2,800 tree afstande onder 'n swaar vuur geneem met die doel om die linkerflank van die terugtrekkende brigade te dek, flink ondersteun deur kapt. Jones se skeeps-kanonne by Naval Gun Hill. Volgens amptelike Britse getuie is het die bombardement goeie vrugte afgewerp en is twee Boerekanonne wat naby die pad na Ladysmith gestaan het, die swye opgelê.¹⁵⁹

Deur die helfte van Lyttelton se brigade in die rug en regterflank en deur Parsons se kanonne op die linkerflank beskut, het Hart se brigade die terugtog uit die bog teen 7.30 vm. begin.

Die agterste eenhede wat nog nie diep in die bog in was nie en die bevel om terug te val byna onmiddellik ontvang het nadat dit uitgereik was, het betreklik maklik uitgekom. Sommige van hulle wat nog nie terdeë met die vuur van die burgers kennis gemaak het nie, het selfs geprotesteer om terug te trek omdat hulle daarvan oortuig was dat hulle die besette terrein kon behou. Die voorste afdelings bo in die bog is egter slegs na veel gesukkel onttrek. Dit het nl. uiters moeilik gegaan om onder die skerp geweervuur wat van drie kante af op hulle onderhou is, boodskappers na die voorste troepe toe deur te kry om hulle aan te sê om terug te val. Die gevolg was dat die eenhede aldaar eers teen 10.30 vm. verneem het dat hulle moes retireer en dat etlike van die groepe wat tot aan die rivierwal deurgedring het, die bevel glad nie ontvang het nie.

Hierdie voorste troepe kon onder die swaar kruisvuur wat daar op hulle onderhou is en wat in intensiteit toegeneem het toe die Boere besef het dat die troepe besig was om te vlug, slegs

¹⁵⁸ Sien Hoofstuk 10.2 hiervoor.

¹⁵⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 369.

met gesukkel en deur in klein groepies vinnig te retireer en telkens plat te val, weer die uitgang van die bog bereik — 'n operasie wat byna die hele dag in beslag geneem het. Sodra 'n groepie opgespring het om terug te val, het die vuur uit die Boerestellings onmiddellik verlewendig en het talle koeëls tussen hulle neergeplons. Solank die troepe stilgelê het, was hulle redelik veilig maar by elke roering is hulle hewig bestook.¹⁶⁰

Ook Parsons se kanonne wat maar 1,200 tree van die Tugela af en dus binne trefafstand van die Mausers gestaan het, is swaar beskiet, nie alleen deur die burgers nie maar ook deur 'n Franse kanon, en was weldra verplig om ooswaarts terug te val, eers na 'n stelling wat ten ooste van Doringkopspruit buite bereik van die vyandelike kleingewere en swaargeskut gelê het, en later na die omgewing van kapt. Jones se skeepskanonne by Naval Gun Hill.¹⁶¹ Terwyl hulle besig was om

van stelling te verander, het hulle 'n klompie burgers opgemerk wat besig was om oor die rivier te kom om die terugvallende troepe aan die westekant te probeer omvleuel. Dit het die kanonniers in die waan gebring dat die burgers reeds in die rug van die leër was. Daarop het hulle die een bom na die ander tussen hul eie troepe begin te plant om die burgers terug te skiet wat volgens hul oordeel die troepe omvleuel het. Verskeie bomme het dan ook in die geledere van die laaste terugvallende troepe tereggekom voordat die fout ontdek en die vuur gestaak is. Ook lede van die Rifle Brigade wat op die stadium besig was om gewondes na die veldhospitaal toe te dra, het onder die bombardement deurgeloop.¹⁶²

Die vlug van die 5de brigade uit die bog van die Tugela het die aandag van die burgers en

¹⁶⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 370; Romer & Mainwaring, pp. 38-39.

¹⁶¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 369 en 371; en verklaring van kmdt. T.

Smuts by N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 212.

¹⁶² Verklaring van kmdt. T. Smuts by N. Hofmeyr, p. 212, en verklaring van een van die lede van die Rifle Brigade in *Pen Pictures of the War*, p. 311.

artilleriste soseer in beslag gehou dat hulle nagelaat het om die kanon van die 73ste battery wat vroeër die dag aan Doringkopspruit deur die troepe in die steek gelaat moes word, onder vuur te hou. Die gevolg was dat kapt. H. S. White daarin geslaag het om dit gedurende die loop van die middag terug te trek en in veiligheid te bring — iets wat maklik voorkom kon gewees het.¹⁶³

Nadat die gedeelte van die 5de brigade wat uiteindelik ongedeerd uit die bog ontkom het, weer in formasie agter die linies van die Durham Light Infantry en die 1st Rifle Brigade opgestel was, het hulle na die kampplek by Frere terugmarsjeer. Die troepe was volgens Britse amptelike getuienis in die “best spirits and eager for battle” en die Boere het geen ernstige poging aangewend om hul terugtog te belemmer nie.¹⁶⁴ Wel het soos vermeld, enkele burgers oor die rivier gegaan om die vluggende vyand in die flank te probeer bykom, maar die Vrystaatse

kommando's en die burgers van die kommando Middelburg wat op die uiterste regterflank van die Boere die hele dag glad nie geveg het nie, het nagelaat om genl. Botha se instruksies uit te voer, nl. om die vyand te agtervolg. Volgens kmdt. Ben Viljoen was dit die gevolg van verwarring wat onder die burgers ontstaan het weens teenstrydige bevels wat deur verskillende bevelvoerders uitgereik is. So bv. het Viljoen binne tien minute vier verskillende bevels van vier verskillende generaals gekry.¹⁶⁵ Verskeie van die offisiere en burgers was so opgetoë oor die feit dat hulle die vyand teruggeslaan het, dat hulle geen poging aangewend het om die oorwinning wat hulle geskenk is, op te volg nie. Hulle het selfs van die vyandelike troepe wat in hul hande geval het, losgelaat en aangesê om na hul kamp terug te keer — so bv. 'n groep van die Royal Inniskilling Fusiliers onder bevel van lt.-

¹⁶³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 371.

¹⁶⁴ *Ibid.*, p. 370.

¹⁶⁵ *Ibid.*, pp. 370-371; Naude, *Vechten en Vluchten van Beyers en Kemp bôkant de Wet*, p. 74; Genl. J. C. G. Kemp, *Vir Vryheid en vir Reg*, p. 261; vgl. ook B. J. Viljoen, *Mijne Herinneringen uit den Anglo-Boerenoorlog*, pp. 46-47.

kol. Thackeray en 'n halwe kompanie van die 1st Border regiment onder aanvoering van Lt. Warren wat almal in die bog gevange geneem is.¹⁶⁶ Ten gevolge van die optrede van die burgers is die vluggende regimente van die 5de brigade nie uiteengeslaan en die verliese toegebring wat hulle kon en moes gelyk het as die burgers hul plig na behore betrag en genl. Botha se instruksies uitgevoer het nie. Genl. Botha kon nie persoonlik toesien dat sy instruksies op sy regterflank behoorlik uitgevoer word nie aangesien al sy aandag op die geveg in die sentrum toegespits was. In hierdie sektor is die bevel tot die algemene terugtog om 11.10 vm. deur genl. Hildyard ontvang. Genl. Hildyard wat om 10 vm. nog instruksies aan sy twee voorste bataljons tussen Colenso en die verlate kanonne gestuur het om eers na die terugtrekking van die twee veldbatterye op die skeepskanonne terug te val, het die bevel om onmiddellik terug te trek onverwylde aan Lt.-kol. Hamilton, bevelhebber van

die Royal West Surrey te Colenso, gestuur. Dié moes dit aan kol. Bullock, aanvoerder van die Devons, laat toekom. Om 11.30 vm. was die troepe in Colenso en 'n uur later ook die aanvoerder van die agterste halfbataljon van die Devons in besit van die bevel, dog laasgenoemde kon dit onder die hewige vuur van die Boere nie na Lt.-kol. Bullock toe deurkry wat met twee seksies van die Devons en die oorblyfsels van die Scots Fusiliers in 'n vlak sloot digby die verlate veldstukke gelê het nie. Sy boodskappers is afgemaai voordat hulle Bullock kon bereik en laasgenoemde het dus onbewus gebly van die algemene aftog.

Maj. Burrell wat met die twee voorste afdelings van die Royal West Surrey hom veilig agter die geboue in Colenso gevoel het, het Hamilton dringend versoek om met die oog op die verwydering van die kanonne onder dekking van die duisternis tot die aand toe in Colenso te mag bly. Hamilton kon dit egter nie toestaan nie en teen 11.15 vm. het die bataljons in die vuurlinie wat die bevel om terug te val, ontvang het, met die terugtog begin. Hulle is in die rug gedek deur

¹⁶⁶ Vgl. *Times History*, II, p. 455; en *Pen Pictures of the War*, pp. 312-313.

die 2nd East Surrey regiment wat 'n loopgraaf ten weste en 'n sloot ten ooste van die spoorweg beset het, en het volgens dieselfde tegniek teruggeval as waarmee hulle aangestorm gekom het, nl. in klein groepies wat slegs kort entjies met 'n slag geretireer en daarby die beste gebruik van alle beskikbare dekking gemaak het totdat hulle teen 2.30 nm. deur die geleedere van die East Surrey regiment en buite trefafstand van die vyandelike geskut was. Danksy hierdie goed beplande wyse waarop hulle teruggeval het, het hulle baie min ongevalle gely ofskoon hulle swaar deur die Boere beskiet is.

Nadat hulle in veiligheid was, is hulle onder dekking van Parsons se kanonne na die kamp toe teruggetrek waar hulle teen 3.30 nm. aangekom het. Hulle was vergesel van 'n halfbataljon van die Royal East Surrey regiment.

Die ander halfbataljon van die East Surrey regiment het vir nog 'n uur in die omgewing van die ploegbaas se huisie in hul posisies lê en wag vir die voorste afdelings van die brigade wat digby die kanonne posgeneem het. Die het egter

soos reeds vermeld, nooit die bevel om terug te trek, ontvang nie. Slegs enkele van die voorste troepe het bespeur dat die troepeafdelings in hul rug besig was om te vlug en het toe hul voorbeeld gevolg en op die ploegbaas se huisie teruggeval.

Daarvandaan af het hulle teen 3.30 nm. saam met die halfbataljon East Surreys na die kamp toe teruggetrek.¹⁶⁷

Die bevel om terug te trek, was bitter teen die sin van maj. R. C. A. B. Bewicke-Copley, waarnemende aanvoerder van die 3rd King's Royal Rifles in die plek van lt.-kol. R. G. Buchanan-Riddell. Laas-genoemde het met genl. Lyttelton se vertrek weswaarts om die 5de brigade te gaan help onttrek, die bevel oor die helfte van die 4de brigade gevoer wat in die sentrum agtergebly het. Bewicke-Copley het nl. tydens die opmars met sy bataljon tot 800 tree agter Long se kanonne gevorder en sy manskappe aldaar ten ooste van

¹⁶⁷ Sien oor die terugtog van die 2de brigade Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 371-372; *Times History*, II, pp. 454-455; Nierstrasz, II band 2, p. 684; en Baring Pemberton, pp. 145-146.

die spoorweg in 'n yl linie oopgesprei. Hy het hom dus in 'n uitstekende posisie geag om die kanonne te red en na die Britse kamp toe terug te trek sodra dit donker sou word. Toe hy om 2 nm. die bevel ontvang om terug te val en om buiteposte te verskaf om die terugtog van die troepemag te dek, het hy dan ook geprotesteer. Hy het 'n dringende versoek aan Buchanan-Riddell gerig om toegelaat te word om met die oog op die redding van die kanonne tot die aand toe in sy posisie te mag bly. Eers nadat dit tweemaal geweier is en hy aangesê is om alle buiteposte terug en verder na die weste toe te verplaas, het hy sy bataljon na die kamp toe teruggetrek. Hy is gevolg deur die Scottish Rifles — die enigste ander bataljon van die 4de brigade wat nog in die sentrum was, besig om te help om die terugtog van die 2de brigade te dek.

Die twee bataljons het die skeepskanonne by Naval Gun Hill met hulle na die kamp toe meegeneem. Laasgenoemde het die bevel om terug te val reeds om 12.40 nm. ontvang, maar kon nie voor 2.30 nm. wegkom nie aangesien die

osse vir hul vervoer eers van Shooter's Hill af gehaal moes word.¹⁶⁸

Ewe as maj. Bewicke-Copley en maj. Burrell het ook lord Dundonald dringend by Buller aansoek gedoen om sy stellings tot die aand toe te mag bly behou, wanneer die donker 'n end aan die geveg sou maak en hy ongesiens sou kon terugtrek. Hy was nl. ten tyde van die ontvangs van die bevel om terug te val, met sy brigade in 'n warm botsing met die vyand op en oos langs Hlangwane betrokke. Die Britse opperbevelhebber wou Dundonald se versoek egter nie toestaan nie. Hy moes die onderskeie regimente van sy brigade wat in die ruie gebied om die suidelike, suidoostelike en oostelike voet van Hlangwane ingedring en daar in verspreide groepe gelê het, dus in volle daglig uit hul stellings losmaak en na die kamp toe laat terugval. Dit was 'n proses wat byna drie uur in beslag geneem het en hy het daarby byna net soveel troepe verloor as tydens die aanval. Thorneycroft wat deur Dundonald

¹⁶⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 372-373; en *Times History*, II, p. 455.

gebied is om onder dekking van die vuur van die 13th Hussars en drie kompanies van die Royal Fusiliers stadig met Gombaspruit langs terug te val ten einde die South African Light Horse in die regterflank te beskerm, het die swaarste gely. Sy bewegings is nl. ernstig deur die burgers van die kommando Wakkerstroom bemoeilik, wat aan die oostekant en noordekant deur die ruigtes nader gekruip het om hom te omvleuel en af te sny. Deur die goed gerigte vuur van die 7de battery is die pogings van die burgers om hom af te sny egter verydel, en na 'n stryd van ruim drie uur lank was die brigade uiteindelik buite gevaar en in staat om met 'n wye ompad na die kamp toe terug te val, waar die troepe teen 4.30 nm. aangekom het.

Alle ander afdelings was toe reeds veilig in die kamp terug en besig om maar weer die tente op te slaan wat hulle die oggend vroeg afgeslaan het toe almal gehoop het om die nag oorkant die Tugela te gaan deurbring. Barton se brigade het teen 3.30 nm. aangekom, gevolg deur die Royal Dragoons. Laasgenoemde is teen die middag

deur Buller van die linkerflank af teruggetrek en saam met Bethune's Mounted Infantry wat tewens met die bewaking van die konvooi belas was, ingespan om die terugtog van die troepe in die sentrum te help dek. Net een afdeling kon nie teruggetrek word nie, nl. die wat in die onmiddellike omgewing van Long se veldbatterie in die sentrum gelê het.¹⁶⁹

8. DIE VEROWERING VAN DIE BRITSE VELDKANONNE

Toe die Boere bemerk dat die Engelse terugtrek, het vk. Cherrie Emmett van Vryheid, 'n swaer van genl. Botha, kort na die middag met 15 man van sy wyk en enige burgers van die kommando Krugersdorp waarvan 'n gedeelte te perd en die res te voet was, die Tugela deurwaad om die skynbaar verlate veldstukke te gaan haal en die kroon op hul oorwinning te plaas. Volgens

¹⁶⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 373-374; *Times History*, II, p. 454; Nierstrasz, II band 2, pp. 484-485; en Baring Pemberton, p. 146.

Davitt is hulle gevolg deur luit. Pohlmann van die Polisie.

Nadat hulle geïsoleerde groepies van die oorspronklike bedekking van die kanonne gevange geneem het wat tussen die rivier en die twee verlate batterye gelê het, is hulle op ongeveer 20 tree van die veldstukke af gestuit deur 'n skerp geweervuur van die sowat 150 Britse troepe wat in die sloot agter die kanonne onder aanvoering van kol. Bullock gelê het. Dit het bestaan uit die twee voorste kompanies van die Devons wat tydens die stormloop van die 2de brigade tot daar gevorder het, die bediening van die twee batterye en twee kompanies van die Royal Scots Fusiliers wat gedurende die dag by hulle aangesluit het. Hulle het soos vermeld, die bevel om terug te val nooit ontvang nie, en om 3 nm. tydens die aanval van vk. Emmett en sy gevolg met die oog op die verowering van die kanonne, het 'n veldafdeling van die Britse ambulans by hulle aangesluit en voor die sloot waarin Bullock se manskappe was, posgeneem — d.w.s. in 'n posisie van waar hulle beskutting

aan die verdedigers van die kanonne teen frontvuur kon verskaf.¹⁷⁰

“Keep away from those guns, or I'll fire”, het Bullock die burgers toegeroep toe hulle die kanonne nader en dadelik die daad by die woord gevoeg.

Vir 'n rukkie het sy troepe daarin geslaag om die burgers teen te hou maar toe versterkings opdaag — dit het bestaan uit lede van die kommando Krugersdorp onder bevel van wnd. kmdt. Sarel Oosthuysen — was hul lot spoedig beklank.

Die burgers het steeds nader gedring en die sloot naderhand aan alle kante omsingel gehad maar Bullock wou nie oorgee nie ofskoon sy posisie hopeloos was, soos hy trouens later self voor 'n Britse hof van ondersoek erken het.¹⁷¹ Hy het die naderende Boere telkens toegeroep: “Keep back, or I fire”, totdat een van die Britse ambulans-

¹⁷⁰ Vgl. kol. Bullock se verklaring voor Britse hof van ondersoek te Rhenoster op 6 Aug. 1900, in Cd. 1792, p. 411.

¹⁷¹ *Ibid.*

personeel wat bemerk het dat dit hom erns was om te veg, na hom aangery gekom en aan hom gesê het: "Here are the ambulances, for God's sake, don't fire."¹⁷² Die ambulanse het nl. soos reeds vermeld, in die front van die Britse posisie op die oop vlakte gestaan waar die Boere dit kon stukkend skiet en blykbaar ook gedreig het om dit te verdelg as die vyand agter die ambulanse nie hul verset staak nie.¹⁷³ Bullock het die naderende vyand trouens iets oor gewondes hoor sê en hom toe na die aanvoerder van die Boeremag buite die sloot begewe en met hom begin onderhandel. Wat hy met hom bespreek het, is uit sy verklaring nie duidelik nie. Hy het egter 'n eis dat hy hom moes oorgee van die hand gewys en die Boer versoek om terug te trek aangesien hy voornemens was

¹⁷² Verklaring van maj. G. M. Walter voor hof van ondersoek te Irene op 8 Aug. 1900, in Cd. 1792, pp. 411-412.

¹⁷³ Vgl. Buller se bewering in sy amptelike verslag d.d. 17 Des. 1899 dat die Boere gedreig het om alle gewonde Engelse dood te skiet as Bullock nie sou oorgee nie (South Africa Despatches, I, no. 13) asook Bullock se reeds vermelde verklaring in Cd. 1792, p. 411.

om nog eens vuur te open. Volgens sy verklaring het die Boeraanvoerder toe 'n gewonde kanonier agter hom aangestuur met die boodskap dat hy alle gewonde en gevange genome soldate sou doodskiet as hy, Bullock, in sy verset volhard. Daarop het hy maj. Babbie van die Royal Army Medical Corps uitgestuur om verder met die aanvoerder van die Boere te praat en intussen het die burgers se geduld opgeraak.

Nie alleen het hulle die sloot omsingel gehad nie maar 'n aantal het tydens Bullock se onderhandelinge met hul aanvoerder tot binne in die sloot ingedring en aldaar van die troepe, wat reeds so uitgeput was van die dors dat hulle nie verder kon veg nie, geëis dat hulle hul wapens moes neergooi en hul hande in die lug moes opsteek as hulle nie almal doodgeskiet wou word nie — 'n eis waaraan hulle geredelik voldoen het.

Bullock self was egter nie bereid om hom oor te gee nie. Volgens hom het die burgers op onwettige wyse in die sloot ingekom onder beskerming van 'n wit vlag wat een van hulle sou gedra het. Hy het op sy beurt dus geëis dat hulle

na hul oorspronklike posisies sou terugtrek sodat hy die geveg kon hervat, en toe hulle hulle daar nie aan steur nie, het hy met sy rewolwer op hulle begin te vuur en een van die burgers ernstig gewond. Scholtz — een van die burgers van Vryheid — het hom daarop met die vuus of met sy geweerkolf platgeslaan en sy oog lelik beseer. Dit het sy styfhoofdige verset ineen laat stort. Hierna het hy hom met al sy troepe aan die Boere oorgegee omdat, so het hy later verklaar, die sloot waarin hy stelling geneem het en wat deur drie Boerekanonne, 'n Pom-pom en ongeveer 500 kleingeweerskuts beheers was, 'n onverdedigbare posisie was.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Sien oor die verowering van die kanonne genl. L. Botha se amptelike verslag in Leyds 754, p. 35 (opgeneem as Bylaag G (ii) hieragter); M. Gallopaud se verklaring in *Pen Pictures of the War*, p. 284; Michael Davitt, pp. 270-271; genl. J. C. G. Kemp, *Vir Vryheid en vir Reg*, p. 259; Cd. 1792, pp. 411-412, verklarings van kol. Bullock en maj. G. M. Walter; *Times History*, II, pp. 455-456; Nierstrasz, II band 2, p. 685; en Baring Pemberton, pp. 146-147.

Genl. Botha was hoogs verontwaardig omdat die Engelse die geveg van agter hul ambulanse af gevoer het, en het in sy amptelike verslag dan ook gemeld dat hulle hulle deur vanuit die posisie op sy burgers te vuur, skuldig gemaak het aan 'n verbreking van die Konvensie van Genève.¹⁷⁵

Die burgers wat met die gevangeneming van Bullock en sy onderhoriges die laaste weerstand op die slagveld uitgewis en nou meester van die terrein was, het dadelik om die verowerde veldstukke saamgedrom, binne bereik van die ses kanonne van die 7de battery wat juis onderweg was na die Britse kamp, vergesel van Dundonald se brigade. Toe die artilleriste van die 7de battery die burgers om die kanonne gewaar, het hulle dadelik hul veldstukke in posisie gebring om die vyand uiteen te dryf. Toe hulle op die punt was om vuur te open, het die offisier in bevel egter die gevange genome Britse troepe en die Britse ambulanswaens tussen die burgers bespeur.

¹⁷⁵ Sien genl. Botha se skriftelike verslag aan die Regering in Leyds 754, p. 35, opgeneem as Bylaag G (ii) hieragter.

Daarop is besluit om nie tot die bombardement oor te gaan nie ten einde nie die lewens van die Britse soldate in gevaar te stel nie maar met die terugtog na die kamp voort te gaan.¹⁷⁶

Die burgers wat nou die onbetwiste heersers van die slagveld was, kon hul pragtige buit tien onbeskadigde Armstrongveldkanonne met twaalf volgelaai ammunisie waens — dus ongehinderd na hul kamp wegvoer. Terwyl vk. Kemp kanonperde by genl. Botha laat aanvra het om die kanonne oor die rivier te bring, het hulle die veldstukke en ammunisie waens met die hand gepak en tot in die doringbome naby die spoorwegbrug getrek, van waar hulle met muile en ander trekdier oor die wabrug na die Boerestelling vervoer en agter die Kruppkanon in die sentrum van die Boereposisie opgestel is.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 374.

¹⁷⁷ Sien skriftelike rapport van genl. Botha in Leyds 754, p. 35 (opgeneem as Bylaag G (ii) hieragter); en Kemp, *Vir Vryheid en vir Reg*, p. 259.

Teen 6 nm. was die kanonne in die Boerekamp en teen die aand het ook Bullock en diegene wat saam met hom gevange geneem is, aangekom. Die manskappe het, so vertel 'n ooggetuie, opgeruimd gelyk. In gelid het die gevangenes onder bewaking van die Boere langs die spoorweglyn opgetrek gekom: die manskappe te voet en die offisiere eenkant bloots te perd, met in hul middel kol. Bullock, die kop in verbande gewikkel.¹⁷⁸

9. DIE STEMMING IN DIE BOERE- EN BRITSE KAMPE NA DIE SLAG

Die vreugde wat in die Boerelaer na die oorwinning geheers het, was baie groot. Dat — om die woorde van genl. Botha te gebruik — “een kleine macht van nog geen 3,000 man ... met vijf kanonnen, een sterken machtigen vyand van 23,000 man met zes en dertig kanonnen, waar onder van het grootste soort, met Lydite en dum-

¹⁷⁸ Sien verklaring van M. Galopaud in *Pen Pictures of the War*, p. 284.

dum gewapend¹⁷⁹ nie alleen kon weerstaan nie maar selfs met groot verlies kon verslaan, het eenvoudig onmoontlik gelyk.

Sowel die Boeregeneraal as sy offisiere en burgers het die oorwinning dan ook enkel en alleen as 'n wonderwerk van God beskou. In sy kort amptelike verslag van die geveg wat hy daardie aand om 8.15 aan die Regering in Pretoria gesein het en wat hy begin het met die woorde “De God onzer voorvaderen heeft ons heden een schitterende overwinning gegeven”, het genl. Botha die Regering dan ook versoek “om per proclamatie een algemeenen biddag te proclameeren om Hem te danken, die ons deze overwinning gaf.”¹⁸⁰

Naas God het hy die oorwinning toegeskryf nie aan sy eie krygsplanne of krygsmansvernuf nie maar aan die wyse waarop sy burgers en veral

artilleriste hulle hulle van hul taak gekwyd het. “Hadden onze burgers hunne paarden weg gezonden of achtergelaten in hun lagers, vast besloten om tot den dood toe te vechten”, so het hy in sy skriftelike verslag van 19 Des. 1899 aan die Regering geskryf, “ook onze artillerie was gedetermineerd het uiterste te doen.”

“Kapitein Pretorius reed te midden van het hevigste vuur steeds even kalm van zijn eene kanon naar het andere, ten einde zich te overtuigen dat alles in orde was, er niets ontbrak en het geschut goed werkte. En onze artillerie *heeft* goed gewerkt; de schoten waren juist en slechts gevuurd waar en wanneer noodig. Geen verspilling, doch ook geen verkeerd begrepen zuinigheid. En waar de vyand, door zijn bombardementen der beide vorige dagen de juiste afstanden verkregen had, terwijl onze artillerie doordat zy met geen enkel schot geantwoord hadden, hunne afstanden nog moesten schatten, was ik

¹⁷⁹ Sien genl. Botha se skriftelike verslag van 19 Des. 1899 in Leyds 754, p. 39, opgeneem as Bylaag G (ii) hieragter.

¹⁸⁰ Sien Leyds 713, Telegram no. 54 d.d. 15 Des. 1899. Die betrokke telegrafiese verslag word hieragter opgeneem as Bylaag G (i).

verblijd te zien dat reeds de eerste schoten van onze kanonnen dadelijk doeltreffend waren.”¹⁸¹

Daardie aand met die gebruiklike godsdiensoefening het die burgers op roerende wyse hul dankbare harte gelug voor die God van hul vaders wat aan hulle die pragtige oorwinning geskenk het. Berg en bos — so vertel ’n ooggetuie — het weergalm van die tone van die dankbare psalms en gesange wat hulle tot eer van die Allerhoogste gesing het. Die treffendste van alles was egter dat hulle in hul gebede nie net aan hulself nie maar ook aan hul vyande gedink het. Hulle het op roerende wyse vir die gewondes van die vyand en die weduwees en wese van die gesneuwelde soldate gebid.

Die volgende dag, Geloftedag, en ook die Sondag daarop, nl. 17 Des. 1899, het hierdie dankbare feesviering voortgeduur, en nie slegs in die laer by Colenso nie maar orals in die twee Republieke,

¹⁸¹ Sien skriftelike verslag van genl Botha, d.d. 19 Des. 1899, in Leyds 754, p. 38, opgeneem as Bylaag G (ii) hieragter.

waar in opvolging van genl. Botha se wenk dankdienste gehou is vir die glansryke sege by Colenso asook vir die twee groot oorwinnings by Stormberg en Magersfontein. Die hele volk was met diepe dankbaarheid vervul — ’n dankbaarheid en vreugde wat egter nie sy uiting in vrolike vermaak gevind het nie maar op eg Afrikaanse wyse in lof aan God.¹⁸²

In skille kontras met die stemming van vreugde in die Boerelaer was die stemming in die Britse kamp by Chieveley waar die neerlaag wat die Britse leër gely het, diep gevoel is.

Die soldate wat van die slagveld af na die kamp toe terug gestrompel het, het almal net na een ding uitgesien: water om hul brandende dors te les. Party het hulself probeer wysmaak dat hulle nie verslaan was nie; ander weer het die offisier openlik vervloek wat hulle in die lokval van die dood ingelei het; die meeste was egter so uitgeput van vermoeienis en dors dat hulle geen emosie

¹⁸² Vgl. Naude, *Vechten en Vluchten*, pp. 74-75, en N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 214.

hoegenaamd verrai het nie. 'n Klompie van die Iere het gelag en gerook, ander weer het wraak op genl. Hart neer geroep omdat hy hulle uit 'n posisie laat terugval het wat hulle seker was dat hulle kon verower. Almal — selfs die wat gelag het — was egter terneergedruk en bitter teleurgesteld.¹⁸³ Die feit dat hulle voor 'n klomp ongedissiplineerde Boere moes wyk en daarby tien veldkanonne as oorlogsbuit aan daardie Boere moes afstaan, was vir hulle 'n harde slag!

Genl. Buller, so skryf een van die Britse joernaliste, het by sy terugkeer van die slagveld van sy perd afgeklim “limply and wearily ... like an old, old man. I thought he was wounded with vexation.”¹⁸⁴ Hy het hom pappeslaan geag en geen slaap of sjampanje kon hom verfris of vertroos of met nuwe hoop vir die toekoms besiel nie. Die hele toekoms het vir hom pikswart en sonder enige hoop gelyk soos duidelik blyk uit die amptelike kabel- en heliogramme wat hy daardie nag en die volgende dag aan die War Office en

aan sir George White, bevelhebber van die garnisoen in Ladysmith, gestuur het. Hy het aan albei in onomwonde taal erken dat hy nie in staat was om met sy reuseleër deur die Boerelinies te breek om Ladysmith te ontset nie en dus gedwonge was om Ladysmith maar te laat vaar en slegs 'n defensiewe houding in te neem om te keer dat die Boere nie nog eens Suid-Natal binneval en oorrumpel nie.

Die volgende is die volledige teks van die bewuste kabelgram wat hy na afsending van 'n telegrafiese berig oor die verloop van die geveg¹⁸⁵ daardie nag om 11.15 aan die Britse minister van Oorlog gestuur het sonder om enige van sy generaals te raadpleeg:¹⁸⁶

“A serious question is raised by my failure to-day, I do not now consider that I am strong enough to relieve Ladysmith. Colenso is a

¹⁸³ Vgl. *Pen Pictures of the War*, pp. 316-317.

¹⁸⁴ Atkins, *The Relief of Ladysmith*, p. 174.

¹⁸⁵ Buller se telegrafiese verslag van die geveg is te vinde in *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 53D en word hieragter opgeneem as Bylaag G (iii).

¹⁸⁶ Sien Julian Symons, p. 168.

fortress, which, if not captured by a rush could, I think, only be taken by a siege. Within the 8 miles from the point of attack there is no water and in this weather that exhausts Infantry. The place is fully entrenched. I do not think we saw either a gun or a Boer all day, but the fire brought to bear on us was very heavy. The Infantry were willing enough to fight but the intense heat absolutely exhausted them. I consider I ought to let Ladysmith go and to occupy good position for the defence of South Natal and so let time help us. But I feel I ought to consult you on such a step. 20,000 men, I consider, faced us to-day; both in arms and in position they had the advantage. They admit indeed that they suffered severely, but my men are dispirited because they have not seen a dead Boer. My losses have not been very heavy; much heavier indeed I could have made them, but the moment I failed to get on the run the result would have been the same. I was beaten. I now feel that I cannot say that with my available force I can relieve Ladysmith, and I suggest that for me to occupy

a defensive position and fight it out in a country better suited to our tactics is the best thing that I can do.¹⁸⁷

Sonder om die goedkeuring van die War Office af te wag op sy voorstel om Ladysmith te laat vaar en slegs 'n defensiewe houding in te neem ter verdediging van Suid-Natal, het hy aan genl. White in Ladysmith geheliografeer en by hom aan die hand gedoen om al sy ammunisie op te skiet, sy kodeboeke en alle kodetelegramme te verbrand en hom dan maar aan die Boere oor te gee. Aangesien Buller later ontken het dat hy ooit so 'n wenk aan White gegee het, word sy heliogramme aan White in die verband volledig aangehaal.

Die eerste, op 16 Des. 1899 afgesend, het as volg gelui:

“I tried Colenso yesterday but failed; the enemy is too strong for my force, except with siege

¹⁸⁷ Sien *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 54. Die aandag word veral gevestig op die sinne in die kabelgram wat deur skrywer gekursiveer is.

operations, and those will take one full month to prepare. Can you last so long? *If not, how many days can you give me in which to take up defensive position? After which* I suggest you firing away as much ammunition as you can, and making best terms you can. I can remain here if you have alternative suggestion, but unaided I cannot break in. I find my Infantry cannot fight more than 10 miles from camp, and then only if water can be got, and it is scarce here.¹⁸⁸

Die volgende dag het hy hierdie boodskap herhaal, egter met vervanging van die gekursiveerde gedeelte deur die woorde “How many days can you hold out?” en die toevoeging van die volgende sin tot die end van die boodskap: “Whatever happens, recollect to burn your cipher, decipher, and code books, and all deciphered messages.”¹⁸⁹

Die gees en lus om verder te veg, was dus volkome uit die Britse opperbevelhebber uit, wat

bowendien die pyn van sy eie wond moes verduur. Die besef dat hy ’n volslae neerlaag gely het, het hom oorweldig, veral omdat hy begryp het dat die Britse Regering en Britse volk bitter teleurgesteld in hom sou wees, en al waarin hy op die moment nog belang gestel het, was die verdediging van Suid-Natal en die insameling van sy dooies en gewondes wat dwarsoor die uitgestrekte slagveld verspreid gelê het.

10. DIE WERK VAN DIE BRITSE ROOI KRUIS EN DIE ONGEVALLELYSTE

Die Britse ambulanse was reeds sedert sowat twee en ’n halfuur na die aanvang van die geveg — d.w.s. omstreeks 8.30 vm. — besig om die Britse gewondes na die vier veldhospitale toe aan te karwei. Hul werk is vergemaklik deur Indiese en ’n spesiale korps siviele baardraers wat die gewondes op die uitgestrekte slagveld opgepick en na die ambulanse toe aangedra het. Hierdie vier veldhospitale het agter ’n lae bultjie digby Buller se hoofkwartier agter die skeepskanonne by Naval Gun Hill gestaan,

¹⁸⁸ Cd. 1791, p. 633, Telegram no. 26 d.d. 16 Des. 1899.

¹⁸⁹ *Ibid.*

terwyl 'n algemene hospitaal by Chievely opgerig was, van waar die ligter gewondes in hospitaaltreine na Estcourt en Pietermaritzburg vervoer kon word om in die hospitale aldaar behandeling te kry.¹⁹⁰

Elkeen van die vier veldhospitale agter Naval Gun Hill het bestaan uit 'n groot veldtent wat as operasiesaal en verbandpos gedien het, en rondom elkeen van hulle was ronde tente vir die akkommodasie van die gewondes opgeslaan. Hierheen het die ambulanswaens, elkeen bespan met 10 muile en met 'n Bantoe as drywer, hul vragte gewondes aangery wat gewoonlik stil en pap in die ambulanse gelê of gehang het, die gesigte met stof en sweet besmeer, die liggame blare gebrand deur die son, en die hemde beplek met droë bloed. Rondom die groot operasietent van elke veldhospitaal het die gewondes op die grond gesit of gelê en wag op hul beurt om in die tent deur die dokter geopereer of verbind en na een van die ronde tente of na Chievely toe

oorgeplaas te word vir verdere verpleging, of miskien ontslaan te word. Potte, blikke, draagmandjies, kaste en dergelike rommel het orals rondgelê en daartussen hope gewere vol stof.

Die dokters wat helmette gedra het om hulle teen die son te beskerm en in rybroeke en langmouhemde geklee was, het vinnig gewerk. Terwyl van die hospitaelpersoneel sop oor die kampvure warm gemaak het vir die gebruik van die pasiënte het ander met brood en water rondgegaan en dit aan die gewondes uitgedeel. Daar was baie morfine en chloroform wat as verdowingsmiddels by die doen van operasies gebruik is. Die gewondes moes een-een in die groot tent ingedra en na behandeling weer uitgeneem word, maar met die groot drukte het dit af en toe gebeur dat pasiënte nie verwyder is nie maar per ongeluk in die tent agtergebly het. By een geleentheid is 'n been afgesit van 'n pasiënt op 'n operasietafel waaronder juis so 'n agtergelate persoon gelê het. Laasgenoemde was in die gesig geskiet en skynbaar dood. Sy kop was in verbande

¹⁹⁰ Sien Times History, II, p. 457.

toegewikkel en sy groot snor met bloed beklad. Sy oë was toe maar toe die afgesette been van die pasiënt op die tafel op hom val, het die skynbaar lewenslose wese sy kop opgelig en sy oë oopgemaak.

Nadat sir Frederick Treves, konsulerende geneesheer van die troepe, die hele middag lank in die veldhospitale gearbei het, is hy na Chieveley waar hy gehoop het om iets te ete te kry. Hy het egter pas daar aangekom toe 'n bode opdaag met die berig dat luit. Roberts, die seun van lord Roberts, gewond ingebring is en dat hy dadelik moes terugkeer om hom te behandel. Met die grootste haas het hy hom — somer in 'n lokomotief — na die veldhospitaal laat terugneem ten spyte daarvan dat 'n trein wat na Chieveley toe in aantog was, die spoorweg versper het. Laasgenoemde trein wat 'n ent van Chieveley af aangetref is, moes eenvoudig agteruit terugstoom ten einde sir Frederick in die geleentheid te stel om met so min verwyd as moontlik by die belangrike pasiënt te kom. Na ondersoek het egter geblyk dat dit 'n hopelose geval was en dat daar absoluut niks

gedoen kon word om sy lewe te red nie. Die volgende dag is hy in 'n hospitaaltrein na Chieveley vervoer waar hy die nag van die 16de oorlede is.¹⁹¹

Die 15de is net gewy aan die insameling en versorging van die gewondes — die gesneuweldes het intussen net so op die slagveld bly lê — en die aand het Buller genl. Botha dus skriftelik genader om 'n wapenstilstand van 24 uur aan hom toe te staan, vanaf 8 vm. op die 16de, ten einde hom in staat te stel om “any men of my forces who were left dead on the field during to-day's operations” te begrawe. Dit is deur die Boeraanvoerder toegestaan op voorwaarde egter dat geen krygsoperasies of enige beweging van welke aard ook tydens die wapenstilstand deur die Britse troepe gemaak sou word nie; voorts dat Botha hom die reg voorbehou om tydens die wapenstilstand ongeveer vyftig van sy burgers na die slagveld te stuur om onder leiding van 'n offisier wat hy sou aanwys, alle wapens wat op

¹⁹¹ Sien Julian Symons, pp. 167-168; en Frederick Treves, *The Tale of a Field Hospital*, pp. 14-28.

die slagveld gelê het, te versamel; en ten slotte dat onder geen omstandighede enige Britse troepe wat nie aan die personeel van die ambulans behoort het, op die slagveld sou mag kom nie.¹⁹²

Hierdie voorwaardes wat deur Buller sonder teenspraak aanvaar is, het hy gestel om die Britse opperbevelhebber duidelik te laat verstaan dat die Boere die onbetwiste meesters van die slagveld was en voorts om te verhinder dat die Engelse van die geleentheid gebruik maak om die gewere en ammunisie wat nog orals op die slagveld rondgelê het, na hul kamp toe weg te voer.

Die 16de terwyl die burgers besig was om Dingaansdag — tans Gelofte-dag — wat vir hulle 'n Sabbat was, te vier, het die Britse ambulans-afdelings op die slagveld verskyn om met die ter aarde bestelling van hul gesneuweldes te begin. Eers het hulle die troepe wat nog gewond was, in hospitaaltreine gelaai vir vervoer na Estcourt en

Pietermaritzburg, en toe na die slagveld terug-gekeer om die gesneuweldes weg te lê.

Dit was, so vertel 'n Britse ooggetuie wat - daarmee behulpsaam was, “one of the most ghastly sights it is possible to conceive.” Die lyke het in klein hopies rondgestrooi gelê en orals in 'n staande posisie bo-op die lyke of besig om oor hulle te fladder, was duisende aasvoëls, presies soos soveel duiwels. Die stank was eenvoudig ondraaglik.¹⁹³ Geen wonder dat onder die omstandighede die arme gesneuweldes met 'n uiters oorhaastige en onbehoorlike begrafnis afgeskeep is nie, so dat arms en bene en selfs liggame van halfbegrawe persone volgens die getuienis van genl. Louis Botha van 'n paar dae later bokant die grond uitgesteek het.¹⁹⁴

Oor wat die Britse verliese tydens die slag was, bestaan daar onsekerheid.

¹⁹² Sien die briefwisseling oor die wapenstilstand in Leyds 754, pp. 46-48, en voorts in T.A., leer no. R. 3328/99x (Argief Staatssekretaris).

¹⁹³ Sien getuienis van E. J. Bearcroft in *Pen Pictures of the War*, p. 319.

¹⁹⁴ Vgl. verklaring van genl. L. Botha in die *Standard and Diggers' News*, gepubliseer in *Pen Pictures of the War*, pp. 279-282.

Volgens Buller in sy amptelike verslag van 17 Des. 1899 — wat ook deur die Britse amptelike *History of the War in South Africa* as korrek aanvaar is — het die Britse verlies 1,139 man (onder wie 74 offisiere) beloop. Hiervan het 143 (onder wie 7 offisiere) gesneuwel; 756 (onder wie 47 offisiere) het wonde opgedoen en van hulle is tot 17 Des. nog 1 offisier en 4 manskappe oorlede; en 240 (onder wie 7 offisiere) is vermis. Van hulle het 38 (onder wie 5 offisiere) as krygsgevangenes in die hande van die Boere geval.¹⁹⁵

Die *Times History* stel die totale Britse verlies nog laer, nl. 1,127 man (ander wie 71 offisiere), van wie 145 man (ander wie 7 offisiere) gesneuwel het, 762 (onder wie 43 offisiere) gewond is en 220 man (onder wie 21 offisiere) vermis geraak het;¹⁹⁶ en Nierstrasz bereken die totale Britse verlies op 1,148 man (onder wie 71 offisiere) en wel as volg: Gedood 147 man (onder wie 9 offisiere), gewond 760 man (onder wie 41

offisiere) en deur die Boere gevange geneem 241 man (onder wie 21 offisiere).¹⁹⁷

Genl. Botha daarenteen was daar volstrek oortuig van dat die Britse verlies sowat 2,000 man bedra het. In sy telegrafiese verslag aan die Regering onmiddellik na die geveg het hy gemeld: “Met verlies van den vijand moet verschrikkelijk geweest zijn. Zij liggen aan elkander en ik denk zeker 2,000 man”,¹⁹⁸ en in ’n verslag van 18 Desember het hy weer eens beklemtoon: “Ik ben overtuigd dat het getal door mij in mijn eerste rapport opgegeven, nl. twee duizend, niet overdreven is.” Voortgaande het hy meegedeel dat hy van die Britse Rooi Kruis verneem het “dat op het eene slagveld alleen zeven honderd en zestig gewond werden” en dat die vorige dag by die appél 3,000 nie op hul name geantwoord het nie.¹⁹⁹ In sy skriftelike verslag van 19 Des. 1899 aan die Regering het hy nog eens herhaal dat sy

¹⁹⁵ Sien *South Africa Despatches*, I, no. 13, en Britse amptelike *History the War in South Africa*, I, p. 470.

¹⁹⁶ *Times History*, II, p. 456.

¹⁹⁷ Nierstrasz, II band 2, p. 685.

¹⁹⁸ Sien Leyds 713, Telegram no. 54 d.d. 15 Des. 1899, opgeneem as G (i) hieragter.

¹⁹⁹ Leyds 713, Telegram no. 2 d.d. 18 Des. 1899.0

skatting van die vyandelike verlies op 2,000 man nie oordrewe genoem mag word nie.²⁰⁰ en die feit dat op 19 Okt. 1900, tien maande na die slag, op 'n amptelike Britse verlieslys nog etlike name voorgekom het met die byskrif “Killed at Colenso, December 15, 1899” toon duidelik aan dat die Britse verlies opgawe soos deur Buller op 17 Des. 1899 uitgereik, te laag was.

Volgens Buller het die 5de brigade die swaarste verlies opgedoen, nl. 'n totaal van 537 offisiere en manskappe, wat 'n verliesyfer van 11.22% verteenwoordig. Die verliese van die onderskeie eenhede word in Buller se verslag as volg weergegee:

²⁰⁰ Sien Leyds 754, p. 39, opgeneem as Bylaag G (ii) hieragter.

Gedood		Gewond		Vermis	
Offisiere	Manskappe	Offisiere	Manskappe	Offisiere	Manskappe

5de Brigade

2nd Dublin Fusiliers	2	38	3	148	28
1st Connaught Rangers		24	2	103	23
Inniskilling Fusiliers	1	17	10	76	8
1st Boreder regimnet		6	3	42	1
Totaal	3	85	18	369	60

2de Brigade

Royal West Surrey Regiment		3	2	89	33
2nd Devonshires		9	6	60	
East Surrey Regiment		1		31	
2nd West Yorkshire			1		
Totaal	0	13	9	180	33

6de Brigade

2nd Royal Fusiliers				2	
2nd Scots Fusiliers		12		20	39
1st Welsh Fusiliers				3	
2nd Irish Fusiliers		2		20	13
Totaal	0	14	0	45	52

Gedood		Gewond		Vermis	
Offisiere	Manskappe	Offisiere	Manskappe	Offisiere	Manskappe

Berede Brigade

13th Hussars				2		
SA Light Horse		4	2	19	2	11
Thorneycroft's Mounted Infantry	1	4	3	27		
Composite Regiment		7	3	13		
Totaal	1	15	8	61	2	11

Artillerie

64st Battery			1	2		
73ste Battery				5		
7de Battery		1	1	8		
14de Battery	1	5	1	16	3	40
Vlootgeskut	1	3	2	11	2	24
Ammunisiekolonne				3		
				1		
Totaal	2	9	5	46	5	64

Volgens Buller se opgawe het die 5de brigade dus 11.22%, die berede brigade 9.8%, die artillerie 9.09%, die 2de brigade 5.63% en die 6de en 4de brigades slegs 3.1% en .265% onderskeidelik van hul manskappe tydens die aanval ingeboet.²⁰¹

Hierteenoor het die Boere 'n verlies gely van slegs 38 man (of ongeveer 1.27% van hul strydmag) as volg: Gesneuwel 7, in die Tugela verdrink 1, en gewond 30, van wie een aan sy wonde beswyk het.²⁰²

11. MISBRUIK VAN DIE ROOI KRUIS DEUR DIE BRITSE TROEPE

Volgens genl. Botha het die Engelse by die plasing van hul troepe eenhede in posisie op die slagveld asook by die onttrekking van hul soldate uit die vuurlinie, nie gekroom om gebruik te

maak van die dekking van hul ambulanse nie en het hulle daardeur die bepalinge van die Konvensie van Geneve geskend.

Oor die misbruik wat hulle van die Rooi Kruis gemaak het, het hy die volgende besonderhede in sy amptelike verslag aan die Regering verstrek. Op die westelike vleuel waar genl. Hart die aanval geloods het, het Britse ambulanswaens voortdurend tussen die Britse kanonne en Boereposisies beweeg en is die Britse kanonne agter die ambulanswaens, d.w.s. onder beskerming daarvan, in posisie gebring, terwyl ook waens met skuite belaaie — klaarblyklik met die oog op die bou van 'n pontonbrug oor die Tugela — tussen die ambulanswaens opgemerk is.

“Een Roode Kruis man werd gezien een geweer op te rapen, dat om te hangen en ermede weg te ryden. Een ander kwam van de R.K. wagens aangejaagd, reed tusschen de soldaten door die op ons lagen te vuren, naar de rivier toe, en schreeuwde ons daar toe, Jullie moet nou ophou op ons skiet’. Wy hadden, toen onze burgers hem zagen aankomen,

²⁰¹ Sien Buller se verslag in *South Africa Despatches*, I, no. 13.

²⁰² Sien verlieslys no. 18 in *Staats Courant der Z.A. Republiek*, d.d. 27 Des. 1899, asook die verlieslyste in die argief van die Rooi Kruis van die Suid-Afrikaanse Republiek.

opgehouden te schieten, doch Comdt. C. Botha Het hem waarschuwen dat onze burgers onmogelyk konden ophouden zoolang zyzelve beschoten werden. Onze burgers zagen duidelyk twee mannen met R.K. vlaggen zich van de R.K. wagens verweideren, en langs de liggende troepen loop, die zoodra de vlagdrager by hen kwam, opsprongen en door hem werden geleid, op deze wyze, naar een drooge sloot waarin zy dekking en schuilplaats vonden; op geene andere wyze, dan door de R.K. vlag te misbruiken, ware het deze troepen gelukt dekking te bereiken, aangezien zy moeilik, ja byna onzichtbaar waren zoolang zy lagen, doch hunne tegenwoordigheid onmiddelyk verrieden by hun opstaan, iets wat zy steeds met een verwonding of hun leven moesten boeten.”

Voorts is nie by een van die gesneuwelde en ook nie by vele van die gewonde Britse soldate wat alleen op die slagveld gelê het, enige gewere gekry nie omdat — so ten minste het genl. Botha afgelei — die gewere almal deur die personeel

van die Rooi Kruis weggevoer is. Dit alles kon beëdig word deur kmdt. C. Botha van die kommando Swaziland en sy manskappe.

Vanuit die sentrum van die Boereposisie kon weer duidelik gesien word “dat aanrukkende en terugtrekkende troepen van des vyands uiterste rechter flank – oostelike — herhaaldelyk tusschen de ambulance wagens zich bewogen” terwyl in die sentrum kol. Bullock vanuit die sloot agter die ambulanswaens op die burgers gevuur het wat die Britse kanonne bestorm het.²⁰³

Volgens Davitt het die Engelse selfs probeer om met perde wat die ambulanswaens in of digby die vuurlinie naby die rivier getrek het, van die veldstukke wat deur Long in die steek gelaat is, uit te sleep en het die burgers algemeen geglo dat die twee kanonne wat hulle uiteindelik gered het,

²⁰³ Sien genl. Botha se skriftelike verslag oor die geveg in Leyds 754, pp. 37-38, opgeneem as Bylaag G (ii) hieragter.

met bespannings van Britse ambulanse uitgesleep is.²⁰⁴

Genl. Botha het dan ook nie nagelaat om op die 16de 'n nota van ernstige protes aan die Britse opperbevelhebber te rig oor die misbruik wat daar deur sy troepe van die Rooi Kruis gemaak is nie. Hierin het hy aangetoon dat nie alleen die Britse troepe dekking agter die ambulanswaens gesoek en die infanterie en kavallerie hulle herhaaldelik gedurende die geveg tussen die Rooi Kruis waens in begewe het nie, maar dat die Britse Rooi Kruis afdelings self hul bevoegdheid te buite gegaan het deur hulle met hul ambulanswaens in die veglinie te begewe. Hy het Buller tewens ernstig gewaarsku dat indien 'n dergelike misbruik van die Rooi Kruis weer sou voorkom, hy hom nie aanspreeklik kon hou vir die “hoogst ernstige gevolge die daaruit natuurlyker wyze moeten voortspruiten.”²⁰⁵

²⁰⁴ Vgl. Davitt, p. 275.

²⁰⁵ Sien kopie van genl. Botha se brief aan genl. Buller in T.A., R. 3328/00x.

Buller se beskeid hierop was 'n nadruklike ontkenning “that the British Troops ever used the Red Cross Flag as a protection for anything except ambulances and Field Hospitals”. Hy het ook aan Botha 'n verklaring gestuur van hoe dit gekom het dat ambulanswaens en Rooi Kruis afdelings hulle tog in die vuurgebied bevind het. Dit was, so het hy meegedeel, by beskaafde nasies die gebruik om gedurende 'n geveg veldhospitale twee of drie myl in die rug van die troepe op te rig en om die gewondes gedurende die verloop van die geveg deur baardraers byeen te laat bring en na verbandposte te laat verwyder, van waar hulle na die veldhospitale geneem is. Aan hierdie gebruik het hy hom gehou. Sy veldhospitale en afdelings baardraers asook die ambulanswaens was met Rooi Kruis vlae aangedui waarop hulle geregtig was. Gedurende die loop van die geveg het die troepe van posisie verander en ten gevolge daarvan het 'n baar afdeling en 'n veldhospitaal by twee geleenthede in posisies gekom wat onder vuur van die burgers was. Hy het egter nie daarvoor gekla nie omdat hy nie vir 'n oomblik veronderstel het dat

die burgers opsetlik of na die hospitaal of na die ambulanse gevuur het nie, maar geglo het dat hul vuur gerig was op die troepe wat ten gevolge van die verloop van die geveg in die nabyheid van die hospitaal en die ambulanse tereggekom het. Slegs by een geleentheid gedurende die geveg het van die Britse ambulanse hulle in die vuurlinie begewe en dit was toe 'n terugvallende afdeling troepe oor 'n terrein beweeg het waar die betrokke ambulanse reeds werkzaam was.²⁰⁶

Genl. Botha het in hierdie “kwazie verontwaardigde antwoord van den vyand” net “een duidelyke en onweerlegbare zelf-veroordeeling” en 'n bevestiging van sy aanklag oor die wyse waarop hulle die Rooi Kruis misbruik het, bespeur en ook so aan die Regering gerapporteer.²⁰⁷ Dat sy klagtes nie sonder goeie grond was nie, blyk ook uit die verklarings van ander ooggetuies van die geveg. So bv. vertel C. Plokhooij dat hy en die burgers by hom twee

ambulanswaens tussen die veglinies in sien beweeg het en dat Britse Rooi Kruis manne gewere en ammunisie van gesneuwelde soldate daarin gelaai het.²⁰⁸ Kmdt. T. Smuts weer vertel dat voor die posisies waarin hy was, 'n groep van 300 tot 400 soldate onder bedekking van die Rooi Kruis teruggetrek is.²⁰⁹ Misbruik van die Rooi Kruis om hul militêre oogmerke te bevorder, het trouens so algemeen gedurende die oorlog by die Engelse voorgekom dat een van die Britse ambulansdokters, F. E. Fremantle, later in die oorlog geskryf het dat

“It is curious that the Geneva Convention should be so little understood by combatant officers (onder wie selfs lord Kitchener) ... I can remember one occasion when a General pitched his tents behind a Bearer Company, put guns to fire in front of it, and troops and

²⁰⁶ Die oorspronklike is te vinde in T.A., R. 3328/00x.

²⁰⁷ Sien Leyds 754, p. 37, opgeneem as Bylaag G (ii) hieragter.

²⁰⁸ C. Plokhooij, *Met den Mauser*, pp. 81-82.

²⁰⁹ Sien N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 212.

common transport on either side. What wonder that the Boers ‘fired on the Red Cross’!”²¹⁰

Die Kommandant-generaal, genl. Piet Joubert, het genl. Botha se protes oor die misbruik wat die vyand van die Rooi Kruis gemaak het dan ook, nadat hy homself persoonlik op hoogte gestel het van alle feite, onvolledig geag. Op 23 Des. 1899 het hy self ’n verdere brief aan Buller gerig waarin hy protes aangeteken het omdat die Britse ambulans tydens die wapenstilstand wat op Buller se versoek aan hom toegestaan is, aangewend is om gewere en ammunisie van die slagveld af weg te voer in plaas van gewonde soldate, wat aan hul lot oorgelaat is “om in ellende te sterven”, en omdat meer as honderd gesneuwelde soldate onbegrawe op die slagveld agtergelaat is as ’n prooi vir aasvoëls en wurms.²¹¹

Hy kon tewens daarop gewys het dat die Engelse die voorwaardes waarop die wapenstilstand aan

²¹⁰ F. E. Fremantle, *Impressions of a Doctor in Khaki*, p. 389.

²¹¹ Sien R. 3363/00x by R. 3328/00x (Transvaalse argief).

hulle toegestaan is, geskend het deur voor die verstryking daarvan om 8 vm. op 17 Des. troepebewegings uit te voer.²¹² Ewe as genl. Botha het hy egter verkies om na die Boere se pragoorwinning geen pennestryd daaroor met die vyand aan te knoop nie.

12. KONKLUSIE

Die mislukking van die Britse aanval op Colenso waardeur die Britse offensief in Natal gestuit is, het Buller se roem as krygsman vernietig en ’n 37-jarige Transvaalse generaal wat nooit die binnekant van ’n militêre kollege gesien het nie, nl. Louis Botha, in die kalklig geplaas as een van die knapste militêre aanvoerders van sy tyd. Die aangebore militêre talent wat Botha geopenbaar het by die keuse van sy stellings en die taktiek wat hy toegepas het om die aanwesigheid van sy burgers in daardie stellings vir die Engelse verborge te hou totdat hulle digby sy linies was en hy in staat was om die vyandelike opmars met ’n

²¹² Vgl. genl. Botha se skriftelike verslag in Leyds 754, p. 36, opgeneem as Bylaag G (ii) hieragter.

onverwagte suiwer geweer- en kanonvuur te stuit, het hom met onsterflike roem beklee. Die vyand is daardeur feitlik by die aanvang van die geveg skaakmat gesit. 'n Duitse offisier wat alles gade-geslaan het, was, soos hy dit self uitgedruk het, stom van verbasing by die aanskouing van die skouspel. "My broeder-offisiere en ek"-so het hy kort daarna verklaar-"wat ons lewens geslyt het in die bestudering van die krygskuns, het ons nou oortref gevoel deur eenvoudige, ongeleerde plaasboere! Sonder enige militêre opleiding het hul intuitiewe militêre genie hulle in staat gestel om 'n strategie toe te pas waarop geen opgeleide in 'n stafkollege kon verbeter nie."²¹³

'n Britse joernalis weer het beweer dat die bedrewenheid waarmee die Boere hul loopgrawe uitgelê en stellings vir hul kanonne uitgesoek het, en die koelbloedigheid en oordeelkundigheid waarmee hulle onder artillerievuur pal gestaan en hul eie vuur tot op presies die regte oomblik teruggehou het, die verdediging van die Tugela

²¹³ Aangehaal by *Pen Pictures of the War*, p. 282. Vertaling deur skrywer.

een van die merkwaardigste prestasies van die moderne tyd gemaak het.²¹⁴

Ander skrywers was egter die oortuiging toegedaan dat dit nie in die eerste plek Botha en sy burgers se taktiek was wat vir die Britse neerlaag verantwoordelik was nie maar "the errors of the British War Office and the mistakes of the British generals".²¹⁵ Hierdie skrywers plaas die oorsaak vir die neerlaag van die Britse leër in die eerste en vernaamste plek op die skouers van die aanvoerder daarvan, sir Redvers Buller, persoonlik.

Die opstellers van die *German Official Account of the War in South Africa* gaan selfs so ver as om te beweer dat dit nie die Britse krygsmag is wat in die slag van Colenso verslaan is nie maar net sy bevelvoerder, sir Redvers Buller; en hierdie oordeel word onderskryf deur die opsteller van

²¹⁴ Atkins, *The Relief of Ladysmith*, p. 178.

²¹⁵ Wilson, *With the Flag to Pretoria*, I, p. 109.

die *Times History* en deur Julian Symons en W. Baring Pemberton.²¹⁶

Hulle grond hul oordeel op die feit dat Buller die aanval afgelas en sy leer gebied het om terug te trek op 'n stadium toe sowat die helfte van die stydmagte wat vir die aanval bestem was, nog glad nie in die stryd gestoot was nie en Buller dus nog oor 'n goeie, slagvaardige mag beskik het om deur die Boerestellings te breek. Ewenwel erken die *Times History* dat as Buller die aanval soos deur hom beplan, nie sou afgelas het nie maar - daarmee sou voortgegaan het, "Colenso might well have gone down to history as a sheer massacre". Trouens, so gaan die opsteller van die werk voort, "His plan of attack would have been difficult to justify at any time — against the modern rifle it was bound to fail. For even had his subordinates made no mistakes, even had Buller been as iron — willed and as prodigal of the lives of his men as Napoleon himself, it is

²¹⁶ Vgl. Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 73; *Times History*, II, p. 459; Julian Symons, p. 164; en W. Baring Pemberton, p. 148.

hard to believe that the frontal attack on such a position could ever have succeeded." Die opsteller erken dus dat Buller die nog slagvaardige deel van sy krygsmag slegs aan uitwissing sou blootgestel het as hy dit in die stryd sou gestoot het ter verwesenliking van sy krygsplan. Hy noem die foute wat Long en Hart met die aanvang van die geveg gemaak het, dan ook "blessings in disguise" omdat daardie foute betyds aan Buller getoon het dat hy nie met sy aanvalsplan moes voortgaan en sy leer laat uitmoor nie.²¹⁷

Die enigste rede waarom die opsteller van die werk Buller dan ook veroordeel, is omdat hy teruggetrek het met agterlating van tien van sy kanonne nadat dit duidelik geword het dat sy oorspronklike aanvalsplan sou misluk. Hy moes of sy krygsplan verander het in een wat wel met sukses deurgevoer kon word, of sy troepe so verdeel het dat hulle voldoende beskerming aan sy twee agtergelate batterye kon verskaf sodat

²¹⁷ Sien *Times History*, II, p. 458.

die weer of in aksie gebring of terug gesleep kon word. Vir sy versuim om dit te doen, bestaan daar volgens die opsteller van die werk geen verskoning nie. Hy meen dat Buller maklik sy mislukte aanval kon omskep het in een wat sukses sou baar indien hy bv. sy stryd-magte op die verowering van Hlangwane sou toegespits het. Die opsteller van die *Times History* gee dus wel toe dat die Britse leer nie in staat was om Buller se oorspronklike krygsplan te verwesenlik nie.²¹⁸

Die skrywers van die *German Official Account of the War in South Africa* grond hul oordeel dat dit Buller was wat die slag verloor het, en nie sy leer wat verslaan was nie, daarop dat Buller se moreel en oordeelsvermoë beswyk het na die eerste terugslae wat sy leer getref het, en dat hy toe sy heeltemal nog slagvaardige leer onder die volle vuur van die Boere van die slagveld af laat retireer het. Daardeur het hy die gulde reël verontagsaam

dat dit makliker was om onder vyandelike vuur uit te hou as om daaronder terug te trek. Volgens die opstellers van die werk moes hy die terrein wat hy beset gehad het, nie verlaat het nie maar dwarsdeur die dag beset gehou en Hlangwane dan in die namiddag of die brug by Colenso met die aandskemer of kort voor dagbreek laat bestorm het. As hy die besette terrein bly behou het, sou volgens die opstellers van die werk die slag van Colenso slegs as 'n "indecisive, unimportant fight, or a reconnaissance in force" geëindig het. Deur sy terugtog het hy dit egter in 'n neerlaag omskep.²¹⁹

Die redenering van die opstellers is hier nie duidelik nie. Die bedoeling kan tog nie wees dat hy die gebied wat hy beset gehad het, net tot die nag toe beset moes gehou en dit dan na 'n aanval op die brug — wat volgens Buller nie sou geslaag het nie²²⁰ — moes ontruim het nie.

²¹⁸ *Ibid.*, pp. 458-459.

²¹⁹ Sien Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 73.

²²⁰ Vgl. Buller se verklaring in Cd. 1791, pp. 174-175 en 202.

Immers dan sou sy terugtog nog deur almal as 'n neerlaag beskou gewees het, selfs al sou hy ook daarin geslaag het om die vasgepende tien Britse kanonne onder dekking van die donker te herwin en terug te sleep. Dit was egter geensins vanselfsprekend dat hy die kanonne sou herwin het nie al het hy sy troepe ook tot die aand toe op die slagveld gehou. Trouens die verowering van die kanonne het met die groei van die dag en toe dit geblyk het dat die Engelse magteloos was om hulle te herower, die hoofdoel van die Boere geword. Buller sou die slagveld dus vir 'n onbepaalde tyd beset moes gehou het om die vyand skaak te hou totdat hy 'n ander plan kon bedink om die Boere te verdryf; en dan sou die slag uiteindelik nog nie op 'n onbesliste, onbelangrike geveg of 'n blote magsdemonstrasie uitgeloop het nie maar op of 'n Britse oorwinning — indien sy nuwe aanvalsplan sou geslaag het — of 'n Britse neerlaag — indien dit sou misluk of sy troepe se moreel naderhand ineen sou gestort het. In elk geval het Buller volgens sy eie verklaring die moontlikheid oorweeg om die slagveld beset te hou en net die voorste

troepe uit die vuurlinie terug te trek waar hulle nodeloos doodgeskiet is deur 'n onsigbare vyand. Die slotsom waartoe hy gekom het, was dat dit nutteloos sou wees om die slagveld beset te hou en hierin is hy gesteun deur sy hele staf.²²¹ Die Britse troepe was nl. reeds gedurende die voormiddag al volkome uitgeput, en deur hulle nog langer op die slagveld in die warm son onder die swaar vuur van 'n onsigbare vyand te laat bly lê het, sou hy net hul kragte ooreis en hulle naderhand heeltemal gedemoraliseer het. In die geval kon hy dieselfde debakel verwag as wat by Magersfontein plaasgevind het toe die troepe gedemoraliseerd van die slagveld af gevlug het.

Daar bestaan nl. geen rede om aan te neem dat die Boere hul vuur sou gestaak het solank as daar Engelse op die slagveld was nie, en ewe min om te veronderstel dat hulle na hul sukses van die dag voor 'n nagtelike aanval van die troepe sou gewyk het. Hulle het intendeel in 'n

²²¹ Vgl. Buller se verklaring in Cd. 1791, p. 202.

uitstekende posisie verkeer om die troepe — veral die verstrooide 5de brigade — te omvleuel en dan sou Buller eers in 'n gemors beland het.

By 'n beskouing van die sake moet steeds in gedagte gehou word dat Buller nie geweet het hoe sterk die vyandelike mag was nie. Volgens die weerstand wat hulle gedurende die slag gebied het, het hy hulle op 20,000 man geskat; en om so 'n leër in goeie defensiewe stellings met 'n uitgeputte en half gedemoraliseerde mag gedurende die nag te gaan aanpak, sou niks minder wees as 'n onverantwoordelike dobbel-spel met die lewens van sy soldate nie. Dit is dus nie 'n uitgemaakte saak dat Buller dwaas of verkeerd gehandel het toe hy besluit het om nie die slagveld tot die aand toe beset te hou met die oog op die redding van die kanonne en die voer van verdere offensiewe operasies teen die sentrum van die Boerestellings gedurende die nag nie.

Buller moes nl. ook aan die veiligheid van Suid-Natal dink. Vir die verdediging daarvan het hy — afgesien van enkele bataljons in sy rug —

net die leër waarmee hy deur die Boerelinies by Colenso wou breek om Ladysmith te ontset, beskikbaar gehad. Dit was sy plig om die leër in 'n slagvaardige toestand te hou en hy kon dit dus nie waag om aan die vegkrag daarvan afbreuk te doen deur bewegings of ondernemings waarvan die uitslag twyfelagtig was nie. Daarom het hy dan ook onmiddellik nadat hy besef het dat die vyand hom verskalk het en dat hy nie volgens die deur hom aanvaarde veldtogplan deur die Boerelinies sou kon kom nie, besluit om sy leër liever in 'n nog goeie, slagvaardige toestand van die slagveld af terug te trek eerder as om die slagveld beset te probeer hou, nagaanvalle uit te voer of inderhaas nuwe krygsplanne te probeer toepas — alles ondernemings waardeur die slagvaardigheid van sy leër slegs afgetakel sou word sonder dat dit voldoende vooruitsigte op sukses gebied het.

Sy besluit om so op te tree, kan nie beskou word as die gevolg van bomskok — soos deur Pemberton voorgegee is — of van 'n ineen-

storting van sy moreel wat sy vermoë om gesond te oordeel, aangetas het nie. Hy is immers daarin gesteun deur sy hele staf wat hy oor al die sake geraadpleeg het en wat net soos hy daarvoor geoordeel het, omdat hulle begryp het dat die Britse leërmag 'n neerlaag gely het en nie deur die Boerelinies kon breek nie.

Die een werklike groot fout wat Buller begaan het en waarvoor daar geen verskoning is nie, is dat hy — soos die *German Official Account of the War in South Africa* tereg aantoon — nagelaat het om die Boerestellings behoorlik te verken voordat hy dit probeer aanval het. Hy het hom dus skuldig gemaak aan dieselfde versuim as genl. Gatacre by Stormberg en lord Methuen by Magersfontein, nl. om die vyandelike posisies feitlik op goeie geluk af te gaan aandurf sonder om hom vooraf op hoogte te stel van waar hulle presies geleë was. Nie 'n enkele Britse patroolie het die Tugela gedurende die meer as 'n week wat Buller by Frere en by Chieveley was, probeer oorsteek om vas te stel waar en hoe sterk die terrein ten noorde daarvan

beset was nie. Ook is geen poging aangewend om 'n observasiepos op die kruin van Hlangwane te plaas — die enigste hoogte van betekenis ten suide van die rivier — van waar dit moontlik sou gewees het om die terrein op die oorkantste wal te bespied nie. Die Engelse verkenningspatrollies het nie veel verder as vyf myl van hul eie kamp af beweeg nie en kon daarvandaan af niks van die Boereposisies sien nie. Al wat Buller se kavalleriepatrollies ontdek het, was dat die vyand hom ten noorde van die rivier bevind het maar hoe sterk hy was, welke stellings hy presies beset het en hoe ver sy posisies uitgestrek het, het hulle nie geweet nie.²²²

Die feit dat daar van Britse kant nie grondige verkenningswerk gedoen is nie, is des te minder verskoonbaar as in aanmerking geneem word dat die Britse opperbevelhebber nie oor deeglike militêre kaarte van die terrein en selfs van die beperkte gebied waarvoor sy aanval gestrek het,

²²² Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, pp. 74-75.

beskik het nie. Mens sou minstens verwag het dat by deur die uitsending van verkenningspatrollies 'n grondige kennis sou probeer opdoen het van die loop van die Tugelarivier en die aard van die suidelike oewer daarvan, asook van die juiste ligging van die driwwe. Dit is nie gedoen nie met die gevolg dat hy — en gevolglik ook Hart — geen helderheid gehad het oor waar Doringkopspruit in die Tugela ingevloei het of waar presies die drif geleë was waar die 5de brigade die Tugela moes oorsteek nie.

Die gevolg van die swak verkenningswerk was dat Buller 'n heeltemal verkeerde konsepsie gehad het van en die sterkte en die posisie van die Boerekrygsmag. Hy het aangeneem dat die Boeremag in die koppe en rante oorkant die Tugela genestel was en nadat by die vir twee dae aan 'n kanonnade onderwerp het wat alle lewe op daardie hoogtes moes uitgewis het sonder om die minste reaksie te ontlok, was by daarvan oortuig dat daar geen Boeremag van betekenis meer oorkant die rivier kon wees nie. Hy het nie daaraan gedink dat die Boere voor die hoogtes digby die

rivier in loopgrawe verskuil kon wees nie. Hy het met ander woorde presies dieselfde fout begaan as lord Methuen by Magersfontein. As by betyds, d.w.s. onmiddellik na die slag van Magersfontein, 'n behoorlike verslag van die geveg by Magersfontein ontvang het waarin sy aandag pertinent gevestig is op die nuwe taktiek van die Boere om die Engelse te verskalk, sou by die flater miskien nie begaan het nie. Ewenwel was dit — as by werklik 'n goeie krygsman was — sy plig om voordat by enige aanvalsplanne beraam het, eers die terrein anderkant die Tugela deeglik deur verkenningspatrollies te laat fynkam het. Veral na sy onbeantwoorde bombardemente van die 13de en 14de wat hom tot die slotsom laat kom het dat daar geen Boeremag van betekenis meer op die koppies en rante oorkant die rivier was nie, was dit volstrek gebiedend. 'n Goeie krygsman sou tog minstens wou weet wat van sy vyande geword het as hulle nie in die stellings was waarin by hulle verwag het nie.

In plaas van verkenningspatrollies oor die rivier te stuur, het hy hom egter daarmee vergenoeg om

die terrein op 'n afstand deur teleskope te beskou. Die gevolg was dat hy sy troepe teen stellings laat opruk het waar hulle geen hoop gehad het om ooit deur te breek nie aangesien die terrein volkome deur die vyand beheers was; en daar by geen benul gehad het van waar die vyand hom presies bevind het nie, kon by aan sy troepe geen leiding gee oor welke doelwitte hulle onder vuur moes neem nie. Gevolglik was hul handvuurwapens en ook kanonne vir hulle nutteloos.

Deur sy swak verkenningswerk het by hom deur die Boere laat verskalk en argeloos opgetree soos hulle verwag het en wou hê dat hy moes doen, met die gevolg dat hy deur hulle in onhoudbare stellings verras is.

Nog 'n groot swakpunt by Buller was 'n gebrek aan insig in wat die swak- en wat die sterktepunte in die Boere se verdedigingslinie was, met die gevolg dat die aanvalsplan wat hy beraam het, ondoeltreffend was. Die juiste punt waarop hy sy aanval moes toegespits het as hy die Boere uit al hul posisies by Colenso wou verdryf het, was die Bosrant of Hlangwane-

heuvel waarop die linkervleuel van die Boere geposteer was. Met die heuvel in sy besit sou hy al die Boerestellings op die noordelike wal van die Tugela volledig beheers en baie gou vir die Boere onhoudbaar kon maak het. Hy het egter van die waarde van die heuvel as die sleutel tot al die Boerestellings by Colenso geen benul gehad nie en in plaas van sy hoofaanval op die verowering daarvan toe te spits, het hy dit op Colenso self gekonsentreer wat inderdaad die sterkste punt in die vyandelike verdedigingslinie was. Teen Hlangwane self het hy slegs 'n onbenullige duisendtal van sy ruitery ingewerp en hulle het geen hoop gehad om die heuvel te bemagtig nie.

Daarby het die wyse waarop hy met die aanvang van die geveg verras is — toe Hart se brigade onder 'n dodelike kruisvuur beland en twee van Long se veldbatterye buite aksie gestel is — sy oorspronklike aanvalsplan so ontwrig dat hy eenvoudig nie meer kans gesien het om dit deur te voer nie en besluit het om die hele aanval af te las. Die *German Official Account*

of the War in South Africa meen dat hy ten gevolge van die verrassing sy selfvertroue en vermoë om die situasie as aanvoerder bedaard te oorweeg heeltemal kwytgeraak, en nie langer as bevelvoerende generaal opgetree het nie maar slegs as 'n medevegsmen en batterykommandeur, wie se hele houding van toe af aan slegs deur een oorweging bepaal was, nl. om die twee veldbatterye te probeer red.²²³ Die vraag is egter of hy, nadat hy ontdek het dat hy sy leer aan uitwissing sou blootstel deur met die beplande aanval voort te gaan, 'n ander verstandige alternatief gehad het as om terug te val, al was dit ook met die agterlating van 10 kanonne. Wel kon hy sy troepe wat nie in die vuurlinie was nie, gehergroepeer het vir 'n aanval op Hlangwane, maar aan die besit van Hlangwane het hy geen waarde geheg nie, selfs nie nadat lord Dundonald hom van die belangrikheid van die heuwel probeer oortuig het nie. Onder die omstandighede was sy besluit om die geveg af

²²³ Sien Waters, *German Official Account of the War in South Africa*, p. 73.

te breek en terug te trek seker nie so onverstandig nie, veral nie as in aanmerking geneem word dat hy onder die indruk verkeer het dat hy met 'n vyandelike mag van 20,000 man te doen gehad het.

Ten slotte was hy so doodseker van sukses toe hy sy aanvalsplan beraam het dat hy met die moontlikheid van mislukking geen rekening gehou het nie. Daarom het hy genl. White in Ladysmith geen kennis van sy voorgenome aanval gegee nie.

Buller het die Britse *Royal Commission on the War in South Africa* na die oorlog probeer wysmaak dat hy — omdat hy sy leer so vroeg uit die geveg onttrek het — nooit die Boereposisies by Colenso aangeval het nie. Sy hele optrede die dag het dus volgens homself eintlik net op 'n magsdemonstrasie neergekom waarby 'n paar ongelukke sy leer getref het.²²⁴ Sy poging om op die wyse aan kritiek te

²²⁴ Sien Buller se verklaring in Cd. 1791, p. 201, vrae 15301-15303.

probeer ontkom of sy kritici te probeer sus, het hom egter niks gebaat nie. Deur sy neerlaag is hy van alle kante af fel gekritiseer. Tog is dit verkeerd om, soos byna al sy kritici doen, die neerlaag wat die Britse mag aldaar op 15 Des. 1899 gely het, slegs te wyte aan die foute wat Buller begaan het en allerlei voorskrifte uit te reik oor wat hy moes gedoen het om aan 'n neerlaag te ontkom nadat sy leer in die moeilikheid beland het. Trouens lord Methuen het ongeveer dieselfde foute by Tweeriviere en veral by Magersfontein begaan en dit is twyfelagtig of ander Europese aanvoerders wat die Boere nie deeglik geken het nie, anders as Methuen en Buller sou opgetree het. Die Boere het dié Britse bevelvoerders nl. uitgelok om die foute te begaan deur op plekke stelling te neem waar die betrokke aanvoerders dit nie verwag het nie — d.w.s. nie op die hoogtes wat na goeie stellings gelyk het nie maar op die vlakke waar geen Britse aanvoerder gedink het dat iemand so dwaas sou wees om stelling te neem nie. Deur dié taktiek het die Boere die Britse aanvoerders om die tuin gelei en hulle met hul

leërs na stellings digby die Boerelinies laat beweeg, van waar die Boere in staat was om die vyandelike leërs op kort afstand te verras en deur 'n swaar, goed gerigte geweervuur magteloos te maak en te demoraliseer. Dit was die vernaamste oorsaak van die bloedige Britse neerlae by Colenso en Magersfontein.

Die Britse neerlaag by Colenso kon ongetwyfeld veel swaarder gewees het as Botha se regtervleuel op die gesette tyd die 5de brigade omvleuel het soos deur genl. Botha beveel is. Deur teenstrydige instruksies wat deur manne soos genl. C. E. Fourie uitgereik is, is dit egter nie gedoen nie. Die gevolg was dat 'n groot deel van die 5de brigade wat as krygsgevangenes in die hande van die Boere moes geval het, ontkom het.

Aan 'n algemene agtervolging van die vyand met die doel om hom heeltemal van die omgewing van die Tugela af weg in die rigting van Estcourt te verjaag of Buller se hele leer in die pan te probeer hak soos deur pres. Kruger na afloop van die slag aan die hand gedoen is, kon

genl. Botha egter nie dink nie. Sy mag was daarvoor ontoereikend en daar was op die terrein ten suide van die Tugela ook geen gunstige stellings van waar offensiewe operasies teen die vyand gevoer kon word nie.²²⁵

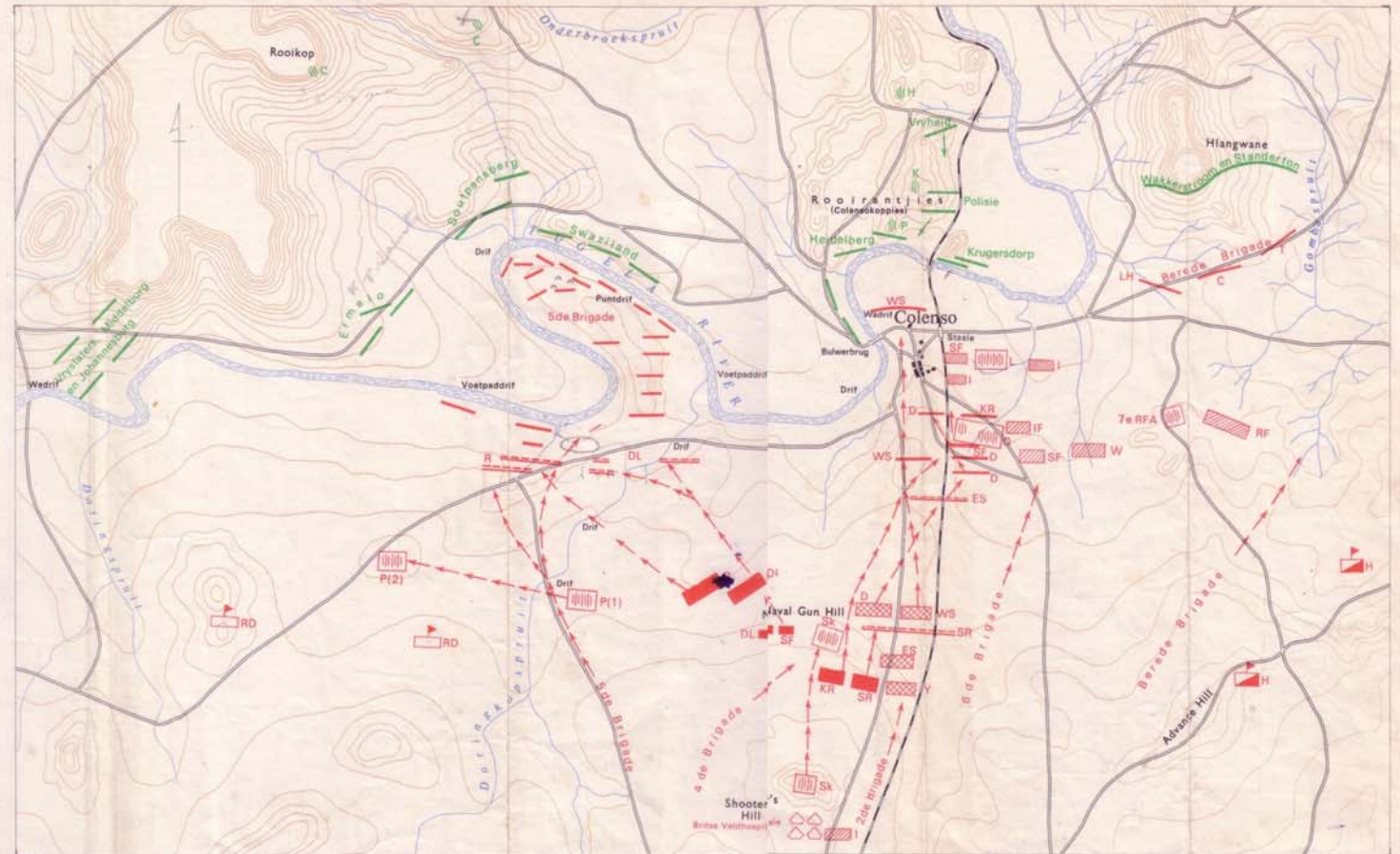
²²⁵ Sien Leyds 713, Telegramme nos. 59 d.d. 10 Des. 1899, en 3 d.d. 17 Des. 1899.

DIE SLAG VAN COLENZO 15 Des. 1899

- Spoorwê
- Paaië
- Riviere
- Kontoerlyne
- Boerelinië
- Boerekanonne (K=Krupp, C=Creusot, P=Pom-pom, H=Krupp-howitzer)
- Britse Veldhospitale
- Bataljons van die 2de Brigade
- Bataljons van die 4de Brigade
- Bataljons van die 6de Brigade
- Frontposisies deur Britse Regimente ingeneem.
- Tydelike posisies deur Britse Regimente ingeneem om te help met die terugtog van die leer
- „Composite“ Regiment
- 2nd Devonshire Regiment
- 1st Durham Light Infantry
- 2nd East Surrey Regiment
- 13th Hussars
- 2nd Royal Irish Fusiliers
- 3rd King's Royal Rifles
- Long se veldbatterye (14de en 66ste batterye R.F.A.)
- S.A. Light Horse
- Ogilvy se skeepskanonne
- Parsons se veldbatterye (64ste en 73ste Batterye R.F.A.)
- 1st Rifle Brigade
- Royal Dragoons
- 2nd Royal Fusiliers
- 2nd Royal Scots Fusiliers
- Skeepskanonne
- 2nd Scottish Rifles
- Thorneycroft's Mounted Infantry
- 2nd Royal West Surrey Regiment
- 2nd West Yorkshire Regiment
- Royal Field Artillery
- Britse Kanonne



Die brel swart strook op die skaal dui 'n afstand van ongeveer 35 minute te perd aan.



HOOFTUK 11

DIE REAKSIE OP DIE BRITSE NEERLAE 10-15 DES. 1899

1. REAKSIE VAN BRITSE PUBLIEK

Vir die Britse publiek het die Engelse neerlae by Stormberg, Magersfontein en Colenso, waardeur die magtige leer waarmee sir Redvers Buller die twee Boererepublieke moes gaan verower, gestuit en op die defensief geplaas is, soos 'n donderslag getref. Hulle het die kort tydsbestek waarin dit plaasgevind het — 10 tot 15 Des. 1899 — dan ook sedertdien die “Black Week” genoem om uitdrukking te gee aan die gevoel van verslaentheid en ontnugtering waarmee hulle deur die neerlae vervul is.

Dat die publiek diep terneergedruk was, is begryplik. Trouens daar was byna niemand wat met die uitbreek van die oorlog nie doodseker was van 'n blitsige Britse oorwinning nie. Baie, indien nie die meeste nie, het verwag dat sir Revers Buller en sy soldate Nuwejaarsdag in Pretoria sou deurbring, want die leer waaroor hy

beskik het om alle Boereweerstand plat te trap, was iets om mee te spog — die grootste en bes toegeruste wat tot op die tydstip ooit die Britse bodem verlaat het om 'n oorlog in die buiteland te gaan voer. Dit was byna net so groot as die blanke manlike bevolking van die twee Republieke saam en die geweldige omvang van die leer, asook die talle voorsorg maatreëls wat volgens die pers en Regering geneem is om sukses te verseker, het 'n geweldige indruk op die Britse openbare mening by die uitbreek van die oorlog gemaak. Daar was 'n minderheid wat geprotesteer het teen die vasberadenheid van die Britse Regering om die onafhanklikheid van die Republieke te vernietig en hulle openlik teen die oorlog gekant het; maar die getalle van diegene wat geglo het dat die Boere, wat as 'n half ontwikkelde, ongedissiplineerde herdersvolk beskou is, ernstige of langdurige weerstand teen Buller en sy geweldige Britse leer sou kon bied,

was uiters gering.¹ Buller is immers as een van die bekwaamste Britse aanvoerders geroem.

Die berigte van die terugslae wat die Britse troepe digby die grense van die Republieke met die aanvang van die oorlog getref het toe die strydmagte van die Republieke Natal, Betsjoe-analand, Griekwaland-Wes en die noordelike distrikte van die Kaapkolonie binnegeval en daardie troepe in Ladysmith, Mafeking, Kimberley en elders vasgekeer of van die grense af teruggedryf het, is kalm in Engeland ontvang. Trouens daardie troepe was, so is geredeneer, vanweë hul geringe getalsterkte nie teen die Boereoormag opgewasse nie en daar kon dus verwag word dat hulle neerlae sou ly. Daardie troepe moes ook inderdaad net dien om die Boeremagte naby hul eie grense vasgepen te hou totdat die groot Britse leërdienskorps wat van Engeland af onderweg was om die Boere plat te loop, in Suid-Afrika sou aankom. Hul neerlae gedurende die eerste paar weke van die oorlog

was dus niks verontrustends nie. Hulle het ten spyte van die neerlae 'n belangrike rol vervul om die Britse gebied in Suid-Afrika teen 'n inval van die Boeremagte te verdedig totdat genoeg troepe sou aankom om die offensief te neem, en as die gedugte sir Redvers Buller eers met sy groot leër aan wal gestap en die mars begin het, sou die Boere se weerstand spoedig verkrummel wees. Teen Kersfees of Nuwejaar sou Buller sy taak volvoer hê en daar sou weer vrede wees. So het die Britse publiek gedink.

Wel het daar gaandeweg 'n gevoel van ongemak in Engeland ontstaan namate vollediger en betroubaarder nuus in verband met die ontwikkeling van die Boereoffensief ontvang is. Ofskoon die Britse pers sy bes gedoen het om die neerlae wat die Engelse by Dundee, Rietfontein, Modderspruit en Nicholsonsnek gely het, te verkleineer, het die ware feite nie verborge gebly nie. Dit en die nuus van die ontruiming van Stormberg en Colesberg, van die nouer insluiting van Kimberley en Ladysmith en van die dreigende gevaar dat ook die troepemagte by Estcourt en Mooirivier deur

¹ Sien *Times History*, III, p. 1.

die Boere beleër kon word wat Suid-Natal binnegeval het, het 'n somber uitwerking gehad. Hierdie gevoel is egter spoedig deur 'n gevoel van sekerheid vervang toe teen die begin van Desember 1899 die nuus versprei is dat die hele leërdienschors — wat onoorwinlik gewaan is — uiteindelik in Suid-Afrika aangekom en voorwaarts begin beweeg het. Die hoop het dadelik herlewe dat dit weldra met die koppige Boere gedaan sou² wees.

Toe het sedert 10 Des. 1899 die berigte gekom dat die een afdeling na die ander van die magtige leër in sy opmars met swaar verliese gestuit is: eers Gatacre s'n by Stormberg, toe lord Methuen s'n by Magersfontein en ten slotte die grootste afdeling, die van genl. Buller persoonlik, by Colenso. By die ontvangs van die berig van elke terugslag is gefrons en die hoop meer intensief gevestig op die dele van die groot leër wat nog moes veg om die verwagte groot oorwinning te behaal en die Boere uit die Britse kolonies weg te

dryf, totdat met die ontvangs van die berig van die afloop van die slag by Colenso die hele Britse offensief en daarmee saam die laaste hoop op 'n maklike Britse oorwinning finaal ineengestort het.³

Vir die Engelse publiek was dit 'n bittere ontugtering en die week wat gevolg het, was 'n week van krisis in die lewe van die hele Britse volk en Ryk — soseer dat volgens Britse getuieis “Our national life and thought never were the same again.” “The knowledge that the whole of our boasted arms were reduced to the pause of defeat, bit as with acid.”⁴ Daar was wel geen tekens van paniek sigbaar nie, geen uitbarsting van vervloekings op die Regering of die generaals wat die neerlae gely het nie, geen lawaai teen Buller wat een van Engeland se beste krygsaanvoerders geag is en so 'n gemors van die hele veldtog gemaak het nie; maar ofskoon die volk sy gevoelens goed beheers het, was hy desnietemin verslae en terneergedruk — dieper

² *Sien Times History*, III, p. 2.

³ *Ibid.*, pp. 2-3.

⁴ Vgl. Rayne Kruger, *Good-bye Dolly Gray*, p. 144.

geroer en onrustiger as te eniger tyd sedert die vooraand van Trafalgar. Wat voorgeval het, was iets ongehoords in die Engelse geskiedenis. In die Indiëse opstand het die versterkings wat gestuur is, 'n vinnige opeenvolging van oorwinnings ten gevolge gehad. In die Krimoorlog het Engeland sterk bondgenote gehad. In die oorlog teen die Republieke daarenteen het hy amper geïsoleerd gestaan — 'n voorwerp van spot vir minstens die lande wat in Europa die toon aangegee het: Duitsland, Frankryk en Rusland, om nie eers van die kleineres te praat soos Holland en die Skandinawiese lande nie!⁵

Nie alleen was die omvang van die neerlae skokkend nie maar veral die betekenis daarvan. Die feit dat die leer op wie die Engelse volk al hul vertroue gevestig het om die twee Republieke voor die end van die jaar plat te loop en in Britse kolonies te omskep, magteloos geblyk het om selfs Kimberley en Ladysmith te ontset en, verslaan deur wat as 'n agterlike herdersvolkie

beskou is, nou op die defensief geplaas was, oorgelewer aan die genade van die Boere wat nou weer die inisiatief in hande gehad het, is nie alleen as 'n vreeslike vernedering aangevoel nie maar die toestand wat daardeur geskep is, was uiters gevaarlik. Die Boere was immers nou vry om die lewe van die vasgekeerde Britse garnisoene in Ladysmith, Kimberley en Mafeking ondraagliker te maak as ooit tevore; en watter planne hulle in die mou gevoer het om die verstrooide oorblyfsels van die eens so magtige leërdienskorps verder uiteen te dryf en te vernietig en wellig die hele Kaapland en Natal te beset, waar talle Hollandsprekendes gewillig sou wees om die wapen vir die Republieke op te neem, het niemand geweet nie.⁶

Die skok is des te dieper gevoel omdat die Britse publiek sedert die dae van die Indiëse opstand meet as veertig jaar tevore so gewoon geraak het aan oorwinnings en suksesse dat hulle met mislukkings geen rekening gehou het nie.

⁵ *Ibid.*, p. 145; *Times History*, III, p. 3.

⁶ *Times History*, III, p. 3; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 380.

Oorlogvoering is beskou as 'n saak wat geen eise aan die nasionale hulpbronne gestel of enige inspanning van die gewone volk vereis het nie. Dis bejeën as 'n aangeleentheid waarvoor die *War Office* voorsiening moes maak en waarvoor die gereelde troepe wat tot die leër toetree het, opofferinge moes doen maar nie die gewone volk nie.⁷

Die ontnugtering dat die Britse leër nie onoorwinlik was nie dog swaar neerlae teen die Boere in Suid-Afrika gely het, het die Britse publiek egter nie in verslaentheid laat bly lê nie. Die gedagte dat so iets kon plaasvind, het daardie publiek inteendeel dadelik met die stemming besiel om alles op te offer om daardie neerlae uit te wis en die goeie naam van Engeland op militêre gebied te herstel. Net soos uit die neerlaag van Majuba 18 jaar tevore 'n gees gebore is om Majuba te wreek en ook die gekrenkte nasionale gevoel of ego weer te streel, so het daar na die “Black Week” van 10 tot 15 Des. 1899 'n

⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 380.

vasberadenheid by die Britse volk posgevat om die oorlog in Suid-Afrika teen elke prys te wen en nie te rus voordat die Boererepublieke volledig vernietig was nie. Hiervoor was hulle bereid om al hul kragte en middele in te span. Hierdie algemene gevoel is onverbeterlik deur die Hertog van Somerset weergegee toe hy op 30 Jan. 1900 in die Britse parlement verklaar het:

“What the nation has to do is to see this matter through. Whether it takes six months, or six years, this country intends to settle the question of the supremacy in South Africa once and for all. The flags of the two Boer Republics must disappear for ever, and the English flag fly from the Zambesi to the Cape of Good Hope.”⁸

As daar dan ook ooit 'n tyd ryp was vir 'n radikale hervorming van die Britse verdedigingstelsel op nasionale grondslag dan was dit na die “Black Week” toe die Britse volksgevoel rooi-warm was om gesmee te word. Toe was die

⁸ *Parliamentary Debates*, no. 1, vol. LXXVIII, kol. 5-6.

publiek in die regte stemming om toe te gee aan elke eis wat daar aan hom gestel sou word om sy leër tot 'n uiters doeltreffend oorlogs instrument te hervorm.⁹

Die publiek was heeltemal bereid om opofferings te doen ten einde die krygsmag in Suid-Afrika doeltreffender te maak. Reeds voordat die “Black Week” so 'n vlag van patriotisme verwek het, was daar baie entoesiaste wat as vrywilligers na Suid-Afrika wou gaan om deel te hê aan die ekspedisie teen die Boere. Reeds so vroeg as Aug. 1899 het sir Howard Vincent van die Queen's Westminster Volunteers aangebied om op eie koste 'n spesiale bataljon vrywilligers vir aktiewe diens in die lewe te roep, terwyl kol. E. Balfour aangebied het om 'n kompanie van sy regiment — die London Scottish — af te staan om aan die Gordon Highlanders toegevoeg te word. Ander afdelings van die vrywilligers het weer in Oktober, veral na die uitbreek van die oorlog, hulle vir diens in Suid-Afrika aangebied, dog die

militêre owerheid het al hierdie aanbiedinge van die hand gewys omdat hy nie veel gedink het van die militêre kwaliteite van die vrywilligers nie en ook nie gereken het dat daar ooit 'n oorlog sou kom waarin hul dienste nodig sou word nie.¹⁰

Na die “Black Week” was die Britse publiek eens so begerig om 'n aktiewe bydrae tot die oorlog te doen en was die Britse Regering in staat om 'n groot leër na Suid-Afrika te stuur van manne wat net soos die Boere uit patriotisme sou veg en nie ter wille van die soldy wat 'n professionele soldaat ontvang het nie.¹¹

2. REAKSIE VAN DIE BRITSE REGERING

Die Britse Regering was egter nie bereid om die opgesweepte nasionale gevoel uit te buit ten einde die leër te hervorm tot 'n veel doeltreffender oorlogsinstrument as wat dit op die stadium was, of om die opgewondenheid aan te blaas met die doel om groot getalle ongekeurde vrywilligers uit die gewone volk aan te spoor

⁹ *Times History*, III, p. 7.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 10-11.

¹¹ *Times History*, III, pp. 10-11.

om hulle vir krygsdiens in Suid-Afrika te kom aanmeld nie. Intendeel die Britse ministers, gesteun deur die opposisie, het dit hul doel gemaak om die opgewonde publiek soveel as moontlik te kalmeer.¹² Hulle het dit gedoen nie omdat hulle nie ook verslae was oor die reeks neerlae wat die leer gely het en op wraak gesin het nie, maar omdat hulle — die Regering altans — begryp het dat dit ongesond sou wees om onbeperkte getalle ongeoefende vrywilligers wat vir die oomblik baie geesdriftig was, tot die leer toe te laat om teen die Boere in Suid-Afrika te gaan veg. 'n Toevloed van ongeoefende persone wat van oorlogvoering niks nie of baie min geweet het, en slegs besiel was met 'n vlag van patriotisme wat miskien baie gou sou uitbrand, sou die leer nl. nie versterk nie maar verswak.

Die Regering het dus — behalwe dat ministers die opgesweepte volksgevoel gekalmeer het met vleierende uitlatings oor die volk se patriotisme

¹² Sien *Ibid.*, p. 7.

en met versekeringe dat die stryd in Suid-Afrika teen elke prys suksesvol deurgevoer sou word — inderdaad niks anders gedoen as om te reageer op die voorstelle wat sir Redvers Buller gemaak het in verband met die situasie wat ten gevolge van die neerlae van die “Black Week”, insonderheid sy eie neerlaag by Colenso, ontstaan het nie, en wel op so 'n wyse dat die openbare mening daardeur bevredig sou word.

Die eerste van hierdie voorstelle, vervat in die reeds aangehaalde kabelgram van 15 Des. 1899, was dat aangesien die aanval op Colenso misluk het, Ladysmith maar aan sy lot oorgelaat moes word en dat Buller 'n goeie defensiewe stelling moes inneem met die oog op die verdediging van Suid-Natal;¹³ en die tweede, vervat in 'n kabelgram van die 16de, dat grootskeepse versterkings na Suid-Afrika gestuur moes word. Dit moes, afgesien van die 6de divisie wat reeds aan hom beloof was, bestaan uit 'n 7de divisie wat met so min versuim as enigsins moontlik

¹³ Sien *Ibid.*, p. 7.

aan hom versend moes word, en verder uit 8,000 ongereelde troepe uit Engeland. Laasgenoemde moes egter nie in regimente georganiseer word nie maar in kompanies van 100 man elk.

Hulle moes uitgerus word as berede infanteriste, so goed as moontlik kon skiet en behoorlik kon perdry. Hierdie troepe wou hy met die Natalse koloniste in sy leër amalgameer. 'n Groepie van die West Kent Yeomanry Cavalry was van die beste ongereelde troepe waaroor hy in Suid-Afrika beskik het, en hy wou graag vrywilligers van dié kaliber hê.

Die berede manskappe deur hom aangevra, het hy volstrek noodsaaklik geag om die oorlog te beëindig “or indeed to hold our own”, want voetsoldate kon die groot afstande nie vinnig aflê nie, en met infanterie was hy gedwonge om stellings aan te val wat deur die vyand vir verdediging ingerig was — iets wat volgens sy opvatting vermy moes word. Ook was die probleem om water te kry geweldig, en dit het die

berede troepe wat soveel vinniger as infanterie kon beweeg, des te meer gewens gemaak.

Ten slotte wou hy voorsien word van eenponder-Maxim Nordenfeldt-kanonne (Pom-poms) wat hy as “wonderful weapons” beskryf het, geskik om die kavallerie maklik te vergesel. Die vyand het in die geveg by Colenso die vorige dag gebruik gemaak van kanonne van 'n kaliber van 2½ of 3 duim wat “excellent practice” gemaak en 8,000 tree ver geskiet het. Dit was die soort kanonne waarvan hy 'n paar nodig gehad het — iets wat sowat 40 myl per dag kon beweeg; want ofskoon hul bomme sleg ontplof het, was hulle dodelik en is 'n hele Britse kanonafdeling deur een van die bomme wat wel ontplof het, uitgewis. Die Britse veldkanonne was uitstekend wanneer hulle binne trefafstand gekom het maar hul trefafstand was te klein en hulle was nie mobiel genoeg nie.¹⁴

Op die bogenoemde voorstelle van Buller het die Britse Regering onmiddellik gehandel. Aan die

¹⁴ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 56, d.d. 16 Des. 1899.

handhawing van Buller as opperbevelhebber van die leer in Suid-Afrika kon die Britse Regering egter nie langer dink nie. Die feit dat hy wat met sy aanstelling as hoof van die Britse leer in Suid-Afrika as een van die beste Britse generaals geroem is, iemand van wie die Regering en publiek besonder hoë verwagtings gekoester het, nie alleen gefaal het om die magtige Britse ekspedisieleër êrens deur die Boerelinie te laat breek nie maar persoonlik so 'n swaar neerlaag teen 'n onbekende Boeregeneraal gely het, het al die hoë verwagtings wat die Britse Regering en publiek van hom gekoester het, soos 'n kaartehuis ineen laat tuimel; en toe hy bowendien nog met die voorstel kom dat Ladysmith maar aan die vyand prysgegee moes word en hy hom slegs tot defensiewe operasies moes bepaal totdat versterkings opdaag, het hy feitlik sy ontslagbrief as opperbevelhebber in Suid-Afrika geteken.

3. BENOEMING VAN LORD ROBERTS AS OPPERBEVELHEBBER

Die Britse minister van Oorlog, lord Landsdowne, en trouens alle lede van die Britse kabinet het

gevoel dat die prysgawe van Ladysmith na al die moeite wat gedoen is om dit te ontset, politiek, moreel en strategies 'n uiters nadelige uitwerking sou hê en 'n verskriklike slag vir die Britse prestige dwarsoor die wêreld sou wees.¹⁵ Buller se voorstel dat die dorp maar aan sy lot oorge-laai moes word, het hom dan ook ontmasker as iemand wat hopeloos onbekwaam was om die rol van opperbevelhebber oor die Britse leer in Suid-Afrika te speel.

Die ontset van Ladysmith was immers juis een van Buller se motiewe vir die verbrokkeling van die Britse leërskorps, waardeur die geheel so verswak is dat nie een van die dele daarvan êrens deur die Boere se verdedigings gordel kon breek om die stryd na die bodem van die Republieke toe te verplaas, of selfs die dele van die Britse gebied wat deur die vyand beset is, weer van die vyand te suiwer nie. As Ladysmith nou moes val met die reuseleër wat spesiaal vir die ontset daarvan afgesonder is net 'n klein

¹⁵ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 379.

entjie daarvandaan verwyder, digby Colenso, sou almal in Suid-Afrika en elders in die wêreld dit nie anders kon vertolk as dat Engeland magteloos was om hom in Suid-Afrika te handhaaf nie. Dit sou die moreel van alle Britse onderdane in Suid-Afrika geknak en selfs in Engeland 'n morele uitwerking gehad het wat nie te voorsien was nie. Bowendien sou die sterk Boeremag wat gebruik is om Ladysmith te beleër, dan vrygestel word vir diens elders. Vir die Afrikaners in die Britse kolonies — veral in die Kaapkolonie — sou dit 'n baie sterk aansporing wees om hulle by die strydmagte van die Republieke te voeg.

Dat al die oorwegings ten gunste van die ontset van Ladysmith en Kimberley, wat 'n maand en 'n half tevore so ernstig by Buller geweeg het dat hy die oorspronklike Britse veldtogplan opgeskort en die leër bestem vir die uitvoering van die plan verbrokkel het om eers die twee dorpe te gaan ontset, die aand na die slag van Colenso glad nie meer by hom gegeld het nie, was 'n treffende bewys dat hy nie vir die taak

van opperbevelhebber in Suid-Afrika bevoeg was nie. Die hoë voetstuk waarop hy geplaas was, is onder hom uitgeskiet en hy is nou algemeen beskou as die mindere van 'n onbekende Boereaanvoerder.

Selfs sir George White kon nie aanvaar dat Buller se boodskap om hom met die garnisoen in Ladysmith maar aan die Boere oor te gee, van die Britse opperbevelhebber afkomstig was nie. Dit het soseer na verraad gelyk dat hy aanvanklik onder die indruk verkeer het dat die Boere Buller se kode in hande gekry en die bevel aan hom gestuur het. Die herhaling daarvan het egter alle twyfel wat nog by hom bestaan het aangaande die ware afsender daarvan, uit die weg geruim en sy reaksie daarop was dat hy eenvoudig nie daaraan gevolg kon gee nie.¹⁶

Ook die Britse minister van Oorlog, lord Landsdowne, het Buller se voorstel om verdere pogings tot die ontset van Ladysmith maar te

¹⁶ Vgl. *Times History*, II, pp. 462-463.

laat vaar en die garnisoen aldaar as 'n buit vir die Boere te laat, met die grootste verbasing ontvang. Al die vertroue wat hy nog in Buller gestel het, was daarmee vernietig en volgens die Times History het hy dan ook onmiddellik 'n boodskap aan hom gekabel “directing him to preserve, or, if unwilling to do so, to hand over the Natal command to one of his subordinates and to return home.”¹⁷

Onder die Britse amptelike stukke kom so 'n telegram nie voor nie maar Landsdowne was nietemin vasberade om Buller onmiddellik deur 'n bekwamer persoon as opperbevelhebber van die leer in Suid-Afrika te vervang, en die man wat hy daarvoor in gedagte gehad het, was die 68-jarige veldmaarskalk lord Roberts van Kandahar, die toenmalige bevelvoerder van die Britse magte in Ierland.

Frederick Sleigh Roberts, gebore op 30 Sept. 1832 te Cawnpore, Indië, was een van die bekendste aanvoerders in die Britse leer en

iemand met baie militêre ervaring. Hy het, ofskoon blind in die regteroog, aan verskeie militêre ekspedisies veral in Indië deelgeneem en reeds op 2 Jan. 1858 die Victoria Cross te Khudagnaj tydens die opstand in Indië verwerf. Sy groot roem het hy egter in 1880 behaal as aanvoerder van die *Afghan Field Force* met sy mars van Kabul na Kandahar en met sy daaropvolgende groot oorwinning in die slag van Kandahar. Op grond daarvan is hy in 1881 'n baronet gemaak en vier jaar later tot opperbevelhebber in Indië verhef met die rang van waarnemende generaal. In 1890 het hy generaal geword en op Nuwejaarsdag 1892 is hy as lord Roberts van Kandahar tot die adelstand verhef. In 1895 het hy eindelijk die hoogste offisiersrang in die Britse leer, t.w. die van veldmaarskalk, bereik en kort daarna is hy aangestel as opperbevelhebber in Ierland.¹⁸

Hiermee was hy nie tevrede nie. Hy het — net soos sy seun wat by Colenso geval — het 'n

¹⁷ Vgl. *Times History*, II, p. 464.

¹⁸ Sien David James, *Lord Roberts*.

onweerstaanbare drang gehad om teen die Boere in Suid-Afrika te kom veg en het reeds sedert 1896 verskeie male by lord Landsdowne, die Britse minister van Oorlog, daarop aangedring om aangestel te word as opperbevelhebber van die Britse mag wat in geval van oorlog met die Boere uitgestuur sou word om die Boere-republieke te vernietig. Kort na die Jameson inval het hy aan lord Landsdowne geskryf en die hoop uitgespreek dat hy nie as te oud of as te senior beskou sou word om die Britse ekspedisie teen die Boere te lei nie. Hy was selfs tevrede om as aanvoerder van die ekspedisie die rang van generaal te beklee as dit vereis sou word. Toe Landsdowne wat hom op daardie tydstip nie as aanvoerder in Suid-Afrika wou hê nie, geantwoord het dat daar geen plek vir 'n veldmaarskalk in Suid-Afrika sou wees nie, het hy hom in 1897 tot Chamberlain, die minister van Kolonies, gewend. Op die se advies het hy Landsdowne nog eens genader met die versoek om in geval van oorlog met die opperbevel oor die Britse magte in Suid-Afrika belas te word. Laasgenoemde het geantwoord

dat 'n ekspedisie teen Transvaal nie waarskynlik was nie maar dat hy, indien oorlog tog onvermydelik sou word, sy naam in gedagte sou hou. Hy het hom egter daarby gewaarsku dat die kompetisie vir die pos sterk sou wees. Eintlik het Landsdowne indertyd glad nie geneë gevoel om hom vir die pos te oorweeg nie aangesien hy reeds 'n ou man was en die opperbevelhebber in Engeland, lord Wolseley, Buller bo Roberts verkies het.¹⁹

Gedurende die daaropvolgende twee en 'n half jaar het Roberts met Landsdowne in verbinding gebly oor aangeleenthede met betrekking tot hervormings in die leër en op die vooraand van die “Black Week” (t.w. op 8 Des. 1899) weer eens by Landsdowne daarop aangedring om hom as opperbevelhebber in Suid-Afrika aan te stel.²⁰ Dit het hy gedoen in 'n hoogs vertroulike brief waarvan die inhoud as volg was:

¹⁹ Sien Julian Symons, pp. 171-173.

²⁰ *Ibid.*

“I am much concerned to hear of the very gloomy view which Sir Redvers Buller takes of the situation in South Africa. There is, of course, no disguising the fact that we are engaged in a very serious war — one that may tax our resources to the utmost and the manner in which the difficulties, inherent in such a war, can be overcome depends almost entirely on the confidence of the Commander in being able to bring it to a successful conclusion.

As I have, I think, often remarked to you, it is impossible to gauge a General's qualities until he has been tried, and it is a regrettable fact that not a single commander in South Africa has ever had an independent command in the field. It is the feeling of responsibility which weighs down most men, and it seems clear, unless I am very much mistaken, that this feeling is having its too frequent effect on Buller. He seems to me overwhelmed by the magnitude of the task imposed upon him, and I confess that the tone of some of his

telegrams causes me considerable alarm. From the day he landed in Cape Town he seemed to take a pessimistic view of our position, and when a Commander allows himself to entertain evil forebodings, the effect is inevitably felt throughout the Army.

I feel the greatest possible hesitation and dislike to expressing my opinion thus plainly, and nothing but the gravity of the situation and the strongest sense of duty would induce me to do so, or to offer — as I now do — to place my services at the disposal of the Government.

The difficulty of making this offer is greatly increased by the fact that, if it is accepted, I must necessarily be placed in supreme command, and to those who do not know me I may lay myself open to misconception. But the country cannot afford to run any avoidable risk of failure. A serious reverse in South Africa would endanger the Empire. I might not be able to avert it, but experience of command in war ought to help in the end.

Already there are signs of the rebellion being on the increase, and, unless this can soon be checked, it will be scarcely possible to prevent its spreading to the surrounding Native States. The Basutos and other tribes are anxiously watching events, and if we are not able at once to relieve Ladysmith, and drive the enemy away from around Kimberley, then carry on the war vigorously into the enemy's country, we must expect to have infinitely greater difficulties to overcome than we have already experienced.

This letter would never have been written did I not know I could depend from your knowledge of me, that I should not be misunderstood. It is for your eye alone, unless, after reading it, you think my proposal worthy of consideration, then you are welcome to show it to the Prime Minister, and, if you wish, Mr. Chamberlain.

The responsibility for the successful termination of the war rests with yourself, Mr. Chamberlain, and Lord Salisbury, and, if

my proposal is not accepted, I shall feel that the Government have better means than I have of knowing how affairs in South Africa are being conducted, and I shall bow to your decision.

If it is decided to accept the offer of my services, I shall hope, with God's help, to be able to end the war in a satisfactory manner ... I do not think that Buller ought to feel aggrieved at an officer senior to him being employed. The fact that the troops now in South Africa are more than double the number it was intended to make use of when he has appointed, is surely a sufficient reason for placing a Field Marshal in command. The Force now in the field is far and away the largest that any British Commander has ever had under him, and more than double what Marlborough had at any time in Flanders, or

what Wellington had in the Peninsula and at Waterloo.”²¹

Landsdowne wat die brief aan die eerste minister, lord Salisbury, getoon en van die as antwoord ontvang het dat Roberts te oud was vir die uitvoering van so ’n moeilike taak, het op 10 Des. geantwoord dat Buller nog geen foute gemaak het nie en dat dit onmoontlik was om iemand oor sy kop aan te stel net omdat sy telegramme somber geklink het. Hy het trouens verwag dat Buller binne die volgende paar dae ’n briljante sukses aan die Tugela sou behaal maar hy sou nogtans Roberts se voorstel in gedagte hou.²²

Toe egter onmiddellik na die afsending van die antwoord die “Black Week” volg, gekroon deur Buller se persoonlike neerlaag by Colenso en sy voorstel om Ladysmith maar aan sy lot oor te laat, het hy besluit om Roberts se aanbod

onverwyld te aanvaar en aan die kabinet voor te stel dat hy as opperbevelhebber in Suid-Afrika aangestel word. Lord Salisbury se beswaar dat hy te oud was, kon maklik oorkom word deur ’n jong, energieke offisier as hoof van Roberts se staf aan te stel om hom in die uitvoering van die moeilike taak by te staan, en die offisier wat Landsdowne in gedagte gehad het, was die 49-jarige genl.-maj. lord Kitchener van Khartoem, opperbevelhebber van die Britse leër in Egipte. Hy het aan al die vereistes voldoen en homself reeds in verband met die verowering van die Soedan en die oorlog in Egipte onderskei.²³

Ten einde vir hom die nodige steun vir die voorstel in die kabinet te verseker, het hy dadelik geskakel met lord Balfour, die *First lord of the Treasury* en een van die weinige kabinetslede wat nie uitstedig was met die oog op die naderende Kersgety nie. Hy het Balfour beskou as ’n kollega op wie se ferme ondersteuning en wyse raad hy op die kritieke moment kon reken en het hom dus

²¹ Opgeneem in David James, *Lord Roberts*, pp. 262-264.

²² *Ibid.*, p. 264; Julian Symons, pp. 171-173.

²³ Vgl. Julian Symons, pp. 171-173.

dadelik na Landsdowne House genooi waar hy die situasie aan hom uiteengesit het. Hy het hom in onomwonde taal meegedeel het dat hy graag Buller as opperbevelhebber in Suid-Afrika deur lord Roberts wou vervang met Kitchener as hoof van Roberts se staf, 'n pos wat — dit het Roberts ondertussen reeds vasgestel — Kitchener bereid sou wees om te aanvaar.

Balfour het hom met Landsdowne vereenselwig en met sy steun is die voorstel toe deur die *Defence Committee* van die kabinet wat op die 16de in lord Salisbury se kantoor by die *Foreign Office* gehou is, aanvaar op voorwaarde dat Kitchener hom bereid verklaar om as stafhoof van Roberts te ageer. Die idee dat Kitchener Roberts se stafhoof sou wees, het lord Salisbury geval en hom 'n sterk voorstander van die benoeming van Roberts gemaak. Laasgenoemde is na afloop van die vergadering van die ministers deur Landsdowne versoek om onmiddellik na Londen toe te

kom en hom gereed te maak om sonder versuim na Suid-Afrika te vertrek.²⁴

Verder het die vergadering besluit oor die bewoording van 'n telegram aan Buller. Dit is deur lord Landsdowne ontwerp as 'n antwoord op Buller se voorstel van die vorige aand dat Ladysmith in die steek gelaat moes word. In die ontwerp is slegs aangetoon dat die oorgawe van die dorp aan die vyand 'n nasionale ramp sou wees. Dit is egter deur die vergadering gewysig en na afloop van die byeenkoms in die volgende bewoording aan Buller oorgekabel:

“The abandonment of White's force and its consequent surrender is regarded by the Government as a national disaster of the greatest magnitude. We would urge you to devise another attempt to carry out its relief, not necessarily via Colenso, making use of the

²⁴ Julian Symons, p. 173; *Times History*, II, p. 464; David James, pp. 264-265.

additional men now arriving (d.w.s. die troepe van die 5de divisie) if you think fit.”²⁵

Die volgende oggend, t.w. Sondag die 17de, het Roberts wat intussen berig van Buller ontvang het dat sy seun dodelik gewond en vir die Victoria Cross aanbeveel is, voor die kabinet verskyn. Ofskoon terneergedruk oor sy seun wat hy gehoop het weer sou herstel, was hy soos ’n ooggetuie dit beskryf het, “very sweet — very dignified and calm” toe die opperbevel hom deur die kabinet aangebied is. Hy het vir ’n paar minute gedink en toe gesê dat hy dit aanvaar. Hy was op 67-jarige leeftyd, so het hy die kabinet verseker, nog net so fiks as tien jaar tevore.

Die namiddag het Landsdowne die berig van sy seun se dood aan hom oorgedra. Vir ’n oomblik, so vertel Landsdowne, het dit gelyk of hy ineen sou stort maar hy het homself reggeruk en die wyse waarop hy die verlies gedra en nie toegelaat het dat dit hom in die uitvoering van

sy ampspligte van stryk bring nie, het ’n onvergeetlike indruk op Landsdowne gemaak.²⁶

Die hele aanstelling is deur die kabinet sonder die wete en agter die rug van lord Wolseley, die Britse opperbevelhebber, om gedoen. Laasgenoemde was ’n toegewyde ondersteuner van Buller en beslis teen Roberts se aanstelling gekant. Dit was dan ook vir hom ’n onaangename ontnugtering toe Landsdowne hom die Sondagmiddag laat roep en meegedeel het dat die kabinet die vorige dag besluit het om Roberts as opperbevelhebber in Suid-Afrika aan te stel met Kitchener as sy stafhoof, en hy het dan ook reguit aan Landsdowne gesê dat dit ’n onwyse beslissing was, want Buller was ’n baie bekwamer soldaat as Roberts en as hy in Buller se skoene gestaan het, sou hy dadelik bedank.²⁷

Die koeël was egter deur die kerk en daar was niks anders te doen as om Buller daarvan kennis

²⁵ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 57.

²⁶ David James, pp. 265-266; Julian Symons, pp. 173-174; *Times History*, II, p. 464.

²⁷ Julian Symons, pp. 171-175.

te gee nie. Dis op 18 Des. gedoen in 'n telegram waarvan die inhoud as volg was:

“In Natal and in Cape Colony distinct operations of very great importance are now in progress.

The prosecution of the campaign in Natal is being carried on under quite unexpected difficulties, and in the opinion of Her Majesty's Government it will require your presence and whole attention.

It has been decided by Her Majesty's Government, under these circumstances, to appoint Field-Marshal Lord Roberts as Commanding-in-Chief, South Africa, His Chief of Staff being Lord Kitchener”²⁸

Landsdowne het begryp dat die ontvangs van die kabelgram ongetwyfeld vir Buller 'n slag sou wees en hy het dit onmiddellik opgevolg met die volgende meer persoonlike boodskap wat blykbaar as troos moes dien:

²⁸ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 62.

“With reference to my No. 57, I fear that decision therein communicated may be distasteful to you, but a strong sense that the step is inevitable has brought us to it. I have seen Lord Roberts and you need not, I am sure, have any misgivings as to your relations with him.”²⁹

Vir Buller was die ontvangs van Landsdowne se twee bo aangehaalde kabelgramme 'n taai klap in die gesig. Trouens, in opvolging van Landsdowne se telegrafiese instruksie dat Ladysmith nie aan sy lot oorgelaat kon word nie en dat 'n verdere poging tot die ontset daarvan beproef moes word, het hy ondertussen reeds weer besluit om 'n nuwe poging tot die ontset daarvan te waag en met die oog daarop Warren se divisie beveel om na Natal te kom.³⁰ Onder die omstandighede het hy hom met reg deur Landsdowne gekrenk gevoel. Vier maande later het hy dan ook daaromtrent aan Landsdowne geskryf:

²⁹ *Ibid.*, no. 62A d.d. 18 Des. 1899.

³⁰ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 379.

“I received two telegrams on the 18 December 1899, one from the Government I thought brusque, the other from the Secretary of State for War I thought brutal. I confess I deeply resented the cruel and, as I thought, quite uncalled-for sneer contained in the latter.”³¹

Hy het egter nie bedank nie. Inteendeel, in 'n formele ampsbrief waarin hy die ontvangs van die stukke erken het, het hy meegedeel:

“I entirely agree with the reasons that have guided the action of Her Majesty's Government. I have for some time been convinced that it is impossible for any one man to direct active military operations in two places distant 1,500 miles from each other.

I was aware when I left the Cape for Natal that I was, so to speak, leaving the front door open, but the conditions here were so critical, and the General Officers coming here were all so anxious I should be present myself, that I felt I had no other course open to me.

³¹ Sien Julian Symons, p. 175.

Lord Landsdowne is kind enough to suggest that the decision may be distasteful to me, but I trust that any decisions intended for the interests of the Empire will always be acceptable to me.”³²

4. UITSENDING VAN BRITSE VERSTERKINGS NA SUID-AFRIKA

Ondertussen het die Britse kabinet Buller se aansoeke om versterkings gunstig oorweeg. Nie alleen is op 18 Des. besluit om die Reserviste op te roep nie³³ maar reeds op 16 Des. kon lord Landsdowne aan Buller berig dat vier bataljons van die 6de divisie reeds begin skeepgaan het en die volgende week volledig ingeskeep sou wees, en dat die ander vier bataljons van die divisie gedurende die volgende week ingeskeep sou word. Die 7de divisie sou op 4 Jan. 1900 begin skeepgaan en die artillerie van albei divisies so gou as wat skepe voorsien kon word. Addisionele

³² *South Africa Despatches*, I, no. 15, d.d. 20 Des. 1899.

³³ Sien *Journal of the Principal Events connected with South Africa*, I, p. 101 (1êr 079/380).

veldartillerie sou ook gestuur word om die kanonne te vervang wat in die slag van Colenso verlore gegaan het, en Buller moes laat weet of hy nog meer artillerie nodig gehad het.³⁴ Ook is drie Pom-poms met 30,000 bomme bestel vir versending aan die leër in Suid-Afrika.³⁵

Van die berede troepe wat aangevra is, sou 'n brigade kavallerie vergesel van 'n battery berede artillerie na Suid-Afrika gestuur word sodra die nodige skepe voorhande was, asook 'n aansienlike mag Milisie en uitgesoekte Yeomanry en Vrywilligers. Buller moes hulle in ooreenstemming met sy beleid soos op 10 Des. 1899 uiteengesit, aanvul met plaaslike berede korpse vir die stigting waarvan 'n vrye hand aan hom verleen is!³⁶

Die Regering het nie versuim om sy belofte in verband met die uitsending na Suid-Afrika van 'n sterk mag spesiale berede vrywilligers soos deur Buller aangevra, deur te voer nie. Nie alleen het Buller dit verlang nie maar ook lede van die Britse publiek was gretig om hulle vir krygsdiens in Suid-Afrika aan te meld, en die uitsending van die vrywilligers sou dus ook 'n handige middel wees om die volksgevoel in Engeland wat deur die gebeurtenisse van die "Black Week" opgesweept is, tot bedaring te bring. Die Regering was egter nie ten gunste van die aansluiting van die opgesweepte massas by die vrywilliger magte nie omdat daar onder die massas ongetwyfeld 'n baie groot persentasie onbestendige en onbetroubare persone sou wees wat gou oorlogsmoeg sou raak as hulle die ontberinge van krygsdiens aan hul eie lyf moes voel. Daarom het die verskillende ministers die opgesweepte gevoelens van die massas met vleierende opmerkings oor die patriotisme van die volk gekalmeer en het die

³⁴ *South African War, Confidential Telegrams*, no. 59 d.d. 16 Des. 1899.

³⁵ Sien W.O. telegram, S.A. 1986, aangehaal in *Journal of the Principal Events*, 1, p. 109.

³⁶ *South African War, Confidential Telegrams*, nos. 58 en 59 d.d. 16 Des. 1899.

Regering hom beperk tot die uitsending van sorgvuldig uitgesoekte vrywilligers.³⁷

Die elemente wat nie geskik geag is vir velddiens in Suid-Afrika nie, is egter ingeskakel by die insameling en besteding van fondse om die verskillende vrywilliger eenhede te organiseer en toe te rus met perde, uniforms en ander uitrusting wat nie deur die staat voorsien is nie. Hul aandag is daardeur in so 'n mate in beslag gehou dat hulle tevrede gevoel het met die aandeel wat hulle kon neem in verband met die uitsending van vrywilligers na die front. Hulle het die Regering dan ook nie verder gekritiseer nie.³⁸

Op 18 Des. 1899 is die bal aan die rol gesit vir die stigting van die vrywilliger eenhede wat deur Buller aangevra is, met die aankondiging deur die

³⁷ *Times History*, III, pp. 11-12. Die *Times History* neem die Regering dit erg kwalik omdat hy die volksgevoel nie nog meer opgesweepte en 'n ongekeurde bende vrywilligers na Suid-Afrika gestuur het nie. Die houding van die Regering skyn egter in die saak bo kritiek verheue te wees.

³⁸ *Times History*, III, p. 12.

Regering dat 12 bataljons van die Militia hulle vir diens in die buiteland en nog 12 bataljons hulle vir diens in Engeland self kon aanmeld, en dat 'n sterk mag vrywilligers uit die geledere van die Yeomanry (d.i. berede infanterie) en van die Britse Vrywilliger magte vir diens in Suid-Afrika saamgestel sou word. Hierdie vrywilligers moes egter streng gekeur word.

Met die oog op die uitvoering van hierdie besluit is daar dieselfde dag nog 'n konferensie in die *War Office* gehou met 'n groepie van die vernaamste offisiere wat in bevel van Yeomanry-regimente gestaan het, en is besluit om 3,000 vrywilligers — wat mettertyd tot 8,000 en uiteindelik tot 10,500 vermeerder sou word — op te roep en as berede infanteriste teen die salaris van kavalleriste na Suid-Afrika te stuur. Hulle moes in kompanies georganiseer word soos deur Buller voorgestel, en die stigting en organisasie van die mag is aan die offisiere van die bestaande *Yeomanry* toevertrou.³⁹

³⁹ *Times History*, III, pp. 14-15.

Die verwagting van die Britse Regering dat groot getalle van die bestaande *Yeomanry* by hierdie spesiale mag van berede infanteriste sou aansluit, is egter nie verwesenlik nie. Slegs 1,898 man uit die meer as 10,000 persone wat lid van die *Yeomanry* was, het aangesluit volgens die *Times History* omdat allerhande lastige voorwaardes met betrekking tot die organisasie en uitrusting van die mag die lede van die *Yeomanry* nie aangestaan het nie. Die res van hierdie spesiale berede infanteriemag moes dus saamgestel word uit gewone vrywilligers wat hulle van oor die hele land en selfs vanuit die buiteland bv. Brits-Columbië, China en Chili — aangemeld het. Van hulle was sommige so geesdriftig dat hulle hulle selfs bereid verklaar het om sonder vergoeding te dien en hul loon in die fonds vir weduwees en wese te stort. Ten spyte van die feit dat so min van die bestaande *Yeomanry* aangesluit het, kon daar dus tog 'n spesiale berede infanteriemag saamgestel word uit rekrute wat van 'n heelwat beter klas was as die gewone rekrute van die staande leër.

Die mobilisasie van hierdie spesiale berede vrywilligers, hul uitrusting met perde, uniforms, ryuitrustings en selfs hul vervoer per skip na en van Suid-Afrika is opgedra aan 'n spesiale komitee wat 'n vasgestelde toelaag van R50 (later R70) per man en R80 per perd van die *War Office* ontvang het, en origens van vrywillige bydraes afhanklik was vir die uitvoering van hul funksies en die bestryding van hul militêre uitgawes. Hieronder was daar 'n bydrae van R100,000 van Wernher, Beit & Co. Hierdie komitee het onafhanklik van die *War Office* gefungeer en het inderdaad die funksie van 'n tweede *War Office* vervul.⁴⁰

Afgesien van die kompanies spesiale berede infanterie wat regstreeks deur die *Yeomanry Committee* georganiseer is, is daar ook verskillende spesiale berede infanteriekorpses deur private persone in die lewe geroep en op dieselfde voet georganiseer, t.w. die Duke of Cambridges Own (stigter lord Donoughmore), die 19de

⁴⁰ *Ibid.*, pp. 15-17.

bataljon Paget's Horse (stigter George Paget), die 18de bataljon skerpskutters (stigter die graaf van Dunraven), die 20ste bataljon Roughriders (stigter lord Lathom), ses Ierse kompanies, die 77ste (Manchester) kompanie, lord Lovat's Scouts en lord Loch's Contingent van manskappe met ondervinding in Suid-Afrika. Afgesien van laasgenoemde twee was hulle almal geaffilieer by die sentrale organisasie vir die stigting van die spesiale berede vrywilligermag.⁴¹

Naas hierdie mag van uitgesoekte berede vrywilligers wat deur Buller aangevra is, is daar ook ander vrywilliger eenhede in die lewe geroep. Die vernaamste hiervan was die City Imperial Volunteers. Dit was aanvanklik saamgestel uit 1,000 uitgesoekte skuts van die verskillende afdelings vrywilligers uit die stad Londen maar het uiteindelik gegroei tot 1,740 man, en het bestaan uit 400 man berede infanterie, 'n battery 12½-ponder-Vickers-

maximsnelvuurkanonne en origins uit gewone infanterie.⁴²

Voorts was daar 'n vrywilliger infanteriemag wat aanvanklik 9,000 man sterk was dog uiteindelik gegroei het tot 16,500 man. Dit was georganiseer in kompanies van 110 man elk met 4 offisiere en sou by die regimente aan die front gevoeg word om gewone kompanies infanterie wat in berede infanterie omskep is, te vervang. Verder was daar 'n vrywilliger geniekorps waarvan 400 man uiteindelik na Suid-Afrika gegaan het om die genie aldaar aan te vul, en 'n aantal vrywilliger artilleriste. Afgesien van 200 man wat gegaan het om by die gereelde artillerie in Suid-Afrika te dien, het hierdie artillerieafdeling uit twee batterye bestaan, nl. die Honourable Artillery Company en die Elswick Battery van 122-ponder-snelvuurkanonne wat deur lady Mieux verskaf en deur Elswick Works beman is.

⁴¹ *Times History*, III, p. 18.

⁴² *Ibid.*, pp. 19-20.

Behalwe hierdie vrywilligers wat na Suid-Afrika vertrek het, het nog 50,000 persone hulle binne 'n jaar vir die verdediging van die moederland self aangemeld.⁴³

Van hierdie bo-genoemde vrywilligers wat na Suid-Afrika gegaan het, het slegs sowat 20,000 gedurende die tydperk wat onmiddellik op die “Black Week” gevolg het, hulself gewillig verklaar om krygsdiens te gaan doen, m.a.w. slegs sowat .05 persent van die hele Britse bevolking van 40,000,000. Dit moet volgens die *Times History* daaraan gewyt word dat die Britse volk gaandeweg so “absolutely unwarlike” geword het dat die gewone man geen vuurwapen meer kon hanteer nie, voorts dat daar nie 'n vaste skema in die *War Office* bestaan het om vrywilligers vir buitelandse diens te gebruik nie en daar ook nie 'n staf beskikbaar was om so 'n skema te laat werk nie; en ten slotte dat daar 'n vrees geheers het vir 'n inval van vyandiggesinde moondhede in

Engeland self.⁴⁴ Hierby moet egter nie uit die oog verloor word nie dat op enkele bataljons na, die hele Militia wat net tot krygsdiens in Engeland self verplig was, hom bereidwillig verklaar het om oorlogsdien in Suid-Afrika te gaan verrig en dat nie minder as 21,000 troepe van die mag gedurende 1900 na Suid-Afrika gestuur is nie — afgesien van enkele bataljons wat na Malta en Egipte vertrek het om gereelde troepe aldaar te vervang wat na Suid-Afrika gestuur is.⁴⁵

5. REAKSIE IN DIE BRITSE KOLONIES

Net soos in Engeland het die nuus van die Britse neerlae tydens die “Black Week” ook 'n diepe indruk op die regerings en bevolkings van die onderskeie Britse kolonies gemaak. Dit het hom geopenbaar in die aanbieding van troepe aan die Britse Regering om die Britse magte in Suid-Afrika te versterk.

⁴³ *Ibid.*, p. 21.

⁴⁴ *Ibid.*, pp. 12-14.

⁴⁵ *Times History*, III, pp. 21-22.

Reeds voor en onmiddellik na die uitbreek van die oorlog het die betrokke koloniale regerings blyk van hul lojaliteit aan en simpatie met die moederland gegee deur aan te bied om van hul eie krygsmagte beskikbaar te stel om saam met die Britse troepe en onder Britse bevel teen die Boere in Suid-Afrika te veg. Die Britse Regering, doodseker dat hy die Boere sonder hulp uit sy kolonies sou kon verslaan, het hom egter ongeneë getoon om van die ruim aanbiedinge gebruik te maak. Hy het — om die koloniale regerings darem nie te affronteer nie — dus slegs 'n beperkte troepemag uit die kolonies buite Suid-Afrika vir diens in Suid-Afrika aanvaar. Dit het bestaan uit sowat 2,600 man uit die volgende eenhede saamgestel:

Uit Australië: die New South Wales Lancers (sterkte 7 offisiere en 101 onderoffisiere en manskappe), die Victorian Rifles (5 offisiere en 120 onderoffisiere en manskappe), die Victorian Mounted Rifles (8 offisiere en 118 onderoffisiere en manskappe), die South Australian Infantry (6 offisiere en 121 onderoffisiere en manskappe), die

West Australian Infantry (5 offisiere en 125 onderoffisiere en manskappe met 2 kanonne), die Queensland Mounted Infantry (14 offisiere en 248 onderoffisiere en manskappe met 1 kanon), die Tasmanian Infantry (4 offisiere en 76 onderoffisiere en manskappe), die 1st Australian Horse (2 offisiere en 32 onderoffisiere en manskappe), die New South Wales Mounted Rifles (4 offisiere en 99 onderoffisiere en manskappe), die New South Wales Infantry (4 offisiere en 121 onderoffisiere en manskappe) en die New South Wales Army Medical Corps (6 offisiere en 85 onderoffisiere en manskappe).

Uit Kanada: Die 2nd battalion Royal Canadian Regiment (43 offisiere en 997 onderoffisiere en manskappe met 2 kanonne); en Uit Nieu-Seeland: die New Zealand Mounted Rifles (15 offisiere en 205 onderoffisiere en manskappe).⁴⁶

⁴⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 484; vgl. ook *Times History*, III, pp. 31-32, 36 en 38-41.

Na die neerlae van Stormberg, Magersfontein en Colenso toe toestande vir die Engelse so donker voorgekom het dat die Londense Times selfs aan die hand gedoen het dat die kolonies om meer hulp gevra moes word, het die Britse Regering hom egter gretig betoon om hulp, veral in die vorm van berede troepe, uit die kolonies te verkry terwyl die kolonies eintlik met mekaar gewedywer het om troepe aan te bied.

Die Australiëse kolonies het gesamentlik op versoek van die Britse Regering die Australian Bushmen op die been gebring — waarvan sowat 1,400 man voor die end van Maart 1900 na Suid-Afrika vertrek het — en dit later opgevolg met die Imperial Bushmen wat op spesiale versoek van Joseph Chamberlain gestig is, terwyl van die kolonies ook afsonderlike eenhede gestuur het: die uiters lojale Nieu-Suid-Wallis drie kompanies berede infanterie, 'n eskadron van die 1st Australian Horse, 'n battery veldartillerie en nog 'n halwe kompanie van die New South Wales Army Medical Corps om die eenheid in Suid-Afrika op die sterkte van een volle kompanie te

bring; Victoria twee en Queensland een kompanie Mounted Rifles en Tasmanië 50 infanteriste. Voorts het vrywilligers wat gretig was om Engeland in sy nood by te staan, in groot getalle in kampe dwarsoor Australië byeengekom, gereed om teen die Boere in Suid-Afrika te kom veg indien nog meer troepe vereis sou word.⁴⁷

Nieu-Seeland wou by die Australiëse kolonies nie agterstaan in die betoning van sy lojaliteit nie en die Eerste Minister van dié kolonie het onmiddellik aan die lede van die Nieu-Seelandse Parlement wat dwarsoor die land versprei was, getelegrafeer om hul goedkeuring te verkry vir die uitsending van 'n tweede Nieu-Seelandse kontingent na Suid-Afrika. Dit is verleen en op 20 Jan. 1900 het die tweede kontingent die Nieu-Seelandse bodem verlaat, tesame met 'n battery “Hotchkiss Machine guns” wat deur die Armstrong-Elswick maatskappy aangebied en deur die Nieu-Seelanders beman is. Hulle is in Februarie en Maart d.a.v. deur 'n derde en vierde

⁴⁷ *Times History*, III, pp. 33-35.

kontingent en in die daaropvolgende maande deur nog meer Nieu-Seelandse troepe gevolg wat die totaal van Nieu-Seeland se bydrae tot die Britse mag in Suid-Afrika tot 6,343 man laat styg het uit 'n totale blanke Nieu-Seelandse bevolking van 772, 719.⁴⁸

Ook Kanada was dadelik gereed om die Britse moederland in sy uur van nood met nog meer troepe by te staan. Reeds na ontvangs van die nuus van genl. sir George White se neerlaag in die geveg by Modderspruit en Nicholsonsnek het die Kanadese Regering aan die Britse Regering aangebied om 'n tweede Kanadese kontingent na Suid-Afrika te stuur om die Britse troepe te gaan help, dog dit is toe deur die Britse Regering van die hand gewys. Na die slag van Colenso het Chamberlain egter op 16 Des. 1899 namens die Britse Regering aan die Kanadese owerheid laat weet dat die Britse Regering die aangebode Kanadese kontingent wel nodig gehad het vir diens in Suid-Afrika dog dat dit so ver as

moontlik uit berede troepe saamgestel moes wees. 'n Mag van vier eskadrons ruitery georganiseer in twee "rifle battalions" van twee eskadrons elk, bekend as die Royal Canadian Dragoons en die Canadian Mounted Rifles, is daarop onder bevel van lt.-kol. Lessard en kommissaris Herchmer van die Polisie na die oorlogsterrein in Suid-Afrika gestuur, vergesel van 'n brigade-divisie artillerie onder lt.-kol. Drury en 'n posafdeling. Sowat 5,000 persone het aansoek gedoen vir opneming in die mag wat vir slegs 1,300 man ruimte gebied het, en die vereistes vir opneming in die kontingent is dus besonder hoog gestel. Voorts is deur die samestelling van 'n spesiale diensbataljon om Halifax te beset, die Leinster regiment — 'n imperiale regiment wat die hawe tot dan toe beset gehou het — vir diens in Suid-Afrika vrygestel en op 11 Jan. 1900 het ook die goewerneur van die Hudson's Bay Company wat destyds Kanadese Hoe Kommissaris in Engeland was, lord Strathcona, aangebied om 'n regiment van 500 "roughriders" uit Manitoba, Brits-Columbië en die Noordweste op eie koste saam te stel, toe te rus en na Suid-Afrika te stuur. Ook dit

⁴⁸ *Ibid.*, pp. 36-37.

is aanvaar en op 16 Maart 1900 het die eenheid, bekend as Strathcona's Horse (sterkte byna 600 man) die Kanadese kus onder bevel van Lt.-kol. Steele van die North West Mounted Police verlaat. Saam met die eerste Kanadese kontingent het die totale getal Kanadese troepe wat na Suid-Afrika gekom het, sowat 4,000 man beloop.⁴⁹

Om te toon dat ook hulle lojaal jeens die Britse moederland gesind was, het selfs die kroonkolonies met nie-blanke bevolkings aan Engeland troepe aangebied om hom in sy taak, nl. die verowering van die Boererepublieke, te kom bystaan. Hul aanbiedinge van gekleurde troepe vir diens in 'n oorlog tussen blankes is egter van die hand gewys en slegs 125 berede infanteriste uit die blanke teeplanters van Ceylon en 250 berede infanteriste wat kol. Lumsden uit die blanke vrywilligers in Indië saamgestel het, is vir aktiewe diens aanvaar — en natuurlik finansiële bydraes. Indiërs is egter toegelaat om in nievegtende hoedanigheid die Britse leer te dien, bv. as

waterkarweiers, perdeversorgers, wassers, ambulansbeamptes en as lede van die transportdiens.⁵⁰

Ten slotte het die Britse neerlae hulle ook op duidelike wyse in die Britse kolonies in Suid-Afrika laat geld. Baie van die lojaliste in die Kaapkolonie en Natal wat nie met of kort na die uitbreek van die oorlog by een van die Suid-Afrikaanse regimente — bv. die South African Light Horse of Brabant's Horse — aangesluit het om aktiewe diens vir Groot-Brittanje in Suid-Afrika te verrig nie, het na die “Black Week” gretig aangesluit. Hulle het hulle gevoeg by die korpse wat Buller sedert 16 Des. 1899 ingevolge magtiging van die Britse Regering op die been gebring het ter versterking van die Britse krygsmag. Ofskoon die veronderstelling was dat hierdie korpse almal berede sou wees, het Buller op 'n wenk van sir Alfred Milner aan genl. F. W. E. F. Forestier-Walker in Kaapstad volmag gegee om in die Kaapkolonie ook voetgangerkorpse op die

⁴⁹ *Times History*, III, pp. 42-43.

⁵⁰ *Ibid.*, pp. 44-45.

been te bring. Hierdie infanteriekorpse was gewild en op 27 Des. 1899 kon Buller aan lord Landsdowne rapporteer dat daar afgesien van die plaaslike troepe wat aan die garnisoene in Kimberley en Mafeking verbonde was, 'n totaal van 2,100 berede en 4,300 onberede persone uit Suid-Afrika sy leër in Kaapland versterk het. Daarby sou hy volgens skatting nog 2,000 berede en 2,000 onberede man kon voeg. Voorts was daar 'n Railway Pioneer Regiment gestig deur L. I. Seymour. Aanvanklik was dit 500 man sterk, dog later is dit versterk tot 1,000 man en uiteindelik tot vier bataljons.⁵¹ Die vernaamste van die korpse was die tweede en derde regimente van die South African Light Horse — bekend as Warren's Horse (kort daarna verdoop tot Roberts' Horse) en Kitchener's Horse — 'n tweede regiment van Brabant's Horse, twee korpse van 400 tot 450 man wat kol. Bayly en

⁵¹ Sien *Journal of the Principal Events*, 1, p. 117, War Office telegram, S.A., no. 2062; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 384; *Times History*, III, pp. 93-95.

kol. Nesbitt in die Oostelike Provinsie gestig het, en 'n korps wat mnr. Orpen in die distrik Hoptown in die lewe geroep het.⁵²

In Natal het die vrywilligers wat opgeroep is, en die spesiale dienscorpse wat sedert die uitbreek van die oorlog gestig is, 6,700 man beloop en pogings is aangewend om dit met nog 700 man te vermeerder.⁵³ Met insluiting van die 4,000 koloniale en plaaslike troepe wat in Kimberley vasgekeer was, die 1,000 troepe in Mafeking en 1,500 uit Suid-Rhodesië het die totale mag Suid-Afrikaanse koloniste en uitlanders uit die Boererepublieke — veral Transvaal — wat daar tot die end van Desember 1899 vir Groot-Brittanje geveg het, dus meer as 20,000 man beloop en reëlins is getref om die getal na 25,000 op te stoot.⁵⁴ Die grootste meerderheid

⁵² *Times History*, III, pp. 93-95.

⁵³ *Journal of the Principal Events*, 1, p. 117, War Office telegram, S.A., no. 2062; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 384.

⁵⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, p. 384.

hiervan het egter voor die “Black Week” aangesluit.

Dit was slegs blankes. Intussen is nl. in Desember ook ’n mag van sowat 4,000 Bantoes onder leiding van sir H. Elliott, administrateur van die Bantoegebiede in die Kaapkolonie, op die been gebring en onder bevel van blanke offisiere op die grense van die Bantoegebiede in Kaapland geplaas om teen Boere-invalle in die gebiede te waak. Hulle is deur klein afdelings van die Cape Mounted Rifles en blanke vrywilligers versterk en is in twee groepe verdeel, nl. die Griekwaland-Oos-veldmag van 2,000 Fingo's en 200 lede van die Cape Mounted Rifles onder bevel van Walter Stanford met hoofkwartier te Mount Fletcher, en die Temboeland-veldmag van 1,600 Fingo's en Temboes en 180 blanke vrywilligers onder bevel van sir H. Elliott. Hulle het basisse te Engcobo, Cala, Indwe en ander punte beset gehou.⁵⁵

⁵⁵ *Times History*, III, pp. 96-97.

Die Zoeloes was blykbaar nie geneë tot die stigting van ’n eie veldmag nie en die Zoeloe-grens is dus bewaak deur slegs 730 man, bestaande uit twee eskadrons van die Colonial Scouts, 50 man van die 60th Rifles (blanke Natalse polisie) en sowat 300 Zoeloepolisie — die sgn. Melmoth-veldmag, wat vanaf Januarie 1900 aan die grens van Zoeloeland posgeneem het. Die Umvoti Mounted Rifles, ’n afdeling blanke vrywilligers uit Zoeloeland, het die Tugela voor Greytown bewaak en op hul linkerflank was ’n groep Colonial Scouts naby Weenen en aan die spoorweg tussen Estcourt en Nottingham Road gestasioneer.⁵⁶

Tot sover die reaksie van die Britsgesinde element in Suid-Afrika op die “Black Week”.

Maar nie net die lojaliste het meer belangstelling ten gevolge van die Britse neerlae van die “Black Week” getoon nie. Ook die Afrikaners in die Britse kolonies — veral Kaapland — wat simpatie met die Republieke gehad het, het tekens

⁵⁶ *Times History*, III, pp. 99-100.

van nuwe lewe geopenbaar. Hulle het hulle verheug in die pragtige oorwinnings wat hul broers in die Republieke oor die Britse oormag behaal het en was meer as ooit gereed om die wapen op te neem en saam te stry vir die onafhanklikheid van die Boerestate. Dit was nie net die geval in die noordelike en noordoostelike distrikte van Kaapland — t.w. Griekwaland-Wes, Barkly-Wes, Taung, Vryburg, Mafeking, Colesberg, Herschell, Aliwal-Noord, Barkly-Oos, Wodehouse en Albert — wat deur die Boere beset was of waar pres. Steyn se besettings proklamasie afgekondig was nie. Ook in die suid daaraan geleë gebied wat tot aan die Roggeveld-, Nieuweveld- en Winterberge uitgestrek het, was volgens berigte wat die Britse Regering bereik het, 'n sterk Afrikanerelement bereid om hul gewig by die Boerestrydmagte in die skaal te lê. Die Afrikaners van Stockenström en aanliggende distrikte het selfs op die Katbergpas in 'n laer byeengekom, 40 myl in die rug van genl. Gatacre se mag, gereed om by die Boereleërs aan te sluit as hulle voorwaarts sou beweeg, en selfs in die distrikte Stellenbosch, Paarl, Ceres, Tulbagh en

Worcester, digby die Kaap, was daar 'n sterk Afrikanerelement wat nie sou huiwer om by die Boerekommando's aan te sluit nie.⁵⁷ Al wat die Republieke moes doen, was om die inisiatief wat nou weer in hul hande was, te gebruik en Kaapland op kragdadige wyse binne te val en tot digby die see deur te dring. Dit was al waarop die Afrikaners in Kaapland gewag het-egter tevergeefs!

6. REAKSIE VAN DIE REPUBLIEKE

Terwyl in Engeland en in die Britse kolonies dadelik maatreëls getref is om vars Britse troepe na Suid-Afrika te stuur om onder die bevel van 'n meer ervare opperbevelvoerder 'n nuwe offensief teen die Republieke te onderneem, het die gesagvoerders van die Boerestrydmagte in Suid-Afrika niks gedoen om die swaar troepemagte wat hulle gestuit het, te vernietig of terug te dryf nie. Ook het hulle niks gedoen om die Britse gebied kragdadig binne te val ten einde die Britse

⁵⁷ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, I, pp. 382-383.

versterkings wat van oorsee af sou kom, reeds vlakby hul basisse in te wag en te beveg nie. Elkeen van die drie afdelings wat gedurende die tydperk 10 tot 15 Desember sulke pragtige oorwinnings op die aanvallende Britse troepe-magte behaal het, het doodstil in hul stellings bly lê — hoofkmdt. Olivier by Stormberg, genl. Piet Cronje by Magersfontein en genl. Louis Botha by Colenso — en niks gedoen om deur aanvallende optrede die Britse magte wie se aanvalle hulle afgeslaan het, verder te probeer benadeel nie.

Die skuld hiervoor het nie by die politieke leiers in die Republieke gelê nie maar by die hoofbevelvoerders aan die front.

Vir etlike van die regeringspersone in Pretoria en Bloemfontein was dit duidelik dat die mooi oorwinnings wat op die Britse leër behaal is, nutteloos sou wees tensy die Boere weer die inisiatief sou neem en hulle daarop sou toelê om die gestuitede afdelings van die Britse leër te probeer vernietig of hulle minstens net soveel afbreuk te doen as wat moontlik was. Hulle het gevoel dat die Boereleërs nie stil moes bly lê nie

maar met die hoogste spoed tot die aanval sou moes oorgaan as hulle nie alles wou verspeel nie, en dat dit gedoen moes word solank as die vyand nog gedemoraliseer was. Dit was nl. vir hulle duidelik dat Engeland nie in die neerlae wat hy gely het, sou berus nie maar groot versterkings sou stuur om daardie neerlae te wreek en die Republieke te oorrompel. In regeringskringe in Pretoria het hierdie gevoel so sterk geheers dat die Onderstaatsekretaris vir Buitelandse Sake, P. W. G. Grobler, 'n skoonseun van pres. Kruger, reeds twee dae na afloop van die slag van Magersfontein, t.w. op 13 Des. 1899, by die Vrystaatse goewermentsekretaris, A. Fischer, aan die hand gedoen het om aangesien die Engelse gedemoraliseer was, 'n wenk aan die Boeregeneraals te gee om die vyand nie toe te laat om hom reg te ruk of versterkings te kry nie maat hom aan te val.⁵⁸

Fischer se antwoord was dat daar aan genl. C. R. de Wet wat in die plek van Prinsloo as bevelvoerder van die Vrystaatse magte by

⁵⁸ Leyds 713, Telegram no. 35 d.d. 13 Des. 1899.

Magersfontein benoem is en wat hom toe juis in Bloemfontein bevind het onderweg na die front, 'n instruksie, “of liever aanbeveling” gegee is om die vyand na sy neerlaag geen rus te gee nie.⁵⁹

Daarby het dit ook nie gebly nie. Pres. Steyn wat net soos Grobler en ander lede van die Transvaalse Regering oor die aangeleentheid gevoel het, het hom ook per telegram tot die hoofoffisiere by Magersfontein gerig. Daarin het hy by hulle aan die hand gedoen om die vyand te probeer aanval en weer 'n kommando om lord Methuen se flanke in die rigting van Belmont te stuur. Hulle moes 'n sterk posisie in die rug van die vyand inneem en hou “om bijkoming van Engelsche versterkingen aan Modderrivier te beletten.”⁶⁰

Al reaksie wat hy egter aan genl. Cronje kon ontlok, was 'n uitleg dat dit onmoontlik was om die spoorweg in die rug van die vyand in die nabyheid van lord Methuen se laer te gaan opbreek. Die gelyke terrein aldaar, die feit dat

daar geen water was nie en die uitgeputte toestand van die perde van sy kommando's het dit onmoontlik gemaak.⁶¹

Pres. Kruger soos trouens die hele Transvaalse Regering, was met dié uitleg glad nie tevrede nie. Die Regering het besef dat deur stil te le Cronje besig was om in die hande van die Engelse te speel. Trouens met lord Methuen te Modderrivier en die spoorweg tussen Modderrivier en Kaapstad in 'n ongeskonde toestand, was daar niks om die Engelse te belet om groot troepemagte vanuit Kaapstad aan te voer om die onbewaakte deel van die Vrystaatse grens tussen die Oranjerivier en Modderrivier oor te steek en die Republieke vanuit die rigting te oorrompel nie. Dit was dus noodsaaklik dat die spoorweg in die rug van Methuen se mag deeglik verwoes moes word. Na oorlegpleging met die Vrystaatse Regering het die Transvaalse Regering dus op 18 Des. 1899 'n uitvoerige telegram aan genl. Cronje laat toekom om hom van die noodsaaklikheid daarvan te

⁵⁹ *Ibid.*, Telegram no. 27 d.d. 14 Des. 1899.

⁶⁰ *Ibid.*, Telegram no. 49 d.d. 14 Des. 1899.

⁶¹ Leyds 713, Telegram no. 14 d.d. 15 Des. 1899.

oortuig om die vyand voor hom te verdryf deur of op sy verbindingslinies toe te tas of 'n regstreekse aanval op hom te waag.

In hierdie telegram — wat sy oorsprong by pres. Kruger self gehad het — is Cronje op taktvolle wyse daarop gewys dat volgens die beskouing van die Regering, die Engelse nie sou trag om by Magersfontein na Kimberley toe deur te breek nie omdat dit te hoë offers van hulle sou verg. Hulle was egter doodtevrede om in hul kamp stil te lê want daardeur het hulle genl. Cronje se hele leërmag voor hulle vasgepen terwyl die hele Vrystaatse grens oos agter hulle onbewaak en oop gele het vir 'n nuwe vyandelike leërmag om binne te val. Wanneer dit gebeur en Cronje dan ooswaarts sou moes versit om die nuwe vyandelike mag te keer, sou die pad vir Methuen en sy leër na Kimberley toe oop lê. Ten einde die katastrofe wat dan sou ontstaan, te voorkom, doen die Regering “met den meesten nadruk en ernst” by Cronje en sy offisiere aan die hand “dat gij 1,500 van de beste mannen uitzoekt of zooveel als beschikbaar zijn onder fluksche commandanten en

veldcornetten, die moeten gaan met een goed kanon om gepantserde treinen stuk te schieten en de trein(spoor) achter de Engelschen op een geschikte plaats waar de burgers goede beschutting hebben en over een lang afstand” op te breek. Hulle moes ook op die “geschikte plaats” stelling neem ten einde te verhinder dat die spoorlyn weer herstel word. Daardeur sou die kos toevoer van Methuen se leër afgesny en hy gewing word om óf te veg, óf terug te trek, óf homself oor te gee.

Dit was die een plan. Die ander plan wat die Regering wou voorstel, was “geen opdracht maar een wenk” waaroor Cronje in oorleg met sy offisiere kon beslis, nl. om die vyand met alle mag en van alle kante af aan te val en uit hul posisies te verdryf.

Cronje moes die saak met sy eie en die Vrystaatse offisiere bespreek en laat weet wat hy besluit het om te doen.

“Iets moet er gedaan worden anders houden den Engelschen overal onze menschen vast en

sturen op andere plaatsen nieuwe machten in waarvoor wij geen menschen beschikbaar hebben om hen te keeren.”⁶²

Die telegram is die volgende oggend voor ’n vergadering van die krygsraad gelê wat op voorstel van kmdt. Froneman ondersteun deur kmdt. Ferreira besluit het dat die krygsraad die noodsaaklikheid insien om die spoorweg ten noorde van die Oranjerivier in lord Methuen se rug op te breek en 1,500 man vir die doel sou uitstuur. Die uitvoering van die besluit sou egter moes oorstaan totdat die Vrystaatse burgermag wat vir die verdediging van die posisie by Magersfontein bestemd was, voltallig aan die front sou wees. Daar het nl. nog sowat 2,000 man van die burgermag ontbreek.⁶³

⁶² T.A., T.B. 2135/99, ook in Leyds 713, Telegram no. 27 d.d. 18 Des. 1899.

⁶³ Leyds 713, Telegram no. 25 d.d. 19 Des. 1899. By die oorseining van die besluit het daar verskeie seinfoute ingesluip wat die laaste deel van die besluit onverstaanbaar maak. Dit lui as volg: “Aangezien de vergadering echte van beschouwing is dat er niet genoeg gaan manschappen

Cronje het dus geantwoord dat hy tot sy spyt nie die bevel van die Regering sou kon uitvoer nie maar hom by die besluit van die krygsraad sou moes neerlê ten einde die posisies by Magersfontein nie al te veel te verswak nie. Die Regering se wenk dat hy die vyand moes aanval en verdryf, was volstrek onuitvoerbaar aangesien die skanse wat die vyand vir hul kanonne gebou het, so geleë was dat die kanonne binne ’n omtrek van ses myl alles kon wegsiet; en daar die Engelse oor 48 tot

te zenden besluit verder om deze veldtocht zullen door de genls. benoemd worden alsmede de manschappen aangewezen aangezien over een lengte van 2 uur te paard onze posities zich uitstrekken en de burgers alleen op genoemde posities lyn geposteed zyn en daar de vyand groot in aantal zyn en wy niet weten op welk punt hy met geweld zal instormen zoo is het niet geraten voor ons om de burgers dichter te zetten en daar onze reserve zeer gering is namelyk slechts 200 man waarmede wy hulp kunnen bieden waar zulks vereischt kan worden kunnen menschen uitnemen.” Uit ander stukke is die strekking van die besluit egter duidelik.

54 kanonne beskik het, het daar geen kans bestaan om hulle aan te val nie.⁶⁴0

Genl. C. R. de Wet wat op 16 Des. die bevel oor die Vrystaatse magte by Magersfontein as veggeneraal aanvaar het, het nadat hy die reorganisasie van sy burgers voltooi het, saam met genl. De la Rey by genl. Cronje daarop aangedring dat hulle twee toegelaat moes word om met 1,500 man in die rigting van Hopetown en De Aar te gaan opereer met die doel om die spoorweg in lord Methuen se rug te gaan opbreek. Hulle was daarvan oortuig dat as hulle dit stelselmatig en deeglik doen en op die wyse die aanvoer van voorrade na die Britse kamp toe onmoontlik maak, Methuen gedwing sou word om sy ingenome posisie by Tweeriviere te ontruim en terug te trek. Genl. Cronje was egter nie te oorreed nie, hoe De Wet en De la Rey ook al gepleit het. Hy het hardkoppig in sy weiering volhard en gesê dat hy nie 1,500 man uit die

posisies te Magersfontein sou laat gaan tensy die Regering hul plek aanvul nie.⁶⁵

Op ontvangs van die bogenoemde krygsraadsbesluit het die Vrystaatse Regering verduidelik dat daar 'n groot vergissing bestaan het met betrekking tot die getal burgers wat nog in die Vrystaat vir die verdediging van die suidwestelike deel van die Vrystaatse grens beskikbaar was. Daar was geen 2,000 man soos die krygsraad gemeen het nie dog uiters 'n paar honderd. Alle liggaamlik geskikte manskappe was reeds aan die front en diegene wat nog in die distrikte was, was op 'n paar honderd man na liggaamlik ongeskik. Van die persone wie se name op die burgerlyste voorgekom het, was 500 man bv. gesneuweldes of gewondes. Die krygsraad moes die situasie in aanmerking neem en sy planne dienooreenkomstig reël.⁶⁶

⁶⁴ Leyds 713, Telegram no. 25 d.d. 19 Des. 1899.

⁶⁵ C.R. de Wet, *De Strijd tusschen Boer en Brit*, pp. 29-30; Genl. J. H. de la Rey-versameling, Manusrip van genl. J. H. de la Rey, pp. 3-4; Nierstrasz, II band 2, p. 690.

⁶⁶ Leyds 713, Telegram no. 8 d.d. 20 Des. 1899.

Genl. Cronje het daar egter hoegenaamd geen notisie van geneem nie en toe pres. Kruger hom op 28 Des. vra hoe dit staan met die uitvoering van die plan om die spoorweg in die rug van die vyand op te breek ten einde hom tot die aanval uit te lok,⁶⁷ het hy eenvoudig geantwoord dat sy posisie meer as twee uur te perd uitgestrek was en dat hy niemand daar kon uitneem nie aangesien die Engelse dan by Magersfontein sou kon deurbreek. Hy sou dus met die opbreek van die spoorweg moes wag totdat die vyand “met de hulp des Heeren” verslaan is of tot dat die volle getal Vrystaatse burgers wat volgens die burgerlyste by Magersfontein moes gewees het, daar arriveer.⁶⁸ Aan die versekerings wat en die Vrystaatse Regering en pres. Kruger aan hom gegee het, nl. dat daar geen versterkings meer in die Vrystaat was om aan hom te stuur nie, het hy hom glad nie gesteur nie.⁶⁹

⁶⁷ Leyds 713, Telegram no. 20 d.d. 28 Des. 1899.

⁶⁸ Leyds 713, Telegram no. 27 d.d. 28 Des. 1899.

⁶⁹ Sien Leyds 713, Telegramme nos. 8 d.d. 20 Des. en 20 d.d. 28 Des. 1899.

Waarom die Regering hom onder die omstandighede nie liewers na Mafeking of Ladysmith of Kimberley toe verplaas het om die bevel aldaar te gaan voer en 'n man soos De la Rey of De Wet, wat bereid was om handelend op te tree, in sy plek aangestel het nie, is onbegryplik. Dit was immers toe al vir sowel die Transvaalse as die Vrystaatse Regering duidelik dat hy nie van plan was om anders as suiwer defensief op te tree en geen gebruik te maak van die inisiatief wat na die oorwinning by Magersfontein in sy hande geplaas was om die vyand voor hom te gaan aanval of te probeer vernietig nie. Hy wou by Magersfontein bly, al was die plek strategies van geen belang nie. As De Wet en De la Rey op die tydstop via Hopetown na De Aar toe kon deurgedring het, sou die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog seker baie anders gelees het.

Inmiddels het pres. Kruger ook met genl. Botha by Colenso in verbinding getree en hom probeer aanspoor om op Buller se hoofmag in Natal toe te tas, en dit uiteen te probeer slaan en te verdryf.

Op 16 Des. 1899, die dag na die ontvangs van Botha se telegram aangaande die glansryke Boeresegge by Colenso waardeur Buller se poging afgeslaan is om deur die Boerelinie aldaar te breek ten einde Ladysmith te ontset, het hy aan genl. Botha gesein en aan hom die vraag gestel of “Terwyl der verschrikking nu zoo groot op den vijand is” dit nie wenslik was om die volgende dag toe te slaan en die Britse leer te probeer vernietig voordat hulle hulle ingrawe en weer moed kry nie. By Magersfontein, so het hy vervolgens opgemerk, het die Boere geen gebruik gemaak van die kans wat hulle gehad het om lord Methuen se leer te agtervolg toe dit besig was om na Grootrivier te vlug nie. Die gevolg was dat die vyand, toe hy bemerk dat hy nie agtervolg word nie, weer na Modderrivier getrek en hulle daar gaan ingrawe het. Dit was sy ernstige begeerte dat dieselfde fout nie by Colenso begaan moes word nie. Botha moes egter in sy offensiewe optrede versigtig wees om nie op onverskillige wyse aan te val as die terrein hom nie daartoe geleen het en stellings gebied het waar hy kon vasstaan nie. Hy

moes dus met sy ander offisiere raadpleeg oor wat die beste wyse van optrede sou wees.⁷⁰

In sy aandrang by genl. Botha om aanvallend op te tree, is hy hartlik deur kmdt.-genl. Piet Joubert ondersteun wat op dieselfde dag, d.i. die 16de, sy leedwese uitgedruk het oor die wapenstilstand wat Botha aan die vyand toegestaan het, en die mening geopper het “dat, had gij heden morgen een flinke beweging kunnen maken of een algemeenen aanval met onze burgers en Vrijstaters”, die vyand na Estcourt sou gevlug het. Buller se versoek om ’n wapenstilstand was “meer om schansen te graven, posities te nemen en te onderzoeken, dan waarlijk om dooden te begraven”. By Modderrivier het die vyand ook eers gevlug, en toe hulle sien dat genl. Cronje nie besit van die slagveld neem nie, het hulle teruggekom en dit self beset.⁷¹

⁷⁰ Leyds 713, Telegramme nos. 9 en 59 dd. 16 Des. 1899 en 15 Des. 1899.

⁷¹ *Ibid.*, Telegram no. 7 d.d. 16 Des. 1899.

Genl. Botha het egter ook nie kans gesien om die vyand te gaan aanval nie, en op pres. Kruger se telegram die 17de geantwoord dat hy moeilik 'n aanval kon onderneem “daar er geen randje of de geringste beschutting tusschen ons en den vijand is en ik bevreesd ben iets aan te vatten waardoor, in geval van tegenspoed, de vijand aangemoedigd zou worden.” Van die kant van die Vrystaters af kon die vyand in sy linkerflank aangepak word dog alleen wanneer laasgenoemde in 'n vooruitgeskewe posisie digby die Boerestellings was. Daarvoor was daar op die 15de 'n pragtige geleentheid waarvan helaas egter toe geen gebruik gemaak is nie.⁷²

Hierop het pres. Kruger gevra of die Vrystaters nie nog in 'n gunstige posisie was om stelling te neem vir 'n aanval nie, en ook by Botha daarop aangedring dat die Transvaalse en Vrystaatse offisiere moes byeenkom om te beraadslaag oor wat verder gedoen moes word, “want wanneer de

Heere de vijand zoo in uw handen geeft, dan macht gij hem niet met rust laten.”⁷³

Botha se antwoord was dat die vyand nie in die linkerflank aangeval kon word behalwe wanneer hy baie naby die Boereposisie was nie. Dan kon hulle in die flank aangeval en afgesny word. Hulle was egter reeds weer op hul ou plek gekampeer. Twee van hul kanonne was op hul verlate kampplekke opgestel en Botha was van gedagte dat daar ook 'n klomp voetvolk in slote versteek was. Hy was egter op die punt om langs die Tugela op te gaan en sou trag om die volgende dag 'n krygsraadsvergadering te hou.⁷⁴ In 'n ander telegram het hy die Staatspresident en ook die Kommandant-generaal meegedeel dat hy die vyandelike terugtog alleen beskou het as 'n set om die burgers gerus te maak, en gevrees het dat Buller inderdaad besig was om 'n nagtelike aanval op sy stellings te beplan.⁷⁵ Hy was in elk geval bitter spyt omdat die Middelburgers en die

⁷² Leyds 713, Telegram no. 3 d.d. 17 Des. 1899.

⁷³ Leyds 713, Telegram no. 4 d.d. 17 Des. 1899.

⁷⁴ *Ibid.*, Telegram no. 12 d.d. 17 Des. 1899.

⁷⁵ *Ibid.*, Telegram no. 16 d.d. 17 Des. 1899.

Vrystaatse kommando's sy bevel om die vyand op die 15de in die flank aan te pak, nie uitgevoer het nie. “Had Middelburg en Vrijstaatschen commando mijn instructie uitgevoerd en Tugela doorgedaan” — so het hy op 18 Des. aan genl. Meyer gesein — “dan hadden wij duizend soldaten krijgsgevangen genomen en waarschijnlijk ook 6 kanonnen meer.” Hy het ’n vergadering van kommandante vir die volgende dag belê en sou dan ondersoek waarom aan sy instruksies in die verband geen gevolg gegee is nie.⁷⁶

Van ’n aanval op of aktiewe optrede teen die vyand het dan ook hier aan die Natalse front niks tereggekom nie. Die Boere het die katastrofe wat hulle vir Engeland kon geskep het deur na die oorwinnings van die “Black Week” ’n kragdadige inval in Kaapland — en ook in Natal — te doen en beheer oor die Britse spoorweë tot aan of digby die kus vir hulle te verseker, onbenut laat verby gaan. Hulle het eenvoudig by Magersfontein, Colesberg, Stormberg en Colenso stil bly lê en

hul aktiwiteite beperk tot die verdediging van hul eie stellings en tot pogings om die vasgekeerde Britse garnisoene in Mafeking, Kuruman, Kimberley en Ladysmith tot oorgawe te dwing. Sodoende het hulle aan lord Roberts die kans gegee wat hy nodig gehad het om ’n oorweldigende oormag in Suid-Afrika aan wal te sit en te organiseer vir ’n nuwe offensief teen die Republieke.

⁷⁶ *Ibid.*, Telegram no. 29 d.d. 18 Des. 1899.

HOOFTUK 12

DIE BELEG VAN KIMBERLEY

1. HOUDING VAN DIE BOERE

Intussen, solank as die Boere in die voorste linies met Buller se afdelings slaags was, het 'n aansienlike getal burgers pogings aangewend om die Britse garnisoene in Kimberley, Ladysmith en Mafeking uit te wis, egter sonder sukses. Hul mislukking moet aan twee oorsake gewyt word. Eerstens het die Boere versuim om aktief teen die beleërde troepe op te tree — veral dié in Mafeking (oor die beleg waarvan later uitgewei sal word) en Kimberley; en tweedens het die Britse garnisoene in die beleërde dorpe hulle op kloekmoedige wyse verdedig.

“My general plan for the defence of Kimberley” — so het lt.-kol. Robert George Kekewich, bevelvoerder van die Britse garnisoen aldaar, op 15 Feb. 1900 in sy amptelike verslag verklaar — “was based on the principle of always keeping the enemy on the move and constantly

in fear of an attack from an unexpected quarter”.¹ Daarin het hy nie geslaag nie. Die Boere was nie “always ... on the move and constantly in fear of an attack from an unexpected quarter” nie. Tog het die paar uitvalle wat Kekewich uit Kimberley gedoen het, die Boere onder die indruk gebring dat hy oor 'n veel sterker mag beskik het as wat werklik die geval was. Dit het ongetwyfeld bygedra om hulle huiwerig te maak om kragdadig op Kimberley toe te tas en die enigste taktiek te volg waardeur die dorp tot oorgawe gedwing sou kon word, nl. om dit te bestorm.

2. DIE BRITSE TROPEMAG IN KIMBERLEY

Die mag waaroor Kekewich die dag met die uitbreek van die oorlog in Kimberley beskik het, het uit slegs 2,582 man bestaan en van hulle was minder as 600 man lede van die Britse staande leer. Die res was plaaslike troepe,

¹ Kekewich se verslag waarna hier en elders in hierdie hoofstuk verwys word, is gepubliseer in *South Africa Despatches*, I, pp. 159 vv.

merendeels vars rekrute, onafgerig en nie eers behoorlik in die skietkuns opgelei nie.²

As die Boere hierdie troepe onmiddellik na die uitbreek van die oorlog kragdadig en met hul hele beskikbare mag aan die westelike front sou aangeval het, sou hulle in die beste kans gestaan het om hulle te verslaan en Kimberley tot oorgawe te dwing. Die Boeremagte het egter tydsam oor die grense beweeg en eers al die polisie afdelings wat tussen Vryburg en Kimberley gestasioneer was en wat hulle met gemak gevange kon geneem het, na Kimberley toe teruggedryf voordat hulle die dorp van die buitewereld afgesny het. Eers op 30 Okt. 1899 het genl. De la Rey met 'n afdeling Transvalers voor Kimberley by die Vrystaters aangesluit wat na die uitbreek van die oorlog die grens by Boshof en Jacobsdal oorgesteek het. Laasgenoemde het 'n begin gemaak om die spoor- en telegraaf verbindings ten noorde en ten suide van die dorp

² Vgl. *South Africa Despatches*, I, pp. 207-209, "Weekly States of the Garrison of Kimberley", aangeheg by Kekewich se verslag.

op te breek.³ Hulle het dit egter nie gewaag om die Engelse troepe te probeer aanval nie en so het Kekewich die geleentheid gekry om sy mag deeglik te versterk.

Reeds aan die end van September 1899 het by van die Hoë Kommissaris, sir Alfred Milner, magtiging gekry om 'n *Town Guard* vir Kimberley in die lewe te roep en op 14 Okt. 1899, net voordat die telegraaflyn tussen Kaapstad en Kimberley deur die Boere verbreek is, is aan hom ook magtiging verleen vir die oprigting van nog 'n berede regiment, die Kimberley Light Horse.⁴ Van hierdie magtigings om sy troepemag te versterk, het Kekewich gretig gebruik gemaak. Aan die end van Oktober 1899 het by reeds 4,219 man onder wapen gehad en 'n maand later 4,676 met 14 kanonne en 11 maxims. Die mag was as volg saamgestel:

³ Sien oor die bewegings van die Boerekommando's by die uitbreek van die oorlog Deel I hoofstuk 16.4

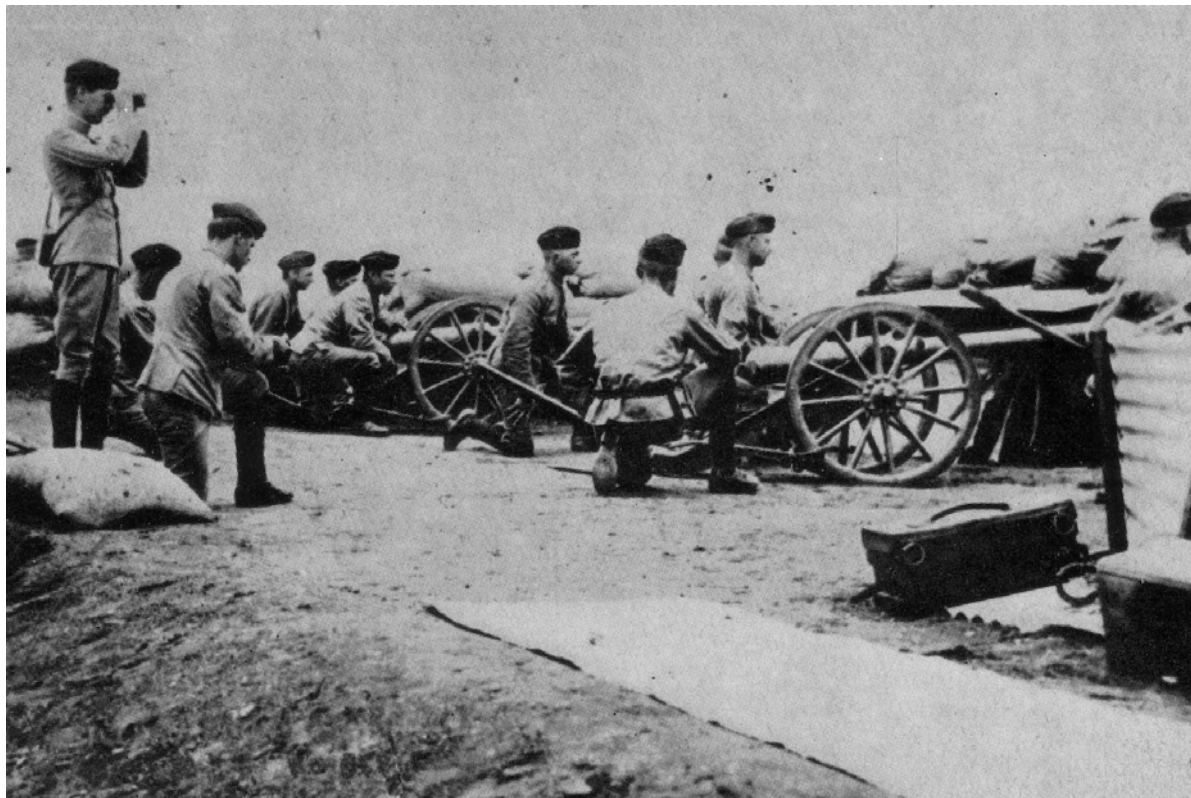
⁴ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 46-47.

Imperiale troepe

Staf:	2 offisiere	
23ste kompanie Royal Artillery:	4 offisiere en	90 ondergeskiktes met 6 kanonne.
7de kompanie Royal Engineers:	1 offisier en	50 ondergeskiktes.
Loyal North Lancashire regiment:	11 offisiere en	423 ondergeskiktes.
Army Service Corps:	1 offisier en	8 ondergeskiktes.
Royal Army Medical Corps:	1 offisier en	5 ondergeskiktes.
<i>Plaaslike troepe</i>		
Diamond Fields Artillery:	4 offisiere en	104 ondergeskiktes met 6 kanonne.
Diamond Fields Horse:	8 offisiere en	155 ondergeskiktes.
Kimberley Regiment:	15 offisiere en	384 ondergeskiktes met 2 maxims.
Kimberley Light Horse:	17 offisiere en	329 ondergeskiktes.
Kaapse Polisie: ⁵	18 offisiere en	321 ondergeskiktes met 2 kanonne en 3 maxims.
Town Guard:	130 offisiere en	2561 ondergeskiktes.
Die Maximbattery:		34 ondergeskiktes bewapen met 6 splinternuwe maxims. ⁶

⁵ Dit het die afdelings Kaapse Polisie ingesluit wat na die uitbreek van die oorlog van Vryburg, Taung, Veertien Strome en elders af na Kimberley toe teruggeval het en wat die Boere versuim het om af te sny en gevange te neem.

⁶ Sien “Weekly States of the Garrison of Kimberley”, aangeheg by die amptelike verslag van Lt.-kol. Kekewich (*South Africa Despatches*, I, pp. 207-209)



"Royal Field Artillery" by Kimberley in aksie

Hierdie maxims en 'n groot hoeveelheid ammunisie daarvoor is ten tyde van die Jameson inval deur die De Beersmaatskappy aangekoop en deur laasgenoemde tot Kekewich se beskikking gestel, tesame met 'n aantal Lee-Metfordgewere.⁷

As hy druk uitgeoefen het, sou Kekewich ongetwyfeld 'n sterker mag vrywilligers kon opgebou het, maar hy het daarvan afgesien want hy het so min gewere voorhande gehad dat hy kwalik in staat was om al sy troepe te bewapen. Kort voor die aanvang van die beleg is 2,000 Lee-Metfordgewere na Kimberley gestuur en die De Beersmaatskappy het sowat 450 voorsien. Dit was egter te min en hy was dus verplig om die Town Guard grotendeels met Martini-Henry's te bewapen. Selfs daaraan was daar 'n tekort en diegene wat laaste by die Town Guard aangesluit het, moes dus toegerus word met verouderde Snidergewere.

⁷ Sien W. A. J. O'Meara, *Kekewich in Kimberley*, p. 19.

Ook patrone was skaars. Altesaam het Kekewich met die aanvang van die beleg oor slegs 1,500,000 Lee-Metfordpatrone beskik waarvan 650,000 deur die De Beersmaatskappy verskaf is, en oor 60,000 Martini-Henrypatrone.⁸

Die veertiental kanonne waaroor Kekewich beskik het, was almal seweponders en kon nie ver skiet nie. Twaalf van hulle se vuurafstand was 4,000 tree en die ander twee s'n slegs sowat 2,000 tree, en hy was dus nie in staat om die vyand met kanonvuur op 'n veilige afstand van die dorp af te hou nie. Bowendien het Kekewich vir al die kanonne saam oor slegs 2,600 skate beskik — dus minder as 186 vir elke kanon — en hy sou dus nie lank kon volhou om die vyand met artillerie te beveg nie. Uitkoms het egter gekom toe gedurende November 1899 die hoofingenieur van die De Beersmaatskappy, George Labram, daarin geslaag het om bomme vir die seweponders te vervaardig en daarmee die ammunisie probleem sover dit die kanonne betref, opgelos het. Daarby

⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 49; *Times History*, IV, p. 537.

het Labram wat 'n buitengewoon begaafde ingenieur was, dit ook nie gelaat nie. Vroeg in Desember het hy op die gedagte gekom om 'n kanon te vervaardig wat swaarder sou wees as die wat die Boere teen die dorp gebruik het, en wat ook verder sou kon skiet. Om die gedagte in 'n daad om te sit, was vir Labram geen kuns nie al het hy ook geen opleiding in of ondervinding van die maak van wapens gehad nie, of oor die nodige gereedskap daarvoor beskik nie. Die toerusting wat hy nodig gehad het, het hy in De Beers se werkswinkels vervaardig en op 19 Jan 1900 het die kanon — wat ter ere van Cecil Rhodes Long Cecil genoem is — sy eerste skoot geskiet. Hy het sy bomme wat 28 lbs. elk geweeg het, 8,000 tree ver geskiet en het dus 'n groter vuurafstand gehad as enige van die Boerekanonne wat destyds om Kimberley opgestel was.⁹

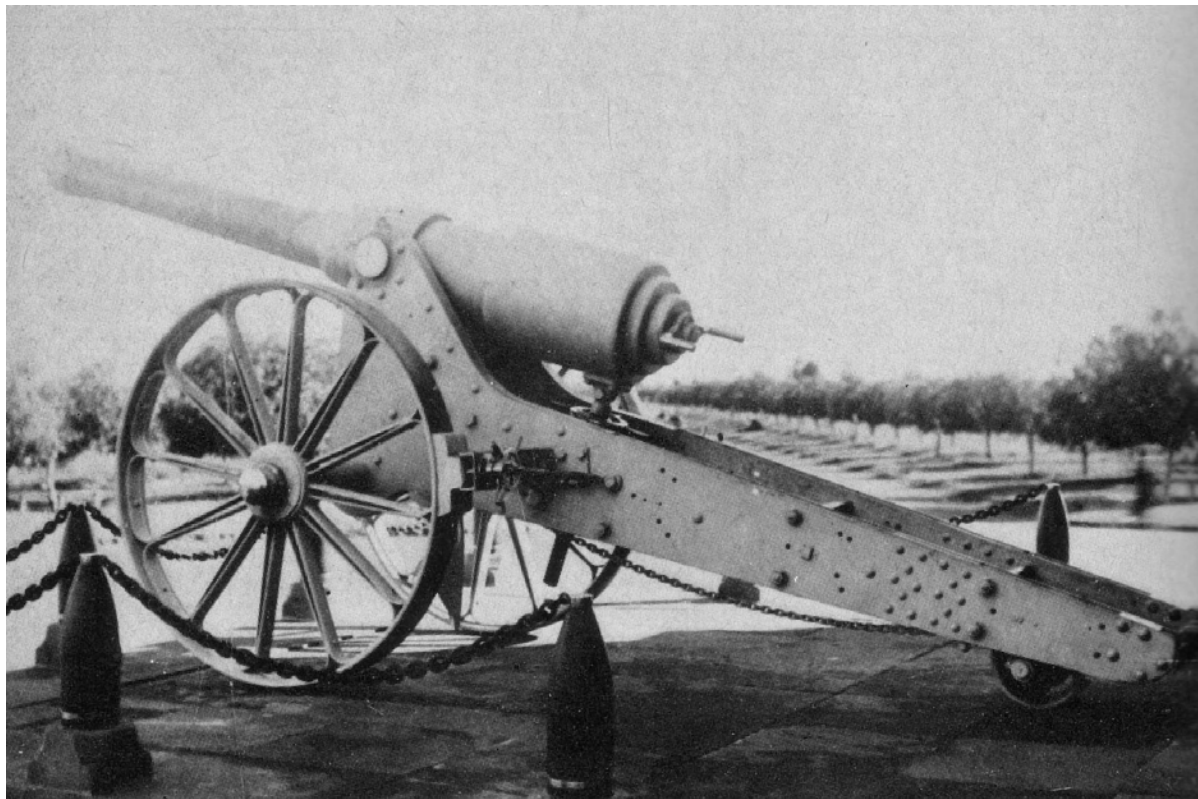
⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 49-50. Sien oor die konstruksie van “Long Cecil” en sy ammunisie *The Siege of Kimberley, 1899-1900-Special Illustrated number of the “Diamond Fields Advertiser”* — pp. 95-103

Dit wat betref die leër wat Kimberley moes verdedig en sy bewapening.

3. DIE VERSKANSING VAN KIMBERLEY

Vir die verskansing van Kimberley is reeds voor die uitbreek van die oorlog die nodige voorsorg getref. 'n Skema is in die verband uitgewerk deur lt.-kol. J. K. Trotter wat in 1898 en weer in Jul. 1899 deur die Britse opperbevelhebber in Suid-Afrika na Kimberley gestuur is met die opdrag om die verdediging van die diamantstad te beplan. Sy planne is deur luit. D. S. MacInnes vervolmaak wat Trotter met sy tweede besoek vergesel het, en is deur lt.-kol. Kekewich by sy aankoms in Kimberley teen die middel van Sept. 1899 aanvaar.¹⁰ Hy het in verband met die aangeleentheid ook oorleg gepleeg met die De Beersmaatskappy wat intussen in stilte en op eie houtjie voorbereidsels begin tref het vir die

¹⁰ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 42-43



Long Cecil

oprigting van verskansings,¹¹ en daarna is met alle mag aan die werk gespring om die skanse te voltooi.

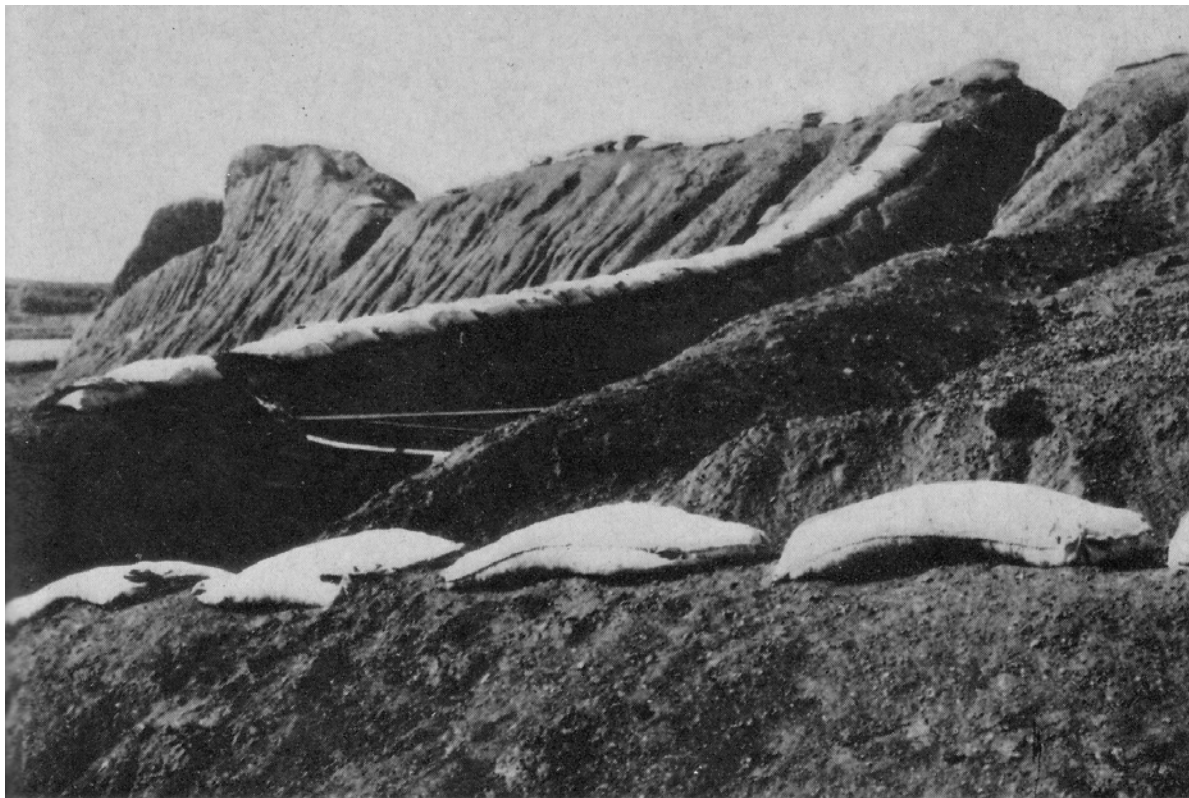
Die werk is uitgevoer onder toesig van maj. H. Scott Turner en enkele offisiere van die genieafdeling, met die bystand van die De Beers-maatskappy wat al sy masjinerie en arbeidskragte daarvoor beskikbaar gestel het. Die gevolg was dat die taak reeds voor die begin van die vyandelikhede feitlik geheel voltooi was.

Rondom die dorp self — ’n omtrek van minstens 7 myl — is ’n reeks dig bymekaar geleë stewige forte en oop skanse in die verskillende mynhope gebou en met verskillende name vereer, bv. Kimberley Breastworks, Old Kimberley Redoubt, New Kimberley Redoubt, Smith’s Redoubt, No. 1 en No. 2 Searchlight Redoubts — almal ten weste en noordweste van die dorp geleë, ten noorde van die Kimberleymyn; Kenilworth Redoubt, Kenilworth Dam, Stables

Redoubt, Crusher Mill, Marosis Mount — almal ten noordooste van -die dorp; Rinderpest Redoubt, De Beer’s Redoubt, Boshof Redan, Belgravia Redoubt, Lodge Lunette, die verdedigingswerke by die sanatorium, en Kumo House — almal ten ooste en suidooste van die dorp; en Camp Redoubt, Civil Service Redoubt, Schmidt’s Redoubt, die verdedigingswerke by die opgaardam, Reef Tip Redoubt en St. Augustin Redoubt, almal ten suide, suidweste en weste van die dorp, suid van die Kimberleymyn. Waar daar geen forte was nie, was daar loopgrawe en skanse al langs die mynhope gebou.

Ten einde Beaconsfield te beskerm, is daar ’n aantal verskansings (t.w. Fort Fraser, Fort Caesar, Fort Newcastle, Fort Tanglefoot, Carnarvon Redoubt, Signal Hill Redoubt, Fort Alice, Fort Rothman en Fort Nelson) ten noordooste, ooste en suidooste daarvan aangelê, en die verste punte van hierdie ry verskansings met doringdraadversperrings verbind met die fortelinie wat rondom Kimberley geleë was.

¹¹ Vgl. Beaconsfield Resident, *Diary of the Siege of Kimberley*, pp. 1-2



Fort Methuen, een van die Britse vestings by Kimberley

Om hierdie netwerk van skanse en forte om Kimberley en Beaconsfield des te beter teen 'n vyandelike aanval te beskerm en daarby ook Kenilworth en Wesselton te beveilig, is 'n viertal sterk forte op strategiese punte ongeveer 'n myl en 'n half voor die verdedigingslinie aan elke kant van Kimberley opgerig. Hieruit kon die vyand beskiet word lank voordat hy die eintlike verdedigingslinie kon bereik, en ook as hy dit sou waag om Kenilworth of Wesselton te probeer verower. Die name van hierdie vier forte was (a) Fort Gibraltar wat opgerig was op Happy Davis' Heap, suid van Wesselton, ongeveer 3½ myl van die middel van die stad af; (b) Premier Redoubt, gebou by Premiemyn, oos van Du Toitspan, sowat 4 myl van die middestad af; (c) Otto's Kopje Redoubt, geleë by Ottoskoppiemyn, 22 myl ten noordweste van die dorp; en (d) Fort Rhodes, gebou op 'n mynhoop 3½ myl ten noordooste van die dorp.

Hierdie vier vooruitgeskewe forte is eers na die uitbreek van die oorlog voltooi, Fort Rhodes eers teen die end van November 1899, iets wat

verhinder kon gewees het as die Boere Kimberley onmiddellik na die aanvang van die stryd met alle mag sou aangeval het.¹²

Om die verdediging verder te vergemaklik, is 'n uitkyktoring van 157 voet hoog by die De Beersmyn opgerig en telefonies met al die vernaamste vestingswerke verbind. Ook is 'n vyftal kragtige soekligte (drie van 25,000 kerskrag en twee van 12,000 kerskrag elk) deur die De Beersmaatskappy tot Kekewich se beskikking gestel en by Premiemyn, Rinderpest Redoubt, The Reservoir, No. 1 Searchlight Redoubt en No. 2 Searchlight (of De Beer's) Redoubt (d.i. Fort Rhodes) opgerig. Verder is 'n aantal skanse en skuilings vir veewagters op verskillende plekke 'n myl of meer voor die verdedigingslinie gebou, 'n groot aantal landmyne geplaas op elke punt waar daar dooie grond was, veral ten suide van Beaconsfield, en alle bome wat die uitsig op die vlakte versper het, neergekap. Alles wat

¹² Vgl. ook die mening van eerw. C. Meyer in C. Meyer, *Die Schreckenrtage von Kimberley*, p. 29

enigsins in sy vermoë was, is deur Kekewich gedoen om Kimberley oninneembaar te maak.

Die hoofverdedigingslinie was nagenoeg 10 myl lank maar met die verdedigingswerke om Beaconsfield en by Kenilworth (t.w. Fort Rhodes) is dit gerek na 14 myl.¹³

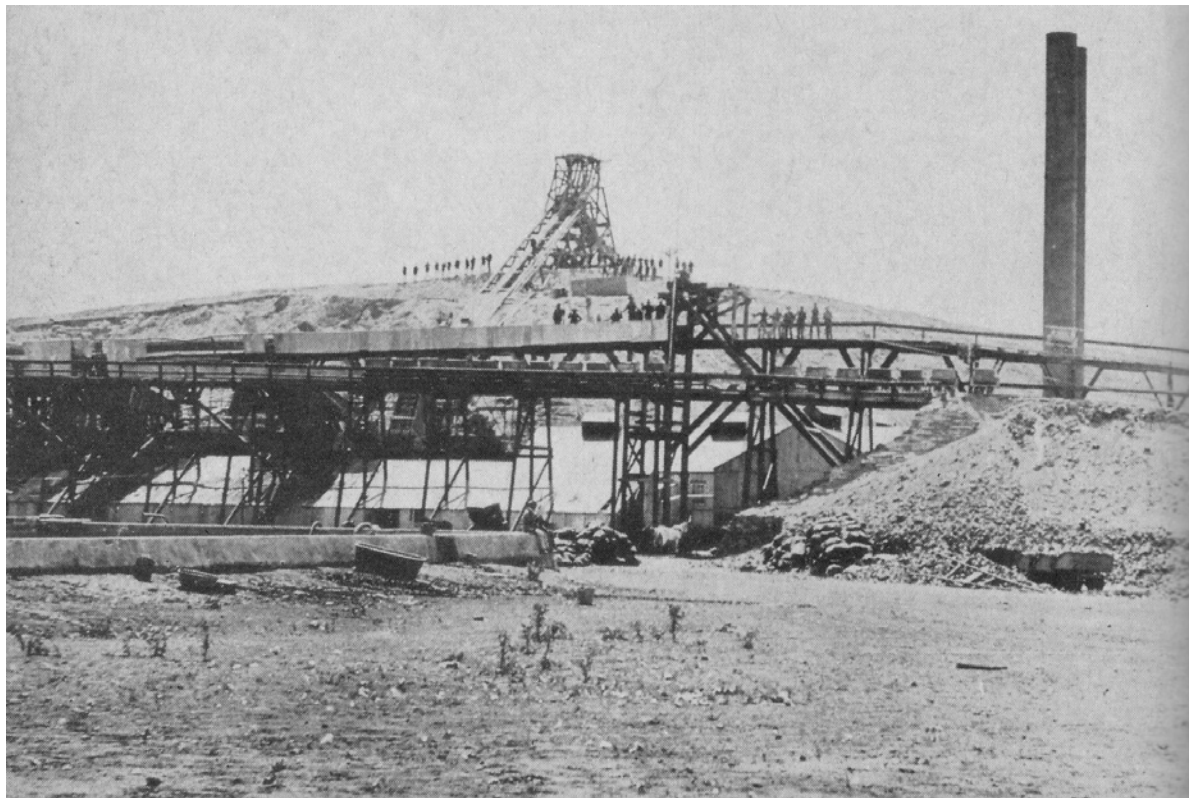
Hierdie skanse is met die aanvang van die beleg deur die Engelse met 8 kanonne beset, waarvan twee gestaan het in die verdedigingstellings by die waterwerke (Reservoir). Twee was by Premiermyn, twee in No. 2 Redoubt noord van die Kimberleymyn, en twee in die skanse suid van Kenilworthdam, van waar hulle kort daarna verskuif is na Otto's Kopje Redoubt. Daarby is elke fort beset gehou deur 50 man — behalwe die by die opgaardam waar 200 man was — en

¹³ Sien *Times History*, IV, pp. 541-542; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 51-52; O'Meara, pp. 12-21; *A Pottery Man's Journal of the Siege of Kimberley*, p. 6; Beaconsfield Resident, pp. 1-2. Sien ook kaart einde hoofstuk 12 hieragter.

die res van die kanonne en manskappe gereed gehou om enige bedreigde punt te versterk.¹⁴

Deur die bou en besetting van hierdie forte, skanse en loopgraaflinies is Kimberley feitlik vir die Boere oninneembaar gemaak. Die dorp was nl. so geleë dat dit — in die daglig altans — nie bestorm sou kon word deur enigiets behalwe 'n baie sterk mag wat nie omgee het om baie hoë verliese te ly nie. Afgesien van die mynhoop wat feitlik almal in die hande van die Engelse was, was daar nl. in die nabyheid van Kimberley geen skuiling of dekking wat benut kon word om die stad te nader nie. Kimberley is nl. aan alle kante deur 'n gelyk vlakte omring en die naaste hoogte daaraan geleë waar die Boere stelling kon neem, was Carter's Ridge, 'n baie lae rantjie sowat 2½ myl ten weste van die dorp teenoor die lasaret. Die ander rantjies wat skuiling gebied het, was almal afgeleë. Wimbledon Ridge wat ten suid-weste van die dorp gelê het en deur 'n paar lae bultjies met Carter's Ridge verbind was, was 6

¹⁴ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 52-53



Kamfersdam myn, die vesting van Long Tom by Kimberley

myl ver; die heuwels ten ooste van die dorp wat vanaf Olifantsfontein na Tarentaalkop ten noord-ooste van die dorp geloop het, 7½ myl; en Dronfield Ridge of Pringle's Ridge ten noorde van die dorp, 6 myl. Die naaste mynhoop wat nie in besit van die Engelse was nie, was ook afgeleë, t.w. die by Kamfersdam ten noordweste van die dorp.¹⁵ Die krygsmag wat Kimberley sou probeer bestorm, sou dus vir 'n groot afstand aan 'n swaar vuur onderworpe wees en dan nog sou hy teen 'n muur van forte en skanse om die dorp stuit.

4. KEKEWICH SE PROKLAMASIE VAN 15 OKT. 1899

Op 15 Okt. 1899 het kol. Kekewich 'n staat van beleg oor Griekwaland-Wes en Betsjoeanaland afgekondig en het krygswet in Kimberley van krag geword. Kragtens die bepalings van Kekewich se proklamasie in die verband moes alle vuurwapens in die besit van siviele persone onmiddellik by die bevoegde owerhede geregistreer word, en sou alle persone vervolg word wat enige daad sou begaan

wat in enige opsig skadelik sou wees vir die belange van die Britse Kroon. Hulle sou tereg moes staan voor 'n *Special Court of Summary Jurisdiction* wat deur die proklamasie in die lewe geroep is, of enige ander bevoegde hof, en sou onderhewig wees aan strawwe wat die houe goed geag het om hulle op te lê, met insluiting van die konfiskasie van goedere en die doodstraf. Die laasgenoemde strawwe sou van toepassing wees op daad wat in stryd was met die aanvaarde gebruike van oorlog tussen blanke nasies en wat nie anders as met die dood gestraf moes word nie, en op daad van verraad of die oordra van inligting aan die vyand. Verder is bepaal dat geen burgerlike persoon hom op enige wyse met die troepe sou mag inmeng nie, dat alle kantiene, kroë en eethuise tussen 9 nm. en 6 vm. gesluit moes wees, en dat alle burgerlike persone gedurende die ure in hul huise moes bly tensy hulle vooraf skriftelike verlof van enige offisier ontvang het om buitenshuis te wees. Ook moes alle burgerlike persone na hul huise toe gaan wanneer die alarmsein weerklink, en daar bly totdat

¹⁵ Sien Ibid., p. 41, asook kaart einde hoofstuk 12.

bevele uitgereik word dat hulle die huise mag verlaat.

Die *Special Court of Summary Jurisdiction* was saamgestel uit regter J. H. Lange, E. A. Judge (siviele kommissaris), G. C. Bayne (magistraat van Kimberley), W. Mungeam (magistraat van Beaconsfield), kommissaris M. B. Robinson van die Kaapse Polisie, maj. Henry Scott Turner, kapt. W. A. J. O'Meara, luit. D. MacInnes en enige verdere persone wat Kekewich van tyd tot tyd sou aanstel, en twee lede sou 'n kworum vorm.

Die funksie van die hof was om oortreders van die proklamasies wat deur Kekewich uitgevaardig is, te verhoor en te straf. Dit het nie die gewone howe vervang wat met hul funksie voortgegaan het om oortreders van die gewone wette van die Kaapkolonie re straf nie.¹⁶

¹⁶ Die volledige teks van die proklamasie is te vinde in *The Siege of Kimberley, 1899-1900-Special Illustrated Number of the "Diamond Fields Advertiser"*, pp. 13-16

Met die uitvaardiging van hierdie proklamasie het die beleg van Kimberley in alle erns begin. Die Boere het egter aanvanklik niks meer gedoen as om soos in Deel I vermeld is, die spoorweg- en telegraaflyne rondom Kimberley en op 16 Okt. 1899 ook die pompstasie te Riverton waarmee water uit die Vaalrivier na Kimberley gepomp is, te verwoes nie.¹⁷ Hulle het geen poging aangewend om die dorp aan te val of selfs te bombardeer nie en alle inisiatief in die hande van kol. Kekewich gelaat, wat solank as hy besig was om 'n toereikende krygsmag vir die beskerming van Kimberley op te bou, sy aktiwiteite tot verkennings bedrywighede beperk het.

5. DIE GEVEG BY DRONFIELD

Op 24 Okt. 1899 het dit tot 'n taai skermutseling gelei toe maj. Henry Scott Turner, bevelhebber van die berede troepe in Kimberley, die oggend vroeg met 'n mag van 300 berede man, lede van die Kaapse Polisie, Diamond Fields Horse en Kimberley Light Horse, vergesel van 'n gepant-

¹⁷ Sien Deel I van hierdie werk, hoofstuk 16.6

serde trein onder tweede luit. A. McWebster, 'n verkennings ekspedisie in die rigting van Riverton onderneem en hom sonder dat hy dit wis, gewaag het tot binne terrein wat stewig deur die Vrystaters beset was.

Eers na 8 vm. het die agterhoede van die mag wat deur Turner op Macfarlane se plaas op 'n heuwel geposteer was, die Boere gewaar tussen die struik op die vlakte ten ooste van hul posisie. Hulle het dadelik aan Turner wat met 'n gevolg van 150 man na Riverton toe voortgery het, daarvan kennis gegee, waarop die troepe omgedraai en hulle weer by die agterhoede op Macfarlane se plaas gevoeg het. Hulle was net betyds. Terwyl hulle besig was om stelling te neem, het 'n paar Boere onder dekking van 'n wit vlag nader gekom. Hulle wou weet of die Polisie op Polisiediens uit was en of hulle gekom het om te veg, en het gewaarsku dat in die laaste geval die Polisie vir die gevolg verantwoordelik sou wees. Die antwoord was dat die troepe gekom het om te veg. Die troepe het ook nie versuim om die daad by die woord te voeg nie. Toe hulle merk dat die Boere in 'n sloot be-

weeg wat in die rigting van die spoorweg loop, het hulle aangeneem dat hulle voornemens was om die spoorlyn te gaan opbreek. Daardeur sou McWebster se gepantserde trein wat op las van Turner verder noordwaarts gestoom het om Rivertonstasie te verken en meteen ook 'n klompie vyandelike voorrade as buit te gaan oplaai, aan groot gevaar blootgestel wees. Dit moes voorkom word. Op bevel van Turner het die troepe dus vuur op die burgers geopen en het 'n taamlik hewige geveg ontbrand.

Toe Turner sien dat daar genoeg burgers was om sy hele mag van Kimberley af te sny, het hy aan McWebster geheliografeer om terug te keer en aan Kekewich om aan hom twee kanonne en twee maxims as versterking te stuur. Hulle moes na Mostert se plaas jaag, twee myl noord van Kimberley, want hy was verplig om op Dronfieldstasie terug te val en kon die kanonne nodig kry om hom in geval van nood te help. Kekewich het aan die versoek gevolg gegee en ook twee kompanies van die Loyal North Lancashires onder luit. W. H. E. Murray per trein

na Macfarlane stasie gestuur om Turner se mag te versterk.

Dit was vir hom baie gelukkig dat hy dit gedoen het, want toe die trein wat die Lancashires vervoer het, Turner se posisie om 1 nm. bereik, was die Boere reeds in die rug van die Engelse by Dronfieldstasie wat slegs deur McWebster se gepantserde trein verdedig is. Turner moes dadelik vir Murray daarheen stuur om te keer dat die Boere die stasie nie beset nie, want as hulle dit kon regkry, kon hulle nie alleen Murray se trein van Kimberley afsny nie maar ook McWebster se gepantserde trein in die lug blaas deur 100 ton dinamiet te laat ontplof wat in magasyn op die stasie geberg was.

Solank as hy besig was om na Dronfield terug te stoom en ook Turner sy manskappe byeengebring het vir die terugtog, het die Boere wat tussen die struikgewas en bome op Pringle's Ridge was, die Britse kanonne en maxims in die oog gekry. Hulle is nl. ondertussen op Turner se versoek deur Kekewich beveel om van Mostert se plaas af na Macfarlane te jaag om Turner te gaan help. Toe

die kanonne op sowat 1,000 tree afstand by die Boere verby probeer kom, het laasgenoemde hulle onder vuur geneem en kapt. May gedwing om die stukke af te haak ten einde die vyand te probeer terugskiet. Murray was juis sowat 300 tree suid van Dronfield in die terug stomende trein toe hy die kanonvuur hoor en bemerk dat die Boere besig was om op die artillerie toe te sak. Dadelik het hy die trein tot stilstand gebring en sy troepe laat uitspring. Hulle is swaar beskiet terwyl hulle vir die aanval opgestel is, maar het kort daarna op die vyand begin afstorm wat die kanonne bedreig het. Op 500 tree van die vyandelike stelling af was die geweervuur baie swaar en het luit. C. M. H. Bing-man en J. G. Lowndes geval, albei swaar gewond.

Op die stadium het Turner wat sy troepe intussen ten suide van Macfarlane se plaas byeengebring het, egter verligting gebring. Om 1.15 nm. het hy 'n flankbeweging teen die Boere begin met die doel om hulle af te sny van die reeds vermelde sloot wat goeie dekking aan hulle verskaf het, en teen 2 nm. het sy manskappe te voet in aksie

getree teen die vyandelike afdelings oos van Macfarlane se plaas. Die burgers wat tussen die bome en struikgewas feitlik onsigbaar was, het egter so vas bly staan dat Kekewich gedwonge was om nog versterkings na Dronfield te stuur om sy troepe te help terugtrek. Hy het die geveg vanuit Kimberley dopgehou en om 2.15 nm. 'n deel van die Kimberley Regiment onder lt.-kol. Finlayson per trein daarheen gestuur. Hulle het ook ammunisie vir die kanonne met hulle meegevoer. Met hul hulp het Turner en Murray daarin geslaag om hul manskappe uit die stryd te onttrek en teen 3.30 nm. kon die treine met die infanterie en gewondes hul posisie suid van Dronfield verlaat en na Kimberley terugstoom.

Die Britse verlies was 3 onderoffisiere en manskappe en 6 perde gedood, en 3 offisiere, 18 onderoffisiere en manskappe en 27 perde gewond.¹⁸

¹⁸ Sien oor die geveg Kekewich se verslag in *South Africa Despatches*, I, pp. 202-206; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 56; *Times History*, II, p. 276; Nierstrasz, II band 2, p. 571; *The Siege of Kim-*

berley (uitgawe van die *Diamond Fields Advertiser*), pp. 29-36; O'Meara, pp. 47-48; Beaconsfield Resident, p. 9; en *Diamond Fields Advertiser*, d.d. 25 Okt. 1899

Die sowat 600 burgers wat aan die geveg deelgeneem het, het behoort aan die kommando van kmdt. I. du Plessis van Boshof. Hulle is aangevoer deur vk. Petrus Botha wat in die geveg gesneuwel het, en het 'n totale verlies van 9 man gely, t.w. 2 gedood, 5 swaar gewond en 2 lig gewond.¹⁹

Volgens 'n dokument wat die Engelse by vk. Botha se lyk gevind het, onderteken deur regter J. B. M. Hertzog, was Botha van plan om van Kimberley se vee te probeer buit wat in die omgewing van Kenilworth gewei het. Dit was klaarblyklik die rede waarom die kommando

berley (uitgawe van die *Diamond Fields Advertiser*), pp. 29-36; O'Meara, pp. 47-48; Beaconsfield Resident, p. 9; en *Diamond Fields Advertiser*, d.d. 25 Okt. 1899

¹⁹ Sien Leyds 709, pp. 323 en 352, Telegramme nos. 27 d.d. 24 Okt. en 27 d.d. 25 Okt. 1899, van Landdros, Boshof, en kmdt. du Plessis i.v.m. die geveg, asook *The Boer Side*, Amptelike verslag van die Vrystaatse Informasie kommissie, d.d. 25 Okt. 1899, en Nierstrasz, II band 2, p. 571.

hom die oggend ten ooste van Macfarlane stasie so na aan Kimberley bevind het.²⁰

Hierdie eerste taai skermutseling tussen Boer en Brit in die omgewing van Kimberley het die Britsgesinde seksie van die inwoners van die dorp met geesdrif besiel. Hulle het die uitslag van die geveg met spanning afgewag en die troepe met hul terugkoms in Kimberley herhaaldelik en luid toegejuig. Die soldate was skaars tien minute terug in hul kamp toe Rhodes sy verskyning tussen hulle maak en hulle in 'n kort, pittige toespraak gelukgewens het met hul prestasie die dag. Hy het hulle verseker dat die Boere hom baie graag sou wou vang maar dat met sulke troepe by hom volkome veilig in Kimberley gevoel het. Sy toespraak is met luide applous begroet en daar is hoera geskreeu vir die Koningin, die Goewerneur, Rhodes en die offisiere.²¹

²⁰ Sien *The Siege of Kimberley*, p. 36, waar 'n fotokopie en 'n vertaling van die dokument verskyn

²¹ Sien *The Siege of Kimberley*, p. 37, en *A Pottery Man's Journal*, pp. 9-10

Die algemene indruk onder die inwoners van Kimberley was dat die Engelse 'n groot oorwinning behaal en die Boere swaar verliese toegedien het. Hulle het geglo dat die Boere na die skermutseling so onder die indruk gekom het van die sterkte van Kimberley se besetting dat hulle buite bereik geretireer het, en dat die Engelse in die toekoms vrye spel in die onmiddellike omgewing van Kimberley sou hê.²² Die Britse offisiere het hierdie gevoelens egter nie gedeel nie. Hulle het besef dat Turner se ekspedisie op 'n ramp kon uitgeloop het as die Boere kragdadiger sou opgetree het. Na 24 Okt. het hulle dus met groter omsigtigheid te werk gegaan. Vir die volgende twee weke het slegs een patrollie hom in die omgewing wat deur die Boere beset was, gewaag. Dit was op 31 Okt. toe 'n Britse afdeling Olifantsfontein genader het waar hoofkmdt. C. J. Wessels se hoofkwartier was, en waar hy oor twee kanonne beskik het wat in 'n sterk posisie opgestel was. Die Britse patrollie het egter gesorg dat hulle 'n botsing vermy en toe Wessels met sy kanonne

²² Vgl. Beaconsfield Resident, p. 9

en ook van sy burgers met hul gewere op die troepe begin te skiet, dadelik na Kimberley teruggekeer sonder om 'n geveg uit te lok.²³

6. DIE BELEËRING VAN KIMBERLEY

Die gevolg van die onaktiewe houding van die Britse garnisoen na 24 Oktober was dat die Boere die geleentheid gekry het om die krygsplanne rustig uit te werk wat ten opsigte van Kimberley, in toepassing gebring sou word. Pres. Steyn het persoonlik na Kimberley toe gekom om sy sienswyse in die verband te lug. Hy kon egter nie daar bly vertoef tot met die aankoms van genl. De la Rey nie, en is dus na 'n bespreking van die oorlogstoestand met hoofkmdt. C. J. Wessels na Bloemfontein toe terug.²⁴ Aan Wessels en De la Rey was dit toe oorgelaat om te besluit oor wat gedoen moes word om op die mees doeltreffende wyse teen die garnisoen in Kimberley op te tree, en daaroor het hulle 'n verstandhouding bereik

²³ Sien Kekewich se verslag, par. 27

²⁴ Sien Leyds 709, p. 448, Telegram no. 31 d.d. 27 Okt. 1899



Hoofkmdt. C. J. Wessels

onmiddellik nadat De la Rey by hoofkmdt. Wessels in die omgewing van Tarentaalrant aangekom het. Wessels het na De la Rey vir leiding opgesien. Hy het ruitelik teenoor hom erken dat die Vrystaters op die gebied van oorlogvoering “zeer onervaren” was, want daar het reeds meer as dertig jaar verloop sedert hulle laas ’n oorlog gevoer het, en dit teen die Basoeto's. Daar kan dus aangeneem word dat De la Rey in die krygsraad die planne aan die hand gegee het wat gevolg moes word om die troepemag in Kimberley te beveg. Die eerste stap waartoe deur die offisiere besluit is, was om Kimberley in te sluit. Met die oog daarop sou De la Rey met sy kommando Kimberley aan die westekant omtrek en die terrein daar beset, terwyl kmdt. Du Plessis dit aan die ooste- en noordekant, en hoofkmdt. Wessels dit aan die suidekant sou doen. Daardeur, so het hulle gemeen, sou hulle die mag van die vyand verdeel. Elkeen van die offisiere moes met sy burgers so na as moontlik aan die dorp stelling neem en daarna sou hulle probeer om ’n aanval daarop te doen. Tewens is besluit dat die Transvaalse Regering versoek sou word om hulle van een swaar kanon

(nl. een van die vestingkanonne) en drie ligteres te voorsien om Kimberley mee te bombardeer.²⁵

Reeds op 1 Nov. het De la Rey ’n begin gemaak met die uitvoering van die besluite toe hy die posisies ten noorde van Kimberley wat nog nie deur die Vrystaters beset was nie, in besit geneem en aan kmdt. Du Plessis van die Vrystaat oorhandig het met wie die Engelse op 24 Okt. by Macfarlane se plaas slaags was. Op ’n rantjie aan die spoorweg by Dronfieldhalte het De la Rey twee sinkhuise aangetref waarin meer as 2,100 kiste dinamiet en 40 kiste nitrogliserien geberg was. Dit was springstofmagasyne waarin Kekewich dinamiet van die De Beersmaatskappy gestoor het en waaruit die Boere as hulle wou, groot hoeveelhede springstof kon kry vir die vernietiging van spoorweë en vir die mynwerk op die Witwatersrand. De la Rey het dit egter aangesien vir ’n dinamietmyn. Hy vertel dat dit per draad met Kimberley verbind en so ingerig was

²⁵ Sien Manuskrip van genl. De la Rey, en Leyds 710, Telegramme nos. 9 d.d. 1 Nov. 1899, en 15 d.d. 4 Nov. 1899

dat dit vanuit Kimberley met 'n kanon of deur middel van elektrisiteit tot ontploffing gebring kon word, en het die hele massa dus om 2.5 nm. deur twee van sy manskappe laat spring wat op 'n veilige afstand van die sinkgeboue geplaas is.²⁶

Daarna het De la Rey se kommando's op 2 en 3 Nov. 1899 die gebied ten weste van Kimberley wat uitgestrek het vanaf Kamfersdammyn tot aan die suidelike punt van Carter's Ridge, beset. Tydens die besetting van die gebied het hulle 'n groot aantal beeste, perde en muile van die Engelse gebuit en ook ses soldate krygsgevangeneem. Die burgers van Wolmaransstad het op die 1ste sowat 200 beeste en ander burgers 'n sestigtal perde, meestal jonk en ongeleerd, van die Engelse afgeneem, en op die 2de het die kommando Bloemhof in samewerking met die burgers van vk. Cronje al die muile en beeste wat aan die westekant van Kimberley gewei het, na die Boerelaer toe aangekeer. Volgens Penning het dit 560 beeste beloop en volgens Nierstrasz sowat

²⁶ Leyds 710, Telegram no. 1 d.d. 2 Nov. 1899; O'Meara, *Kekewich in Kimberley*, p. 49.

600. Die kuddes is wakker verdedig deur die berede troepe onder lt.-kol. H. Scott Turner gesteun deur kanonne van die Diamond Fields Artillery en die Royal Garrison Artillery, en die Boere wat deur De la Rey vanaf Kamfersdammyn met grofgeskut ondersteun is, was dus gelukkig om sonder verliese daarvan af te kom. Aan Britse kant is een offisier (maj. W. E. Ayliff) en een onderoffisier (sers. F. E. Watermeyer) van die Kaapse Polisie en 'n manskap van die Kimberley Light Horse (J. Lubbe) tydens die skermutselings gewond — afgesien van diegene wat volgens De la Rey se rapport gevangeneem is.²⁷

²⁷ Vgl. Kekewich se verslag, par. 29; Manuskrip van genl. De la Rey; Leyds 710, Telegramme nos. 9 d.d. 1 Nov. 1899, 15 d.d. 4 Nov. 1899, en 6 d.d. 5 Nov. 1899; *Times History*, IV, p. 545; Nierstrasz, II band 2, pp. 574 en 576; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 354-355; *The Siege of Kimberley 1899-1900*, p. 40. Kekewich en die ander Britse bronne maak geen melding van die vee wat die 1ste gebuit is nie en meld slegs dat op 2 Nov. 200 slagosse, 100 melkkoeie en al die muile (of donkies) van die sanitêre diens deur die Boere aangekeer is. Ook word geen melding

Volgens De la Rey het die Engelse tydens die skermutselings tweemaal misbruik van die wit vlag gemaak om beter posisies te verkry. Hy verskaf geen besonderhede oor die aangeleentheid nie, maar uit Penning en Nierstrasz blyk dat terwyl 'n groep van 200 soldate die wit vlag as teken van oorgawe gehys het, die Britse artilleriste hul kanonne na beter posisies verskuif en die burgers wat vuur gestaak het om die betrokke troepe gevange te neem, met bomme bestook het terwyl die wit vlag oor die Britse stelling gewapper het. Daardeur is die 200 soldate ontset.²⁸

Teen die aand van die 3de het die Boere die insluiting van Kimberley voltooi gehad. De la Rey was nie heeltemal tevrede met die posisies wat hy beset het nie. Hy het verwag dat hy goeie stellings digby Kimberley sou kry wat hom in staat sou stel

in die bronne gemaak van persone wat deur die Boere krygsgevangene geneem is nie

²⁸ Vgl. Leyds 710, Telegram no. 15 d.d. 4 Nov. 1899; Penning, *De Oorlog in Zuid-Afrika*, pp. 354-355; Nierstrasz, II band 2, p. 576. Nierstrasz gee die datum van hierdie gebeurtenisse aan as 29 Okt. 1899. Dit is foutief

om sy burgers baie na aan die dorp te plaas. Toe hy egter aan die westekant van die dorp kom, het hy bevind dat die terrein so geleë was dat hy geen ander veilige stellings kon inneem as die verste westelike mynhoop nie. Dié het hy beset vanaf die pompstasie by Riverton en Kamfersdammyn tot by Carter's Ridge wat meer as twee myl ten weste van die dorp geleë was. Die stellings wat die burgers van hoofkmdt. Wessels ten suide en ten ooste van die dorp beset het, was nog ongunstiger geleë. Dit het vanaf Tarentaalkop en Olifantsfontein ten ooste van die dorp geloop oor Wimbledon Ridge aan die suidekant daarvan, en was so ver van Kimberley af geleë dat die linkervleuel van hoofkmdt. Wessels geen aansluiting gevind het met die regtervleuel van De la Rey op die suidelike punt van Carter's Ridge nie.²⁹ Die Boeremag wat op die tydstip in die omgewing van Kimberley saamgetrek was, het uit altesaam sowat 7,000 man bestaan, t.w. 4,800 Vrystaters en 2,193 Transvalers onder aanvoering van genl. De la Rey. Daaronder was sowat 100 man uit Betsjoeanaland

²⁹ Sien Leyds 710, Telegram no. 15 d.d. 4 Nov. 1899

en Griekwaland-Wes wat hulle by die Transvaalse magte aangesluit het.³⁰ Hierdie burgers was egter nie almal beskikbaar vir diens teen die garnisoen in Kimberley nie. Hulle moes ook sorg dat Kimberley nie ontset word nie en het dus 'n wakende oog oor die Britse troepemag by Oranjerivierstasie gehou. Gedurende die eerste week in November het die Boere slegs 800 man wat by Belmont gestasioneer is, vir laasgenoemde taak gebruik, maar namate die troepemag 'n al hoe groter bedreiging vir die Boere geword het, is steeds groter getalle burgers van Kimberley af suidwaarts gestuur totdat by Kimberley self slegs 'n handjievol oorgebly het om die beleg voort te sit.³¹

De la Rey was van die staanspoor af oortuig dat die troepemag in Kimberley nie in staat sou wees om al die mynhoop om die dorp doeltreffend te verdedig nie. Sy begeerte was dan ook dat die Boere 'n gedeelte van Kimberley in besit moes

neem en wel spoedig, voordat versterkings van uit die Suide die Boeremag rondom die dorp in die rug sou bedreig. Daarvoor was egter grofgeskut nodig, en wel in die eerste plek 'n vestingkanon.³²

Die Regering was egter, ofskoon genl. Cronje dit aanbeveel het, nie in staat om 'n vestingkanon aan De la Rey af te staan nie³³ en die burgers om die dorp moes dus maar van die paar Kruppkanonne waaroor hulle beskik het, gebruik maak om die sterk Engelse vestings te probeer stukkend skiet.

Dit was 'n onbegonne taak maar hulle het daarvoor nie teruggedeins nie.

7. HOOFKMDT. WESSELS SE ULTIMATUM

Op 4 Nov. 1899 die middag het hoofkmdt. Wessels 'n brief wat hy aan die opperbevelhebber van die troepe en die magistraat van Kimberley gerig het, per bode aan Kekewich gestuur en daarin geëis dat “de stad Kimberley met alle hare troepen en forten” onmiddellik en onvoorwaar-

³⁰ Sien Leyds 710, pp. 238, 240 en 261, Telegramme nos. 5, 7 en 24 d.d. 9 Nov. 1899

³¹ Sien hieroor verder hoofstuk 12.14

³² Leyds 710, Telegram no. 15 d.d. 4 Nov. 1899

³³ Leyds 710, Telegramme nos. 20 en 21 d.d. 8 Nov. 1899

delik aan hom oorgegee moes word. As hulle daaraan nie wou voldoen nie, moes hulle alle vrouens en kinders uit Kimberley uitstuur sodat hulle buite gevaar gestel kon word en die ontberinge kon vryspring waaraan die inwoners van Kimberley tydens gevegsoperasies blootgestel sou wees. Met die oog op die uitsending van die vrouens en kinders uit die dorp sou hy 'n wapenstilstand toestaan vanaf Saterdagmiddag 4 Nov. om 12-uur tot Maandag 6 Nov. om 6 vm. Ook sou hy bereid wees om gedurende die tyd alle “Afrikaansche families” te ontvang wat hulle uit Kimberley wou verwyder, en vryheid en veiligheid te verleen aan alle “uit te trekken vrouwen en kinderen van andere natiën”. Gedurende die wapenstilstand sou die Boeremagte nie op die troepe vuur nie behalwe as daar op die burgers geskiet sou word. In die geval behou hy hom die reg voor “mij met alle ten dienste staande wapenen te verdedigen.”³⁴

³⁴ 'n Fotokopie van die stuk kom voor in O'Meara, *Kekewich in Kimberley*, teenoor p. 52

Aan die oorgawe van Kimberley het Kekewich natuurlik geen gedagte gegee nie en die konsessies wat Wessels hom in alle opregtheid aangebied het, nl. om alle vrouens en kinders uit die dorp uit te stuur, was so gunstig dat hy verdag daarteenoor gestaan het. Een van die opvattinge wat hy volgens die *Times History* gehuldig het, was dat Wessels wou hê dat hy 'n afsonderlike vrouelaer êrens buitekant Kimberley moes vorm soos die Intombikamp te Ladysmith, en dan daaglik of weekliks lewensmiddele daarheen moes stuur vir die onderhoud van die ingesetenes — iets waarvoor hy nie kans gesien het nie. 'n Ander opvatting volgens die *Times History* was dat hy self sou moes sorg vir die verplasing van die vrouens en kinders uit Kimberley na Oranjerivierstasie en daarvoor het hy nie voldoende vervoermiddele gehad nie.³⁵

Ten spyte van sy besware was hy egter nogtans bereid om die konsessies wat Wessels aangebied het, aan al die inwoners van Kimberley bekend te

³⁵ Sien *Times History*, IV, pp. 545-546

stel en het hy dan ook 'n kennisgewing oor die aangeleentheid ontwerp wat hy van plan was om in die *Diamond Fields Advertiser* te publiseer. Aangesien die verskuiwing van die burgerlike bevolking egter 'n siviele aangeleentheid was, het Kekewich dit verstandig geag om sy ontwerp-kennisgewing in die verband vooraf aan Rhodes (vir kommentaar en wysiging, indien nodig) deur te stuur. Rhodes het immers 'n besondere posisie beklee vanweë sy rang as lid van die Geheime Raad, die hoë ampte wat hy beklee het en die aansien wat hy onder die inwoners geniet het.

Nadat Rhodes die stuk deurgelees het wat op las van Kekewich by sy verblyfplek (die Sanatorium hotel) deur 'n offisier aan hom voorgelê is, het hy verklaar dat hy hom nie met die inhoud daarvan kon vereenselwig nie. Hy het dit onwys geag om openbaar bekend te stel dat alle vrouens en kinders uit Kimberley verwyder kon word want dit sou, so het hy gesê, “unnecessary alarm” veroorsaak. Hy het egter toegestem dat “the special invitation to the Afrikander families” gepubliseer word dog hom daarby ook in sterk taal uitgelaat oor die

differensiasie in die behandeling van die twee seksies van die blanke bevolking. Om Rhodes tegemoet te kom, is die ontwerp verander in ooreenstemming met sy wense en nadat hy dit goedgekeur het, na Kekewich teruggeneem wat ook sy goedkeuring daaraan geheg het.³⁶

Die inhoud van die kennisgewing wat in die *Diamond Fields Advertiser* van 8 Nov. 1899 verskyn het, was as volg:

“Head Commandant Wessels, of the Western Division Burgher Force, O.F.S., having made known to the Commandant, Kimberley, that he is willing to receive into his camp any Afrianders who are desirous of leaving Kimberley, the Commandant hereby gives notice that persons wishing to accept the invitation of Commandant Wessels are hereby given permission to do so, on the strict understanding that any persons accepting this invitation will not be allowed to enter

³⁶ Vgl. O'Meara, pp. 51-54

Kimberley on any pretext whatsoever as long as a state of siege lasts.

Persons who intend to accept Commandant Wessels' invitation are hereby directed to apply either to the Staff Officer, Army Headquarters, Lennox Street, or to the Commissioner of Police, Transvaal Road, for the necessary passes and instructions.”³⁷

Slegs een familie het van die konsessie gebruik gemaak.³⁸ Toe ewenwel die res van die bevolking van Kimberley later die hele ultimatum te lese gekry het in eksemplare van die *Volksstem* wat Kimberley binnegekom het, en ontdek het dat die vergunning wat aan hulle gegee is om Kimberley te verlaat vir hulle verswyg is, het hulle daar bitter gegriefd oor gevoel. Hulle het die houding ingeneem asof hulle wel van die geleentheid gebruik sou gemaak het om Kimberley te verlaat as hulle slegs geweet het dat die Boere bereid was

om hulle dit toe te laat. Selfs partygangers van Rhodes het nie geskroom om die mense te probeer wysmaak dat Kekewich deur sy verswyging daarvan die oorsaak was dat Britse vrouens en kinders hul lewens tydens die bombardement van die dorp verloor het nie.³⁹

Aan Wessels self het Kekewich reeds op die 4de kortaf geantwoord dat by Wessels uitnoui “to effect the occupation of this town as an operation of war by the employment of the military forces under your command”. Voorts het by hom meegedeel dat hy sy offisiere beveel het om in die toekoms te vuur op persone uit die geledere van die Boere wat die Britse stellings met ’n wit vlag sou nader, want die Republieke gebruik die wit vlag nie in ooreenstemming met die oorlogsgebruike wat deur beskaafde nasies beoefen word nie. Waar en wanneer die Republikeinse magte

³⁷ *The Siege of Kimberley*, 1899-1900, pp. 42-43

³⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 57

³⁹ *Sien Times History*, IV, pp. 545-546; O'Meara, pp. 53-54

misbruik van die wit vlag gemaak het, het by egter versuim om te meld.⁴⁰

8. DIE BOMBARDERING EN NOUERE INSLUITING VAN KIMBERLEY, NOV.-DES. 1899

Met die geringe mag waaroor die Boere beskik het, het hulle nie kans gesien om Kimberley te probeer bestorm nie. Hulle moes bowendien hul mag vry hou om wanneer vereis, aan 'n verwagte Britse aanval van die kant van Oranjerivierstasie af die hoof te bied. Dus het hulle Kimberley maar deur middel van 'n beleg en van bombardemente tot oorgawe probeer dwing.

Op 6 Nov. 1899 het die Vrystaters vanuit die omgewing van Susanna, ten ooste van die dorp geleë, twee proefskote op die Britse verdedigingswerke by Premiermyn afgevuur en om 5.30 vm. die 7de die Britse verskansings ten suide van Kimberley aan 'n taamlik ernstige bombardement onderwerp. Veral die skanse tussen die Kimberley Waterworks Reservoir en die Sanatorium is swaar beskiet uit drie Boerekanonne

⁴⁰ Kekewich se verslag, par. 30, en Bylaag B daarby

wat op 'n rant ten suidweste van die Wimbledonse skietbane gestaan het, terwyl ook die Premiermynfort bestook is met twee kanonne uit 'n posisie ten suidweste daarvan. Die kanonne het omtrent 50 skote gevuur dog alhoewel hul bomme naby die Britse skanse geval het, is niemand beseer en feitlik geen skade gedoen nie. Die kanonne het te ver van hul doelwitte af gestaan en hul bomme was te lig.⁴¹ Volgens Kekewich was dit dan ook duidelik dat die Boere ontevrede was met hul kanonstellings ten weste van die Wimbledonse skietbaan en het hulle die stukke gedurende die volgende drie dae na nuwe stellings verskuif.⁴²

Die Transvalers het aan die bombardement nie deelgeneem nie, blykbaar omdat hulle nog gewag het op 'n antwoord van die Regering op hul

⁴¹ Kekewich se verslag, par. 31; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 57; *Times History*, IV, p., 546; Nierstrasz, II band 2, pp. 598599; volgens Nierstrasz is 9 kanonne by die bombardement gebruik. Skrywer kon daarvoor egter geen bevestiging kry nie

⁴² Kekewich se verslag, par. 33

versoek om 'n vestingkanon te mag ontvang om Kimberley mee te beskiet. Op 8 Nov. het die Regering egter aan De la Rey getelegrafeer dat daar geen vestingkanon meer beskikbaar was nie sodat aan sy versoek nie voldoen sou kon word nie.⁴³ Daarop het hy op die 10de in oorleg met die Vrystaatse bevelvoerder besluit om Kimberley die volgende dag van die westekant af te bombardeer.⁴⁴ Hulle sou veral probeer om hul bomme in die “midden van de stad” te werp want daardeur, so het hulle gereken, sou hulle aan die vyand groter skade berokken as deur 'n bombardering van die skanse wat deeglik bestand was teen die ligte bomme van die Boere.⁴⁵

In ooreenstemming met die besluit het die Boere op die 11de een van die hewigste bombardemente op die dorp onderhou wat Kimberley in die oorlog moes verduur. Die bomme is volgens Britse bronne uit vyf kanonne afgevuur, waarvan drie in De la Rey se stellings op Carter's Ridge en

Kamfersdam ten weste van die dorp opgestel was. Die vierde het op 'n rant ten noorde van Kenilworth gestaan en die vyfde op 'n bultjie ten suide van Premiermyn.⁴⁶

Ofskoon die Boere die dag sowat 400 bomme afgevuur het, was die uitslag nie die moeite werd nie. Baie van die bomme het in die Kimberley-myn geval en daar skadeloos ontplof, en selfs die groot getal wat in Kimberley geval het, het meestal in die strate en in die agterplase van erwe tereggekom waar hulle geen skade van belang

⁴³ Leyds 710, p. 209, Telegram no. 20 d.d. 8 Nov. 1899

⁴⁴ Leyds 710, p. 371, Telegram no. 30 d.d. 11 Nov. 1899

⁴⁵ *Ibid*

⁴⁶ Sien Kekewich se verslag, Bylaag 2, par. 1, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 57. De la Rey verklaar in 'n telegram aan genl. Cronje op die 13de dat hy aan die westekant van Kimberley oor slegs een kanon beskik het wat hy gedurig van die een posisie na die ander moes verskuif (Leyds 710, p. 391, Telegram no. 3 d.d. 13 Nov. 1899). Hy moes dus twee kanonne van die Vrystaat gekry het. Hierdie twee kanonne het in km dt. De Beer se stelling op Carter's Ridge gestaan (sien Leyds 710, p. 447, Telegram no. 23 d.d. 14 Nov. 1899)

aangerig het nie. Verskeie geboue is getref maar net een persoon — 'n Bantoevrou – is gedood.⁴⁷

Die Boere het egter geglo dat hul bomme baie skade aangerig het. Nie-blankes wat uit Kimberley probeer ontvlug en deur hulle gevange geneem is, het hulle dit verseker⁴⁸ en gevolglik het hulle die bombardemente voortgesit. Vanaf 13 tot 18 November is die dorp elke dag gebombardeer en daarna tot met die uitgang van 1899 slegs sewe dae, nl. op 22, 25, 27 en 28 November en 5, 15 en 26 Desember. Slegs die eerste paar van hierdie bombardemente was redelik swaar en aanhoudend. So bv. is op die 13de 55 bomme, op die 14de sowat 60 bomme en op die 15 de 46 bomme op die dorp gewerp; daarna het dit beperk geraak tot minder as 20 skote met elke

bombardement.⁴⁹ Hierdie bombardemente het dan ook soos die bombardement van die 11de, baie min skade aangerig. 'n Paar geboue is beskadig waaronder die St. Cyprian's Church en die Queen's hotel, maar geen lewensverlies is veroorsaak nie en slegs hier en daar is iemand gewond.⁵⁰ Om hulle teen die bomme te beskut, het baie van die inwoners vir hulself skuilkelders, meestal uit sandsakke vervaardig, in hul agterplase opgerig en daar tydens bombardemente gaan skuil.⁵¹

De la Rey het van die staanspoor af gevoel dat om Kimberley tot 'n val re bring, daar meer kanonne nodig was en dat die beleërings gordel om die dorp nouer getrek sou moes word. Daarom het hy op 13 Nov. by genl. Cronje gepleit om aangesien hy geen vestingkanon kan kry nie,

⁴⁷ Sien Kekewich se verslag, Bylaag 2, par. 1; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 57; E. Oliver Ashe, *Besieged by the Boers*, pp. 37-38

⁴⁸ Sien Leyds 710, p. 391, Telegram no. 3 d.d. 13 Nov. 1899

⁴⁹ Sien Kekewich se verslag, Bylaag 2; vgl. ook Leyds 710, p. 447, Telegram no. 23 d.d. 14 Nov. 1899

⁵⁰ Vgl. Kekewich se verslag, Bylaag 2; Ashe, pp. 38 vv.; en C. Meyer, *Die Schreckenstage von Kimberley*, pp. 30 en 36

⁵¹ Sien bv. Ashe, p. 48

nog 'n Krupp aan hom te stuur, of anders die twee kanonne wat hy by Kraaipan verower het. Kimberley was immers minstens ses maal so groot as Mafeking en daarom moes hy meer kanonne kry om dit tot oorgawe te dwing. Met die een Transvaalse kanon waaroor hy beskik het, kon hy dit nie regkry nie.⁵² Cronje wou egter nie toestem nie. Hy het De la Rey met die versekering probeer troos dat hy sou probeer om Mafeking so gou as moontlik tot oorgawe te dwing en dan met al die geskut wat by Mafeking was, na Kimberley sou kom. Intussen moes De la Rey maar met die een Transvaalse kanon probeer klaarkom.⁵³

Solank as hy besig was om te pleit vir meer swaargeskut, het De la Rey ook stappe gedoen om die beleg van Kimberley meer effektief te maak. Daar het nl. steeds rapportgangers van en na Kimberley deur die beleërings gordel gedring, en die Boere het hul hande vol gehad om die rapportgangers te vang en die verbinding tussen

Kimberley en die buitewêreld heeltemal af te sny. Die rapporte was baie goed versteek — tussen die skoensole van die draers daarvan, in toegelymde okkerneutdoppe wat in mandjies met vrugte geplaas is, binne-in die saalboom van saals en op talle dergelike plekke — en dit was dus uiters moeilik om hulle te kry.⁵⁴ Bowendien was dit noodsaaklik om die beweegruimte van die troepe in Kimberley so klein as moontlik te maak sodat hulle met die beste gevolg beveg kon word.

Met die oog daarop het hy op die 13de saam met die Vrystaatse bevelvoerder om Kimberley gegaan om geskikte posisies vir die verskillende kommando's nader aan die dorp te probeer kry.⁵⁵ Aan die westekant van die dorp waar sy eie kommando's stelling geneem het, was dit nie moontlik om nader aan Kimberley te skuif nie. Hy het sewe posisies rondom Kimberley en Beaconsfield ingeneem gehad van waar hy met sy

⁵² Leyds 710, p. 391, Telegram no. 3 d.d. 13 Nov. 1899

⁵³ Leyds 710, p. 398, Telegram no. 10 d.d. 13 Nov. 1899

⁵⁴ Sien Manuskrip van genl. De la Rey (Genl. J. H. de la Rey-versameling)

⁵⁵ Leyds 710, p. 391, Telegram no. 3 d.d. 13 Nov. 1899, en p. 492, Telegram no. 29 d.d. 15 Nov. 1899

geskut in die middel van die dorp kon skiet, en sy laer het maar sewe myl van die dorp af gestaan.⁵⁶ Kmdt. De Beer was met twee Vrystaatse kanonne slegs 4,000 meter wes van Kimberley.⁵⁷ De la Rey was egter nie tevrede met die posisie van kmdt. J. du Plessis van die Oranje-Vrystaat ten noorde van Kenilworth nie. Indien hy nader aan die dorp geposteer kon word, sou Kimberley aan alle kante binne die bereik van die Boere se grofgeskut lê.⁵⁸ Op die 17de nadat hy 'n troepemag wat uit die dorp gekom het sonder grofgeskut teruggedryf het, het hy Du Plessis nader geskuif en sy manskappe 'n drietal posisies laat opneem aan die kant van die ou De Beersmyn, waar tot op die tydstip nog altyd vee van die slagters in Kimberley en van die De Beersmaatskappy gehou is.⁵⁹

9. KEKEWICH SE REAKSIE

Lt.-kol. Kekewich kon die Boere se pogings om Kimberley deur middel van bombardemente en

deur 'n nouere omsingeling van die dorp tot oorgawe te dwing, nie met artillerievuur aan bande lê nie. Die trefafstand van sy seweponders was te klein en sy ammunisievoorraad, in die begin altans, te beperk. Ofskoon sy artilleriste die afstande na die verskillende punte waar die Boere posgeneem en kanonne geplaas het, geken en ook akkuraat geskiet het, het hy sy artillerie dus spaarsaam gebruik. Hy het die bombardemente van die Boere maar op 'n trae trant beantwoord — so traag dat De la Rey dadelik die indruk gekry het dat die Engelse 'n tekort aan kanon ammunisie gehad het. Voorts het hy De la Rey se kommando's toegelaat om voortdurend patrolliewerk binne trefafstand van sy kanonne te doen sonder om hulle met swaargeskut te beskiet.⁶⁰

Om die Boere te beteuel, het hy met sy ruitery 'n paar maal uitvalle teen hulle onderneem en wel op punte waar hulle dit nie verwag het nie.

⁵⁶ Leyds 710, p. 549, Telegram no. 16 d.d. 17 Nov. 1899

⁵⁷ Leyds 710, p. 447, Telegram no. 23 d.d. 14 Nov. 1899

⁵⁸ Leyds 710, p. 492, Telegram no. 29 d.d. 15 Nov. 1899

⁵⁹ Leyds 710, p. 613, Telegram no. 5 d.d. 19 Nov. 1899

⁶⁰ Sien Bylaag 2 by Kekewich se verslag; ook Leyds 710, p. 371, Telegram no. 30 d.d. 11 Nov. 1899, en p. 391, Telegram no. 3 d.d. 13 Nov. 1899

Hiermee het hy reeds op 11 Nov. 1899 'n begin gemaak onderwyl die bombardement van Kimberley aan die gang was. Terwyl 'n gepantserde trein om 5.50 vm. in 'n noordelike rigting uit Kimberley uitgestoom het om die Boere se aandag in die rigting af te lei, het lt.-kol. H. S. Turner met 25 offisiere en 312 berede manskappe ongemerk na Ottoskoppiemyn getrek en daar 'n sterk, defensiewe stelling beset. Hiervandaan af het hulle toegetas op kmdt. Potgieter van Wolmaransstad wat met sy burgers genl. De la Rey se regterflank gevorm het, maar Potgieter het hulle teruggedryf. Daarna het die troepe 'n afwagende houding in hul beskutte posisie by die myn aan die noordekant van De la Rey se kanonne ingeneem, en aan die burgers van vke. Coetzee en Bodenstein wat die mynhoop genader het, 'n onaangename verrassing besorg toe hulle die niksvermoedende burgers op 500 tot 600 tree onverwags onder 'n swaar vuur geneem het. Die vuur was so hewig dat die burgers dadelik skuiling moes neem en nie vorentoe of agtertoe kon kom nie. De la Rey was verplig om sy kanonne te verplaas en die troepe onder die bomme te steek voordat hy daarin kon slaag om -

die betrokke burgers na veilige stellings buite bereik van die vyandelike maxim- en geweervuur toe terug te trek. Tydens hierdie operasie is drie burgers (Gert Bezuidenhout, P. J. C. Gagliano en Willem Venter) gewond en 'n sestal perde gedood en gewond terwyl aan Britse kant twee man (veggers. A. Parker en J. C. A. Stumkie) gewond is, van wie die eerste aan sy wonde beswyk het. Teen 9.45 vm. het die troepe na Kimberley teruggekeer.

Die gepantserde trein wat intussen tot twee myl noord van Kimberley stasie gegaan het waar die spoorlyn opgebreek was, het in sy doel om burgers in die rigting af te lei, nie geslaag nie. Die Boere-artillerie het 'n paar bomme daarop gelos wat mis was, en verder geen notisie van die trein geneem nie.⁶¹

⁶¹ Sien Kekewich se verslag, Bylaag 3, par. 1, en Leyds 710, pp. 370 en 371, Telegramme nos. 29 en 30 d.d. 11 Nov. 1899. Nierstrasz (II band 2, p. 598) se bewering dat hierdie skermutseling op 4 Nov. 1899 plaasgevind het, is foutief

Op 16 en 17 Nov. 1899 het Scott-Turner weer met sy berede afdelings uitvalle teen die Vrystaters ten suide van die dorp gewaag: vroeg die oggend van die 16de met 25 offisiere en 380 manskappe vergesel van twee kanonne en vier maxims teen die kommando Bloemfontein wat ten suidooste van Peddiefontein onder kmdt. Kolbe gestasioneer was, en gedurende die namiddag van die 17de met 28 offisiere en 517 manskappe, 2 kanonne, 'n maxim en 'n afdeling van die Beaconsfield Town Guard teen die kommando Philippolis wat onder kmdt. Lubbe ten noorde van Alexanderfontein posgeneem het.

Die eerste van die twee ekspedisies het op taai weerstand gestuit van 'n voorpos van 30 man uit die Bloemfonteinse kommando. Die 30 man het die Engelse dapper teengehou en nadat hulle van agter af met nog 'n 100 man en 'n kanon onder maj. Albrecht versterk is, die troepe na 'n warm skermutseling van byna twee uur lank om 6.30 vm. na Kimberley teruggedryf met 'n verlies van 11 man gewond onder wie twee offisiere, nl. maj.

T. C. Peakman and luit. H. W. Smith. Aan Boerekant is 9 man gewond van wie een swaar.

Die tweede ekspedisie het byna bloedloos verloop. Nadat die troepe uit die rigting van Alexanderfontein met geweervuur begroet is en daar ook 'n veldkanon uit die omgewing van die plaas Uitzicht op hulle losgebrand het, het hulle na 'n uur se geveg dit die verstandigste geag om na Kimberley toe terug te val onder dekking van die twee kanonne wat hulle met hulle meegeneem het, en van die twee wat in Premierfort geposteer was. Aan Britse kant is slegs een artillerieoffisier, kapt. J. H. Bodley, lig gewond terwyl aan die kant van die Boere drie man gewond is van wie een dodelik.⁶²

Vir die volgende week het die Engelse onaktief gebly en 'n suiwer defensiewe houding ingeneem maar op 23 Nov. is 'n boodskap, gedateer 18 Nov. 1899, uit lord Methuen se hoofkwartier wat in die

⁶² Kekewich se verslag, Bylaag 3, par. 3-4; Leyds 710, p. 523, Telegram no. 27 d.d. 16 Nov. 1899; Nierstrasz, 11 band 2, pp. 606-607

omgewing van Oranjerivierstasie was, aan Kekewich se hoofstafoffisier, maj. W. A. J. O'Meara, afgelewer, en dit het dit vir hom onmoontlik gemaak om langer onaktief te bly. Die afsender daarvan, maj. R. N. R. Reade, adjunk-assistent-adjudant-generaal vir inligting op die staf van die 1ste divisie, het Kekewich in die nota meegedeel dat lord Methuen Oranjerivier stasie op 21 Nov. met 'n sterk mag sou verlaat om Kimberley te ontset en dit op die 26ste sou bereik as hy nie by Modderrivier vertraag word nie. Die garnisoen te Kimberley moes op die uitkyk bly vir soekligte en kode boodskappe van sy leer.

Vir Kekewich wat voortdurend deur Rhodes lastig geval is om by die militêre owerhede in Kaapstad op die onmiddellike ontset van Kimberley aan te dring, was die aankondiging 'n ware verklikking. Hy het dit sy plig geag om Methuen met alle mag te ondersteun en het met die oog daarop besluit om op die 25ste 'n sterk troepemag teen die vyandelike hoofmag ten suide en suidweste van Kimberley in te werp. Sy doel met die beweging was om die aandag van die Boerekommando's wat

ten suide van die dorp geplaas was en aan lord Methuen se troepemag teenstand kon bied, na die gebied ten weste van die spoorlyn af te lei. Hy was nl. daarvan oortuig dat lord Methuen aan die oostekant van die spoorlyn sou opruk en Kimberley van daardie kant af op die 26ste sou binne marsjeer, en het dit dus sy plig geag om die pad aan daardie kant vir hom oop te maak.⁶³

10. DIE GEVEG VAN 25 NOV. 1899

Ter uitvoering van sy plan het Kekewich om 3 vm. die 25ste 'n mag van 1,124 man met 4 kanonne en 2 maxims uit Kimberley uitgestuur om teen die Boere ten suide en suidweste van Kimberley te gaan demonstreer. Hulle het in twee afdelings getrek, waarvan die een bestaan het uit 'n sterk afdeling infanterie met 4 kanonne en 2 maxims onder aanvoering van lt.-kol. G. D. Chamier, R.G.A., en die ander uit 'n sterk afdeling berede troepe, bygestaan deur 'n aantal genietroepe en troepe van die seinkorps met 'n maxim, onder bevel van lt.-kol. H. S. Turner.

⁶³ Sien O'Meara, pp. 70-71

Chamier se afdeling (180 man van die Loyal North Lancashire, 132 man van die Kimberley regiment, 82 man Kaapse Polisie, 4 kanonne van die Diamond Fields Artillery, 2 maxims en 'n ambulansafdeling) moes in 'n suidwestelike rigting opruk en die Boere op die ysterklipkoppie, bekend as Johnstoneskoppie, tussen Carter's Ridge en Wimbledon gaan bombardeer. Turner se afdeling (352 berede troepe, 46 genietroepe, 'n maxim, 'n afdeling seiners en 'n ambulansafdeling) moes regs van hulle optrek en Ottoskoppiemyn beset. Daar moes Turner die genietroepe en lede van die seinkorps met die maxim agterlaat om sy regterflank te beskerm teen Boere wat van Kamfersdam se kant af op hom sou toetas, en sodra die bombardement van die ysterklipkoppie begin, met die berede troepe die vernaamste operasie van die dag gaan uitvoer. Dit was om in die rigting van Spytfontein en Wimbledon op te ruk om die Boerestellings aldaar noukeurig te verken en ook vas te stel waar daar nog Boerelaers en kampe ten weste en suidweste van Kimberley gestaan het. As Turner hom daarvoor sterk genoeg gevoel het, moes hy ook die

kanonposisie van die Boere by Carter's Ridge probeer bemeester.

Die gepantserde trein moes met die operasie help. Eers moes dit met 'n bemanning van 25 man onder luit. McWebster in 'n rigting noord van Kimberley stoom om die Boere by Kamfersdam en die posisies ten noorde daarvan na die spoorlyn toe aan te suig, sodat hulle nie versterkings na die suide toe kon stuur nie. Daarna moes dit suidwaarts stoom om die linkerflank van Chamier se afdeling te dek. 112 man van die Beaconsfield Town Guard is op die spoorlyn geplaas om te waak dat die Boere die spoor nie agter die trein opbreek nie. In sy poging om Chamier se linkerflank te dek, sou die trein gesteun word deur lede van die Beaconsfield Town Guard, terwyl afdelings van die Kimberley Town Guard beveel is om punte buite die Britse verdediging gordel op die pad tussen Kimberley en Barkly-Wes en ook elders te beset, sodat hulle

die Britse terugtog van Ottoskoppiemyn af kon help dek.⁶⁴

Die bewegings het volgens plan verloop. Om 3.30 vm. het die troepe die Britse verdedigingslinie in aanvalsformasie verlaat en hul doelwitte onder dekking van die duisternis ongemerk genader, terwyl die gepantserde trein om 4 vm. Kimberley stasie uitgestoom het op sy reis noordwaarts. Sy poging om groot vyandelike afdelings na die spoorweg toe aan te suig, het egter misluk. Na 'n uur het hy dus na die suide van Kimberley toe begin terugstroom, waar die Engelse kanonne om 4.43 vm. vanaf 'n punt 2,000 tree ten weste van die opgaardam op die ysterklipkoppie losgebrand het.

Pas daarna, nl. om 5.10 vm., het Turner op die stelling van die Bloemhofburgers op Carter's Ridge afgestorm. Dit was deur sowat 300 man beset, waarvan egter net 'n klein groepie wat op

brandwag uitgestel was, wakker was. Hierdie groepie het 'n hewige vuur op die aanstormende ruitery onderhou dog kon hulle nie keer nie en binne weinige oomblikke was Turner se troepe besig om dood, verderf en verwarring onder die ontwakende burgers wat totaal verras was, te saai.

Dit het natuurlik nie aan die aandag ontsnap van genl. S. P. du Toit, die plaasvervanger van genl. De la Rey wat intussen na die Suide vertrek het om lord Methuen se aantog te help stuit nie. Du Toit wat anderhalfuur te perd van die toneel af weg by die Wolmaransstad kommando was, het dadelik met 100 man van die Wolmaransstad kommando op die Bloemhofse stelling toegesnel. Hy is swaar beskiet deur die troepe by Ottoskoppiemyn maar het hom daardeur nie van stryk laat bring nie en het die troepe in die stelling van die Bloemhof kommando weldra onder so 'n swaar geweervuur gehad dat hulle Carter's Ridge moes verlaat en moes terugval.

Die burgers wat steeds meer en meer uit die stellings by Kamfersdam en ten noorde daarvan versterk is en Turner se mag teen 7 vm. volgens

⁶⁴ Sien Kekewich se verslag. Bylaag 3, par. 5; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 58-59; *Times History*, IV, pp. 551-553



Genl. S. P. Du Toit en sy staf

Britse bronne in getalsterkte oortref het, het die terugvallende troepe heftig beskiet, en Turner kon die res van die aan hom opgelegde taak, nl. om verkenningwerk in 'n suidwestelike rigting te doen, onder die omstandighede nie uitvoer nie. Die gepantserde trein het intussen teen 6.41 vm. by Wright se plaas ook onder die vuur van 'n Boerekanon op Spitskop gekom, en Kekewich wat tevrede was met wat bereik is, het derhalwe besluit om die geveg af te breek en die troepe na Kimberley toe terug te trek.

Nadat Turner se mag tot buite gevaar teruggeval het 'n beweging wat deur Kekewich in die regterflank met twee kanonne vanaf die lasaret teenoor Carter's Ridge gedek is — het Kekewich teen 8.10 vm. Chamier se afdeling beveel om terug te val, en teen 10 vm. was die troepe terug in Kimberley. Hul totale verlies was 7 manskappe gedood en 4 offisiere en 25 manskappe gewond. Onder hulle was lt.-kol. Turner self, wat 'n baie ligte wond opgedoen het.

Die Boereverlies het 60 man beloop, t.w. 9 gedood, 19 gewond en 32 man (waaronder 7

gewond) deur die Engelse in die stelling van die Bloemhofburgers gevange geneem en na Kimberley gebring. Van die gewondes het twee aan hul wonde beswyk, een in die Boerelaer en een in Kimberley. Toe die krygsgevangene burgers Kimberley binnekom, is hulle met vernederende uitroepe deur die nie-blankes begroet, bv. “where are your passes?” Daarna is hulle in die gevangenis in Kimberley geplaas waar Cecil Rhodes tabak en pype aan hulle uitgedeel het.⁶⁵

Genl. Du Toit het die ramp wat die Boere getref het, gewyt aan “loutere onwaakzaamheid en gerustheid der officieren, en slechte uitvoering der orders” deur die burgers, want hulle het geen voorposte in die rigting van Kimberley uitgesit gehad nie. Die gevolg was dat die vyandelike

⁶⁵ Sien oor die geveg: Kekewich se verslag, Bylaag 3, par. 5; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 58-59; *Times History*, IV, pp. 551-553; *The Siege of Kimberley*, 1899-1900, pp. 55-64; Leyds 711, Telegram no. 19 d.d. 25 Nov. 1899 en no. 5 d.d. 26 Nov. 1899; en Nierstrasz, II band 2, p. 623

troepe ongemerk tussen die burgers ingedring het voordat daar gevuur is.⁶⁶

11. DIE GEVEG VAN 28 NOV. 1899

Twee dae na hierdie uitval het Kekewich besluit dat die tyd aangebreek het om nog 'n aanval met 'n sterk mag op die Boere se hoofposisie ten suidweste van die dorp te onderneem. Die aanleiding daartoe was die ontvangs deur middel van rapportryers wat die nag van 25 Nov. in Kimberley aangekom het, van nuus van die gunstige afloop van die slag van Belmont vir die Engelse en veral van flitsseine uit die kamp van lord Methuen om 8.35 nm. die 27ste. Hieruit het geblyk dat Methuen hom op die tydstip reeds op Klofontein aan die suidelike wal van die Modderrivier met sy leër bevind het, op mars na Kimberley. Van Bantoes het Kekewich verneem dat die Boere hul laers by Spitskop en Spytfontein ontruim en in die rigting van die Oranjerivier gegaan het, terwyl hy persoonlik ook bemark het

dat 'n aansienlike deel van die vyandelike mag na die suide verskuif het, klaarblyklik om teen Methuen se leër te gaan veg. Hierdie suidwaartse vloei van burgers in die rigting van Modderrivier om die leër te gaan beveg wat uitgestuur is om Kimberley te ontset, kon Kekewich nie ongestoord toelaat nie. Die oggend van die 28ste het hy dus 'n sterk mag van 1,820 man onder bevel van lt.-kol. Chamier uit Kimberley uitgestuur om die hoofposisie van die Boere ten suidweste van die dorp te gaan aanval. Sy doel was om so 'n groot vyandelike mag om Kimberley saamgetrek te hou as wat enigsins moontlik was.

Die troepemag wat deur hom uitgesend is, het in drie kolonnes uit Kimberley getrek en wel in helder daglig, sodat hulle duidelik deur die vyand gesien kon word.

Die hoofmag wat deur Chamier persoonlik gelei is, moes die rant verower wat ten weste van die spoorweg tot by die ysterklippoppie (d.i. Johnstoneskoppie), 4,000 tree wes van die opgaardam, deur die Boere beset was. Daarvandaan af moes Chamier 'n deel van sy

⁶⁶ Sien verslag van genl. Du Toit in Leyds 711, Telegram no, 19 d.d. 25 Nov. 1899

berede troepe na Peddiefontein, suid van Carter's Ridge, stuur, vergesel van genie om die posisies te versterk wat die berede troepe aldaar moes inneem. Vervolgens moes kanonne na Peddiefontein gestuur word om vanaf die terrein ten suide van Carter's Ridge die vyand uit sy skanse ten weste van die lasaret te verdryf indien dit nodig sou word. Hierdie hoofmag wat van die sperfort suid van die opgaardam geleë, moes vertrek, was saamgestel uit 105 man van die berede polisie en die Kimberley Light Horse, aangevoer deur lt.-kol. T. C. Peakman, 2 kompanies van die Kimberley regiment (342 man), 3 kompanies van die Loyal North Lancashire regiment (247 man), 'n afdeling Kaapse voetpolisie (52 man), die battery Diamond Fields Artillery (108 man met ses kanonne), 4 maxims met bediening, 'n seksie van die 7th Company *Royal Engineers* (48 man) en 'n ambulansafdeling.

Om die regterflank van hierdie sentrale kolonne te dek, sou 'n tweede kolonne onder aanvoering van lt.-kol. Scott-Turner vanaf die sperfort op

die Schmidtsdrifpad regs van die sentrale kolonne in die rigting van Carter's Ridge beweeg. Dit het bestaan uit 633 man, saamgestel uit die berede kompanie van die Loyal North Lancashires en 'n deel van die berede Kaapse Polisie, die Diamond Fields Horse en die Kimberley Light Horse. Hierdie kolonne moes die Boerestellings op Carter's Ridge verower indien hulle baie swak beset was, anders moes dit slegs daarteen demonstreer. Kekewich het egter geglo dat hulle sterk beset sou wees en het Turner dus gewaarsku om nie te ver te gaan nie. Voor die vertrek van die troepemag het Kekewich in 'n vriendskaplike gesprek met Turner dan ook nogmaals duidelik aan laasgenoemde gesê: "My dear chap, remember I do not want you to make an assault on Carter's Ridge or to capture it, unless it is unoccupied by the Boers, or so slightly occupied that there is every prospect of an attempt against it succeeding."

Om die linkervleuel van die sentrale kolonne te dek, sou 'n derde kolonne onder maj. J. R.

Fraser van die Beaconsfield Town Guard met 303 van sy manskappe vanaf Beaconsfield stasie al met die spoorweg langs suidwaarts in die rigting van Wright se plaas beweeg. Hulle sou ondersteun word deur die gepantserde trein onder tweede luit. McWebster met 'n bemanning van 27 wat na 'n demonstrasie noordwaarts, saam met maj. Fraser se kolonne na die suide sou beweeg.

Ten einde die vyand te belet om Ottoskoppiemyn te vermeerster, is 'n afdeling van 54 man van die Kimberley Town Guard by Ottoskoppiemyn gestasioneer en 'n tweede afdeling van 56 man op die pad tussen Kimberley en Barkly-Wes voor die Britse verdedigingswerke. Hierdie mag sou ook die pad versper van versterkings wat van Kamferdam en ander posisies verder noordwaarts na die suide sou beweeg om die burgermag by die lasaret en ten suide daarvan te ondersteun.⁶⁷

⁶⁷ Kekewich se verslag, d.d. 15 Feb. 1900, Bylaag 3, par. 6; Britse amptelike *History of the War in South Africa*,

Chamier het die taak wat hom opgelê is, feitlik sonder teenstand en sonder om verliese te ly, uitgevoer. Tussen 3 en 4 nm. solank as wat die Boere op Carter's Ridge hul aandag op lt.-kol. Turner se bewegings toegespits het, het hy die ysterklipkoppie beset, asook die rant wat daarvandaan af tot by die spoorweg uitgestrek het, en die twee Boerekanonne by Spitskop en Wimbledon onder artillerievuur geneem. Om 4.10 nm. het hy aan Kekewich wat by die uitkyktoring by die opgaardam suidwes van die dorp was, geheliografeer dat hy voornemens was om Spitskop en Wimbledonrant te bombardeer en dat lt.-kol. Turner besig was om teen die vyandelike stellings op Carter's Ridge op te ruk. Kekewich het geantwoord dat Chamier moes doen wat hy die beste geag het maar die vier vyandelike skanse op Carter's Ridge was blykbaar sterk beset "and you will doubtless require artillery to shell them out". Chamier moes Turner hiervan kennis gee.

II, pp. 59-60; *Times History*, IV, p. 533; O'Meara, pp. 74-75

Turner was 'n vurige kêrel en het hom aan die instruksie om slegs teen die Boerestellings op Carter's Ridge te demonstreer en dit nie te probeer verower tensy hy oortuig was dat dit swak beset was nie, nie gesteur nie. Hy was blykbaar van die staanspoor af vasbeslote om dit te verower en het met die oog daarop die hele terrein by Peddiefontein tot by Carter's Ridge beset. Die Boere het die terrein verdedig en die troepe taamlik heftig met hul kanonne vanaf Carter's Ridge beskiet, maar Kekewich het Turner se opmars gesteun met vuur uit sy kanonne wat in die fort by die opgaardam gestaan het. Die troepe het dus na 'n taamlieke taai worsteling in besit gekom van die terrein wat as afspringplek moes dien vir die aanval op Carter's Ridge.

Terwyl Turner hom agter die mure van die geboue by Carter se opstal gereed gemaak het vir die aanval op die Boerestellings op Carter's Ridge, het die afdeling wat Chamier volgens instruksies aan hom moes stuur, teen 4.45 nm. by hom aangesluit. Dit het bestaan uit 81 man onder luit. A. W. Hewett, t.w. 'n kompanie van die

Loyal North Lancashires, 66 man sterk, en 'n vyftiental genietroepe met pakmuile. Hierdie 81 man is deur Turner belas met die besetting van die geboue op Carter se plaas terwyl hy met sy berede troepe op die suidelike flank van die Boerestellings op Carter's Ridge afgestorm het. 'n Eskadron van die Kimberley Light Horse onder maj. R. G. Scott is na die lasaret in die front van die Boerestelling gestuur om die Boere daarvan daan af onder 'n kruisvuur te bring terwyl die res vanuit die suide reg op die rant afgestorm het.

Toe die Engelse storm, het 'n deel van die burgers verslae uit hul skanse gevlug en met agterlating van selfs hul perde op die hooflaer van genl. Du Toit afgepyl, waar elkeen sy eie verhaal vertel het van die uitstekende vordering wat die vyand besig was om te maak. Sommige het vertel dat 'n menigte van die Boere se perde doodgeskiet is, andere dat die Bloemhofburgers totaal omsingel is, nog andere dat daar reeds 6 of 7 burgers gesneuwel het en net so veel gewond was, en dat die Engelse binne 60 tree van die Boere se stelling



Carter se plaas

af was, verskuil in forte. Daardeur het hulle soveel paniek onder die baie burgers in die hooflaer gesaai dat niemand bereid was om die “vasgekeerde” Bloemhofburgers te gaan help nie. Daar was geen offisier wat die bevel oor hulle kon neem en hulle kon beweeg om hul kamerade te gaan versterk nie, “niet eens om leven van broeders re redden”, want genl. Du Toit het die vorige aand met 300 van die beste burgers en al die offisiere suidwaarts getrek, in die rigting van Modderrivier, met die doel om by Scholtznek te gaan keer dat Kekewich se krygsmag nie daar ’n pad vir Methuen deur die Boerelinies baan om Kimberley binne te trek nie. Die enigste persone wat bereid was om na Carter's Ridge te gaan om daar te gaan help, was dr. Dunlop met die personeel van die Rooi Kruis. Hulle is dan ook dadelik met karre en waens daarheen om die lyding van diegene wat gewond was, te gaan versag, gevolg deur ’n wa om die gewondes op te laai. Genl. Du Toit se sekretaris het tevergeefs probeer om van die burgers wat nog in die hooflaer was, daarheen te stuur. Hulle het dit hul plig geag om te bly net waar hulle was om “lagers

enz.” te beskerm. Genl. Du Toit se sekretaris het dit dan ook sy plig geag om aan pres. Kruger te rapporteer dat dit treurig was “dat wij niet alleen zitten, maar liggen lekker te slapen wanneer onze broeders elders in gevaar verkeerden.”

Gelukkig vir die Boere was al die Bloemhofburgers nie van die treurige kaliber as die klomp wat by die nadering van die vyand sommer na die hooflaer toe gevlug en daar soveel verwarring gestig het nie. Die meerderheid het in hul stelling gebly en toe die Engelse storm, hulle hewig met hul kanon beskiet wat tot op die tydstop in aksie was teen die Britse swaargeskut by die opgaardam. Die kanon kon die stormloop egter nie stuit nie en weldra moes die burgers op hul gewere terugval om die vyand uit Carter's Ridge te probeer hou. Ten spyte van ’n heftige geweervuur het die troepe wat om 5 nm. deur Chamier ook nog met ’n eskadron Kimberley Light Horse en twee kanonne van die Diamond Fields Artillery versterk is, egter goeie vordering gehandhaaf en voor 6 nm. het hulle al drie die vyandelike posisies wat op die suidelike deel van Carter's

Ridge ten suide van die Boere se kanonskans aldaar geleë was, ingeneem gehad. Die beweging is in die rug gesteun deur 'n swaar vuur van die Diamond Fields Artillery se twee kanonne wat 1,000 tree van die Boere se kanonskans af opgestel was. Op die regterflank waar hy so geplaas was dat hy enige poging van die Boere van die lasaret af kon verhinder om die stormtroepe van Kimberley af te probeer afsny, het maj. R. G. Scott die aanval ondersteun.

Solank as wat Turner met sy stormtroepe besig was om die een Boereposisie na die ander op Carter's Ridge in te neem, het 'n seksie van die Diamond Fields Artillery, later versterk deur die Loyal North Lancashires, op Turner se linkerflank agter om die Boereposisie begin trek en wes van Carter's Ridge op die kamp van die kommando Bloemhof afgekom. Dit was heeltemal onverdedigd en het dus 'n maklike prooi geword vir die Engelse, wat dadelik daarop toegesak en die tente en kampgerei wat hulle nie kon beweeg nie, verwoes het. Onder die buit wat hulle hier geneem het, was 'n ossewa met ammunisie en

ander voorrade belaaï, 'n kar en 'n kanonwa. 'n Beweging van 'n groepie burgers wat vanuit die weste aangejaag gekom het om die laer te beskerm en die Engelse by Peddiefontein in die rug aan te val, is maklik gestuit deur twee maxims wat ondertussen deur die Engelse by Peddiefontein in posisie gebring is.

Die goeie vordering van die Britse stormloop op Carter's Ridge het by die troepe wat nog by die Britse basis by Peddiefontein was, die hoop gewek dat al die Boerestellings op Carter's Ridge met insluiting van die vyandelike kanonstelling teenoor die lasaret, verower kon word. Om 5.25 nm. het hulle dus aan Kekewich geheliografeer om dadelik kanonne na Peddiefontein te stuur, want hulle kon die rant skoonmaak. Kekewich se beskikbare kanonne vir velddiens, t.w. die battery Diamond Fields Artillery, was egter almal saam met Chamier se afdeling. Daarom het hy die versoek aan lt.-kol. Chamier oorgedra wat nog steeds in die posisie was wat hy op en ten ooste van die ysterklipkoppie beset het, en vanwaar hy

ondertussen al die genietroepe na Turner gestuur het om hom te versterk.

Tot op die stadium het Kekewich die aanval van Turner se stormtroepe gesteun met kanonvuur uit die fort by die opgaardam. Dit was gekonsentreer op die Boere se kanonstelling wat op Carter's Ridge teenoor die lasaret geleë was. 'n Rukkie na die ontvangs van die bogenoemde heliogram wat deur die troepe op Peddiefontein aan hom geflits is, het hy egter bevel gegee dat die kanonvuur gestaak moes word ten einde te voorkom dat Turner se manskappe by die bestorming van die vyandelike kanonstelling deur hul eie bomme getref word. Immers die troepe was toe maar nog net 60 tree van die kanonstelling af.

Toe egter kort na 6 nm. die troepe op las van Turner opspring om die Boere se kanonskans te bestorm en die laaste weerstand daar te gaan uitwis, het hulle hulle in so 'n swaar geweervuur vasgeloop dat hulle dadelik weer moes platval. Etlike van hulle is getref en onder hulle was hul aanvoerder, lt.-kol. Henry Scott-Turner. 'n Martini-Henrykoeël het hom in die voorkop getref

toe hy hom opgelig het om te vuur en het hom op slag gedood. Toe luit. Clifford bemerk dat Turner gesneuwel het, het hy opgespring en die manne rondom hom opgeroep om die fort te bestorm en in te neem. Hy is egter swaar gewond sonder dat hy enige vordering kon maak, en die manskappe wat hom gevolg het, is teruggejaag deur 'n moorddadige vuur.

Op die tydstip het maj. Peakman met sowat 40 man van wie 13 getref is voor hulle die vuurlinie bereik het, van agter af aangestorm gekom en die bevel oor die troepe in die front geneem. Hy was vasberade om die kanonskans te bemeester en het dadelik by maj. Elliott op Peddiefontein om hulp aangeklop om die onderneming deur te voer. Elliott was egter bang dat die Boere vanuit die weste op Peddiefontein sou toesak en dit verower, en dan die Engelse in die rug sou aanval. Gevolglik het hy aan Peakman laat weet dat hy niemand kon spaar nie en hom gebied om van die onderneming af te sien. Peakman was egter nog nie tevrede nie. Hy het nou 'n boodskapper na Kekewich laat jaag met die mondelinge berig dat

hy in staat was om die vyandelike kanonskans in te neem as hy maar net versterking kon kry, en ondertussen het om 6.11 nm. nog 'n groep in die vuurlinie probeer om die skans te bestorm. Hulle is gelei deur kapt. T. H. Rodger van die Diamond Fields Horse maar sy poging het geen beter resultate opgelewer as die van Clifford en Turner nie.

Vanuit die vuurlinie het die Engelse nou maar 'n swaar geweervuur op die kanonskans onderhou in afwagting op versterkings om die fort nog eens te bestorm. Toe geen versterkings egter opdaag nie, nog van die kant van lt.-kol. Chamier nog van die van Kekewich, het hulle hulle geleidelik uit die vuurlinie onttrek en het die geweervuur gaandeweg afgeneem en teen 6.22 nm. heeltemal begin wegsterf.

Kekewich het Peakman se boodskap om versterkings aan hom te stuur eers om 9.45 nm. ontvang. Vir 'n voortsetting van die aanvalle wat bedoel was om Carter's Ridge te verower, het hy geen kans gesien nie. Dus het hy 'n boodskapper na Peakman gestuur wat hy in Turner se plek as

aanvoerder van die berede troepe aangestel het, met die bevel om die aanval te staak en na Carter se plaas toe terug te val. Hy moes hom daar gereed hou om Chamier se regterflank met die aanbreek van die oggend te beskerm, en sou in die verband verdere instruksies van Chamier ontvang. Aan maj. Scott wat die middag by die lasaret stelling geneem het, het hy met dieselfde boodskapper laat weet om sy posisie by die lasaret tot met die aanbreek van die dag te handhaaf; en aan Chamier het hy van hierdie instruksies aan Turner en Scott kennis gegee. Hy het Chamier reeds die oggend en weer die aand beveel om sy troepe in die verowerde posisies wat vanaf Wright se plaas tot by Peddiefontein uitgestrek het, in bivakke te laat kampeer, gereed om te handel soos die toestand die volgende oggend sou vereis. Hierdie laaste instruksie het hy nou weer herhaal, want hy het verwag om gedurende die nag verdere berigte van lord Methuen te ontvang en ook instruksies of aanduidings van hoe hy moes optree om Methuen te help.

Die hoop om iets verder van lord Methuen te verneem, is egter nie verwesenlik nie. Die bevelhebber van die 1ste divisie het 'n diepe swye bewaar en twee uur na middernag moes Kekewich ook nog tot die ontdekking kom dat die leër wat hy uitgestuur het om teen die vyandelike posisies ten suide van Kimberley te demonstreer, in 'n uiters gevaarlike posisie verkeer het.

Om 2 vm. het die boodskapper wat hy na Peakman en Scott toe uitgestuur het, nl. met 'n hoogs verontrustende tyding teruggekeer. Die troepe wat teen die Boere op Carter's Ridge geveg het, het al hul posisies verlaat, ook die op Carter se plaas, en die hele terrein op Chamier se regterflank was weer in hande van die vyand. Die boodskapper kon Peakman glad nie opspoor om Kekewich se bevel aan hom oor te dra nie en Scott se stelling by die lasaret was so swaar deur die vyand beskiet dat Scott nie eers 'n lig kon maak om Kekewich se boodskap te lees nie. Gevolglik het hy sy posisie maar ontruim en met sy troepe en die twee kanonne van die Diamond Fields Artillery na Kimberley toe teruggetrek.

Onder die omstandighede was daar vir Kekewich net een uitweg. Hy moes Chamier se kolonne na Kimberley toe terugtrek voordat die Boere sou ontdek dat laasgenoemde se regterflank volkome onbeskut was en op hom sou toetas. Om 2.25 vm. het Kekewich dus aan Chamier laat weet dat sy regterflank bloot gelê het, en hom beveel om met dagbreek met sy hele mag na Kimberley toe terug te trek. Om seker te maak dat daaraan gevolg gegee word, het hy maj. O'Meara om 2.30 vm. persoonlik na die ysterklipkoppie toe gestuur. Sy taak was om hom, Kekewich, in kennis te stel wanneer die terugtog begin. Die berede afdelings waaroor Chamier nog beskik het, t.w. die Kimberley Light Horse, Kaapse Polisie en Diamond Fields Artillery, moes gebruik word om Chamier se flank tydens die terugtog te beskerm, en as die berede troepe ontoereikend was, moes hy Kekewich dadelik daarvan verwittig. Die gepantserde trein sou uitgestuur word om Chamier se linkerflank tydens die terugtog te dek.

Die Boere het die terugtog wat na 4 vm. begin het toe die boodskap aan Chamier oorgedra is, egter

nie probeer belemmer nie en die troepe het hul kampplekke in Kimberley dus sonder moeite bereik. Hul totale verlies tydens die geveg was 56 man. Hiervan het 24 gesneuwel, onder wie 2 offisiere, nl. lt.-kol. H. S. Turner en luit. S. O. Wright van die Kimberley Light Horse. 32 was gewond en van hulle was drie offisiere, nl. luit. W. R. Clifford (Diamond Fields Horse), kapt. S. P. Waldek (Diamond Fields Horse) en luit. H. S. Watson (Kimberley Light Horse). Al hierdie persone het geval tydens die Britse aanval ter verowering van die Boereposisies op Carter's Ridge.⁶⁸

Die verlies van die Boere tydens die geveg was slegs 2 gesneuwel en 10 gewond — afgesien van

die ammunisiewa en kampgerei asook heelwat perde en osse van die Bloemhof kommando.⁶⁹

Pres. Kruger en staatsekretaris Reitz was hoogs verontwaardig toe hulle die berig van genl. Du Toit se sekretaris ontvang waarin vermeld is dat 'n deel van die Bloemhof kommando vasgekeer was en dat die Transvalers in die hooflaer te lafhartig was om hulle te gaan ontset. Terwyl staatsekretaris Reitz die burgers en genl. Du Toit se sekretaris ernstig betig het omdat hulle “gerust in de lagers blijven wanneer uwe broeders op zulk een wijze in ongelegenheid is”, het pres. Kruger 'n dringende beroep op pres. Steyn gedoen om hoofkmdt. Wessels te beveel om die vasgekeerde burgers te gaan ontset.⁷⁰ Aan die versoek het pres.

⁶⁸ Sien oor die geveg Kekewich se verslag, Bylaag 3, par. 6; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 60-62; *Times History*, IV, pp. 553-556; Nierstrasz, II band 2, p. 631; *The Siege of Kimberley*, 1899-1900, pp. 65-80, waarin ook 'n naamlys voorkom van Britse ongevalle; Leyds 711, Telegramme nos. 31 en 60 d.d. 28 Nov. 1899, en nos. 7, 18 en 6 d.d. 29 Nov. 1899

⁶⁹ Sien Leyds 711, Telegram no. 14 d.d. 29 Nov. 1899, en *Staats Courant der Zuid Afrikaansche Republiek*, d.d. 6 Nov. 1899, waarin die name van die gesneuweldes en die gewondes voorkom. Volgens hoofkmdt. Wessels was die verlies van die Boere 3 gesneuwel en 10 gewond (vgl. Leyds 711, Telegram no. 41 d.d. 29 Nov. 1899). Sien verder Leyds 711, Telegram no. 7 d.d. 29 Nov. 1899

⁷⁰ Sien Leyds 711, Telegramme nos. 1 en 2 d.d. 29 Nov. 1899

Steyn gevolg gegee en om 10 vm. die 29ste was Wessels met 200 man op die terrein, wat binne 'n uur daarna weer in sy geheel deur die Transvaalse burgers beset was.⁷¹ Inderdaad het hulle soos reeds hierbo beskryf, die terrein nooit ontruim nie en was die Bloemhofburgers ook nooit deur die Britse magte ingesluit nie. Hulle het slegs vanuit die suidelike deel van Carter's Ridge op hul kanonstelling in die sentrum daarvan teruggeval, en van daar so 'n swaar vuur op die Engelse troepe onderhou dat laasgenoemde hulle reeds vroeg die aand verplig gevoel het om hul aanval te staak en na Kimberley toe terug te trek. Die berig van die sekretaris van genl. Du Toit as sou die burgers vasgekeer wees, was gegrond op die verhale van vlugteling uit die Bloemhof posisie wat pas na die aanvang van die Britse aanval van die terrein af padgegee het. Hulle wis dus niks van die harde geveg wat hul krygsmakkers gevoer het om hul stelling te handhaaf en die Engelse na Kimberley toe terug te dryf nie.

⁷¹ Leyds 711, Telegramme nos. 39 en 41 d.d. 29 Nov. 1899

Die voorval het egter duidelik aangetoon hoe gevaarlik dit was om 'n burgermag sonder 'n bevoegde bevelhebber binne trefafstand van die vyand af te laat lê. Daarom is na aanleiding van 'n wenk van pres. Kruger aan genl. Cronje om of 'n waarnemende veggeneraal oor die Transvalers aldaar aan te stel of een van sy offisiere as bevelhebber daarheen te stuur,⁷² genl. Du Toit onmiddellik na Kimberley toe teruggestuur om die bevel oor die Transvaalse kommando's wat daar was, te neem.

Verder het pres. Kruger by hoofkmdt. Wessels aan die hand gedoen om alle walaers van Kimberley af terug te trek. Hulle moes verplaas word na 'n veilige plek buite bereik van die vyand, sodat die Engelse dit nie weer kon bykom en onverwags oorrompel soos die geval was met die Bloemhoflaer nie. Die beleg moes dus slegs met perdekommendo's en burgers te voet voortgesit word.⁷³ Genl. De la Rey het hom daarmee vereenselwig en op 3 Des. 1899 aan genl. Du

⁷² Sien Leyds 711, Telegram no. 55 d.d. 29 Nov. 1899

⁷³ Leyds 711, Telegramme nos. 46 en 66 d.d. 29 Nov. 1899

Toit bevel gegee om die Transvaalse laer na 'n veilige en goed verdedigbare plek aan die Vaalrivier te verplaas en Kimberley verder slegs met 'n perdekommendo te bewaak. Aan die bevel is op die 4de gevolg gegee. Die laers is na Riverton teruggetrek, asook die hospitaal wat egter eenkant, weg van die laer af, gehou is.⁷⁴

12. DIE BOODSKAPPE VAN LORD METHUEN

Laat die aand van die 29ste het 'n boodskap van lord Methuen Kimberley bereik. Dit het egter slegs navrae bevat oor die toestande in Kimberley en oor die boodskappe wat Kimberley vanuit die Suide bereik het. Geen woord is gerep oor Methuen se eie planne en bewegings nie. Uit die strekking van die stuk het geblyk dat die owerhede in Kaapstad ander die indruk verkeer het dat die toestand in Kimberley kritiek was en dat dit hulle ernstig verontrus het. Daarom het Kekewich in ondubbelsinnige taal geantwoord: "Situation here not critical." Verder het hy

meegedeel dat daar miskien 1,200 Transvalers ten noorde en ten weste van Kimberley was en 'n onbekende getal burgers in die heuwels 8 tot 10 myl ten ooste daarvan. Volgens die persone wat hy op die 25ste krygsgevangene geneem het, was daar tussen Modderivier en Kimberley tussen 3,000 en 15,000 man en volgens sy eie skatting omtrent 6,000. In antwoord op 'n vraag of die troepe in Kimberley op enige wyse sou kon saamwerk om hulp aan Methuen se leër te verskaf, het hy geantwoord dat as hy inligting oor Methuen se planne kry, hy met 6 kanonne, 500 berede manskappe en 200 infanteriste (gereelde troepe) 'n afleidingsaanval sou kan doen.

Die draer van die boodskap was 'n ooggetuie van die geveg by Belmont en is nadat hy Kekewich se hoofkwartier verlaat het, by die Sanatorium hotel — Rhodes se tuiste — bestook met vrae deur vooraanstaande inwoners van Kimberley wat eerstehandse inligting oor lord Methuen se vordering wou hê. Uit die antwoorde wat hy hulle gegee het, het hulle afgelei dat die slag nie

⁷⁴ Leyds 712, Telegramme nos. 7 en 16 d.d. 3 Des. 1899, en no. 4 d.d. 5 Des. 1899

'n "very successful affair" vir die Engelse was nie.

Die aand van 1 Des. 1899 het nog 'n belangrike boodskap Kekewich uit Methuen se hoofkwartier bereik. Dit het besonderhede verskaf aangaande die sterkte van Methuen se divisie, en daaruit het geblyk dat dit enigsins aan die swak kant was maar dat sir Redvers Buller nie in staat was om 'n sterker mag vir die ontset van Kimberley af te staan nie.

Op 3 Des. 1899 het nag 'n bode van Methuen by Kekewich opgedaag met die tyding dat Methuen Modderrivier met sy troepemag bereik het, en met 'n uiteensetting van sy voorgenome bewegings na die ontset van Kimberley. Daaruit het geblyk dat die ontset van Kimberley maar van korte duur sou wees, want Methuen moes dadelik na die ontset van die dorp na die Suide toe terugkeer om in ooreenstemming met die aanvaarde krygsplan vir die verowering van die Republieke, direk vanuit die Suide na Bloemfontein toe op te ruk. Sy leër sou dus slegs vars voorrade na Kimberley toe bring en die

verdedigers van die dorp met 'n paar swaar kanonne en een en 'n halwe bataljon infanterie versterk en dan maar weer terugtrek. Ten einde die verdere verdediging van die dorp te vergemaklik, sou hy egter alle burgerlike persone in die dorp wat nie met die verdediging gehelp het of vir ander volstrek noodsaaklike dienste nodig was nie, met hom na die Suide toe neem waar hulle veilig sou wees. Aan Kekewich het hy nou opgedra om die nodige reëlins te tref vir die verplasing van die burgerlike bevolking na die suidelike deel van die Kaapkolonie. Van die siviele owerhede het die Koloniale Regering verlang om hartlik met Kekewich saam te werk om aan die bevel uitvoering te gee.⁷⁵

13. DIE HOUDING VAN RHODES

Die eerste burgerlike persoon aan wie Kekewich die inhoud van die instruksies in verband met die verskuiwing van die burgerlike bevolking meege-

⁷⁵ Sien O'Meara, pp. 78-83; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 62; *Times History*, IV, p. 557

deel het, was Cecil Rhodes, en 'n ongeskikter persoon om dit aan te openbaar, al het hy ook beloop om dit streng geheim te hou, was daar nie.

Reeds van die aanvang van die beleg af het Rhodes hom in verbinding met die Britse owerheid gestel en daarop aangedring dat Kimberley sonder verwyld ontset moes word. Op 16 Okt. 1899 het hy 'n boodskap in dier voege na die Hoe Kommissaris in Kaapstad deur die Boerelinies gesmokkel gekry en die volgende dag een aan die Chartered Company. Hierin is hulle versoek om aan lord Rothschild te kabel om die kabinet te gaan spreek en aan te dring op die onmiddellike ontset van die dorp, want "It is perfectly possible; but military authorities at Cape Town will do nothing". Op die 18de en 21ste het verdere boodskappe aan Milner gevolg en op die 29ste een namens die direkteure van die De Beersmaatskappy waarin inligting gevra is oor wanneer Kimberley ontset sou word "so as to enable us to take our own steps in case relief is refused." Gedurende die eerste dae van November het verdere historiese telegramme Kaapstad

bereik, nie alleen van Rhodes nie maar ook van die burgemeester van Kimberley, lede van die Wetgewende Vergadering wat in Kimberley was, en van regter Lange. In almal daarvan is daarop aangedring dat Kimberley onmiddellik ontset moes word ten einde "terrible disaster" te voorkom.⁷⁶

Hierdie telegramme is deur Rhodes geïnspireer en Kekewich was dus nie geneë om met Rhodes oor militêre aangeleenthede te gesels nie, behalwe in gevalle waar omstandighede dit volstrek noodsaaklik gemaak het. Die offisier by die fort waar Methuen se boodskapper hom aangemeld het, het hom egter nie reguit na Kekewich geneem soos hy beveel was om te doen nie, maar na die Sanatorium hotel. Hier het Rhodes, toe hy verneem dat die betrokke rapportganger deelgeneem het aan die slag by Tweeriviere, hom begin uitvra oor wat daar gebeur het en agtergekom dat hy 'n boodskap in kode vir Kekewich by hom gehad het. Nadat hy die

⁷⁶ Sien *Times History*, IV, pp. 547-549; en O'Meara, pp. 42-46

boodskap oorhandig het, het Rhodes Kekewich besoek en hom oor die boodskap uitgevra.

Kekewich het geantwoord dat dit van hoogs vertroulike aard was en dat hy sy instruksies slegs aan hom kon openbaar indien hy beloof om dit aan niemand anders oor te vertel nie. Dit het hy gedoen en daarop het Kekewich die volle teks van Methuen se boodskap aan hom voorgelees. Hoogs onvergenoegd het Rhodes die strekking daarvan egter nog dieselfde aand aan lede van die De Beersmaatskappy se direksie en ook aan amptenare van die maatskappy oorgedra, tot groot ontsteltenis van Kekewich.

Die aand van die 4de was daar weer 'n boodskapper van Methuen by Kekewich met verdere besonderhede oor die garnisoen wat na Kimberley toe sou kom, en weer het Rhodes sy opwagting by Kekewich gemaak om die inhoud daarvan te verneem. Kekewich se antwoord was: "I can only communicate the further information if you will give me a solemn assurance that you will keep whatever I may

communicate to you strictly to yourself and not repeat it either to De Beers' directors or to the Company's officials."

"That is exactly what you told me yesterday and I am not going to be told that by you again", het Rhodes rasend van woede teruggeskreeu en aan Kekewich meegedeel dat hy voornemens was om die inligting wat aan hom gegee is, te gebruik soos hy wou en weier om hom in enige opsig te laat bind. Hy het allerlei dreigemente teen Buller en Kekewich en sy staf uitgespreek en toe geloop.

Kekewich het hom egter nie daardeur van stryk laat bring nie en voortgegaan om die nodige stappe te doen om die instruksie uit te voer. Op 5 Des. 1899 het hy 'n klein komitee, bestaande uit die burgemeester en 'n paar stadsraadslede, benoem en aan hulle opgedra om 'n skema uit te werk vir die verskuiwing van 8,000 blankes en 12,000 nie-blankes uit Kimberley na die Suide.

Solank as hy hiermee besig was, het Rhodes en die direksie van die De Beersmaatskappy wat veral besorgd was omdat hulle nie steenkool en dinamiet in die hande kon kry om met hul werksaamhede voort te gaan nie, die Hoë Kommissaris gebombardeer met proteste en selfs dreigemente. Hierop het laasgenoemde op die 7de geantwoord dat “as regards coal and dynamite, these must wait guns, troops and supplies for troops and necessary civil population to be got in and military operations connected with relief completed.”

Na aanleiding hiervan is Kekewich deur die De Beersmaatskappy in kennis gestel dat aangesien dit waarskynlik gelyk het dat die militêre owerhede nie aan hul eise sou toegee nie, die maatskappy besluit het om al sy werkers te ontslaan, die myne te sluit en die inboorlinge uit die kampongs van die maatskappy te sit.

Kekewich het hom daardeur nie laat intimideer nie en toe het Rhodes hom regstreeks tot lord Methuen gewend. Op 10 Des. 1899 het hy sy privaatsekretaris met die volgende boodskap na

Kekewich gestuur, wat hy wou hê dat Kekewich aan lord Methuen moes versend:

“Dear Methuen. If Spytfontein is in your opinion too big a job why not put an advance to Bisset’s (Magersfontein), throw up a fort and leave infantry? This would leave you eleven miles from Beaconsfield. The Boers, as you know, never attack a fort. The men here could easily occupy Alexandersfontein and a joint movement could then occupy Scholtz’s Water. The result would be that you would then hold the waters on which their Spytfontein position depends and complete connection from Modder River here without having risked the difficulties of the Spytfontein hilly country. In my opinion the Boers will then bolt from Spytfontein, as they must have very little water there and must supply their horses from Scholtz’s and Bisset’s.”

Kekewich het geweier om die brief te versend, waarop Rhodes hom versoek het om sy weiering om dit deur te stuur, daarop aan te dui

en te onderteken. Dit het hy ook geweier om te doen. Tog het Rhodes daarin geslaag om die brief by Methuen te kry, waarop laasgenoemde aan Kekewich laat weet het dat die maatreëls vir die ontset van Kimberley 'n saak was tussen die militêre bevelvoerders by Modderivier en in Kimberley en dat Rhodes hom nie daarmee moes bemoei nie. As Methuen se leer Kimberley bereik, sou Rhodes een van die eerste burgerlike persone wees wat hy uit die dorp sou sit.

Op 11 Des. 1899 terwyl die geveg by Magersfontein aan die gang was, het dit weer tot 'n uitbarsting gekom toe Kekewich Rhodes gaan spreek het. Rhodes was in 'n veglustige bui en het die militêre owerhede lelik uitgeskel. Hy het gedreig dat hy sodra Kimberley ontset was, "home" -toe sou gaan en al sy invloed sou gebruik om Buller en Kekewich en sy staf te vernietig. Hy het Kekewich gewys op die groot mag wat hy deur die pers kon uitoefen en gesê: "What I have to say on the conduct of the military will be printed in bold letters in a pro-

minent place in the newspapers. I know that you soldiers are not allowed to write to the papers. Even if you did so for the purpose of contradicting what I have to say, your communication would be printed in small type and hidden away in a corner of the paper, so that for 999 persons who would see what I have to say possibly there might be one who would see your contradiction, and he would pay no attention to your statement."

Om sake vir Kekewich nog meer te bemoeilik, het hy die redakteur van die *Diamond Fields Advertiser* gebruik om op 13 Des. 'n hoofartikel onder die titel "An Impossible Rumour" in die blad te plaas, waarin militêre planne bespreek is en verwys is na die moontlikheid van die verpligte verplasing van Kimberley se inwoners na die kus wanneer die dorp ontset word. In hierdie artikel het baie van die sin-snedes voorgekom wat twee dae tevore deur Rhodes in sy woede teen Kekewich gebesig is. Die hele strekking van die stuk was daarop bereken om die bevolking van Kimberley tot

verset op te sweep teen die plan van die Britse militêre owerheid om die burgerlike bevolking tydelik na die suide van Kaapland te verplaas.

Die uitvoering van die plan, so het die stuk gelui, “would mean not merely banishment for an indefinite period, but bankruptcy for many a struggling shopkeeper and professional man — abject penury and ruin for thousands of humble wage earners and their families who, away from Kimberley, would be quite unable to discover a means of livelihood. The terrible journey to the coast in densely overcrowded trains and over congested lines of railway — and most of us appreciate what that would mean for delicate women and children, with recollections of Glencoe and the more recent harrowing stories of the hegira from the Transvaal fresh in our memories — would perhaps be the last among the hardships to be faced.”⁷⁷

⁷⁷ Sien lt.-kol. W. A. J. O'Meara, *Kekewich in Kimberley*, pp. 80-90 en 144-146, waar die stuk volledig weergegee word

Dit het sy doel dan ook nie gemis nie. Kwaai briewe van protes teen die uitvoering van die plan het die kantoor van die *Diamond Fields Advertiser* bereik en as Kekewich die plan moes deurgevoer het, sou hy seker met baie ernstige weerstand te doen gekry het.⁷⁸

Op die aand van 11 Des. 1999 na afloop van die slag van Magersfontein, het hy egter 'n kort flitsberig uit die kamp van lord Methuen ontvang wat hom van die lastige verpligting onthef het om verdere voorbereidsels vir die verskuiwing van die burgerlike bevolking te tref. Dit het uit slegs drie woorde bestaan, nl. “I am checked”, en op die 17de het Bantoes Kimberley binnegekom met koerante wat besonderhede verstrek het aangaande Methuen se groot neerlaag by Magersfontein. Daarmee was die vooruitsig op 'n spoedige ontset van Kimberley na die maan. Op die 18de het Kekewich 'n bevel ontvang “to commence economising food to last till 30th January ('n datum wat later verander is na die end van

⁷⁸ Sien *The Siege of Kimberley*, 1899-1900, pp. 85-86

Februarie) en op 26 Des. 1899 is aan hom verduidelik dat die operasies vir die ontset van Kimberley onbepaald uitgestel is.⁷⁹

14. MILITÊRE BEDRYWIGHED, 29 NOV. 1899 TOT 6 FEB. 1900

Gevegsbedrywighede om die dorp het intussen tot 'n stilstand gekom en tot met die ontset van Kimberley op 15 Feb. 1900 het daar geen enkele botsing van belang weer plaasgevind nie. Die swaar verliese wat hy op 28 Nov. 1899 gely het, het Kekewich laat besluit om af te sien van verdere uitvalle of demonstrasies met sterk afdelings van sy leër teen die vyandelike mag. Gedurende die res van die beleg het hy sy leër slegs ingespan vir die verdediging van die dorp teen moontlike aanslae van die vyand, vir verkenningswerk en vir uitvalle met ligte patrollies om vee van die vyand te probeer bult. Op 9 Des. 1899 het hy 'n taamlike sterk patrollie in die rigting van Kamfersdam gestuur om te

probeer vasstel hoe sterk die Boeremag daar was, en weer een op 17 Jan. 1900 in die rigting van Olifantsfontein om van die Boere se vee aldaar te probeer buitmaak. Albei hierdie patrollies het egter gesorg dat hulle buite bereik van die Boere se Mausers bly en na Kimberley toe teruggekeer sonder dat hulle iets tasbaars bereik het. Die eerste het slegs op 'n lang afstand 'n tweegeveg met die Boeregeskut by Kamfersdam aangeknoop en nadat dit een van die Boere lig gewond en die wiel van 'n Boerekanon lig beskadig, het, na Kimberley toe teruggekeer met 'n eie verlies van een man gedood en een gewond.⁸⁰

Ook die Boerestrydmag het geen poging aangewend om Kimberley of enige van sy vestingswerke aan te val en te verower nie. Van die oomblik af waarop hulle bewus geword het van die aantog van lord Methuen uit die Suide om Kimberley te kom ontset, het die Boere byna al hul aandag uitsluitlik op sy leër gekonsentreer en

⁷⁹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 64

⁸⁰ Vgl. Kekewich se verslag, Bylaag 3, par. 7-8; Leyds 712, Telegram no. 63 d.d. 9 Des. 1899, en Leyds 715, Telegram no. 38 d.d. 17 Jan. 1900

voortdurend versterkings van Kimberley af suidwaarts gestuur om hom te keer. Ook is van die burgers uit die omgewing van Kimberley weggeneem en na Colesberg gestuur om aan die aanslae van genl. French aldaar die hoof te help bied. Die gevolg was dat die burgers wat met die beleg van Kimberley belas was, voortdurend verminder het. Op 16 Nov. 1899 het 1,500 man van Kimberley af na Belmont vertrek en op die 20ste is hulle gevolg deur nog 1,700. Die getal burgers wat toe in die verskillende posisies om Kimberley oorgebly het om die beleg van die diamantstad voort te sit, was toe reeds so klein dat De la Rey die mening uitgedruk het dat daar gevaar bestaan “voor een uitbarsting uit Kimberley.”⁸¹

Ten spyte daarvan is daar egter voortdurend voortgegaan om burgers van Kimberley af weg te neem. Op 26 Nov. 1899 was daar nog maar net 2,500 burgers in die stellings rondom Kimberley

⁸¹ Sien Leyds 710, pp. 510 en 511, Telegramme nos. 16 en 17 d.d. 16 Nov. 1899, en Leyds 711, pp. 12 en 15, Telegramme nos. 13 en 16 d.d. 20 Nov. 1899

en van hulle het op die 27ste weer 300 man na die Suide vertrek.⁸² Hulle is deur nog verdere groepe gevolg sodat daar op 7 Des. 1899 nog maar net 'n luttele 1,500 Vrystaters en 'n klompie Transvalers onder genl. Du Toit om die dorp bly lê het.⁸³ In die tweede helfte van Januarie toe ook die Boshofkommando verplaas moes word, was die getal wat oorgebly het om die beleg te handhaaf so klein dat pres. Kruger dit sy plig geag het om sy stem teen die verswakking van die burgermag aldaar te laat hoor. Hy het die vrees uitgedruk dat daar nie genoeg burgers om die dorp sou oorbly om die insmokkel van voedsel daarheen te verhinder nie en dat die beleg dan waardeloos sou word.⁸⁴

Die geringe getal burgers wat sedert die helfte van November om die dorp oorgebly het, het natuurlik geen hoop gehad om met welslae enige aanvalle op die dorp of enige van die

⁸² Sien Leyds 711, Telegramme nos. 6 d.d. 26 Nov. 1899, en 31 d.d. 28 Nov. 1899

⁸³ Leyds 712, Telegram no. 19 d.d. 7 Des. 1899

⁸⁴ Sien Leyds 715, Telegram no. 43 d.d. 22 Jan. 1900

vyandelike vestings wat dit omring het, te waag nie. Hul eerste en vernaamste plig was om Kimberley en sy bevolking van die buitewêreld afgesny te hou en selfs daarvoor was hul getalle ontoereikend.

Die talle nie-blankes in die dorp, veral die Kleurlinge en Bantoes, kon maar nie begryp dat die Boere hulle binne die grense van die Britse verdedigingslinie wou hou om die voorrade in die dorp te help verteer en op die wyse die val van die dorp te help bespoedig nie. Dit het hulle natuurlik ook nie geskeel nie en van die eerste dag van die beleg af het hulle na buite gedwing, uit die dorp uit na die vrye vlaktes, waar daar geen bomme was wat hulle kon verskrik nie en waar hulle kon eet soveel as hulle wou. Rhodes het hierdie proses aangehelp en die nag van 6 Nov. 1899 sowat 3,000 nie-blankes van Premiersmyn losgelaat om deur die Boerelinies te probeer breek. Die Boere wat geen oorlog teen die nie-blankes gevoer het nie, het aanvanklik besluit om hulle uit die dorp uit te laat en oor die Oranjerivier te sit. By nadere

oorweging het hulle egter tot die gevolgtrekking gekom dat hulle 'n gevaar kon skep vir die Boerefamilies op die plase, wie se vee ongetwyfeld op 'n groot skaal deur die groot massas werklose nie-blankes gesteel sou word. Hulle het hulle derhalwe na Kimberley toe teruggedryf met die bevel om daar te bly.⁸⁵

Om hierdie besluit te handhaaf solank as daar 'n groot aantal burgers in 'n nagenoeg aaneengeslote linie rondom Kimberley gelê het, was geen kuns nie maar sedert die helfte van Desember toe daar van 'n hegte omsingelingslinie geen sprake meer was nie, het dit 'n onmoontlike taak geword. Daar was so min burgers dat die Boerelinie vir lang afstande heeltemal oop en onbewaak gelê het. So bv. meld genl. Du Toit op 22 Des. 1899 dat die suidoostelike gedeelte van die Vrystaatse stellings tot sy grootste verwondering geheel verlate was en op 14 Jan. 1900 kla hy weer dat

⁸⁵ Vgl. *Times History*, IV, p. 546; K.G. 334, pp. 439 en 442; en Leyds 710, p. 238, Telegram no. 5 d.d. 9 Nov. 1899

daar 'n strook van 9 myl aan die Vrystaatse kant van Kimberley bedags heeltemal oop en onbewaak gelê het.⁸⁶

Deur hierdie gapings was dit vir die nie-blankes geen kuns om te ontsnap nie. Hulle het by die honderde uit Kimberley uitgestroom, meestal onopgemerk; en waar hulle wel opgemerk en deur die Boere voorgekeer is, het hulle sulke patetiese verhale kwytergemaak oor hoe hulle deur honger en gebrek geteister is dat die Boere hulle in baie gevalle jammer gekry en maar laat loop het. In Kimberley is die nie-blankes volgens die *Times History* noukeurig deur 'n mnr. Fynn onderrig oor wat hulle alles aan die Boere moes vertel. Die het hulle dan maar laat gaan, nie alleen omdat hulle vir die geteisterde inboorlinge met wie hulle tog geen twis gehad het nie, jammer gevoel het nie, maar ook omdat hulle begierig was om op goeie voet te bly met die stamme aan wie die inboorlinge behoort het, veral die Basoeto's en die stamme in

⁸⁶ Sien Leyds 713, Telegram no. 32 d.d. 22 Des. 1899, en Leyds 714, Telegram no. 9 d.d. 14 Jan. 1900

Betsjoeanaland en verder noord. Die gevolg was dat sowat 8,000 nie-blankes tydens die beleg uit Kimberley ontkom het.⁸⁷

Pres. Steyn en ook pres. Kruger het opdrag gegee dat geen nie-blankes toegelaat moes word om uit Kimberley te kom nie. Eersgenoemde het beveel dat aan hulle duidelik gemaak moes word dat die Boere se houding nie aan onvriendelikheid gewyt moes word nie maar dat die inboorlinge eers alle voedsel in die dorp moes help verteer; en laasgenoemde se opdrag was kort en bondig dat al le nie-blankes wat uit die dorp probeer ontsnap, teruggeskiet moes word.⁸⁸ Dit was egter tevergeefs. Ten spyte daarvan dat die Boere die nie-blankes dikwels met geweld na Kimberley toe teruggedryf het, het hulle aangehou kom omdat hulle dit, soos

⁸⁷ Sien *Times History*, IV, p. 546; Leyds 713, Telegram no. 68 d.d. 25 Nov. 1899

⁸⁸ Sien Leyds 714, Telegram no. 24 d.d. 14 Jan. 1900, en Leyds 716, Telegram no. 15 d.d. 12 Feb. 1900

hulle gesê het, weens honger nie kon uithou nie.⁸⁹

Baie van die inboorlinge wat uit Kimberley uitgebreek het, was egter nie vlugteling nie maar huurlinge van die Britse militêre owerheid. Hulle is deur Kekewich uit die dorp gestuur met die doel om vee wat hulle buite die beleërings gordel sou aantref, te steel en deur die Boerelinie na Kimberley toe te jaag met die oog op die aanvulling van die voedselvoorraad aldaar. Vir elke skaap of bees wat hulle aan die militêre owerheid kon besorg uit die gebied deur die Boere beset, het hulle 'n goeie beloning van die militêre owerheid ontvang. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* het hierdie nie-blankes etlike honderde stuks vee van die Boere gesteel en aan Kekewich besorg.⁹⁰

⁸⁹ Sien Leyds 714, Telegram no. 19 d.d. 8 Jan. 1900.

⁹⁰ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 69

Die Boere se gebrek aan waaksaamheid en hul barmhartigheid jeens die inboorlinge het dus ongetwyfeld daartoe bygedra dat Kekewich hom in Kimberley kon handhaaf. Nie alleen is ten gevolge daarvan die aantal persone wat gevoed moes word met byna 10,000 verminder nie maar die skraal voedselrantsoen is belangrik aangevul.

Waar die Boere nie in staat was om vanweë hul geringe getalsterkte Kimberley doeltreffend te beleer en te sorg dat niemand die dorp binnekom of verlaat nie, kon hulle daar natuurlik geen gedagte aan gee om die Britse garnisoen deur 'n bestorming van die dorp te probeer oorrompel en tot oorgawe te dwing nie — altans nie gedurende die latere stadia van die beleg nie. Al wat vir hulle onder die omstandighede oorgebly het, was om die dorp en sy vestingswerke te bombardeer.

Vir twaalf dae in Januarie, nl. die 8ste, 9de, 10de, 12de, 15de, 16de, 17de, 23ste, 24ste, 25ste, 26ste en 30ste, en vyf in Februarie, nl. die 1ste, 2de, 3de, 5de en 6de, het hulle die dorp

dan ook onder die bomme gestee. Slegs twee van hierdie bombardemente was egter aanhoudend en swaar, nl. die wat op 24 en 25 Jan. 1900 plaasgevind het toe die Boere met 'n agttal veldkanonne op Kimberley losgebrand het. 600 bomme is volgens Kekewich gedurende hierdie twee dae op die dorp gewerp — 300 elke dag. Die uitwerking daarvan was egter gering. Wel is etlike geboue, veral woonhuise, getref maar slegs vyf persone is volgens Kekewich deur bomsplinters gedood of gewond. Mej. Maddocks is op die 24ste gedood en 'n Bantoe gewond, terwyl die superintendent van die brandweer, J. W. Pope, en mev. Webster en haar twee kinders op die 25ste gewond is. Van die twee kinders het een aan sy wonde beswyk. Die ander bombardemente wat gedurende die bogenoemde tydperk plaasgevind het, was lig. Dit het gewissel van 9 skote op 9 Jan. 1900 tot 70 op 30 Jan. en altesaam is in hierdie 15 dae slegs 418 bomme op die dorp afgevuur, dus 'n gemiddeld van minder as 28 per dag. Geeneen van hierdie bombardemente het lewensverlies of noemenswaardige skade veroorsaak nie en na elkeen daarvan het Kekewich met genoeë in sy

dagboek aangeteken: “No damage was done, and there were no casualties on our side.”⁹¹

Die Engelse het die bombardemente so goed as wat hulle kon, beantwoord, aanvanklik slegs met hul seweponders wat egter soos reeds vermeld, nie ver kon skiet nie en die Boerekanonne se vuur dus nie kon bedwing nie. Op 19 Jan. 1900 het hulle die Boere egter lelik die skrik op die lyf gejaag toe hulle vir die eerste maal met “Long Cecil” op die Transvaalse hooflaer by die Rivertonwaterwerke losgebrand het, 'n goeie vyf myl van die stad af. Die kanon het sy bomme wat 28 lb. elk geweeg het, maklik oor die afstand gewerp en ofskoon hy 'n paar maal defek geraak het en herstel moes word, vir die res van die beleg met die bombardement voortgegaan.

Vir genl. Du Toit was dit 'n bron van onrus. Hy het oor geen kanon beskik wat so ver kon skiet nie, en die gewig van die bomme van “Long

⁹¹ Vgl. Kekewich se verslag, Bylaag 2; voorts die oorlogs berigte van die Boere i.v.m. Kimberley vir die tydperk 8 Jan. tot 6 Feb. 1900 in Leyds 714 en 715, insonderheid Leyds 715, Telegram no. 7 d.d. 24 Jan. 1900

Cecil” wat in sy laer geval het, het hy op 40 tot 50 lb. stuk geskat — dus baie swaarder as die waarmee hy Kimberley bestook het. Dieselfde dag het hy dan ook aan pres. Kruger gesein dat hy oor geen kanon beskik het om aan die nuwe Britse kanon teenstand te bied nie en dat as hy nie kanonne kon kry om die swaar Engelse kanon tot swye te bring nie, die posisie vir die Boere om Kimberley baie moeilik sou word. Telkens moes die telegrafiste in die telegraafkantoor uit hul kantoor uit vlug om agter die fort skuiling te gaan soek.⁹²

Woordeliks het Du Toit se rapport as volg gelui:

,Ik heb de eer UHed. te rapporteeren dat wij hier in waterwerken nabij Kimberley vanuit Kimberley door een kanon beschoten worden die nog nooit voorheen uit Kimberley geschoten heeft.

Naar de stukken der bommen te oordeelen, moet ik zeggen dat de kogels omtrent 14 duim lang zijn en omtrent 4 duim in

doorsnede. Het gewicht er van moet tusschen 40 en 50 pond zijn. Hier waren vroeger geruchten onder de kaffers die uit Kimberley kwamen dat de Engelschen bezig waren in Kimberley eene kanon te maken en beschouw ik ook dat de gezegde kanon niet in Kimberley ingevoerd is. De distantie tusschen hier en de plaats waar de kanon staat, is goed vijf mijlen van hier. Ik ben van opinie dat indien wij nu niet goede kanonnen hier krijgen om deze kanon tot zwijgen te brengen de positie nabij Kimberley zeer bemoeilijkt zullen worden, aangezien wij hier geen goede kanonnen hebben om deze kanon tegenstand te bieden ...”⁹³

Kekewich het egter geen poging aangewend om die Boerekanonne met “Long Cecil” en die ander veldgeskut waaroor hy beskik het, te verdryf nie. Die skadelose bombardemente van die Boere tot 6 Feb. 1900 het nl. aan hom en sy staf geen kwellings besorg nie.

⁹² Leyds 715, Telegramme nos. 29 en 32 d.d. 19 Jan. 1900

⁹³ Leyds 715, Telegram no. 29 d.d. 19 Jan. 1900

15. RANTSOENERING

Een feit het Kekewich egter hoofbrekings, en baie ernstige hoofbrekings, gegee. Dit was om sy beskikbare voedselvoorrade so lank te laat hou dat die bevolking nie ten gevolge van 'n gebrek aan lewensmiddele tot oorgawe gedwing sou word nie en om die siektes te bestry wat weens wanvoeding en die gebrek aan voedsel ontstaan het.

Aanvanklik het Kekewich hom nie oor 'n moontlike tekort aan lewensmiddele bekommer nie. 'n Ondersoek wat met die aanvang van die beleg gedoen is, het aangetoon dat die voorrade lewensmiddele in die winkels van die plaaslike handelaars besonder groot was. Saam met die ruim voorraad wat op die spoorwegstasie gestaan het en wat bestem was vir versending na plekke ten noorde van Kimberley, het dit voldoende gelyk om die sowat 45,000 siele wat daar in Kimberley was (blankes en nie-blankes) maklik vir drie maande aan die gang te hou. Die Britse aanvoerder was daarvan oortuig dat die beleg binne minder as drie maande iets van die

verlede sou wees en hy het hom dus aanvanklik glad nie oor so iets as 'n rantsoenering van voorrade gekwel nie. Wel het hy 'n vleis-rantsoen ingestel van 1 lb. per dag vir elke volwassene en 'n kwartpond vir elke kind onder 15 jaar maar geen stappe gedoen om dit af te dwing nie. Die slagters kon soveel vee slag as waarvoor daar 'n aanvraag was en die beperking het dus 'n dooie letter gebly.

Tot met die aanvang van November was daar dan ook hoegenaamd geen gebrek nie en het alles vlot verloop. Wel het 'n klomp handelaars en spekulate uit die oorlogstoestand munt probeer slaan deur meteens die pryse van hul produkte geweldig te verhoog. So bv. het hulle die prys van lampolie opgeskuif van R1.50 tot R8 en selfs R10 per kas (8 gelling, d.i. 36.8 liter) maar daaraan het Kekewich baie gou 'n einde gemaak deur 'n proklamasie uit te vaardig

wat die pryse van handelsartikels vasgestel het op die prys wat voor die beleg geheers het.⁹⁴

Op 3 Nov. 1899 het sy moeilikheid begin toe soos reeds vermeld, die Boere 'n deel van Kimberley se kuddes gebuit het. Dit het Kekewich genoodsaak om die vleisrantsoen te verminder tot slegs 'n halfpond per dag vir elke volwassene en daarby te bepaal dat slegs 15 osse per dag deur die slagters geslag kon word.⁹⁵ Dit was hopeloos te min om in almal se behoeftes te voorsien. Gevolglik het die toestand daaglik versleg totdat dit met die aanvang van Desember 1899 ellendig was. Daar was geen administrasie om te sorg dat die rantsoene eweredig versprei word nie en die slagters het dus na willekeur gehandel. Hulle het alleen hul sgn. “gereelde kliënte” van vleis voorsien en die ander moes omdraai al was hulle ook bereid om kontant te betaal. Talle vrouens het daaglik in trane voor die slaghuise

omgedraai met hul leë mandjies. Tevergeefs het hulle probeer verduidelik dat hulle en hul kinders vir weke nie 'n stukkjie vleis geproe het nie. Hulle was nie van die bevoorregte “gereelde kliënte” nie en gevolglik was daar vir hulle niks. Moeders van tien en moeders van twaalf het tevergeefs aan die koerant geskrywe om hul griewe te lug. Die *Diamond Fields Advertiser* was verbied om briewe of artikels te plaas wat die militêre situasie kon bemoeilik.

Groente was ook haas onverkrygbaar en groot skares het Woensdae en Saterdag by alle moontlike verkoopplekke saamgedrom om 'n “tiekie se wortels” of ander groente in hande te probeer kry. Botter, room, melk en ander dergelike produkte was heeltemal onverkrygbaar met die gevolg dat kinders, veral babas, soos vlieë gesterf het. Later is 'n beroep gedoen op elke persoon wat vars melk of weggesteekte voorrade blikkiesmelk besit het, om daarvan afstand te doen ten gunste van die klein kindertjies. Baie het gehoor gegee en 'n melkdepot is opgerig vir die behoorlike verspreiding en

⁹⁴ *The Siege of Kimberley-Special illustrated number of the “Diamond Fields Advertiser”*, pp. 17-19

⁹⁵ *Ibid.*, p. 40

uitdeling daarvan op plekke waar die nood die hoogste was; maar in die tussentyd het meeste van die swak kindertjies doodgegaan weens gebrek.⁹⁶

Dit was die toestand toe laat die aand van 13 Des. 1899, Kekewich 'n bevel van lord Methuen ontvang het dat hy reëlins moes tref om die rantsoene waaroor hy beskik het, so te verdeel dat Kimberley sou kan uithou tot die end van Januarie 1900. Hy was nog besig om dit te ontsyfer toe 'n tweede berig aankom waarin hy meegedeel is dat 'n poging om Kimberley te ontset moontlik nie voor die middel van Februarie aangewend sou kon word nie; en 'n paar uur later is nog 'n boodskap ontvang waarin hy beveel is om sy voorrade so te verdeel dat Kimberley tot die end van Februarie sou kon uithou. Dit moes streng geheim gehou word.⁹⁷

Kekewich het dadelik die nodige maatreëls getref. Reeds op 6 Des. 1899 het hy opdrag gegee aan die ingenieur George Labram om 'n koelkamer op te rig om die vleis van die beste slagvee in te berg. Hy was nl. voornemens om die beste slagvee te slag voordat hul toestand verder versleg. Op die wyse sou die beperkte weiveld ook gespaar word. Die koelkamer het 'n inhoud gehad van 14,000 kubieke voet en kon die karkasse van sowat 100 beeste bevat wat onmiddellik na die voltooiing van die koelkamer geslag en daarin bewaar is.

Na die ontvangs van die bevel om sy voorrade so te verdeel dat dit tot die end van Februarie sou kon hou, het hy dadelik die nodige stappe gedoen om die lewensmiddele te rantsoeneer. 'n Noukeurige opname van die bevolking van die dorp is vroeg in Desember 1899 gemaak met die oog op die verplasing van die burgerlike bevolking na die suide van Kaapland, en die instelling van 'n behoorlike stelsel van rantsoenering kon dus vinnig geskied.

⁹⁶ Sien *Ibid.*, pp. 81-83

⁹⁷ *O'Meara, Kekewich in Kimberley*, pp. 91-92

Op 20 Des. 1899 is alle voorrade tee, koffie, meel en kafferkoring wat 'n totale waarde van R74,000 beloop het, deur die militêre owerheid opgekoop en die administrasie in verband met die verspreiding daarvan opgedra aan 'n "Supply Committee". Daarna is die slag van vee behalwe op 'n militêre bevel belet, en die publiek verbied om aan enige perd of muil brood, koring of meel te voer, en ten slotte is die bevolking op vaste rantsoene geplaas en wel as volg:

Aan blankes en Kaapse Kleurlinge is 'n daaglikse rantsoen toegestaan van 14 onse brood of 10 onse Boermeel en meelblom, 2 onse mielies of kafferkoring, 2 onse rys, 2 onse suiker, 'n kwartons tee, 'n halfons koffie en 'n halfpond vleis (meestal been en kraakbeen) per volwasse persoon. Asiate moes tevrede wees met 2 onse mieliemeel, 8 onse rys, en dieselfde hoeveel-hede tee, suiker en koffie as die blankes, en Bantoes met 6 onse mieliemeel, 4 onse kafferkoring, 2 onse stampmielies, en dieselfde hoeveel-hede tee, koffie en suiker as die blankes.

Hierdie artikels kon deur die blankes by die verskillende winkels verkry word en deur die Asiate en Bantoes by spesiale depots wat deur die "Supply Committee" opgerig is. Dit kon egter slegs gekoop word deur individue wat 'n spesiale permit, deur die "Supply Committee" aan elke inwoner uitgereik, kon vertoon en by elke aankoop moes die koper meld wat hy die vorige week gekoop het.⁹⁸

Behalwe hierdie skraal rantsoen was daar geen kosvoorrade verkrygbaar nie behalwe 'n paar "luukse artikels" wat so duur was dat geen gewone mens dit kon bekostig nie. So bv. was die prys van eiers R2.50 tot R2.60 per dosyn, vars hoenders R2.50 stuk, van ertappels 40c per lb., van pampoene R1.65 stuk, van tamaties 35c per lb., van waatlemoene R1.50 tot R2 stuk, van murg van groente 55c, van appels 5c tot 10c stuk en van perskes 5c stuk. Artikels soos blikkiesvleis, skaapvleis, spek, kaas en kruide-

⁹⁸ Sien *The Siege of Kimberley*, 1899-1900, pp. 86-87; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 64-65; en *Times History*, IV, p. 561

niersware in die algemeen is beskou as “medical comforts” en kon slegs deur siek persone verkry word wat ’n mediese sertifikaat kon voorlê.⁹⁹

Die De Beersmaatskappy waarvan Rhodes inderdaad die hoof was, is aanvanklik toegelaat om self sy voorrade te beheer maar op 24 Des. 1899 het Kekewich ontdek dat die maatskappy meer uitgereik het as waartoe hy volgens die gemagtigde skaal geregtig was. Gevolglik het Kekewich op die 27ste aan Rhodes kennis gegee dat hy die voorrade waaroor die maatskappy beskik het, sou kommandeer en onder die beheer van die “Supply Committee” sou plaas. Rhodes het hom hierby neergelê dog toe die kennisgewing in verband met die kommandering van hul voorrade op die kompanjie gedien is, was een van die direkteure wat ook ’n belangrike posisie in die Town Guard beklee het, so ontstoke dat hy behalwe ’n brief van protes teen die kommandering, sy bedanking as lid van die Town Guard

ingedien het. Kekewich het geweier om die bedanking te aanvaar en hom die volgende dag met Rhodes oor die aangeleentheid in verbinding gestel. Die het hom toe vertel dat die hele moeilikheid daarin geleë was dat die direkteure en hoofamptenare van die kompanjie ryk mense was, vir wie dit erg aanstootlik was om elke dag hul rantsoene in die dorp te gaan koop saam met die gewone mense. Kekewich moes die kommandering 48 uur uitstel sodat die betrokke persone die geleentheid kon kry om vir hul eie gebruik ’n deel van die maatskappy se voorrade weg te lê as ’n reserwe, dan sou daar geen moeilikhede wees nie. Dit het Kekewich toegestaan op voorwaarde dat Rhodes en kapt. H. V. Gorle gesamentlik verantwoordelik sou wees vir die hoeveelheid lewensmiddele wat voor kommandering aan die betrokke direkteure en amptenare vir eie gebruik geskenk sou word. Nadat daar op die wyse 48 uur tyd aan die ryk direkteure en amptenare gegee is om hulle te help uit wat hulle uit die kompanjie se beskikbare voorrade verkies het, is die De Beersmaatskappy se voorrade ook gekommandeer en

⁹⁹ Sien *The Siege of Kimberley*, 1899-1900, pp. 90-91

onder die beheer van die “Supply Committee” gestel.¹⁰⁰

Ten spyte van die vermeerdering van die voorrade van die “Supply Committee” het die voedsel toestand bly versleg. Die “Supply Committee” was nou ook verantwoordelik vir die proviantering van die blanke en nie-blanke werknemers van die De Beersmaatskappy, en die dag na Nuwejaar 1900 was hulle verplig om die vleisrantsoen met die helfte te verminder. Dit is toe gestel op 4 onse per dag vir volwassenes en 2 onse vir kinders.

’n Week later, nl. op 8 Jan. 1900, moes daar begin word met die uitreiking van perdevleis. Aanvanklik het slegs een-derde van die vleisrantsoen uit perdevleis bestaan maar nie baie lank daarna nie het perdevleis twee-derdes van die rantsoen uitgemaak; en uiteindelik is beesvleis net twee dae en perdevleis vyf dae per week uitgereik. Die pryse was 10c per lb. vir beesvleis en 7½c per lb. vir perdevleis. Die Indiër

bevolking het dit te duur en die vleis bowendien te moeilik verkrygbaar geag en hulle het dus hul klein vleisrantsoen aangevul met die vleis van katte en honde wat hulle geslag het.¹⁰¹

Die mense was in die algemeen bitter gekant teen die eet van perdevleis en baie het dan ook die perdevleisrantsoen nie aanvaar nie maar liewers sonder vleis gebly, en op die wyse meegewerk om hulself uit te honger. Deur die tussenkoms van Rhodes het hieraan egter spoedig ’n einde gekom. Rhodes het nl. op die gedagte gekom en by kapt. Tyson aan die hand gedoen om sop van die perdevleis te kook en dit dan aan die publiek op te dis — natuurlik sonder om te vertel dat dit van perdevleis gemaak was. ’n Sopkombuis is toe deur kapt. Tyson begin wat ywerig gehelp is deur dr. T. Smartt, lid van die Kaapse Parlement en voorheen Koloniale Sekretaris, en mev. Maguire wat net soos dr. Smartt die algemene

¹⁰⁰ O’Meara, pp. 96-97

¹⁰¹ *The Siege of Kimberley*, 1899-1900, pp. 91-92; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 64-65; *Times History*, IV, p. 561

vertroue van die publiek geniet het. Die publiek het die sop — waarvan elke pint net so voedsaam was as 'n kwartpond vleis smaaklik gevind en teen die end van die beleg is sowat 8,000 pinte daarvan daaglik verbruik.¹⁰²

Die gevolg van die ontberings veral ten gevolge van die gebrek aan voedsel, was dat siekte sedert die helfte van November geweldig toeneem het, veral onder die 22,000 vrouens en kinders van wie 70,676 van blanke afkoms was, en onder die Bantoes. Sterftes het ook aanmerklik toegeneem. In November het 133 mense gesterf en in die volgende maande 302, 585 en 607 onderskeidelik. Die kindersterfte was 500 per duisend vir die blankes en 935 per duisend vir nie-blanke rasse. Die Bantoes het baie aan skeurbuik gely, wat in Januarie 1900

¹⁰² *The Siege of Kimberley*, 1899-1900, p. 92; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 64-65; volgens die *Times History* (IV, p. 561) is tot 16,000 pinte sop per dag verkoop

vir 'n tyd lank ook in 'n ligte graad onder lede van die Town Guard voorgekom het.¹⁰³

Die enigste ligstraat vir die lojalistiese deel van die bevolking van Kimberley gedurende hierdie dae was die ontvangs op Kersdag 1899 van die Kersboodskap wat Koningin Victoria aan haar leër in Suid-Afrika gerig het. Dit het hulle laat verstaan dat hulle darem nie heeltemal deur die moederland vergeet is nie en het as volg gelui: ,

“I wish you and all my brave soldiers a happy Christmas; God bless and protect you all.”

Dit het die hartsnare van diegene wat dit ontvang het, geroer en op Nuwejaarsdag het hulle as volg daarop geantwoord:

“The inhabitants of Kimberley beg to send Your Majesty New Year's greetings. The troubles they have passed through, and are still enduring, only tend to intensify their

¹⁰³ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 69

love and loyalty towards Your Majesty's Throne and Person.”

Die ontvangs van hierdie boodskap is gereedelik deur die Koningin per kabelgram erken waarvan die inhoud as volg was:

“Am deeply touched by your kind New Year's greetings. I watch with admiration your determined and gallant defence, though I regret the unavoidable loss of life incurred.”¹⁰⁴

16. VERWIKKELINGE NA 6 FEB. 1900

Die gevolg van die gebrek aan voedsel en die toename in siekte was dat die weerstandsvermoë van die Kimberleyse bevolking geleidelik swakker geword het. Op 7 Feb. 1900 het daar paniek ontstaan toe die Boere na die gewone oggend-bombardement met hul vyftienponders waaraan almal gewoon geraak het, skielik om 11 vm. met 'n 15.5 cm. vestingkanon op die dorp losgebrand het.

¹⁰⁴ Sien *Ibid.*, p. 65

Hierdie vestingkanon — bekend as die “jood” nadat sy loop wat deur die Engelse by Ladysmith met dinamiet beskadig is,¹⁰⁵ korter gemaak moes word — is deur pres. Kruger na Kimberley toe gestuur na aanleiding van genl. Du Toit se berigte oor “Long Cecil” en op aanbeveling van die Franse ingenieur Leon. Laasgenoemde het die mening uitgedruk dat Kimberley na 'n kort bombardement met die vestingkanon sou oorgee.¹⁰⁶ Op 30 Jan. 1900 het die kanon per trein op Brandfort aangekom. Daarvandaan is dit die 31ste met osse na Kamfersdam geneem waar dit die 6de die aand aangekom het, en waar nog gedurende die nag met die opstelling daarvan 'n aanvang gemaak is.¹⁰⁷

Dit het op Kimberley losgebrand pas nadat “Long Cecil” op die 7de vuur geopen het en het volgens

¹⁰⁵ Oor die verwoesting van hierdie Long Tom word besonderhede verskaf in hoofstuk 13.9 hieragter.

¹⁰⁶ Leyds 715, Telegram no. 14 d.d. 27 Jan. 1900.

¹⁰⁷ Leyds 715, Telegramme nos. 26 d.d. 30 Jan. 1900 en 19 d.d. 31 Jan. 1900, en Leyds 716, Telegram no. 51 d.d. 7 Feb. 1900

Du Toit sowat 16 en volgens Kekewich sowat 22 skote gevuur wat konsternasie in Kimberley verwek het.¹⁰⁸ In plaas van die sin “No damage was done and no one was injured” wat tot op 6 Feb. tot vervelens toe in Kekewich se daaglikse aantekeninge oor die bombardement van Kimberley voorgekom het, het daar vir die volgende week tot met die ontset van Kimberley nou gereeld gestaan: “Considerable damage was done to property” ten gevolge van die kanon se bombardemente.¹⁰⁹

Selfs vir die troepe en militêre personeel was hierdie bombardemente ’n bittere beproewing¹¹⁰ en as daar ooit ’n gunstige tydstip vir die Boere was om Kimberley deur ’n skielike stormloop tot oorgawe te probeer dwing, dan was dit na die aankoms van die vestingkanon by Kamfersdam. Inderdaad was dit ook die voorneme van kol. G. de Villebois-Mareuil, die bekende Franse vrywil-

liger wat hom op die tydstip in die Boerelaer by Kimberley bevind het, om na ’n deeglike bombardering van Kimberley met die vestingkanon, die diamantstad met ’n groep burgers te bestorm en te probeer inneem.¹¹¹ Nadat hy sy planne in die verband aan genl. Du Toit en ook aan hoofkmdt. Ignatius Ferreira voorgelê het (laasgenoemde is op 8 Jan. in die plek van Wessels tot hoofkommandant van die Vrystaters om Kimberley gekies),¹¹² het die krygsraad dit op 3 Feb. 1900 goedgekeur.¹¹³ Die aanval wat vir 7 Feb. 1900 beplan was, is egter voortdurend uitgestel en daar het dan ook op die ou end niks van gekom nie, tot groot teleurstelling van kol. de Villebois-Mareuil.¹¹⁴

Ondertussen het “die jood” met sy bombarde-
mente voortgegaan en groot skade in Kimberley

¹⁰⁸ Sien Leyds 716, Telegram no. 57 d.d. 7 Feb. 1900, en Kekewich se verslag, Bylaag 2

¹⁰⁹ Sien Kekewich se verslag, Bylaag 2

¹¹⁰ Vgl. O’Meara, pp. 107-109

¹¹¹ Vgl. kol. de Villebois-Mareuil, *War Notes*, pp. 203 vv

¹¹² Sien Leyds 714, Telegram no. 21 d.d. 9 Jan. 1900

¹¹³ Vgl. de Villebois-Mareuil, pp. 207 vv.; ook Leyds 716, Telegramme nos. 9, 11 en 47 d.d. 7 Feb. 1900, en nos. 10 en 12 d.d. 10 Feb. 1900

¹¹⁴ Vgl. de Villebois-Mareuil, pp. 213 vv

aangerig. Nie alleen is baie woonhuise getref nie maar ook winkels, kantore en ander dergelike geboue. So bv. is op 8 Feb. 1900 Cuthbert se skoenwinkel in Du Toitspanweg aan brand geskiet en is ook die kantore van die De Beersmaatskappy, die mees vooraanstaande fotografiese ateljee, die Grand hotel, die Anglikaanse kerk en die Presbyteriaanse kerk getref. Van die persone wat deur die bomme gedood of gewond is, was die belangrikste ongetwyfeld George Labram, die ingenieur van “Long Cecil”, wat op slag gedood is toe ’n bom op 7 Feb. die Grand hotel getref het waar hy tuis was.

Teen die vuur van “die jood” was die Britse seweponders magteloos en die enigste kanon wat dit beantwoord het, was “Long Cecil”. Meer as eenmaal het hy die Boereartilleriste wat die groot kanon bedien het, van hul pos af verdryf en op die 7de ook vyf burgers lig gewond, maar desnieteenstaande kon hy die vuur van die kanon nie aan bande lê nie. Gevolglik is skerpskutters in loopgrawe op

ongeveer 1,500 tot 2,000 tree van Long Tom af geplaas. Hulle het ’n hewige geweervuur op die kanon onderhou in die hoop om hom op die wyse in bedwang te hou. Hoewel hul vuur lastig was en een van hulle daarin geslaag het om die Franse ingenieur, Leon, wat by Long Tom was, op die 12de ernstig in die kop te verwond, kon hulle die kanon nie verhinder om sy bombardemente voort te sit en steeds groter paniek onder die inwoners van Kimberley te verwek nie. Hierdie konsternasie het ’n hoogtepunt bereik toe die kanon ook gedurende die aand van die 11de die dorp onder die bomme begin steek en daarmee aangehou het tot twintig minute voor middernag.¹¹⁵

¹¹⁵ Sien oor hierdie bombardemente en die Britse teenmaatreëls Kekewich se verslag, Bylaag 2; *Times History*, IV, p. 563; Leyds 716, Telegramme i.v.m. die beleg van Kimberley vanaf 7 tot 12 Feb. 1900, veral no. 57 d.d. 7 Feb. 1900, nos. 5, 12, 23 en 27 d.d. 10 Feb. 1900, en nos. 20, 24, 28, 29, 33, 35 en 54 d.d. 12 Feb. 1900; en O’Meara, pp. 111-112; vgl. ook die werke van C. Meyer, Ashe, e.a. ooggetuies

Rhodes en ander lede van die burgerlike bevolking, onseker of hulle ooit van die verskrikking ontslae sou raak, se geduld het nou opgeraak. Reeds teen die end van Januarie het van die vernaamste handelaars Kekewich genader met 'n versoek om ingelig te word oor wanneer hulle kon verwag om ontset te word, want vir hulle het dit gelyk of Kimberley aan sy lot oorgelaat was en asof daar niks gedoen word om die Boere te kom verdryf nie. Kekewich het hom daar nie veel aan gesteur nie maar toe Long Tom losbars, het selfs hy 'n ernstige vrees begin koester dat die burgerlike bevolking van wie ruim die helfte Afrikaanssprekend was, aan hom baie ernstige moeilikhede sou besorg. Daarom het hy dit wenslik geag om op 8 Feb. 1900 aan die hoofkwartier van lord Methuen te rapporteer dat die toestand in Kimberley ernstig was, "having regard to the population and the class of troops defending the town". Daarom moes daar erns gemaak word om Kimberley sonder verwyl te ontset.¹¹⁶

¹¹⁶ *Times History*, IV, p. 564

Die boodskap was nog nie beantwoord nie toe die burgemeester van Kimberley vroeg die oggend van die 9de sy opwagting by Kekewich maak met die melding dat Rhodes per brief aan hom laat weet het dat hy voornemens was om kragtens sy regte as belastingbetaler 'n openbare vergadering in Kimberley te belê om die toestand te bespreek.

Kekewich het aan die burgemeester verduidelik dat hy so iets nie sou kon toelaat nie, want die Boere sou op die vergaderde massa vuur soos hulle gedoen het op Scott-Turner se begrafnis-stoet. Die burgemeester moes dus sy invloed by Rhodes laat geld om van die voorneme af te sien, anders sou Kekewich die vergadering moes verbied.

Kort daarna het Rhodes self sy verskyning gemaak en Kekewich meegedeel dat hy besig was om in oorleg met die burgemeester reëlings te tref vir 'n vergadering van die inwoners van Kimberley "in order that their views should be forwarded to lord Roberts". Kekewich se verduideliking dat hy reeds die erns van die

situasie onder Roberts se aandag gebring het en so 'n vergadering nie sou kon toelaat nie, het Rhodes se toorn verwek. Hy sou, so het hy nou aan Kekewich gesê, so 'n vergadering hou in weerwil van militêre maatreëls om dit te verbied, tensy volle en definitiewe inligting binne 48 uur aan hom verstrekkend word van elke stap en maatreël wat die militêre owerheid besig was om te neem om Kimberley te ontset. Daarby het hy gedreig dat die Britse volk ingelig sal word oor wat hy, Rhodes, van dit alles dink. Daarna is hy uit die kantoor uit.¹¹⁷

Die volgende dag het in die *Diamond Fields Advertiser* 'n hoofartikel verskyn onder die opskrif "Why Kimberley cannot wait". Daarin het baie van die sinsnedes voorgekom wat Rhodes die vorige dag jeens Kekewich gebesig het. Die Britse militêre owerheid is in krasse taal veroordeel omdat hulle wel 'n leër van 30,000 man afgestaan het om die goed verdedigde Ladysmith te ontset terwyl die res

van die sowat 120,000 troepe leeggelê of hul kragte vermors het om Colesberg te ontset 'n ontset waarby "we should benefit as little ... as we should by the fall of Paris or St. Petersburg".

'n Aantal redes is gegee waarom Kimberley ontset moes word en wel in die volgende trant:

"We have stood a siege which is rapidly approaching the duration of the siege of Paris; we have practically defended ourselves with citizen soldiers, for thankful as we are to the Imperial garrison, their numbers have condemned them to play a secondary role; we have raised a large body of mounted troops, who have on two occasions attacked the enemy's strongholds with the most magnificent gallantry, and through the genius of Mr. Labram ... we have been able not merely to supply ammunition for the pop-guns sent to Kimberley, but also to produce in our own workshops the only weapon capable of minimizing the terrible havoc and destruction by the enemy's six-inch gun ... And if the bravery and resourcefulness of the men of

¹¹⁷ O'Meara, pp. 109-111

Kimberley are not appreciated at their true worth, still less has justice been done to the sufferings borne so patiently and uncomplainingly by the whole civil population, including women and children.”¹¹⁸

Die strekking van die hele stuk was duidelik bedoel om die bevolking van Kimberley op te sweep. Dit het militêre inligting aan die groot klok gehang wat geheim gehou moes gewees het, en beledigende insinuasies in verband met die Britse leër bevat. Dit het Kekewich so woedend gemaak dat hy dadelik las gegee het vir die arrestasie van die blad se redakteur omdat hy so iets durf publiseer het sonder om dit vooraf aan die sensor te onderwerp. Die redakteur was egter nêrens te vind nie. Rhodes het hom betyds weggesteek.

Om 2.30 nm. die 10de het Rhodes, vergesel van die burgemeester van Kimberley, weer sy verskyning by Kekewich gemaak en hom mee-gedeel dat hy wel 'n vergadering gehou het. Dit

was bygewoon deur die “twelve leading citizens in Kimberley”. Hulle het hul sienswyses saam-gevat in 'n dokument wat hulle Kekewich nou versoek het om in kode aan lord Roberts te versend. Die inhoud daarvan was as volg:

“On behalf of the inhabitants of these towns,¹¹⁹ we respectfully desire to be informed whether there is any intention on your part to make an immediate effort for our relief. Your troops have been for more than two months within a distance of little over twenty miles from Kimberley, and if the Spytfontein Hills are too strong for them there is an easy approach over a level flat. These towns with a population of over 45,000 people have been besieged for 120 days and a large portion of the inhabitants has been enduring great hardships. Scurvy is rampant amongst the natives; children, owing to a lack of proper food, are dying in great numbers, and dysentery and typhoid are very prevalent. The chief food of the whites have

¹¹⁸ Die stuk is gepubliseer by O'Meara, pp. 147-150

¹¹⁹ nl. Kimberley en Beaconsfield

been bread and horseflesh for a long time past, and of the blacks meal and salt only. These hardships we think you will agree have been borne patiently and without complaint by the people. During the past few days the enemy has brought into action from a position three miles from us a 6-inch gun, throwing a 100-pound shell, which is setting fire to our buildings and is daily causing death among the population. As you are aware the military guns here are totally unable to cope with this new gun. The only weapon which gives any help is one locally manufactured. Under these circumstances, as representing this community, we feel that we are justified in asking whether you have any immediate intention of instructing your troops to come to our relief. We understand that large reinforcements have recently arrived in Cape Town and we feel sure your men at Modder River have at the outside 10,000 Boers opposed to them. You must be the judge as to what number of British troops would be required to deal with this body of

men, but it is absolutely essential that immediate relief should be afforded to this place.”¹²⁰

Voordat Kekewich die stuk in ontvangs geneem het, het hy die twee deputante meegedeel dat hy reeds twee heliografiese boodskappe van lord Roberts ontvang het in antwoord op verhoë wat hy as kommandant van Kimberley gemaak het in verband met die beleërde dorp. Hulle moes dit eers lees en dan besluit of hulle die dokument wou inhandig. Die eerste was ’n antwoord op Kekewich se boodskap van die 8ste en het hom versoek om die inwoners te verseker dat “many days cannot now elapse before your long-looked-for relief will be effected”. Die tweede was ’n antwoord op ’n berig wat Kekewich op die 9de na die onderhoud met Rhodes aan die Britse veldmaarskalk versend het en waarin hy gemeld het dat dit “very difficult” sou wees “to resist the pressure of a large section of the public many more

¹²⁰ Sien O’Meara, p. 115

days”, en was ongeveer van dieselfde strekking as die eerste.¹²¹

Dit het Rhodes egter nie tevrede gestel nie. Hy het daarop gestaan dat die volle teks van die deur hom ingelewerde dokument aan lord Roberts sonder versuim in kode oorgesein word; en toe Kekewich inwillig om slegs ’n opsomming daarvan oor te seën sodra sy heliograafpersoneel wat met baie militêre werk belas was, in die geleentheid sou wees om dit te doen, het hy weer sy humeur verloor en Kekewich begin slegsê. Hy het hom o.m. daarvan beskuldig dat hy die teks van Wessels se ultimatum vir die bevolking van Kimberley verswyg het en hom ook nie meegedeel het dat lord Roberts self te Modderivier was nie. Daarna het hy weer beledigende aanmerkings oor die Britse leër kwytkeraak en Kekewich toegesnou: “You low, damned, mean cur, Kekewich, you deny me at your peril.” Hy het selfs gedreig om hom met die vuur te slaan,

¹²¹ *Ibid.*, pp. 113-114, en *Times History*, IV, pp. 564-565

maar toe Kekewich bleek van woede opstaan, gereed om hom te verdedig, het hy die kantoor verlaat.¹²²

Die samevatting van die dokument, wat Kekewich dieselfde dag nog aan lord Roberts gesein het, was as volg:

“F.M.'s of 9th Feb. and C85 this date communicated three leading citizens and I trust will have excellent effect. Rhodes and nine other leading citizens held private meeting to-day before F.M.'s two messages received. Rhodes and Mayor called at my office this afternoon presenting lengthy document for communication by flash to you. Summary as follows: first, answer required whether immediate effort being made to relieve Kimberley; second duration siege, shortness proper food, hardship endured, disease prevalent strongly represented; third consternation life and property

¹²² Sien O'Meara, pp. 113-115

caused by enemy's siege gun pointed out; fourth their views military situation stated.”

Roberts se antwoord dieselfde dag was:

“I beg you represent to the Mayor and Rhodes as strongly as you possibly can disastrous and humiliating effect of surrendering after so prolonged and glorious defence. Many days cannot possibly pass before Kimberley will be relieved, as we commence active operations to-morrow. Our further military operations depend in a large degree on your maintaining your position a very short time longer.

Dit is deur Kekewich aan Rhodes deurgestuur, gemerk “geheim”. Die laaste deel van die boodskap wat hy van lord Roberts ontvang het, het hy egter teruggehou. Dit het nl. ’n opdrag aan hom bevat om enige openbare vergadering in Kimberley te verbied en enige persoon te arresteer wat sou probeer om in stryd met sy bevel te handel, hoe invloedryk die persoon

ook al mag wees en watter posisie hy ook al mag beklee.¹²³

Ofskoon lord Roberts se boodskap volstrek geheim was en alleen bedoel vir die inligting van die burgemeester en van Rhodes, het laasgenoemde dit nie as sodanig behandel nie maar dit in die openbaar in die Sanatorium hotel en ook op die stoep van die Kimberley Club aan die publiek voorgelees. Die insinuasie asof hy bereid was om Kimberley tot oorgawe aan te spoor, het hom egter gehinder en daarom het hy ’n antwoord aan lord Roberts opgestel waarvan die inhoud as volg was: “There is no fear of our surrendering, but we are getting very anxious about the state of the British Army. It is high time you did something”. In die vorm wou Kekewich dit nie deurstuur nie omdat dit beledigend was, en daarom het hy dit as volg gewysig: “Thanks for your message. We have never thought or spoken of surrendering, but the endless delay of your predecessor led us to

¹²³ Sien *Ibid.*, pp. 115-116

believe that no efforts were being made for our relief arid by force of circumstances this community would have been crushed. I thought it right to send you the situation from the principal citizens.”¹²⁴

Met die aanbreek van die 11de, ’n Sondag, het daar uiteindelik ’n dag van rus vir Kimberley aangebreek. Die Boere het volgens hul gewoonte die dag as ’n Sabbat deurgebring en die swaar bombardemente wat die dorp sedert die 7de onafgebroke geteister het, is vir die dag gestaak. Van die verposing het Rhodes gebruik gemaak om op eie houtjie en sonder raadpleging met die militêre owerhede, veiligheid vir die burgerlike bevolking in die myne te verseker. Aan Gardner Williams, algemene bestuurder van die De Beersmaatskappy, het hy opdrag gegee om elke persoon wat in die myne wou skuiling neem teen verdere bombardemente, daarin te laat afsak. Daarna het hy die volgende kennisgewing orals in die dorp rond laat aanplak en ook op ’n kar

aangebring wat orals in die dorp moes rondry om dit onder almal se aandag te bring:

“Sunday. I recommend women and children who desire complete shelter to proceed to Kimberley and De Beers’ shafts. They will be lowered at once in the mines from 8 o’clock throughout the night. Lamps and guides will be provided. C. J. Rhodes.”¹²⁵

Die bevolking, jonk en oud, wit, bruin en swart, het gretig van die uitnodiging gebruik gemaak en op die betrokke myne toegestorm, waar teen 5.30 nm. ’n aanvang gemaak is om hulle in die skagte te laat afsak. Tot lank na middernag is daarmee voortgegaan. Meer as 1,000 persone is in die Kimberleymyn skuiling gebied en sowat 1,500 in De Beersmyn. Die toestande waaronder hulle - daar geleef het, was allertreurs. Vrouens en kinders van alle klasse en kleure is daar in een hoop deurmekaar gebondel sonder sanitêre geriewe, sonder latrines en sonder voedsel.

¹²⁴ Sien O’Meara, p. 118.

¹²⁵ ’n Foto van dié kennisgewing verskyn o.a. in O’Meara, teenoor p. 12

Rhodes se versuim om die militêre owerhede oor sy voorgenome stap te raadpleeg, het ten gevolge gehad dat Kekewich en sy staf nie die nodige reëlins kon tref vir die voeding van die inwoners in die myne nie of om dir vir hulle gerieflik te maak nie.¹²⁶

Gelukkig vir diegene wat hulle in die myne gaan tuismaak het, het hulle nie nodig gehad om lank daar te bly nie. “Die jood” is nie lank die kans gegun om die lewe vir die troepe en ingesetenes van Kimberley onveilig te maak nie. Lord Roberts, hoogs verontrus deur die boodskappe wat hy sedert 8 Feb. van Kekewich ontvang het, het dadelik met aktiewe operasies begin om die diamantstad te ontset en op 15 Feb. 1900, pas ’n week nadat die Boere se groot kanon met sy bombardemente begin het, het die Britse leër Kimberley binnegetrek en die Boere wat dit omsingel het, verdryf. Daarmee is die beleg van die dorp wat altesaam 122 dae geduur het,

opgehef en kon Rhodes en die ander inwoners van Kimberley weer vry asemhaal.¹²⁷

17. KONKLUSIE

As ’n militêre operasie was die beleg van Kimberley vir die Boere ’n mislukking en slegs ’n vermorsing van kosbare ammunisie en mannekrag. Dit was ’n mislukking omdat hulle nie daarin kon slaag om die Britse garnisoen aldaar tot oorgawe te dwing en Kimberley in te neem nie. Dat dit so was, moet in die eerste plek gewyt word aan die lakse houding van die Boeremag wat Kimberley beleër het. Hulle het nie een enkele aanval op die dorp beproef met die doel om dit te verower nie en het Kimberley nie eers doeltreffend beleër nie. Die gevolg was dat nie alleen boodskappers voortdurend tussen Kimberley en die gebied ten suide daarvan beweeg het nie, maar dat duisende nie-blankes uit die dorp ontkom het wat daar moes gebly het om

¹²⁶ Sien O’Meara, pp. 122-123

¹²⁷ Die operasies in verband met die ontset van Kimberley word uitvoerig behandel in Deel IV van hierdie werk

die beperkte hoeveelheid lewensmiddele te verteer, en, nog erger, dat honderde stuks vee, veral grootvee, van buite die beleërings gordel af deur die Boerelinies die dorp binne gedryf is waar dit die beperkte hoeveelheid Britse voedsel voorrade belangrik aangevul het. Die hele beleg is op so 'n lakse wyse deurgevoer dat dit by 'n mens ernstige twyfel wek of dit werklik die Boere se begeerte was om Kimberley — wat uit militêre oogpunt vir hulle waardeloos was — tot 'n val te bring.

Die bombardemente was net so ondoeltreffend. Die meer as 8,000 projektile wat die Boere volgens Britse getuienis gedurende die 42 dae wat hulle die dorp gebombardeer het, daarop gewerp het, het slegs 9 persone gedood en 22 beseer — ofskoon natuurlik baie geboue getref en in 'n meerdere of mindere mate beskadig is. Met uitsondering van die werk wat gedoen is deur die Boere se vestingkanon gedurende die laaste week van die beleg en die paar swaar bombardemente op 11 Nov. 1899 en 23 en 24 Jan. 1900 met die gewone Krupps, het hierdie bombardemente nie

eers besondere paniek onder die inwoners van die dorp verwek nie en kan hulle dus nie ander bestempel word as 'n verspilling van ammunisie nie.

In die paar skermutselings en gevegte wat rondom die dorp plaasgevind het, was dit altyd die Kimberleyse garnisoen wat die inisiatief geneem het, al het hulle ook elke slag die slegste daarvan afgekóm — met uitsondering van die geveg van 25 Nov. 1899, toe hulle meer as 30 burgers krygsgevangene geneem het. Hulle was die aktiewe krygsmanne wat nie bang was om aan te val nie, en nie die Boere nie.

Tog het die Boere in weerwil van alles wat hierbo gesê is, daarin geslaag om die Kimberleyse bevolking tot op die spits van moedeloosheid te dryf. Dit het hulle reggekry omdat hulle die dorp teen alle verwagtings in vir vier maande lank in beleg gehou het. Al was die beleëring ook verre van doeltreffend af, was Kimberley tog van die buitewereld afgesny en het die gebrek aan lewensmiddele wat ten gevolge daarvan ontstaan het, daartoe gelei dat siekte sedert die middel van

November geweldig toegeneem het. Ten gevolge daarvan het die dood 'n hoë tol geëis. Die totale getal sterftes gedurende die vier maande November 1899 tot Februarie 1900 het volgens Britse amptelike syfers 1,727 beloop,¹²⁸ en hierby moet nog die syfer van Oktober gevoeg word wat nie bekend is nie. Tot hierdie siektes het nie alleen die gebrek aan voedsel meegewerk nie maar ook die lewensomstandighede waartoe die mense gedwing was. Toe bv. op 2 Nov. 1899 die Boere al die muile en donkies van die afdeling sanitêre diens gebuit het, kon geen afval of nagvuil deur die munisipale owerhede verwyder word nie. Die inwoners was toe verplig om self hul latrine-emmers te ledig, sommer in hul erwe, en die inhoud daarvan daar te begrawe totdat die De Beersmaatskappy 'n paar dae later weer 'n toereikende getal trekdiers beskikbaar gestel het sodat die munisipaliteit sy sanitêre diens kon hervat.¹²⁹

¹²⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 69

¹²⁹ Sien *The Siege of Kimberley*, 1899-1900, p. 40

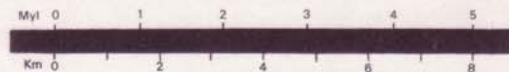
Tog, ofskoon die beleg as 'n geïsoleerde militêre operasie vir die Boere 'n mislukking was, het die feit dat hulle Kimberley nie tot 'n val gebring het nie hulle baie meer bevoordeel as wat dit hulle tot nadeel gestrek het. Daarom kan die vraag met reg gestel word of hulle werklik begerig was om Kimberley tot 'n val te bring. Die verowering van die diamantstad sou inderdaad aan hulle geen groot voordele bied nie. Daar was nie soos in Ladysmith baie wapentuig wat hulle in die oorlog handig te pas kon kom of 'n groot imperiale troepemag wat skadeloos gestel moes word nie. Ook sou die inname van Kimberley hulle nie in die besit van goeie posisies gestel het om die Britse leërmag te beveg wat die Republieke moes verower nie. Die enigste voordeel wat Kimberley aan hulle gebied het, was dat dit as 'n beleërde stad 'n groot deel van die troepemag wat uitgestuur was om die Republieke te verower, daarheen aangesuig het om die dorp te kom ontset en daardeur die Britse krygsplan vir die verowering van die Republieke vir maande in die wat gestuur het.

Die feit dat die dorp beleer is en tot 'n val gebring kon word en die agitatie van Rhodes en sy agente vir die onmiddellike ontset van die diamantstad, het Buller gedwing om sy oorspronklike krygsplan te laat vaar en die ontset van Kimberley een van sy primêre doelwitte te maak. Die leër wat bestemd was vir die verowering van die Republieke moes nou vir ander doeleindes ingespan word. Een vleuel daarvan is dus onder die bevel van lord Methuen oor terrein gestuur wat in die guns van die verdedigers van die Republieke was, om Kimberley te gaan ontset 'n taak waarvoor dit nie opgewasse was nie. Na die slae van Belmont, Graspan en Tweeriviere, is dit deur die Boere by Magersfontein gestuit en so 'n swaar neerlaag toegedien dat dit 'n volle twee maande geneem het voordat dit, versterk deur die hoofmag van lord Roberts, weer in staat was om sy opmars te hervat. Eers toe kon Roberts begin om die primêre doelwit waarmee die Britse leër na Suid-Afrika gestuur is, nl. die verowering van die Republieke, ten uitvoer te bring.

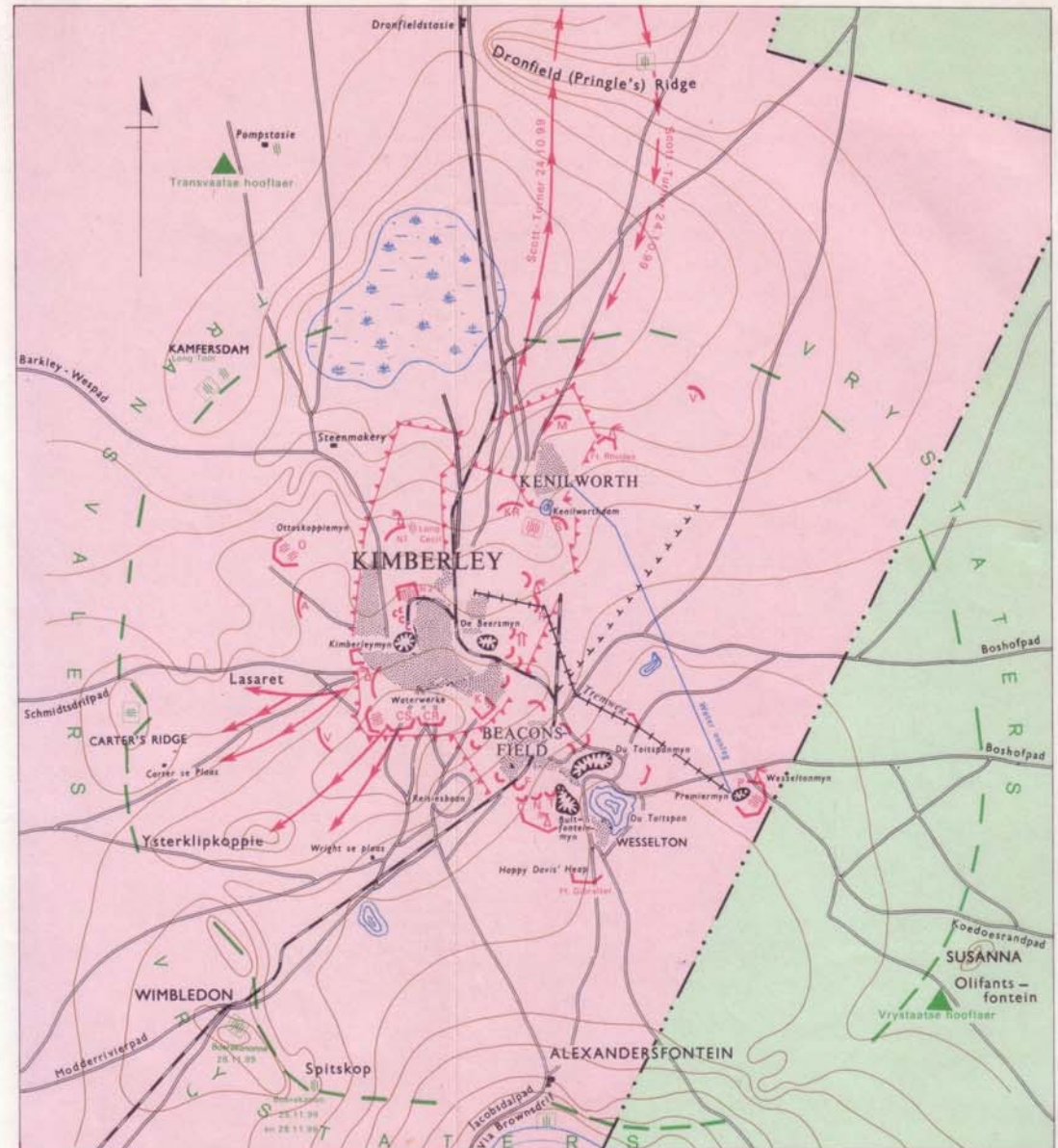
As Kimberley vroeg in die oorlog geval het of glad nie beleer was nie, sou die Engelse die geweldige koste wat aan die ontset daarvan bestee is en die mislukkinge en verlies van prestige wat daarmee gepaard gegaan het, gespaar gebly het.

Die feit dat Kimberley nie tot oorgawe gedwing is nie, kan dus vir die Boere as 'n bedekte seen beskou word.

DIE BELEG VAN KIMBERLEY



Die breet swart strook op die skaal dui 'n afstand van ongeveer een uur te perd aan.



Driehoeksmeting 1970

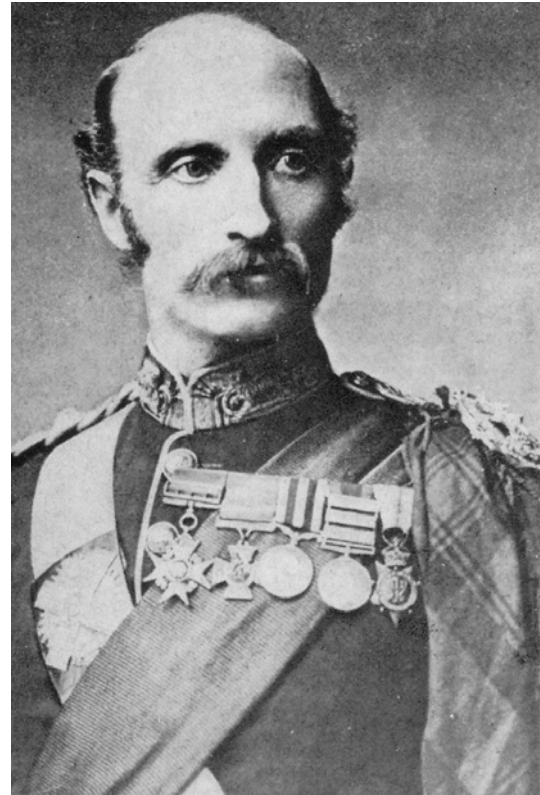
HOOFSTUK 13

DIE BELEG VAN LADYSMITH GEDURENDE 1899

1. HOUDING VAN DIE BOERE T.A.V. LADYSMITH

Anders as by Kimberley het die Boeremag wat rondom Ladysmith saamgetrek was, ernstige pogings aangewend om die Britse troepemag wat hom in Ladysmith bevind het, tot kapitulasie te dwing. Die aanwesigheid van die Britse troepemag in Ladysmith was vir die Boere 'n doring in die oog, en aan die verowering van die dorp — die derde grootste in Natal — het hulle derhalwe baie moeite, kapitaal, wapentuig en mannekrag bestee.

Die redes waarom die besit van Ladysmith — 'n dorp van 5,400 inwoners — vir die Boere van belang was, was eerstens omdat die hoofspoorlyne uit Transvaal en die Oranje-Vrystaat daar bymekaar aangesluit het en die besit van die aansluiting 'n kragdadige verenigde optrede van die twee state in Natal sou vergemaklik, en



Lt.-genl. sir George White

tweedens omdat daar 'n aanloklike hoeveelheid krygstuig was wat met die oorgawe van die dorp in die hande van die Boere sou val. Daarby was die troepemag wat in Ladysmith onder die bevel van Lt.-genl. sir George White stelling geneem het om te verhoed dat die dorp in die hande van die Boere val, sterk — so sterk dat die Boere gedwonge was om 'n sterk mag af te sonder om die troepe in toom te hou en te voorkom dat hulle vanuit Ladysmith ekspedisies waag om die verbindingslinies tussen die Republieke en Natal te ontwig.

2. STERKTE EN TOERUSTING VAN BRITSE TROPEMAG

Hierdie troepemag het op 2 Nov. 1899 bestaan uit 'n totaal van 13,745 soldate van wie 249 siek of gewond was, met 51 kanonne en 18 masjiengewere as volg bereken:

- (a) 'n Staf van 70 offisiere en 200 onderoffisiere en manskappe.
- (b) 'n Artilleriemag saamgestel uit 'n vlootbrigade van 20 offisiere en 262

onderoffisiere en manskappe (van wie 1 offisier en 1 manskap siek of gewond was) met 2 skeepskanonne van 'n kaliber van 4.7 duim, 4 twaalfponder-skeepskanonne en 4 masjiengewere, en 'n veldartilleriemag van 37 offisiere en 1,329 onderoffisiere en manskappe (van wie 1 offisier en 21 onderoffisiere en manskappe siek of gewond was) met 2 houwitsers, 36 vyftienponder-Armstrongs, 2 kanonne van 'n kaliber van 2.5 duim en 2 Maxim-Nordenfeldts — afgesien van 4 kanonne wat in die store gehou is.

- (c) 'n Imperiale infanteriemag van 207 offisiere en 7,310 onderoffisiere en manskappe (van wie 10 offisiere en 103 onderoffisiere en manskappe siek of gewond was) met 7 masjiengewere.
- (d) 'n Imperiale kavalleriemag van 127 offisiere en 2,335 onderoffisiere en manskappe (van wie 6 offisiere en 21

onderoffisiere en manskappe siek of gewond was) met 3 masjiengewere.

- (e) 'n Genieafdeling van 13 offisiere en 273 onderoffisiere en manskappe (van wie 2 onderoffisiere en manskappe gewond was).
- (f) 'n Mag Natalse Vrywilligers wat met insluiting van die "Town Guard" van Ladysmith 72 offisiere en 1,111 onderoffisiere en manskappe beloop het (van wie 2 offisiere en 81 onderoffisiere en manskappe siek of gewond was) met 3 negeponder-kanonne en 4 masjiengewere.
- (g) 'n Veldhospitaalafdeling van 33 offisiere en 175 onderoffisiere en manskappe.
- (h) 'n Ordonnanskorps van 8 offisiere en 62 onderoffisiere en manskappe, en
- (i) 5 offisiere en 96 onderoffisiere en manskappe van die leërdienskorps.

Hulle het oor 2,412 lyfbediendes, hoofsaaklik Bantoes, beskik.¹

Naas die troepe was daar 'n burgerlike bevolking van sowat 5,400 sodat die totale aantal ingesetenes van die dorp ongeveer 21,300 persone beloop het.²

In Ladysmith het genl. White oor voldoende voorrade beskik om hierdie troepe sowel as die burgerlike bevolking vir sowat drie maande aan die gang te hou — desnoods meer — en oor voldoende ammunisie om hom teen die aanslae van die Boere te verweer en selfs aanvalle op hulle te onderneem. Die militêre voedselvoorrade bereken teen volle rantsoene het ingesluit broodkoring en meel vir 65 dae, vleis vir 50 dae, kruideniersware vir 46 dae en voer vir 32 dae, en uit die winkels, hotels en wat dies meer sy het die assistent-adjudant-generaal, brevet-kol. E. W. D. Ward, nog bygekry broodkoring en meel vir

¹ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 538 en 601.

² *Ibid.*, p. 538.

ongeveer 14 dae, kruideniersware vir 18 dae en graan vir 26 dae. Ook is twee mieliemeulens oorgeneem om onder militêre toesig te werk.³

Die ammunisie in voorraad het beloop 5,500,000 geweerpatrone — afgesien van 150 patrone wat aan elke soldaat uitgereik was — 250 bomme vir elke 15-ponder kanon, 300 bomme vir elke, skeepskanon van 4.7 duim kaliber, 290 bomme vir elke twaalfponder-skeepskanon en 430 bomme vir elke houwitser van 6.3 duim kaliber, afgesien van die ammunisie wat vir die ligter tipes kanonne beskikbaar was.⁴

3. DIE TERREIN BY LADYSMITH EN DIE HOUDING EN STERKTE VAN DIE BOERE

Die Boere het geen plan vooraf beraam oor hoe hulle te werk sou gaan om Ladysmith te verower nie en was van die staanspoor af onseker oor wat die beste metode sou wees om die garnisoen aldaar tot oorgawe te dwing. Die eenvoudigste metode was natuurlik om die dorp te bestorm en

die weerstand van die verdedigers met geweld uit te wis maar daarvoor het hulle Ladysmith te goed verskans geag.

In die eerste plek was dit so geleë dat die verdedigers talle maklik verdedigbare stellings rondom die dorp kon inneem van waar hulle 'n aanvaller maklik kon terugskiet. Nie alleen was dit op kort afstand aan die suide- en oostekant en gedeeltelik ook aan die westekant deur 'n diep bog van die Kliprivier omring nie, maar dit was teweens verskuil agter 'n skansmuur van aaneenliggende heuwels en rante wat in die vorm van 'n perdehoef om die dorp gesirkel het en dit aan die noorde-, weste-, en suidekant deeglik beskut het. Aan die onderskeie punte in hierdie heuvelketting wat soos 'n borswering om die dorp gelê het, het die troepe name gegee. Op die oostelike punt ten noorde van die dorp was Devon's Post (noord van die Kliprivier) en wes daarvan het teen mekaar geleë die Helpmekaarrant, Cemetery Hill, Tunnel Hill, Junction Hill, Gordon Hill, Cove Redoubt (met Observation Hill ten noorde daarvan geleë), Leicester Post, King's Post en Ration Post uitge-

³ *Ibid.*, pp. 538-539.

⁴ *Ibid.*, p. 539.

strek, laasgenoemde waarvan aan die westekant van die dorp op die noordelike wal van die Kliprivier gelê het. Ten suide van Ration Post tussen die Kliprivier en Flagstonespruit was Rifleman's Post, wat deur Range Post ten suidooste daarvan verbind was met Maiden Castle ten suide van die dorp. Dit het vasgeloop in die Platrand wat verder suid ewewydig met Maiden Castle gelê en aan die westekant deur 'n nou dal daarvan geskei was. Aan die noordekant van die dorp was hierdie heuwels gemiddeld slegs 100 tot 200 voet hoog en baie rotsagtig maar aan die weste- en suidekant het hulle tot aansienlike hoogte gestyg. Slegs aan die oostekant was Ladysmith deur geen heuwels bedek nie. Tussen Caesar's Camp — soos die Engelse die oostelike punt van Platrand genoem het — en Devon's Post was 'n vlakte van nagenoeg twee myl breed, sodat die binnekant van die hele borswering wat deur die heuwels gevorm is, en natuurlik ook die dorp self, vanaf Bulwanaberg en Lombardskop duidelik sigbaar was. Die verdediging van die dorp aan die oostekant is egter begunstig deur die moot van die Kliprivier wat van die Helpmekaarrant af met 'n

breë draai suidooswaarts en later suidweswaarts gevloei en digby Caesar's Camp met Fouriespruit verenig het. Laasgenoemde, 'n tak van die Kliprivier, het tussen Ladysmith en Colenso ontspring, suid en wes om Platrand geloop en oos, van Platrand in die Kliprivier ingevloei. Die moot van die Kliprivier wat weens sy kronkels op minstens drie plekke front na die ooste toe gemaak het, het dus 'n uitstekende loopgraaf gebied vir die verdediging van die dorp teen aanvalle vanuit 'n oostelike rigting. Die dorp wat bestaan het uit twee hoofstrate waarlangs winkels en huise met sinkdakke gepryk het, was dus so geleë dat dit rondom deur goeie, natuurlike verdedigingstellings beskut was.⁵

Al hierdie maklik verdedigbare posisies is soos reeds in Deel I van hierdie werk vermeld, na 30 Okt. 1899 stewig deur genl. White beset en dit was dus onmoontlik om Ladysmith aan enige kant ongesiens te nader.⁶ Die dorp met sy natuurlike verdedigingstellings hierbo beskrywe, was nl.

⁵ Sien kaart teenoor p. 456 hieragter.

⁶ Vgl. Deel I Hoofstuk 14.3 van hierdie werk.

deur 'n breë vlakke geskei van die verder weg geleë heuwels wat in 'n byna aaneenlopende sirkel op afstande van 7,500 tot 11,000 tree van die middel van die dorp af geleë was, en waarop die Boere hulle reeds voor die slag van Modderspruit af al begin tuismaak het. Die vernaamste van hierdie heuwels was Thornhillskop, Vaalkop, deur die Engelse Surprise Hill genoem (met Kainguba in die rug daarvan geleë), Bellskop, Pepworthheuwel en Lang Hill, almal aan die noordekant van die dorp geleë, Lombardskop met sy uitlopers Gun Hill en Umbrella Hill aan die oostekant met enigsins verder suid Bulwanaberg, geleë teenoor die oop kant van die skansmuur van heuwels wat in die vorm van 'n perdehoef om die dorp gesirkel het, almal ongeveer 7,500 tree van die middel van die dorp verwyder, End Hill en Middle Hill aan die suidekant, sowat 9,000 tree, en Lancer's Hill, Rifleman's Ridge en Telegraph Ridge aan die westekant, onderskeidelik sowat 11,000 tree,

8,000 tree en 7,500 tree van die middel van die dorp af geleë.⁷

Nadat die Boere die pragtige kans verspeel het wat hulle op 30 Okt. 1899 gehad het om Ladysmith stormenderhand te verower toe hulle genl. White se troepemag in die slag by Modderspruit en Nicholsonsnek so 'n swaar neerlaag besorg het, het hulle Ladysmith tydsaam van die buitewereld afgesny. Daardeur het hulle White se leer wat op 30 Oktober beslis gedemoraliseerd was, kans gegee om weer tot verhaal te kom. Trouens hulle het nie voor 9 Nov. 'n poging aangewend om die dorp deur 'n stormloop te bemeester nie en toe dit misluk, het hulle besluit dat die bestorming van die dorp soveel lewens sou eis dat daar liever tot minder gevaarlike praktyke oorgegaan moes word om die garnisoen tot oorgawe te dwing.⁸

⁷ Sien kaart einde hoofstuk 13.

⁸ Die slag van Modderspruit en Nicholsonsnek en die gevegsoperasies wat tot 13 Nov. 109 daarop gevolg het, is uitvoerig in Deel I van hierdie werk behandel.

Dat hulle dit gedoen het, is begryplik. Immers wat getalle betref, was die Boere daar heelwat swakker aan toe as sir George White. Teenoor laasgenoemde se mag van byna 14,000 soldate met 51 kanonne en 18 masjiengewere kon die Boere kort na die vertrek van kmdt.-genl. P. J. Joubert op die ekspedisie na Estcourt slegs ongeveer 10,000 man monster, bestaande uit 4,800 Vrystaters en sowat 5,100 Transvalers.⁹

Hulle het oor 19 kanonne en 5 masjiengewere beskik, t.w. twee Creusot vestingkanonne van 155 mm. kaliber, vier Creusot veldkanonne van 75 mm. kaliber, agt Krupp veldkanonne van 75 mm. kaliber, drie Krupp houwitser van 120 mm.

⁹ Sien Leyds 710, p. 618, Telegram no. 10, d.d. 19 Nov. 1899, opgawe van pres. Steyn (in kode) van die getal Vrystaters rondom Ladysmith; vir die oplossing van die kode is Leyds 187(i) gebruik. Die getal Transvalers moes minstens 5,100 man bedra het, want op 30 Okt. 1899 was daar 6,700 man en van hulle het 1,600 op 13 Nov. 1899 op die ekspedisie na Suid-Natal vertrek.

kaliber en twee Maxim-Nordenfeldt kanonne van 37 mm. kaliber.¹⁰

4. BRITSE AANVAL OP BLOUBANK, 14 NOV. 1899

Die Engelse in Ladysmith het ook geen tekens getoon dat hulle die Boeremag gevrees het nie en reeds die dag na genl. Joubert en sy kommando se vertrek na Suid-Natal weer 'n aanval op die Vrystaatse stellings op Bloubank (Rifleman's Ridge soos dit deur die Engelse genoem is) gedoen.

Die doel daarvan was om vas te stel wat die sterkte van die vyand in daardie sektor na die vertrek van genl. Piet Joubert se kommando was, en voorts om indien moontlik een van die Boerekonvooe te bemeester wat daaglik aan daardie

¹⁰ Oorspronklik was daar 22 kanonne maar 'n drietal, t.w. twee Franse veldkanonne en 'n Maxim-Nordenfeldt, is deur kmdt.-genl. P. J. Joubert meegeneem op die ekspedisie na Suid-Natal (vgl. Deel I, p. 362). Die getal kanonne het egter nie konstant gebly nie. Daar is nl. later meer kanonne agter genl. Joubert aan gestuur.

kant van die dorp verbygetrek het.¹¹ Onder die ingesetenes van die dorp het daar egter 'n gerug rondgegaan dat die Engelse mag uitgetrek het om by 'n troepemag aan te sluit wat vanuit Suid-Natal onderweg was om Ladysmith te ontset, en daar het dus groot openbare belangstelling vir die onderneming geheers.¹²

Die Britse troepemag, bestaande uit die 5th Lancers, 19th Hussars, afdelings van die Imperial Light Horse en berede Natalse Vrywilligers¹³ en die 21ste en 67ste veldbatterie, het onder aanvoering van genl.-maj. J. F. Brocklehurst teen 11 vm. oor die Kliprivier getrek en daarvandaan na die oper terrein anderkant Bloubank beweeg. Terwyl die Natal Mounted Rifles en Imperial Light Horse 'n heuweltjie noordoos van Bloubank geleë en Star Hill genoem, beset het om te

verhoed dat die Boere 'n besetting daarop plaas om die Britse terugtog af te sny, het die res van die mag oor Field se plaas om Bloubank probeer trek, in die rug gesteun deur die kanonne wat geskikte stellings tussen die westelike punt van Platrand en Rifleman's Post ingeneem het om die Boere op Bloubank te bombardeer.¹⁴

In sy oogmerk om die Boere se konvooi te bemeester wat in die rigting van Walkershoek getrek het, het Brocklehurst nie geslaag nie. Volgens McHugh was die troepe net betyds om die laaste waens van die konvooi oor die koppies naby Pepworth Hill te sien verdwyn¹⁵ en Brocklehurst het hom toe maar daarmee verge-noeg om Rifleman's Ridge, wat deur 80 burgers van die kommando Vrede en 300 van die

¹¹ White se verslag, par. 13, in *South Africa Despatches*, I, pp. 224-251.

¹² Sien R. J. McHugh, *The Siege of Ladysmith*, p. 57.

¹³ Volgens die *Times History* (III, pp. 162-163) het twee eskadrons Imperial Light Horse en twee eskadrons van die Border Mounted Rifles aan die ekspedisie deelgeneem.

¹⁴ White se verslag, t.a.p., par. 13; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 544; *Times History*, III, pp. 162-163; en H. S. S. Pearce, *Four Months Besieged*, p. 80.

¹⁵ McHugh, p. 58.

kommando Bethlehem met twee kanonne beset was, hewig te bombardeer.¹⁶

Volgens alle getuienis was dit 'n uiters hewige bombardement. McHugh se die bomme “were timed to the fraction of a second, and, bursting in front and above the Boer position, made it absolutely untenable.” Hy beweer dan ook dat die Boere, nadat hulle vir 'n tydjie wonderbaarlik uitgehou het, van die rant af weggevlug het en dat as die Britse kavallerie — wat intussen verskuil agter King's Post gewag het — die vyandelike stelling toe sou bestorm het, hulle nie alleen die Boerekanonne sou gebuit het nie maar tewens 'n slagting onder die vluggende burgers kon aangerig het.¹⁷

Volgens alle ander bronne is dit egter 'n oordrewe voorstelling van die sukses van die Britse bombardement. Ofskoon die bombarde-ment hewig was en die Engelse meer as 750

bomme verskiet het¹⁸ — baie meer as wat hulle kon bekostig vir enigiets anders as 'n beslissende operasie — het die burgers wat die stelling verdedig het (t.w. 80 man van die kommando Vrede en 300 van die kommando Bethlehem) nie aan vlug gedink nie. Hulle het dapper bly terugveg en die Engelse so hewig beskiet, o.a. met twee kanonne, dat die vyand dit nie nader as 1,300 tree van die kop af kon waag nie en teen 2 nm. na Ladysmith begin terugval het.¹⁹

Toe die Boere bemerk dat die Engelse terugval, het hulle van verskillende punte af — Bloubank, die hoogtes ten suide daarvan wat deur die

¹⁶ J. D. Kestell, *Met de Boeren-Commando's*, p. 21; Nierstrasz, II band 2, p. 604.

¹⁷ McHugh, pp. 59-61.

¹⁸ Volgens White het die Engelse op die 14de 675 bomme met die vyftienponder-Armstrongs, 25 met die negeponders, 33 met die “Hotchkiss”, 21 met die 4.7 duim-skeepskanonne en 6 met die twaalfponder-skeepsge-
skut afgevuur (sien Bylaag by White se verslag).

¹⁹ Kestell, *Met de Boeren-Commando's*, p. 21; Nierstrasz, II, band 2, p. 604; *Times History*, III, pp. 162-163; White se verslag, t.a.p., in *South Africa Despatches*, I, pp. 224-251; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 544; Pearse, p. 80; Stuart, *Pictures of War*, pp. 130-131.



Stelling van Long Tom op Bulwana

kommando Harrismith beset was, Telegraph Ridge, en selfs van Pepworthheuwel en Bulwanaberg af — met kanonne op hulle losgebrand en hulle onder 'n taamlike suiwer artilleriesvuur gehou “totdat zij in de kloven waren bij de kamp.” Terselfdertyd het die burgers op die hoogtes teenoor die westelike punt van Observation Hill hulle met hul Mausers beskiet. Die vuur was lewendig en het die hellings van Range Post Hill — waar die kamp van die Royal Irish Fusiliers was en waaroor Brocklehurst sy troepe laat terugval het — vir 'n tydjie 'n uiters onplesierige omgewing gemaak. Gelukkig vir die vluggende troepe het die swaar bomme van die Boere se verdraende geskut hier feitlik loodreg uit die lug geval en diep in die aarde ingedring voordat hulle ontplof het, sodat daar nie baie bomsplinters rondgevlieg het wat beserings kon veroorsaak nie. Nogtans het die goed gerigte vuur heelwat verskrikking gesaai, nie alleen onder die terugvallende kavallerie en die manne van die Royal Irish Fusiliers wat haastig uiteen gespaander en skuiling gaan soek het toe van die bomme in hul kamp tereggekom

het nie, maar ook onder die Britse artillerie. Een van die batterye is byna deur een van Long Tom se bomme getref met die gevolg dat die artilleriesverkies het om die gulde stelreël dat artillerie altyd op 'n stap moes retireer, maar te verontagsaam en op so 'n vinnige pas as moontlik onder die swaar bommereën uit te jaag tot by die nuwe brug oor Kliprivier, van waar daar 'n veilige roete na die kamp toe was.

Die Engelse het met hul 4.7 duim-skeepskanon, “Princess Victoria”, die vuur van die Boere se Long Toms beantwoord maar kon nie daarin slaag om hulle tot swye te bring nie.²⁰

Die hele ekspedisie en die swaar bombardemente wat daarmee gepaard gegaan het, kan egter nie anders bestempel word as 'n vermorsing van ammunisie nie. Die verliese wat dit veroorsaak het, was uiters gering. Aan Britse kant is 1

²⁰ Sien *Times History*, III, pp. 162-163; Leyds 710, Telegramme nos. 24 en 32 d.d. 14 Nov. en 10 d.d. 15 Nov. 1899; Kestell, *Met de Boeren-Commando's*, p. 21; Nierstrasz, II band 2, p. 604; McHugh, pp. 61-63; Stuart, pp. 131-132; Gore, pp. 51-52; en Pearse, pp. 81-82.

manskap gedood en 1 offisier en 2 manskappe gewond²¹ terwyl aan Boerekant 1 burger (A. J. de Jager van Paardekop, Vrede, wat deur vier kartetskoeëls getref is) gesneuwel het en 4 gewond is — afgesien van 13 of 14 perde gedood en 8 gewond. Voorts is 'n Transvaalse artilleris by die Franse kanon op die berg by die Vrystaters deur die ontploffing van 'n bom gewond terwyl hy besig was om sy kanon te laai, en van 'n ander artilleris, Maré, op die berg by genl. Burger die been afgeskiet by die afvuur van een van die Transvaalse kanonne.²²

Gedurende die dag was die Boksburgers ook in 'n skermutseling met die vyand betrokke en is een van die Boksburg-burgers, Van Heerden van Elandsfontein, gevaarlik in die bors gewond.²³

²¹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 544.

²² Leyds 710, Telegramme nos. 24 en 32 d.d. 14 Nov. en no. 10 d.d. 15 Nov. 1899.

²³ Leyds 710, Telegram no. 8 d.d. 14 Nov. 1899, van vk. A. J. Dercksen.

Die ondernemingsgees wat genl. White aan die dag gelê het om aanvallend op te tree, het egter een belangrike uitwerking gehad. Dit het die Boere wat by Ladysmith oor geen enkele leier met durf en ondernemingsgees beskik het nie, tot groter versigtigheid gestem as ooit tevore. Aan 'n poging om Ladysmith stormenderhand te verower, het hulle vir die teenswoordige altans, nie meer gedink nie en hulle uitsluitlik daarop toegelê om die plek deur 'n beleg en deur swaar bombardemente tot oorgawe te probeer bring — 'n beleg en bombardemente wat daarop bereken was om die weerstand van die troepe en die ingesetenes geleidelik uit te put. Niks en niemand is toegelaat om Ladysmith binne te kom of te verlaat nie en waar 'n bees of perd vanuit Ladysmith naby hul linies gekom het, het hulle dit gebuit wanneer hulle dit sonder lewensgevaar kon doen.²⁴

²⁴ Vgl. Leyds 710, p. 428.

5. DIE BOERESTELLINGS, 3 NOV. 1899

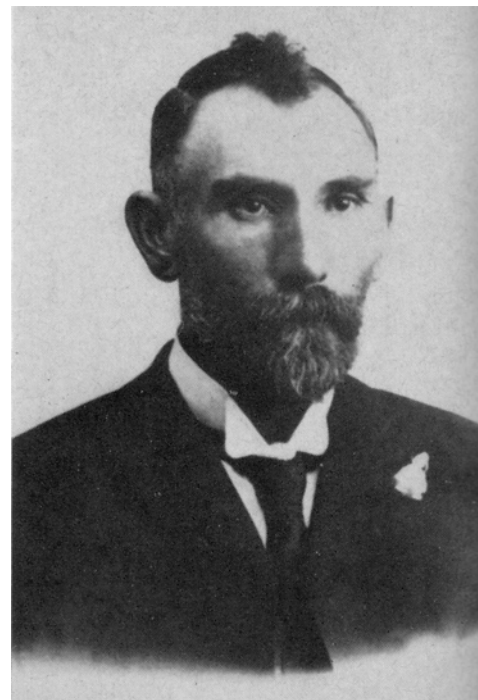
Met die aanvang van die beleg op 3 Nov. 1899 was die Boerekommando's as volg rondom Ladysmith geposteer: Op die heuwels ten noorde, ten ooste en ten suide van die dorp was die Transvaalse kommando's met die regtervleuel op die oostelike wal van die Kliprivier en die linkervleuel op die oostelike wal van Fouriespruit; en op die heuwels ten noordweste, ten weste en ten suide van Ladysmith met die Kliprivier op die verste linkerflank en Fouriespruit op die regterflank die Vrystaatse kommando's. Hierdie kommando's het hulle as volg op die heuwelsirkel wat rondom Ladysmith gelê het, gevestig: Die Transvaalse regtervleuel, wat deur die kommando Pretoria gevorm is, op Thornhillskop, Vaalkop (by die Engelse bekend as Surprise Hill), Bells-kop en die heuwels wat ten ooste daarvan uitgestrek het tot aan Pepworthheuwel. Met die uitbreek van die oorlog was hulle 1,492 man sterk, waarvan egter slegs 1,072 berede was. Tydens die slag van Modderspruit en gedurende die begin van die beleg het hulle oor geen

kanonne beskik nie. Links van hulle, in die sentrum van die Transvaalse posisie op Pepworthheuwel, het owerste S. P. E. Trichardt met die Transvaalse Staatsartillerie (320 man sterk) posisie geneem met vier Creusot-veldkanonne, twee Pom-poms en een Creusot-vestingkanon. Hulle was gedek deur die Ierse korps, hoogstens 300 man sterk, en die kommando Ermelo wat 580 man getel het. 'n Halfmyl suid daarvan was die hoofkwartier van die Kommandant-generaal, gedek deur 'n lyfwag uit die kommando Heidelberg. Ten suidweste en suide hiervan, op Long Hill en die heuwels wat daarvandaan af tot by Lombardskop uitgestrek het, was die kommando Lydenburg met drie houwitsers en vier handmaxims onder maj. P. E. Erasmus en luit. Malan. Hulle het die hand gereik aan die kommando Heidelberg wat Lombardskop en sy uitlopers Gun Hill en Umbrella Hill met twee Krupps onder luitenant Grothaus en Oelofse beset gehou het. Verder links op Bulwanaberg en die daaraan geleë hoogtes tot aan Fouriespruit was genl. Lucas Meyer se kommando's Wakkerstroom, Vryheid, Utrecht,

Krugersdorp en Middelburg,²⁵ asook die Pretoriase afdeling van die Duitse korps, met 'n totaal van vier Krupps, twee Franse veldkanonne, 'n Pom-pom en 'n maxim wat op die Engelse by Talana verower is.²⁶ Hulle het by die Vrystaatse kommando's aangesluit wat hulle as volg op die heuwels ten weste en ten suide van Ladysmith neergelaat het: Op Telegraph Ridge en die ander hoogtes ten weste van Kliprivier was die kommando's Kroonstad en Bethlehem, met die laer van die Kroonstadse kommando ten ooste van Smith's Crossing, digby die spoorlyn, en die Vrystaatse hooflaer waar hoofkmdt. Prinsloo se hoofkwartier was, aan die oorkant van die spoor. Verder suid op Rifleman's Ridge was die kommando Vrede met suid daaraan geleë op

²⁵ Twee van Meyer se kommando's, t.w. Piet Retief en Bethal, het nie na Ladysmith opgeruk nie maar digby Helpmekaar stelling geneem om te waak teen invalle vanuit Zoeloeland.

²⁶ Sien oor die posisies en sterkte van die Transvaalse kommando's Deel I van hierdie werk, hoofstuk 13.2. en hoofstuk 13.4 hierbo.



Ass. Hoofkmdt. A. M. Prinsloo
(Sien voorwoord bladsy x Deel 3)

Lancer's Hill en die daaraan geleë hoogtes, die kommando Heilbron. Ten ooste daarvan, op Middle Hill, was die kommando Harrismith en nog verder oos tot aan Fouriespruit die kommando Winburg.²⁷ Hulle het oor minstens twee kanonne beskik.

Op 6 Nov. is by hierdie minstens 21 stuks geskut nog 'n Creusot-vestingkanon gevoeg wat op Bulwanaberg opgestel is en die 8ste vuurgereed was,²⁸ en op die 26ste is 'n derde Creusot-vestingkanon op Middle Hill teen die dorp in stelling geplaas.²⁹

²⁷ Sien oor die posisies van die Vrystaatse kommando's Kestell, *Met de Boeren-Commando's*, pp. 20-21; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 539-540; vgl. ook Nierstrasz, II band 2, p. 602. Nierstrasz maak geen melding van die kommando Kroonstad nie.

²⁸ Vgl. Nierstrasz, II band 2, pp. 598-599.

²⁹ Vgl. Leyds 711, Telegram no. 17 d.d. 26 Nov. 1899. Die getal kanonne het egter nie konstant gebly nie. Genl. Joubert het met hom kanonne meegeneem op sy ekspedisie suidwaarts en ook na Colenso is kanonne verplaas.

6. DIE BOMBARDEMENT VAN LADYSMITH

Kanonne om die Britse garnisoen in Ladysmith intensief mee te bombardeer en die hele dorp in 'n puinhoop te omskep, was daar dus voldoende maar vir die deurvoering van so 'n onderneming het die Boere teruggedie. Hulle het blykbaar gevrees dat as hulle die dorp kragdadig sou aanhou bombardeer totdat alle weerstand aldaar verpletter was, hulle kort sou raak aan ammunisie, en gevolglik het hulle by die bombardering van die Britse garnisoen en van die dorp soos “gentlemen of leisure” — om 'n uitdrukking van G. W. Steevens te gebruik — te werk gegaan. Op Sondae, reëndae, die dag na 'n “swaar geveg” of wanneer daar 'n wapenstilstand was — bv. op 4 Nov. 1899 toe die Britse veldhospitale en die burgerlike persone wat wou meegaan, na die “neutrale kamp” by Intombi verskuif is wat die Boere onderneem het om nie te molesteer nie — het hulle die dorp glad nie onder vuur geneem nie, en op die ander dae hul bombardemente tot slegs enkele ure van die dag



'n Blik op Ladysmith, 1899

beperk. Hulle het selde voor ontbyt begin te skiet, gereeld afgebreek vir middagete en slegs nou en dan 'n bom na die middagtee (4 nm.) gelos.³⁰ Die gevolg was dat én die troepe én die deel van die burgerlike bevolking wat geweier het om na Intombi te gaan omdat hulle hul lojaliteit aan die Britse kroon wou demonstreer deur in die gevaargebied te bly, telkens na elke kanonnade kans gekry het om van die skrik daarvan te herstel en mettertyd aan die lustelose bombardemente gewoon geraak het.

Vir beskerming teen die bomme wat aanvanklik baie paniek verwek het, het hulle vir hulle skuilkelders gegrawe — die troepe by hul stellings en die burgerlike persone hier en daar in hul erwe maar meestal in die hoe walle van die diep moot waarin die Kliprivier onmiddellik wes van die dorp gevloei het. Voor die ingange van hierdie grotte in die rivierwal — sommige waarvan tot 20 voet diep en so gerieflik as moontlik met meubels uit hul wonings gemeubileer was

³⁰ Vgl. G. W. Steevens, *From Cape Town to Ladysmith*, p. 101.

— het die inwoners van die dorp grondwalle gegooi en hulle daarin tuisgemaak, sommige net vir die dag en die res ook vir die nag. Die skuilkelders was egter vuil en morsig, veral na die reëns wat teen die helfte van November in Ladysmith uitgesak het, en namate die besef posgevat het dat die bombardemente nie naby so gevaarlik was as wat hulle aanvanklik gemeen het nie, het al hoe meer persone na hul wonings teruggekeer waar hulle veel geriefliker kon lewe.³¹

In hul erwe het baie van hulle vir hulle bomskuilings van hooibale gebou waarin hulle veiligheid kon vind tydens die paar uur wat die daaglikse bombardement geduur het. Die mure het die dikte gehad van vier bale hooi wat teen mekaar gestapel is en daarop is — bo-op 'n los raamwerk van dwarslêers wat as balke gedien het — drie lae hooibale opeengestapel om as dak te dien.³²

³¹ Vgl. John Stuart, pp. 102-104.

³² Vgl. MacDonald, *How we kept the Flag flying*, p. 81.

Ten spyte van die maatreëls wat ter beveiliging teen bomaanvalle getref is en die trae trant waarop die Boere die dorp met hul kanonne beskiet het, het die daaglikse bombardemente nogtans 'n beproewing vir sowel die burgerlike bevolking as die troepe gebly; want ofskoon dit nie 'n besonder hoe lewensverlies veroorsaak het nie, was die bomme geensins onskadelik nie. Dit het offers bly eis – “Three to-day, two yesterday, four dead or dying and seven wounded with one shell”³³ en 'n stemming van onrus en onsekerheid veral onder die burgerlike bevolking verwek. Blykens 'n perstelegram wat in Boerehande geval het toe die afsenders daarvan (Dunn en Cox Howe) dit met behulp van Bantoeboodes na Estcourt probeer deursmokkel het, het daar vir die tydperk 1 Nov. tot 5 Des. 1899 nie minder as 4,264 bomme uit Boerekanonne in en om Ladysmith geval nie — dus bykans 150 per dag — en hulle het gedurende die tydperk 176 troepe buite aksie gestel van wie 31 (onder wie 5 offisiere) gedood of aan wonde oorlede is en 145

(onder wie 15 offisiere) gewond is,³⁴ afgesien van burgerlike persone van wie 'n onbekende aantal getref is. Onder andere is dr. Stark van Torquay grusaam gedood toe 'n bom wat die Royal hotel op 18 Nov. 1899 getref het, albei sy bene afgeskiet het, en is mev. Davey, die eggenote van die plaaslike skoolhoof, deur 'n bomsplinter aan die kop verwond toe 'n 45 lb. bom in haar slaapkamer ontplof het terwyl sy besig was om te rus. In die stadsaal is op 30 Nov. nie minder as 10 persone — een waarvan gesterf het — deur die splinters van 'n bom beseer wat in die saal ontplof het nie. Die gebou wat tot op die tydstip deur die Engelse as hospitaal gebruik en onder beskerming van die Rooi Kruisvlag geplaas is — in weerwil van waarskuwings van genl. S. W. Burger, plaasvervanger van die Kommandant-generaal, dat hy die gebou nie as hospitaal kon erken nie aangesien die Britse hospitaal volgens ooreenkoms tussen kmdt.-genl. Joubert en genl. White by die Intombikamp moes

³³ Sien Steevens, p. 131.

³⁴ Vgl. Leyds 712, Telegram no. 11 d.d. 9 Des. 1899, asook Bylaag E by genl. White se verslag.

wees — is daarna ontruim en die gewondes wat daar was, onder seil in 'n kloof geplaas waar dit veilig geag is.

Ook is etlike openbare geboue en private winkels en wonings deur homme getref en heeltemal in puin gelê of minstens beskadig, o.a. die Royal hotel wat minstens twee maal gedurende November voltreffers ontvang het, die stadsaal waarvan die noordelike vleuel deur 'n bom weggeblaas is terwyl nog 'n bom binne in die saal ontplof het, die Anglikaanse kerkgebou waarvan die swaar klipportaal weggeskiet is, die Standard Bankgebou, die klooster, verskeie winkels in die hoofstraat en etlike woonhuise — o.a. die van mnr. Davey, die van die tronkbewaarder en die van Thomas Carter, skrywer van die werk oor die Eerste Vryheidsoorlog.³⁵

³⁵ Vgl. Leyds 712, Telegram no. 11 d.d. 9 Des. 1899; genl. White se verslag, par. 15, 16 en 23; Gore, pp. 52-54 en 56-57; McHugh, p. 72; Stuart, p. 127; MacDonald, pp. 77-78 en 88; Nevinson, pp. 107, 110-111, 113-115 en 126-127; en Pearse, pp. 88, 90-91 en 97.

Een uitwerking van die bombardemente was dat die dorpsbewoners nie vry in die strate of in hul erwe met mekaar kon verkeer nie. Die strate en agterplase was onveilig en waar die Boerekanonniërs mense sien saamdrom het — of dit nou was met die oog op 'n begrafnis, of om sport te beoefen, of net om met mekaar te gesels oor lord Methuen se mooi “oorwinning” by Tweeriviere wat in genl. White se “general order” van 4 Des. 1899 vermeld is — het hulle daarop losgebrand.³⁶ Veral die soldate wat gewoonlik in groepe was, het onder die bombardemente deurgeloop waar en wanneer hulle deur die artilleriste bemerk is; en ten spyte daarvan dat hulle alle moontlike middele bedink het om hulself en hul kampe minder sigbaar vir die vyand te maak — so bv. het hulle op Platrand hul tente met rooi modder besmeer — kon hulle hul stellings vir die Boere nie verborge hou nie. So bv. is op 20 Nov. die kampe van die 18th Hussars

³⁶ Vgl. White se verslag, par. 16; Nevinson, pp. 111-113; MacDonald, p. 96; Gore, p. 55; Pearse, pp. 99-100; en Leyds 712, Telegram no. 11 d.d. 9 Des. 1899.

en Gordon Highlanders en op die 21ste die van die Irish Fusiliers op Range Post gebombardeer, terwyl op die 22ste weer 'n swaar kanonnade teen Helpmekaarrant ontketen is. Op die 24ste het die manne van die Liverpools — op Junction Hill deurgeloop en op die 26ste 'n groep van die Gloucesters wat besig was om te baai, en op die 27ste het die burgers hul kanonvuur gekonsentreer, eers op die brandwagte van die Rifle Brigade op King's Post, daarna op die skuilplekke van die Manchesters op Caesar's Camp en ten slotte op die kamp van die Carbineers.³⁷

Ook op groepies perde of vee wat hulle gewaar het, het die Boereartilleriste losgebrand in die hoop om daardeur die vyand van sy bestaans-middele te beroof. Op 24 Nov. 1899 het hulle hiermee 'n merkwaardige sukses behaal toe hulle 'n trop van 20 span slagosse in die oog gekry het wat onder die opsig van 'n klompie Bantoe-

veewagters in die veld tussen die Britse buiteposte en Rifleman's Ridge aan die wei was. Die Boerekanonniers het dadelik die geleentheid aangegryp om hulle vir die Boere te buit. Deur skielik 'n reeks vinnig opmekaarvolgende bomme net agter die trop te plant, het hulle daarin geslaag om die beeste te laat skrikvat en in die rigting van die Boerelinies te laat hardloop. Aangesien die Bantoeveewagters by die bars van die bomme voet in die wind geslaan het, is kapt. C. Sherer dadelik met die 1st Leicester Mounted Infantry uitgestuur om hulle te gaan terughaal maar hy het te laat op die toneel verskyn. Die burgers het hom met so 'n swaar kleingeweervuur begroet dat hy nie verder as Star Hill kon kom nie, waar hy bowendien deur drie kanonne op Telegraph Hill (deur die Engelse "Faith", "Hope" en "Charity" genoem), die geskut op Vaalkop en Thornhillskop en twee kanonne op Rifleman's Ridge asook 'n maxim onder vuur geneem is. Toe die beeste na genoeg aan die Boerelinie was, het twee of drie burgers teen die helling van Rifleman's Ridge afgehardloop en 228 van die trop na die Boerestellings aangekeer. Volgens Nevinson het slegs

³⁷ Vgl. White se verslag, par. 15-16; Gore, pp. 53-54; Nevinson, pp. 110-115, 119 en 122; Pearse, pp. 88 en 91-96; en McHugh, pp. 80-81.

30 of 40 van die beeste wat die vyandelike posisie genader het, deur die optrede van kapt. Sherer se troepe vir die Britse garnisoen behoue gebly.³⁸

Die gevolg van die verlies van die trop was 'n drastiese vermindering in die vleisrantsoen van die inwoners van Ladysmith, wat op die tydstip alreeds op 'n skraal dieet geplaas was sonder “luukse” kossoorte soos botter, konfyt, blikkiesvleis, “biscuits” en hawermout. Vir melk moes hulle 25c per blikkie betaal en vir whisky wat toe byna reeds onverkrygbaar was, R2 per bottel. Volgens perskorrespondente was baie persone dan ook diep verontwaardig en verwonderd omdat die Britse Regering toegelaat het dat so 'n vernederende toestand vir hulle ontwikkel, en het hulle die sterkste taal gebruik in hul verdoeming van die Britse krygsbeleid wat daarvoor verantwoordelik was. Een van die

³⁸ Sien White se verslag, par. 18; Pearse, p. 91; MacDonald, p. 90; Nevinson, pp. 117-118; en Gore, pp. 54-55.

joernaliste het dan ook openhartig aan sy vrou geskryf “that he has quite enough of siege.”³⁹

Om die toestand vir die inwoners van die dorp nog meer benard te maak, het die Boere op 23 Nov. getrag om die getal eters in Ladysmith met nog 230 man te vermeerder. Dit het bestaan uit 'n aantal Indiërs wat hulle in die deur hul besette deel van Natal aangetref en onder 'n wit vlag na genl. White gestuur het wat volgens hul beskouing vir die Britse onderdane in Noord-Natal moes sorg. White het egter geweier om hulle te ontvang en hulle na die Boerelinies teruggestuur aangesien die Boere sulke Britse onderdane aan die Britse outoriteite in Suid-Natal kon oorhandig.⁴⁰

Op die 27ste het die Boere gepoog om ook 'n aantal perde van die Britse garnisoen na hul linies te dryf deur bomme agter hulle te plant. Deur die wakker optrede van die Natal Carbineers wat die

³⁹ Leyds 712, Telegram no. 11 d.d. 9 Des. 1899; Nevinson, p. 122.

⁴⁰ White se verslag, par. 17.

verskrikte perde betyds teruggedryf het, is dit egter voorkom en was al verlies wat die Engelse gely het, 'n Bantoe wat deur 'n bom gedood is.⁴¹

Toe na daaglikse bombardemente van twee weke op die trae wyse hierbo uiteengesit die Britse garnisoen in Ladysmith nog geen tekens van ineenstorting getoon het nie, het op 14 Nov. 1899 die Boere tot 'n nuwe taktiek oorgegaan om die Britse weerstand te probeer vernietig, nl. Bombardering van die dorp gedurende die nag. Voor sononder die aand van die 14de het hulle elkeen van hul kanonne op doelwitte in en om die dorp gerig en teen 12-uur middernag die stilte wreed versteur toe die een kanon na die ander 'n bom op die beleërde dorp afgevuur het.

“It was an experience”, so vertel een van die Britse perskorrespondente in die dorp, “of which, I think, none of us wish for a repetition”; want ofskoon daar nie veel materiële skade aangerig is nie, het die gebars van die bomme konsternasie onder die rustig slapende bevolking verwek.

⁴¹ Pearse, pp. 93-94; Nevinson, p. 122.

Niemand wis wat dit beteken nie maar almal was baie gou uit die bed en spoedig was daar 'n skare van halfaangetrekte mans in die straat, vinnig onderweg na die skuilkelders in die walle van die Kliprivier, gevolg deur 'n groep verwilderde vrouens en huilende kinders wat nie gebruik gemaak het van die geleentheid wat hulle gegun is om hulle in die Intombikamp te vestig nie, maar in die dorp bly woon het. Die soldate het ook almal uit hul slaapplekke opgespring en op hul poste gaan plek inneem, gereed om die aanval wat hulle verwag het, af te slaan. Geen aanval het egter gevolg nie en na sowat 'n uur was alles weer stil. Niemand het egter daardie nag weer kon slaap nie. Almal het in spanning en onsekerheid op die volgende skuif van die vyand gewag.⁴²

Nag vir nag vir ongeveer 'n week lank het die nagtelike bombardemente wat daarop bereken was om die vyand uit te put deur hom sy slaap te ontnem, voortgeduur en teen die 16de het daar 'n

⁴² Sien McHugh, pp. 50-54; Gore, p. 52; Nevinson, p. 99; Pearse, p. 83; MacDonald, pp. 71-72 en 78-79; en Leyds 710, Telegram no. 17 d.d. 15 Nov. 1899.

gevoel van wanhoop onder die inwoners van die dorp begin posvat. Almal het verwag dat hulle teen die tyd reeds ontset sou wees en die feit dat die Boere nog steeds toegelaat is om koning te kraai, het by hulle die gevoel gewek dat Engeland hulle aan hul lot oorgelaat het.⁴³ Hierdie gees van moedeloosheid het daagliks toegeneem en dit het geskyn of die Boere uiteindelik 'n resep bedink het om die dorp tot oorgawe te dwing:

trae bombardemente gedurende die dag, opgevolg deur 'n hewige kanonnade gedurende die mees onverwagte ure van die nag!

Die Boere het egter self nie besef watter uitwerking die nagtelike bombardemente op die senuwees van die bevolking van Ladysmith gehad het nie. Na 'n week het hulle dit gestaak en tot hul vroeëre gebruik teruggekeer om die dorp slegs enkele ure van die dag te bombardeer.

Teen die bombardemente was White betreklik weerloos, sy groot oorwig aan kanonne ten spyt.

Hy het nl. nie oor genoeg verdraende geskut beskik om die Boere se vestingkanonne en swaar houwitsers die swye op te lê nie en moes bowendien suinig met sy ammunisie omgaan aangesien hy nie geweet het hoe lank die beleg sou duur nie. Die enigste geskut waarmee hy die swaar Boerekanonne inderdaad met enige hoop van sukses kon beskiet, was sy twee 4.7 duim-skeepskanonne wat op Cove Redoubt en junction Hill in goed geboude kanonskanse gestaan het, in die omgewing waarvan etlike leë kanonskanse opgewerp was om die Boereartilleriste se aandag af te lei, en sy twee swaar houwitsers. Hulle was tot 27 Nov. op Helpmekaarrant gestasioneer maar is op die 28ste na 'n posisie naby die westelike punt van Platrand verplaas, van waar hulle die Boere se vestingkanon wat indertyd op Middle Hill gestaan het, moes beskiet. Die res van die geskut wat White in vaste posisies op sy verdedigingslinie geplaas het — t.w. die vier twaalfponder-skeepskanonne wat op Gordon Hill gestasioneer was, twee bergkanonne (kaliber 2.5 duim) wat agter die Liverpool regiment op Tunnel Hill gestaan het, twee kanonne van die Natal

⁴³ Sien Nevinson, pp. 101 en 107; vgl. ook Leyds 712, Telegram no. 11 d.d. 9 Des. 1899.



Britse skanse op Helpmekaarrant, Ladysmith

Naval Volunteers wat op Devon Post geplaas was en die twee Maxim-Nordenfeldts wat te Elands-laagte verower en op Helpmekaarrant gestasioneer was — was nie opgewasse teen veral die swaar Boerekanonne nie, ewemin as die ses veldbatterye wat deel van White se mobiele reserwe gevorm het en daarom nie in vaste posisies geplaas was nie.⁴⁴ Die Britse generaal het hulle dan ook feitlik uitsluitlik gebruik om vyandelike afdelings mee te beskiet wat hulle binne trefafstand van die Britse posisies gewaag het — iets wat veral aan die kant van Vaalkop voorgekom het, waar Boereskerpskutters die Britse stellings etlike kere genader en die troepe op Observation Hill met hul Mausers bestook het.⁴⁵

Afgesien van hierdie bombardemente op Boerekannone en groepies burgers wat hulle binne trefafstand van die Britse posisies gewaag het, het genl. White na die mislukte aanval van 14 Nov.

⁴⁴ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 538.

⁴⁵ Vgl. bv. Nevinson, pp. 103-106, en Pearse, pp. 84-85.

1899 op die Boerestellings by Bloubank, 'n passiewe houding ingeneem. Die ondervinding het hom geleer dat uitvalle net verliese vir hom meegebring het sonder dat hy daar enige sigbare voordele by behaal het, en hy het dit dus die verstandigste geag om op die verdediging te bly totdat die Britse leër vanuit Suid-Natal met operasies sou begin om Ladysmith te ontset.⁴⁶ Slegs eenmaal, nl. die aand van 23 Nov. 1899, het hy bietjie lewendige afwisseling verskaf toe hy 'n onbemande lokomotief volstoom met die Harrismithspoorweg langs in die rigting van die Boerestellings laat jaag het in die hoop dat dit 'n lokomotief wat die vyand op die lyn gehad het, sou stukkend stamp. Sy lokomotief het egter net buitekant Ladysmith waar die Boere die spoorlyn opgebreek gehad het, in die grond geploeg en omgeslaan, en van sy poging om die Boere op die wyse te benadeel, het dus niks gekom nie. Die Boere wat gemeen het dat die omgevalle lokomotief met plofstof belaaai was,

⁴⁶ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 545.

het dit egter hewig met hul Mausers beskiet voordat hulle dit gewaag het om dit die volgende oggend te nader.⁴⁷

Die beleg het dus inderdaad in 'n vervelike affêre ontwikkel, gekenmerk deur die gewone daaglikse dosis kanonvuur, 'n paar skote van skerpskutters en niks meer wat vermelding verdien nie. Die Boere het gewag dat hongersnood en die ontberinge wat hulle gemeen het deur hul bombardemente veroorsaak is, die Engelse tot kapitulasie moes dwing, terwyl die Engelse met vurige verlange uitgesien het na die dag wanneer Britse troepemagte vanuit Suid-Natal sou opdaag om die lastige vyand van die dorp af te verdryf.

7. DIE BEPLANDE BRITSE EN BOEREAAN- VALLE VAN 30 NOV. 1899

Nadat die beleg drie weke geduur het sonder dat die vyand tekens van 'n ineenstorting getoon het, het die Boerekrygsraad besluit dat daar ander planne bedink moes word om die

oorgawe van die dorp af te dwing. Met die oog daarop het hy 'n kommissie van offisiere, bestaande uit genl. D. J. E. Erasmus, lt.-kol. S. P. E. Trichardt, vk. J. G. Meyer en 'n paar Vrystaatse offisiere, afgevaardig om alle posisies rondom Ladysmith deeglik te inspekteer “ten einde plannen te beramen voor een meer effectief belegering en, indien wenschelijk, zelfs, inneming van Ladysmith”.⁴⁸

Die kommissie het onmiddellik aan die werk gespring en reeds op 23 Nov. sy verslag by die krygsraad ingedien. Die inhoud daarvan was as volg:

1. Die posisie van die kommando Pretoria (ten noorde van die dorp) wat verband gehou het met die van kmdt. C. Nel (van die kommando Kroonstad), was goed geleë, digby die terrein wat deur die Engelse beset was, en die kanonne aldaar was goed geplaas terwyl die posisie tewens uitstekend deur

⁴⁷ White se verslag, par. 17; Nevinson, pp. 116-117.

⁴⁸ Leyds 711, Telegramme nos. 4 d.d. 21 Nov. en 20 en 27 d.d. 22 Nov. 1899.

brandwagte bewaak was. Dieselfde was ongeveer die geval met die stellings van genl. M. Prinsloo, die Vrystaatse hoofkommandant, wat egter enigsins verder van die vyand af geleë was.

2. Die posisie van vk. De Wet was goed en is ook goed bewaak dog die bewaking van die terrein tussen die posisie en Sandrivier, en verder aan na die stelling van kmdt. C. J. de Villiers van die kommando Harrismith, was baie swak en daar was dus 'n groot gaping waar die vyand ongetwyfeld sou probeer deurbreek.

3. Kmdt. C. J. de Villiers se stelling was uitstekend maar hy het oor slegs twee Krupp kanonne beskik en die kommissie het dus besluit om 'n fortkanon aldaar te stasioneer “vanwaar op alle schuilhoeken ten westen van den vijand geschoten kan worden”. Ook kmdt. H. Theunissen van Winburg se posisies was goed maar daar was weer te min burgers.

4. Die stellings van kmdt. L. Steenkamp (kommando Heilbron), genl. A. p. Cronjé en kmdt. van Staden van die Duitse korps was te ver teruggeleë en daar is dus met hulle ooreengekom om ander geskikte stellings nader aan Ladysmith in te neem. Ook was die posisie van kmdt. B. C. Hatting van Utrecht ietwat te ver teruggeleë maar vanweë die aard van die terrein was dit vir hom onmoontlik om nader stelling te neem tensy hy hom by kmdt. Van Staden sou aansluit.

5. Die posisies ten ooste van die dorp wat deur die kommando Heidelberg beset was, was goed maar die reëling van die brandwagte aldaar het veel te wense oorgelaat. Veral die vestingkanon onder maj. J. F. Wolmarans en vk. J. G. Meyer se manskappe was uitstekend geplaas. Ten einde die posisies aldaar nog meer te versterk, het kmdt. S. P. E. Trichardt onderneem om 'n bykomende fortkanon aldaar te plaas.

6. Die posisie van die Middelburgers was te ver van Ladysmith af geleë en die kommissie

het dus met hulle ooreengekom “om aan te sluiten met V. C. Meyer tot aan de Zwart Boubrandje en tot bij de posisie bewaakt door Cmdt. Viljoen” van Johannesburg. Laasgenoemde se posisie en die van genl. S. W. Burger van die kommando Lydenburg “sluit gezamentlik aan tot aan den spoorweg rechtover kanon kop van Commdt. Viljoen.”

Die kommissie het ten slotte besluit om wanneer die kanonne in die vasgestelde posisies geplaas was, ’n dag en uur te bepaal wanneer ’n algemene aanval gesteun deur grofgeskut, van alle kante af op Ladysmith gedoen sou word met die doel om die Rooi- of Vaalrantjies ten noorde van Ladysmith, en Platrand ten suide van die dorp geleë, te verower, want met die twee stellings in die besit van die Boere sou Ladysmith dit nie veel langer kon uithou nie.⁴⁹

Met die verwisseling van stellings soos deur die kommissie aanbeveel, is dadelik ’n aanvang gemaak en teen 28. Nov. was die kanonne in die vasgestelde posisies geplaas en wel as volg: op Pepworthheuvel ’n Creusot-snelvuurder, ’n Krupp-houwitser en ’n Pom-pom; by die Pretoria burgers op Vaalkop ’n Krupp-houwitser en ’n bergkanon met verder noord-ooswaarts in die posisie wat die Johannesburgers toe beset gehad het, ’n Pom-pom; op Gun Hill voor Lombardskop ’n Creusot vestingkanon, ’n Krupp-houwitser en ’n handmaxim; in die nek tussen Bulwanaberg en Gun Hill ’n Krupp-veldkanon en ’n Pom-pom; op Bulwanaberg ’n groot Creusot-vestingkanon en ’n Creusot-snelvuurder; by die Duitse korps ten suide van die dorp ’n Krupp-veldkanon en twee Pom-poms; op Middle Hill ’n Creusot-vestingkanon en elders in die Vrystaatse stellings ten weste en suidweste van die dorp ’n Krupp-veld-

⁴⁹ Sien Rapport onderteken deur genl. D. J. E. Erasmus namens die kommissie in lêer no. R.2373/99x (Transvaalse Argief).

kanon, 'n Creusot-snelvuurder en drie Krupp-veldkanonne (ou model).⁵⁰

Aangesien daar, op aandrang van pres. Steyn, op 27 Nov. sowat 550 Vrystaters van Ladysmith af na die westelike gevegsfront verplaas moes word,⁵¹ kon die kommando's nie presies gestasioneer word soos die kommissie dit wou gehad het nie. Van die kommando Johannesburg wat nadat dit sedert die slag van Elandslaagte deur kmdt. Ben Viljoen gereorganiseer was en ten noordooste van Ladysmith onder bevel van genl. Burger posgeneem het, moes nl. omstreeks 25 Nov. sowat 350 berede burgers onder bevel van kmdt. Viljoen persoonlik na die suidweste van die dorp vertrek om die plek te vul van die Vrystaters wat na die westelike front gestuur is, met die gevolg dat die getal burgers ten noordooste van die dorp

aanmerklik verswak is.⁵² Die ontwrigting wat hierdeur ontstaan het, was egter nie so groot dat daar nie voortgegaan kon word met die deurvoering van die aanbevelings van die kommissie om wanneer die kanonne in posisie was, 'n algemene aanval te beplan met die oog op die verowering van die Rooi- of Vaalrantjies en van Platrand deur die Boere nie, en op 28 Nov. 1899 het 'n gesamentlike krygsraad van Transvaalse en Vrystaatse offisiere dan ook vergader om die wenslikheid van so 'n aanval te oorweeg.

Die offisiere was eenstemmig in hul oordeel dat 'n aanval ter verowering van minstens Platrand — wat as die sleutel tot Ladysmith beskou is — onder dekking van die Boerekanonne deurgevoer moes word en het die datum daarvoor vasgestel op Donderdag, 30 November, gedurende die vroeë oggendure. Die burgermag wat met die aanval belas is, was saamgestel uit die kommando's Utrecht, Vryheid en Wakkerstroom en die Vrystaatse kommando's wat onder

⁵⁰ Sien N. Hofmeyr, *Zes Maanden bij de Commando's*, p. 162.

⁵¹ Sien Leyds 711, Telegramme nos. 9 en 16 d.d. 26 Nov. en 43 d.d. 28 Nov. 1899.

⁵² Vgl. B. J. Viljoen, p. 44, en Leyds 711, Telegram no. 6 d.d. 25 Nov. 1899,

aanvoering van genl. A. p. Cronjé gestaan het; en om seker te maak dat hulle oor voldoende slaankrag beskik, is aan hulle 'n versterking van 435 man toegevoeg uit die kommando's wat ten noorde en noordooste van Ladysmith gelê het, bestaande uit 375 burgers van Pretoria en 60 van Lydenburg. Hul opdrag was om die rant onder dekking van die nag te nader en dit dan met die aanbreek van die dag, nadat dit deeglik met kanonne beskiet was, te bestorm en in te neem.

Met daglig die 30ste het al die Boerekanonne met 'n hewige vuur op die verskillende Britse posisies losgebrand met die doel om die vyand van Platrand af te verdryf, hul kanonne te beskadig en alle troepe wat elders om Ladysmith gestasioneer was, in hul stellings vas te pen sodat hulle geen hulp na Platrand toe sou kon stuur nie. Tot die grootste verwondering van die verskillende hoof-offisiere het daar egter van die stormloop wat op die bombardement moes volg, niks tereggekom nie. Die bewuste vyftiental onderoffisiere wat die stormloop moes lei en die rant moes beset, het nl. vroeg die oggend op eie houtjie besluit om hul

opdrag nie uit te voer nie aangesien hulle dit te gevaarlik geag het want daar was te veel skanse op die rant, en hierdie besluit is die 30ste die oggend aan die hoofoffisiere bekend gestel.⁵³ Genl. Erasmus het slegs die volgende briefie, gerig aan hoofkmdt. Prinsloo, in verband met die aangeleentheid ontvang:

“Fourieskraal, 30 Nov. 1899, 7 uur vm. Den WelEd. Gestre. Heer M. Prinsloo, Hoofd Kommdt. Ik heb de eer u te berichten dat 15 krijgsofficieren van Transvaal zoowel als van ons zooeven een lange vergadering gehouden hebben en tot het besluit gekomen zijn dat het niet raadzaam is den berg te nemen, en dit omdat er officieren hier waren die persoonlijke onder-vinding hadden van de posities en die beweren dat er bepaald geene schuiling voor zoovele burgers is als wij in het veld denken te brengen, noch bij de Roode randjes ten Noorden van het huis van Bester, noch in de sloot die zeer vlak is en recht

⁵³ Leyds 711, Telegram no. 40 d.d. 30 Nov. 1899 van genl. D. J. E. Erasmus aan Regering, en no. 31 d.d. 30 Nov. 1899 van Staatsprokureur (J. C. Smuts) aan Regering.

op naar de Engelsche schansen loopen. Wij denken evenwel dat men met het bombardeeren van de forten op den berg zal voort gaan.”⁵⁴

Al wat met die beweging bereik is, is dat daardeur ’n voorgenome aanval wat White op die Boere-stellings beplan het, in die wiele gery is. Die opstelling van die derde vestingkanon op Middle Hill van waar dit die westekant van die dorp en kamp beheers het, was nl. vir genl. White ’n aanduiding dat die Boere ’n aanval op Ladysmith in die skild gevoer het en hy het dan ook dadelik alle voorbereidsels getref om dit te weerstaan. Nie alleen het hy sy troepe daarvoor gereed gehou nie maar soos reeds vermeld, gedurende die nag sy twee houwitsers op Devon Post na die nek tussen Wagon Hill en sy verste punt, Wagon Point, verskuif en daar in posisie gebring om die vuur van die vestingkanon — “Gentleman Joe”, soos die Engelse hom gedoop het — in bedwang te hou.

⁵⁴ K.G. 335, p. 621.

Toe die Boere egter nie op 28 Nov. tot die aanval oorgegaan het wat hy na die opstelling van “Gentleman Joe” op Middle Hill verwag het nie, maar dit by ’n gewone bombardement van die dorp en die Britse posisies gelaat het, het White besluit om self die inisiatief te neem en ’n verrassingsaanval op Bloubank (Rifleman's Ridge) waar net twee Boerekanonne ontwaar is, gedurende die nag van die 29ste te gaan deurvoer. Met die oog daarop sou ’n vliegende kolonne van berede troepe en voetsoldate gedurende die nag in die rigting van Bloubank beweeg — egter sonder waens, ten einde te voorkom dat die vyand deur die lawaai van waens op sy hoede gestel word — en gesteun deur artillerievuur, die posisie gedurende die nag bestorm. Diegene wat met die ekspedisie belas is, moes rantsoene vir drie dae met hulle meeneem.⁵⁵ Onder die joernaliste het die indruk geheers dat die troepe die weg moes voorberei vir ’n Britse mag wat met die pad van

⁵⁵ White se verslag, par. 20; Gore, p. 56; Pearse, pp. 94-95; Nevinson, p. 125.

Pietermaritzburg af in aantog was om Ladysmith te kom ontset.

Alles was vir die ekspedisie gereël toe White teen sononder die aand van die 29ste 'n buitengewone vermeerdering van die vyandelike mag in die omgewing van Bloubaai gewaar, waar 'n aantal burgers versamel het met die oog op die Boeraanval van die 30ste. White het egter vas geglo dat sy plan om daardie nag met 'n vliegende kolonne op Rifleman's Ridge aan te sluip, deur die een of ander Boerespioen in Ladysmith ontdek en aan die vyand verklap is — en dit ten spyte van die feit dat hy elke verdagte persoon in die dorp opgesluit of weggestuur het — en dat dit die rede was vir die versterking van die Boeremag in daardie geweste. Onder die omstandighede het hy hom gedwonge gevoel om die voorgenome aanval maar te kanselleer.⁵⁶

Dat die Boere self 'n aanval vir die 30ste beplan het, was die minste wat hy verwag het en as die Boereoffisiere wat met die bestorming van

⁵⁶ White se verslag, par. 20; Gore, p. 56.

Platrand belas was, hul plig gedoen het, sou hy seker op die verkeerde voet betrap gewees het. Hulle het egter soos reeds vermeld, op eie houtjie en in stryd met die besluit van die krygsraad ooreengekom om dit nie te doen nie, en die 30ste was dus slegs gekenmerk deur 'n buitengewoon swaar bombardement gedurende die oggend, toe al die Boerekanonne met besondere heftigheid op die Britse stellings in en om Ladysmith losgebrand het ter ondersteuning van die aanval wat moes plaasvind. Vanaf 4.30 vm. het bomme op alle dele van die dorp en skanse geval en niemand het hom veilig gevoel nie behalwe diegene in die bomskuilings.⁵⁷ Hierdie bombardement is ondersteun deur 'n baie swaar geweervuur wat op Observation Hill en omgewing losgebars het, waar die koeëls so dig geval het dat baie gedink het dat die Boere besig was om aan te val.⁵⁸ Volgens MacDonald is sowat 100 bomme op die

⁵⁷ White se verslag, par.23; Pearse, p. 97;Nevinson, pp.126-127; Gore, pp. 56-57; vgl. ook Leyds 711, Telegram no. 2 d.d. 30 Nov. 1899.

⁵⁸ Pearse, p. 97.

dorp afgevuur en veral die stadsaal is hewig bestook sodat dit soos reeds vermeld, ontruim moes word.⁵⁹

Die doel van die kanonnade en van die geweervuur was om die Engelse uit die posisies by Platrand te verdryf en hulle elders so besig te hou dat hulle geen hulp aan die troepe op Platrand sou kon verleen nie.⁶⁰ Aangesien Platrand nie bestorm is nie, het dit egter vir die Boere geen voordeel gebring nie. Van die Boeraanvoerders was egter vasberade om nie in die mislukking te berus nie. Veral genl. D. J. E. Erasmus was vol geesdrif vir 'n aanval op Platrand.⁶¹ Hy het dus dadelik weer met hoofkmdt. Prinsloo in verbinding getree en met hom ooreengekom om die volgende Saterdag — d.w.s. op 2 Des. — nog 'n vergadering van die krygsraad te hou waarop, aldus genl. Erasmus aan die Regering, “ik hoop een finale besluit genomen zal worden

om de Platrand in kwestie in ons bezit te krijgen.”⁶²

Ook die ander hoofaanvoerders van die Boereleër by Ladysmith was “zeer boos” omdat die aanval nie deurgevoer is nie.⁶³ Ewenwel het niemand van hulle enige van die betrokke onderoffisiere vir insubordinasie gestraf nie. Dit was ook hoogs onwaarskynlik dat hulle dit sou doen, het staatsprokureur J. C. Smuts aan die Regering in Pretoria gemeld in 'n telegram waarin hy onomwonde verklaar het dat die toestand van sake te Ladysmith veel te wense oorgelaat het en “allernoodlottigst” kon word as daar nie spoedig 'n radikale verandering gemaak word nie. Volgens sy beskouing het die oorsaak vir die toestand nie by die burgers gelê nie maar by die offisiere — die meerderheid van wie hy as onbekwaam beskou het, so onbekwaam dat hulle nie die vertrouwe van hul manskappe geniet het nie en dit ook nie verdien

⁵⁹ MacDonald, pp. 106-107.

⁶⁰ Leyds 711, Telegram no. 40 d.d. 30 Nov. 1899.

⁶¹ K.G. 335, p. 621, en Leyds 711, Telegram no. 31 d.d. 30 Nov. 1899.

⁶² *Ibid.*

⁶³ Leyds 711, Telegram no. 30 d.d. 30 Nov. 1899, van staatsprokureur J. C. Smuts.

het nie. Hulle was in vredestryd gekies, nie op grond van hul militêre bekwaamhede nie maar vanweë politieke of familieredes wat op die slagveld nie gegeld het nie. Die feit dat die aanval nie gedoen is waartoe al die krygsoffisiere met insluiting van die wat die aanval moes deurvoer eenparig toegestem het nie, het hy, soos tewens al die mislukings van die Boere tot op die tydstip, enkel en alleen gewyt aan die “incompetentie der krijgsofficiere”. As hulle maar hul plig gedoen het, sou volgens sy mening Ladysmith binne ’n paar dae in die hande van die Boere geval het. Immers aan die uitvoerbaarheid van die krygsplan het dit nie geskeel nie. Nog die Transvaalse nog die Vrystaatse krygsraad het vir ’n oomblik daaraan getwyfel dat die plan wel uitvoerbaar was. Ook die burgers was nie te blameer nie. Die gees onder hulle was deurgaans uitstekend goed en die Boereleërs was vol. knap en dapper manne, manne wat in staat was om hul medeburgers na oorwinning te lei indien aan hulle net die kans daartoe gegun sou word.

Om die onbevredigende toestand te verhelp en te keer dat dit “allernoodlottigst” word, het Smuts nou voorgestel dat die Uitvoerende Raad ’n dag vasstel waarop ’n algemene verkiesing van krygsoffisiere, van Kommandant-generaal tot assistent-veldkornet toe, gehou moes word sodat daar ’n bevoegde offisierskorps tot stand kon kom. In elke geval moes tussen twee aspirante gestem word. Dit sou ’n maatreël wees wat groot vreugde en tevredenheid ander die burgers sou verwek “en aan onze krygsoperaties een nieuwe en ongekende kracht zal bij zetten”, maar dan moes daar spoedig opgetree word voor dit te laat is.⁶⁴

Met die voorstel van Smuts kon die Uitvoerende Raad hom nie vereenselwig nie aangesien hy dit as te ingrypend beskou het. Hy het egter gevoel dat elke offisier wat hom in die toekoms skuldig sou maak aan verontagsaming van enige krygsraadsbesluit, onmiddellik uit sy pos ontset moes word en dat in sy plek ’n ander offisier deur die

⁶⁴ Leyds 711, Telegram no. 31 d.d. 30 Nov. 1899.

burgers aan die front teenwoordig, verkies moes word, en het dan ook aan die verskillende assistent-generaals op die Natalse front instruksie gegee om die besluit streng en sonder aansiens des persoons uit te voer.

In verband met die aangeleentheid het die Regering sy diepe leedwese uitgespreek om te verneem dat daar offisiere was wat hulle nie gehou het aan die besluite van die krygsraad nie, nie alleen omdat daardeur die planne van die krygsraad nie uitgevoer kon word nie maar omdat dit 'n bewys was van tweedrag, “en waar tweedracht is, daar zal God ons zijn zegen niet schenken maar zal hij ons zekerlijk zwaar straffen.” Die oorlog wat gevoer word, was geen gewone oorlog soos bv. 'n Kafferoorlog nie maar 'n stryd op lewe en dood, wat sou moes beslis of die Afrikaanse volk sou bly voortbestaan “dan of het voor altoos onder het juk van Engeland zal moeten buigen en of al het bloed en de tranen reeds gestort, vergeefs zal zijn geweest.” Die offisiere en burgers moes verstaan dat as die Boere die stryd verloor “het mogelijk voor altoos

gedaan is met het Afrikaansche Volk en wat wordt dan van ons opkomend geslacht die afstammelingen zijn van die godsvruchtige Vaders en Moeders die niet aarzelden hun leven feil te geven voor de duurgekochte onafhankelijkheid?” Hulle moes bedink wat God reeds aan hulle en hul voorgeslagte gedoen het — hoe dat in die swaarste gevegte tot op die tydstip slegs enkele burgers getref is terwyl baie van die vyand gesneuwel het — en nie langer wanhoop en twyfel en also deur nalatigheid die oorsaak word van betreurenswaardige en noodlottige gevolge wat hulle kon tref nie.

Voorts het die Regering aan die betrokke generaals in duidelike taal te kenne gegee dat hy aan die beleid wat tot op die tydstip gevolg is om die beleërde dorpe deur middel van bombardemente tot oorgawe te dwing, geen geloof heg nie, “want in de eerste plaats zijn wij op verre na niet zoo sterk aan grof geschut als de vijanden”. Sy standpunt was dat die burgers die beleërde garnisoene tot op so 'n kort afstand moes nader dat hulle die stryd met die kleingeweer kon beslis.

Daarin moes snel en kragtig gehandel word want die stryd het “een zeer hoog toppunt bereikt doordat zoowel aan het Westen als aan de zuidzijde de vijanden nader en nader dringen naar de belegerde plekken, ten einde de vijanden die nu zoo beknelde zijn, te ontzetten” en dit kon moontlik lei “tot een allernoodlottigste gevolgen van verlies en dood”. Hoe spoediger die burgers egter daarin kon slaag om die beleërde plekke in te neem, hoe beter sou dit wees “omdat wij dan weer burgers los krijgen om de aanrukkende vijanden te keer te brengen.” Die telegram moes voorgelees word in die krygsraadsvergadering wat volgens berig van genl. Erasmus op 2 Des. gehou sou word; en as dit nie gehou word nie, moes daar ’n spesiale krygsraadsvergadering byeengeroep word waarop die telegram voorgelees kon word. Die inhoud daarvan sowel as van pres. Kruger se boodskap van 30 Nov. 1899⁶⁵ moes teweens aan die burgers bekend gemaak word.”⁶⁶

⁶⁵ Sien hiervoor hoofstuk 4.11

⁶⁶ T.A., Staatsekretaris, T.B. 1907/99.

Kmdt.-genl. Piet Joubert wat op die stadium te Volksrust siek gelê het, was ook van mening dat die beleid om Ladysmith deur middel van bombardemente tot oorgawe te probeer dwing, die verkeerde was. Die bombardemente was volgens sy beskouing net ’n vermorsing van ammunisie want volgens berigte uit Ladysmith het hulle geen kwaad gedoen nie, “tenzij aan een of ander huis zonder menschen.” Hy was teweens daarvan oortuig dat die plasing van die kanonne in die nuwe posisies waarheen hulle verskuif is, nie veilig of in belang van die Boere was nie. Sy standpunt was dat “Als de officieren en burgers niet besluiten kunnen om Ladysmith stormende hand te nemen dan kan het bombardement gerust gestaakt worden want wij hebben er eerder het slechste dan het beste van.” Hy het trouens juis verneem dat die Engelse ’n bom binne-in die bek van een van die Boerekanonne geplant en dit beskadig het en sou wou weet in hoeverre dit waar was.”⁶⁷

⁶⁷ Sien Leyds 712, Telegram no. 18 dd. 2 Des. 1899.

Owerste Trichardt het geantwoord dat die berig oordrewe was. Die kanon waarna verwys is, was die Creusot-vestingkanon op Middle Hill wat so na aan die Engelse stelling gestaan het dat hulle dit met mortiers kon beskiet. 'n Bom uit een van hul kanonne het digby die vestingkanon gebars en enige van die artilleriste is lig deur wegspringende klippe gewond. Hulle het egter al weer diens gedoen. Hy was egter voornemens om die kanon na 'n posisie verder weg van Ladysmith af te verplaas⁶⁸ en het dit ook kort daarna gedoen. Die Britse voorstelling as sou hul houwitsers “after a duel of two days” die Boere se vestingkanon die swye opgelê het, moet in die lig van bogenoemde verklaring as 'n wanvoorstelling verwerp word.⁶⁹

8. VERSWAKKING VAN DIE BOEREMAGTE BY LADYSMITH

In weerwil van die aandrang van die Regering en van die Kommandant-generaal om die daaglikse

bombardering van Ladysmith te staak en die dorp deur 'n stormloop te probeer bemeester, het die breë krygsraad wat op 2 Des. 1899 by Kliprivier byeengekom het en waarop 45 offisiere van die Transvaalse en Vrystaatse kommando's verteenwoordig was, na ryp beraad besluit om vir die onmiddellike toekoms altans, geen verdere aanval ter verowering van die Platrand of enige van die ander Britse stellings om Ladysmith te beproef nie. Hulle het dit beter geag om liewers van die kommando's wat om Ladysmith gelê het, na Colenso te stuur waar generaals Louis Botha en A. P. Cronjé besig was om 'n krygsmag op te bou om die groot Britse troepemag te weerstaan wat besig was om vanuit Suid-Natal op te ruk om Ladysmith te kom ontset. Die generaals wat by Colenso in bevel was, het ernstig op versterkings aangedring en hul versoeke kon nie verontagsaam word nie. Tewens is besluit dat hoofkmdt. Prinsloo en genl. Erasmus hulle na die Tugela moes begewe “om Generaal Botha en Cronje behulpzaam te zijn zaken daar te regelen en officieren en manschappen op te scherpen en aan

⁶⁸ K.G. 336, p. 118.

⁶⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 545-546.

te moedigen den vijand op die wijze aan te vallen dat wij met Gods hulp mogen welslagen.”⁷⁰

Van die tydstop af het die getal burgers om Ladysmith wat volgens ’n opgaaf van pres. Steyn teen 19 Nov. 1899 tot 4,800 Vrystaters gestyg het — afgesien van die Transvalers wat na die vertrek van kmdt.-genl. Joubert na Estcourt ongeveer 5,100 man bedra het⁷¹ — baie vinnig gekrimp. Teen die end van Nov. 1899 is soos reeds vermeld, sowat 550 Vrystaatse burgers van Ladysmith af weggeneem en na die westelike front verplaas, en daarna is die een kommando na die ander na die Tugelalinie verskuif, sodat die getal burgers wat na die eerste week van Desember by Ladysmith oorgebly het om White se mag in toom te hou, tot ’n luttele 5,500 man gekrimp het van wie ’n ruime persentasie nie eers op hul poste aan die front was nie. Die volgende kommando’s wat op 1 Nov. by Ladysmith was, was voor 15 Des. 1899 by Colenso of elders aan

die Tugela: die Transvaalse kommando’s Middelburg, Standerton, Wakkerstroom, Ermelo, Krugersdorp, Heidelberg en Vryheid (wat, volgens syfers reeds deur ons verstrekk, op 1 Nov. 1899 sowat 5,550 man sterk was) en sowat 2,000 Vrystaters. Al wat toe nog by Ladysmith oorgebly het, was die kommando’s Pretoria, Lydenburg, Utrecht en die Ierse en Duitse korpse, en hoogstens 2,250 Vrystaters. Wel is van die burgers wat by mobilisasie nie gekommandeer is nie of wat op die grens van Swaziland gelê het, nou ook opgekommandeer en na hul onderskeie kommando’s aan die Natalse front gestuur, maar hulle het die getal burgers om Ladysmith net op papier en nie wesenlik nie, versterk.

Ten gevolge van die onaktiewe lewe rondom Ladysmith het talle burgers nl. gevoel dat hulle inderdaad geen werk, aan die front gehad het om te doen nie en hul dae nutteloos verslyt het, en het hulle spoedig dan ook by hul offisiere daarop kom aandring om met verlof na hul huise te mag terugkeer waar daar wel iets konstruktiefs te doen was. Ten spyte van die strenge verordeninge van

⁷⁰ Sien Leyds 712, Telegramme nos. 53 en 54 d.d. 2 Des. 1899, en K.G. 336, p. 65.

⁷¹ Sien hoofstuk 13.3 hiervoor.

die Kommandant-generaal dat aan niemand behalwe siekes en ernstig gewondes enige verlof toegestaan moes word nie, het talle tog na hul huise vertrek — met of sonder toestemming van hul offisiere — met die gevolg dat die kommando's aansienlik verswak is.⁷² By diegene wat wel aan die front agtergebly het, het daar ten gevolge van die onaktiewe lewe steeds meer en meer 'n strewe na gemaksug ontwikkel. Hulle het spoedig moeg daarvan geword om in groot groepe in tente op die harde grond met die minimum kooigoed te slaap, en het toe hul tentwaens van hul plase af na die slagveld laat aanstuur om hulle daarin op gerieflike wyse in te rig. Van hul vrouens het ook saam met die tentwaens gekom om te kuier en “to enjoy the sensation of besieging an English army, and to experience the satisfaction of touching the big Creusot gun.” Die gevolg was dat die hele beleg in 'n militêre

⁷² Vgl. o.a. K.G. 334, pp. 63, 72, 120 en 470, en Leyds 710, pp. 41, GG en 85. Volgens Vallentin het die getal burgers wat werklik by Ladysmith was, nie veel meer as 4,600 man behoort nie (Vallentin, *Der Burenkrieg*, I, p. 95).

piekniek aan die kant van die burgers ontaard het.⁷³

Teen die neiging het die Kommandant-generaal wat te Volksrust siek gelê het, hom met krag verset; want, so het hy aan die offisiere by Ladysmith gesein, as dit so sou voortgaan, sou daar reuse walaers agter die veglinie ontstaan wat gedurig beskerm sou moes word deur persone wat in die veglinie tuisgehoort het, en so sou die slaankrag van die leër verswak word. Bowendien sou dit paniek veroorsaak as die vyand daarin sou slaag om so 'n walaer te bemeester. Dit was ook in stryd met die bedoeling wat hy van die begin van die stryd af gehuldig het, nl. dat die oorlog deur die burgers te perd gevoer moes word en dat daar slegs een wa vir elke 25 of 50 burgers moes wees met die oog op die vervoer van hul kampgerei wanneer hulle van posisie moes verwissel.⁷⁴

⁷³ Sien Davitt, pp. 288-289.

⁷⁴ Vgl. Leyds 712, Telegram no. 33 d.d. 4 Des. en 24 d.d. 7 Des. 1899; ook T.B. 1976/99.



Burgers by Ladysmith, gereed vir brandwagdiens

Ten spyte van sy waarskuwings het daar geleidelik egter tog groot walaers ontstaan en het 'n gees van gemaksug al hoe meer onder die burgers posgevat, wat liewers lui in hul laers bly lê het as om velddiens te verrig. Daarby het die feit dat die troepe hulle nooit lastig geval het deur uit Ladysmith te probeer uitbreek nie, hulle oorgerus gemaak. Hulle het allengs daaraan gewoon geraak om passief te wees en dit slegs aan die artilleriste oor te laat om 'n ewe passiewe vyand daaglik te bombardeer. Die gevolg was dat hulle hopeloos in hul waaksaamheid verslap het en vroeg in Desember nie eers meer die moeite gedoen het om snags na behore by hul kanonne wag te hou nie. Daar is wel wagte uitgesit — bloot as 'n saak van roetine — maar die wagte het gewoonlik lê en slaap en van 'n effektiewe wagdiens was daar dus geen sprake meer nie.

9. DIE BRITSE AANSLAG OP DIE BOERE-KANONNE OP GUN HILL

Dié verskynsel het nie aan die aandag ontsnap van maj. D. Henderson se verkenner wat die Boere se

bedrywighede fyn dopgehou en gereeld rapporte daaroor aan maj. Henderson, adjunk-assistent-adjudant-generaal vir Inligting op White se staf, gedoen het nie. Laasgenoemde het daarop van White vergunning gevra om gedurende die nag met 50 man uit te trek om die vyandelike vestingkanon op Gun Hill wat dit vir die Engelse besonder lastig gemaak het, te gaan verniel. Veral die troepe wat onder beheer van kol. Knox die gebied ten noorde en noordooste van Ladysmith beskerm het en op Junction Hill, Tunnel Hill, Cemetery Hill, die Helpmekaarrant en Devon Post gestasioneer was, het feitlik daaglik onder sy bomme deurgeloop en dit sou dus waarlik vir hulle 'n seën wees as die kanon die swye opgelê kon word.⁷⁵

Aanvanklik het White geweier om die gevraagde vergunning te verleen omdat hy die risiko wat aan so 'n onderneming verbonde was, te groot geag het, maar uiteindelik het hy op aandrang van genl. Hunter na heelwat teenstand op 7 Des.

⁷⁵ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 546, en *Times History*, III, p. 167.

toegestem dat Hunter so 'n ekspedisie kon onderneem mits hy van 'n sterk troepemag van minstens 500 man vergesel gaan. Genl. Hunter het hom daartoe oorreed toe hy die middag 'n rapport van kol. Knox ontvang het — wat met 'n patrollie na die omgewing ten noorde van Limit Hill uitgetrek het om die Boere wat hy daar sou aantref, lastig te val — dat daar in daardie rigting geen Boere binne bereik was nie en aan die hand gedoen het dat daar liewers 'n aanval op Gun Hill beproef moes word.⁷⁶

Die mag wat vir die doel uitgekies is, het bestaan uit sowat 650 man, saamgestel uit 500 man Natalse Vrywilligers onder bevel van kol. Royston en 100 man Imperial Light Horse onder lt.-kol. A. H. M. Edwards, met 18 man van die Corps of Guides wat onder leiding van maj. D. Henderson die pad moes aanwys, 4 man van die *Royal Engineers* onder luit. Turner en 10 man van no. 10 Mountain Battery, R.G.A., onder kapt. Fowke. Hulle het ontploffingstowwe en

voorhamers met hulle meegevoer waarmee hulle die kanonne sodra dit verower was, kon verwoes.⁷⁷

Solank as die mag in gereedheid gebring is, het die 1st Devon regiment net nadat dit donker geword het na 'n posisie noord van Helpmekaar-rant beweeg en hulle daar ingegrawe om Hunter se mag in die linkerflank teen aanvalle vanuit die Transvaalse sentrum te beskerm,⁷⁸ terwyl kol. Knox met die Leicesters en 'n eskadron van die 19th Hussars na die terrein ten noorde van Ladysmith getrek het om die vyand aldaar te gaan besig hou en te verhinder dat hulle versterkings in die rigting van Gun Hill stuur, of vanuit die noorde 'n aanval op Ladysmith waag.

Knox het sy mag in twee afdelings verdeel. Terwyl vyf kompanies van die Leicesters onder bevel van lt.-kol. G. D. Carleton noordweswaarts deurgedruk het tot by Hyde en McPherson se

⁷⁶ *Times History*, III, p. 167.

⁷⁷ White se verslag, par. 26.

⁷⁸ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 546-547.

plase ten noordooste van Vaalkop om die vyandelike buiteposte aldaar uit te wis, het drie kompanies van dieselfde regiment vergesel van die 19th Hussars — alles onder aanvoering van lt.-kol. L. S. Mellor — Limit Hill beset, van waar die 19th Hussars verder noordwaarts opgeruk het sonder enige weerstand te ondervind, en selfs die telegraaflyn tussen Lombardskop en die hooflaer by Modderspruit deurgekap het.⁷⁹

Gedek deur hierdie bewegings op sy linkerflank, het Hunter tussen 10 en 10.30 nm. die 7de van Devon Post af weggesluit en sy troepe in seksies met die pad wat langs die noordelike helling van Gun Hill en Lombardskop verbyloop, laat opruk, gelei deur maj. Henderson se gidse. Ten einde so min geraas as moontlik te maak wat die vyand se aandag kon trek, is die manne aangesê om nie hul gewone soldatestewels aan te trek nie maar tennisskoene of enigiets wat lig en sag was. Ofskoon die mars in die stikdonker afgelê is nadat

die maan ondergegaan het, het die troepe hul bestemming genader oor 'n terrein wat met etlike slote deurkruis en dig met struik begroei was sonder om te eniger tyd deurmekaar te raak, verband met mekaar te verloor of die aandag van die vyand te trek. Waar die pad digby Gun Hill verbygaan, was daar 'n klein uitloper waarop 'n Boerewag geplaas was, maar hulle was nie waaksaam nie. Henderson wat die terrein vooraf goed bespied het, was ook van hul teenwoordigheid terdeë bewus en het gesorg dat die troepe hulle sorgvuldig vermy.

Voordat hy die uitloper bereik het, het Hunter halt gemaak en sy mag verdeel. 100 man van die Border Mounted Rifles is links oor die pad gestuur om die linkerflank van die afdeling wat die kanonne moes bestorm, te bewaak, terwyl kol. Royston met die grootste deel van die Natalse Vrywilligers na regs gestuur is om aan enige teenaanval van die kant van Lombardsnek of Bulwana af weerstand te bied. Met die troepe wat die kanonne moes verniel, t.w. die Imperial Light Horse en sowat 100 Natalse Vrywilligers, het

⁷⁹ White se verslag, par. 27; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 547; *Times History*, III, p. 169.

Hunter toe reguit na die voet van Gun Hill beweeg waar hy teen 2 vm. aangekom en die troepe in 'n yl linie laat ontplooi het met die Imperial Light Horse onder kol. A. H. M. Edwards, bygestaan deur maj. Karri Davies, links en die Natallers onder maj. Addison regs.

Die troepe het tot digby die kruin gevorder voordat een van die Boerebrandwagte hulle bespeur en met 'n “wie gaan daar!” tot halt probeer roep het. Toe hulle daar geen ag op slaan nie het hy — volgens die getuienis van die *Times History* en die verskillende Britse joernaliste wat hul verhale aangaande die gebeure aan die Britse offisiere en troepe wat die ekspedisie meegemaak het, ontleen — benoud na sy maats wat klaarblyklik aan die slaap was, begin roep om te vuur, want die Engelse was op hulle, pas 20 tree van die kruin af. Spoedig het die ontwakende klompie Boere by die kanonne op die kruin wild en woes teen die helling af begin te skiet sonder om ewenwel die onsigbare vyand van stryk te bring. Wel het 'n paar van die Engelse storm-troepe begin om die vuur te beantwoord maar

hulle is dadelik deur hul offisiere gestop. Toe, om die oorblufte Boere op die kruin nog verder te verskrik, skreeu Edwards die bevel uit, “Fix bayonets, wat glo deur Davies herhaal is met die toevoeging: “Give the disgustingly disreputable characters cold steel!” Die troepe wat geen bajonette gedra het nie, het toe met hul geweerkolwe liggies op klippe gestamp om die indruk te skep asof hulle besig was om bajonette te bevestig, en dit het die Boere wat nog op die kruin was, met soveel skrik vervul dat hulle sonder verdere weerstand gevlug het. Kort daarna was maj. Edwards en maj. Karri Davies en hul volgelingen by Long Tom wat hulle in naam van die Imperial Light Horse geannekseer het, en 'n rukkie later is ook die houwitser gevind. Ladings skietkatoen is deur kapt. Fowke en luit. Turner in die loop en agterstuk van die kanonne gedruk en deur lonte wat met sigare aan brand gestee is, tot ontploffing gebring, terwyl die stormtroepe na die voet van die heuwel teruggeval het met allerlei trofee wat hulle in die verlate kanonstellings aangetref het — o.a. die sluitstuk van die vestingkanon, 'n handmaxim en 'n paar briewe.

Daar aan die voet van die heuwel het die manskappe op Hunter se bevel drie luide hoera's vir hul koningin gegee en toe na Ladysmith teruggetrek, waar hulle teen 7 vm. aangekom het met 'n verlies van 1 offisier (maj. Henderson) en 7 manskappe gewond.⁸⁰

Gedurende die middag het genl. White die kampe van die Natal Carbineers, die gidse en die Imperial Light Horse besoek om die troepe persoonlik te bedank en te loof vir hul dapper optrede.⁸¹

Solank as die aanslag op die kanonne op Gun Hill aan die gang was, het kol. Knox wat soos vermeld die vorige aand oor Limit Hill getrek het, 'n

⁸⁰ Sien in verband met die voorval : White se verslag, par 26; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 546-547; *Times History*, III, pp. 167-169; Nierstrasz, II band 2, pp. 647 en 649; Wilson, *With the Flag to Pretoria*, II, pp. 498-500; John Stuart, pp. 146-150; McHugh, pp. 109-119; Nevinson, pp. 143-154; Pearse, pp. 103-118.

⁸¹ Sien o.a. McHugh, pp. 124-126, waar ook die toespraak van White by geleentheid van sy besoek aan die Imperial Light Horse weergegee word.

boodskap aan die hoofkwartier in Ladysmith gestuur dat hy geen teenstand van die Boere ten noorde van die dorp ondervind het nie. Hy het met vyf kompanies van die Leicesters onder bevel van kol. Carleton 'n plaas naby die voet van Bellskop omsingel. Die plaas moes volgens rapporte van luit. McTaggart wat daar verkenningwerk gedoen het, deur die vyand beset gewees het. Van die Boere wat hy daar verwag het, was daar egter geen spoor nie. Sy mening was dat aangesien die vyand verdwyn het, die kavalleriebrigade dadelik 'n uitval na die noorde moes onderneem om die vyandelike verbindingslinies te ontwig en hy het dan ook so 'n aanbeveling by genl. White gedoen.⁸²

Genl. White wat op 7 Des. 'n heliograafberig van sir Redvers Buller ontvang het dat hy voornemens was om op 12 Des. die opmars vir die ontset van Ladysmith te begin, het dadelik die indruk gekry dat die vyand groot getalle van sy burgers wat voorheen noord van Ladysmith was, na die

⁸² *Times History*, III, p. 169.

Tugela verplaas het om aldaar aan Buller se magte die hoof te bied. Hy het derhalwe besluit om in opvolging van Knox se wenk 'n sterk kavalleriemag noordwaarts te stuur om die spoorweg in die rigting van Newcastle op te breek en sodoende die vernaamste verbindingslinie tussen die Suid-Afrikaanse Republiek en die Boerestrydmagte in Natal te ontwrig.⁸³

Met die oog daarop het hy brig.-genl. J. F. Brocklehurst beveel om teen dagbreek met die 5th Lancers, 5th Dragoon Guards en 18th Hussars met die pad na Newcastle noordwaarts op te ruk ten einde kontak met die vyand te maak en vas te stel wat sy sterkte was en waar sy posisies geleë was. Hy sou vergesel gaan van die 53ste veldbattery.⁸⁴

Teen 4 vm. het die kolonne Ladysmith verlaat — die 5th Lancers en 18th Hussars in die voorhoede en die 5th Dragoon Guards in reserwe — en buitekant Ladysmith in verskillende rigtings begin

versprei: een groep het met die pad wat na Dundee geloop het, in die rigting van Pepworthheuvel opgeruk met die klaarblyklike doel om besit van die heuwel te neem, terwyl 'n ander reg noordwaarts getrek het na die stellings wat deur die kommando Pretoria ingeneem was.⁸⁵

Die Boere was egter waaksaam en op hul pos en spoedig het die troepe hulle vasgeloop in 'n hewige vuur wat deur die Boere met 'n houwitser, Franse kanon en Maxim-Nordenfeldt en ook met hul Mausers op hulle geopen is. Pogings van die Engelse om hierdie weerstand met hul verdraende skeepsgeskut te vernietig, was nutteloos en teen 5.30 vm., na ongeveer 'n uur se geveg, was die troepe gedwonge om te retireer, warm deur die Pretoria burgers en die Johannesburgse Polisie agtervolg wat hulle tot binne die Britse linies teruggedryf het. Die Britse joernaliste verklaar almal dat dit 'n hewige geveg was en volgens genl. Erasmus moes die Engelse aansienlike verliese gely het. Binne die terrein wat deur die

⁸³ White se verslag, par. 28.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Vgl. Leyds 712, Telegram no. 49 d.d. 8 Des. 1899.

Boere beheers is, is met die ontbranding van die geveg volgens Erasmus se verslag 7 gedood, en volgens die bloedspore moes baie gewond teruggeval het, terwyl binne die gebied wat deur die vyand beheers is, ook baie gedood en gewond is — soveel dat 'n vyftal ambulanswaens deur die Engelse na die geveg daarheen gestuur is om dooies en gewondes op te pik. Volgens Britse amptelike gegewens het die totale Britse verlies tydens die aksie — wat teen 6.20 vm. geëindig het toe Brocklehurst se troepe onder dekking van Knox se seksie in Ladysmith teruggeval het — 24 man beloop, t.w. 3 manskappe gedood en 3 offisiere en 18 manskappe gewond.⁸⁶ Die Boereverlies was 1 man (Godfrey Trollop) gedood en 1 gewond.⁸⁷

⁸⁶ Vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, 'p. 548. Volgens die *Times History* (III, p. 169) was die Britse verlies 3 man gedood en 15 gewond.

⁸⁷ Sien Leyds 712, Telegramme nos. 10, 45 en 52 d.d. 8 Des. 1899. Sien verder in verband met die gevegsbedrywighede in hierdie sektor White se verslag, par. 28, Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 547-548; *Times History*, III, p. 169;

Volgens genl. White het sy bedrywighede ten gevolge gehad dat 2,000 Boere die volgende dag, die 9de, van die Tugelalinie af teruggetrek is om die beleëraars van Ladysmith te hulp te kom.⁸⁸ Hulle is volgens die Britse amptelike oorlogsgeskiedenis teruggetrek nadat die Engelse deur die oorseining van 'n vals bevel wat deur die Boere opgevang is, by laasgenoemde die denkbeeld geplant het dat Bulwana gedurende die nag van die 9de aangeval sou word — 'n denkbeeld wat versterk is toe 'n "party of guides" onder maj. A. J. Murray uitgegaan en 'n skerp vuur naby Bulwana geopen het.⁸⁹

Van so 'n terugtrekking van burgers van die Tugela af kon daar egter in die amptelike dokumente van die Republieke geen spoor gevind word nie. Vir en die aanvoerders van die Boeremagte en die Regering in Pretoria was dit

Leyds 712, Telegramme nos. 11, 23 en 49 d.d. 8 Des. 1899.

⁸⁸ White se verslag, par. 28.

⁸⁹ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 548.

nl. duidelik dat daar meer as voldoende burgers rondom Ladysmith gelê het om die Britse garnisoen aldaar in toom te hou, maar dat hulle hul plig nie gedoen het nie. Vir almal — kmdt.-genl. Joubert te Volksrust, owerste Trichardt van die Staatsartillerie, genl. D. J. E. Erasmus, staatsprokureur J. C. Smuts en die Regering in Pretoria — was dit glashelder dat daar net een verklaring vir die geslaagde vernieling van die kanonne deur die Engelse was, nl. growwe nalatigheid en pligsversuim aan sowel die kant van die burger offisiere — by name kmdt. J. D. Weilbach van die kommando Heidelberg en vk. J. G. Meyer van wyk Kliprivier, wat 'n behoorlike bedekking vir die kanonne moes verskaf het — as aan die van die artillerie offisiere, maj. P. E. Erasmus en luit. Malan, wat nie moes gerus het voordat hulle hulself oortuig het dat daar 'n toereikende burgermag op die kop by die kanonne en aan die voet van die hoogte waarop dit gestaan het, was om die kanonne in geval van nood te help beskerm nie.

Volgens inligting deur staatsprokureur Smuts ingewin wat hom indertyd in die Boerelaer by Ladysmith bevind het, moes daar ten tyde van die aanval altesaam 75 man op en onder die kop gewees het, t.w. 'n brandwag van 50 man aan die voet van die kop — wat egter glad nie na behore wag gehou het nie en daarom met gemak deur die Engelse vermy kon word — en 25 artilleriste bo-op die kop by die kanonne.⁹⁰ Dit alleen was reeds 'n ernstige aanklag teen die betrokke offisiere wat moes toegesien het dat die brandwag om en op die kop so sterk was dat 'n vyandelike mag nie ongesiens by hulle verby kon gesluip het om na die kanonne toe deur te dring nie. Bowendien het volgens verklaring van genl. D. J. E. Erasmus die 25 artilleriste wat wel op die kop by die kanonne ander bevel van maj. Erasmus en luit. Malan was, die kanonne nie eers probeer verdedig nie maar gevlug sonder om 'n skoot te skiet.⁹¹ Uit die telegram wat maj. Erasmus die oggend na die aanval aan kmdt.-

⁹⁰ Vgl. Leyds 712, Telegram no. 11 d.d. 8 Des. 1899.

⁹¹ Leyds 712, Telegram no. 52 d.d. 8 Des. 1899.

genl. Joubert te Volksrust gestuur het, kry mens die indruk dat die 25 man nie eers wakker op hul pos by die kanonne was nie maar gelê en slaap het, en niks van die vyand bemerk het voordat die op hulle was nie. Die betrokke telegram wat om 4.30 vm. by die telegraafkantoor by die hooflaer ingehandig is, het as volg gelui:

“Heden nacht ten ongeveer half twee werden onze stellingen onverwacht door vijand aangevallen. Wij waren 25 man en officieren en manschappen hebben tot het laatst uitgehouden. Wij waren daarna verplicht te vluchten voor overmacht.”⁹²

Geen woord word daarin geref van die vernieling van die kanonne nie en dit laat mens wonder of die artilleriste werklik probeer het om die Engelse “tot het laatst” terug te skiet en te probeer verdryf. Vir die Regering in Pretoria sowel as vir kmdt.-genl. Joubert op Volksrust was maj. Erasmus se bewering dat “onze stellingen onverwacht door vijand aangevallen”

⁹² Leyds 712, Telegram no. 2 d.d. 8 Des. 1899.

was op sigself reeds ’n aanduiding dat daar growwe pligsversuim was. Trouens ’n waaksame brandwag laat hom nie onverwags betrap nie en “Alleen het woord onverwacht is al een misdaad”, het die Regering aan die Kommandant-generaal gesein, want “Hoe kan er in oorlog van onverwacht sprake zijn?”⁹³

Die Regering het dus op aanbeveling van staatsprokureur Smuts aan die Kommandant-generaal opdrag gegee om ’n krygsgerig te laat hou ten einde die offisiere wat so nalatig was, volgens krygswet te laat straf, en die Staatsprokureur gelas om as vervolger in die saak op te tree.

Van ’n behoorlike ondersoek na die saak en vervolging en bestraffing van die beskuldigdes het egter niks gekom nie. Die oorlogsomstandighede het nie toegelaat dat die bevoegde offisiere byeenkom om ’n krygsgerig te hou nie, en daar is dus uiteindelik besluit op die tydelike skorsing van kmdt. J. D. Weilbach, vk. J. G. Meyer, maj.

⁹³ Leyds 712, Telegram no. 20 d.d. 8 Des. 1899.

P. E. Erasmus en luit. Malan as offisiere totdat 'n krygsgerig eendag die geleentheid sou hê om die saak te ondersoek en die skuldiges na behore te straf — iets wat egter nooit gebeur het nie.⁹⁴

10. DIE VERNIELING VAN DIE HOUWITSER OP VAALKOP

Die wyse waarop die Boere by Gun Hill verras is, het hul waaksaamheid nie opgeskerp nie en reeds op die 9de is daar weer aan die Regering berig dat 'n spoorwegbrug tussen Glencoe en Wasbank die vorige nag teen 11-uur met dinamiet beskadig is. Een boog is gesprong waar dit op die middelpilaar rus. Daar was geen blanke bewakers by die brug nie nieteenstaande die bestuurder van die Nederlands Suid-Afrikaanse Spoorwegmaatskappy herhaaldelik aangedring het op behoorlike bewaking van die lyn, dog slegs 'n viertal Bantoes wat gevlug het toe die aanvallers 'n drietal skote op hulle gelos het.⁹⁵ Die skade was wel nie groot

nie en kon binne enkele ure herstel word maar dit het aangetoon dat die Boere se waaksaamheid veel te wense oorgelaat het.

Hierdie poging het groot ontevredenheid by die owerhede verwek wat onmiddellik stappe gedoen het vir 'n beter bewaking van die verbindingslinies; maar ook dit het nie bygedra om die burgers tot die nodige waaksaamheid by hul stellings aan te spoor nie en op 10 Des. het lt.-kol. S. P. E. Trichardt hom gedwonge gevoel om nog eens by genl. D. J. E. Erasmus te remonstreer oor die swak bewaking van die houwitser op Vaalkop. Hy het dit eers mondeling gedoen en toe dit nie help nie, 'n brief van die volgende inhoud aan Erasmus gerig:

“Het spijt mij u te moeten melden dat de manschappen der artillerie bij het howitzer kanon andermaal bij mij zijn komen klagen dat de burgerwacht aldaar zijn plicht niet doet. Er komen dertig man als wacht en slechts twee doen dienst als wacht en de overigen liggen zich achter het kanon ter slapen neder. Bij de Fransche kanon doen de wachten nu hun dienst

⁹⁴ Sien T.A., lêer no. R.2373/99x in die Argief van die Staatsekretaris..

⁹⁵ Vgl. Leyds 712, Telegramme nos. 3, 9, 17, 34 en 39 d.d. 9 Des.1899.

beter doch er is volstrekt geen brandwacht voor en afgeloopene nacht waren de Engelschen heel dichtbij het kanon geweest. Ik moet UEd. dus dringend verzoeken in deze ongehoorde toestand een onmiddellijke verandering te doen brengen, bij elk der kanonnen behoort een wacht van vijftig man sterk te zijn waarvan ten minste 10 tegelijk altijd wakker moeten blijven, en de overigen rondom het kanon moeten slapen, en verder moet er een sterke brandwacht voor de Fransche kanon geplaats worden buiten en behalve de wacht van vyftig man. De officieren van de wachten moeten zich met hunne manschappen elken avond bij de artillerie officieren, die bij de kanonnen zijn, aanmelden en zich aan hunne bevelen onderwerpen. Ik moet UEd. ook in alle ernst zeggen dat indien aan mijn bovenstaand dringend verzoek niet behoorlijk gevolg gegeven wordt ik mij verplicht zal achten de

kanonnen uit hunne posities naar mijn lager terug te (laten) komen.”⁹⁶

Genl. Erasmus het die brief na kmdt. Erasmus verwys met die opdrag om toe te sien “dat hierin eene verandering gebracht wordt voor en aleer het daar misschien te laat is.”⁹⁷ Hy moes die saak onmiddellik noukeurig ondersoek en aan hom daaromtrent spoedig rapport doen. As hy gewet het dat lt.-kol. C. T. E. Metcalfe, bevelhebber van die 2nd Rifle Brigade, juis dieselfde dag van genl. White vergunning gekry het om die bewuste houwitser te gaan vernietig,⁹⁸ sou hy seker wakkerder opgetree het, maar daar was niemand wat hom dit gesê het nie en die aand van die 10de was die houwitser nog net so swak bewaak as op die 9de. Wel is ’n korporaalskap onder bevel van korp. Tossel, ’n voormalige speurder, na die voet

⁹⁶ Preller-versameling no. 45, Uitgaande stukke van lt.-kol. S. P. E. Trichardt.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ Sien Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 548-549; *Times History*, III, pp. 169-171.

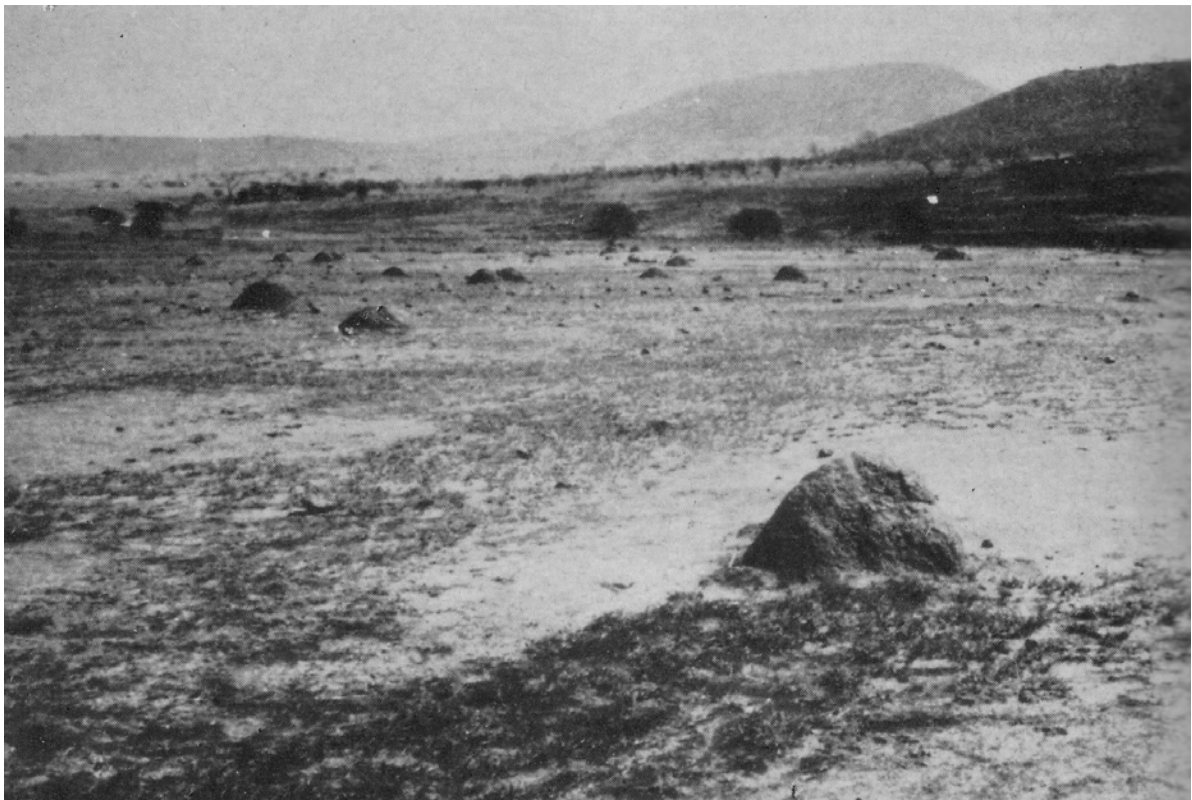
van Surprise Hill gestuur om die wag daar waar te neem terwyl 'n ander een, 12 man sterk, onder aanvoering van Isaac Malherbe hom êrens op die vlakte tussen Observation Hill en Vaalkop bevind het,⁹⁹ maar hierdie groepies wagte was beslis nie waaksaam nie. Waar Tassel posgeneem het en wat hy gedoen het, is nie bekend nie maar Malherbe se manskappe het oudergewoonte almal gaan lê en slaap, op twee man na wat die wag intussen moes waarneem en waarskynlik ook aan die slaap geraak het.¹⁰⁰

Hierdie vrot wagstelsel het uitstekend in Metcalfe se kraam gepas, wat vooraf deur goeie verkenning vasgestel het hoe hy tussen die vyandelike stellings op Thornhillskop en Bellskop deur moes trek om ongemerk op Vaalkop te kom. Tussen 9 en 10 nm. die 10de -'n helder maanligaand — het hy met vyf kompanies van sy bataljon, die 2nd Rifle Brigade, sy kamp by King's Post verlaat en ooswaarts getrek tot by Observation Hill, van waar hy teen 10 nm. verder deurgedruk het tot

sowat 'n myl buite die Britse verdedigingsgordel. Hier het hy sy mag wat altesaam bestaan het uit 12 offisiere en 488 man van sy eie regiment deur homself aangevoer, 'n sestal sappeurs onder luit. R. J. T. Digby Jones en 'n vyftal kanonniers onder maj. F. D. V. Wing, R.A., in 'n sloot laat posneem waar hulle moes wag totdat die maan teen middernag sou ondergaan. As gidse het die kolonne beskik oor die dienste van die here Thornhill en Ashby, twee plaaslike inwoners wat uitstekend met die terrein vertrou was. Hiervandaan het hulle in viere opgemarsjeer tot by die spoorweg na Harrismith waar die helfte van kompanie E van die kolonne afgeskei is om dit teen verrassingsaanvalle te beskerm. Nadat die drade aan weerskante van die spoorweg geknip was — 'n proses wat heelwat oponthoud en ook taamlik baie geraas veroorsaak het — en die troepe in groepe van twee deur die opening gemarsjeer het, is hulle voort, tussen Thornhillskop en Bellskop deur sonder dat iemand hulle gewaar het, en teen 2 vm. was hulle aan die voet van Surprise Hill of Vaalkop, skaars 100 tree van die kruin

⁹⁹ Vgl. Deneys Reitz, *Commando*, pp. 53-54.

¹⁰⁰ *Ibid.*, pp. 52 en 54.



Vaalkop (Surprise Hill) (agter in sentrum)

waarop die houwitsers geposteer was af. Skuins teen die heuwel op het vir sowat 50 tree 'n spoelsloot geloop en hierin is die ander helfte van kompanie E gelaat om die kolonne teen verrassingsaanvalle in die rug te beskerm en hul terugtoglinie oop te hou terwyl die res van die kolonne die heuwel beklim het. Heel voor was kompanie A (bevelhebber kapt. Gough) en die helfte van kompanie H (bevelhebber maj. Thesiger) wat die kanon moes bestorm en verower in enkelgelid, direk agter hulle in die sentrum die res van kompanie H, die genietroepe en die manne van die artillerie wat die kanon moes verwoes, en agter hulle in die tweede linie kompanies B (bevelhebber kapt. Stephens) en G (bevelhebber kapt. Paley) wat as ondersteuning moes dien. Hierdie twee kompanies moes met die klim weerskante buitewaarts, d.i. na die flanke, beweeg ten einde 'n gaping in die sentrum te bewerkstellig waardeur die troepe in die frontlinie kon terugval wanneer nodig.

Die troepe het die helling ongemerk beklim ten spyte daarvan dat hulle hul gewone soldatestewels

aangetrek het en daar dus heelwat lawaai met hulle oor die klipperige terrein was, en eers toe hulle vier of vyf tree van die kruin af was, het 'n brandwag blyke van sy aanwesigheid gegee en toe hy bemerk dat hy met die vyand te doen het, gevuur. Daarop het die troepe wat vooraf instruksie ontvang het om by die stormloop soveel lawaai as moontlik te maak en nou van die offisiere skreeubevele ontvang het om bajonette te bevestig en elke Boer wat hulle teëkom met koue staal te deurboor, met 'n "splendid cheer" voorwaarts gestorm tot anderkant die kanonskans. Daar het hulle in die vorm van 'n halfmaan om die skans stelling geneem en die een sarsie na die ander op die kruin van die kop voor hulle afgevuur ten einde alle Boere wat hulle in die omgewing opgehou het, te verskrik.

Die effek was uitstekend. Die ongeveer 70 burgers wat by die kanon moes wag hou dog in plaas daarvan 'n hele ent agter die kanon gaan lê en slaap het, het gevlug sonder om 'n skoot te skiet, en slegs vier of vyf van hulle het bly staan en saam met die agt artilleries wat op die kop

was, die vyand probeer terugskiet. Die oormag was egter so groot dat ook hulle, nadat twee van die artilleriste gewond was, moes padgee.

Tot die seëvierende Engelse se ontnugtering was daar egter geen kanon in die kanonskans te vind wat hulle kon verniel nie. Die Boere het die houwitser nl. — blykbaar die vorige aand — uit die skans verwyder en buite op die kop langs die skans getrek en met 'n bokseil toegemaak. Hier het die Engelse dit spoedig gevind en terwyl die voorhoede voortgegaan het om sarsies in 'n noordelike rigting af te vuur om die vyand te verdryf, het die genietroepe dinamietladings voor en agter in die loop van die kanon gedruk. Die lont wat die skote moes laat ontbrand, het egter doodgegaan en eers nadat 'n tweede lont gebruik is, het die ontploffing — wat ook as sein gedien het vir die manne om terug te val — gevolg, ruim 'n halfuur nadat die Engelse die kop beset het. Die lading dinamiet het die spiraalvormige groef naby die bek van die kanon ernstig beskadig en ook die agterstuk heeltemal uitgeruk maar luit. Jones was nog nie tevrede nie. Hy het derhalwe 'n

derde lading dinamiet in die loop geplaas, en eers nadat dit ontplof het, het hy teruggeval, vergesel van maj. Wing, wat die apparaat waarmee die kanon gerig is asook die spons waarmee dit skoongemaak is en 'n ou breërandhoed van die kanonnier as oorlogsbuit met hom meegevoer het. Van die ander terugvallende troepe het van die komberse en ander persoonlike besittings van die artilleriste vir hulle as buit toegeëien. Die artilleriste en ander wagte wat hulle by die kanon aangetref het, het hulle volgens Pearse met bajonette afgemaak ook nadat die persone hul hande in die lug opgesteek het as teken van oorgawe.¹⁰¹

Met die terugtog van die troepe het dit baie moeiliker gegaan as met die besetting van die kop. Toe die geweerskote op Vaalkop begin val

¹⁰¹ Sien oor die gebeure op die kop White se verslag, t.a.p., par. 29; Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 548-549; *Times History*, III, pp. 169-171; Nierstrasz, II band 2, p. 661; Nevinson, pp. 159-161; Stuart, pp. 152-155; Pearse, pp. 119-124; McHugh, pp. 130-134; MacDonald, pp. 130-132; en Wilson, II, pp. 502-503.

het, het 'n Boereartilleris op Bellskop 'n enkele skoot met sy kanon afgevuur klaarblyklik om die Boere te waarsku, en laasgenoemde het daarop van Bellskop en Thornhillskop na benede gestroom om die vyand voor Vaalkop van Ladysmith af af te sny. Die gevolg was dat die burgers die halwe kompanie wat Metcalfe aan die voet van Vaalkop agtergelaat het, aangeval het voordat die deel van die troepemag wat die kop beklim het, weer by hulle kon aansluit.

Die swaarste weerstand het Metcalfe ondervind van 'n twaalfstal manskappe van die korporaalskap van Isaac Malherbe wat hulle op die vlakte voor Vaalkop bevind het, reg op die vyandelike terugtoglinie. Hierdie korporaalskap het hul wagpos te laat bereik om die vyandelike opmars te stuit. Die vyand was nl. reeds besig om die helling te beklim toe Malherbe en sy manne by hul wagpos aan die voet van die kop en dus in die rug van die Engelse troepe aankom. Hulle wis dus niks van die vyandelike opmars nie. 'n Halfuur na middernag kon hulle egter duidelik die voetstappe hoor van mense wat besig was om Vaalkop te

beklim. Hulle het egter onder die indruk verkeer dat dit korp. Tossel se manne was wat vir iets geskrik het en besig was om op die kanon terug te val, en het hulle dus nie daaraan gesteur nie. Hulle het nog salig gesit en droom toe meteens die lug geskeur word deur die wilde juigkrete van die Britse troepe by die kanon en die luide ontploffing van dinamiet. Dadelik het Malherbe sy manne vorentoe laat storm met die doel om by Tossel se korporaalskap aan te sluit en die terugtog van die troepe te vertraag totdat die hele Pretoria kommando kan bykom om die troepe te vernietig of gevange te neem.

Aan die voet van die kop het hulle hulle vasgeloop in die wagpos wat die Engelse daar geplaas het om Metcalfe se terugtoglinie oop te hou en nadat hulle met die enige skote gewissel het, het hulle posgeneem in die moot van 'n droë spruit waar hulle die troepe ingewag het wat in digte massas teen die helling van die kop af teruggestroom gekom het. Die troepe het in die donker deurmekaar geraak en hul offisiere het fluitjies geblaas en uitgeroep: "A Company here!"

“This way B Company!” ensovoorts ten einde hul manskappe weer byeen te versamel. Hulle was heeltemal onbewus van die klompie Boere voor hulle want hulle het geen poging gemaak om hul voortgang te verberg nie en daar was voortdurende gelag en opgetoë uitroepe van “Good old Rifle Brigade” terwyl etlike van die soldate selfs sigarette opgesteek en begin rook het. Uit wat van hulle bespeur kon word, het Malherbe en sy manskappe afgelei dat die troepemag sowat 300 man sterk was.

Malherbe het aan sy manskappe gefluister om nie te vuur nie en elkeen het die donkerte ingetuurt totdat op ’n afstand van sowat 15 tree hulle die massa vaagweg gesien het. Toe het Malherbe die bevel gegee om te vuur waarop die twaalfstal so vinnig op die diggeslote geledere begin skiet het as wat hulle hul gewere kon laai, sarsie na sarsie. Eers het die troepe gedink dat dit hul eie wagt aan die voet van die kop was wat hulle vir Boere aangesien en daarom op hulle losgebrand het, want daar was uitroepe van “Rifle Brigade! Rifle Brigade, don’t fire!” Spoedig egter het hulle hul

fout ontdek en met die uitroep “Bayonets, Bayonets!” voorwaarts gestorm. Teen die oormag wat vinnig groter geword het namate steeds meer troepe van agter af die voet van die heuwel bereik het, kon die klompie Pretorianers hul vuur nie lank handhaaf nie en na ’n warm geveg van sowat vyf minute het hulle dit afgebreek en die Engelse toegelaat om in ’n voetpad sowat ses tree van hulle af verby te stap. Etlike verdwaalde soldate het nog tussen hulle ingeloopt, van wie hulle sommige gedood en ander gevange geneem het.¹⁰²

Inmiddels het van die Boere wat na die ontploffing teen die hellings van Thornhillskop en Bellskop afgedaal het om die troepe voor te keer, ook kontak met die terugvallende soldate gemaak. Volgens Britse getuienis het hulle met lis van die troepe uit hul geledere weggelok deur die uitroepe van die Britse offisiere soos “Third Rifle Brigade! of “Captain Paley, here is your company, sir!” na te boots. Op die wyse het geïsoleerde groepies

¹⁰² Sien D. Reitz se brief aan sy vader, d.d. 12 Des. 1899, in *Pen Pictures of the War*, pp. 197-199, asook D. Reitz, *Commando*, pp. 53-58.

soldate tussen die Boere te lande gekom wat hulle gevange geneem of in die geïsoleerde skermutselings wat op verskeie punte ontstaan het, doodgeskiet of verwond het.¹⁰³ Eers nadat hy weer die spoorweg bereik het waar die helfte van kompanie E nog steeds op hom gewag het, was Metcalfe in staat om sy troepe weer te groepeer en na Ladysmith toe terug te lei, wat hulle in die vroeë oggendskemer bereik het.¹⁰⁴

Volgens amptelike Britse opgawes het die totale Britse verlies 63 of 64 man beloop. White gee dit aan as 1 offisier en 16 manskappe gedood, 3 offisiere en 37 manskappe gewond en 6 manskappe vermis, en volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* is 1 offisier en 16 manskappe gedood, 3 manskappe aan

wonde oorlede, en 4 offisiere en 34 manskappe gewond, terwyl 6 manskappe vermis is.¹⁰⁵

Volgens opgawes van Deneys Reitz in sy boekie *Commando* moet die verlies egter heelwat hoër gestel word. Reitz beweer dat daar meer as 60 dooie en gewonde Britse soldate binne minder as 25 tree voor die posisie wat deur Isaac Malherbe se twaalf man beset was, gelê het terwyl bowendien sowat 20 van die vyand gevange geneem is — 'n totaal van meer as 80 man wat net deur Malherbe se korporaalskap gedood, gewond of gevange geneem is.¹⁰⁶ Hierdie syfer moet egter op 'n vergissing berus. Immers in 'n brief wat hy op 12 Des. 1899 aan sy vader gerig het, vertel Reitz dat hulle na die slag voor Malherbe se stelling 22 gesneuwelde en gewonde troepe aangetref het, waaronder kapt. Paley, 'n majoor en 'n korporaal, terwyl hoër op teen die

¹⁰³ Vgl. *Times History*, III, pp.171-172, Pearse, p.124, en Nevinson, pp. 162-164.

¹⁰⁴ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 549; *Times History*, III, p. 172.

¹⁰⁵ Sien White se verslag, par. 29, en Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 549. Vgl. ook *Times History*, III, p. 171, wat die Britse verlies aangee as 14 gedood en 50 gewond.

¹⁰⁶ Sien D. Reitz, *Commando*, pp. 58-59.

heuwel nog 'n tiental dooies gelê het en 'n elfde op die plek “where we had been challenged by them” — dus 33 altesaam.¹⁰⁷

Die totale getal gesneuweldes, gewondes en gevangenes wat op die hele terrein deur die Boere opgepik is, het volgens opgaaf van vk. Zeederberg onder wie die burgers geressorteer het wat in die geveg met die Engelse betrokke was, 50 beloop, t.w. 26 gesneuweldes, 14 gewondes en 10 gevangenes.¹⁰⁸

Aan Boerekant was die verlies volgens genl. D. J. E. Erasmus 12 man, t.w. 2 burgers gesneuwel, nl. J. C. Niemeyr en Desire Tieleman de Villiers, 2 burgers aan wonde oorlede, nl. John A. Port en Sampie van Zyl, 3 burgers (Louis G. Kruger, J. H.

¹⁰⁷ Sien *Pen Pictures of the War*, pp. 199-200.

¹⁰⁸ Sien Leyds 712, Telegram no. 17 d.d. 12 Des. 1899. Die getalle deur genls. Burger en Erasmus opgegee, word hier nie vermeld nie aangesien die slagveld ten tyde van die afsending van hul telegramme nog nie volledig ondersoek was vir dooies en gewondes nie. Hul telegramme is te vinde in Leyds 712, Telegramme nos. 4, 10 en 63 d.d. 11 Des. 1899.

Luttig en Oosthuizen) en 2 artilleriste gewond en 3 artilleriste vermis.¹⁰⁹

11. VERWIKKELINGE NA 11 DES. 1899

Die suksesvolle Britse aanslag op die derde Boerekanon het uiteindelik die gewenste uitwerking gehad om die Boere om Ladysmith wakker te skud. Deur hul slappe optrede en versuim om die kanonne op doeltreffende wyse te bewaak, het die kommando's om Ladysmith vir hulle die verontwaardiging van die burgers aan die Tugela asook van die Regering en veral van die hoof van die Staatsartillerie, lt.-kol. S. P. E. Trichardt, op die hals gehaal.¹¹⁰ Laasgenoemde het aan kmdt.-genl. Piet Joubert te Volksrust laat weet dat dit nie langer so kon aangaan nie. Hy het sy vertroude dermate in die burgerwagte verloor dat hy vasbeslote was om as genl. Joubert aan hom toestemming daartoe wou verleen, sy kanonne wat nou so verspreid rondom die dorp

¹⁰⁹ Sien Erasmus se rapporte by Leyds 712, Telegramme nos. 4, 8, 10 en 12 d.d. 11 Des. 1899.

¹¹⁰ Vgl. Leyds 712, Telegram no. 43 d.d. 11 Des. 1899.

gestaan het, terug te bring en op een punt te konsentreer sodat wanneer die burgers hom nie die nodige beskerming ter bedekking van die geskut verleen nie, hy dit met sy eie personeel kan beskerm.¹¹¹

Kmdt.-genl. Joubert het nie kans gesien om vanuit sy siekbed te Volksrust sulke drastiese veranderings “sonder hulp van den kriegsraad of de andere officieren” te magtig nie. Sy persoonlike vermoede was dat daar verraad in die spel gesit het. “Mijn woord is waak!” het hy dus aan Trichardt gesein¹¹² en so het daar van die verskuiwing van die kanonne wat Trichardt in gedagte gehad het, niks tereggekom nie.

Van ’n vervolging van die offisiere wat verantwoordelik was vir die bewaking van die kanonne tydens die Britse aanvalle het ook niks gekom nie. Die krygsoffisiere was so dringend nodig in hul onderskeie stellings dat hulle nie vir ’n krygsgerig kon vergader nie met die gevolg

dat genl. Erasmus en die offisiere van die kommando Pretoria wat die houwitser op Vaalkop moes bewaak, heeltemal ongestraf daarvan afgekam het, terwyl diegene wat verantwoordelik was vir die onvoldoende bewaking van die kanonne op Gun Hill soos reeds vermeld, in hul betrekkinge as offisiere gestuit is en voortaan en totdat hulle verhoor sou kon word, as gewone burgers of artilleriste diens moes doen.

Die skok wat deur die Britse suksesse veroorsaak is, het egter die burgers en offisiere tot soveel nuwe waaksaamheid aangespoor dat die Engelse nie weer die geleentheid gekry het om hulle te verras nie. Toe bv. die nag van die 11de die brandwag berig gebring het dat die Engelse troepe aan uittrek was in die rigting van die Pretorialaer en dat hul kanonwaens duidelik gehoor is, het genl. Erasmus sy hele kommando die hele nag deur op die been gehou om teen ’n nuwe aanval te waak;¹¹³ en toe wn. kmdt.-genl.

¹¹¹ Leyds 712, Telegram no. 3 en no. 27 d.d. 11 Des. 1899.

¹¹² Leyds 712, Telegram no. 66 d.d. 11 Des. 1899.

¹¹³ Leyds 713, Telegram no. 17 d.d. 12 Des. 1899.

S. W. Burger op die 12de 'n rapport ontvang het dat die Engelse voornemens was om gedurende die nag met 'n gepantserde trein uit Ladysmith teen die Boerestellings op te trek, het hy aan Lt.-kol. Trichardt opgedra om dadelik die brug oor Modderspruit te laat spring en die spoorweg ook op ander plekke soveel moontlik te vernietig.¹¹⁴

Hierdie berigte en gerugte van verdere voorgenome Britse aanslae op die Boereposisies het ongetwyfeld voortgespruit uit die oefeninge van die vliegende kolonne wat genl. White georganiseer het om met Buller saam te werk in laasgenoemde se poging om Ladysmith te ontset.

Nadat White op 7 Des. 1899 van Buller berig ontvang het dat hy binnekort sy opmars met die oog op die ontset van Ladysmith sou begin, het hy voorbereidsels getref om die Britse opperbevelhebber met 'n aanval vanuit Ladysmith te ondersteun, en met die oog daarop 'n sterk mobiele mag, bestaande uit vier regimente kavallerie, vyf batterye veldartillerie, twee

brigades infanterie, twee regimente koloniale troepe en 'n kompanie genietroepe, met ammunisie- en voorraadkolonne, georganiseer om waar en wanneer vereis 'n pad na Buller toe oop te veg.¹¹⁵ Hierdie troepemag het hy sedert die ontvangs van Buller se heliogram van die 11de¹¹⁶ waarin die Britse opperbevelhebber meer besonderhede aangaande sy aanvalsplanne ontbloom het, saans en snags intensief vir die voorgenome opmars laat oefen.¹¹⁷ Die Boere — wat die geluide deur die troepe tydens 'n veldmars verwek, gehoor het — was nie bewus daarvan dat die soldate slegs met gewone marsoefeninge besig was nie maar het na die ondervindings wat hulle gedurende die nagte van die 7de en die 10de opgedoen het, vas geglo dat die vyand nuwe ekspedisies teen hul kanonne en/of slapende laers beoog het, en het dus uiters

¹¹⁴ Prellervers, no. 14a, brief d.d. 12 Des. 1899.

¹¹⁵ Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 550.

¹¹⁶ Sien hiervoor. p. 254.

¹¹⁷ Vgl. Gore, pp. 67-68; en Nevinson, pp. 167-168.

waaksaam opgetree ten einde te voorkom dat hulle nog eens onklaar betrap en verras word.

Tot hierdie verskerpte waaksaamheid onder die burgers het veral die waarnemende Kommandant-generaal, S. W. Burger, bygedra. Van die Regering het hy op 11 Des. instruksie ontvang om te sorg dat daar in die vervolg elke nag 'n sterk wag nie alleen by elke kanon geplaas word nie maar ook een 'n ent voor elke kanon.¹¹⁸ Dit het hy uitgevoer. Voorts het hy meer skanse en slote by die kanonne laat maak en na oorlegpleging met owerste Trichardt, las gegee dat kanonne wat so na aan die kant van die onderskeie hoogtes geposteer was dat hulle nie behoorlik in die front verdedig kon word nie, snags na beter verdedigbare stellings op die kruin van die heuwels teruggesleep moes word.¹¹⁹

¹¹⁸ Sien in die verband Leyds 712, Telegram no. 68 d.d. 11 Des. 1899.

¹¹⁹ Leyds 712, Telegram no. 63 d.d. 11 Des. 1899.

Met hierdie defensiewe maatreëls het die Regering ingestem. Die Regering het egter gevoel dat daar nie met defensiewe maatreëls volstaan moes word nie maar dat die Boere ook aanvallend moes optree, en hulle het dus by Burger aan die hand gedoen dat hy vrywilligers uit die geledere van die Boere — veral uit die van die Ierse Brigade — moes probeer aanwerf om teen goeie betaling nagtelike aanvalle op die Engelse geskut in Ladysmith te gaan uitvoer. Sulke nagtelike aanvalle — dit het die ondervinding geleer — was baie voordelig vir die aanvallers en het die verdedigers erg gedemoraliseer, en daarom het die Regering voorkeur daaraan gegee. Vir elke kanon wat die aangewerfde vrywilligers sou vernietig, sou R200 aan hulle betaal word en vir elkeen wat hulle sou verower, R400. Die betrokke vrywilliger groepe moes egter baie klein wees — uiters 50 man elkeen — en die saak stip geheim gehou word.¹²⁰

¹²⁰ Leyds 712, Telegram no. 68 d.d. 11 Des. 1899.

In hoeverre genl. Burger aan hierdie wenk gevolg gegee het, is nie bekend nie. Geen offensiewe stappe soos deur die Regering voorgestel, het egter gevolg nie en vir die res van die maand het die Boere maar weer voortgegaan om Ladysmith deur middel van bombardemente tot oorgawe te probeer dwing. Hierin het hulle maar weer die patroon gehandhaaf van voorheen: trae, lustelose bombardemente vroeg die oggend met 'n lang onderbreking vir ontbyt wat tot die middag toe geduur het. Teen die middag is die vuur vir 'n kort rukkie hervat en dan afgebreek tot byna sononder, wanneer daar gewoonlik 'n bombardement van 'n paar uur gevolg het. Dit was die gewone roetine maar soms is tussenin ook gevuur op enigiets wat die kanonniërs se aandag getrek het.

In Ladysmith waar daar teen die tyd genoeg bomskuilings vir almal was, was daar voortdurend wagtende wie se enigste plig dit was om op die loer te bly vir tekens van 'n bombardement. Veral die vestingkanon op Bulwana, by die Engelse as “Puffing Billy” bekend, is fyn dopgehou omdat

hy die gevaarlikste was. Die oomblik as rook uit sy loop waargeneem is, is op fluit — en deur die Gordon Highlanders ook nog op 'n beul — geblaas en 'n groot klok by die spoorwegstasie gelui en dan wis almal dat hulle skuiling moes soek teen die bom wat ongeveer 'n halfminuut later sou grondvat en ontplof.¹²¹

Die gevolg van die voorsorgmaatreëls was dat die bomme in die reël meer gebouskade as lewensverlies aangerig het. Tog het die Engelse garnisoen ten spyte van die voorsorgmaatreëls nie sonder lewensverlies daarvan afgekóm nie. Op die 16de toe die Boere 'n saluut van 21 skote, een uit elke kanon, op die dorp afgevuur het, is 5 manskappe van die garnisoen gedood;¹²² op die 18de weer was daar 18 ongevallen, waarvan 11 deur 'n enkele bom van Long Tom op Bulwana

¹²¹ McHugh, pp. 143-144.

¹²² Sien Gore, pp. 70-71; vgl. ook Nevinson, p. 174, wat die aantal gesneuweldes op 3 manskappe stel, en Pearse, pp. 129-130, volgens wie daar 2 lede van die garnisoen en een burgerlike persoon gesneuwel het en verskeie lig gewond is.

veroorzaak is wat 4 man van die Natal Carbineers gedood, 7 gewond en 12 perde vermink het.¹²³ Op die 21ste is sir George White byna getref toe 'n bom in die huis gebars het wat hy as hoofkwartier ingerig gehad het, en op die 22ste het 'n bom wat in die linies van die Gloucesters geplant is, 8 man gedood en 9 gewond,¹²⁴ terwyl een wat tussen die 5th Lancers tereggekom het, etlike offisiere en 'n sersant-majoor van die regiment getref het.¹²⁵ Op

¹²³ Dit volgens gegewens vervat in die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 553, en Pearse, pp. 130-131. In sy eie verslag aan die *War Office* maak White slegs melding van 10 man en 12 perde gedood en gewond. In 'n heliogram aan Buller op die 18de versend, sê hy egter dat 'n enkele bom van die Boere die oggend 22 ongevalle veroorsaak het (vgl. Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 552).

¹²⁴ White se verslag, par. 31; Nevinson, pp. 187-189. Volgens Pearse, pp. 134-135, is 6 man gedood en 9 gewond, w.o. 3 ernstig, sodat hulle blykbaar gedurende die nag oorlede is, en volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 553, is 9 gedood en 3 gewond.

¹²⁵ Volgens Pearse is 8 offisiere, waarvan hy die name noem, getref en almal lig gewond behalwe een wat 'n oog verloor het. Volgens Nevinson is slegs 4 offisiere getref en

die 27ste is nog 10 of 11 lede van die Devonshire regiment buite aksie gestel deur 'n bom wat in die menasietent van die regiment geplant is en aldaar ontplof het.¹²⁶

Die totale verliese van die garnisoen vir die tydperk 12 tot 31 Des. 1899 ten gevolge van kanon- en geweervuur uit die Boeregeledere het volgens genl. White se verslag 77 man beloop as volg bereken: gedood 1 offisier en 17 manskappe en gewond 13 offisiere en 46 manskappe, van wie

volgens White in sy amptelike verslag 5 offisiere en 'n sersant-majoor (Sien Pearse, pp. 134-135, en Nevinson, pp. 187-189).

¹²⁶ Volgens Nevinson (pp.195-197) is 1 offisier (1ste luit. Dalzell) gedood en 10 verwond, onder wie 2 ernstig. Pearse weer sê (pp. 167-168) dat kapt. Lafone gedood, luit. Price-Dent baie ernstig gewond en 6 ander ondergeskiktes gewond is; White stel in sy amptelike verslag (par. 31) die verlies op 1 offisier gedood en 8 offisiere en 1 manskap gewond, en die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (II, p. 553) gee dit aan as 1 gedood, 1 dodelik gewond en 8 offisiere en 1 manskap gewond.

1 offisier en 6 manskappe aan hul wonde beswyk het.¹²⁷

As hierby ingesluit word die verliese wat die Britse garnisoen sedert die begin van die beleg op 2 Nov. tot en met 11 Des. op aktiewe diens gely het, moet die totale Engelse verlies tot die end van Desember volgens White se verslag op 342 man gestel word, t.w. gedood 4 offisiere en 52 manskappe, gewond 36 offisiere en 241 manskappe van wie 4 offisiere en 19 manskappe aan hul wonde beswyk het, en vermis 9 manskappe.¹²⁸

Ongevalle vanweë bombardemente en geweervuur was egter maar 'n deel van die Britse verlies. Van veel ernstiger omvang as die verlies deur vuurwapens veroorsaak, was die verliese wat gely is weens siektes wat ontstaan het ten gevolge van

¹²⁷ Sien Bylaag E by genl. White se verslag van 23 Maart 1900. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (II, p. 553) was die totale verlies 70 man, as volg : gedood 1 offisier en 16 man, aan wonde oorlede 1 offisier, en verwond 12 offisiere en 40 man.

¹²⁸ Sien Bylaag E by genl. White se verslag van 23 Maart 1900 in *South Africa Despatches*, II, pp. 181-184.

onvoldoende en slegte voedsel en van wanvoeding, veral ingewandskoors en disenterie.

Reeds teen die derde week van November het die inwoners van Ladysmith die knou van die honger, wat al hoe erger geword het namate voedselvoorrade steeds skaarser geword het, ernstig voel knyp, maar die vooruitsig dat die Britse mag wat in Suid-Natal met die oog op die ontset van Ladysmith gekonsentreer was, weldra sy opmars sou begin, en die hoop dat hy die vyandelike leërs om Ladysmith met gemak sou verdryf, het almal gevoed met die vermoë om te volhard. Met spanning is die nagtelike ligseine vanuit die rigting van Colenso dopgehou en toe die ontploffing van bomme wat getuig het van 'n hewige geveg aldaar, uiteindelik op 13 en 15 Desember gehoor is, het die verwagting dat die seëvierende Britse leer binne 'n paar uur Ladysmith sou binne marsjeer, hoog opgeleef.

Al wat White egter in Ladysmith op 16 Des. 1899 ontvang het, was die heliografiese boodskap van Buller dat sy poging om deur die vyandelike linie te breek, misluk het en dat White nou maar al sy

ammunisie moes wegsiet, sy kodes moes verbrand en hom op die beste terme wat hy moontlik kon verkry, aan die vyand moes oorgee, tensy hy ander wenke aan die hand kan doen.¹²⁹

Vir White was die ontvangs van die boodskap 'n bittere ontnugtering en 'n harde slag, en in sy verdere gedagtewisseling met Buller het hy laasgenoemde dan ook met die meeste nadruk daarop gewys dat daar van die oorgawe van Ladysmith aan die vyand geen sprake kon wees nie. Immers die verlies van die meer as 12,000 man waaroor hy in Ladysmith beskik het, sou vir Engeland 'n taai klap wees en sy oorlogspoging ten seerste bemoeilik. Dit sou die vyandelike strydsmag waarteen Buller aan die Tugela moes veg, dubbel so sterk maak as wat dit was, want as Ladysmith sou val, sou die Boeremag wat dit beleer het, vry wees om ook na die Tugela op te ruk. Sonder hulp — dit het hy egter ook met nadruk beklemtoon — sou hy hom egter nie in Ladysmith kon handhaaf nie en dit was dus noodsaaklik dat Buller

voortdurend kontak met die vyand moes behou sodat hulle nie die geleentheid sou kry om hul onverdeelde aandag op Ladysmith toe te spits nie. Ten einde die Boere se aandag soveel as moontlik besig te hou en dit vir hulle onmoontlik te maak om met al die mag waaroor hulle beskik het op Ladysmith toe te slaan, moes die Britse opperbevelhebber alle versterkings wat hy moontlik in die hande kon kry, aan die Tugela saamtrek, met insluiting van elke moontlike swaar kanon waarop hy die hand kon lê — skeepsgeskut sowel as ander — en die Boeremag so spoedig as wat enigsins doenlik was, weer met volle sterkte aanval.

Hy, White, het oor toereikende voedselvoorrade vir sy troepe vir ses weke beskik en kon vir drie weke maklik klaarkom, en selfs sy perde in 'n redelike toestand hou om met Buller saam te werk wanneer laasgenoemde sy opmars hervat. Ook kon hy intussen meer aktief teen die vyandelike magte optree maar die bombardemente het uitputtender geword en ingewandskoors en disenterie het met rasse skrede toegeneem.

¹²⁹ Sien p. 318 hiervoor.

Daarom was dit volstrek nodig dat Buller sy opmars ter verlossing van Ladysmith so spoedig moontlik hervat, en intussen die kontak met die Boere bly behou ten einde hul aandag soveel moontlik van Ladysmith af te trek.¹³⁰

Uit die antwoorde wat hy van Buller ontvang het, was dit vir White duidelik dat die opperbevelvoerder in Natal geensins lus was om die Boere nog eens by Colenso aan te pak nie, en dat hy selfs huiwerig was om sy ingenome posisie voor Colenso te handhaaf omdat daar nie voldoende water vir sy leër was nie. Al wat Buller na White se dringende versoë uiteindelik wel onderneem het om te doen, was om sy mars te hervat en by Potgietersdrif deur die Boerelinie te probeer breek sodra die 5de divisie wat juis te Kaapstad

aangekom het en deur hom na Durban ontbied is, aan die front sou arriveer.¹³¹

Vir White was dit hieruit duidelik dat daar van die ontset van Ladysmith vir 'n hele paar weke dus geen sprake sou wees nie. Hy het dus die mobiele mag wat met Buller moes saamwerk om Ladysmith te ontset, maar ontbind en in 'n "Special Field Order" van 17 Des. 1899 die garnisoen in kennis gestel dat hulle "must not expect relief as early as had been anticipated."¹³² Daarna is gedurende die middag die perskorrespondente in die dorp na die inligtingskantoor ontbied, waar maj. Altham die "Special Field Order" aan hulle voorgelees en hulle meegedeel het dat dit hul plig was om die inwoners van die dorp in 'n opgeruimde stemming te hou.¹³³ Hulle is openhartig meegedeel dat Buller se poging om

¹³⁰ Sien White se telegramme aan Buller, d.d.16-18 Des.1899, in Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 551-553.

¹³¹ Sien Buller se heliogramme aan White in Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, pp. 551-553.

¹³² Aangehaal in Britse amptelike *History of the War in South Africa*, II, p. 553.

¹³³ Sien Nevinston, pp. 176-177.

Ladysmith te ontset, gefaal het en dat “He bids us wait in patience for another month until siege artillery can reach him.” Ten slotte is hulle gevra “to break this news gently to the town before unauthorised editions could get abroad!”¹³⁴

Aan hierdie versoek het hulle gevolg gegee, maar met die ineenstorting van hul verwagtings om dadelik ontset te word, het die weerstandsvermoë van baie van die inwoners van die dorp sowel as van lede van die garnisoen ineengetuimel. Die voedseltoestand was ellendig en die lyding van die armes wat geen eie voorrade gehad het waarop hulle kon terugval nie, het ontsettend geword. Brood en vleis is in rantsoene teen ’n billike en bestendige prys voorsien, danksy die optrede van kol. Ward en kol. Stoneman wat tewens hul bes gedoen het om die skraapsug van die koloniale kontrakteurs te beteuel, maar honderde van die inwoners van Ladysmith het geen geld meer gehad om vir die rantsoene te betaal nie en moes dit dus op skuld koop — skuld

¹³⁴ Sien Pearse, p. 130.

wat eers na die ontset van die dorp vereffen sou kon word. Kossoorte wat nie op die rantsoenskale voorgekom het nie, se pryse het die hoogte ingeskiet. Hoenders en ander “lekkernye” was totaal onverkrygbaar en die res onbetaalbaar. So bv. was die prys van eiers teen die einde van die jaar R1.05 per dosyn, die van ertappels 15c per lb., die van wortels 50c en die van kerse 10c stuk terwyl ’n blikkie melk 60c en sigarette 50c per dosyn gekos het. Whisky is verkoop vir tot R10 per bottel en al wat dus vir die gewone man wat geheg was aan sy sopie, oorgebly het om te drink, was limonade en sodawater.¹³⁵

Die gevolg van die voedselgebrek en die wanvoeding wat daaruit voortgespruit het, was ’n snelle toename in siektes, veral ingewandskoors en disenterie, wat nie alleen baie lewens geëis het nie maar ’n ruim persentasie van die garnisoen op die ongevallelyk geplaas het. Aan die begin van November was daar volgens genl. White se amptelike opgawe 166 man van die Britse

¹³⁵ Sien Nevinson, pp. 176-177.

garnisoen in die hospitale: 113 weens wonde en 53 ten gevolge van verskillende siektes; aan die end van November het die getal gestyg tot 457: 242 weens wonde en 215 as gevolg van siektes; en aan die end van Desember het dit op 1,558 gestaan: 191 weens wonde en 1,367 ten gevolge van siektes (t.w. 452 weens maagkoors, 376 weens disenterie, 102 weens ander aanhoudende koorse, 16 weens malaria, 82 weens ander siektes en 339 weens siektes wat op die datum nog nie gediagnoseer was nie). Van hulle was 85 offisiere.

Die getal persone wat lede van die garnisoen was en sedert die begin van die beleg aan die een of ander siekte beswyk het, het aan die end van Desember reeds 67 beloop en van hulle het 52 gesterf nadat die berig van Buller se neerlaag bekend geword het en die hoop op 'n spoedige beëindiging van die beleg die nek ingeslaan is.¹³⁶

¹³⁶ Sien Aanhangsels C en E by White se verslag. Volgens die Britse amptelike *History of the War in South Africa* (II, p. 554) was daar aan die end van Desember nie 1,558 nie maar wel 1,650 offisiere en manskappe weens die een of ander oorsaak in die hospitaal.

Ook die burgerlike bevolking is deur die siektes gepak wat soveel slagoffers na die graf gesleep het dat volgens Nevinson 'n groep van 40 Bantoes voortdurend besig gebly het om grafte te grawe om die afgestorwe militêre en siviele persone in weg te lê.¹³⁷

Die diere, veral die ry- en trekdiere en die slagvee van die garnisoen, het weens gebrek aan voer ook heeltemal verswak. Die slagvee het tot lewendige geraamtes weggekwyn sodat die vleis wat van hulle verkry is feitlik slegs uit senings en bene bestaan het. Die melkkoeie het ook haas geen melk meer gelewer nie en die bietjie melk wat verkry is, is slegs aan die siekes en gewondes uitgedeel.

White se grootste kommer op die stadium was egter nie die kritieke voedseltoestand van die garnisoen nie maar wel die uiters swak kondisie waarin sy kavallerie- en artillerieperde verkeer het. Die voorraad graan wat vir voer gebruik kon word, was so te sê uitgeput en die perde teen 16

¹³⁷ Sien Nevinson, pp. 199-200.

Desember so verswak dat hulle heeltemal onbruikbaar geword het en die garnisoen inderdaad nie meer as 'n mobiele mag kon geld nie.¹³⁸ Sowat 400 man waaronder 'n aantal Bantoes is daaglik uitgestuur om gras vir die perde teen die hellings van die heuwels wat die beste teen vyandelike geweervuur beskut was, te gaan sny maar ofskoon hulle sowat 32,000 lbs. daaglik gesny het, het die toestand van die arme diere by die dag ellendiger geword. "They simply pine for want of nourishment until, too weak even to nibble the grass about them, they drop and die" — so vertel die joernalis H. H. S. Pearse. Dit het die leërhoofkwartier met die addisionele kommer belas van hoe om van hul karkasse ontslae te raak. Aangesien sanitêre oorwegings verbied het dat hulle in die dorp of naby die kamp begrawe word en die vyand met sy kanonvuur verhinder het dat hulle op die oop vlakte weggelê word, was die owerhede op die ou end verplig om 'n

¹³⁸ Sien *Times History*, III, p. 175.

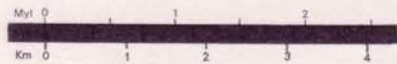
verbrandingssoond in Ladysmith op te rig am hulle te veras.¹³⁹

Die onbestaanbare lewenstoestand wat die Boere beoog het om deur 'n langdurige beleg in Ladysmith te skep en waardeur hulle gehoop het om die troepe aldaar uiteindelik tot onderwerping te dwing, het dus uiteindelik teen die derde week van Desember 1899 'n aanvang geneem.

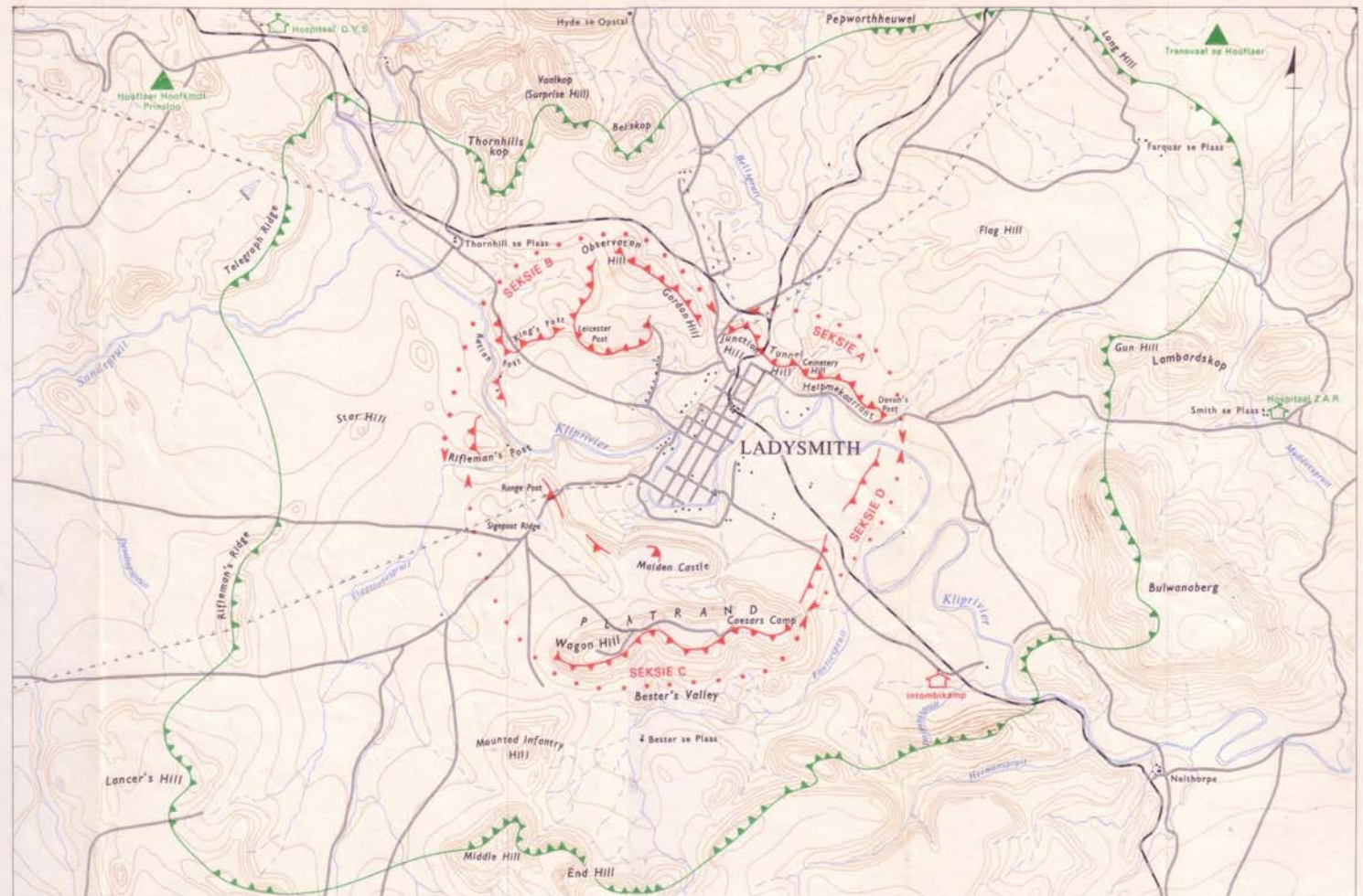
¹³⁹ Pearse, pp. 174-175.

DIE BELEG VAN LADYSMITH

-  Spoorweë
-  Paaie
-  Telegraafdrade
-  Riviere
-  Kontoere
-  Britse verdedigingslinie
-  Beleëningsgordel van die Boere



Die breë swart strook op die skaal dui 'n afstand van ongeveer 30 minute te perd aan.



KONKLUSIE

Genl. sir Redvers Buller is na Suid-Afrika gestuur met die doel om die vyandelike krygsmagte wat die Britse gebiede vanuit die Suid-Afrikaanse en Vrystaatse Republieke binnegeval het, uit te wis en daardie twee Republieke te verower. Die algemene verwagting in Groot-Brittanje soos trouens in die hele Europa, was dat hy met die leër waaroor hy beskik het — meer as 45,000 man met 19 batterye kanonne, afgesien van sowat 15 skeepskanonne en 47 masjiengewere — die taak baie gou volvoer sou hê. Daar is onder die Engelse algemeen gehoop dat hy sy Kersmaal in Pretoria sou nuttig. Immers in Suid-Afrika was daar ook nog sowat 20,000 troepe met baie kanonne besig om die Boeremagte op verskillende punte naby die grense van die Republieke vas te hou.

Teen die middel van Desember 1899 na afloop van die gevegte by Stormberg, Magersfontein en Colenso het die verwagting egter ineengestort. Buller se leër is op alle punte waar dit tot die

offensief oorgegaan het, gestuit. Die voorste afdelings het niks verder gevorder — en dit na etlike swaar gevegte — as tot by Modderivier in die weste, Arundel, Vaalkop, Syfergat, Sterkstroom en Boesmanshoek teenoor die Vrystaatse suidelike grens en Chieveley en Frere in die ooste nie. Die enigste vordering wat sy leër gemaak het, was van Oranjerivierstasie na Modderivierstasie, 'n afstand van 50 myl, van Estcourt na Chieveley, 'n afstand van omtrent 15 myl en van Noupoot na Arundel, 'n afstand van sowat 20 myl. Daarteenoor moes die troepe wat voorheen op Stormbergstasie was, 20 myl terugval. Buller het dus sedert hy die opperbevel in Suid-Afrika aanvaar het, feitlik geen terreinwins behaal nie. Al die Britse leërafdelings het hulle nog op Britse bodem bevind, besig om defensiewe stellings in te neem uit vrees dat die seëvierende Boereleërs dit in die kop kon kry om nog eens die offensief te neem met die doel om hulle te verdryf, en al die dorpe wat met die uitbreek van die oorlog deur die Boere in beleg geneem is, was nog beleër. In kort, Buller het met sy hele offensief niks

uitgerig nie en die wêreldpers het Engeland gesmaad en bespot omdat sy leërs magteloos gestaan het teenoor 'n herdersvolkie wat aan hom die een neerlaag na die ander toegedien het. Die hele situasie het aan die Britse Regering getoon dat Buller nie die groot veldheer was wat hulle verwag het dat hy sou wees toe hulle hom na Suid-Afrika toe gestuur het om die Boererepublieke te gaan verower nie. Hy het na 'n geknakte riet gelyk, veral toe hy na sy neerlaag by Colenso aan genl. White in Ladysmith die advies gegee het om sy dokumente en kodes te verbrand en hom maar aan die Boere oor te gee. Daarmee en met sy pessimistiese telegram aan die *War Office* het hy sy magteloosheid en onvermoë bely om Ladysmith te ontset, laat staan nog die Republieke te verower! Dis dan ook geen wonder dat die Britse Regering hom dadelik deur lord Roberts as opperbevelhebber vervang het, onder wie se bevel hy in die toekoms sou moes veg nie.

Om Buller egter aan die wêreld voor te hou as 'n vraat en 'n whiskysuiper wat hopeloos

onbekwaam vir sy roeping was en nooit as opperbevelhebber benoem moes gewees het nie, soos sy kritici doen, is beslis onregverdig. Die krygsplan wat hy onmiddellik na sy aankoms in Suid-Afrika aanvaar het, nl. om geen notisie van die Boeremagte rondom Kimberley en Ladysmith te neem nie maar direk met sy hele leërmag vanuit die Kaapse hawens (Kaapstad en veral Port Elizabeth en Oos-Londen) met die spoorweg langs op te ruk, die Vrystaatse grens by Colesberg, Aliwal-Noord en Bethulie oor te steek en verder met die spoorweg langs na Bloemfontein en vervolgens na Johannesburg en Pretoria toe op te ruk, was strategies heeltemal gesond. Trouens daar was byna geen Boeremagte aan die Vrystaatse suidgrens om dit te beskerm nie. Die grootste en bes toegeruste deel van die Boerekrygsmag het met die uitbreek van die oorlog Natal binnegetrek en nadat hulle Dundee verower het, die sterk Britse garnisoen in Ladysmith in beleg geneem. 'n Deel van hierdie leër het na 'n verkenningstog deur Suid-Natal aan die Tugela stelling geneem met die doel om die Britse opmars van Durban af die hoof te bied,

sonder om 'n gedagte daaraan te gee dat daar niks was wat die Engelse gedwing het om van Durban af op te ruk nie, maar dat hulle dit net so goed van die hawens in Kaapland af kon doen. 'n Tweede sterk Boereleer het na die weste beweeg, die Britse garnisoene in Kimberley en Mafeking in beleg geneem en toe by Belmont van alle plekke gaan stelling neem om Britse afdelings wat van Kaapstad af na Kimberley sou probeer deurdruk, te keer. Daar het dus slegs 'n klein Boereleër van minder as 3,400 man — afgesien van 'n klompie Kaapse rebelle — met 'n paar kanonne oorgebly om die toegange tot die Vrystaat by Colesberg, Aliwal-Noord en Bethulie te verdedig. Die Boere het dus pragtig in die slagysters getrap wat daar vir hulle gestel was. Hulle het hulle blind gestaar op die troepeversamelings ten ooste en ten weste van die Republieke en selfs die in Rhodesië, troepeversamelings wat nie bedoel was om die Republieke te verower nie maar net om die aandag van die Boere af te trek van die voorgenome Britse opmarsroete uit die Suide — en gevolglik bloedmin gedoen om hul suidelike grens na behore te beskerm. Die pad om die

Republieke vanuit die Suide re verower, het dus vir Buller so goed as oop gelê en mens sou dan ook verwag het dat hy met alle mag en met sy hele leër vanuit die hawens oos van Kaapstad noordwaarts sou opgeruk het en die Vrystaat binnegeval het. Om die sowat 3,500 man tussen Arundel en Stormbergaansluiting versprei, met sy 46,000 man voorsien van 19 batterye veldkanonne, sowat 15 skeepskanonne en 47 masjiengewere uit sy pad te gee het, was immers geen kuns nie, veral as in gedagte gehou word dat die Boere nêrens sterk defensiewe stellings gehad het waar hulle weerstand kon bied nie.

Uit strategiese oogpunt besien, was sy oorspronklike krygsplan om die Republieke vanuit die Suide met sy hele leërmag te verower, dus uitstekend. Natuurlik sou hy 'n deel van sy troepemag moes afstaan om die spoorweë, sy verbindingslinies met die kus, in sy rug te beskerm maar hy sou nog altyd 'n magtige leër oorgehou het om mee voorwaarts op te ruk, en as hy die krygsplan gevolg het, sou hy nie alleen

baie gou op Vrystaatse bodem gestaan het nie, maar ook die beleg van Ladysmith, Kimberley en Mafeking opgehef het sonder om 'n enkele manskap in die rigting van die dorpe te stuur. 'n Kragdadige Britse opmars na en oor die Vrystaatse suidelike grens sou die Boere nl. gedwing het om soveel van hul strydkragte van Ladysmith, Kimberley, Mafeking en elders af terug te trek om die Britse opmars die hoof te bied, dat die Britse garnisoene in die beleërde Britse dorpe maklik sou kon uitbreek en die terugvallende Boeremag in die flanke sou kon aanpak. Veral genl. sir George White sou met die sterk mag waaroor hy beskik het, veel kon doen om 'n Britse opmars uit die Suide te ondersteun. Deur die krygsplan te volg wat hy oorspronklik aanvaar het, sou die beleg van Ladysmith, Kimberley en Mafeking dus spoedig vanself opgehef gewees het en die troepemagte wat hulle in die dorpe bevind het, aangewend kon word om in die rug en in die flanke van die vyand te opereer.

Die felste kritiek wat teen Buller gelug kan word, is dan ook dat hy in plaas van die gesonde en voor die hand liggende strategie te volg, in die slagyster gaan trap het wat vir die Boere gestel was. In plaas van die Republieke vanuit die Suide binne te marsjeer op plekke waar daar byna geen Boereleërs was nie, het hy hom blind gestaar op die Boereleërs wat van sy opmarsroete af na Ladysmith en Kimberley toe weggelok was, en besluit om dié leërs eers te gaan aanval. Hy het dit gedoen nie in die eerste plek om die Boererepublieke binne te val en te verower nie maar om Ladysmith en Kimberley, twee dorpe sowat 300 myl uiteen en geleë aan die ooste- en westekant van die opmarslinie wat hy oorspronklik gekies het, te gaan ontset. As die twee dorpe nog 'n besondere taktiese of strategiese waarde gehad het met die oog op die verowering van die Republieke vanuit die Suide, kon mens sy ywer om hulle te ontset nog regverdig of ten minste verklaar, maar hulle het dit nie gehad nie. Wel was hulle van die grootste dorpe in die Kaapkolonie en Natal maar dié oorweging alleen kon tog nie geld by 'n veldheer

wie se doel die verowering van die Boererepublieke uit die Suide was nie. Die strategiese punte met die oog op die verwesenliking van Buller se oorspronklike doel was De Aar, Noupoot, Rosmead en Stormbergaansluiting — beslis nie Kimberley en Ladysmith nie, wat bowendien goed genoeg bewapen en toegerus was om 'n baie lang beleg te weerstaan soos die oorlog trouens ook bewys het. Buller se grootste fout was dat hy sy primêre oogmerk, nl. die verowering van die Republieke, sy sekondêre oogmerk gemaak het en op die laaste moment die ontset van Ladysmith en Kimberley as primêre oogmerk gekies het.

Om dit te bewerkstellig, moes hy sy sterk leërmag in drie afdelings verdeel: een om vanuit Durban Ladysmith te gaan ontset, 'n tweede om vanuit Kaapstad Kimberley te gaan ontset en die derde om die strategiese punte in Noord-Kaapland beset te hou ten einde die offensief teen die Boererepublieke met sy beoogde opmarslinie uit die Suide te hervat sodra hy Kimberley en Ladysmith ontset gehad het.

Met hierdie verdeling van sy strydsmag wat nou sou moes gaan veg op terrein wat deur die Boere gekies is, het Buller in die hand van die vyand gespeel.

Buller was egter nie die enigste Britse bevelvoerder wat so 'n groot strategiese flater begaan het nie. Sy opvolger, die hooggeroemde lord Roberts vir wie feitlik alle Britse skrywers oorgeloop het van lof, het dieselfde gedoen. Ook hy het nie van die Suide af met sy hele leër regstreeks na Bloemfontein toe opgeruk nie maar sy leër in verskillende afdelings verdeel gehou, die een waarvan bly ywer het om Ladysmith te ontset terwyl die hoofmag na Magersfontein voor Kimberley opgeruk het en 'n derde afdeling tussen die hoofmag en die leër in Natal geopereer het. Die verskil tussen Buller en Roberts was slegs dat Roberts as opperbevelhebber oor 'n twee maal sterker leër as Buller beskik het en met sy oormag dus sukses kon behaal.

Buller het dan ook nie ongewild geword omdat hy 'n verkeerde strategie gevolg het nie maar omdat die leër onder sy bevel sulke swaar neerlae by

Stormberg, Magersfontein en Colenso gely het. As die leër in veral die laasgenoemde twee gevegte die oorwinning behaal en Kimberley en Ladysmith ontset het, sou hy net soos Roberts geroem gewees het as 'n bevelvoerder sonder weerga, ten spyte daarvan dat hy lief was vir lekker maaltye en vir sy dop whisky.

Dit bring mens tot die oorsaak van die Britse neerlae gedurende die “Black Week” van 10 tot 15 Desember 1899. In die verband moet dadelik opgemerk word dat die verdeling van die Britse leërdienskorps in drie afdelings nie aan die wortel van die Britse mislukking lê nie, al is daarmee ook in die hande van die Boere gespeel. Elkeen van die drie afdelings was nl. onteenseglik sterk genoeg om die Boeremagte wat teenoor hulle gelê het, uit die pad te stoot. Trouens teenoor die 23,000 man met 46 kanonne by Colenso onder Buller se persoonlike aanvoering kon die Boere maar 'n luttele 3,000 man met 5 kanonne monster — afgesien van genl. Cronje se klompie Vrystaters wat glad nie geveg het nie; teenoor lord Methuen se leër van 15,000 man met 33

kanonne en 16 masjiengewere by Magersfontein hoogstens 8,000 man met 5 kanonne en 5 Pom-poms, en teenoor Gatacre se meer as 5,000 man met 20 kanonne en 9 masjiengewere slegs 1,000 man met hoogstens 2 kanonne.

Die geheim van die Boere se klinkende oorwinnings by Magersfontein en Colenso is in hoofsaak te wyte aan die fyn krygsvernuf wat die Boere by die uitsoek van hul stellings aan die dag gele het, nl. op plekke waar geen generaal hulle verwag het nie, allermens lord Methuen na sy oorwinnings by Belmont, Graspan en Tweeriviere, en die taaie volharding waarmee hulle daardie stellings teen die swaarste Britse aanslae verdedig het. Daarby moet gevoeg word dat die Boere uitstekende skuts met sowel gewere as kanonne was en die Britse troepe in die opsig heeltemal oorskadu het. Die enigste verwyf wat Buller, Methuen en Gatacre gemaak kan word, is dat hulle die punte wat hulle wou aanval, nie deeglik laat verken het ten einde seker te maak dat hulle nie deur die Boere verras word op punte wat hulle veilig gewaan het nie.

Of enige ander Britse bevelvoerder destyds egter anders sou opgetree het sonder die lesse wat hulle uit die neerlae by veral Colenso en Magersfontein geleer het, is 'n ope vraag. Lord Roberts het nie alleen die voordeel van 'n veel groter leër as Buller geniet nie maar hy het kosbare lesse uit die ondervinding van sy voorganger by Colenso en van lord Methuen by Magersfontein geleer; en selfs onder sy opperbevel het die Engelse leër nie net oorwinnings behaal nie maar ook swaar neerlae gely.

Ten slotte het Roberts dié groot voordeel bo Buller geniet dat die leërafdeling wat hy persoonlik aangevoer het en waarmee hy die oorwinning by Perdeberg behaal het, oor 'n oop terrein beweeg het wat nêrens aan die vyand sulke goeie verdedigingstellings gebied het as dié waaroor Buller moes gaan om Ladysmith te ontset nie. Buller moes deurentyd veg op terrein wat in die guns van die verdedigers was. Sy pad is versper deur die Tugelalinie en die bergagtige terrein wat tussen die Tugela en Ladysmith gelê

het. Lord Roberts het daarenteen met die afdeling wat hy persoonlik aangevoer het, oor oop vlaktes beweeg waar daar geen natuurlike versperrings was wat sy weg geblokkeer het nie en waarop lord Methuen die Boere reeds van stelling tot stelling teruggedruk gehad het tot by Magersfontein. As dit alles in ag geneem word, is dit onbillik om Buller as 'n swak aanvoerder af te skryf net omdat hy nie dieselfde taktiese suksesse as sy hooggeroemde opvolger behaal het nie. As hy met dieselfde leërmag en oor dieselfde terrein as lord Roberts beweeg het, sou hy na die lesse wat Magersfontein en Colenso hom geleer het, wellik nie slegter as sy opvolger gevaar het nie.

Die taktiese mislukkings van die Britse leër in die Ooste, Suide en Weste kon baie ernstige gevolge vir die Engelse gehad het as die Boere maar die regte gebruik van hul oorwinnings gemaak het. Die oorwinnings het die Boere nl. in die geleentheid gestel om weer eens die offensief te neem, die Britse leërs veral in, die Kaapkolonie te omvleuel en die spoorweë in die

rug van lord Methuen, genl. Gatacre en selfs genl. French te gaan verwoes. Veral in die Weste kon dit met gemak gedoen word. Sowel pres. Kruger as pres. Steyn het dit besef en met krag by genl. Cronje daarop aangedring om dit te doen. Genls. Christiaan de Wet en De la Rey het hulle bereid verklaar om die onderneming met 1,500 man deur te voer. Almal het egter gestuit op die onwil van genl. Cronje wat beslis geweier het om 1,500 man uit sy stellings vir die doel af te staan. Waarom die Regering hom onder die omstandighede nie gedwing het om dit te doen of hom teruggeroep of elders heen verplaas het nie, gaan mens se verstand te bowe. As daar 'n sterk Boeremag van 1,500 man om Methuen se vleuels gestuur gewees het om die verbindingslinies agter hom op te breek, sou hy genoodsaak gewees het om te retireer of anders om nog eens deur die geledere van die Boere voor hom te probeer breek — iets wat hy met 1,500 burgers in sy rug kwalik kon gewaag het. Dan sou die Boere in staat gewees het om die strategiese spoorwegaansluiting by De Aar en wellig ook die een by Noupoot te bemeester en dit vir lord

Roberts oneindig moeiliker gemaak het om na die Vrystaatse grens toe op te ruk.

Een van die vernaamste redes waarom die bevelvoerders van die Boere by Colenso en Magersfontein nie om die Britse leers getrek het om op hul verbindingslinies toe te tas nie, was dat hulle die strydkragte waaroor hulle beskik het, ontoereikend vir so 'n onderneming geag het. Dit was bo alles te wyte aan die feit dat 'n ruim gedeelte van die Boerestrydmagte om veral Ladysmith en Kimberley aangehou moes word om die Britse garnisoene wat hulle in die dorpe bevind het, te beleer en tot oorgawe te probeer dwing. Albei die dorpe was goed verskans en ingerig om 'n lang beleg met welslae te weerstaan.

Kimberley wat op die oop vlakte gestaan het en omring was deur 'n groot aantal forte en skanse in die mynhoop gebou, kon nie deur 'n stormloop bemeester word nie en al wat die Boere daar kon doen, was om dit deur bombardering en deur uithongering tot oorgawe te probeer dwing. Met die oog daarop moes hulle

dit baie goed bewaak ten einde te voorkom dat voorrade dit van buite af bereik of dat van die inwoners daarvan na buite ontkom, maar daarvoor was baie manskappe nodig. Waaksaamheid was des te meer noodsaaklik omdat die bevelvoerder van die Britse troepe, lt.-kol. R. G. Kekewich, telkens gedreig het om sy beleëraars aan te val en op 16, 25 en 28 Nov. 1899 ook werklik verrassingsaanvalle op die Boere op Carter's Ridge onderneem het, die tweede waarvan swaar offers van die Boere geverg het. Die bombardemente wat die Boere op die dorp onderhou het, was nagenoeg skadeloos. Die gewone Krupps wat vir die bombardering gebruik is, was te lig en is met gemak deur die Britse kanonne betoel, insonderheid deur Long Cecil, 'n kanon wat in Kimberley vervaardig is, van heelwat groter kaliber as die Krupps was en ook verder gevuur het. Uiteindelik is 'n Creusot-vestingkanon van 155. mm. kaliber deur die Boere na Kimberley gestuur maar ofskoon hy heelwat skade aangerig het, het hy te laat aangekom (nl. op 7 Feb. 1900) om Kimberley nog tot oorgawe te kon dwing.

Ladysmith wat deur byna 15,000 man met baie kanonne beset was, het 'n veel groter Boeremag as Kimberley vereis om dit doeltreffend te beleer. Al die heuwels in die onmiddellike omgewing van die dorp was in besit van die Engelse, en die Boere kan die dorp dus slegs van die afgeleë hoogteposisies wat in 'n wye sirkel om die Britse posisies gelê het en deur 'n wye dal daarvan geskei was, met kanonne bestook. Die bombardemente het baie skade veroorsaak maar nie veel lewensverlies nie en om die dorp te kon verower, was dit noodsaaklik om van die Britse posisies in die nabyheid van die dorp te bemeester en daarvandaan af op die dorp toe te tas. Die aangewese posisie vir die doel was Platrand wat ten suide van Ladysmith gelê het. Die Boere het dit besef maar hulle kon ofskoon hulle reeds vroeg in November besluit het om Platrand te probeer verower, nie die nodige moed bymekaarskraap om dit aan te val voor op 6 Jan. 1900 nie. Hierdie aanval en die gevolge daarvan sal uitvoerig in Deel III van hierdie werk behandel word. Intussen het die Boere probeer om die dorp deur swaar bombardemente — o.a.

met 3 vestingkanonne tot oorgawe te dwing. Dit het egter nie die beoogde uitwerking gehad nie. Die Britse garnisoen het hom nie deur die bombardemente laat demoraliseer nie. Die troepe het onder die besielende leiding van genl. sir George White opgewek en in 'n goeie krygwaardige toestand gebly en wanneer hulle die kans gekry het, aanvalle op die Boere gewaag, wat ten gevolge van die onaktiewe lewe aan die beleg verbonde, al hoe meer oorlogsmoeg geraak en baie in hul waaksaamheid verslap het. Dit het ten gevolge gehad dat die Engelse daarin geslaag het om deur sluipaanvalle 'n vestingkanon en twee houwitsers gedurende die eerste helfte van Desember 1899 met dinamiet te beskadig.

Maar ofskoon die Boere nie daarin geslaag het om enige van die beleërde dorpe tot oorgawe te dwing nie en baie kragte op die beleëring daarvan vermors het, het die beleëring tog vir hulle die voordeel gebring dat die oorspronklike Britse krygsplan ter verowering van die Republieke daardeur in die war gestuur is en die

Engelse daardeur verlok is om 'n strategie te volg wat aan Engeland die swaarste neerlae van die hele oorlog besorg het: die neerlae van Stormberg, Magersfontein, Colenso, Spioenkop en Vaalkrans — laasgenoemde twee waarvan in Deel III behandel sal word. Indirek het die Boere dus baie by die beleg van Kimberley en Ladysmith gebaat.

BYLAE

BYLAAG A

Telegrafiese verslae aan die Britse Minister van Oorlog en aan die Staatspresident, Bloemfontein, in verband met die slag by Belmont, 23 Nov. 1899

I

Telegram, d.d. 23 Nov. 1899, van genl. lord Methuen aan genl. Buller, Kaapstad, oorgekabel aan die Britse minister van Oorlog, Londen.

Belmont, in the afternoon, 23rd November. Attacked enemy daybreak this morning in strong position. Loss of direction by 1 brigade committed me to frontal attack; 3 ridges carried in succession; last attack being prepared by shrapnel. Infantry behaved splendidly and received support from Naval Brigade and Artillery. Enemy fought with courage and skill.

Had I attacked later I should have had far heavier losses; victory was complete; I only required a battery, Royal Horse Artillery, and a Cavalry Brigade to confirm my success, which my mounted troops sent in the rear were insufficient to do. Have taken 40 prisoners and am burying good number of Boers, but the greater part of killed and wounded have been taken away by their comrades. Have large number horses, cows; have destroyed large amount ammunition. ¹

II

Verslag, d.d. 23 Nov. 1899, van genl. J. Prinsloo aan Staatspresident, Bloemfontein, oorgesein aan Staatspresident, Pretoria.

¹ Sien *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams, 12th October 1899 to 1st October 1902*, Telegram no. 32A, van General Officer Commanding Lines of Communication, Kaapstad, aan Secretary of State for War, waarin die betrokke verslag aangehaal word.

23 Nov. Heden morgen een verschrikkelijke gevecht welk tot ons nadeel is afgelopen, want wij moesten het slagveld verlaten. Volgens opgave van dr. Voortman die het slagveld doorzocht, zijn omtrent 10 gesneuveld en omtrent 40 gewond aan onze zijde, waarvan de meesten licht gewond zijn. Namen nog niet mogelijk op te geven. Het gevecht duurde van dagbreek tot omtrent half twaalf uur. Het terrein was omtrent twee uur ver uitgebreid en ten gevolge van het groot getal grof geschut van den vijand was het onmogelijk voor ons centrum om stand te houden. Het verlies van den vijand moet verschrikkelijk zijn. Sommige van de Indische troepen werden op zes treden van onze burgers doodgeschoten. Hunne kanonnen werden allen terug geschoten terwijl de trek dieren van de anderen dood geschoten werden. Het getal van den vijand is zeer moeilijk te bepalen, doch het was een overweldigend macht. Om order weder te herstellen onder de burgers, was ik verplicht om terug te trekken met de lagers in de richting

van Ramdam. Vecht Genl. de la Rey is in de nabijheid. Volgens vertrouwbare informatie is Buller zelf de aanvoerder der Engelschen. Kommdt. Serfontein is krijgsgevangene daar hij zijne zoon die gewond werd, niet wou verlaten. Tien onzer gewonden zijn onder zeer goede verpleging bij den vijand. Burgers nog niet moed verloren.²

² Leyds 711, Telegram no. 3 d.d. 24 Nov. 1899.

BYLAAG B

Telegrafiese verslae aan die Britse Minister van Oorlog en aan die Staatspresident, Bloemfontein, in verband met die slag by Graspan, 25 Nov. 1899

Verslag, d.d. 26 Nov. 1899, van die Offisier in bevel van die Verbindingslinies, Kaap, aan die Minister van Oorlog, Londen.

Cape Town, 26th November 1899, 12.20 p.m. Lord Methuen reports he moved yesterday, 25th November, at 3.30 a.m., with 9th Brigade, Mounted Corps, Naval Brigade, and 2 batteries, Guards following with baggage. 2,500 Boers, with 6 guns and 2 machine guns, opposed him near Gras Pan. Action commenced 6 a.m. Batteries fired shrapnel very accurately till heights seemed clear, then Naval Brigade and Infantry assaulted. Fighting was desperate till 10 a.m., when heights were carried.

Boers retreated on line where 9th Lancers were placed to intercept them. Result not known at time of telegraphing. Artillery took immediate advantage of enemy's retirement. Early in action 500 Boers made an attack on rear guard. Brigade met this and also protected flanks. Naval Brigade acted with greatest gallantry, has suffered heavily, but no particulars yet known. Enemy showed greatest stubbornness, and must have suffered greatly; 20 have been buried, and 31 killed and 48 wounded are known of.

More than 50 horses have been found dead in one place. 1 battery fired 500 rounds. Force must halt 1 day at Gras Pan to rest and replenish ammunition. Force worked splendidly, and are prepared to overcome any difficulty. Naval Brigade, Royal Marines, 2nd Bn. Yorkshire Light Infantry, and 1st Bn. North Lancashire especially distinguished themselves.¹

¹ Sien South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams, no. 32L (p. 27).

II

Verslag, d.d. 25 Nov, 1899, van genl. J. H. de la Rey aan Staatspresident, Bloemfontein, oorgesein aan Staatspresident, Pretoria.

Om zes uur heden ochtend valde de vijand ons van weerszijde aan. Wij hadden hen terug gehouden tot twee uur des namiddags. Toen was de voetgangers in dikke troepen op een punt van mijn commando in dezelfde kop waar ik was, die bezet was door comdt. Lubbe. Die burgers daar hebben zich hard verdedigd. Wij tellen uiterlyk tien dooden en een weinig zwaar gewond. De licht gewonden zijn allen uitgekomen. Toen waren wij geheel omsingeld. De Engelsche commando trekt omtrent ander half uur wijd, zoodat ik moest terug gaan. Waar wij moesten uitgaan, waren de Lanciers geplaatst, die wij dan ook moesten terug slaan. Vele van onze paarden zijn gedood en gewond. Komdt. Lubbe is licht gewond. De vijand heeft zwaar geleden aan de zijde waar Lubbe geplaatst was. Onze grof

geschut weegt niet op tegen (die) van vijand en zij gebruiken gewoonlijk zes kanonnen op een van ons. Zij zijn nu bezig aan repareeren van spoortrein. Ik heb voor dynamiet te Jacobsdal gevraagd om zoo doende weder de spoor te vernielen. Daar ik mijn officieren nog niet bijeen heb, kan ik het getal van gewonden en dooden nog niet opleveren. Er zijn sommige burgers die van een slagveld naar huis rijden en verkeerde geruchten verspreiden. Ik denk dat zij dadelyk (op) een of ander wijze moeten terug gezonden worden.²

² Leyds 711, Telegram no. 40 d.d. 25 Nov. 1899.

III

*Verslag van genl. J. Prinsloo aan
Staatspresident, Bloemfontein, oorgesein aan
Staatspresident, Pretoria.*

Ik met genl. de la Reij heb de slag van deze dag verloren. De vijands macht was te groot om door ons tegen gehouden te worden. Het verlies aan onze kant kan ik op het oogenblik niet bepalen doch zal minder zijn dan de slag van 23sten. De commando van ons met die van De la Rey zijn omtrent een uur aan de oostekant van Ramdam terug getrokken om order weder te herstellen. Op het oogenblik heeft de vijand vrij passaat naar Kimberley. De Hfd. commdt. te waarschuwen het zal goed wees de Modderrivier brug geheel te vernielen als er tijd is. Genl. Cronje nog niet aangekomen. Wij hebben honderden van troepen dezen dag gedood. Alhoewel de Engelschen macht overweldig groot is licht zijne overwinning enkel en alleen in de groot getal van kanon(n)en

(en) maxims. Wij hoop weder de strijd te hetvatten. In haast geschreven.³

³ Leyds 711, Telegram no. 34 d.d. 26 Nov. 1899.

BYLAAG C

Telegrafiese verslae van genl. lord Methuen, genl. J. H. de la Rey, genl. P. A. Cronje en genl. J. Prinsloo in verband met die slag by Tweeriviere, 28 Nov. 1899.

I

Telegram, d.d. 28 Nov. 1899, van genl. lord Methuen aan die Bevelvoerende Offisier, Kaap, oorgekabel aan die Britse minister van Oorlog, Londen.

Modder River, 28th November. Reconnoitred at 5 a.m. enemy's position on the River Modder, and found them strongly entrenched and concealed. No means of outflanking — river full. Action commenced with Artillery, Mounted Infantry, and Cavalry, at 5.30 a.m. Guards on right, 9th Brigade on left, attacked position on widely extended formation at 6.30 a.m., and supported by Artillery found itself in front of the

whole of Boer force 8,000 strong, 2 large guns, 4 Krupp guns, &c. The Naval Brigade rendered great assistance from the railway. After desperate hard fighting, which lasted 10 hours, the men without water or food in a burning sun, made the enemy quit their position. General Pole-Carew being successful in getting a small party across the river gallantly assisted by 300 sappers. I speak in terms of high praise of the conduct of all engaged. One of the hardest and most trying fights in the annals of the British Army. If I can mention one arm particularly it is the 2 batteries of Artillery¹

II

Telegram, d.d. 29 Nov. 1899, van genl. J. H. de la Rey, Jacobsdal, aan Staatspresident, Bloemfontein, oorgesein aan Staatspresident, Pretoria.

¹ Sien South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams, p. 28, Telegram no. 32R d.d. 28 Nov. 1899.

Gisteren hadden wij een hevige gevecht die twaalf uur lang voortduurt. Ik had maar ongeveer acht honderd man & ook ongeveer een duizend man van de Vrijstaat. De vijand word geschat op minstens tien duizend. Tusschen een & twee uur werden zij door de Transvaalsche burgers terug gedreven alwaar ook hun aanval het eersz was, terwijl zij zich toen wende naar de west zijde alwaar de Oranje Vrijstaatsche burgers geplaatst werden. Deze burgers zetten zich voor eenige uren goed tegen maar toen zij eindelyk alweder begonnen hunne posities te verlaten & bij klompjes wijze terug trokken, schepte de vijand nieuwe moed waarop zij dan weder een nieuwe aanval deed waarop zij weder terug gedreven werden, toen wij genoodzaakt waren zoodra het donker was gestadig terug te trekken daar de zijde der Oranje Vrijstaats burgers zoo verzwakt waren dat het voor de overige Vrijstaters onmogelijk werden vol te houden, ja zelf(s) zoo dat majoor Albrecht die zoo dapper gestreden heeft aan mij voor beschetming vroeg voor zijn grofgeschut.

Mijne dooden & gewonden telden ongeveer achtiën waaronder ook mijn oudste zoon geteld wordt die heden morgen overleed. Die der Oranje Vrijstaat mij geheel onbekend.²

III

Telegram, d.d. 29 Nov. 1899, van genl. P. A. Cronje, via Jacobsdal, aan Staatspresident, Bloemfontein, oorgesein aan Staatspresident, Pretoria.

Slag van gisteren was van 6 uur des morgens tot 7 des avonds, alle(e)n van half zes tot half zeven was de vijand geheel teruggetrokken aangezien zij geheel verslagen was. Om half zeven verliet de Vrijstaatsche burgers hunne posities & vluchten zoodanig dat het onmogelijk was de anderen in een te laten zoodat wij verplicht waren de posities op te geven. Zoover ik vernomen heb, ware de hoofd officieren van de Vrijstaatsche burgers

² Leyds 711, Telegram no. 22 d.d. 29 Nov. 1899.

reeds allen vroegtijdig uitgevlucht. Ik heb alleen vecht genl. De la Rey met de com(man)d(an)t(e)n & veldcornetten van de Z.A.R. daar aangetroffen toen ik de plaats ging bezoeken. In de posities kan ik zelf niet ingaan daar dezelve reeds verlaten waren. De gesneuvelden & gewonden waren zeer weinig zoover ik vernomen heb voor het uitvlucht maar zoodra de vijand bemerkte dat zij vluchtende waren, was er een aanhoudend gevuur met het grof geschut & hoeveel buiten de posities getroffen meende is geheel onbekend. Volgens opgaaf van De la Reij had hij een (lees: in) zijn positie waar het ergste vuur den geheelen dag was slechts zes dooden & ernstig gewonden & velen die zeer licht gewond zijn echter 20 niet te boven gaande. Daar ik volstrekt geen een der Vrijstaatsche officieren kon te zien krijgen, is het onmogelijk om er meer van te zeggen als dat ik van private burgers gehoord heb & deze hebben mij verhaald dat zij slechts een paar dooden hebben, alleen zijn veel paarden die lager af in de rivier waren verongelukt. Het spijt mij van harte te moeten zeggen dat het bijna onmogelijk is om posities te nemen & te houden wanneer officieren

hare dure plichten niet verstaan. Ik heb gisteren avond begonnen om zaken zoodanig te regelen dat onze burgers niet in gevaar zouden komen om bij klompen krijgsgevangenen te worden genomen. Ik heb slechts een weinig gerust & ben heden morgen reeds weder begonnen & vertrouw dat de goede God ons verder zal nabij zijn & zoodanig zal bestuuren dat wij vandaag te Rolfontein aan de Modderrivier weder de officieren zal bij elkander krijgen. Hier zijn Gode zij dank weder een aantal van mijne burgers aangekomen & komen nog gedurig elken dag meer bij. Ik wil hopen dat UHEd. mij goed zal verstaan dat wij heden overgaan naar Rolfontein waar alle burgers & officieren bijeen zijn geroepen om ons gereed te maken om posities te Scholtznek of op eenige plaats in den nabijheid te gaan innemen om zodoende te zien om den vijand nog te kunnen stoppen. Geef kennis aan Hoofd Comdt. Wessels om te weten wat onze voornemen is & laat zooveel burgers van eenige andere plaatsen als mogelijk kan morgen ons ter hulp snellen daar wij weinig van de Vrijstaatsche burgers die thans hier zijn & die reeds uitgevlucht

zijn voor die doeleinde te gebruiken. Wat de vijand aangaat, heeft zij eene groote verlies geleden.³

IV

Telegram, d.d. 29 Nov. 1899, van veggenl. J. Prinsloo, Jacobsdal, aan Staatspresident, Bloemfontein, oorgesein aan Staatspresident, Pretoria.

Slag geleverd met behulp van genl. Cronje op 28 dezer bij Twee Rivieren. Slag eindigt ten anzer nadeele. Gevecht begon om 7 uur des morgens en hield vol tot donker. Dooden en gewonden aan onze kant nog niet met zekerheid bekend doch zal zeer weinig zijn voor zoo een lang onafgebroken slag. Van wijk Midden Modderrivier A. Erwe Jan zoon gedood, Kaalspruit dood Van Enselen Gert zoon, artilleristen Stockenberg dood, J. A. van Niekerk licht gewond, J. L. Serfontein dito,

Scheepers dito. Van de andere wijken nog onbekend maar zal zeker min wezen. Van Transvaal in zooverre mij bekend is, zijn 4 dood en gewonden onbekend. Wij hadden posities genomen bij de brug zuid kant de rivier, ik aan de westkant rechts, rechts genl. De la Rey oost kant, linksche. De gevecht begon met alle geweld. Alle onze posities hielden wij goed staande tot omtrent twee uren toen de vijand aan de kant van De la Rey waarheen ik een versterking tezamen met een maxim deed toesnellen, terug geslagen werd zoodat ik overtuigd was dat de slag door ons gewonnen was; doch tot mijn leed moet ik zeggen dat onze rechter vleugel hunne posities verlieten met eene vlucht die niet te keeren was. Transvaal hielden hunne posities en trokken in goede order terug toen het donker word. Thans staan wij op Rolfontein aan Modderrivier en maken met spoed gereed tot een hetnuiwd aanval. Versterkingen van de Vrijstaat aangekomen en van Transvaal ook aangekomen doch hun getal is mij niet bekend. Er is hier zeer grootte behoefte aan paarden.

³ Leyds 711, Telegram no. 28 d.d. 29 Nov. 1899.

Ik heb de Eer te zijn,

(U)HEds. dw. Dienaar.⁴

⁴ Leyds 711, Telegram no. 60 d.d. 29 Nov. 1899.

BYLAAG D

Telegrafiese rapporte van genl. P. A. Cronjé, telegrafis Du Toit, kapt. Fichardt en genl. lord Methuen in verband met die slag by Magersfontein, 11 Des. 1899

I

Telegram, d.d. 11 Des. 1899, van genl. P. A. Cronjé aan Staatspresident, Bloemfontein, oorgesein aan Staatspresident, Pretoria.

Een hevig gevecht heeft plaats gevonden en (lees: in) den afgelopen dag van kwartier voor vier tot 3 uur in de namiddag, na die tijd nog enkelen kanon schoten tot zes uur. Na zes uur is het kanon vuur weder heviger. Alle posities zijn behouden. Vijand verschillende malen met geweld terug geslagen. Aan onze zijde nog geene juiste opgave van dooden en gewonden maar zoo ver ik vernomen heb van De la Reys lager 4 dood en ongeveer 10 gewonden, van

Potchefstroom burgers 8 dood 20 gewond, van Commdt. Ladybrand burgers 2 dooden en 3 gewonden, van Commdt. Hoopstad 4 dooden en ongeveer 10 gewonden, van het Scandinavische Corps kan ik geen opgave doen daar ik vernomen heb dat zij onvoorzichtig eene positie ingenomen hebben die voor hen onhoudbaar was en door het eene ruige boschachtige plek was, kon hen geen hulp worden gezonden omreden het niet opgemerkt werd. Ik versta echter dat er ongeveer 40 gesneuveld en gewond zijn. Ik verwacht heden nacht of morgen zeer vroeg opnieuw een hevige aanval. Ik ga zoo de Heere wil heden nacht om twee uur weder naar het vecht terrein. Mij is bericht dat vijand met gepantserde trein gekomen is tot recht over onze posities, waarchijnlijk om in den nacht posities in orde te stellen zoo ver hij kan. Ik heb nog de hoop om mijne posities te blijven behouden maar vijand zijn zeer veel. Wij hebben in deze dag omtrent 50 krijgsgevangen genomen en volgens mijn beschouwing minstens 2,000 buiten het gevecht gesteld. Onder de dooden is veldcornet van Lichtenburg, J. Coetzee, en een veldcornet

uit Ladybrand met name Diedricks. Andere namen kan ik niet opgeven.¹

II

Telegram, d.d. 11 Des. 1899, van Telegrafis Du Toit, Scholtznek, aan Staatspresident, Pretoria.

Ik ben zoo even teruggekomen van slagveld nabij Modder Rivier waar ik heen ging en de volgende mondeling rapport om 12 uur nm. op het slagveld van genl. Cronje ontving: Heden morgen om 4 uur begon de vijand onze posities te bestormen maar tot nu toe zijn wij nog allen in onze posities en de vijand schijnt stadig te retireeten. Van onze burgers zoover mij bekend is tot nu is er vijf van onze burgers dood en twaalf gewond maar de Scandinaviërs Corps die de vijand bestormde heeft zwaar geleden. Ook zijn er omtrent vijftig van onze paarden dood. Verlies van de vijand moet meer dan 2,000 dood zijn daar zij aan

¹ Leyds 712, Telegram no. 71 d.d. 11 Des. 1899.

elkander leggen. Ook werd er in den morgen vroeg 40 van den Engelschen krijgs gevangenen genomen.²

III

Telegram, d.d. 11 Des. 1899, van kapt. Fichardt, Jacobsdal, aan Staatspresident, Bloemfontein, oorgesein aan Staatspresident, Pretoria.

11 Decr. 10.25 nm. Het groote gevecht die ik telegrafeerde dat zou plaats vinden, werd geleverd heden & wij hooren nog verscheidene kanonschoten & kan ik zeggen dat onze burger machten zich zeer dapper hebben gedragen en hebben meer dan de schulden terug betaald die gemaakt werden te Belmont, Rooilaagte en Modderrivier. Vijand begon met zwaar kanon-gevuur die zwaarder werd tot een uur toen het iets verschrikkelijks was. De vijand wierpen tijd na

² Leyds 712, Telegram no. 45 d.d. 11 Des. 1899.

tijd bataljonnen troepen tegen ons maar werd ieder maal teruggeslagen met groot verlies & de burgers namen in iedet positie. De Ficksburgers voornamelijk onderscheidde zich zelven voor hun dapperheid & er was geen teeken van ingeven aan den kant van onze machten. Nu en dan kwamen kleine klompjes onzer manschappen uit van het gevecht om hunne paarden te drenken bij Modderrivier, maar keerden dadelijk naar hunne posities terug. Onze kanonnen werden maar weinig gebruikt & kan ik niet te hoog prijzen de dapperheid onzer manschappen die stil lagen in hunne posities onder het hevig kanon vuur van den vijand totdat de vijand na genoeg was om hen de kans te geven Mausers te gebruiken met dadelijk effect op den vijand. Een der gevangenen vertelde aan Corporaal Lynch dat de beroemde Black Watch regiment was bijna geheel vernietigd. Lynch rapporteert ook dat later in den dag de troepen geheel weigerden om verder tegen ons uit te trekken ten gevolge van ons hevig gevuur op hen niet tegenstaande het feit dat hun officieren hen trachtte aan te drijven, & rapporteert verder dat hij bemerkte dat de

ambulans wagens der vijand hunne posities innamen recht voor hun eigen kanonnen. Indien wij eenige van hun raakten, waren onze burgers niet te blameeren. Vijand werd grootelijks geholpen door de bijstand eener militaire ballon maar ten 2 ure scheen het of de ballon niet meer kon werken. Hun ambulans trein werd zeer bezig gehouden & ik mijzelve telde vier & twintig wagens werkende heen & terug tusschen de vecht lijn & des vijands kamp. Is niet te betwijfelen dat ons gevuur verschrikkelijk effect moest gehad hebben op den vijand daar wij van de posities die wij hadden, konden zien dat de vijand vluchtten in alle richtingen. Het is onmogelijk te zeggen wat ons verlies is maar ik zag veldcornet Diedericks van Ladybrand dood geschoten door het hart. Hij heeft zijne manschappen dapper geleid in het gevecht. Volgens informatie ingewonnen wordt ons verlies geschat op ongeveer een honderd dooden & gewonden terwijl het niet veel is te zeggen dat het verlies aan den kant der vijand twee duizend bedroeg. Het wordt niet verwacht dat vijand weder zal aanvallen voordat zij versterking hebt ontvangen & zoo is te hopen dat

onze machten hun voordeel zal opvolgen van hunne overwinning om den vijand aan te vallen. De manschappen schijnen zeer tevreden te zijn met de Guides geweer gevende een kleine schok, groote snelheid, maar de eenigste four is dat er te veel rook is na het afvuuren.³

IV

Telegram, d.d. 12 Des. 1899, van kapt. Fichardt aan Staatspresident, Bloemfontein, oorgesein aan Staatspresident, Pretoria.

12 Dec. middernacht 1.40 ... Met betrekking tot de ontploffing die gezegd wordt plaatsgevonden te hebben, is de telegrafist verkeerd. Geene byzondere ontploffing heeft hier plaatsgevonden. Vijand vuurde eenige kanonschoten met een groot kanon maar de meerdere kanonschoten werd gevuurd door Albrecht op de noordelijke deel van de groote kamp der vijand totdat troepen

vluhtten hunne tenten achter latende. Rapportrijders van Magersftn. posities geladen met buit rapporteeren dat wij groote buit gemaakt hebben van des vijands wapenen. De Kroonstaders alleen hebben over de twee honderd goede Leemetford geweren buitgemaakt & twee groote kisten Lee metford patronen. Honderden bandolieren zijn ook gevonden op den slagveld, de meeste van hen vol patronen. Honderden bajonetten ook gevonden. Vijand zijn gesneuveld wallen hoog. Lynch rapporteert dat Kroonstaders 60 gevangenen vingen maar op instructies van genl. Cronje werden zij ontwapend & losgelaten. Wij kunnen zien dat de vijand in groot getal van Tweerivieren vertrekken in de richting naar Belmont. Ons opinie is dat de geheele kamp zal worden opgebroken & de geheele macht zal retireeren. Het verlies der vijand trachtte men te tellen maar werd opgegeven als hopeloos, zoo groot was het verlies dat de Engelschen ambulance groot als het mocht zijn niet in staat was hunne dooden te begraven & hunne gewonden te bezorgen. Nadat onze manschappen gezorgd (hebben) voor onze eigene gewonden

³ Leyds 712, Telegram no. 19 d.d. 12 Des. 1899.

enz. hebben zij gedaan wat zij konden om Engelsche ambulans behulpzaam te zijn, maar de taak is groot & nog (niet ?) geeindigd. Een & dertig onzer burgers insluitende de Scandinaviërs werden begraven bij de plaats van Bisset & heb ik te rapporteeren dat Mr. Bisset zijn huis & alles daar ter beschikking onze geneesheeren heeft gesteld. Er zijn maar vier onzer gewonden daar. Ons verlies in paarden was zeer groot. De sappers & mijners werden waarschijnlijk zwaar behandeld met het gevuur dat vele hunner gereedschappen enz. gevonden werd op den slagveld. Wij vonden onze machten stil & zij schijnen niet vrolijk te zijn na de verschrikkelijke verlies der vijand maar hebben vast besloten hunne posities te behouden en zij zijn besloten dat geene der vijand door zal trekken zoolang een van hen leeft. Ik kan de slagveld niet anders noemen als een akeligen & verschrikkelyke slag plaats. Een der gevangenen informeerde ons dat toen zij als versterking arriveerde te Tweerivieren zij niet toegelaten werden om met eenige der andere troepen te spreken of te zien die te Rooilaagte & Tweerivieren deelnamen maar trekkende voorbij

de Engelsche kamp werden zij verteld dat zij naar Kimberley moesten marcheeren. Het is blijkbaar dat de officieren niet verlangden dat de nieuwe manschappen zou gewaar worden welke ontvangst de andere regimenten hadden in de voormelde slagvelden. De Engelsche officieren scheen geheel onbekend waar onze posities waren & marcheerde recht tusschen onze manschappen. Terwijl ik schrijft is surgeon majoor Burtchaell van Royal Army Medical Corps juist als gevangene ingebracht & werd hij door onze manschappen gevonden op den slagveld met revolver & patronen aan zijn persoon. Hij maakte een excuus aan ons dat aangezien hij zoo dikwijls deelnam in oorlogen tegen kleurlingen was het meer eene gewoonte met hem om eene revolver te dragen & had hij geen bijzonder oogmerk in dit geval. Zijn excuus is zeer zwak te (meer?) dewijl hij in het begin zei dat er niets in Geneva Conventie was geneesheeren belettende om wapens met zich te dragen. Ik heb een Fauresmithet gezien die zegt V. d. Merwe is nog hun comdt. Gisteren was niet alleen eene schitterende overwinning voor onze burger-

machten maat eene nieuw geest is onze manschappen geboren & zij hebben door een school gegaan die hen in staat zal stellen om nog grootere daden te verrichten dan zij gedaan hebben in de groote slag te Magersfontein. Ik ben eenigzints uitgebreid in mijn rapport maar ik tracht om UEd. te geven de geest die thans heerscht onder de burger machten aan de westelijke grens. Heerlijke avond, prachtig maanlicht & wolken allen weg.⁴

V

Telegram, d.d. 12 Des. 1899, van genl. lord Methuen aan die Bevelvoerende Offisier, Kaap, oorgekabel aan die Britse minister van Oorlog, Londen.

The Artillery shelled very strong position held by the enemy in long high kopje from 4 o'clock to dusk on Sunday; rained hard all night.

Highland Brigade attacked at daybreak, Monday, south end of kopje. Arrangements for attack excellent; properly timed; attack failed. Guards, as ordered, protected Highland right and rear. Cavalry, Mounted Infantry, and Howitzer Artillery Battery attacked enemy on left, Guards, on right and centre, supported by Field Artillery and Howitzer. Artillery shelled the position from daybreak, and at 1.15 p.m. I sent Gordons to support of Highland Brigade. Troops held their own in front of the enemy's entrenchments until dark, the position extending, including the kopje, a distance of 6 miles towards Modder River. I am to-day, Tuesday, holding my position and entrenching myself, hoping the enemy may quit their trenches. I had to face at least 12,000, or the position blocked my only way to Kimberley. The sole method of attack was that advocated, and I have not lost one day in advancing.

⁴ Leyds 713, Telegram no. 11 d.d. 13 Des. 1899.

Our loss is great. Possibility that further advance is questionable, but shall endeavour to hold my own and keep my communications secure.⁵

VI

Telegram, d.d. 13 Dec. 1899, van genl. lord Methuen aan die Bevelvoerende Offisier; Kaap, oorgekabel aan die Britse minister van Oorlog, Londen.

This morning, as the Boers strongly occupied the trenches, I retired here in perfect order. I am in security here, and from here I intend every day to harass the enemy. From Boers who spoke to our men with the ambulances, and from prisoners, I gather that their losses have been terrible, and that some of their corps were actually wiped out, and further that I could have turned them out if my force had not been quite beat. To my

⁵ South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams, no. 49H d.d. 12 Des. 1899.

wounded they have been most kind. The constant fighting and exposure has so shaken my men that at present I am not in a position to attack the opposing numbers.⁶

⁶ South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams, no. 49K d.d. 13 Des. 1899.

BYLAAG E

Telegrafiese verslae van landdros Steyn, hoofkmdt. Grobler en genl. Gatacre in verband met die slag by Stormberg, 10 Des. 1899

I

*Telegram, d.d. 10 Des. 1899, van hoof kmdt.
Grobler, "Stormberg Junctie", aan
Staatspresident, Bloemfontein, oorgesein aan
Staatspresident, Pretoria.*

Ik trok gisteren van hier in de richting van Steijnsburg tot op omtrent een kleine twee uur van hier. Heden morgen om vijf uur kreeg ik bericht dat de vijand uit Molteno in den nacht getrokken had en onze posities in Stormberg om vier uur aangevallen had. Ik trok dadelijk uit met vier honderd man en toen ik op het vecht terrein kwam tegen zeven uur, was comdt. Olivier met

de Rouxville en Aliwal burgers nog in hunne posities en hevig aan het vechten. De vijand viel hem alleen aan, daar comdt. Swanepoel met zijne burgers den nek ten zuiden waar de spoor naar Molteno gaat, moest bewaken. Het kanon vuur van den vijand met 12 kanonnen op commdt. Olivier was geweldig. Daar ik van mijne positie den vijand in den rug aanval, werd hun kanon vuur op mij gericht; maar de vijand begon dan ook eenige uren daarna terug te vluchten naar Molteno. Ongeveer 500 van de vijand werd door commdt. Olivier vastgekeerd en gevangen genomen. Van mijne kant nam ik omtrent zestig gevangenen. Sgt. Muller van de artillerie schoot bijzonder goed. Wij namen drie kanon(n)en waarvan een heelemaal onbeschaadigd is. Zijne paarden werden door de burgers van comdt. Olivier doodgeschoten terwijl zij aan vluchten waren. Gedurende het gevecht kwamen twee gepantserde treinen uit Molteno, die echter door commdt. Swanepoel terug geschoten werden. Comdt. Swanepoel die met een paar zijner manschappen naar commdt. Oliviers posities oprukte, werd dadelijk bij zijn aankomst

aldaar licht gewond. Het verlies van Comdt. Olivier is vier dood, drie zwaar gewond en tien heel licht gewond. Van mijne manschappen een dood, een zwaar gewond en twee heel licht gewond. Verder geen verlies. Van den vyand groote doch niet met juistheid bekend. Hunne dooden en gewonden liggen overal op het slagveld. Onze ambulance is nog bezig hen bij elkaar te maken. Wij namen ook twee ammunitie wagens buit. De namen van onze dooden zoover bekend zijn veldcornet Olivier van Burghersdorp, Jansen van Rouxville, Olivier zoon van Cornelius Olivier van Aliwal, Gerke van Aliwal. De andere namen zullen later gezonden worden. De macht van den vijand was drie duizend. Ik moet bijvoegen dat nadat de vijand de witte vlag opstak, Abraham Greijling van Smithfield door een kaffer doodelijk gewond werd.¹

¹ Leyds 712, Telegram no. 22 d.d. 10 Des. 1899

II

Telegram, d.d. 10 Des. 1899, van Staats-president, Bloemfontein, aan Staatspresident, Pretoria.

10 Decr. (3.40 nm.) Volgend telegram zooeven van Landdrost Stijn van Stormberg ontvangen vermeldende resultaat van een gevecht heden morgen plaats gevonden tusschen 1,000 burgers onder comdt. Swanepoel en Olivier en omtrent 2,000 Engelschen met zes kanonnen die onze burgers te Stormberg Juntie hebben aangevallen. Begint. Major Sturges met 20 noncommissioned officieren en zes officieren met 220 man van de Northumberland Fusiliers en twee officieren en omtrent 250 van de Royal Irish Rifles gevangen genomen. Onmogelijk getal dooden en gewonden van vijand thans op te geven. Aan onze kant comdt. Swanepoel licht gewond, verder 26 man gewond en 8 dood. Zal

later verder rapporteeren. Op dit oogenblik alles stil. Zal later volle rapport zenden. Men is bezig gewonden en dooden op te zoeken en te bezorgen. Ook genomen 3 kanonnen en twee ammunitie wagens zoverre bekend.²

III

*Telegram, d.d. 11 Des. 1899, van genl.
Gatacre aan die Bevelvoerende Offisier, Kaap,
oorgekabel aan die Britse minister van Oorlog,
Londen.*

On evidence considered thoroughly trustworthy the Boers at Stormberg had about 1,700 men and 3 guns, 1 being Maxim. Stormberg was undefended by sangars, and could be got at easily from western hills on Henning side. Distance from camp was stated by local police with certainty as 8 miles only. Idea of attack seemed to promise certain success, but distance was underestimated by self and local guides. A

policeman took us round some miles, consequently were marching from 9.30 p.m. till 4 in the morning, and were landed in an impossible position. I do not consider error was intentional.

Boers commenced firing from top of unscaleable hill, and wounded a good many men while in open plain. 2nd Bn. Northumberland Fusiliers [tried to] turn out enemy, but failed. 2nd Bn. Irish Rifles seized kopje near and held on, supported by Mounted Infantry and Cape Police. The guns under Jefferys could not have been better handled, but I regret to say 1 gun overturned in deep nullah, 1 sunk in quicksand; neither could be extricated in time available. Seeing situation, I sent despatch rider to Molteno with news. I collected and withdrew force from ridge to ridge for about 9 miles. Boer guns were remarkably well served, and carried accurately 5,000 yards.

I am holding Bushmanshoek and Cyphergat, as moral effect of surrendering pass would be great. I am sending 2nd Bn. Irish Rifles and 2nd Bn.

² Leyds 712, Telegram no. 10 d.d. 10 Des. 1899

Northumberland Fusiliers to Sterkstroom to
recuperate. Wounded proceed to Queenstown.³

³ South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams,
no. 49B d.d. 11 Des. 1899.

BYLAAG F

Orders by Lieut.-General. Sir Francis Clery, K.C.B., Commanding South Natal Field Force (in verband met die Britse aanval op Colenso)

Chieveley, 14th December 1899, 10 p.m.

1. The enemy is entrenched in the kopjes north of Colenso Bridge. One large camp is reported to be near the Ladysmith Road, about 5 miles north-west of Colenso. Another large camp is reported in the hills which lie north of the Tugela in a northerly direction from Hlangwane Hill.
2. It is the intention of the General Officer Commanding to force the passage of the Tugela tomorrow.
3. The 5th Brigade will move from its present camping ground at 4.30 a.m. and march towards the Bridle Drift, immediately west of the junction of Do(o)rnrkop Spruit and the Tugela.

The Brigade will cross at this point, and after crossing move along the left bank of the river towards the kopjes north of the iron bridge.

4. The 2nd Brigade will move from its present camping ground at 4 a.m., and passing south of the present camping ground of No. 1 and No. 2 Divisional Troops, will march in the direction of the iron bridge at Colenso. The Brigade will cross at this point and gain possession of the kopjes north of the iron bridge.

5. The 4th Brigade will advance at 4.30 a.m. to a point between Bridle Drift and the railway, so that it can support either the 5th or the 2nd Brigade.

6. The 6th Brigade — less a half battalion escort to baggage — will move at 4 a.m. east of the railway in the direction of Hlangwane Hill to a position where he can protect the right flank of the 2nd Brigade, and, if necessary, support it or the mounted troops referred to later as moving towards Hlangwane Hill.

7. The Officer Commanding Mounted Brigade will move at 4 a.m. with a force of 1,000 men and one battery of No. 1 Brigade Division in the direction of Hlangwane Hill; he will cover the right flank of the general movement, and will endeavour to take up a position on Hlangwane Hill, whence he will enfilade the kopjes north of the iron bridge.

The Officer Commanding mounted troops will also detail two forces of 300 and 500 men to cover the right and left flanks respectively and protect the baggage.

8. The 2nd Brigade Division, *Royal Field Artillery*, will move at 4.30 a.m. following the 4th Brigade, and will take up a position whence it can enfilade the kopjes north of the iron bridge. This Brigade Division will act on any orders it receives from Major-General Hart.

The six Naval guns — two 4.7 inch and four 12-pr. — now in position north of the 4th Brigade, will advance on the right of the 2nd Brigade Division, *Royal Field Artillery*.

No. 1 Brigade Division, *Royal Field Artillery* — less one battery detached with Mounted Brigade —, will move at 3.30 a.m. east of the railway and proceed under cover of the 6th Brigade to a point from which it can prepare the crossing for the 2nd Brigade.

The six Naval guns now encamped with No. 2 Divisional Troops will accompany and act with this Brigade Division.

9. As soon as the troops mentioned in preceding paragraphs have moved to their positions, the remaining units and the baggage will be parked in deep formation, facing north, in five separate lines, in rear of today's Artillery position, the right of each line resting on the railway, but leaving a space of 100 yards between the railway and the right flank of the line.

In first line — counting from the right — :
Ammunition Column, No. 1 Divisional Troops.
6th Brigade Field Hospital.
4th Brigade Field Hospital.
Pontoon Troop, Royal Engineers.

5th Brigade Field Hospital.
2nd Brigade Field Hospital.
Ammunition Column, No. 2 Divisional Troops.

In second line — counting from the right — :
Baggage of 6th Brigade.
Baggage of 4th Brigade.
Baggage of 5th Brigade.
Baggage of 2nd Brigade.

In third line — counting from the right — :
Baggage of Mounted Brigade.
Baggage of No. 1 Divisional Troops.
Baggage of No. 2 Divisional Troops.

In the fourth and fifth lines — counting from the right — :
Supply Columns, in the same order as the
Baggage Columns in second and third lines.

Lieut.-Colonel J. Reeves, Royal Irish Fusiliers,
will command the whole of the above details.

10. The position of the General Officer
Commanding will be near the 4.7-inch guns.

The Commander Royal Engineer(s) will send
two sections 17th Company, Royal Engineers,
with the 5th Brigade, and one section and head-
quarters with the 2nd Brigade.

11. Each Infantry soldier will carry 150 rounds
on his person, the ammunition now carried in
the ox wagons of regimental transport being
distributed. Infantry greatcoats will be carried in
two ox wagons of regimental transport, if
Brigadiers so wish; other stores will not be
placed in these wagons.

12. The General Officer Commanding 6th
Brigade will detail a half battalion as Baggage
Guard. The two Naval guns now in position
immediately south of Divisional Head-quarter
Camp will move at 5 a.m. to the position now
occupied by the 4.7-inch guns.

By Order,
B. HAMILTON, Colonel,
Assistant Adjutant-General,
South Natal Field Force.¹

¹ South Africa Despatches, I pp. 40-41.

BYLAAG G

Amptelike verslae van genl. Louis Botha en genl. sir Redvers Buller in verband met die slag by Colenso, 15 Des. 1899

I

*Telegram, d.d. 15 Des. 1899, van genl. Louis
Botha aan Staatsekretaris, Pretoria.*

De God onzer voorvaders heeft ons heden een schitterende overwinning gegeven. Wij hebben den vijand op alle zijden, drie verschillende punten, teruggeslagen. Wij hebben hen toegelaten onder een hevig bombardement van hun kant 12 kanonnen vlak bij de rivier te brengen, en zoodra hun paarden afgehaakt waren, openden wij vuur met mausers en dooden hun bediening en schoten hen zoo uit positie, dat zij alleen slaagden twee kanonnen terug te

krijgen. Wij hebben de andere tien prachtige groote kanonnen genomen, met dertien gevulde ammunitie wagens. Wij hebben ongeveer 150 hunner beste mannen, die zoo dapper keer op keer stormden, krijgsgevangen genomen; onder hen zijn verscheidenen officieren. Het verlies van den vijand moet verschrikkelijk geweest zijn. Zij liggen aan elkander en ik denk zeker 2,000 man. Van onzen kant ongeveer 30 gewond en dood. Juiste berichten sein ik u daaromtrent nader. Ik kan met een dankbaar hart U en het Afrikaansche volk gelukwensen met deze schitterende overwinning. Ik ben verplicht aan te dringen, de Britsche Regeering te doen verstaan, dat onder den dekmantel van her Roode kruis kanonnen te plaatsen of beschutting te zoeken, gelijk zij overal en op een plek drie maal gedaan hebben, ten eenemale ongeoorloofd is. Kanonnen reeds door de rivier gebracht en beleefd verzoek ik Regeering, om per proclamatie een

algemeen biddag te proclameeren, om Hem te danken, die ons deze overwinning gaf.¹

II

Rapport van den Slag by Colenso op Vrydag 15 December 1899 (van genl. Louis Botha aan die Kommandant-generaal).

Om een uur in den morgen bemerkten wy vele lichten in her vyandelyke kamp en by het kriecken van den dag zagen wy dat de vyand in groote massas uitgetrokken was, uit hun legerplaats welke ons toescheen in drie kampen te zijn verdeeld, — gelegen in de naastby zynde kopjes ten zuiden der Tugela, Z. W. van Colenso en ongeveer tusschen drie en vier myl van onze verdedigingspunten verweiderd.

Wy hadden onze stellingen al langs de rivier opgenomen, van af den grooten kop Zuid — aan de overzyde dus — van den Tugela en Oost van Colenso af, in de kopjes en de vlakte west van dien kop aan deze zyde – noord — van de rivier. De kopjes waren verschanst door het pakken van klippen en zandzakken, terwyl in de vlakte sloten waren gegraven voor de beschutting onzer burgers tegen het vyandelyke vuur. De vyand verdeelde zich in drie bepaalde afdeelingen, en vormde een linker & rechter vleugel en een centrum. De meest westelyke vleugel marcheerde in volle macht op in noordelyke richting naar den draai van de rivier naby waar Doornspruit in de Tugela valt, recht op de slootstellingen aan ingenomen door Comdt. C. Botha van Swazieland en zijn manschappen. Rechts van Comdt. C. Botha lag Comdt. van Rensburg van Zoutpansberg met zijn mannen en nog een weinig hooger op Comdt. Grobler van Ermelo met eenige van zijn manschappen. Deze vleugel van den vyand trok onder bedekking van een volle batterei tot op een afstand van omtrent 2,000 pas van onze posities alwaar de batterei positie nam, en

¹ Leyds 713, Telegram no. 54 d.d. 15 Des. 1899.

waarna onder dekking van een hevig kanonvuur van deze batterei de infanterie de aanval begon. Behalve door genoemde kanonnen werd de aanval bovendien nog gesteund door twee andere battereien van vier stukken elk opgesteld ongeveer duizend pas onder des vyands groote scheepskanonnen, welke laatste op het kopje vlak voor her kamp stonden en die ook vier in getal een flink vuur op al onze posities onderhielden. Onze burgers zoowel als onze artillerie lieten de vyand ongemolesteerd oprukken tot op een afstand van omtrent 1,500 treden met hun kanonnen toen zy plotseling na de infanterie geoorloofd te hebben tot omtrent 500 pas te komen een hevig vuur op den vyand openden. De vyand had bevel op dit punt de rivier over te trekken en hoewel hy herhaaldelyk stormde was het vuur van de burgers en artillerie zoo goed gericht en had het zulk een goede uitwerking dat slechts een kapitein, twee luitenants en een paar manschappen de wal van de rivier konden bereiken. De vyand leed hier een ontzettend verlies aan dooden en gewonden terwyl aan onze zyde sneuvelden T. Graham & werden de Schaaf

doodelyk gewond — sinds overleden — licht gewond J. A. du Plessis, P. Roos en Karel Hansen. De voorste batterei had zich intusschen in westelyke richting verplaatst tot by een boomplaats ongeveer 1,500 treden van de Ermelo posities in de sloot, recht achter deze posities, boven op den berg stonden onze twee Creusot kanonnen, en hierop was het vuur van des vyands batterei gericht, echter zonder enig effect. Weldra bemerkte onze burgers dat deze verstvooruit geschoven Engelsche batterei onder het bereik der mausers waren, en zulk een hevig en juist vuur werd toen daarop met Mauser en Creusot gericht dat ry overhaast moest terug trekken, met achterlating van één stuk in de garen-boomen, zooals later doch ongelukkig te laat, door ons werd bemerkt, toen plotseling de vyand met een span paarden het stuk weder wegsleepte. De beide Creusots, waarvan de eene feitelyk meer achter de Zoutpansbergsche posities lag, waren onze burgers met hunne mausers van zeer grooten steun en brachten den vyand ontzettend veel nadeel toe daar zy meer op de aanrukkende troepen hare bommen wierpen dan

wel op de vyandelyke battereien vuurde. Het was hier op dit gedeelte van het slagveld dat de termen der Conventie van Geneve door her Engelsche Roode Kruis herhaaldelyk werden geschonden zoodat ik verplicht was den commandeerenden officier des vyands hier later op te wyzen. Hierop wordt door my echter nader en uitvoeriger teruggekomen. Her Centrum van den vyand rukte in verspreide slagorde op, zoo dat het te eeniger tijd indien vereischt aan linker of rechter vleugel bystand kon verleenen, terwyl twee volle battereien in een meer oostelyke richting tot recht over Colenso trokken waarschyntlyk met het doel om daar stelling te nemen; toen zy echter bemerkten dat er niet op hen gevraagd werd trokken ry verder en namen stelling recht tegenover den spoorwegbrug en Oost van Colenso, waarschyntlyk met het doel om de troepen die tegen de wagenbrug opmarcheerden, d.w.z. de rechter vleugel van den vyand, tot een dekking te dienen. Zoodra de stukken afgehaakt waren, positie genomen en vuur geopend hadden, beschoten onze burgers de battereien met hunne Mausers, terwyl de groote maxim, de Krupp en de Howitzer, die in ons

centrum stonden hen krachtig ondersteunden. Het vuur van onze burgers te weten het Krugersdorp Commando onder Wd. Comdt. Oosthuizen en Heidelberg Commando onder Comdt. Buis was nu zoo hevig, werd zoo goed gericht en uitstekend onderhouden, bovendien zoo prachtig gesteund door onze Artillerie dat de bediening weldra, voor zoover niet gedood de stukken moest verlaten. Bevreesd zynde dat de vyand, die nu herhaaldelyk stormde om te trachten de kanonnen te hernemen, door een overmacht her naast by de twee vyandelyke battereien gelegen versehanste kopje van V. C. van Wyk van Krugersdorp zouden kunnen instormen werd V. C. Emmett van wyk 2 distr. Vryheid met zijn ongeveer 80 manschappen, onder een hevig kanonvuur als versterking daarheen gestuurd, alsook later Luit. Pahlman van de bereden politie van Comdt.schap van Dam, ook met 80 man. Een allerverwoedst gevecht werd hier over de geheele lengte onzer posities toen gestreden tegen de rechter vleugel van den vyand, die op den brug aan rukte en waarvan een deel de kanonnen wilde ontzetten, daarvoor versche volle bespanningen met zich voerende; de

infanterie, onder bedekking der marine-kanonnen en een andere batterei gelegen op den weg naar Weenen, ook oost van Colenso, stormde tot vyf maal doch tevergeefs. Eindelyk gelukte het den vyand, doch niet dan na een groot verlies onder meer ook van 32 kanonpaarden, om twee stukken snel aan te haken en mede weg te voeren. Behalve de tien stukken liet de vyand hier vele dooden en gewonden achter en werd zy totaal terugen verslagen. Terloops zy opgemerkt dat wy duidelyk zagen dat door den vyand op dit gedeelte van het slagveld eenige bommen werden geworpen op hunne eigene retireerende troepen; voor welk doel zal later ons wellicht duidelyker worden. In den middag en nog gedurende het gevecht ging V. C. Emmet met 15 man en eenige Krugersdorpers teneinde de kanonnen enz. in bezit te nemen, de rivier over. Hier werden helaas een onzer burgers gedood en twee zwaar gewond door den vyand die op twintig pas van uit een drooge loop op ons schoot, en gelegen was in de onmiddelyke nabyheid der kanonnen. Onder het schieten kwam Wd. Comdt. Oosthuizen van Krugersdorp

hier te hulp gesnel en weldra gaven de vyanden zich toen over en bleken zy te bestaan uit omtrent 150 bediening en dekking der kanonnen. De kanonnen ammunitiewagens en Caisons werden nu vlug door onze burgers aangepakt en met de hand vervoerd tot naby den spoorwegbrug, in de doornboomen, vanwaar die met muilen enz. over den wagenbrug naar onze posities werden vervoerd en opgesteld achter den kop waarop de Kruppkanon in ons centrum stond. Ook tijdens het gevecht op het hierbovenbeschreven terrein werd de Conventie van Genève weder geschonden. Ter ondersteuning van 's vyands rechter – oostelyke — vleugel trok in oostelyke richting uit een macht bestaande uit infanterie, paardenvolk en een batterei. Een gedeelte van deze macht, bleek later, had instructie om zoo mogelyk posessie te nemen van den kop aan de overzyde van de rivier en in bezit van Comdt. J. A. Joubert van Wakkerstroom & Comdt. Muller van Standerton bygestaan door V. C. Gouws van Oliphants-rivier distr. Middelburg, V. C. Strydom van Zoutpansberg en Wd. Veldcornet

Mey van Ermelo met hunne manschappen. Hier lieten onze burgers den vyand, die niet scheen te weten dat dien kop door ons bezet was, tot omtrent zestig treden naderen en openden toen vuur op hen. Het behoeft nauwelyks gezegd te worden, dat dit vuur hoogst doeltreffend was en onmiddelyk wat er nog van den vyand over was op de vlucht joeg. Het was omtrent 3 uur in den middag toen de vyand, op alle punten terug geslagen, onder bescherming van hun groot scheepsgeschut, den aftocht aannam over de geheele lengte der gevechts-linie, zijn dooden en nog vele zyner gewonden op het slagveld achterlatende. Zoo groot was hun verlies dat zy voor den volgenden dag een wapenstilstand aanvroegen van 24 uren voor het begraven der dooden. De correspondentie hierover gevoerd gaat als bylage hierby en spreekt voor zich zelve; echter moet ik hier nog aan toevoegen, dat naar mijne meening de vyand, zoolang die geen antwoord van toestemming van my op zijn laatste schryven had, gebonden was tot een wapenstilstand als amschreven in hun eerste schryven, van 24 uur, van 8 uur tot 8 uur. Ik heb

hen *niet* geantwoord; de vyand heeft na 12 uur 's nachts en vroeg met dagbreek in den morgen, bewegingen gemaakt, dus zoodoende m.i. de termen van den wapenstilstand moedwillig en gedelibereerd geschonden. Ik heb het niet noodig geacht hierover met den Bevelvoerende officier des vyands in correspondentie te treden, en stip het feit hier dan ook meet uitsluitend aan teneinde het vast te stellen voor mogelyke latere referentie. Verder hecht ik hieraan de correspondentie gevoerd inzake overtredingen, of liever schendingen van de Conventie van Genève. Hoewel de brieven voor zich zelve spreken, en het kwazie verontwaardigde antwoord van den vyand een duidelyke en onweerlegbare zelf-veroordeeling m.i. inhoud, wil ik bovendien nog hier de feiten vaststellen waarop myne contentie gebaseerd was en wat my noopte den bevelhebber des vyands mijn brief van den 16den December j.l. toe te zenden. Nemen wy eerst des vyands linker vleugel. Hier werden kanonnen achter, d.w.z. zoo dat de Roodekruis wagens tusschen onze linies en de kanonnen van den vyand in waren,

naar en in hun posisie getrokken terwyl bovendien een paar wagens beladen met schuiten daartusschen waren. Een roode Kruis-man werd gezien een geweer op te rapen, dat om te hangen en ermede weg te ryden. Een ander kwam van de R.K. wagens aangejaagd, reed tusschen de soldaten door die op ons lagen te vuren, naar de rivier toe, en schreeuwde ons daar toe „Jullie moet nu ophou op ons skiet”. Wij hadden toen onze burgers hem zagen aankomen, opgehouden te schieten, doch Comdt. C. Botha liet hem waarschuwen dat onze burgers onmogelyk kanden ophouden zoolang zy zelve beschoten werden. Onze burgers zagen duidelyk twee mannen met Roode Kruis-vlaggen zich van de R.K. wagens verweideren en langs de liggende troepen lopen, die zoodra de vlag drager by hen kwam opsprongen en door hem werden geleid, op deze wyze, naar een drooge sloot waarin zij dekking en schuilplaats vonden; op geene andere wyze dan door de R.K. vlag te misbruiken ware het deze troepen gelukt de dekking te bereiken, aangezien zy moeilik ja byna onzichtbaar

waren zoolang zy lagen doch hunne tegenwoordigheid onmiddelyk verrieden by hun opstaan, iets wat zy steeds met een verwonding of hun leven moesten boeten. Nog zy hier opgemerkt dat by geene der dooden, noch by velen der gewonden, noch alleen liggend op het slagveld geweren door onze burgers werden gevonden, waaruit geene andere gevolgtrekking kan gemaakt worden dan dat die door het R.K. zijn weggevoerd. Dit alles kan beeedigd worden door Comdt. C. Botha van Swazieland en zijn manschappen gelyk hy my verklaarde. Verder was van ons centrum duidelyk te zien dat aanrukkende en terugtrekkende troepen van des vyands uiterste rechter flank – oostelyke – herhaaldelyk tusschen de ambulance wagens zich bewogen. Dit laatste kan bezworen worden door my, mijn Secretaris de heer Sandberg, Kapitein Pretorius van de S.A. en vele anderen. Hebben, zaoals ik reeds zeide onze burgers goed en dapper gevochten, een woord van lof komt ook toe aan de Staatsartillerie. Hadden onze burgers hunne paarden weg gezonden of achter gelaten in hun lagers, vast besloten om

tot den dood toe te vechten, ook onze artillerie was gedetermineerd het uiterste te doen. Kapitein Pretorius reed te midden van het hevigste vuur steeds even kalm van zijn eene kanon naar het andere, teneinde zich te overtuigen dat alles in orde was, er niets ontbrak en het geschut goed werkte. En onze artillerie *heeft* goed gewerkt; de schoten waren juist en slechts gevuld waar en wanneer noodig. Geen verspilling, doch ook geen verkeerd begrepen zuinigheid. En waar de vyand, door zijn bombardement der beide vorige dagen, de juiste afstanden verkregen had, terwijl onze artillerie doordat zy met geen enkel schot geantwoord hadden hunne afstanden nog moesten schatten, was ik verblyd te zien dat reeds de eerste schoten van onze kanonnen dadelyk doeltreffend waren. De vyand heeft in dezen slag Lydite en dum-dum kogels gebruikt. Ik ben verheugd te kunnen melden dat myne orders overal uitstekend en getrouw werden opgevolgd behalve op onze uiterste rechter – westelyke – vleugel. Als bylagen gaan hierby de volgende stukken

1e. De orders en plan van aanval benevens kaartje gevonden op het lichaam van een van de gesneuvelde officieren.

2e. Correspondentie in origineel en in afschrift, inzake de wapenstilstand.

3e. Correspondentie in origineel en in afschrift, inzake schendingen van de Conventie van Geneve.

4e. Lyst van onze verliezen aan dooden en gewonden.²

My blyft nu nog slechts over te herhalen wat ik u reeds telegrafeerde t.w. dat het terug vluchten in wanorde, het verlies der kanonnen, het opgeven van hunne posities en verplaatsen van hun kamp, het achterlaten van zijn dooden en gewonden op het slag veld en het aanvragen van een wapenstilstand voor het begraven zyner dooden, zijn de grondslagen waarop ik myne contentie baseer dat de vyand zware verliezen leed en dat mijne

² Die Bylae waarna verwys word, word nie hierby aangeheg nie.

schatting van hun verlies n.l. 2,000 niet overdreven mag worden genoemd. En hiermede meen ik voldaan te hebben aan wat ik mijn plicht achtte n.l. u te voorzien van een getrouw en waar rapport van den Slag by Colenso, den Slag waarin het weder duidelyk en voor de meest verblinde zichtbaar moet geweest zijn dat de Heer der Heercharen dien Slag voor ons streed, daar door een kleine macht van nog geen 3,000 man in staat stellende met vyf kanonnen een sterken machtigen vyand van 23,000 man met zes en dertig kanonnen, waaronder van het grootste soort, met Lydite en dum-dum gewapend, te weerstaan niet alleen, doch te verslaan zelfs met groot verlies.

LOUIS BOTHA, Ass. Generaal.

Colenso 19 December 1899.

SANDBERG, Secretaris Ass. Gen. Botha.

P.S. — Ik mag niet nalaten hier een woord van dank en hulde te brengen aan Wd. Comdt. Generaal S. W. Burger die gedurende den slag, zonder te wachten tot ik daarom moest vragen, en hoe moeilijk het ook voor hem was, man-

schappen te missen, toch onmiddelyk my versterking toestuurde.³

III

Kabelgram, d.d. 15 Des. 1899, van die Britse opperbevelhebber in Suid-Afrika aan die Britse minister van Oorlog.

Chieveley Camp, 15th December 1899, 6.20 p.m.

I regret to report serious reverse. I moved in full strength from camp near Chieveley this morning at 4 a.m. There are two fordable places in the Tugela and it was my intention to force a

³ 'n Getroue afskrif van die dokument soos deur die Staatsekretaris ontvang, is te vinde in Leyds 754, pp. 31-40. 'n Deurslagkopie van die oorspronklike verslag soos deur genl. Botha geteken en vir eie gebruik bewaar, berus in die Prellerversameling, band no. 10, pp. 1-12.

passage through at one of them, they are about 2 miles apart, and my intention was to force one or the other with one brigade supported by a central brigade. General Hart was to attack the left drift, General Hildyard the right, the main road, and General Lyttelton in the centre to support either. Early in the day I saw that General Hart would not be able to force a passage and directed him to withdraw. He had, however, attacked with great gallantry and his leading battalion, the Connaught Rangers, I fear, suffered a great deal. Colonel Brooke was severely wounded. I then ordered General Hildyard to advance, which he did, and his leading regiment, the East Surrey,⁴ occupied Colenso Station and the houses near the bridge. At that moment I heard that the whole of the Artillery I had sent back to that attack, namely, the 14th and 66th Field Batteries and 6 Naval 12-pr. Q.F. guns, the whole under Colonel

Long, R.A., were out of action, as it appears that Colonel Long in his desire to be within effective range, advanced without any scouts or effective Infantry supports close to the river. It proved to be full of the enemy who suddenly opened a galling fire at close range, killing all their horses, and the gunners were compelled to stand to their guns. Some of the wagon teams got shelter for troops in a donga, and desperate efforts were made to bring out the field guns, but the fire was too severe and only 2 were saved by Captain Schofield and some drivers, whose names I will furnish. Another most gallant attempt with 3 teams was made by an Officer whose name I will obtain. Of the 18 horses, 13 were killed, and as several of the drivers were wounded I would not allow another attempt. It seemed they would be quite useless sacrificing loss of life in gallant attempt to force passage unsupported by Artillery. I directed the troops to withdraw, which they did in good order. Throughout the day a considerable force of the enemy was pressing on my right flank, but was kept back by mounted men

⁴ Bedoel word Royal West Surrey. Sien *South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams*, no. 69A d.d. 18 Des. 1899.

under Lord Dundonald and part of General Barton's Brigade. The day was intensely hot and most trying to the troops whose conduct was excellent. We have abandoned 10 guns and lost by shell fire 1. The losses in General Hart's Brigade are I fear heavy, though the proportion of severely wounded is I hope not large. The 14th and 66th Field Batteries also suffered severe losses. We have retired to our camp at Chieveley.⁵

⁵ South African War, 1899-1902, Confidential Telegrams, no. 53D d.d. 15 Des. 1899.

REGISTER

1. Met die verwerking van hierdie boek na 'n e-boek het al die bladsy nommers verander en is in hierdie register weggelaat. Gebruik asseblief u rekenaar se soek funksie om die items genoem in die Register op daardie manier te vind.
2. Die name van die verskillende kommando's, korpse, regimente, ens. en trouens alles wat op die Britse of Boerekrygsmag betrekking het, word alfabeties onder die hoof "Krygsmag" geplaas.

Aasvoëls
Abonsdam
Acroyd, luit.
Acton Homes
Addison, maj.
Advance Hill
<i>Afghan Field Force</i>
Afrikaners (Kaapland, Natal en elders) en Afrikanervolk
Airlie, graaf van
Albert, distrik
Albrecht, maj. R.
Alexanderfontein, Kimberley
Alicedale

Aliwal-Noord
Altham, maj. E. A.
Ammunisie: Kyk onder Krygsmag.
Andriessen, W. F.
Kyk ook onder Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika
Anglikaanse kerk: Kimberley
Ladysmith
Armstrong-Elswickmaatskappy
Arundel
Ashby, Engelse gids, Ladysmith
Asiate en Indiërs
Atkins, J. B.
Australie

Ayles, trompetter W.
Ayliff, maj. W. E.
Babington, genl.-maj. J. M.
Babtie, maj. W.
Badenhorst, kmdt. C. C. J.
Bailward, maj. A. C.
Balfour, (kol. E., lord)
Ballonne
Bamboesberge
Bamboesspruit
Bannatine-Allason, maj. R.
Bantoes. Kyk ook onder Basoetoland, Inboorlinge, ens.
Barendzen (Barentzen) luit. W.
Barkly-Oos
Barkly-Wes
Barnard, dr. C. J.
Barnardistone, luit. S. J. B.
Barter, lt.-kol. C. St. L.
Barton, genl.-maj. G.

Basoetoland, Basoeto's, ens.
Bayly, kol.
Bayne, G. C.
Beaconsfield
Bearcroft, kapt. J. E.
Beaufort-Wes
Begrafnisse. Kyk onder Gewondes en gesneuweldes, versorging van.
Belgravia Redoubt, Kimberley
Bell, kapt. F. J. H.
Bellskop, Ladysmith
Belmont
Belonings, uitgeloof vir vernieling van Britse kanonne
Benson, maj. G. E.
Bester se plaas, Ladysmith
Bethulie
Betsjoeanaland
Bevan, luit. F.
Bewicke-Copley, maj. R.C.A.B.
Bezuidenhout, Gert

Bid- en dankdae, gehou na die Colensoslag
Bidwell, dr. C. H.
Biggarsberge
Bingman, It. C. M. H.
Bisset se plaas, Magersfontein
“Black Week”
Bloemfontein
Bloubank (Rifleman's Ridge), Ladysmith
Bloukransrivier
Blundell, luit. B. H.
Bodenstein, vk.
Bodley, kapt. J. H.
Boere: Kyk onder Krygsmag (Boere), Republieke, Oranje-Vrystaat en Suid-Afrikaanse Republiek.
Boesmanshoek
Bombardemente. Van Boerestellings by Colenso, Magersfontein, Tweeriviere en elders
Van Britse stellings by Kimberley en Ladysmith
Instruksies van genl. L. Botha i.v.m.

Boshof
Boshof Redan
Bosmansdrif
Bosrant. Kyk onder Hlangwane.
Botha, kmdt. Christiaan
Botha, genl. Louis
Botha, vk. Petrus
Brabant, kol. E. Y.
Bradshaw, maj.
Brakfonteinnek
Brandfort
Briel, vk. A. Z. A.
Brighton
<i>British South Africa Company</i>
Britse Eerste Minister: Kyk onder: Salisbury, Lord
Britse Hoë Kommissaris. Kanada.
Suid-Afrika
Kyk verder onder Milner, sir A.
Britse kolonies
Britse koningin (Victoria)

Britse minister van Oorlog.
Kyk verder onder Landsdowne, lord.
Britse minister van kolonies. Kyk onder Chamberlain, Joseph.
Britse ministers, Regering, onderdane, parlement, publiek, ens.
Britse Ryk
Britse “supremacy”
Britse vlag
Brochlehurst, genl.-maj. J. F.
Brooke, kol. L. G.
Brownsdrif
Brûe: oor Bloukransrivier oor Modderspruit oor Rietrivier, (Modderrivierbrug) oor Tugela tussen Glencoe en Wasbank Tafelbergbrug (N. Kaapland) Bulwerbrug
Buchanan-Riddell, lt.-kol. R. G.
Buffelsrivier

Buller, genl. sir Redvers: Kyk verder onder: Krygsmag, Britse, Opperbevelhebber in Suid Afrika.
Bulloch, A.
Bullock, lt.-kol. G. M.
Bulpin, kapt. E. S., Brigade-majoor
Bulwanaberg
Burger, genl. S. W.
Burgerlike bevolking, Kimberley Ladysmith
Burgersdorp
Burleigh, Bennet
Burne, lt. C. R. N.
Burn-Murdoch, lt.-kol. J. F.
Burtchaell, maj. (dr.)
Burrell, maj. W. S.
Butler, lord
Buys, kmdt. S. B.
Byng, lt.-kol. J. H. G.
Caesar's Camp

Cala
Campbell, 2de lt. A. N.
Camp Redoubt, Kimberley
Carleton, lt.-kol. G. D.
Carnarvon Redoubt, Kimberley
Carter, Thomas
Carter's Ridge, Kimberley
Cawnpore, Indië
Cemetery Hill
Ceres
Ceylon
Chamberlain, Joseph
Chamier, lt.-kol. G. D.
“Charity”, Boerekanon
<i>Chartered Company: Kyk onder British South Africa Company</i>
Chievely
Chili
Christie, lt. E. J.
Churchill, Winston
Churchward, maj. P. R. S.

Civil Service Redoubt, Kimberley
Clark, korp. A.
Clery, lt.-genl. sir C. F.
Clifford, luit. W. R.
Codrington, lt.-kol. A. E.
Coetzee, vk. J. H.
Colenso
Colensobrug: kyk onder Brûe, oor Tugela
Colensokoppies: Kyk verder onder Rooirantjies
Coleridge maj. H. F.
Colesberg
Columbië, Brits
Colvile, genl.-maj. sir H. E.
Congreve, kapt. W. N.
Conradie, F. D.
Coode, lt.-kol. J. H. C.
Cookhouse
Cooper, lt.-kol. C. D.
Cove Redoubt
Cox, kapt.

Cox, luit. E.
Crabbe, lt.-kol. E. M. S.
Cradock
Creswicke, L.
Cronje, kmdt. Andries
Cronjé genl. A. P.
Cronje, vk. J. H.
Cronje, genl. P. A.
Crowe, George
Crusher Mill, Kimberley
Cuthbert se skoenwinkel, Kimberley
<i>Daily Mail</i> , Londense
Dalrymple, maj.
Dalzell, lste luit.
Daniels, kmdt.
Davey, (mnr., mev.)
Davies, maj. Karri
Davitt, Michael
De Aar
Dean, luit. F. W.

Deas, luit.
De Beer, kmdt. (Colesberg)
De Beer, kmdt. J. F. (Tollie)
De Beersmaatskappy
De Beersmyn
De Beer's Redoubt
<i>Defence Committee</i> van Britse kabinet
De Jager, A. J.
De la Rey, A.
De la Rey, genl. J. H.
Dercksen, vk. A. J.
De Schaaf: kyk onder Dischaaf
De Villebois-Mareuil, kol. G.
De Villiers, kmdt. C. J.
De Villiers, (D. T., kmdt. P.)
Devon's Post
Dewdrop
De Wet, Andries
De Wet, genl. C. R.
De Wet, vk.
<i>Diamond Fields Advertiser</i>

Diederichs, kmdt. A. P. J.
Dinamiet, Kimberley
Dingaansdag
Dischaaf, burger
Doedelsakke
Dokters: Kyk onder Rooi Kruis.
Donoughmore, lord
Dordrecht
Doringkop
Doringkopspruit
Doringspruit. Kyk onder Doringkopspruit
Douglas, kol. C. W. H.
Downman, lt-kol. G. T. F.
Draadversperrings
Drakensberge
Dronfield
Dronfield Ridge: Kyk ook onder Pringle's Ridge.
Drury, lt.-kol.
Dum-dumkoeëls
Dundee

Dundonald, graaf van
Dunlop, dr.
Dunn, trompetter
Dunn en Cox Howe
Dunraven, graaf van
Du Plessis, kmdt. G. C.
Du Plessis, kmdt. J.
Du Plessis, J. A.
Du Plessis, artilleris W.
Du Plooy, kmdt.
Du Preez, Andries
Durban
Du Toit, (ds., kmdt., telegrafis)
Du Toit, genl. S. P.
Eager, lt.-kol. H. A.
Earle, maj. H.
Edenburg
Edge, lt.-kol. Dallas
Edwards, kapt.
Edwards, lt.-kol. A. H. M.

Egipte
Elandsfontein
Elandslaagte
Elliott, maj. F. H.
Elliott, sir H.
Elswick Works
Elton, kapt. F. A.
Ely, luit. T. B.
Emmett, vk. J. J. C.
End Hill
Engcobo
Engeland: Kyk verder ook onder Groot-Brittanje, Krygsmag, Britse, ens.
Enslin
Erasmus, genl. D. J. E.
Erasmus, (kmdt., maj. P. E.)
Estcourt
Ethelston, kommandoor A. P.
Ewart, lt.-kol. J. S.
Fagerskold, baron Helge

“Faith”, Boerekanon
Fauresmith
Felton, A.
Ferreira, hoofkmdt. I. S.
Fernyhough, luit.
Festing, luit. F. L.
Fetherstonhaugh, genl.-maj. R. S. R.
Fichardt, kapt. Vrystaatse Rapportgangers
Fincham se plaas
Finlayson, lt.-kol. R. A.
Fischer, A.
Flagstonespruit
Fletcher, kapt. E. W.
Flygare, vk. J.
Fonds vir weduwees en wese van Britse gesneuweldes
Foreign Office
Forestier-Walker, lt.-genl. sir F. W. E. F.
Forestier-Walker, kapt. G. T.
Forster, D. se plaas

Fort Alice, Caesar, Fraser, Gibraltar, Nelson, Newcastle, Rhodes, Rothman en Tanglefoot, Kimberley
Fort Wylie
<i>Forte</i> (oorlogskip)
Fourie, kmdt. (later genl.) C. E.
Fourie, kmdt. P.
Fourieskraal
Fouriespruit
Fowke, kapt. G. H.
Fox, luit. R. M. D.
Frankryk
Fraser, maj. J. R.
Fraserburgweg
Fraser se plaas
Frazer, sers.
Fremantle, dr. F. E.
French, lt.-genl. J. P. D.
Frere
Froneman, kmdt. P. A.
Fryer, kapt. E. L.

Fynn
Gagiano, P. J. C.
Gatacre, lt.-genl. sir W.
<i>Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika:</i> Kyk ook onder Andriessen, W. F.
Geheime Raad, Britse
Geloftedag
“Gentleman Joe”, Boerevestingkanon
Gerard, lord
Gericke, Jan
<i>German Official Account of the War in South Africa</i>
Gevegte, slae, skermutselings, ens.
Alexanderfontein, 17 Nov. 1899
Arundel, 23 Nov. 1899
12 Des. 1899
Belmont, 10 Nov. 1899: 17: 23 Nov. 1899
Bloubank, Ladysmith, 14 Nov. 1899
Carter's Ridge, Kimberley, 25 Nov. 1899
28 Nov. 1899

Colenso, 15 Des. 1899
Dronfield, Kimberley, 24 Okt. 1899
* Dundee (Talana), 21 Okt. 1899
Enslin, 7 Des. 1899
* Frere, 15 Nov. 1899
Graspan, 25 Nov. 1899
Gun Hill, Ladysmith, 7 Des. 1899
Halseton, 7 Des. 1899
Kamfersdam, Kimberley, 9 Des. 1899
Kimberley, 24 Okt. 1899
2-3 Nov. 1899
11 Nov. 1899
18 Nov. 1899
25 Nov. 1899
28 Nov. 1899
9 Des. 1899
Ladysmith, 14 Nov. 1899
7 Des. 1899
10 Des. 1899
Magersfontein, 11 Des. 1899
Modderrivier, 6-7 Des. 1899

27 Nov. 1899: Kyk onder Tweeriviere
* Modderspruit en Nicholsonsnek, 30 Okt. 1899
Ottoskoppiemyn, Kimberley, 11 Nov. 1899
Peddiefontein, Kimberley, 16 Nov. 1899
* Rietfontein, Ladysmith, 24 Okt. 1899
† Spioenkop, 24 Jan. 1900
Stormberg, 10 Des. 1899
Tweeriviere, 27 Nov. 1899
28 Nov. 1899
† Vaalkop, Colesberg, 11 Des. 1899
Vaalkop, Ladysmith, 10 Des. 1899
† Vaalkrans, 5-7 Feb. 1900
* Willowgrange, 23 Nov. 1899
* Gevegte wat met 'n sterretjie gemerk is reeds in Deel I behandel.
† Hierdie gevegte word volledig in Deel III en Deel IV behandel.
Gewondes en gesneuweldes, versorging van
Kyk verder onder Ongevalle
Glencoe

Glendenning, J.
Godley, kapt. H. C.
Goff, lt.-kol. G. L. J.
Goldie, kapt. A. H.
Gombaspruit
Goosen se plaas
Gordon Hill
Gorle, kapt. H. V.
Gossett, luit. F. J.
Gough, lt.-kol. B.
Gough, kapt.
Gouws, vk. N.
Graaff-Reinet
Graham, T.
Grand Hotel, Kimberley
Granet, maj. E. J.
Graspan
Gravett, kmdt. G. H.
Greyling, Abraham
Greyling, C.
Greytown

Griekwaland-Wes
Grobbelaarskop
Grobler, hoofkmdt. E. R.
Grobler, kmdt. J. N. H.
Grobler, P.
Grobberskloof
Groot-Brittanje
Kyk verder onder Engeland, Britse ministers, Regering, ens.
Grootrivier:
Kyk verder onder Oranjerivier
Grothaus, luit. H.
Grubb, luit. A. H. W.
Grylls, luit. J. B.
Guedes gewere
Gun Hill, Belmont
Gun Hill, Ladysmith
Haig, maj. D.
Halifax
Hall, lt.-kol. F. H.

Hall, luit. H. C.
Halseton
Hamilton, maj.
Hamilton kol. B.
Hamilton, kol. E. O.
Hanover en Hanoverweg
Hansen, Karel
Happy Davis' Heap, Kimberley
Harrismith
Hart, genl.-maj. A. FitzRoy
Hartbeesfontein
Hatting, kmdt. B. C.
Havelock
Hawkins, drywer A. C.
Hay, maj. Drummond
Hayles, drywer Jack
Headquarter Hill
Helpmekaarrant
Hely-Hutchinson, Sir W. F.
Henderson, maj. D.
Henniker-Major, lt.-kol. A. H.

Henningstasie
Henshaw, maj. C. G.
Herbert, kapt. G. F.
Herchmer, Kanadese Polisiekommissaris
Herschell
Hertzog, regter (later genl.) J. B. M.
Heuningneskloof(stasie)
Hewitt, luit. A. W.
Hildyard, genl.-maj. H. J. T.
Hime, lt.-kol. sir A. H.
Hinde, kol. J. H. E.
<i>History of the War in South Africa</i> , Britse amptelike
Hlangwaneheuvel
Hodgeson, onderkorp.
Hoë Kommissaris: Kyk onder Britse Hoë Kommissaris.
Hofmeyr, N.
Hohenlohe-Ingelfingen, prins Kraft von
“Hope”, Boerekanon
Hopetown

Horse Artillery Hill
Howe, Cox
Huddart, adelbors C. A. E.
Hudson's Bay Company
Hughes, kapt. M. E.
Hughes-Hallett, lt.-kol. J. W.
Hunt, lt.-kol. H. V.
Hunter, genl.-maj. sir A.
Hyde se plaas, Ladysmith
Ierland
Inboorlinge:
Kyk ook onder Bantoes, Basoeto's, Kaapse Kleurlinge ens.
Indië en Indiërs
Indiëse opstand
Indwe
Intombi en Intombikamp
Irvine, maj. T.
Island Hotel, Modderrivier

Jacobs, kmdt. P.
Jacobsdal
Jameson inval
Jamestown
Jansen (van Rensburg), H.
Jeffreys, lt.-kol. H. B.
Jeppe
“Joe Chamberlain”, Britse skeepskanon
Johannesburg
Johnstoneskoppie (Ysterklipkoppie)
Kyk ook onder Ysterklipkoppie
Jones, kapt., Ballonafdeling, Magersfontein
Jones, kapt. E. P.
Jones, luit. R. J. T. Digby
Jones, luit. W. T. C.
“Jood”, die, Boerevestingkanon
Jooste, luit. (later kapt.) J. P. (Koos)
Jordaan, kmdt. J. J.
Joubert, kmdt. J. A.
Joubert, kmdt.-genl. P. J.

Kyk verder onder Krygsmag, Boere, Kommandant-generaal
Journal of the Principal Events connected with South Africa
Judge, E. A.
Junction Hill
Kaalspruit
Kaapkolonie (Kaapland)
Goewerneur, Regering, Parlement, Parlementslede en Koloniale Sekretaris van
Kaapse Middellande
Kaapse rebelle: Kyk onder Krygsmag, Boere, en Rebelle.
Kaapstad
Kaarte, Britse
Kabul
Kafferrivier
Kafferskop
Kainguba
Kalkoenkrans

Kamfersdam
Kanada
Kandahar
Kanonne, deur Boere verower
Kyk verder onder Krygsmag
Kantiene, kroeë en eethuise, Kimberley
Katbergpas
Katte en honde, slag van in Kimberley
Keith-Falconer, lt.-kol. C. E.
Kekewich, kol. R. G.
Kelham, lt.-kol. H. R.
Kelly, kapt. V. J.
Kemp, vk. J. C. G.
Kenilworth
-dam
Kenilworth Redoubt
Kerk, Anglikaanse, Kimberley
Ladysmith
Khartoem
Khudagnaj
Kimberley

Beleg van
Burgemeester van
Stadsraadslede van
Superintendent van die Brandweer
Verskansings
Voedsel in en rantsoenering van
Kimberley Breastworks
Kimberley Club
Kimberleymyn
Kimberley Redoubt
Kimberley Waterworks Reservoir
King's Post
Kinnear, A.
Kissieberg
Kitchener, lord
Kleurlinge, Kaapse
Klerksdorp
Kliprivier, Ladysmith
Klokfontein
Klooster, Ladysmith
Knight, bombardier W.

Knox, kol. W. G.
Koelkamer, Kimberley
Koerante. Kyk onder Pers.
Koffiefontein
Kolbe, kmdt. (later genl.)
Kommandant-generaal:
Kyk onder Krygsmag, Boere.
Kommissie van adviseurs en /of offisiere, Colenso
Konvensie van Genève
Kyk ook onder Rooi Kruis, en Wit vlag
Kraaipan
Krause, dr. O. C. H.
Krim oorlog
Kritzinger, genl. P. H.
Kruger, Louis G.
Kruger, pres. S. J. P.
Boodskappe van
Kyk ook onder Suid-Afrikaanse Republiek, Staatspresident van
Krygsgerig, Ladysmith

Krygsgevangenes, behandeling van
KRYGSMAG, BOERE
Afdelings van die Krygsmag
Natal
Algemeen
Colenso en elders aan die Tugela
Ladysmith
Oos-Kaapland
Sentraal-Kaapland (Colesberg en omstreke)
Suidwestelike front
Transvaalse krygsmag
Vrystaatse krygsmag
Verenigde Transvaalse en Vrystaatse krygsmag
Westelike front
Kimberley
Mafeking
Ammunisie. Gebuit van Engelse
Artillerie, artilleriste en kanonne
Bergkanonne
Creusot-veldkanonne

Creusot-vestingkanonne
Krupp-kanonne
Krupp-houwitser
Pom-poms
Guedesgewere
Handmaxims
Kommando's, korpse en veldkornetskappe
Aliwal
Bethal
Bethlehem
Bethulie
Bloemfontein
Bloemhof
Boksburg
Boshof
Boven-Modderrivier: Kyk onder Bloemfontein
Burgersdorp
Duitse korps
Ermelo
Fauresmith

Ficksburg
Germiston
Harrismith
Heidelberg
Heilbron
Hoopstad
Ierse Korps
Jacobsdal
Johannesburg
Johannesburgse Polisie: Kyk onder Zuid-Afrikaansche Republiek Politie
Kaalspruit, wyk
Kaapse Rebelle
Klerksdorp
Kliprivier, wyk
Kroonstad
Krugersdorp
Ladybrand
Lichtenburg
Lydenburg
Middelburg

Midden-Modderrivier, wyk
Olifantsrivier, wyk
Philippolis
Piet Retief
Potchefstroom
Pretoria
Rapportgangers, O.V.S.
Rouxville
Senekal
Skandinawiese korps
Smithfield
Soutpansberg
Staatsartillerie
Kyk verder onder Krygsmag, Boere: Artillerie, attilleriste en kanonne.
Standerton
Swaziland
Utrecht
Ventersdorp
Venterstad
Vrede

Vryheid
Wakkerstroom
Wielrijders Kapportgangers Corps
Winburg
Wolmaransstad
Zuid-Afrikaansche Republiek Politie (Z.A.R.P.)
Offisiere
Adjudante, genl. Cronje
Algemeen
Hulpkommandante en –veldkornette
Kommandant-generaal
Kyk verder onder Joubert, kmdt.-genl. P. J., en Burger, genl. S. W.
Kommissies van
Krygsrade van: Kyk onder Krygsraad in die algemene Register. Vegkorporaals
Rooi Kruis, ambulanse, dokters, ens.
Kyk onder Rooi Kruis hieragter.
Walaers
KRYGSMAG : BRITSE

Ammunisiekolonne, Ammunisie voorraad, ens.
Army Medical Corps: Kyk onder Rooi Kruis, Britse, hieragter.
Army Service Corps: Kyk onder Lëer dienskorps en Lëerdienskorpsstroepe.
Artillerie, Algemeen
Artillerie, <i>Royal Field Artillery</i>
Brigade-divisies
Van lt.-kol. F. H. Hall
Kyk ook onder Hall, lt.-kol. F. H., asook onder 18de, 62ste, 65ste en 75ste veldbatterye
Van lt.-kol. H. V. Hunt
Kyk verder onder Hunt, kol H. V., Long, kol C. J. en Parsons, lt.-kol. L. W., asook 7de, 14de, 64ste, 66ste en 73ste veldbatterye
1ste Brigade-divisie: Kyk onder 7de: 14de en 66ste veldbatterye
2de Brigade-divisie: Kyk onder 64ste en 73ste veldbatterye

5de Brigade-divisie: 7-8. Kyk verder onder 63ste, 64ste en 73ste veldbatterye
6de Brigade-divisie: Kyk verder onder 74ste, 77ste en 79ste veldbatterye
8ste Brigade-divisie: 10. Kyk verder onder 37ste, 38ste en 65ste veldbatterye
Houwitsers, Ladysmith
Pom-poms
Houwitserbattery. Kyk onder 65ste battery
Veldbatterye
7de
14de
18de
21ste
37ste
38ste
53ste
62ste
63ste
64ste

65ste
66ste
67ste
73ste
74ste
75ste
77ste
79ste
Artillerie: <i>Royal Garrison Artillery</i>
No. 10 Mountain Battery e.a. bergkanonne, Ladysmith
Artillerie. <i>Royal Horse Artillery</i>
Battery G
Battery O
Battery P
Battery R
Artillerie. Vlootartillerie en skeepskanonne (“Naval brigade”)
Artillerie. Vrywilligereenhede. “Honourable Artillery Company” en “Elswick Battery”

Genietroepe
7de kompanie
8ste kompanie
11de kompanie
12de kompanie
17de kompanie
23ste kompanie
26ste kompanie
30ste kompanie (Fortress Company)
33ste kompanie
Ballonseksie
Sappeurs
Seinkorps, Kimberley
Telegraafseksie
Ierse troepe.
Kyk onder Infanterie, 5de brigade.
Infanterie. Bataljons
Argyll and Sutherland Highlanders, 1 st
Berkshire regiment, 2 nd
Black Watch (2nd Royal Highlanders)
Border regiment, 1 st

Coldstream Guards, 1 st en 2 nd
Connaught Rangers, 1 st
Devonshire regiment, 1 st
Devonshire regiment, 2 nd
Dublin Fusiliers, 1st Royal
Dublin Fusiliers, 2nd Royal
Duke of Cornwall's Light Infantry, 2 nd
Durham Light Infantry, 1 st
East Surrey regiment, 2 nd
Gloucestershire regiment, 1 st
Gordon Highlanders, 1 st
Gordon Highlanders, 2 nd
Grenadier Guards, 3 rd
Highland Light Infantry, 1 st
Inniskilling Fusiliers, 1 st Royal
Irish Fusiliers, 1 st Royal
Irish Fusiliers, 2 nd Royal
Irish Rifles, 2 nd Royal
King's Own Yorkshire Light Infantry, 2 nd
King's Royal Rifles, 3 rd

Leicestershire regiment, 1 st
Leinster regiment
Liverpool regiment, 1 st
Loyal North Lancashire regiment, 1 st
Manchester regiment, 1 st
Munster Fusiliers, 1 st Royal
Northamptonshire regiment, 2 nd
Northumberland Fusiliers, 1 st
Northumberland Fusiliers, 2 nd
Queen's regiment. Kyk onder 2nd Royal West Surrey regiment.
Rifle Brigade, 1 st
Rifle Brigade, 2 nd
Royal Fusiliers, 2 nd
Royal Highlanders, 2 nd : Kyk onder Black Watch.
Scots Fusiliers, 2 nd Royal
Scots Guards, 1 st
Scots, Royal, 1 st
Scottish Rifles, 2 nd
Seaforth Highlanders, 2 nd

Shropshire Light Infantry, 2 nd
Somerset Light Infantry, 2 nd
Suffolk regiment, 1 st
Welsh Fusiliers, 1 st Royal
Welsh regiment, 1 st
West Surrey regiment, 2 nd Royal (Queen's)
West Yorkshire regiment, 2 nd
Yorkshire Light Infantry, 2 nd
Infanteriebrigades en –divisies
1ste (Guards') brigade (genl. Colvile)
2de brigade (genl. Hildyard)
3de (Highland) brigade (genl. Wauchope)
4de brigade (genl. Lyttelton)
5de (Ierse) brigade (genl. Hart)
6de brigade (genl. Barton)
9de brigade (genl. Fetherstonhaugh)
1ste divisie (lord Methuen)
Kyk verder onder Troepeafdelings en kampe, lt. genl. lord Methuen

2de divisie (genl. Clery)
Kyk verder onder Troepeafdelings en kampe, genl. Clery
3de divisie (genl. Gatacre)
Kyk verder onder Troepeafdelings en kampe, genl. Gatacre
5de divisie (genl. sir Charles Warren)
6de divisie
7de divisie
Kavallerie en berede infanterie. Kyk ook onder Ruitery.
Berede brigades
Berede Infanterie
Kavallerieregimente, -eenhede en Berede Infanterieafdelings
Amphlett's Mounted Infantry
Carabineers. Kyk onder 6th Dragoon Guards
1st (Royal) Dragoons
2nd Dragoons
6th Dragoons

5th Dragoon Guards
6th Dragoon Guards (Carabineers)
Dublin Fusiliers Mounted Infantry
Household Cavalry
10th Hussars
13th Hussars
18th Hussars
19th Hussars
Inniskilling Dragoons
2nd King's Royal Rifles Mounted Infantry
5th Lancers
9th Lancers
12th Lancers
1st Leicester Mounted Infantry
1st en 2nd Life Guards
Northern, Western, Eastern and Dublin Mounted Infantry
Royal Horse Guards
Royal Scots Greys

Southern, Aldershot, South Eastern and Cork Mounted Infantry
West Kent Yeomanry Cavalry
Yorkshire Light Infantry (berede afdeling)
Koloniale troepe, van buite Suid-Afrika
Australiese regimente en afdelings
Australian Bushmen
1st Australian Horse
Imperial Bushmen
New South Wales Army Medical Corps
New South Wales Infantry
New South Wales Lancers
New South Wales Mounted Rifles
Queensland Mounted Infantry
South Australian Infantry
Tasmanian Infantry
Victorian Mounted Rifles
Victorian Rifles
West Australian Infantry
Indiëse en Ceylonse troepe

Kanadese troepe
Artillerie
Canadian Mounted Rifles
North West Mounted Police
Royal Canadian Dragoons
Royal Canadian Regiment, 2nd, en Royal Canadian Regiment of Infantry
Strathcona's Horse
Nieu-Seelandse troepe
New Zealand Mounted Infantry/Rifles
Koloniale troepe. Suid-Afrikaanse afdelings en regimente
Bethune's Mounted Infantry
Border Mounted Rifles
Brabant's Horse
Cape Mounted Rifles
Colonial Scouts
“Composite regiment”
Corps of Guides
Diamond Fields Artillery
Diamond Fields Horse

Durban Light Infantry
Frontier Mounted Rifles
Griekwaland-Oos-veldmag
Imperial Light Horse
Imperial Light Infantry
Kaffrarian Rifles
Kimberley Light Horse
Kimberley regiment
Kitchener's Horse
Maxim Battery, Kimberley
Melmoth-veldmag
Murray's Scouts
Natal Carbineers
Natal Mounted Rifles
Natal Naval Volunteers
Natal Royal Rifles
Natalse berede vrywilligers e.a. koloniale troepe, algemeen
Polisie, Kaapse en/of Natalse
Prince Alfred's Guards
Railway Pioneer Regiment

60th Rifles
Rimington's Guides
Roberts' Horse
South African Light Horse
Suid-Afrikaanse berede korpse
Temboeland-veldmag
Thorneycroft's Mounted infantry
Town Guard. Kimberley en/of Beaconsfield
Ladysmith
Umvoti Mounted Rifles
Warren's Horse
Konvooie, konvooiwaens en voorradekolonnes
Leërdienskorps en Leërdienskorpstroepe
12de kompanie
17de kompanie
33ste kompanie
Lêrleiding
Kyk verder onder Opperbevelhebber hieronder, War Office en Britse

minister van Oorlog
Masjiengewere
Milisie
Offisiere
Stafoffisiere
Adjudante, adjudant-generaals en aide-de-camps
Kyk ook onder Benson, maj., Henderson, maj., Herbert, kapt., Lees, It., MacFarlan, kapt., Read, maj., Rennie, kapt., Roberts, F. S., Schofield, kapt., Verner, lt.-kol., Ward, kol. en Wauchope, lt.
Onderbevelhebber (d.i. tweede in bevel), Suid-Afrika
Opperbevelhebber van krygsmag, Londen
Kyk verder onder Wolseley, lord: in Suid-Afrika
Kyk verder onder Buller, sir R., en Roberts, lord.

Reserviste
Rooi Kruis. Kyk ondertoe onder Rooi Kruis in algemene Register.
Royal Engineers. Kyk hierbo onder <u>Genietroepe</u> .
Ruitery (kavallerie Berede Infanterie ens.)
Kyk verder onder Kavallerie en Berede Infanterie.
Troepeafdelings, garnisoene en kampe
(a) Afdeling van genl. Clery (South Natal Field Force onder genl. sir R. Buller)
(b) Afdeling van genl. French
(c) Afdeling van genl. Gatacre
(d) Afdeling van lord Methuen
Afdeling by Enslin
(e) Garnisoen van kol. Kekewich in Kimberley
(f) Garnisoen in Kuruman
(g) Garnisoen van genl. White in Ladysmith

(h) Garnisoen in Mafeking
(i) “Waterfall River Garrison”
Versterkings uit Engeland
Vrywilligers en Yeomanry
City Imperial Volunteers (C.L.V.)
Duke of Cambridge's Own
Ierse kompanies
London Scottish
Lord Loch's Contingent
Lord Lovat's Scouts
77ste (Manchester) kompanie
Queen's Westminster Volunteers
20ste “Roughriders”
18de Skerpskutters
Krygsplanne, krygsbeleid en krygstaktiek: van Boere
van Engelse
Krygsraad, Boere
Krygswet, Kimberley
Kuilfontein
Kumo House, Kimberley

Kuruman
Labram, George
Ladybrand
Lady Grey
Ladysmith
Beleg van
Lafone, kapt.
Laingsnek
Lambton, maj. C.
Lancer's Hill
Landdros- Jacobsdal
Stormberg
Landmyne, Kimberley
Landsdowne, lord
Lange, regter J. H.
Langeberg
Lasaret, Kimberley
Lategan, kmdt. H.
Lathom, lord
Lawrence, kapt. H. A.

Leicester Post, Ladysmith
Lennox, J. P.
Léon, S.
Lessard, lt.-kol.
Leverson, maj. G. F.
Lewensmiddele: Kimberley
Ladysmith
Lewis, luit. G. E.
Lichtenburg, veldkornet van
Liddietbomme
Ligseine deur Boere gebruik
Limit Hill, Ladysmith
Limpoporivier
Lindsay, luit
Little, maj. M. O.
Lodge Lunette, Kimberley
Lojaliste
Lombardskop
Lombardsnek
Londen
Long, kol. C. J.

“Long Cecil”
Long Hill, Ladysmith
Loopgrawe- van Boere by Magersfontein
by Colenso
Lowndes, J. G.
Lowther, kapt. H. C.
Lubbe, kmdt. D.
Lubbe, J.
Lucas, drywer
Luckhoff
Resident-Vrederegter van
Lucknow
Lumsden, kol.
Luttig, J. H.
Lynch, korporaal O.V.S.-rapportgangers
Lyttelton, genl.-maj. N. G.
Macbean, lt.-kol. F.
McCracken, maj. F. W. N.
MacDonald, D.
MacFarlan, kapt. W.

Macfarlane se plaas, Kimberley
Macfarlanestasie
McHugh, R. J.
MacInnes, luit. D. S.
McPherson se plaas, Ladysmith
McTaggart, luit. M. F.
McWebster, luit. A.
Maddocks, mej.
Mafeking
Magersfontein, Magersfonteinkop en Magersfonteinrant
Magnusbroers
Maguire, mev.
Maiden Castle, Ladysmith
Majuba
Malan, luit., Staatsartillerie
Malherbe, Isaac
Malta
Mangold, dr. (O.V.S. Rooi Kruis)
Manitoba, Kanada
Marais, kmdt. M.

Marchant, kapt. A. E.
Maré, artilleris
Mareuil, kol. G. de Villebois. Kyk onder De Villebois-Mareuil.
Marlborough, J. C., hertog van
Maritzdrif, Tugela
Marosis Mount, Kimberley
Marquard, ds. J. J. T.
Massy, maj. H. H.
Maynard, luit. R. G. W.
<i>Medal for Distinguished Conduct in the Field</i>
Mediese beamptes, medikamente, ens. kyk onder Rooi Kruis.
Mellor, lt.-kol. L. S.
Melville, dr., Vrystaatse ambulans
Mertonhalte
Metcalfe, lt.-kol. C. T. E.
Methuen, lt.-genl. lord
Mey, wn. vk.
Meyer, vk. J. G.
Meyer, genl. L. J.

Meyricke, kol. R. E.
Middelburg, Kaapkolonie
Middellandse See
Middle Hill, Ladysmith
Mieux, lady
Militêre attaches. Amerikaanse
kyk verder onder Reichmann: Duitse
kyk verder onder Waters en Du Cane: Nederlandse
kyk verder onder Ram en Thomson
Milner, sir A.
Milton, maj. P.W.A.A.
Modderrivier, Modderrivierstasie en Modderrivierbrug
Modderspruit
Molteno
Money, lt.-kol. C. G. C.
Money, korp. R. J.
Mont Blanc, Belmont
Montgomery, John
Mooirivier

Moore, maj. M. G.
Morgan, sers.
Morley, kapt. F. B.
Mossdrif, Modderrivier
Mostert se plaas, Kimberley
Mount Fletcher
Muller, sers., Vrystaatse artillerie
Muller, kmdt. J. A.
Mungeam, W.
Mungersdrif (of Meuldrif), Tugela
Murray, maj. A. J.
Murray, brig.-genl. J. S. Wolfe
Murray, T. K.
Murray, luit. W. H. E.
Musgrove, drywer T.
Mynhope, Kimberley
Napoleon
Natal
Natal Mercury
Naude, kmdt. Hans

Naval Gun Hill, Colenso
Nederlands Suid-Afrikaanse Spoorweg maatskappy (Z.A.S.M.)
Nel, kmdt. C.
Nelson, sers.
Nesbitt, kol.
Nevinson, H. W.
Newcastle, Natal
New Kimberley Redoubt
Neyland, polisie-inspekteur
Nicholsonsnek
Nie-blankes
Kyk ook onder Bantoes en Inboorlinge.
Niemeyr, J. C.
Nierstrasz, P. A.
Nieu-Seeland
Nieu-Suid-Wallis
Nieuweveldberge
Noordergrens, Transvaalse
Noord- en Noordwes-Kaapland
Northcott, lt.-kol. H. P.

Norvalspont
Nottingham Road
Noupoort
Nugent, drywer A.
Nurse, korp. G. E.
Observation Hill, Ladysmith
Oelofse, luit. N. P.
Ogilvy, luit. F. C. A.
Old Kimberley Redoubt
Olifantsfontein, Kimberley
Olivier, C. en vk.
Olivier, hoofkmdt. J. H.
Omdurman
O'Meara, kapt. (plaaslik maj.) W. A. J.
Onderbroekspruit
Ongevalle-opgawes- Arundel
Belmont
Bloubank
Colenso
Dronfield

Graspan
Halseton
Kimberley
Ladysmith
Magersfontein
Rooilaagte
Stormberg
Talana, Frere en Willowgrange
Tweeriviere
Oos-Kaapland
Oos-Londen
Oostelike Provinsie- Kyk onder Oos-Kaapland.
Oostenryk-Hongarye
Oosthuizen, kmdt. (eers vk.) S.
Oosthuizen, burger
Opgaardam, Kimberley
Oranjerivier, Oranjerivierbrug en Oranjerivierstasie
Oranje-Vrystaat
Regering van

Staatspresident van
Kyk verder onder Steyn, pres. M. T.
Orpen, mnr.
Ottley, maj.
Otto's Kopje Redoubt, Kimberley
Ottoskoppiemyn, Kimberley
Owen-Lewis, luit. F.
Paardekop, Vrede
Paarl
Paget, kol. A. H.
Paget, George
Paley, kapt.
Parker, A.
Parsons, lt.-kol. L. W.
Parys, Frankryk
Peakman, maj. (plaaslik It-kol.) T. C.
Pearse, H. H. S.
Peddiefontein
Pemberton, W. Baring
Penhoek

Penning, L.
<i>Pen Pictures of the War in South Africa</i>
Pepworth Hill
Perceval, maj. E.
Perde, muile, ry-, trek- en pakkdiere:
Boere
Britse
Perdeberg
Pers, perskorrespondente, perstelegramme en koerante
Petts, drywer
Philipstown
Phillipps, kapt. L. March
Pietermaritzburg
Pieters
Pieterse, burger
Piketberg
Platrand
Plewmans
Plokhooij, C.
Plumbe, maj. J. H.

Pohlman, luit. W. F.
Pole-Carew, genl.-maj. R.
Pompstasie, Riverton
Pontonbrûe en-skuite
Poore, Roger
Pope, J. W.
Port Alfred
Port Elizabeth
Porter, kol. T. C.
“Potchefstroomer”
Potgieter, kmdt. F. J.
Potgietersdrif, Tugela
Pott, John A.
Praanberg
Preller, kmdt. R.
Premierfort (“Premier Redoubt”) en Premiermyn, Kimberley
Presbyteriaanse kerk, Kimberley
Pretoria
Pretorius, kapt. J. L. (Lood)
Price-Dent, luit.

Pringle's Ridge, Kimberley
Prinsloo, veggenl. J.
Prinsloo, hoofkmdt. M.
Prothero, kapt. R. C.
“Puffing Billy”, Boerekanon
Pulteney, It-kol. W. P.
Puntdrif, Tugela
Putterskraal
Queen's Hotel, Kimberley
Queensland
Queenstown
Rachal, drywer
Radcliffe, luit. F.
Ralph, Julian
Ram, kapt. J. H.
Ramdani
Ramsbottom, dr. A. E. W.
Range Post Hill, Ladysmith
Rantsoene en rantsoenering:

Kimberley
Ladysmith
Ondoelmatige verpakking van Britse rantsoene
Ration Post, Ladysmith
Razor Back, Belmont
Reade, maj. R. N. R.
Rebellie in Kaapland
Reed, kapt. H. L.
Reef Tip Redoubt, Kimberley
Reëls van beskaafde oorlogvoering, skending van: Kyk onder Konvensie van Genève.
Reeves, lt.-kol. J.
Reeves, wn, bombardier J, H.
Reichmann, kapt C.
Reitz, Deneys
Reitz, staatsekr. F. W.
Rennie, kapt.
Rensburg(stasie)
Republieke
Regerings, Presidente, generaals e.a.

amptenare van:
Kyk verder onder Krygsmag, Boere, Oranje-Vrystaat en Suid-Afrikaanse Republiek
Reservoir, the, Kimberley
Rhodes, C. J.
Rhodes, distrik
Rhodesie
Rietfontein
Rietrivier
Rifleman's Post, Ladysmith
Rifleman's Ridge, Ladysmith
Kyk ook onder Bloubank
Rinderpest Redoubt, Kimberley
Riverton
-waterwerke
Roberts, luit. F. S. (Freddie)
Roberts, J.
Roberts, lord
Robertson, Wm.
Robinson, M. B.
Robinsonsdrif, Tugela

Rodger, kapt. J. H.
Rodney, luit. L. G. B.
Rogers, maj. C. L.
Roggeveldberge
Rolfontein
Rompel, F.
Rondawelsdrif.
Rooikop, Colenso
Rooikop, Stormberg
Rooi Kruis, veldhospitale, mediese beamptes, ambulanse, ens
Van Boere
Van Engelse
Skending van reëls m.b.t. gebruik van
Kyk verder onder Konvensie van Genève
Rooilaagte
Rooirantjies
Roos, P.
Rosmead
Ross, kapt.
Rothschild, lord

<i>Royal Commission on the War in South Africa</i>
Royal Hotel, Ladysmith
Royston, kol. W.
Ruggles-Brise, kapt. H. G.
Salisbury, lord
St. Augustin Redoubt, Kimberley
St. Cyprian's Church, Kimberley
St Petersburg
Salt, luit.
Sanatorium, Kimberley
Sanatorium Hotel, Kimberley
Sandberg, jhr. C. G. S.
Sandrivier, Ladysmith
Saunders, luit.
Scheepers, H. J.
Schlebus, Jan
Schmidt's Redoubt, Kimberley
Schoeman, genl. H. J.
Schofield, kapt. H. N.
Scholtz, burger, Vryheidkommando

Scholtzkop
Scholtznek
“Scholtz's Water”
Schowalter, A.
Kyk ook onder De Wet, A., en Du Plessis, G. C.
Schreiber, kapt. (of luit.) C. B.
Scott, maj. R. G.
Searchlight Redoubt, nos. 1 en 2, Kimberley
Sebastopol
<i>Secretary of State for War</i> : Kyk onder Britse minister van Oorlog.
Senior, kapt. Guy
Serfontein, J. L.
Serfontein, kmdt.
Seton, maj. H. J.
Seymour, L. L.
Sharpe, lt.-kol. J. B.
Sherer, kapt. C.
Shooter's Hill, Colenso
Shute, maj. H. G. D.

<i>Siege train</i>
Siektes
Kimberley
Ladysmith
Signal Hill Redoubt, Kimberley
Sjina
Skietberg (naby Colesberg)
Skietdrif, Tugela
Skotland
Skuilkelders
Kimberley
Ladysmith
Slabbert, Johannes
Smartt, dr. T.
Smith, maj. Granville
Smith, luit. H. W.
Smithfield
Smith's Crossing
Smith's Redoubt, Kimberley
Smuts, staatsprok. J. C.
Smuts, kmdt. T.

Snyman, genl. J. P.
Soedan
Soekligte, Britse
Somerset, Hertog van
Sondagsrivier
Sopfabriek, Kimberley
Southampton
<i>Special Court of Summary Jurisdiction, Kimberley</i>
Spioenkop
Spitskop
Spoorweë en Telegraafverbinding
Kyk verder onder Verbindingslinies.
Spoorwegadministrasie, Suid-Afrikaanse Republiek- Kyk onder Nederlands Suid-Afrikaanse Spoorwegmaat-skappy (Z.A.S.M.).
Springfield, Natal
Spytfontein- en Spytfonteinheuwels
<i>Staatscourant der Z.A. Republiek</i>
Stables Redoubt, Kimberley
Stadsaal, Ladysmith

Stafkollege, Britse
<i>Standard, The</i>
Standard Bankgebou, Ladysmith
<i>Standard & Diggers' News</i>
Stanford, Walter
Star Hill, Ladysmith
Stark, dr., van Torquay
Stead, luit.
Steele, lt-kol.
Steenkamp, kmdt. L.
Steenkamp, kmdt. L. P.
Steenkamp, kmdt. P.
Steevens, G. W.
Steinhöbel, E. P.
Stellenbosch
Stephens, kapt.
Stephenson, bombardier
Sterftesyfers, Kimberley
Ladysmith
Sterkstroom
Sterling, kapt. J. T.

Stevens, luit. R. W. M.
Stewart, kapt. C. E.
Steyl, kmdt. J. P.
Steyn, landdr.
Steyn, pres. M. T.
Kyk ook onder Oranje-Vrystaat, Staatspresident van
Steynsburg
Stirling, John
Stockenberg, artilleris.
Stockenstrom
Stoneman, lt.-kol. J.
Stopford, kol. F.
Stormberg
Strategie, Britse
Strathcona, lord
Strydom, vk. R. J. J.
Stumkie, J. C. A.
Sturges, maj. W. E.
Sugar Loaf Hill, Belmont
Surprise Hill- Kyk onder Vaalkop.

Suid-Afrika
Suid-Afrikaanse Republiek (Transvaal) (met insluiting van Regering, Uitvoerende Raad, Staatssekretaris, ens. van)
Kyk verder onder Krygsmag, Boere. Staatspresident van
Kyk verder onder Kruger, pres. S. J. P.
<i>Supply Committee</i> , Kimberley
Susanna, Kimberley
Swanepoel, kmdt.
Swaziland
Swinkpan
Syfergat
Symons, Julian
Taaiboslaagtekoppies
Tabanyama
Table Mountain, Belmont
Talana, Dundee
Tarkastad
Tarentaalkop en Tarentaalrant, Kimberley

<i>Tartar</i> (oorlogskip)
Tasmanie
Taung
Taylor, drywer H.
Telegraph Hill en Telegraph Ridge, Ladysmith
<i>Terrible</i> (oorlogskip)
Thackeray, lt.-kol. T. M. H.
Theron, kapt. D. J. S. (Danie)
Thesiger, maj.
Theunissen, kmdt. H.
Thomas se plaas
Thomson, luit. L. W. J. K.
Thompson, Skandinawiese korps
Thorneycroft, maj. (plaaslik lt.-kol.) A. W.
Thornhill, Engelse gids
Thornhillskop
<i>Times History of the War in South Africa</i>
<i>Times</i> , Londense
Torquay
Tossel, korp.
Towse, kapt. E. B.

Trafalgar
Transvaal, Transvaalse Regering, ens.
Kyk onder Suid-Afrikaanse Republiek
Treine, gewone en gepantserde
Treves, dr. F.
Trichardt, lt.-kol. S. P. E.
Tristram, luit. Miles
Trollop, Godfrey
Trotter, lt.-kol. J. K.
Tudway, lt.-kol. R. J.
Tugela
Tulbagh
Tunnel Hill, Ladysmith
Turner, maj. (plaaslik It-kol.) H. S.
Tweedale(halte)
Tweeriviere
Twiss, maj.
Tyson, kapt. T. G.
Uggla, C.
Uitkyktoning, Kimberley

Uitenhage
Uitzicht, Kimberley
Ultimatum van hoofkmdt. Wessels, 4 Nov. 1899
Ulundi
Umbrella Hill, Ladysmith
Vaalkop (Surprise Hill)
Vaalkrans
Vaalrivier
Vaalrantjies, Ladysmith
Vallentin, dr. W.
Van den Heever, C. M.
Van der Merwe, kapt.
Van der Merwe, kmdt., Fauresmith
Van Deventer, adjudant
Van Enselen, Gertzoon
Van Everdingen, dr. W.
Van Heerden, burger
Van Niekerk, dr.
Van Niekerk, J. A.

Van Rensburg, kmdt. H. C. J.
Van Rensburg, H. Jansen
Kyk onder Jansen.
Van Rooyen, Jacobus
Van Staden, kmdt., Duitse korps
Van Wyk, vk. J. M.
Van Zyl, plaas van by Stormberg
Van Zyl, Sampie
Vee- Buit van, deur Boere
deur Engelse
slag van, Kimberley
Toestand van, Ladysmith
Veertien Strome
Venter (vk. H., W.)
Verassing van dooie diere, Ladysmith
Verbindingslinies
Britse
van Boere
Kyk verder onder Spoorweë en Telegraafverbindings

Verdedigingswerke en -maatreëls- Van Boere by Colenso en aan die Tugela
kyk verder onder Loopgrawe
Britse, Kimberley
Verkenningwerk- Van Boere
van Engelse
Verlof
Vermaas, kmdt. H. C. W.
Verner, lt.-kol. Willoughby
Verraad, maatreëls teen
Victoria, Australie
<i>Victoria Cross</i>
Victoria, koningin
Kyk onder Britse koningin.
Viljoen, kmdt. Ben J.
Vincent, sir Howard
Vlaandere
Voedselvoorrade: Kyk onder Lewensmiddele.
Voetpadsdrif, Modderrivier
Volksrust
<i>Volksstem</i> , De

Voortman, dr. A.
Vorster (B., D.)
Vrede
Vrouens (en kinders)
in Boerelaers
in Kimberley
in Ladysmith
Kyk ook onder Burgerlike bevolking.
Vryburg
Vryheid
Vrystaatse besettingsproklamasie
Wagon Hill en Wagon Point
Waldek, kapt. S. P.
Walkershoek
Wapens en ammunisie- Slagveld, Colenso
Kimberley
gebuit van Engelse
Kyk verder onder Krygsmag, Ammunisie
Wapenstilstand- Colenso
Kimberley

Ladysmith
Magersfontein
Ward, wn. kol. E. W. D.
Warden, James
<i>War Office</i> , Britse
Warren, (lt. en lt.-genl, sir Charles)
Wasbank
Water
voorsiening, Kimberley
Waterloo
Watermeyer, sers. F. E.
Waters, (kol., W. H.)
Watson, Luit. H. S.
Wauchope, genl.-maj. A. G.
Wauchope (lt. A. G., mev. A. G.)
Webster, mev.
Weenen
Weilbach, kmdt. J. D.
Weir, kapt. A. V.
Wellington, Hertog van
Welman, maj. H. L.

Wepener
Wernher, Beit & Co.
Wes-Kaapland
Wessels, hoofkmdt. C. J.
Wesselton
West, luit.
White, genl. sir George
White, kapt. H. S.
Williams (drywer, Gardner)
Willowgrange
Wilmot, kapt. W. A.
Wilson, luit. R. S.
Wilson, W. H.
Wimbledon, Wimbledon Ridge en Wimbledonse skietbaan, Kimberley
Wing, maj. F. D. V.
Wingfield, kapt.
Winterberge
Witkoplaagte
Witput
Wit vlag

Witwatersrand
Wodehouse
Wolmarans, F. G. H.
Wolmarans, maj. J. F.
Wolseley, lord
Wood, (lt. C. C., sers.)
Woodward, C. J.
Worcester
Wright, (luit., luit. S. O., drywer W.)
Wright se plaas, Kimberley
Yate, kapt.
Young, kanonnier C. H.
Ysterklipkoppie, Kimberley
Zambezi
Zeederberg, vk.
Zoeloeland
Zuid-Afrikaansche Republiek Kyk onder Suid-Afrikaanse Republiek.